

วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

JOURNAL OF LIBERAL ARTS, UBON RATCHATHANI UNIVERSITY

ปีที่ 21 ฉบับที่ 1 มกราคม - มิถุนายน 2568 | ISSN 3057-1499

ONLINE

วาทกรรมชาตินิยมในหนังสือพิมพ์จีน
ความเปราะบางของคนไร้รัฐไร้สัญชาติ
ปอเน บัตตานีกับความเท่าเทียมทางสุขภาพ
พลังชุมชนกับการแก้ไข บำบัดและฟื้นฟูเยาวชน
ผลกระทบจากเชื้อ
คนตื่นธรรม
รู้เท่าทันสื่อ
ภราดรภาพข้างถนน

บทบรรณาธิการ

บทความทั้งสิบเรื่องในวารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานีฉบับนี้มีจุดร่วมที่สำคัญ คือการเปิดเผยความเปราะบางและความไม่เป็นธรรมเชิงโครงสร้างในสังคมไทย ผ่านกรณีศึกษาหลากหลายกลุ่ม ไม่ว่าจะเป็นแรงงานไรเดอร์ กลุ่มเพศหลากหลายในชายแดนใต้ ผู้ไร้รัฐ กลุ่มชาติพันธุ์ในอดีต หรือชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายรัฐ ขณะเดียวกัน ยังสะท้อนถึงพลังของชุมชน ปักแจก และกระบวนการเรียนรู้ในการสร้างการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างมีความหมาย บทความ “กราฟรภาพข้างถนน: ที่มาและข้อจำกัดการกระทำรวมหมู่ของแรงงานแพลตฟอร์มส่งอาหาร” โดย พงกฤษ เถาวิล แสดงให้เห็นว่าแม้ไรเดอร์จะไม่มีสหภาพแรงงานอย่างเป็นทางการ แต่การทำงานร่วมกันในพื้นที่จริงก็ก่อให้เกิดความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวที่มีศักยภาพในการเคลื่อนไหว ขณะเดียวกัน บทความ “สุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดีในมุมของ ‘ปอแน’ บัตตานี” โดย กต โฮ ยัน เกรซ และ อลิสา หะสาเมาะ เปิดเผยมการกดทับทางวัฒนธรรม-ศาสนาต่อกลุ่มเพศหลากหลายที่ทำให้พวกเขาเผชิญปัญหาสุขภาพจิตและการเข้าถึงบริการที่ไม่เท่าเทียม

ความเปราะบางเชิงประวัติศาสตร์และกฎหมายปรากฏเด่นชัดในบทความ “ความเปราะบางของบุคคลในภาวะไร้รัฐไร้สัญชาติในพื้นที่ชายแดนไทยกับลาว จังหวัดอุบลราชธานี” โดย จันทรา ธนะวัฒนาวงศ์ และ ศิระศักดิ์ คชสวัสดิ์ ซึ่งวิเคราะห์ผลกระทบที่สืบเนื่องจากสงครามเย็นและข้อจำกัดของรัฐไทยในการจัดการสถานะบุคคล อันทำให้คนรุ่นแล้วรุ่นเล่ายังคงไร้รัฐและสิทธิพื้นฐาน ในขณะที่บทความ “แนวทางการจัดการทรัพยากรน้ำอย่างยั่งยืนโดยชุมชนบริเวณลุ่มน้ำมูล ประเทศไทย” โดย พรศิริ ชีวาพัฒนานวงศ์ เสนอรูปธรรมว่าชุมชนสามารถลุกขึ้นมาเป็นเจ้าของทรัพยากร โดยการรวมตัวกันใช้พลังของประชาสังคมในการต่อรองกับรัฐ เพื่อให้เกิดการกระจายน้ำและงบประมาณอย่างเท่าเทียมและตอบโจทย์ท้องถิ่น

การเปลี่ยนแปลงทางความคิดและจิตสำนึกในยุคดิจิทัลและสื่อใหม่ถูกสะท้อนผ่านบทความ “การวิเคราะห์ปรากฏการณ์ ‘คนตื่นธรรม’ ตามแนวคิดการเสริมสร้างมโนธรรมสำนึกของเปาโล แฟร์” โดย ไพบุลย์ โพธิ์หว่งประสิทธิ์ ที่ชี้ให้เห็นอิทธิพลของบุคคลธรรมดาที่ใช้สื่อออนไลน์ในการกระตุกความคิดสังคมด้วยภาษาง่าย ๆ แม้จะยังมีข้อจำกัดเรื่องกระบวนการเรียนรู้เชิงลึก ขณะที่บทความ “การรู้เท่าทันสื่อในข่าวและสารคดีต่างประเทศยุคข้อมูลท่วมท้น” โดย สุนันทา แยมทัพ และ อริญญา ศิริผล ก็เน้นการพัฒนา

ทักษะการเข้าถึง วิเคราะห์ ประเมิน และสร้างสื่อ เพื่อเสริมความสามารถของผู้เรียนให้เข้าใจโลกาภิวัตน์อย่างมีวิจารณญาณ บทความอีกชิ้นที่ขยายความคิดในมิติของการศึกษา คือ “ข้ามพรมแดนศาสตร์: แนวทางการบูรณาการเศรษฐศาสตร์และภูมิศาสตร์เพื่อสร้างจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและภาวะพลเมืองโลก” โดย เด่นพงษ์ แสนคำ และ ณัฐพล มีแก้ว ซึ่งเสนอกระบวนการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงความรู้ข้ามศาสตร์ เพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจทั้งบริบทท้องถิ่นและพลวัตโลก

ประเด็นอัตลักษณ์และการสร้างสำนึกทางชาติพันธุ์และการเมืองก็ถูกพูดถึงในหลายบทความ เช่น “การสร้างวาทกรรมชาตินิยมของหนังสือพิมพ์ภาษาจีนในสยามช่วงปลายพุทธทศวรรษ 2450 ถึงต้นพุทธทศวรรษ 2470” โดย หวาง เจาหยาง และ ทวีศักดิ์ เผือกสม ที่ชี้ให้เห็นบทบาทของสื่อภาษาจีนในการสร้างจิตสำนึกชาตินิยมของคนจีนโพ้นทะเลในสยาม ขณะที่ “ความเข้าใจพื้นฐานเกี่ยวกับ ‘อัตชาติพันธุ์วรรณนา’” โดย อนิรุทธิ์ สมเสาร์ เสนอแนวทางวิจัยเชิงสะท้อนประสบการณ์ที่ช่วยให้ผู้วิจัยเข้าใจตนเองและสังคมผ่านการเล่าเรื่องและวิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์ ส่วนบทความ “ความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทการเสริมสร้างพลังชุมชนของผู้พิพากษาสมทบในศาลเยาวชนและครอบครัว” โดย ลภัสรดา จิตวารินทร์ และ ตฤณห์ โพธิ์รักษา เน้นบทบาทของเครือข่ายชุมชนและผู้มีอำนาจในท้องถิ่นในการสนับสนุนกระบวนการฟื้นฟูเยาวชนผู้กระทำผิดให้กลับมาเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพ

โดยสรุป บทความทั้งหมดแม้จะมีความหลากหลายด้านหัวข้อและวิธีวิจัย แต่ล้วนชี้ให้เห็นว่าความเปลี่ยนแปลงทางสังคมไม่สามารถเกิดขึ้นได้จากนโยบายหรือรัฐฝ่ายเดียว หากแต่ต้องอาศัยเสียงของผู้คนที่หลากหลาย การมองเห็นความทุกข์ยากและความหวังจากรากหญ้า รวมถึงการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงอดีต ปัจจุบัน และอนาคตอย่างมีความหมาย

ศาสตราจารย์ ดร.กนกวรรณ มะโนรมย์
บรรณาธิการ

สารบัญ

Table of Contents

เรื่อง	หน้า
Content	page
ภราดรภาพข้างถนน: ที่มาและข้อจำกัดการกระทำรวมหมู่ ของแรงงานแพลตฟอร์มส่งอาหาร Solidarity at the Side of the Road: Sources and Limitations of Food Delivery Platform Workers' Collective Action พฤกษ์ เถาถวิล Preuk Taotawin	1
สุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดีในมุมของ ‘ปอแน’ ปัตตานี Health and Wellbeing from the Perspective of ‘Ponae’ in Pattani กต โฮ ยัน เกรซ และ อลิสา ทะสาเมา Kot Ho Yan Grace & Alisa Hasamoh	28
ความเปราะบางของบุคคลในภาวะไร้รัฐไร้สัญชาติในพื้นที่ชายแดนไทยกับลาว จังหวัดอุบลราชธานี The Vulnerability of Stateless and Undocumented Person in the Thai-Lao Border of Ubon Ratchathani Province จันทรา ธนะวัฒนาวงศ์ และ ศิระศักดิ์ คชสวัสดิ์ Chantha Thanawattanawong & Sirasak Gaja-svasti	56
แนวทางการจัดการทรัพยากรน้ำอย่างยั่งยืนโดยชุมชนบริเวณลุ่มน้ำมูล ประเทศไทย Guidelines for Sustainable Water Resources Management by Communities in the Mun River Basin, Thailand พรศิริ ชีวาพัฒนานวนวงศ์ Pornsiri Cheevapattananuwong	93

สารบัญ

Table of Contents

เรื่อง	หน้า
Content	page
การวิเคราะห์ปรากฏการณ์ “คนตื่นธรรม” ตามแนวคิด การเสริมสร้างมโนธรรม สำนึกของเปาโล แฟร์ และเส้นทางการเปลี่ยนแปลงของอลัน โรเจอร์ส An Analysis of “Kontuenthum” Phenomenon Based on the Concepts of Paulo Freire’s Conscientization Enhancement and Alan Rogers’s Route to Change ไพบูลย์ โพธิ์หวังประสิทธิ์ Phaiboon Phowungprasit	126
การสร้างวาทกรรมชาตินิยมของหนังสือพิมพ์ภาษาจีนในสยามช่วงปลายพุทธ ทศวรรษ 2450 ถึงต้นพุทธทศวรรษ 2470 A Construction of Nationalist Discourse in the Siamese Chinese- language Newspapers in the 1910s and 1920s เจาหยาง หวาง และ ทวีศักดิ์ เผือกสม Zhaoyang Wang & Davisakd Puaksom	159
ความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทการเสริมสร้างพลังชุมชนของผู้พิพากษาสมทบใน ศาลเยาวชนและครอบครัวที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและ เยาวชนผู้กระทำความผิด: กรณีศึกษาจังหวัดพังงา Perspectives on the Role of Community Empowerment by Lay judges in Juvenile and Family Courts that Affect the Effectiveness of Juvenile Offender Rehabilitation: A Case Study of Phang Nga Province ลักสรดา จิตวารินทร์ และ ตฤณห์ โพธิ์รักษา Lapasrada Jitwarin & Trynh Phoraksa	196

สารบัญ

Table of Contents

เรื่อง Content	หน้า page
การรู้เท่าทันสื่อในข่าวและสารคดีต่างประเทศยุคข้อมูลท่วมท้น: แนวทาง “ปฏิบัติการทางสังคม” เพื่อความเข้าใจโลกาภิวัตน์ Media Literacy in International News and Documentaries in the Era of Information Overload: “Social Practices” for Global Understanding สุนันทา แยมทัฟ และ อรัญญา ศิริผล Sunanta Yamthap & Aranya Siriphon	231
ความเข้าใจพื้นฐานเกี่ยวกับ “อัตชาติพันธุ์วรรณนา” The Fundamental Understanding of Autoethnography อนิรุทธิ์ สมเสาร์ Anirutt Somsao	257
ข้ามพรมแดนศาสตร์: แนวทางการบูรณาการเศรษฐศาสตร์และภูมิศาสตร์ เพื่อสร้างจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและภาวะพลเมืองโลก Crossing Disciplinary Boundaries: Integrating Economics and Geography to Foster Historical Consciousness in Local History and Global Citizen Education เด่นพงษ์ แสนคำ และ ณัฐพล มีแก้ว Denpong Saenkum & Nattapon Meekaew	290

ภราดรภาพข้างถนน: ที่มาและข้อจำกัดการกระทำรวมหมู่
ของแรงงานแพลตฟอร์มส่งอาหาร
Solidarity at the Side of the Road: Sources and
Limitations of Food Delivery Platform Workers'
Collective Action

พฤกษ์ เกาถวิล¹

Preuk Taotawin

Received: November 28, 2024/ Revised: March 12, 2025/ Accepted: May 15, 2025

บทคัดย่อ

จากปรากฏการณ์การรวมกลุ่มและการประท้วงของแรงงานแพลตฟอร์มส่งอาหาร (ไรเดอร์) ซึ่งเกิดขึ้นแพร่หลาย บทความวิจัยนี้ต้องการตอบคำถามว่า ความเป็นหนึ่งเดียวกันของไรเดอร์เกิดขึ้นได้อย่างไร มีความสัมพันธ์กับการกระทำรวมหมู่อย่างไร และความเป็นหนึ่งเดียวกันและการกระทำรวมหมู่ของไรเดอร์มีข้อจำกัดอย่างไร บทความมีที่มาจากกรณีศึกษาเชิงคุณภาพ ซึ่งใช้เทคนิคการเก็บข้อมูลหลายแบบ ได้แก่ การสัมภาษณ์เชิงลึก การใช้แบบสอบถาม การประชุมกลุ่มย่อย และการติดตามข้อมูลในแพลตฟอร์มของกลุ่มไรเดอร์ การวิเคราะห์ข้อมูลใช้แนวคิดความเป็นหนึ่งเดียวกันที่พัฒนาขึ้นในสายมาร์กซิสต์ บทความเสนอข้อถกเถียงว่า ความเป็นหนึ่งเดียวกันของชนชั้นแรงงาน ไม่จำเป็นต้องเกิดจากการจัดตั้งทางอุดมการณ์ของพรรคปฏิวัติหรือสหภาพแรงงานในลักษณะการปลุกฝังความคิดจากบนลงล่าง แต่สามารถเกิดขึ้นท่ามกลางการทำงานประจำวัน ดังที่การทำงานบนท้องถนนของไรเดอร์ก่อให้เกิด “ภราดรภาพข้างถนน” อย่างไรก็ตาม ความเป็นหนึ่งเดียวกันของไรเดอร์มีข้อจำกัด ทั้งข้อจำกัดเชิงปัจเจกบุคคลและข้อจำกัดเชิงโครงสร้าง บทความเสนอให้วงวิชาการแรงงานศึกษาไทย ให้ความสำคัญกับประเด็นความเป็นหนึ่งเดียวกันมากขึ้น เพื่อจะได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ประเด็นที่สำคัญกับวงวิชาการต่างประเทศ และเพื่อเข้าใจขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนชั้นแรงงานไทยได้ดีขึ้น

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี (Assistant Professor, Faculty of Liberal Arts, Ubon Ratchathani University), Email: preuk.t@ubu.ac.th

คำสำคัญ: ความเป็นหนึ่งเดียวกัน การกระทำรวมหมู่ แรงงานแพลตฟอร์มส่งอาหาร
สหภาพแรงงาน ชนชั้นแรงงาน

Abstract

As the phenomenon of collective organization and protests among food delivery platform workers (riders) has become widespread, this research article seeks to address the following three questions: How does solidarity among riders emerge? How is it related to collective action? And, what are the limitations of solidarity and collective action among riders? This article is based on qualitative research that employed multiple data collection techniques, including in-depth interviews, surveys, focus group discussions, and monitoring of rider groups' Facebook pages. Additionally, it used the concept of solidarity developed within the Marxist tradition as a framework for data analysis. This article argues that working-class solidarity does not necessarily arise from ideological organization by a revolutionary party or labor union in a top-down manner. Instead, it can emerge organically amidst daily work activities, as riders' daily work on the streets leads to “solidarity on the side of the road”. However, the solidarity of riders has its limitations, both at the individual and the structural levels. The article suggests that the field of Thai labor studies should place greater emphasis on the issue of solidarity in order to engage with this important topic in the international academic community and to better understand the Thai working-class movement as well.

Keywords: Solidarity, Collective Action, Food Delivery Platform Workers, Labour Union, Working Class

บทนำ

ท่ามกลางความอ่อนแอ ขาดเอกภาพ และด้อยอำนาจต่อรองของสหภาพแรงงาน และขบวนการแรงงานไทย (Chatrakul Na Ayudhaya, 2012) ทศวรรษที่ผ่านมาปรากฏแรงงานกลุ่มใหม่ที่โลดแล่นบนเวทีแรงงานไทย คือแรงงานแพลตฟอร์มส่งอาหาร (ไรเดอร์)

แรงงานเหล่านี้รวมตัวกันเป็นกลุ่มธรรมชาติตามย่านที่ทำงาน ให้การช่วยเหลือกันในการทำงาน และบ่อยครั้งระดมกำลังประท้วงบริษัทแพลตฟอร์มเพื่อเรียกร้องสิทธิที่พึงมีพึงได้ ดังมีการบันทึกว่า ระหว่างปี 2562-2567 ที่ผ่านมา เกิดการประท้วงของไรเดอร์ในที่สาธารณะในประเทศไทยมากถึง 113 ครั้ง หรือประมาณ 23 ครั้งต่อปี (Rocket Media Lab, 2024)

การกระทำรวมหมู่ของกลุ่มไรเดอร์มีความน่าสนใจหลายประการ ประเด็นแรก ขณะที่สภาพแรงงานและขบวนการแรงงานไทยปัจจุบันอ่อนแอและมีบทบาทค่อนข้างจำกัด แต่เหตุใดไรเดอร์จึงเป็นกลุ่มกระทำการที่กระตือรือร้น ประเด็นต่อมาการกระทำของไรเดอร์จะยั่งยืนหรือเกิดขึ้นเพียงชั่วคราว และประเด็นสุดท้ายก็คือในเงื่อนไขที่เป็นแรงงานแพลตฟอร์ม ซึ่งถูกแบ่งแยกให้ทำงานแข่งขันกันแบบเอกเทศ ไม่มีความร่วมมือและพบหน้ากันเหมือนแรงงานในโรงงานอุตสาหกรรม แต่เหตุใดแรงงานกลุ่มนี้จึงรวมตัวกันได้ ท่ามกลางความน่าสนใจหลายประการ บทความนี้มุ่งพิจารณาประเด็นความเป็นหนึ่งเดียวกัน (solidarity) เพราะความเป็นหนึ่งเดียวกัน คือปัจจัยสำคัญที่กำหนดว่า การกระทำรวมหมู่ (collective action) จะเกิดขึ้นได้ มีพลัง และยั่งยืนหรือไม่ (Morgan & Pulignano, 2020) บทความนี้มีคำถามสามประการคือ ประการแรก ความเป็นหนึ่งเดียวกันของไรเดอร์เกิดขึ้นได้อย่างไร ประการที่สอง ความเป็นหนึ่งเดียวกันสัมพันธ์กับการกระทำรวมหมู่อย่างไร และประการที่สาม ความเป็นหนึ่งเดียวกันและการกระทำรวมหมู่ของไรเดอร์มีข้อจำกัดอย่างไร

ลำดับต่อไปเป็นการทบทวนวรรณกรรมในหัวข้อ ความเป็นหนึ่งเดียวกันในขบวนการแรงงานไทย ตามด้วยข้อถกเถียงและพัฒนาการแนวคิดความเป็นหนึ่งเดียวกันในต่างประเทศ อนึ่ง เนื่องจากคำว่า solidarity ถูกแปลเป็นไทยหลายสำนวน เช่น ภราดรภาพ สมานฉันท์ ความเป็นปึกแผ่น ความเป็นหนึ่งเดียวกัน บทความนี้ใช้คำว่า ความเป็นหนึ่งเดียวกัน เป็นหลัก เนื่องจากผู้เขียนเห็นว่า เป็นคำที่เข้าใจได้โดยไม่ต้องขยายความเพิ่มเติม และสื่อสารกับกลุ่มคนวงกว้างได้ดีกว่า ส่วนคำว่าภราดรภาพในชื่อบทความ เป็นการใช้เพื่อความสละสลวยของชื่อบทความ

งานศึกษาเรื่องความเป็นหนึ่งเดียวกันในหมู่แรงงานไทย

งานศึกษาแรงงานไทย มีอยู่หลากหลายหัวข้อ ภายใต้หลายสาขาวิชา แต่เมื่อสืบค้นโดยตีกรอบให้แคบลง โดยกำหนดคำสำคัญว่า ความเป็นหนึ่งเดียวกัน (solidarity) พบว่ามีงานที่ใช้คำนี้เป็นหัวข้อวิจัย (research problem) คำสำคัญ (keyword) หรือ

แนวคิด (concept) น้อยมาก ผู้เขียนจึงสับสนด้วยคำอื่นที่คาดว่าจะเกี่ยวข้องกัน เช่น ขบวนการแรงงาน ขนชั้นแรงงาน สหภาพแรงงาน การต่อรองของแรงงาน ทำให้พบว่ามีงานจำนวนหนึ่ง แม้ไม่ได้เกี่ยวข้องกับความเป็นหนึ่งเดียวกันโดยตรง แต่มีความสัมพันธ์โดยนัย ดังที่ผู้เขียนแบ่งเป็น 3 กลุ่ม และยกตัวอย่างงานศึกษาที่น่าสนใจดังนี้

กลุ่มแรก งานที่กล่าวถึงความอ่อนแอ แยกแยก และไร้เอกภาพของขบวนการแรงงานและสหภาพแรงงานไทย ทั้งที่มาจากปัจจัยภายในและภายนอกขบวนการแรงงาน (Chatrakul Na Ayudhaya, 2012; Ativanichayapong, 2024a) งานศึกษากรณีตัวอย่างสหภาพแรงงานภาคตะวันออก ซึ่งแม้ว่าเข้มแข็งกว่าที่อื่นโดยเปรียบเทียบ แต่มีข้อจำกัดจากวัฒนธรรมอุปถัมภ์ในองค์กร การหลีกเลี่ยงความขัดแย้ง และความเฉื่อยเฉื่อยต่อประเด็นทางการเมือง (Soonthornwipart, 2015)

กลุ่มที่สอง งานที่ให้ความสำคัญกับการต่อรองและการเป็นผู้กระทำการ เช่น การต่อรองในชีวิตประจำวันในโรงงานอุตสาหกรรม ตั้งแต่ระดับปัจเจกบุคคล กลุ่มย่อย และสหภาพแรงงาน ซึ่งสะท้อนถึงความไม่พอใจต่อทุน และจิตสำนึกของชนชั้นกรรมาชีพ (Kumnak, 2005) ส่วนงานที่มุ่งเน้นการเป็นผู้กระทำการทางสังคมลักษณะอื่นๆ มีอยู่หลายชิ้น เช่น การต่อสู้ของแรงงานหญิงในโรงงานทอผ้า (Pangsapa, 2007) การเปลี่ยนแปลงสำนึกความเป็นตัวตน และการต่อรองปัญหาจากการทำงานและสังคมวัฒนธรรม เช่น แรงงานหญิงที่อาศัยการบริโภคตามวิถีสมัยใหม่ เพื่อหลีกเลี่ยงจากความรู้สึกกดดันจากการทำงาน และต่อรองความสัมพันธ์กับผู้ชาย ชุมชน และครอบครัว (Mills, 1999) การอธิบายตัวตนของแรงงานหญิงในโรงงานอุตสาหกรรม ที่ด้านหนึ่งถูกกดดันจากการควบคุมเวลาของอุตสาหกรรมอย่างเคร่งครัด อีกด้านต้องแบกรับความคาดหวังตามประเพณีที่มีต่อผู้หญิง การอธิบายตัวตนแบบต่างๆ เช่น การเป็นแม่ที่ดี การพึ่งพาตัวเองได้ การเป็นผู้ประสบความสำเร็จ ทำให้พวกเธอผ่านพ้นความกดดันนานัปการในชีวิตไปได้ (Klatookwan, 2013)

กลุ่มที่สาม งานศึกษาจิตสำนึกและการต่อสู้ทางชนชั้นของแรงงาน Brown (2002) เสนอข้อถกเถียงกับข้อสรุปที่ว่า ขบวนการแรงงานไทยอ่อนแอ ขาดจิตสำนึกทางการเมืองและทางชนชั้น ดังที่พบว่าแรงงานไทยมีบทบาทค่อนข้างจำกัดต่อขบวนการประชาธิปไตยและประชาสังคม เขาเห็นว่าก่อนอื่นต้องปรับกรอบคิดเรื่องชนชั้นและจิตสำนึกทางชนชั้น การไม่ปรากฏบทบาทของขบวนการแรงงานอย่างชัดเจน ไม่ได้หมายความว่าไม่มีสิ่งนี้ แต่ชนชั้นเป็นกระบวนการทางสังคม Brown เสนอให้แยกระหว่าง

โครงสร้างทางชนชั้น (class structure) ซึ่งหมายถึงโครงสร้างทางเศรษฐกิจสังคมที่กดขี่ขูดรีดแรงงาน กับการก่อตัวทางชนชั้น (class formation) ซึ่งก่อตัว เติบโต ถูกขัดขวาง และก่อตัวใหม่ในช่วงเวลาหนึ่งๆ เช่นนี้จะทำให้เข้าใจการต่อสู้ทางชนชั้นของขบวนการแรงงานไทยที่มีอยู่อย่างต่อเนื่องแม้สถานการณ์ไม่เอื้ออำนวย เช่นเดียวกันนี้ Teerakovitkajorn (2019) ศึกษากิจกรรมและการต่อสู้ของสหภาพแรงงานในอุตสาหกรรมผลิตยานยนต์ภาคตะวันออก แม้ในภาพรวมอาจมองว่า องค์กรแรงงานถูกแทรกแซง แยกแยก อยู่ภายใต้การควบคุมของกฎหมาย และการบ่อนทำลายของนายจ้างที่มีทักษะเชิงลบต่อสหภาพแรงงาน กระนั้นก็ดี ในระดับท้องถิ่น มีกรณีตัวอย่างการต่อสู้ของสหภาพแรงงานอย่างเด็ดเดี่ยว และการพยายามขยายการจัดตั้งสหภาพแรงงาน เกิดการสร้างสรรคพื้นที่ใหม่ของการต่อสู้ เช่น จัดตั้งองค์กรประสานงานแบบไม่เป็นทางการ และการช่วยเหลือกันหลายรูปแบบ ทว่าท่ามกลางการร่วมมือกันในสหภาพแรงงานยังมีลำดับชั้น และอคติทางเพศและวัฒนธรรม เช่น การครอบงำของกรรมการสหภาพซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้ชาย และสำหรับผู้หญิงที่เป็นกรรมการสหภาพ พวกเธอเผชิญกับความคาดหวังหลายอย่างทั้งจากสามี ลูก และญาติพี่น้องในต่างจังหวัด ปัจจัยต่างๆ ล้วนมีผลต่อการตัดสินใจและการมีบทบาทของผู้หญิงในสหภาพแรงงาน ทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นว่า จิตสำนึกการต่อสู้ และความเป็นหนึ่งเดียวกันของชนชั้นแรงงานมีอยู่อย่างไม่ต้องสงสัย เพียงแต่จะทำความเข้าใจเรื่องนี้ ท่ามกลางบริบทและสถานการณ์เฉพาะได้อย่างไร

การทบทวนงานศึกษาที่กล่าวมาแสดงให้เห็นว่า แม้ความเป็นหนึ่งเดียวกันไม่เป็นคำสำคัญในงานศึกษาแรงงานไทยโดยตรง แต่มีความสัมพันธ์โดยนัย อย่างไรก็ตาม การขาดหายไปของการศึกษาความเป็นหนึ่งเดียวกันโดยตรง ทำให้เสียโอกาสทำความเข้าใจ ปัจจัยกำหนดความเข้มแข็ง (หรืออ่อนแอ) ของการกระทำรวมหมู่ของขบวนการแรงงานไทย แตกต่างกับในต่างประเทศ ความเป็นหนึ่งเดียวกันเป็นคำสำคัญที่มีการศึกษา ถกเถียง และพัฒนาอย่างสำคัญ

งานศึกษาเรื่องความเป็นหนึ่งเดียวกันของแรงงานในต่างประเทศ

กว่าทศวรรษที่ผ่านมามีงานวิชาการเกี่ยวกับรูปแบบการรวมกลุ่ม การประท้วง และความเป็นหนึ่งเดียวกันของแรงงานแพลตฟอร์ม โดยเฉพาะกลุ่มไรเดอร์ปรากฏจำนวนมาก เช่น การประท้วงที่เกิดจากการรวมตัวกันของคนงานเป็นกลุ่มธรรมชาติ นอกเหนือการจัดตั้งของสหภาพแรงงาน (Cant & Woodcock, 2020; Woodcock & Cant, 2022) การจัดองค์กรแรงงานรูปแบบใหม่ๆ โดยความร่วมมือของกลุ่มแรงงานแพลตฟอร์มกับสหภาพ

แรงงาน (Basualdo et al., 2021) รูปแบบการประท้วง การจัดองค์กร กลยุทธ์/ประเด็นในการเรียกร้องของแรงงานแพลตฟอร์ม ซึ่งมีทั้งลักษณะร่วมและลักษณะเฉพาะ ภายใต้งานและสภาพการจ้าง และบริบทเศรษฐกิจการเมืองที่แตกต่างกัน (Cini & Goldman, 2020; Cini et al., 2021) อัตลักษณ์ทางสังคม การเป็นผู้กระทำการ การกระทำรวมหมู่ (Mieruck & McFarlane, 2023; Stewart et al., 2020; Sun & Chen, 2021) ความสำคัญของโซเชียลมีเดียต่อการประท้วง (Maffie, 2020; Pasquier & Wood, 2018) รวมทั้ง ความเป็นหนึ่งเดียวกันซึ่งมีที่มา เงื่อนไข ปัจจัย กระบวนการก่อตัว และรูปแบบการจัดองค์กรที่หลากหลายของเหล่าแรงงานแพลตฟอร์ม (Tassinari & Maccarrone, 2020; Lei, 2021; Panimbang et al., 2020; della Porta et al., 2022; Qadri, 2023)

พิจารณาเฉพาะประเด็นความเป็นหนึ่งเดียวกัน ซึ่งเป็นหัวข้อศึกษาและเป็นข้อถกเถียงที่สำคัญมานาน ความเป็นหนึ่งเดียวกัน (solidarity) เป็นรูปแบบของการจำแนกกลุ่มทางสังคม ที่แบ่งแยกระหว่าง “พวกเรา” กับ “พวกเขา” ในแง่หนึ่งความเป็นหนึ่งเดียวกันเป็นส่วนหนึ่งของการจัดระเบียบสังคม และอาจใช้ในหลายบริบท เช่น ความเป็นหนึ่งเดียวกันภายในชาติ ขบวนการทางการเมือง ศาสนา คนงาน หรือภายในหมู่คณะต่างๆ นอกจากนั้นความเป็นหนึ่งเดียวกันให้ความหมายแตกต่างกัน เกี่ยวข้องกับการตีความในมิติทางความเชื่อ การเมือง หรือขบวนการทางสังคม และผันแปรไปตามบริบททางสังคม เศรษฐกิจ กฎหมาย และระดับความเป็นสถาบันของแต่ละสังคม (Morgan & Pulignano, 2020) ด้วยเหตุนี้ความเป็นหนึ่งเดียวกัน ทั้งในหมู่คนงานหรือในหมู่คณะอื่นๆ จึงมีการถกเถียงกันมานานและถูกให้ความหมายต่างกันไปหลายนัย (Tassinari & Maccarrone, 2020)

ในบรรดานักคิดที่สนใจประเด็นความเป็นหนึ่งเดียวกันของคนงาน มาร์กซิสต์เป็นกลุ่มที่ให้ความสนใจเรื่องความเป็นหนึ่งเดียวกันของคนงานมากเป็นพิเศษ ด้วยเป้าหมายการปฏิวัติของชนชั้นกรรมาชีพ นักคิดกลุ่มนี้อธิบายว่าภายใต้ความขัดแย้งระหว่างทุนกับแรงงานในความสัมพันธ์ทางการผลิต แรงงานต้องขายกำลังแรงงานในโรงงานอุตสาหกรรม ขณะเดียวกันได้พัฒนาจิตสำนึกของชนชั้นแรงงานขึ้น โดยสหภาพแรงงานมีบทบาทสำคัญในการสร้างความเป็นหนึ่งเดียวกัน ทำให้คนงานเปลี่ยนจากชนชั้นในตัวเอง (class in itself) เป็นชนชั้นเพื่อตัวเอง (class for itself) ซึ่งกลายเป็นพลังปฏิวัติของชนชั้นกรรมาชีพ (Ativanichayapong, 2024b, p. 68) อย่างไรก็ตาม นักคิดกลุ่มนี้มีความเห็นต่างกัน ในช่วงชีวิตของมาร์กซ์ (Marx) เขาให้ความสำคัญกับบทบาทของสหภาพแรงงานในการสร้าง

จิตสำนึกทางชนชั้น ขณะที่เลนิน (Lenin) เห็นว่าสหภาพแรงงานมีข้อจำกัด เพราะต่อสู้ในเงื่อนไขของระบบทุนนิยมซึ่งไม่อาจเปลี่ยนแปลงไปสู่ระบบสังคมนิยมได้ คนงานจึงต้องได้รับการศึกษาจากปัญญาชนที่มาจากพรรคปฏิวัติ ในขณะที่นักคิดคนอื่น เช่น ทรอตสกี (Trotsky) และกรัมสกี (Gramsci) ก็เห็นข้อจำกัดของสหภาพแรงงาน และเห็นว่าอาจเปลี่ยนแปลงเป็นตัวแทนของฝ่ายทุนได้ ส่วน อลัน ทูเรน (Alain Touraine) เห็นว่าสหภาพแรงงานมีหลายแนวทาง แต่แนวทางที่เป็นพลังความเปลี่ยนแปลงที่แท้จริง ต้องไม่เรียกร้องเพียงแค่ค่าจ้างหรือสิทธิทางการเมืองเท่านั้น ทว่าจะต้องท้าทายต่อระบบทั้งหมดที่ควบคุมสังคมและทรัพยากรทางเศรษฐกิจด้วย (Ativanichayapong, 2024b, 68-70)

แม้มาร์กซิสต์มีความเห็นแตกต่างกัน แต่กล่าวได้ว่ามีจุดร่วมกันคือเห็นว่า ความเป็นหนึ่งเดียวกันมีที่มาจากการจัดตั้งทางความคิดของสหภาพแรงงาน/พรรคปฏิวัติ และให้ความสำคัญกับข้อกำหนดเชิงเศรษฐกิจ (economic determinism) ทว่านับตั้งแต่ทศวรรษ 1970 ซึ่งเกิดกระแสความเสื่อมถอยของสหภาพแรงงาน ความเป็นหนึ่งเดียวกันของคนงานได้เริ่มหันเหไปสู่จุดก่อเกิดและความหมายแบบใหม่ๆ (Atzeni, 2021) งานที่มีชื่อเสียงของ Fantasia (1988) ซึ่งศึกษาขบวนการแรงงานอเมริการะหว่าง 1970s-1980s ได้แย้งความคิดที่ว่า การสร้างจิตสำนึกร่วมของชนชั้นแรงงาน โดยการจัดตั้งทางความคิดของสหภาพแรงงาน คือหนทางนำไปสู่ความเป็นหนึ่งเดียวกันของชนชั้นแรงงาน โดยการขยายความคิดเรื่องความเป็นหนึ่งเดียวกันออกไปนอกเหนือปัจจัยเศรษฐกิจ และขบวนการจัดตั้งของสหภาพแรงงาน Fantasia เสนอให้พิจารณา “วัฒนธรรมของความเป็นหนึ่งเดียวกัน” (cultures of solidarity) ซึ่งเห็นได้จากการแสดงออกหลายรูปแบบของแรงงาน ท่ามกลางการเผชิญปัญหาเกี่ยวกับการทำงาน “การวิเคราะห์จิตสำนึกทางชนชั้นควรพิจารณาจากการแสดงออก การจัดองค์กร การผลักดันกฎระเบียบเชิงสถาบัน และสำนึกเชิงคุณค่าในหมู่คนงาน มากกว่าพิจารณาจากความคิดนามธรรมที่ถูกนำเข้าจากภายนอก” (p.11) “กุญแจสู่ความเข้าใจทัศนคติและเป้าหมายของคนงานคือการสังเกตจากประสบการณ์ประจำวันในความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งระหว่างคนงานด้วยกันและกับนายจ้าง” (p.13) ในแง่นี้ “วัฒนธรรม” (cultures) คือประสบการณ์ในชีวิตประจำวันทั้งจากความสัมพันธ์ส่วนบุคคลและการกระทำรวมหมู่ และเป็นวัฒนธรรมเกิดใหม่ (emergent culture) ในลักษณะวัฒนธรรมด้านการครอบงำ (counter-hegemonic culture) ของชนชั้นนายทุน

ในขณะที่ Atzeni (2010) ซึ่งศึกษาการประท้วงหลายรูปแบบของคนงานอาร์เจนตินาในต้นศตวรรษที่ 21 เห็นว่า ที่มาของ “วัฒนธรรมของความเป็นหนึ่งเดียวกัน”

ต้องการคำอธิบายเชิงทฤษฎีที่ชัดเจนขึ้น Atzeni กลับไปหาแนวคิดกระบวนการแรงงาน (labour process)² ซึ่งเป็นการสร้างมูลค่าในกระบวนการผลิตสินค้าตามข้อเสนอของ Marx (1976) “ในมุมมองของทุน กระบวนการแรงงานคือกระบวนการผลิตและสร้างมูลค่าท่ามกลางการแข่งขันทางธุรกิจกับทุนอื่นๆ ดังนั้นทุนจึงคิดค้นการจัดองค์กรการผลิตและควบคุมการทำงานของแรงงานในการผลิตอย่างเข้มงวด เพื่อสร้างมูลค่าสูงสุดในการผลิตสินค้า” (Atzeni, 2010, p. 21) ในขณะที่ทุนต้องการสร้างกำไรสูงสุดโดยขับเคลื่อนการทำงานของแรงงาน แต่แรงงานต้องการทำงานและได้ค่าตอบแทนที่เหมาะสม ผลประโยชน์ที่สวนทางกันทำให้เกิดความขัดแย้งพื้นฐานในความสัมพันธ์ระหว่างทุนกับแรงงาน เป็นสถานะที่เรียกว่า การเป็นปฏิปักษ์เชิงโครงสร้าง (structural antagonism) ภายใต้โครงสร้างความสัมพันธ์ดังกล่าว บรรดาคนงานซึ่งพึ่งพาและทำงานร่วมกัน มี*หน่ออ่อนของความ*เป็นหนึ่งเดียวกัน (*embryonic solidarity*) อยู่ก่อนแล้ว เมื่อประสบกับเหตุการณ์ที่กระตุ้นความไม่พึงพอใจให้กระพือเพิ่มขึ้น เช่น ถูกลดค่าแรง เพิ่มชั่วโมงทำงาน ความรู้สึกไม่ได้รับความเป็นธรรม ความผันผวนทางเศรษฐกิจการเมือง ฯลฯ จะกระตุ้น*หน่ออ่อน*ให้แปรเป็น*ความเป็นหนึ่งเดียวกันที่กระตือรือร้น* (*active solidarity*) เหล่านี้คือที่มาของวัฒนธรรมของความเป็นหนึ่งเดียวกัน ซึ่งนำไปสู่การกระทำการหมู่ในที่สุด

ในยูทูปงานแพลตฟอร์ม งานของ Tassinari & Maccarrone (2020) ซึ่งได้รับการอ้างอิงอย่างแพร่หลาย ได้วางกรอบแนวคิดเพื่อทำความเข้าใจความเป็นหนึ่งเดียวกันของแรงงานแพลตฟอร์ม จากกรณีศึกษาแรงงานแพลตฟอร์มส่งอาหารในสหราชอาณาจักรและอิตาลี โดยยึดแนวทางของ Fantasia (1988) และ Atzeni (2010) งานชิ้นนี้ให้นิยามความเป็นหนึ่งเดียวกันว่า “ชุมชนของผลประโยชน์ ความรู้สึก และการกระทำร่วมกัน... ที่ซึ่งสมาชิกรู้สึกถึงการเป็นส่วนหนึ่งของกันและกัน พึ่งพากัน ทั้งทางวัตถุ และทางอารมณ์ ความรู้สึก และมีสำนึกร่วมกันว่าการบรรลุเป้าหมายที่ดีเกิดขึ้นได้ด้วยการร่วมมือกัน” (Tassinari & Maccarrone, 2020, p.39) และเสนอว่า *ที่มาของความเป็นหนึ่งเดียวกันของ*

² มีผู้แปล labour process ว่า กระบวนการทำงาน แต่ผู้เขียนเห็นว่าเพื่อรักษาความหมายของแนวคิดนี้ อย่างเคร่งครัด ควรแปลว่ากระบวนการแรงงาน เพราะกระบวนการแรงงานไม่ใช่การทำงานเท่านั้น แต่เป็นกระบวนการการใช้แรงงานของคนงาน ในการแปรรูปวัตถุดิบ โดยใช้ปัจจัยการผลิตของนายทุน ซึ่งสองส่วนหลังมีแรงงานของคนงาน (dead labour) เป็นส่วนประกอบอยู่ก่อนแล้ว กระบวนการแรงงานทำให้เกิดสินค้า และสาระสำคัญของสินค้าคือมูลค่าที่แรงงานผลิตขึ้น และทุนได้ยึดเอามูลค่าที่กองเงยเพิ่มขึ้น หรือมูลค่าส่วนเกิน (surplus value) ที่แรงงานผลิตขึ้นไปเป็นของตนเอง (ดู Marx, 1976, p. 283-306)

ไรเดอร์อยู่ภายในความเป็นปฏิปักษ์เชิงโครงสร้างในกระบวนการแรงงาน (การทำงานในชีวิตประจำวันของไรเดอร์) ที่มาของความรู้สึกเป็นปฏิปักษ์ (antagonistic) ต่อบริษัทมีหลายสาเหตุ เช่น ความไม่พอใจเรื่องค่าตอบแทน (ต่ำ ไม่แน่นอน ลำบาก) ความรู้สึกไม่มั่นคง (รายได้และเวลาทำงานไม่แน่นอน, ไม่มีสวัสดิการและการคุ้มครองสิทธิขั้นพื้นฐาน วันหยุดวันลา อุบัติเหตุ) การใช้อำนาจตามอำเภอใจของบริษัท (ปรับเปลี่ยนหลักเกณฑ์ตามอำเภอใจ นำข้อมูลส่วนบุคคลไปใช้ประโยชน์ การสั่งพัก/ยุติการทำงานของไรเดอร์โดยไม่มีเหตุผลสมควร) เหล่านี้คือหน่ออ่อนของความเป็นหนึ่งเดียวกัน (embryonic solidarity) หน่ออ่อนเมื่อพบกับปัจจัยหนุนเสริม ทำให้เกิดเป็นความเป็นหนึ่งเดียวกันกระตือรือร้น/ความเป็นหนึ่งเดียวที่กล้าแข็ง (active solidarity) ปัจจัยหนุนเสริมมีหลากหลายประการ เช่น พื้นที่อิสระในการสื่อสารกระชับความสัมพันธ์กัน ทั้งในพื้นที่จริงและออนไลน์ อัตลักษณ์ร่วมทางสังคม การช่วยเหลือกันและการทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกันในชีวิตประจำวัน รวมทั้งการหนุนช่วยจากสหภาพแรงงาน และองค์กรภาคประชาสังคม

แต่ในขณะเดียวกัน ความเป็นหนึ่งเดียวกันและการกระทำรวมหมู่ของไรเดอร์มีข้อจำกัดจากเหตุปัจจัยต่างๆ เช่น การโต้ตอบโดยใช้เทคโนโลยีก้ำกึ่งหน้าของบริษัท ความแตกต่างหลากหลายในหมู่ไรเดอร์ การเข้าออกจากอาชีพนี้ของแรงงานอย่างต่อเนื่อง ทั้งปัจจัยหนุนเสริมและข้อจำกัด นำไปสู่การแสดงออกของไรเดอร์ในหลายรูปแบบตามแต่เงื่อนไขของแต่ละบุคคล ได้แก่ การแสดงออกในชีวิตประจำวัน (การช่วยเหลือกันในการทำงาน การเยียวยาอุบัติเหตุ/เสียชีวิต การแสดงความไม่พอใจต่อบริษัท) การมีส่วนร่วมกระทำการในรูปแบบที่มีความเสี่ยงน้อย เช่น การปิดแอป การช่วยแจกใบปลิว กระจายข้อความรณรงค์ในโซเชียลมีเดีย การบริจาคเงิน การช่วย “รีพอร์ท” โพสต์ของบริษัทในระบอบออนไลน์ รวมทั้งการกระทำรวมหมู่อย่างเผชิญหน้า เช่น การประท้วง การรณรงค์การฟ้องร้องทางกฎหมาย

บทความนี้นำข้อเสนอของ Tassinari & Maccarrone (2020) มาเป็นแนวคิดในการวิเคราะห์ข้อมูล บทความมีที่มาจากวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้วิธีการเก็บข้อมูลหลายประการ คือ (1) การสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลหลัก ซึ่งประกอบด้วยไรเดอร์ในกรุงเทพฯ และปริมณฑล และต่างจังหวัด 25 คน การสัมภาษณ์ส่วนใหญ่เกิดขึ้นในบริเวณที่ทำงานของไรเดอร์ เช่น ใกล้จุดจอดพักของไรเดอร์ ซึ่งเป็นการสังเกตการณ์การทำงานและชีวิตรวมหมู่ของไรเดอร์ไปด้วย รวมทั้งสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ (นักสหภาพแรงงาน, นักวิชาการ) 5 คน รวมผู้ให้สัมภาษณ์ 30 คน (2) การเก็บข้อมูลโดยแบบสอบถามออนไลน์ โดยการช่วยเหลือ

จากแกนนำกลุ่มไรเดอร์ในกรุงเทพฯและปริมณฑล มีผู้ตอบแบบสอบถาม 509 คน (3) การจัดประชุมกลุ่มย่อย 3 ครั้ง ได้แก่ จังหวัดสตูล สงขลา และชลบุรี มีไรเดอร์เข้าร่วมประชุมแต่ละครั้ง 7-33 คน รวมทั้งนักสหภาพแรงงาน และนักกิจกรรมทางสังคมจำนวนหนึ่ง และ (4) การติดตามข้อมูลในเพจของไรเดอร์ โดยติดตามใกล้ชิด 3 เพจ และไม่ใกล้ชิดอีก 5-6 เพจ บางครั้งเข้าไปแสดงความรู้สึก หรือความคิดเห็น ในระหว่างติดตามข่าวสารในเพจ นอกจากนั้น ผู้วิจัยจะใช้ไลน์ส่วนตัวสนทนาส่วนบุคคลกับไรเดอร์ที่รู้จัก เพื่อสอบถามความคิดเห็นหรือขอข้อมูลเพิ่มเติม การเก็บข้อมูลกระทำระหว่างเดือนสิงหาคม 2566 – เมษายน 2567 และในช่วงปลายเดือนมิถุนายนถึงต้นเดือนสิงหาคม 2567

ลำดับต่อไปเป็นการวิเคราะห์ หน่ออ่อนของความเป็นหนึ่งเดียวกัน ความเป็นหนึ่งเดียวที่กล้าแข็ง ข้อจำกัด และปิดท้ายด้วยสรุปและอภิปราย ตามลำดับ

สภาพการจ้างและหน่ออ่อนของความเป็นหนึ่งเดียวกัน

ดังข้อเสนอที่ว่า ที่มาของความเป็นหนึ่งเดียวกันของไรเดอร์อยู่ภายในความเป็นปฏิปักษ์เชิงโครงสร้างในกระบวนการแรงงาน หัวข้อนี้นำเสนอ *สภาพการจ้าง* ซึ่งครอบคลุมตั้งแต่เงื่อนไขการจ้าง การทำงาน กำหนดวันเวลาทำงาน ค่าจ้าง สวัสดิการ การเลิกจ้าง และประโยชน์อื่นๆ ของนายจ้างหรือลูกจ้างเกี่ยวกับการทำงาน โดยจะทำความเข้าใจว่าสภาพการจ้างนำไปสู่หน่ออ่อนของความเป็นหนึ่งเดียวกันได้อย่างไร

ชีวิตประจำวันในยุคดิจิทัล ผู้คนคุ้นเคยกับการสั่งอาหาร (หรือบริการอื่น) โดยใช้แอปพลิเคชันบนโทรศัพท์มือถือ ด้วยธุรกรรมบนปลายนิ้ว ไม่นานจะมีผู้ให้บริการในชุดยูนิฟอร์มของแอปพลิเคชันนำอาหารมาส่งถึงที่หมาย เบื้องหลังความสะดวกสบายที่ได้รับเกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างบริษัทแพลตฟอร์มเจ้าของแอปพลิเคชันกับไรเดอร์ ข้อที่เหมือนกันของบริษัทแพลตฟอร์มเกือบทุกรายในประเทศไทยคือ บริษัทจดทะเบียนพาณิชย์เป็นผู้ให้บริการเทคโนโลยีเชื่อมต่อระหว่างผู้บริโภค (Wantanasombat & Pitaktharnin, 2021; Taotawin & Turalak, 2023) ฐานะผู้ให้บริการเทคโนโลยีเชื่อมต่อระหว่างลูกค้า มีความหมายโดยนัยว่า บริษัทไม่ได้เป็นผู้จ้างงานไรเดอร์ ขณะเดียวกันถือได้ว่า ไรเดอร์มีฐานะเป็นผู้ประกอบอาชีพอิสระ ที่ใช้บริการ (แอปพลิเคชัน) ของบริษัทในการประกอบอาชีพ การนิยามตัวเองและการกำหนดฐานะความสัมพันธ์ระหว่างบริษัทกับไรเดอร์ นำมาซึ่งความคิดเห็นที่แตกต่างกัน คือไรเดอร์จำนวนหนึ่งยินดีต่อฐานะผู้ประกอบอาชีพอิสระ เพราะพึงพอใจต่อการ “เป็นเจ้านายตัวเอง เลือกเวลาทำงานได้ ได้ผลตอบแทนตามความสามารถ” แต่ไรเดอร์อีกส่วนหนึ่งเห็นว่า ในความเป็นจริง สภาพการทำงานของ

ไรเดอร์ภายใต้แอปพลิเคชันมีกฎระเบียบมากมาย และถูกควบคุมให้ทำตามที่บริษัทต้องการ ไม่ต่างกับเป็นลูกจ้างของบริษัท และทุกๆ ที่ถูกควบคุมไม่ต่างจากลูกจ้าง แต่กลับไม่ได้รับการคุ้มครองและสิทธิและสวัสดิการใดๆ จากบริษัท

ความคิดเห็นที่แตกต่างกันของไรเดอร์ ไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะประเทศไทย แต่เป็นประเด็นปัญหาท้าทายระดับโลก เพราะในด้านหนึ่งความก้าวหน้าของเทคโนโลยีดิจิทัลได้สร้างนวัตกรรมทางเศรษฐกิจ แต่ขณะเดียวกันก็สร้างรูปแบบการจ้างงานที่กฎหมายก้าวตามไม่ทัน ทำให้แรงงานตกอยู่ในภาวะไร้การคุ้มครองและถูกเอาเปรียบมากขึ้น (De Stefano, 2016) ในกรณีแรงงานแพลตฟอร์มส่งอาหาร บางประเทศได้บัญญัติกฎหมายให้ไรเดอร์เป็นลูกจ้าง และอีกหลายประเทศ ศาลแรงงานได้พิจารณาจากอำนาจเชิงพลัตินัยของบริษัทที่มีเหนือไรเดอร์ พิจารณาให้บริษัทมีฐานะเป็นนายจ้าง และต้องปฏิบัติตามไรเดอร์เสมือนลูกจ้าง (Defossez, 2022) ในประเทศไทย แม้ยังไม่มี ความชัดเจนในการแก้ไขปัญหาดังต่างประเทศ แต่ไรเดอร์ที่ไม่พอใจต่อการปฏิบัติของบริษัทมีมากขึ้นๆ ต่อจากนี้จะแสดงให้เห็นความรู้สึกคับข้องใจ (grievances) ซึ่งหมายถึงผลรวมจากความรู้สึกไม่พอใจ และความรู้สึกว่าไม่ได้รับความเป็นธรรม *ความคับข้องใจคือที่มาของหน่ออ่อนของความไม่เป็นหนึ่งเดียวกัน* ดังจะแสดงให้เห็นความรู้สึกของไรเดอร์ต่อเรื่อง การเกิดอุบัติเหตุงาน “แบบช” (จะขยายความต่อไป) และการลดค่ารอบ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการทำงานทั้งหมด

งานประจำวันของไรเดอร์ ภายหลังจากได้รับคำสั่งซื้ออาหาร (ออเดอร์) ผ่านแอปฯ คือการไปที่ร้านอาหาร รออาหาร จากนั้นรีบไปส่งอาหารให้ลูกค้า ไรเดอร์ส่วนใหญ่ขับรถเร็ว หลายคนทำผิดกฎจราจร ไปถึงที่หมายให้เร็วที่สุด เพื่อจะได้คะแนนประเมินจากลูกค้าสูงสุด และระบบบันทึกข้อมูลอัตโนมัติของบริษัท จะได้บันทึกผลการทำงานที่ดีไว้ ซึ่งจะมีผลต่อการได้รับออเดอร์ต่อไป ความต้องการจบงานชิ้นนั้นให้เร็วที่สุด เพื่อรอรับงานชิ้นต่อไป รวมทั้งกรณีที่คาดหวังว่าจะได้โบนัสตามที่บริษัทโฆษณาสร้างแรงจูงใจ การขับซื้ออย่างรวดเร็วและกดดันตัวเองด้วยความคาดหวัง นำไปสู่อุบัติเหตุที่เกิดขึ้นบ่อยครั้ง บางกรณีบาดเจ็บสาหัส และบางกรณีถึงแก่ชีวิต เมื่อเกิดอุบัติเหตุไรเดอร์ดูแลตัวเองจากประกันภัยจักรยานยนต์ ซึ่งเป็นประกันภัยภาคบังคับตามกฎหมาย ให้วงเงินคุ้มครองการรักษาพยาบาลตามที่กำหนด และชดเชยกรณีเสียชีวิต อย่างไรก็ตาม บางกรณีการเบิกเงินประกันภัยยุ่งยาก มีข้อจำกัด ไม่คุ้มกับความสูญเสีย กรณีเช่นนี้ ทำให้ไรเดอร์หลายคนรู้สึกว่า บริษัทควรจะมาช่วยเหลือบ้าง “เราทำงานให้เขา แต่มีปัญหาอะไร เขาไม่เคยมาดูแล”

ดูดี” “บริษัทบอกว่ามีประกันภัยชั้นต่ำให้ แต่เวลาเกิดเรื่องจริงๆ ได้เงินประกันยากจริงๆ” ในกรณีที่ไรเดอร์บาดเจ็บสาหัส หรือเสียชีวิต เพื่อนจะระดมเงินบริจาคช่วยเหลือผู้บาดเจ็บ หรือครอบครัวผู้เสียชีวิต ในกรณีเสียชีวิต ด้วยเหตุที่บริษัทไม่ได้เป็นนายจ้าง สิ่งที่บริษัททำ จึงเป็นการแสดงน้ำใจ ด้วยการส่งพวงหรีด หรือบริจาคเงินร่วมเป็นเจ้าภาพงานศพ คำพูดที่ว่า “ทำงานจนตาย ได้พวงหรีด” หรือ “ค่าชีวิตที่บริษัทให้ไรเดอร์ แค่บริจาคงานศพ 2 -3 หมื่น” สะท้อนความคับข้องใจที่อัดแน่นอยู่ในอกของไรเดอร์

กรณีงาน “แบช” (batch) ซึ่งหมายถึง การกำหนดให้ไรเดอร์คนเดียวยังงาน 2 ออเดอร์ (หรืออาจมากกว่า) ในการวิ่งงานรอบเดียว เช่น เมื่อไรเดอร์ได้รับคำสั่งให้ไปรับอาหารที่ร้าน A เพื่อไปส่งยังนาย ก ระหว่างนั้นจะมีคำสั่งเพิ่มเติมให้ไปรับของที่ร้าน A หรือร้าน B เพื่อไปส่งให้นาย ข โดยที่ร้านค่าทั้งหมดและผู้ส่งสินค้าอยู่บนเส้นทางเดียวกัน หรือใกล้เคียงกัน ไรเดอร์ส่วนใหญ่ไม่ชอบงานแบช เพราะอาจทำให้ส่งงานล่าช้า ทำให้ลูกค้าไม่พอใจ ให้คะแนนประเมินการทำงานต่ำ (บางกรณีเป็นเครื่องตีมเย็นหรือร้อน หากสูญเสียอุณหภูมิลูกค้าจะไม่พอใจมาก) และที่สำคัญ คือ ทำงาน 2 ชั้น แต่งานชั้นที่สองได้ค่าตอบแทนไม่เต็มจำนวน แม้บริษัทอธิบายว่าวิธีนี้เป็นประโยชน์แก่ไรเดอร์ เพราะวิ่งรอบเดียวได้งาน 2 งาน ทำให้ค่าตอบแทนเพิ่มขึ้น แต่ไรเดอร์ส่วนใหญ่ไม่คิดเช่นนั้น ไรเดอร์คนหนึ่งอธิบายว่า

“เราทำงานเดียวได้ค่ารอบ 28 บาท มันก็ปกติ แต่เวลาทำงานแบช มันมาสองงาน แทนที่จะได้ 56 บาท แต่เราได้แค่ 41 บาท ผมมองว่ามันเป็นการลดค่ารอบทางอ้อม เหมือนกับการเซฟเงินเขา แทนที่เขาจ่ายงานที่สอง 28 บาทแต่ให้แค่ 12-13 บาท ต่อเที่ยว แล้วเงินเรามันหายไปไหน ผมว่ามันไม่ยุติธรรม”

บริษัทพยายามลดความรู้สึกไม่พอใจของไรเดอร์ ด้วยการอธิบายว่า หากไม่ต้องการรับงานแบช ไรเดอร์สามารถตั้งระบบกรับงานเอง (manual) คือเห็นงานแล้วค่อยตัดสินใจกดรับ แต่ไรเดอร์มีความเห็นร่วมกันว่า การกดรับเองจะเห็นงานน้อยกว่าการตั้งระบบอัตโนมัติ (automatic) ไรเดอร์จำนวนมากจึงใช้ระบบอัตโนมัติ แต่เมื่อใช้ระบบอัตโนมัติระบบจะส่งงานแบชมาบ่อยครั้ง ทำให้ต้องรับงานแบชโดยไม่อาจหลีกเลี่ยง กรณีงานแบช เป็นประเด็นความไม่พอใจในหมู่ไรเดอร์สังกัดค่ายเขียวเข้ม ซึ่งเป็นผู้นำมาใช้ก่อน (เป็นกรณีปัญหาอย่างมากในปี 2565) ในระหว่างนั้นมีการปรับเปลี่ยนข้อกำหนดเกี่ยวกับงานแบชหลายครั้ง แต่บริษัทก็ไม่ยกเลิกงานแบช และในช่วงปี 2567 บริษัทเขียวอ่อนก็เริ่ม

นางงานแบบขมาไข่มากขึ้น ทำให้ให้เกิดปัญหาความไม่พอใจในหมู่นักเรียวยาวอนมากขึ้นเช่นกัน

กรณีตัวอย่างสุดท้ายที่แสดงให้เห็นความคับข้องใจในหมู่นักเรียวยาวอนคือการลด “ค่ารอบ” ตามโมเดลธุรกิจของบริษัทแพลตฟอร์ม บริษัทเป็นตัวกลางการทำธุรกรรมระหว่างนักเรียวยาวอน ร้านอาหาร และผู้สั่งอาหาร การทำธุรกรรมแต่ละครั้ง บริษัทคิดค่าธรรมเนียมการดำเนินการ (commission) และส่งเงินที่เหลือจากหักค่าธรรมเนียมแล้วให้นักเรียวยาวอน อย่างไรก็ตามนักเรียวยาวอนที่ได้รับความนิยมหลังจากที่บริษัทหักค่าธรรมเนียมในการทำงานแต่ละครั้งว่า “ค่ารอบ”

ค่ารอบเป็นทั้งแรงจูงใจและสาเหตุแห่งความไม่พอใจที่สำคัญ นักเรียวยาวอนที่เข้าสู่อาชีพนี้ในช่วงเริ่มต้นของธุรกิจแพลตฟอร์มสั่งอาหาร คือก่อนโควิด-19 จนถึงช่วงโควิด-19 แพร่ระบาดระยะแรก (ก่อน 2563 – ก่อนต้นปี 2565) กล่าวเป็นเสียงเดียวกันว่า ในช่วงแรกค่ารอบดีมาก คือประมาณ 50 - 60 บาทต่อรอบ ในช่วงนั้นนักเรียวยาวอนในกรุงเทพฯ หลายคนทำรายได้ถึงประมาณ 20,000 บาทต่อเดือน แต่หลังจากนั้นค่ารอบได้ลดลงเป็นลำดับ กระทั่งปัจจุบันอยู่ที่ประมาณ 23-35 บาท/รอบ (กรณีแพลตฟอร์มเรียวยาวอน) คำอธิบายที่แฝงด้วยความไม่พอใจต่อนักเรียวยาวอนมีหลายรูปแบบ เช่น

“ตอนแรกบริษัทเอาค่ารอบเป็นตัวล่อ ตอนนั้นบางคนทำงานประจำมาทำเพราะรายได้มันดีจริงๆ แต่พอนักเรียวยาวอนเยอะแล้ว เขาก็ค่อยๆ ลดค่ารอบ แล้วตอนนี้เราจะกลับไปทำงานประจำก็ยาก ต้องทนขับอยู่อย่างนี้”

“มีแต่เขายังทำค่าจ้างยังเพิ่ม มีงานนี้ยังทำค่าจ้างยังลด”

“ค่าน้ำมันก็แพงขึ้นๆ ค่าซ่อมรถ เปลี่ยนยาง ค่าน้ำมันค่านี้เพิ่มขึ้น แต่ค่ารอบลดเอวๆ”

การระดมความคิดเห็นในการประชุมกลุ่มย่อยครั้งหนึ่ง นักเรียวยาวอนมีความเห็นตรงกันว่า “ค่ารอบ” เป็นปัญหาสำคัญที่สุดอันดับหนึ่ง ท่ามกลางปัญหาอื่นๆ (เช่น งานแบบอุบัติเหตุ ถูกแบนไม่เป็นธรรม) ค่ารอบที่ลดลงเป็นต้นเหตุของวงจรปัญหา จากเดิมทำงานวันละ 8-10 ชั่วโมง ได้เงิน 1,000 บาท กลับบ้านพักผ่อน เมื่อค่ารอบลดลง ต้องเพิ่มชั่วโมงทำงานต่อวัน เพื่อให้ได้เงินเท่าเดิม หรือตามเป้าหมาย ทำให้พักผ่อนน้อย เกิดปัญหาสุขภาพ ทำให้ขับรถเร็ว ยอมเสี่ยงทำผิดกฎหมายจราจร (ขับย้อนศร ผาไฟแดง เพื่อ

ประหยัดน้ำมัน ประหยัดเวลา) เมื่อเกิดปัญหาที่ต้องดูแลตัวเอง ซ่อมรถตัวเอง ซ่อมรถคู่กรณี กรณีบาดเจ็บหยุดพักรักษาตัว ทำให้ขาดรายได้ โดยบริษัทไม่เข้ามาดูแล สำหรับหลายคนที่ยากเลิกอาชีพนี้ไปทำงานอื่นก็ทำได้ยาก เพราะอายุมาก (35 – 40 ปีขึ้นไป) นายจ้างไม่อยากจ้าง บางคนการศึกษาไม่สูง หรือมีภาระดูแลครอบครัว คนชรา คนเจ็บป่วย ลูกน้อย ไม่สามารถไปทำงานประจำได้ ทั้งหมดทำให้ต้องติดกับดักกับอาชีพไรเดอร์ที่ยิ่งทำยิ่งติดตัน

ปัจจัยสนับสนุน ความเป็นหนึ่งเดียวกันที่กล้าแข็ง และการกระทำรวมหมู่

งานของ Tassinari & Maccarrone (2020) กรณีแรงงานแพลตฟอร์มส่งอาหารในสหราชอาณาจักรและอิตาลี แสดงให้เห็นคลื่นการประท้วงของเหล่าไรเดอร์ที่ขยายตัวออกไปหลายเมือง และการจัดองค์กรแรงงานแพลตฟอร์มรูปแบบใหม่ๆ การแสดงออกเหล่านี้แสดงถึงความเป็นหนึ่งเดียวกัน และการกระทำรวมหมู่ของไรเดอร์ที่ก่อตัวและพัฒนาขึ้น แม้งานแพลตฟอร์มแบ่งแยกคนงานออกเป็นเอกเทศ และแม้ว่าไม่อยู่ในขอบข่ายการจัดตั้งของสหภาพแรงงานดังเช่นที่ผ่านมา ในประเทศไทยก็เช่นเดียวกัน การประท้วงที่เกิดขึ้นจำนวนมากอย่างต่อเนื่อง มีรากฐานมาจากกลุ่มไรเดอร์ที่มีอยู่มากมายหลายกลุ่มและหลายรูปแบบ หัวข้อนี้วิเคราะห์ปัจจัยสนับสนุนที่นำไปสู่ความเป็นหนึ่งเดียวกันที่กระตือรือร้น/ที่กล้าแข็ง (active solidarity) โดยอภิปรายกรณีการรวมกลุ่มและการประท้วงของไรเดอร์ในช่วงที่ผ่านมา

จากการสำรวจภาคสนาม ผู้เขียนพบว่าการรวมตัวกันเป็นกลุ่มของไรเดอร์เกิดขึ้นทั่วไป กลุ่มไรเดอร์จำแนกได้สองรูปแบบคือ *กลุ่มเชิงพื้นที่ (location-based)* ซึ่งเป็นการรวมกลุ่มในลักษณะกลุ่มธรรมชาติในย่านพื้นที่ทำงาน เพื่อช่วยเหลือกันในการทำงาน การเฝ้าระวังกันเมื่อเกิดอุบัติเหตุ กระทั่งระดมกำลังประท้วงบริษัท ในกรุงเทพฯ และปริมณฑลมีกลุ่มเชิงพื้นที่ที่กระจายอยู่ทั่วไปนับร้อยกลุ่ม กลุ่มอีกประเภทหนึ่งคือ *กลุ่มออนไลน์ (online-based)* ซึ่งเป็นกลุ่มที่ใช้เพจเฟซบุ๊ก (Facebook Page) เป็นช่องทางสื่อสารหลัก เพจจัดการโดยแอดมินเพจซึ่งเป็นคนกลุ่มเล็กๆ บางเพจเกิดจากการรวมตัวของตัวแทนสมาชิกจากหลายพื้นที่ กลุ่มออนไลน์มีผู้นับสืบลูกกลุ่มในโลกออนไลน์ ส่วนใหญ่มีฐานปฏิบัติการอยู่ในกรุงเทพฯ แต่ละกลุ่มมีแนวคิด การจัดการเพจ และสไตล์การสื่อสารแตกต่างกัน เช่น บางกลุ่มมีเป้าหมายช่วยเหลือกันในเรื่องเฉพาะหน้าของการทำงาน บางกลุ่มจดทะเบียนเป็นสมาคมไรเดอร์ เพื่อแก้ไขสัญญาจ้างไม่เป็นธรรม ค่าตอบแทนและสวัสดิการที่เหมาะสม บางกลุ่มจัดองค์กรในรูปแบบกึ่งทางการ

ชูแนวทางสหภาพแรงงาน ทำงานออนไลน์ประสานกับงานจัดตั้งกลุ่มเชิงพื้นที่ ลักษณะสำคัญของกลุ่มไรเดอร์ทั้งหมดนี้คือ เป็นเครือข่ายทางสังคมที่ชาวสารเชื่อมโยงถึงกัน และเมื่อมองจากมุมมองของไรเดอร์บุคคล ไรเดอร์คนหนึ่งอาจเป็นสมาชิกกลุ่มเชิงพื้นที่กลุ่มหนึ่ง ขณะเดียวกันเป็นสมาชิกหรือติดตามเพจไรเดอร์หลายเพจพร้อมกัน ขณะที่เพจบางเพจอาจเป็นพันธมิตรกัน และบางเพจอาจมีความเห็นต่างกันและมีความไม่พอใจกัน

กลุ่มไรเดอร์ซึ่งเป็นฐานกำลังของการกระทำรวมหมู่ แสดงถึงความเป็นหนึ่งเดียวที่กล้าแข็ง ปัจจัยสนับสนุนความเป็นหนึ่งเดียวที่กล้าแข็งมีหลายประการ ได้แก่ (1) พื้นที่อิสระ (free spaces) (Polletta, 1999 cited in Tassinari & Maccarrone, 2020, p. 40) ซึ่งเป็นพื้นที่ปลอดจากการควบคุมของนายจ้าง หากเปรียบเทียบกับโรงงานที่หัวหน้างานควบคุมอย่างใกล้ชิด ไรเดอร์มีพื้นที่อิสระที่พบปะกันในการทำงานในชีวิตประจำวัน และมีพื้นที่ออนไลน์ที่สื่อสารกันได้อย่างอิสระ (2) อัตลักษณ์ร่วมที่เด่นชัด ไรเดอร์ปรากฏตัวในชุดยูนิฟอร์มและรถติดกล่องบรรจุอาหาร อัตลักษณ์ร่วมทำให้เกิดความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน และตระหนักถึงความร่วมมือกันเพื่อเปลี่ยนแปลงสภาพการทำงานให้ดีขึ้น (3) ไรเดอร์ได้รับความสนใจและการสนับสนุนจากหลายหน่วยงาน ด้วยเหตุที่เป็นแรงงานกลุ่มใหม่ที่ปรากฏตัวเด่นชัดในสาธารณะ สื่อมวลชนให้ความสนใจทำข่าวสารเกี่ยวกับไรเดอร์อย่างแพร่หลาย หน่วยงานราชการด้านสุขภาพ ความปลอดภัยจราจร และยาเสพติด ทำโครงการณรงค์กับไรเดอร์ องค์กรพัฒนาเอกชนและองค์กรภาคประชาสังคมหลายองค์กร สนับสนุนการรวมกลุ่มและเสริมพลังกลุ่มไรเดอร์เพื่อส่งเสริมสิทธิแรงงาน

กลุ่มไรเดอร์ การช่วยเหลือกันในการทำงานประจำวัน และการสื่อสารกันในหมู่ไรเดอร์ ทำให้ความเป็นหนึ่งเดียวกันกล้าแข็งขึ้น และปัจจัยที่มีบทบาทมากในยุคโซเชียลมีเดียก็คือเพจไรเดอร์ เพจต่างๆ ทำหน้าที่สื่อสารชาวสารประจำวัน เช่น การปรับเปลี่ยนหลักเกณฑ์ของบริษัท การลดค่ารอบ ติดตามการแก้ไขปัญหาของสมาชิก เช่น ถูกปิดกั้นการทำงาน หรือ “แบน” งานไม่เป็นธรรม ทรพัสสินสูญหาย ถูกคุกคามในบางโอกาสเพจเป็นสื่อกลางนัดหมายทำกิจกรรมสันตนาการ เช่น นัดสังสรรค์ แข่งกีฬา ไปทริปต่างจังหวัด ทำกิจกรรมสาธารณะกุศล เช่น นำสิ่งของไปบริจาคผู้ประสบภัย ในกรณีไรเดอร์เกิดอุบัติเหตุบาดเจ็บสาหัสหรือเสียชีวิต มีการระดมเงินบริจาคช่วยเหลือกรณีงานศพไรเดอร์ที่เสียชีวิตจากการทำงาน เพจลงข่าวพิชิตพ การไปร่วมไว้อาลัยใน

งานศพในชุดยูนิฟอร์ม ตอกย้ำความภูมิใจในอาชีพ และร้องทุกข์ให้เห็นผลตอบแทนที่ได้รับจากการตรากตรำทำงานให้บริษัท

ในบรรดาปัจจัยทั้งหมดนั้น ปัจจัยที่เป็นสนามหล่อหลอมความเป็นหนึ่งเดียวที่สำคัญที่สุดคือ การประทุงว จากความคับข้องใจที่คุกรุ่น และความเป็นหนึ่งเดียวกันที่กล้าแข็งขึ้น เมื่อพบกับการปรับเปลี่ยนนโยบายที่ไม่เป็นธรรมของบริษัทครั้งแล้วครั้งเล่า ได้ระเบิดเป็นการกระทำรวมหมู่คือ การประทุงว ในระหว่างปี พ.ศ. 2562-2566 ซึ่งเกิดการประทุงวถึง 113 ครั้ง สาเหตุหลักของการประทุงวคือความไม่พอใจเรื่องค่ารอบและค่าตอบแทน (93 ครั้ง) ในระหว่าง 5 ปีนั้นแพลตฟอร์มต่างๆ ปรับลดค่ารอบ 15 ครั้ง (Rocket Media Lab, 2024) การสัมภาษณ์และการติดตามเพจไรเดอร์ย้อนหลังทำให้พบว่า การประทุงวแต่ละครั้งไม่ได้เกิดขึ้นแบบไร้การวางแผน แต่พบว่าในแต่ละครั้งเพจไรเดอร์มีบทบาทสำคัญในการเป็นเวทีพูดคุยสะท้อนปัญหา นัดหมายวันเวลาสถานที่ ทำความเข้าใจข้อเรียกร้อง ในวันประทุงวแอดมินเพจจำนวนหนึ่งไปเป็นแกนนำในที่ประทุงว ในระหว่างนั้นมีการถ่ายทอดสด (live) ผ่านเพจ และหลังจากนั้นมีการติดตามความคืบหน้าผลการเจรจาเป็นระยะ และพบว่าเพจที่มีอิทธิพลจะผลัดเปลี่ยนกันมีบทบาทหลักในการระดมกำลัง เช่น การประทุงวใหญ่ในปี 2565 เพจที่มีผู้ติดตามมากที่สุดมีบทบาทนำ การประทุงวในปี 2566 เพจที่เป็นสมาคมไรเดอร์มีบทบาทหลักสำหรับเพจอื่นมักทำหน้าที่สนับสนุน บางเพจอาจเข้าไปสนับสนุนใกล้ชิด หรือสนับสนุนอยู่ห่างๆ แล้วแต่กรณี

ดังกรณีตัวอย่างการประทุงวเมื่อต้นเดือนมีนาคม 2567 เมื่อบริษัทสีเขียวอ่อนลดค่ารอบลงเป็นลำดับ ทำให้เกิดความไม่พอใจในหมู่ไรเดอร์อย่างกว้างขวาง เพจ LMS (ชื่อสมมุติ) ซึ่งจัดตั้งโดยไรเดอร์คนหนึ่ง ได้เป็นสื่อกลางระบายความไม่พอใจ กระทั่งนำไปสู่การนัดหมายประทุงวที่หน้าบริษัท ในช่วงสัปดาห์ก่อนวันนัดหมาย เพจทำหน้าที่เชิญชวน เตรียมความพร้อม ชักชวนความเข้าใจข้อเรียกร้อง มีผู้ติดตามเพจเข้ามาให้ข้อเสนอแนะอย่างต่อเนื่อง เมื่อถึงวันนัดหมาย แอดมินเพจและทีมงานไปเป็นแกนนำการประทุงวที่หน้าบริษัท ส่วนมวลชนผู้มาร่วมประทุงวคือไรเดอร์ที่ติดตามเพจ LMS และไรเดอร์ทั้งหลายที่เห็นด้วยกับการประทุงว เพจ LMS ทำหน้าที่ถ่ายทอดสดการประทุงว และรายงานความคืบหน้าการเจรจาระหว่างตัวแทนไรเดอร์กับตัวแทนบริษัท ในระหว่างเตรียมการและในวันประทุงว เพจพันธมิตรช่วยกระจายข่าวสาร ระดมพล มีการนัดหมายเชิญชวนให้ร่วมกันหยุดงาน มีไรเดอร์หลายพื้นที่ร่วม “ปิดแอป” สร้างแรง

กวดดันบริษัท การประทุ้งที่เพ่งทำหน้าที่เป็นสื่อมวลชนด้วยตัวเอง อยู่ในความสนใจของไรเตอร์ทั่วประเทศ ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างการแสดงความเห็นของไรเตอร์ในเพจ LMS เมื่อวันที่ 5 มีนาคม 2567 ขณะประทุ้งที่หน้าที่ทำกรบริษัท และตัวแทนไรเตอร์กำลังเข้าเจรจากับผู้บริหารของบริษัท

“วันนี้ได้ไปร่วมด้วยช่วยกันคับ แต่ผมออกมาตอนบ่ายโมงกว่าๆ เพราะติดภารกิจ ขอชื่นชมทุกๆ ท่านด้วยหัวใจคับ”

“ผมก็ไปมา คนน้อยแต่ก็สู้ครับ”

“รายงานตัวครับ มีผมอยู่ในรูป ยืนอยู่กลุ่มริมฟุตบาท”

“ขอบคุณพี่ๆ ทุกคนด้วยครับ คุณภาพชีวิตไรเตอร์มันต้องดีขึ้นครับ”

“ไม่ได้ไปด้วยครับ แต่ปิดแอฟไม่ได้วิ่งเลย”

“ตัวไม่ได้ไปแต่ใจเชียร์อยู่ครับพี่ ขอขอบคุณมากครับ”

“สู้ๆ ครับ พวกเราต้องชนะการประทุ้งครั้งนี้ต้องมีหวังให้พวกเราทุกคน”

“เป็นกำลังใจให้พี่ๆ น้องๆ ที่เป็นตัวแทนทุกคนนะคะ”

Figure 1 กิจกรรมสันทนการร่วมกัน
ที่มา เพจ Line Man Rider Thailand
(14 มีนาคม 2567)

Figure 2 พิธีฉาปนกิจเพื่อนร่วมาชีพ
ที่มา เพจสหภาพไรเตอร์
(11 มีนาคม 2567)

Figure 3 ระดมเงินบริจาคช่วยผู้ประสบอุบัติเหตุ
ที่มา เพจสหภาพไรเดอร์
(6 กันยายน 2565)

Figure 4 การประท้วงที่หน้าบริษัทแพลตฟอร์ม
ที่มา เพจ LINE MAN Support team
(5 มีนาคม 2567)

Figure 1, 2, 3 และ Figure 4 ภาพแสดงความเป็นหนึ่งเดียวกันของไรเดอร์ในรูปแบบต่างๆ

ข้อจำกัดความเป็นหนึ่งเดียวกันและการกระทำรวมหมู่

แม้เกิดการประท้วงในที่สาธารณะมากกว่าแรงงานกลุ่มใดในประวัติศาสตร์แรงงานยุคใหม่ จากการประท้วง 113 ครั้งของไรเดอร์ มีบันทึกว่า มีเพียง 20 ครั้งเท่านั้นที่บริษัทยอมรับฟังข้อเรียกร้องของไรเดอร์ ในจำนวนนี้ มีเพียง 7 ครั้งที่ยอมรับข้อเรียกร้องทั้งหมด และอีก 13 ครั้งยอมรับข้อเสนอบางเรื่อง (Rocket Media Lab, 2024) นอกจากนั้นกลุ่มไรเดอร์ส่วนใหญ่ยังรวมตัวกันแบบหลวมๆ มีความเปลี่ยนแปลงสูง และไรเดอร์หลายกลุ่มมีเรื่องขัดแย้งไม่พอใจกัน ทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นข้อจำกัดความเป็นหนึ่งเดียวและการกระทำรวมหมู่ของไรเดอร์ ซึ่งมีที่มาจากหลายสาเหตุดังนี้

ประการแรก การรวมกลุ่มของไรเดอร์เป็นการรวมกลุ่มแบบไม่เป็นทางการหรือกลุ่มธรรมชาติ ซึ่งเกิดจากความต้องการช่วยเหลือกัน (mutual aid) กลุ่มช่วยเหลือกันมีทั้งข้อดีและข้อจำกัด ข้อดีคือ กลุ่มช่วยเหลือกันตอบโต้ภัยชีวิตหลากหลายมิติ นับตั้งแต่เรื่องชีวิตประจำวัน การทำงาน เจ็บป่วย ให้กำลังใจ กลุ่มมีความยืดหยุ่น เปิดกว้างต่อสมาชิก ไม่เรียกร้องระเบียบวินัยและความเสียสละมากเกินไป แต่กลุ่มแบบนี้เหมาะกับกิจกรรมเฉพาะกิจมากกว่าการแก้ไขปัญหายั่งยืนเชิงโครงสร้าง เช่น การแก้ไขกฎหมาย หรือการสร้างข้อตกลงร่วมกับนายจ้าง (Ford & Honan, 2019) การสำรวจภาคสนามพบว่า

ในบรรดากลุ่มเชิงพื้นที่ทั้งหลาย มีเพียงไม่กี่กลุ่ม ซึ่งถือเป็นกรณีพิเศษที่ริเริ่มจัดองค์กรให้เป็นทางการ ด้วยการกำหนดกฎระเบียบ คณะกรรมการ เป้าหมาย และแผนการทำงาน ส่วนกรณีที่กลุ่มจำนวนหนึ่งจดทะเบียนสมาคม แม้เป็นการจัดองค์กรเป็นทางการ แต่สมาคมถูกกำกับอยู่ภายใต้กรอบกฎหมาย ซึ่งมีข้อจำกัดในการเรียกร้องสิทธิ และแสดงออกทางการเมือง รวมทั้งกฎหมายไม่รับรองการทำข้อตกลงร่วมกับนายจ้าง (collective bargaining) เหมือนกับสหภาพแรงงาน

ประการที่สอง อาชีพไรเดอร์มีผู้หมุนเวียนเข้าออกจากอาชีพสูง เนื่องจากสมัครงานง่ายผ่านระบบออนไลน์ ข้อจำกัดคุณสมบัติน้อย เพียงแค่อายุไม่ต่ำกว่า 18 ปี มีรถจักรยานยนต์และใบขับขี่ คนในอาชีพนี้มีคุณลักษณะหลากหลาย ทั้งระดับการศึกษา อายุ ภูมิหลังของครอบครัว อาชีพเสริม ชั่วโมงทำงานต่อวัน รายได้ ความหลากหลายในหมู่ไรเดอร์หมายถึง ระดับการพึ่งพา ความคาดหวัง และวิถีการทำงานที่แตกต่างกัน ทำให้ยากต่อการสร้างความเป็นเอกภาพในหมู่ไรเดอร์ ทั้งในแง่การทำข้อเสนอร่วม และการกระทำรวมหมู่ต่างๆ

ประการที่สาม ความแตกต่างในหมู่ไรเดื่อนำมาสู่ปัญหาสำคัญคือ ไรเดอร์ส่วนหนึ่งเห็นว่าไรเดอร์คืออาชีพอิสระ (independent contractor/self-employed) แต่อีกส่วนหนึ่งเห็นว่าไรเดอร์คือลูกจ้าง/แรงงาน (employer/labour) ของบริษัท การสำรวจข้อมูลโดยแบบสอบถามของผู้เขียนพบว่า ร้อยละ 64 ของผู้ตอบแบบสอบถามประกอบอาชีพไรเดอร์เป็นงานประจำ คนกลุ่มนี้ ซึ่งส่วนใหญ่อายุเกิน 40 ปี การศึกษาน้อยกว่าปริญญาตรี สมัครงานใหม่ได้ยาก มีแนวโน้มต้องการให้ไรเดอร์ได้รับการคุ้มครองตามกฎหมายคุ้มครองแรงงาน แต่ไรเดอร์ส่วนที่เหลืออีกประมาณร้อยละ 36 ซึ่งทำเป็นงานเสริม ส่วนใหญ่ต้องการให้ไรเดอร์เป็นอาชีพอิสระ เพราะสอดคล้องกับวิถีการทำงานของตน

ความแตกต่างทางความคิดนำไปสู่ความขัดแย้ง เมื่อไรเดอร์จำนวนหนึ่งสนับสนุนให้ไรเดอร์ได้รับการคุ้มครองตามกฎหมายแรงงาน แต่อีกฝ่ายไม่เห็นด้วย เพราะเกรงว่าจะสูญเสียความอิสระ ความขัดแย้งทวีมากขึ้น เมื่อบริษัทใหม่ประชาสัมพันธ์ภาพลักษณ์ “ไรเดอร์คืออาชีพอิสระ เลือกเวลาทำงานได้ เป็นนายตัวเอง” ทำให้ไรเดอร์ส่วนหนึ่งคล้อยตาม และโดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคโซเชียลมีเดีย ในขณะที่เพจสนับสนุนไรเดอร์เป็นแรงงาน ขั้วเคลื่อนไหวความคิดและสนับสนุนการแก้ไขกฎหมายให้คุ้มครองไรเดอร์ เพจที่สนับสนุนแนวคิดไรเดอร์เป็นแรงงานอิสระก็ตอกย้ำ

ความคิดของตนอย่างแข็งขัน และในภาวะที่โซเซียลมีเดียเป็นพื้นที่เปิดต่อการแสดงความคิดเห็น ทำให้เกิดการปะทะคารมกันบ่อยครั้ง และลุกลามไปถึงการคัดค้านการเคลื่อนไหวในที่สาธารณะของอีกฝ่าย เป็นรอยแยกระหว่างกลุ่มไรเดอร์ที่ประสานกันไม่ติด

ประการที่สี่ อำนาจต่อรองของไรเดอร์มีน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับบริษัท ซึ่งอาจนับว่าเป็นข้อจำกัดสำคัญที่สุด ความด้อยอำนาจต่อรองเกิดจากหลายสาเหตุ ได้แก่ *การขาดอำนาจเชิงโครงสร้าง (structural power)* (Schmalz, Ludwig & Webster, 2018) เนื่องจากในประเทศไทยมีแรงงานในเศรษฐกิจไม่เป็นทางการ หรือที่นิยมเรียกว่าแรงงานนอกระบบจำนวนมาก ทำให้อาชีพไรเดอร์มีภาวะแรงงานล้นตลาดที่พร้อมจะทำงานในอาชีพนี้ (oversupply of labour) อีกทั้งงานไรเดอร์ใช้ทักษะไม่สูง และไม่ใช่งานสำคัญในห่วงโซ่การผลิต (เช่น การขนส่งสินค้าหากหยุดงานจะกระทบทั้งห่วงโซ่) ทำให้การประท้วงของไรเดอร์สร้างแรงกดดันต่อบริษัทได้น้อย เพราะบริษัทสามารถหาคนอื่นมาทำงานแทนได้ไม่ยาก กล่าวได้ว่าไรเดอร์ขาดอำนาจต่อรองทั้งในตลาดแรงงาน (market bargaining power) และขาดอำนาจต่อรองในสถานประกอบการ (workplace bargaining power) (เพ็งอ้าง)

ในเวลาเดียวกันไรเดอร์ขาด*อำนาจเชิงสถาบัน (institutional power)* ด้วยเหตุที่ไรเดอร์มีสถานะการจ้างงานไม่ชัดเจนว่าเป็นลูกจ้างของบริษัทหรือไม่ ไรเดอร์จึงไม่ได้รับการคุ้มครองตามกฎหมายในฐานะแรงงาน นับตั้งแต่ พ.ร.บ. คุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541, พ.ร.บ. แรงงานสัมพันธ์ พ.ศ. 2518, พ.ร.บ. ประกันสังคม พ.ศ. 2533, พ.ร.บ. เงินทดแทน พ.ศ. 2537 และ พ.ร.บ. ความปลอดภัย อาชีวอนามัย และสภาพแวดล้อมในการทำงาน พ.ศ. 2554 ไรเดอร์จึงไม่ได้สิทธิและสวัสดิการตามกฎหมาย และที่สำคัญที่สุดคือ ไรเดอร์ไม่สามารถจัดตั้งสหภาพแรงงาน ไม่สามารถเข้าสู่กระบวนการยื่นข้อเรียกร้อง ทำข้อตกลงร่วมกับนายจ้าง การไกล่เกลี่ย การใช้สิทธินัดหยุดงาน อันเป็นอาวุธสำคัญของแรงงานที่กฎหมายให้การรับรอง

ประการที่ห้า เมื่อเปรียบเทียบกับต่างๆ ประเทศ ซึ่งสหภาพแรงงานเข้มแข็ง สหภาพแรงงานได้สนับสนุนการรวมกลุ่มและการประท้วงของไรเดอร์ เกิดเป็นองค์กรแรงงานรูปแบบใหม่ๆ ที่เป็นความร่วมมือของแรงงานแพลตฟอร์มกับสหภาพแรงงานดั้งเดิม (Basualdo, et al., 2021) แต่ในประเทศไทยยังไม่เกิดเหตุการณ์เช่นนั้น หรือเพ็งอยู่ในขั้นเริ่มต้น

ทั้งหมดนี้ทำให้การประท้วงของไรเดอร์ ซึ่งเกิดขึ้นบ่อยครั้งแต่ส่วนใหญ่ไม่ประสบความสำเร็จ ทำให้เกิดความระส่ำระสาย พยายามสู้แต่ก็ไม่ชนะ เกิดคำถามว่าจะทำอย่างไรกันต่อไป

สรุปและอภิปราย

ครั้งหนึ่ง ผู้เชี่ยวชาญคาดการณ์ด้วยความวิตกว่า แรงงานแพลตฟอร์มซึ่งถูกแบ่งแยกให้เป็นอนุอิสระ (atomization) จะเกิดสำนึกความเป็นหนึ่งเดียวกันและเกิดการกระทำรวมหมู่ได้ยาก แต่สิ่งที่เกิดขึ้นในหมู่วัยเรเดอร์กลับสวนทางกับการคาดหมายนั้น กรณีศึกษานี้แสดงให้เห็นว่า ที่มาของความรู้สึกเป็นหนึ่งเดียวกัน อยู่ภายในความเป็นปฏิปักษ์เชิงโครงสร้าง คือผลประโยชน์ที่สวนทางกันระหว่างทุนกับแรงงานในกระบวนการแรงงาน ซึ่งอยู่ในการทำงานประจำวัน ไรเดอร์ยังทำงาน ยังกู้สึกถูกเอาเปรียบ ยิ่งทำงานนานวัน กลับได้ค่าตอบแทนลดลง ชั่วโมงทำงานยาวนานขึ้น สุขภาพเสื่อมโทรม บางคนเกิดอุบัติเหตุพลภาพหรือถึงแก่ชีวิต นายจ้างได้แต่ปฏิเสธความรับผิดชอบ และเอาแต่ปรับเปลี่ยนกฎเกณฑ์ตามอำเภอใจ ความคับข้องใจต่อนายจ้างจึงสะสมมากขึ้น ขณะที่เมื่อมองไปก็เห็นผู้ร่วมอาชีพเป็นเพื่อนร่วมชะตากรรม ในภาวะเช่นนี้ หน่ออ่อนของความเป็นหนึ่งเดียวได้เกิดขึ้น หน่ออ่อนถูกพุ่มปกจากการรวมกลุ่มช่วยเหลือกัน และการทำกิจกรรมร่วมกัน และเติบโตเป็นความเป็นหนึ่งเดียวที่กล้าแข็งจากการสื่อสารในยุคโซเชียลมีเดีย จากการถูกลดค่ารอบครั้งแล้วครั้งเล่า และจากความไม่พอใจที่ระเบิดเป็นการประท้วง ทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นว่า การทำงานซึ่งมีท้องถิ่นเป็นเสมือนโรงงาน คือที่มาของ “ภราดรภาพข้างถนน” อย่างไรก็ตาม ขบวนการไรเดอร์มีข้อจำกัด ซึ่งเป็นข้อจำกัดทั้งในเชิงปัจเจกบุคคลและเชิงโครงสร้าง ความเป็นหนึ่งเดียวกันและการกระทำรวมหมู่ของไรเดอร์ จึงพบกับสถานการณ์ท้าทายว่าจะก้าวต่อไปอย่างไร

บทความนี้สอดคล้องกับข้อเสนอของ Tassinari & Maccarrone (2020) ซึ่งเห็นว่าความเป็นหนึ่งเดียวกันของชนชั้นแรงงาน ไม่จำเป็นต้องเกิดจากการจัดตั้งทางอุดมการณ์จากพรรคปฏิวัติหรือสหภาพแรงงาน ในลักษณะการปลูกฝังความคิดจากบนลงล่าง แต่สามารถเกิดขึ้นท่ามกลางวัฒนธรรมของความเป็นหนึ่งเดียวกัน (Fantasia, 1988) ที่เพาะกล้าและพุ่มพักให้ความเป็นหนึ่งเดียวกันกล้าแข็งขึ้น (Atzeni, 2010) ภายใต้ผลประโยชน์ที่สวนทางของทุนกับแรงงาน ซึ่งเป็นตรรกะ/วิธีการสะสมทุนของระบบทุนนิยม (Marx, 1976) นัยสำคัญของทฤษฎีคือ ความสัมพันธ์ที่ขัดแย้งกันระหว่าง

ทุนกับแรงงาน คือที่มาของความเป็นหนึ่งเดียวกัน ที่พร้อมจะปะทุออกมาเป็นการกระทำรวมหมู่ ความเป็นหนึ่งเดียวกันมีอยู่ ไม่เคยหายไป และไม่ต้องรอให้ใครที่ไหนมาทำให้เกิดขึ้น แต่เป็นคุณลักษณะที่ฝังอยู่ในการทำงาน ซึ่งรอเพียงสบโอกาสที่จะเติบโตและแสดงออกเป็นการกระทำรวมหมู่

ในเวลาเดียวกันบทความนี้ต่อยอดทฤษฎีของ Tassinari & Maccarrone (2020) เมื่อเปรียบเทียบกับในสหราชอาณาจักร การประท้วงของไรเดอร์ได้รับการหนุนช่วยจากสหภาพแรงงานอิสระ (Independent Worker Union of Great Britain, IWGB) ทำให้การประท้วงขยายตัวไปหลายเมือง สร้างแรงกดดันสูงต่อบริษัท บริษัทจึงปรับตัวสนองข้อเรียกร้องของไรเดอร์อย่างมีนัยสำคัญ ในอิตาลีการประท้วงของไรเดอร์ได้รับการสนับสนุนเบื้องต้นจากสหภาพแรงงานอิสระ และได้รับการสนับสนุนค่อนข้างแข็งขันจากชุมชนผู้สนับสนุนสิทธิแรงงานในท้องถิ่น ในกรณีของไทย มีสหภาพแรงงานองค์กรพัฒนาเอกชน พรรคการเมือง และองค์กรภาคประชาสังคมจำนวนหนึ่ง ให้การสนับสนุนกลุ่มไรเดอร์ แต่องค์กรสนับสนุนเหล่านี้ต่างมีข้อจำกัดเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศตะวันตก และเมื่อประกอบกับเงื่อนไขอื่นๆ ได้แก่ การมีแรงงานในเศรษฐกิจไม่เป็นทางการจำนวนมากในประเทศไทย และความด้อยอำนาจต่อรองของไรเดอร์จากลักษณะเชิงโครงสร้างเศรษฐกิจไทย ทำให้แม้ว่าจะมีความเป็นหนึ่งเดียวกันแต่ไรเดอร์ไทยเผชิญโจทย์ที่ยากกว่า จึงกล่าวในเชิงทฤษฎีได้ว่า แม้ความเป็นหนึ่งเดียวมีอยู่และพร้อมจะแปรเป็นการกระทำรวมหมู่ แต่สิ่งนี้จะยั่งยืน เข้มแข็ง เติบโตหรือไม่ ย่อมมีบริบททางสังคมของประเทศนั้นๆ เป็นปัจจัยสำคัญด้วย

กล่าวสำหรับวงวิชาการแรงงานศึกษา (Labour Studies) ของไทย การศึกษาเรื่องความเป็นหนึ่งเดียวกัน ทำให้ต้องหันมาทบทวนการศึกษาในประเด็นนี้ และนำประหลาดใจที่พบว่า ประเด็นความเป็นหนึ่งเดียวกัน ซึ่งเป็นหัวใจของการกระทำรวมหมู่ของชนชั้นแรงงาน และเป็นประเด็นที่มีการศึกษาอย่างจริงจังในวงวิชาการตะวันตก กลับไม่ปรากฏการศึกษาประเด็นนี้โดยตรงในวงวิชาการไทย การไม่มีงานศึกษาประเด็นความเป็นหนึ่งเดียวโดยตรง เป็นการเสียโอกาสแลกเปลี่ยนเรียนรู้หัวข้อสำคัญระหว่างวงวิชาการไทยกับต่างประเทศ และเสียโอกาสทำความเข้าใจชนชั้นแรงงานไทยผ่านประเด็นดังกล่าว บทความนี้ชี้ให้เห็นความสำคัญและจำเป็นที่จะต้องวางประเด็นความเป็นหนึ่งเดียวกัน เป็นประเด็นสำคัญในการศึกษาเรื่องการกระทำรวมหมู่/ขบวนการทางสังคมของแรงงานไทย เพื่อทำความเข้าใจประเด็นนี้ให้ลึกซึ้งขึ้นในอนาคต และในอีกสัปดาห์

หนึ่ง สำหรับนักกิจกรรมแรงงาน การศึกษาประเด็นความเป็นหนึ่งเดียวกันในบทความนี้ ฉายให้เห็นศักยภาพและข้อจำกัดของขบวนการไรเตอร์ ซึ่งเป็นโจทย์ปัญหาร่วมที่ ขบวนการแรงงานไทยเผชิญอยู่ การมองเห็นประเด็นปัญหาที่ชัดเจนขึ้น น่าจะเป็น ประโยชน์ต่อการกำหนดกลยุทธ์ขององค์กรและขบวนการแรงงานในโอกาสต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการรูปแบบการสร้างอำนาจ ต่อรองเพื่อสุขภาวะของแรงงานแพลตฟอร์มส่งอาหารและแรงงานในกิจการขนส่ง ภายใต้ โครงการพัฒนาความรู้และความเข้มแข็งของกลุ่มแรงงานนอกระบบเพื่อสุขภาวะ สถาบัน ชุมชนท้องถิ่นพัฒนา ได้รับสนับสนุนงบประมาณจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้าง เสริมสุขภาพ (สสส.) ความเห็นในบทความนี้เป็นของผู้เขียน สถาบันฯ และ สสส. ไม่ จำเป็นต้องเห็นด้วย

References

- Ativanichayapong, N. (2024a). *History of the Thai labor movement to the decade of disunity, 1977–1987 A.D.* In N. Ativanichayapong (Ed.), *The labor movement and its social and political role: A collection of contemporary labor movement articles* (pp. 1–64). [in Thai]. Bangkok: Puey Ungphakorn School of Development Studies.
- Ativanichayapong, N. (2024b). *Social movement trade unionism: A global debate.* In N. Ativanichayapong (Ed.), *The labor movement and its social and political role: A collection of contemporary labor movement articles* (pp. 65–102). [in Thai]. Bangkok: Puey Ungphakorn School of Development Studies.
- Atzeni, M. (2010). *Workplace conflict: Mobilization and solidarity in Argentina.* Palgrave Macmillan.
- Atzeni, M. (2021). Workers' organizations and the fetishism of the trade union form: Toward new pathways for research on the labour movement? *Globalizations*, 18(8), 1349–1362.
<https://doi.org/10.1080/14747731.2021.1910993>

- Basualdo, V., Dias, H., Herberg, M., Schmalz, S., Serrano, M., & Vandaele, K. (2021). *Building workers' power in digital capitalism: Old and new labour struggles*. FES.
- Brown, A. (2002). Locating working-class power. In K. Hewison (Ed.), *Political change in Thailand: Democracy and participation* (2nd ed., pp. 163–178). Routledge.
- Cant, C., & Woodcock, J. (2020). The fast food shutdown: From disorganisation to action in the service sector. *Capital & Class*, 44(4), 513–521. <https://doi.org/10.1177/0309816820934641>
- Chatrakul Na Ayudhaya, S. (2012). Problems and obstacles in building strength and unity of the Thai labor movement. [in Thai]. In Ativanichayapong, N. et al. (Eds.), *Labor and injustice, problems and solutions: Final research report* (pp. 7–1 – 7–144). Social Research Institute, Chulalongkorn University.
- Cini, L., & Goldmann, B. (2020). The worker capabilities approach: Insights from worker mobilisations in Italian logistics and food delivery. *Work, Employment and Society*, 35(5), 948–967.
- Cini, L., Maccarrone, V., & Tassinari, A. (2021). With or without Unions? Understanding the diversity of gig workers' organizing practices in Italy and the UK. *European Journal of Industrial Relations*, 28(3), 341–362. <https://doi.org/10.1177/09596801211014674>
- De Stefano, V. (2016). The rise of the "just-in-time workforce": On-demand work, crowd work, and labor protection in the "gig economy." *Comparative Labor Law & Policy Journal*, 37(3), 471–504.
- Defossez, D. (2022). The employment status of food delivery riders in Europe and the UK: Self-employed or worker? *Maastricht Journal of European and Comparative Law*, 29(1), 25–46. <https://doi.org/10.1177/1023263X211065726>

- della Porta, D., et al. (2022). Mobilizing against the odds: Solidarity in action in the platform economy. *Berliner Journal für Soziologie*, 32(2), 213–241. <https://doi.org/10.1007/s11609-022-00471-z>
- Fantasia, R. (1988). *Cultures of solidarity: Consciousness, action, and contemporary American workers*. University of California Press.
- Ford, M., & Honan, V. (2019). The limits of mutual aid: Emerging forms of collectivity among app-based transport workers in Indonesia. *Journal of Industrial Relations*, 61(4), 528–548.
- Klatookwan, N. (2013). *Work and lives of female laborers in Nava Nakorn industrial zone: Time management and self-making through women's meaning of times* [Master's thesis, Thammasat University]. [in Thai].
- Kumnak, P. (2005). *Everyday forms of struggle of Thai workers: A case study of a factory in Samutprakan Province* [Master's thesis, Chulalongkorn University]. [in Thai].
- Lei, Y.-W. (2021). Delivering solidarity: Platform architecture and collective contention in China's platform economy. *American Sociological Review*, 86(2), 279–309. <https://doi.org/10.1177/0003122421996749>
- Maffie, M. D. (2020). The role of digital communities in organizing gig workers. *Industrial Relations: A Journal of Economy and Society*, 59(1), 123–149.
- Marx, K. (1976). *Capital: A critique of political economy* (Vol. 1, B. Fowkes, Trans.). Penguin Books. (Original work published 1867)
- Mieruch, Y., & McFarlane, D. (2023). Gig economy riders on social media in Thailand: Contested identities and emergent civil society organisations. *Voluntas*, 34, 1232–1242.
- Mills, M. B. (1999). *Thai women in the global labor force: Consuming desires, contested selves*. Rutgers University Press.
- Morgan, G., & Pulignano, V. (2020). Solidarity at work: Concepts, levels and challenges. *Work, Employment and Society*, 34(1), 18–34.

- Panimbang, F., Arifin, S., Riyadi, S., & Septi Utami, D. (2020). *Resisting exploitation by algorithms: Drivers' contestation of app-based transport in Indonesia*. Friedrich-Ebert-Stiftung.
- Pangsapa, P. (2007). *Textures of struggle: The emergence of resistance among garment workers in Thailand*. ILR Press/Cornell University Press.
- Pasquier, V., & Wood, A. (2018). The power of social media as a labour campaigning tool: Lessons from OUR Walmart and the Fight for 15. *ETUI Policy Brief*. European Trade Union Institute.
- Polletta, F. (1999). "Free spaces" in collective action. *Theory and Society*, 28(1), 1–38.
- Qadri, R. (2023). Algorithmized not atomized: The distributed solidarity of Jakarta's gig workers. *International Journal of Communication*, 17, 3899–3918.
- Rocket Media Lab. (2024, January 22). In 5 years, what issues rides fight with platform. [in Thai]. <https://rocketmedialab.co/rider-protest/>
- Schmalz, S., Ludwig, C., & Webster, E. (2018). The power resources approach: Developments and challenges. *Global Labour Journal*, 9(2), 113–134.
- Soonthornwipart, P. (2015). *The development and role of labor union in the eastern region of Thailand* [Doctoral dissertation, Burapha University]. [in Thai].
- Stewart, P., Shanahan, G., & Smith, M. (2020). Individualism and collectivism at work in an era of deindustrialization: Work narratives of food delivery couriers in the platform economy. *Frontiers in Sociology*, 5, 1–14. <https://doi.org/10.3389/fsoc.2020.00034>
- Sun, P., & Chen, J. Y. (2021). Platform labour and contingent agency in China. *China Perspectives*, 2021(1), 19–27.
- Taotawin, P., & Tularak, W. (2023a). *Accidents and health of motorcycle drivers delivering food under the control of the platform*. [in Thai]. Local Development Institute Foundation.

- Tassinari, A., & Maccarrone, V. (2020). Riders on the storm: Workplace solidarity among gig economy couriers in Italy and the UK. *Work, Employment and Society*, 34(1), 35–54.
- Teerakowitkajorn, K. (2019). *Masculinized labor activism and geographies of household reproduction in Thailand's 'Detroit'* [Doctoral dissertation, Syracuse University].
- Wantasanombat, A., & Pitaktharnin, A. (2021). *Rider-hero-shackles: Working conditions and social security of food delivery workers on platform economy in the situation of COVID-19 epidemic*. [in Thai]. Institute of Asian Studies, Chulalongkorn University.
- Woodcock, J., & Cant, C. (2022). Platform worker organising at Deliveroo in the UK: From wildcat strikes to building power. *Journal of Labor and Society*, 25(2), 220–236. <https://doi.org/10.1163/24714607-bja10041>

สุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดีในมุมมองของ ‘ปอแน’ ปัตตานี Health and Wellbeing from the Perspective of ‘Ponae’ in Pattani¹

กต โฮ ยัน เกรซ² และ อลิสา หะสาเมาะ³

Kot Ho Yan Grace & Alisa Hasamoh

Received: June 7, 2024/ Revised: December 12, 2024/ Accepted: December 27, 2024

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มุ่งสำรวจสุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดีของ ‘ปอแน’ ซึ่งเป็นบุคคลที่มีลักษณะทางเพศที่แตกต่างจากเพศกำเนิดในจังหวัดปัตตานี ในมิติสุขภาพและความเป็นอยู่ รวมถึงปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อความเสมอภาคของกลุ่มคนที่มีความหลากหลายทางเพศ ข้อถกเถียงหลักของบทความวิจัยชิ้นนี้คือ ปอแนมีอัตลักษณ์ทางเพศที่ถูกปฏิเสธจากสังคมจากครอบครัวและชุมชนมุสลิมในปัตตานีผ่านการตีความบทบาทศาสนาสร้างความเครียดเรื้อรังและปัญหาสุขภาพจิต สะท้อนความเหลื่อมล้ำด้านสุขภาพและสิทธิมนุษยชนของกลุ่มเปราะบาง เป้าหมายของการศึกษา คือ การสำรวจปัญหาสุขภาพและความเป็นอยู่ของปอแนในจังหวัดปัตตานี ใช้การวิจัยเชิงคุณภาพการสัมภาษณ์เชิงลึก การสัมภาษณ์กลุ่มจากผู้ให้ข้อมูล 22 คน ประกอบด้วยปอแน 15 คน ผู้ให้บริการสุขภาพ 6 คน และนักการเมือง

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เพื่อสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโท สาขาการบริหารการพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ พ.ศ. 2566 This article is a part of a thesis for the degree of Master of Arts in social development administration Prince of Songkla University, Pattani Campus, 2023

² นักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี (Graduate Student, Faculty of Humanities and Social Sciences, Prince of Songkla University, Pattani Campus), Email: gracehyk@gmail.com

³ Corresponding author, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี (Assistant Professor, Faculty of Humanities and Social Sciences, Prince of Songkla University, Pattani Campus), Email: alisa.h@psu.ac.th

ท้องถิ่น 1 คน ผลการศึกษาพบว่า ปอแนเผชิญการปฏิเสธตัวตนจากครอบครัวและชุมชนมุสลิมในปัตตานี ซึ่งตีความบทบาททางเพศผ่านมุมมองศาสนาที่ตายตัว ส่งผลต่อปัญหาสุขภาพจิต เช่น ความเครียดเรื้อรัง ภาวะซึมเศร้า และความคิดฆ่าตัวตาย นอกจากนี้ ปัญหาการเข้าถึงบริการสุขภาพยังสะท้อนความเหลื่อมล้ำ ไม่เอื้อต่อการใช้บริการในโรงพยาบาล เนื่องจากภาพลักษณ์ไม่ตรงกับข้อมูลในบัตรประชาชน การอภิปรายผลชี้ให้เห็นปัจจัย 3 ด้านที่กระทบสุขภาพและความเป็นอยู่ของปอแน ได้แก่ สุขภาพกายและจิตใจ ปัจจัยทางสังคมและเศรษฐกิจ และการตีความบทบาทศาสนา งานวิจัยเสนอการพัฒนานโยบายสุขภาพที่ตอบสนองความต้องการเฉพาะ การสร้างพื้นที่ปลอดภัยในชุมชน และการส่งเสริมความเข้าใจในความหลากหลายทางเพศ ลดความเหลื่อมล้ำและส่งเสริมความเท่าเทียมแนวทางเหล่านี้เชื่อมโยงกับเป้าหมาย SDGs และสร้างความยั่งยืนในสังคมโดยรวม

คำสำคัญ: ปอแน สุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดี ความเท่าเทียมทางสุขภาพ ปัตตานี ความหลากหลายทางเพศ

Abstract

This study aimed to explore the health and well-being of Ponae individuals whose gender identity differs from their assigned gender at birth in Pattani Province. It focused on the dimensions of health and living conditions, as well as issues affecting the equality of gender-diverse populations. The central argument of this research is that Ponae face rejection of their gender identity by their families and the Muslim community in Pattani due to rigid interpretations of religious roles. This rejection contributes to chronic stress and mental health issues, reflecting the health disparities and human rights violations seen among vulnerable groups. The objective of the study was to examine the health and living conditions of Ponae in Pattani Province through qualitative research methods, including in-depth interviews and focus group discussions. The participants consisted of 22 individuals: 15 Ponae, 6 healthcare providers, and 1 local politician. The findings indicate that Ponae encounter identity rejection from their families and the Muslim community in Pattani, where fixed interpretations

of gender roles are based on religious perspectives. This results in mental health problems such as chronic stress, depression, and suicidal thoughts. Moreover, Ponae faces challenges in accessing healthcare services due to mismatches between their physical appearance and the information on their identification documents, highlighting systemic health inequities. The discussion identifies three key factors affecting the health and well-being of Ponae: physical and mental health, social and economic factors, and religious interpretations of gender roles. The study recommends developing health policies that address these specific needs, creating safe spaces within communities, and promoting understanding of gender diversity. The aim of these strategies is to reduce inequalities, enhance equity, and align with the Sustainable Development Goals (SDGs) to foster societal sustainability.

Keywords: Ponae, Health and well-being, Health equity, Pattani, Gender diversity

บทนำ: ปอเน คือ ใคร?

กลุ่มคนที่มีพฤติกรรมทางเพศที่แตกต่างจากผู้อื่นในประเทศไทยมักถูกเรียกด้วยคำที่ยืมมาจากภาษาต่างประเทศ เช่น LGBTQ+ ในประเทศไทยมีคำเฉพาะว่า "กะเทย" ในขณะที่ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ผู้ที่มีพฤติกรรมทางเพศแตกต่างจากคนทั่วไปจะมีคำเรียกเฉพาะว่า "ปอเน" ซึ่งเป็นคำในภาษามลายูถิ่นในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ส่วนในภาษาอินโดนีเซียจะออกเสียงว่า "ปอนดัน" (Pondan) เป็นคำที่ใช้เรียกคนข้ามเพศหรือเพศที่ไม่ตรงตามเพศกำเนิดในบริบทของวัฒนธรรมมาเลย์ หมายถึงผู้ชายที่มีพฤติกรรมหรือการแสดงออกเหมือนผู้หญิง คำนี้บางครั้งอาจมีนัยเชิงลบและถูกใช้ในการวิพากษ์วิจารณ์คนข้ามเพศในบางกรณี (Zainol et al., 2022)

ประชากรเฉพาะกลุ่มนี้สังคมไทยควรให้ความสนใจศึกษาอย่างละเอียดอ่อนเป็นพิเศษ บทความชิ้นนี้ เน้นใช้คำว่า "ปอเน" อันเป็นคำเรียกเฉพาะของคนกลุ่มเฉพาะและมีความหลากหลายทางเพศในจังหวัดชายแดนภาคใต้ และบริบททางสังคมที่มีกลุ่มชาติพันธุ์มลายูผู้ที่นับถือศาสนาอิสลาม อันเป็นคำที่ถูกประกอบสร้างจากการให้ความหมายทางสังคม

และวัฒนธรรมพื้นฐานถูกตีความจากหลักการทางศาสนาอิสลาม (The MATTER, 2022) Kosam (2017) ศึกษา "ปอแน" ในพื้นที่จังหวัดปัตตานี พบว่า ปอแน คือบุคคลที่เป็นรักร่วมเพศและบุคคลข้ามเพศทุกรูปแบบและสังคมมีทัศนคติในเชิงลบ ปอแนจึงไม่มีการแบ่งประเภทต่างจาก LGBTQ+ ในบริบทของสังคมตะวันตกที่ให้ความหมายจากลักษณะทางชีววิทยาซึ่งเกิดขึ้นในช่วงปลายศตวรรษที่ 19 เช่น เลสเบี้ยน เกย์ ทอม ไบเช็กวล เควียร์ (King, 2019) ส่วนคำว่า “กะเทย” ในบริบทของสังคมไทยที่มีสถานะความหมายกำกวมระหว่างความเป็นหญิงและความเป็นชาย หรือคนที่มีอวัยวะเพศทั้งชายและหญิง (Martin King Whyte, 2015, p.12 อ้างใน Patwaraphan et al, 2022) ซึ่งไม่ได้มีฐานการตีความมาจากศาสนา ดังนั้น ปอแนจึงมีความแตกต่างจาก กลุ่ม LGBTQ+ และกะเทย โดยมีแนวโน้มของการถูกกระทำ ความรุนแรงในหลายมิติและหลากหลายรูปแบบ (Suphawattanakul, 2017) หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ปอแนเป็นชนกลุ่มน้อยในพื้นที่ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ วิถีชีวิตแตกต่างจากคนอื่น ๆ ในสังคมทั่วไป ถูกตีตราจากชุมชนมุสลิมในพื้นที่และพบกับความยากลำบากในการใช้ชีวิตในสังคม (Mee-Taem, 2018) คำว่า ปอแน สำหรับชุมชนมุสลิมในบางส่วน มักถูกใช้ในลักษณะที่สะท้อนทัศนคติในเชิงลบ ซึ่งอาจเป็นการตีตราหรือแสดงถึงความไม่ยอมรับต่อกลุ่มคนที่มีความหลากหลายทางเพศ อย่างไรก็ตาม ในอีกด้านหนึ่ง คำว่า ปอแน ได้รับการใช้เป็นคำเรียกเฉพาะหรือคำที่ใช้กันทั่วไปในชุมชนเพื่ออ้างถึงบุคคลที่มีอัตลักษณ์ทางเพศที่แตกต่าง การใช้คำนี้ในงานวิจัยจึงไม่ได้มีเป้าหมายเพื่อขยายความหมายในเชิงลบ แต่เพื่อทำความเข้าใจมิติทางสังคมและวัฒนธรรมที่แฝงอยู่ในคำนี้

สำหรับงานวิจัยชิ้นนี้ การใช้คำว่า ปอแน มีความสำคัญในเชิงวิชาการ เนื่องจากเป็นคำที่สะท้อนความซับซ้อนของคุณภาพชีวิตและวิถีชีวิตของกลุ่มเพศหลากหลายในพื้นที่ชายแดนใต้ ซึ่งเป็นบริบทเฉพาะที่ควรศึกษาอย่างลึกซึ้ง การเลือกใช้คำนี้จึงช่วยให้นักวิจัยสามารถเชื่อมโยงและอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนได้อย่างถูกต้อง โดยคลี่คลายความหมายในแง่มุมที่หลากหลายและไม่ได้จำกัดเพียงการตีความแบบแคบ ๆ หรือในเชิงลบเท่านั้น งานวิจัยนี้ จึงเป็นการสร้างพื้นที่สำหรับการสนทนาใหม่ ๆ เกี่ยวกับอัตลักษณ์ทางเพศและวิถีชีวิตของผู้คนในบริบทของสังคมมุสลิม ซึ่งจะนำไปสู่การพิจารณาแนวทางที่เหมาะสมและสร้างความเข้าใจที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นต่อชุมชนที่ถูกมองว่าอยู่ชายขอบในสังคมระดับใหญ่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การศึกษากลุ่มประชากรที่มีความหลากหลายทางเพศในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ของประเทศไทยยังมีมิติความซับซ้อนในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมและมี

งานวิจัยที่จำกัด เนื่องจากปัตตานีเป็นหนึ่งในจังหวัดที่ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม ความเปิดกว้างหรือพื้นที่ในการพูดคุยเกี่ยวกับประเด็นความหลากหลายทางเพศนั้นแตกต่างอย่างสิ้นเชิงจากส่วนอื่นๆ ของประเทศ เนื่องด้วยวัฒนธรรมในพื้นที่นี้มีความเป็นปิตาธิปไตย (patriarchal) พ่อแม่และชุมชนมีคาดหวังทางวัฒนธรรมเกี่ยวกับความเป็นชาย เช่น ความเป็นผู้นำทางศาสนา การแต่งงานและการมีบุตร และมีความอนุรักษ์นิยมปฏิเสธกลุ่มคนที่ความหลากหลายทางเพศที่มีที่มาจากการตีความทางศาสนานำไปสู่การปฏิเสธกลุ่มคนที่เรียกว่า ปอแน นำไปสู่การแยกตัวจากครอบครัว เพื่อน และชุมชน (Yongcharoenchai, 2022; Kosam, 2017)

อัญธิชา แสงชัย (อ้างอิงใน Yongcharoenchai, 2022) กล่าวว่า พื้นที่สามจังหวัดชายแดนใต้ก็มีความหลากหลายทางเพศไม่ต่างจากกรุงเทพฯ หรือที่อื่น ๆ ในโลก แต่คนในกลุ่มนี้ไม่ได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมจากคนกลุ่มใหญ่ เพราะพื้นที่แห่งนี้ชาวมุสลิมส่วนใหญ่มีความเข้มข้นในเรื่องของศาสนาและตีความว่า ความหลากหลายทางเพศเป็นเรื่องอันตราย ผิด บาป ยอมรับไม่ได้ จนนำไปสู่การไม่ยอมรับกลุ่มที่มีความหลากหลายทางเพศ และนำไปสู่การคุกคามจากชุมชนของผู้นับถือศาสนาอิสลาม เนื่องจากเชื่อว่า การแสดงออกของปอแนจะก่อให้เกิดการเลียนแบบ แปรเปลี่ยนความคิดความเชื่อของเด็กที่เป็นพื้นที่ที่สะอาดบริสุทธิ์ อัญธิชา มีประสบการณ์ทำงานร่วมกับเด็ก ๆ ที่มีความหลากหลายทางเพศ ยังพบว่า พวกเขาได้รับความรุนแรงค่อนข้างจะหลายมิติ โดยเฉพาะกลุ่มเด็กที่มีความเปราะบาง ขณะที่ปัญหาเรื่องนี้ในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนใต้ถูก "ซุกใต้พรม" เพราะเด็กไม่มีอำนาจเพียงพอที่จะลุกขึ้นมาบอกว่าเกิดอะไรกับตัวเขา ถึงแม้ว่าจะมีเด็กที่กล้าลุกขึ้นมาพูดถึงการถูกทำร้ายแต่ก็มักจะถูกบอกว่าความหลากหลายทางเพศเป็นคนไม่ดีเป็นคนบาป ทั้งยังเชื่อว่าเด็กสมควรแล้วที่โดนกระทำ

ในบทความชิ้นนี้ เน้นศึกษาสุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดีของปอแน ซึ่งมีความหมายเช่นเดียวกับคำว่า “สุขภาพะ” คือ ภาวะที่มีความสมบูรณ์ ทั้งทางกาย จิต สังคม และจิตวิญญาณ หรือปัญญาเชื่อมโยงกัน เป็นองค์รวม (Sukmak, 2022) ในช่วงไม่กี่ปีที่ผ่านมา สุขภาพและความเป็นอยู่ของประชากรที่มีความหลากหลายทางเพศและอัตลักษณ์ทางเพศ ได้รับความสนใจมากขึ้น มีงานวิจัยจำนวนมากจากประเทศตะวันตกที่ศึกษาสุขภาพทั่วไปและความเป็นอยู่ของประชากรกลุ่มความหลากหลายทางเพศ พบว่า มีสุขภาพแย่ทั้งทางร่างกายและทางจิต เช่น ภาวะซึมเศร้าและความวิตกกังวล และแม้กระทั่งอายุขัยที่สั้นกว่ากลุ่มประชากรที่มีเพศวิถีรักเพศตรงข้าม (Meyer et. al., 2017; Baker, 2019; Lett,

Dowshen & Baker, 2020) แต่การศึกษาสุขภาพของกลุ่มความหลากหลายทางเพศโดยเฉพาะในประเทศไทยยังมีน้อยมาก งานวิจัยของ Kittiteerasack et al. (2020) ระบุว่า สุขภาพ ความเป็นอยู่ และการฆ่าตัวตายในกลุ่มบุคคล LGBTQ+ ยังไม่ได้รับการศึกษาเพียงพอในประเทศ ไทยและประเทศอื่นๆ ในเอเชีย เมื่อมีองค์ความรู้จำกัด จึงนำไปสู่การจัดสรรงบประมาณ สำหรับสุขภาพของ LGBTQ+ ที่ไม่เพียงพอ และส่วนใหญ่เน้นไปที่การลดการติดเชื้อ HIV แต่ ไม่ได้ครอบคลุมถึงโปรแกรมสุขภาพและสิทธิมนุษยชนที่กว้างขวาง จะมีกล่าวถึงเล็กน้อยใน ประเด็นของการถูกรังแกทั้งทางร่างกายและจิตใจในโรงเรียน (UNDP & USAID, 2014) ในขณะที่ “Good health and Well-being” ถูกกำหนดให้เป็น 1 ใน 17 เป้าหมายการพัฒนา ที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) ที่สหประชาชาติร่วมกันกำหนดขึ้นเป็น วาระการพัฒนาในระดับโลกที่ต้องบรรลุให้ได้ภายในปี 2030 โดย อรทัย วลีวงศ์ จากสำนักงาน พัฒนาระบบสุขภาพระหว่างประเทศ (IHPP) กล่าวถึง ความเป็นอยู่ที่ดีสอดคล้องกับความ พยายามปฏิรูประบบสุขภาพของไทย ที่มีการใช้คำว่า ‘สุขภาพะ’ ว่าสุขภาพดีต้องพิจารณา เชื่อมโยงสุขภาพกาย จิตใจ สังคม และปัญญา ไม่จำกัดเฉพาะเฉพาะเรื่องสุขภาพทางกาย หรือไม่เจ็บป่วยเพียงด้านเดียว (Centre for SDG Research and Support, 2024)

ตามที่หลักฐานจากการศึกษาเกี่ยวกับเยาวชน LGBTQ+ ทั่วโลกชี้ให้เห็นว่าการถูก แยกตัวออกจากสังคมและการเชื่อมโยงกับสังคมมีผลต่อความเป็นอยู่ที่ดีของพวกเขา และ นำไปสู่การทำร้ายตัวเอง ความเสี่ยงทางเพศ การใช้สารเสพติด และการพยายามฆ่าตัวตาย ปัญหาความรุนแรงต่อผู้ที่มีความหลากหลายทางเพศ พวกเขาถูกดูถูก รังแก และแยกออกจาก ชุมชน ซึ่งมีความเป็นไปได้สูงที่จะประสบปัญหาด้านสุขภาพจิต (Garcia. J et al., 2019) อย่างไรก็ตาม มีงานวิจัยเกี่ยวกับสุขภาพและความเป็นอยู่ของปอเนในพื้นที่ชายแดนภาคใต้ ของประเทศไทยค่อนข้างน้อย และยังไม่มีการบันทึกทางสถิติของปอเนในสามจังหวัดที่ชัดเจน แต่ นักวิชาการที่ศึกษากลุ่มปอเนในพื้นที่ชายแดนภาคใต้ได้ข้อสรุปร่วมกัน พบว่า สถานการณ์ ชีวิตความเป็นอยู่และบริบททางสังคมมีความซับซ้อนมาก เมื่อวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวมลายู มุสลิมมีอิทธิพลอย่างมากต่อความเชื่อ วิถีชีวิต และพฤติกรรมของผู้คน ยกตัวอย่างเช่น วัฒนธรรมและความเชื่อด้านการแต่งกายตามเพศที่เกิตมา ดังนั้นพื้นที่ที่ให้กลุ่มปอเนได้ แสดงออกถึงอัตลักษณ์ทางเพศของพวกเขาในชุมชน งานวิจัยชิ้นนี้จึงต้องการศึกษาความ เป็นอยู่ รวมถึงปัจจัยที่ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำด้านสุขภาพในกลุ่มปอเนในปัตตานี ความ เหลื่อมล้ำด้านสุขภาพที่ปอเนเผชิญ ตามแนวคิดปัจจัยทางสังคมมีส่วนสำคัญในการกำหนด สุขภาพ (social determinant of health) สุขภาพของปอเนจึงมีรากฐานลึกซึ้งในโครงสร้าง

ทางสังคม บรรทัดฐานทางวัฒนธรรม และการตีความศาสนาในพื้นที่ปัตตานี ความเหลื่อมล้ำปรากฏในหลายรูปแบบ เช่น การเข้าถึงบริการสุขภาพที่จำกัด การขาดพื้นที่ปลอดภัยสำหรับการแสดงออกอัตลักษณ์ทางเพศ และการเลือกปฏิบัติอย่างกว้างขวางในทั้งพื้นที่สาธารณะและส่วนตัว

วัตถุประสงค์การวิจัย

งานวิจัยชิ้นนี้ต้องการศึกษาปัญหาสุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดีของปอเนนในจังหวัดปัตตานีเป็นอย่างไร โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจสถานะสุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดีของปอเนนที่อาศัยอยู่ในปัตตานี และ ตรวจสอบปัจจัยทางสังคมและเศรษฐกิจที่มีผลต่อผลลัพธ์ด้านสุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดีของชุมชนปอเนนในปัตตานี

แนวคิดที่ใช้: สุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดี

สุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดี มีองค์ประกอบสำคัญคือ (Nunes & O'Riordan, 2016)

- 1) สุขภาพกายแข็งแรงทุกช่วงวัย ทำกิจกรรมในชีวิตประจำวันได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทานอาหารและนอนหลับพักผ่อนเพียงพอ (Siangliu, 2023)
- 2) สุขภาพจิตมั่นคง ถูกกำหนดโดยปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคม ชีวภาพ และสิ่งแวดล้อมที่หลากหลาย (World Health Organization, 2024) สามารถรับมือกับความเครียดและความท้าทายในชีวิตได้ มีความสุขและมีเป้าหมายในชีวิต
- 3) สุขภาพสังคม การอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข สร้างสัมพันธ์ภาพที่ดีระหว่างบุคคล มีครอบครัวที่อบอุ่น ชุมชนที่เข้มแข็ง สังคมที่เปี่ยมด้วยความยุติธรรมและเสมอภาค (Waleewong, 2024)
- 4) สุขภาพทางปัญญา การพัฒนาทักษะชีวิต การเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง และการมีมุมมองต่อโลกที่ถูกต้องล้วนเป็นสิ่งสำคัญ มีการเรียนรู้พัฒนาการตนเองอย่างต่อเนื่อง รู้จักคิดมีวิจารณญาณ และการหาความหมายในสิ่งที่ทำ (Waleewong, 2024)

ปัจจัยทางสังคมที่กำหนดสุขภาพ (Social Determinants of Health: SDH) ตามคำนิยามขององค์การอนามัยโลก (WHO) หมายถึง ปัจจัยแวดล้อมที่มีผลต่อชีวิตของบุคคล ตั้งแต่เกิด เติบโต ทำงาน และดำรงชีวิต รวมถึงระบบที่กำหนดเงื่อนไขต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน เช่น นโยบายและระบบเศรษฐกิจ แผนพัฒนาประเทศ บรรทัดฐานทางสังคม นโยบายทางสังคม และระบบการเมือง องค์ประกอบเหล่านี้สะท้อนแนวคิดสำคัญในมุมมองด้านสุขภาพ 3 ประการ ได้แก่ 1) การพิจารณาปัจจัยที่ส่งผลต่อการเกิดโรคและความเจ็บป่วยในระดับที่ลึกซึ้งกว่าแค่ปัจจัยส่วนบุคคล เช่น พันธุกรรม สรีรวิทยา หรือพฤติกรรม 2) การวิเคราะห์ปัจจัยต่าง ๆ

ที่มีอิทธิพลต่อสุขภาพในทุกช่วงวัยของบุคคล 3) การให้ความสำคัญกับการป้องกันโรค (Prevention) มากกว่าการเน้นการรักษาเมื่อเกิดโรคแล้ว แนวคิดนี้มุ่งเน้นการพัฒนาคุณภาพชีวิตโดยคำนึงถึงภาพรวมของปัจจัยเชิงสังคมที่มีผลกระทบต่อสุขภาพในระยะยาว (Center for SDG Research and Support, 2024)

องค์การอนามัยโลก (World Health Organization, 2008) ให้ความหมาย สุขภาพ คือ “ภาวะแห่งความสมบูรณ์ทั้งทางร่างกาย จิตใจ และสังคม และไม่ใช่เพียงแค่การไม่มีโรคหรือความทุพพลภาพ” ดังนั้น สุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดีของปอเนจึงถูกกำหนดโดยความสัมพันธ์ทางสังคม การปฏิสัมพันธ์กับสถาบันและโครงสร้างทางสังคม แต่ความเหลื่อมล้ำด้านสุขภาพที่เกิดจากข้อเสียเปรียบที่มาจากปัจจัยทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองที่ไม่ได้กระจายอย่างเท่าเทียมกันในบางกลุ่มประชากร ส่งผลต่อกลุ่มประชากรที่เสียเปรียบในการรักษาและพัฒนาสุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดีของคนกลุ่มนี้ (Braveman et al., 2017) มีงานวิจัยจำนวนมากจากประเทศตะวันตกที่พิสูจน์ว่ากลุ่มที่มีอัตลักษณ์ทางเพศหลากหลายจะพบปัจจัยที่ก่อให้เกิดความเสี่ยง 12.1% ของวัยรุ่นมีความคิดที่จะฆ่าตัวตาย 4.0% วางแผนการฆ่าตัวตาย และ 4.1% ลงมือพยายามฆ่าตัวตาย (Russon et al, 2022) ขณะที่งานวิจัยที่ศึกษาประเด็นการเข้าถึงบริการสุขภาพของประชากร LGBTQ+ ในประเทศสหรัฐอเมริกา ตั้งแต่ปี 2004 ถึง 2014 พบความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงสุขภาพว่า คนกลุ่มนี้มีความยากลำบากในการเข้าถึงบริการสุขภาพ มักถูกเลือกปฏิบัติจากผู้ให้บริการด้านสุขภาพ และมักจะได้รับการรักษาเฉพาะเมื่อมีอาการป่วยที่รุนแรงขึ้น (Albuquerque et. al., 2016)

National Center for Health Statistics (2022) ได้ให้คำจำกัดความของความเหลื่อมล้ำด้านสุขภาพว่า “เป็นความแตกต่างทางสุขภาพที่เชื่อมโยงอย่างใกล้ชิดกับความเสียเปรียบทางสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม อันเนื่องมาจากกลุ่มเชื้อชาติหรือชาติพันธุ์ ศาสนา สถานะทางเศรษฐกิจและสังคม เพศ อายุ รสนิยมทางเพศ หรืออัตลักษณ์ทางเพศ ซึ่งส่งผลกระทบต่อกลุ่มคนที่ประสบอุปสรรคในการเข้าถึงสุขภาพมากขึ้น” ดังนั้นเพื่อลดความเหลื่อมล้ำด้านสุขภาพและเพื่อให้เกิดความเท่าเทียมด้านสุขภาพในฐานะกระบวนการ จึงหมายถึง การจัดอุปสรรคทางเศรษฐกิจและสังคมที่ส่งผลกระทบต่อสุขภาพ เช่น ความยากจนและการถูกเลือกปฏิบัติ (Braveman et al., 2017) องค์การอนามัยโลก (World Health Organization, 2008) ได้ชี้ให้เห็นว่าประชากรที่มีความหลากหลายทางเพศและอัตลักษณ์ทางเพศ (SGD) เผชิญกับความเหลื่อมล้ำด้านสุขภาพเป็นประจำทุกวัน เนื่องจากพวกเขา

ประสบการณ์การตีตรา ความรุนแรง การเลือกปฏิบัติ สภาพแวดล้อมที่ไม่ปลอดภัย และการได้รับการดูแลทางการแพทย์ที่ไม่เพียงพอ

งานศึกษากลุ่มเพศทางเลือกในสังคมมุสลิมประเทศเพื่อนบ้านติดกับสามจังหวัดชายแดนใต้เช่นประเทศมาเลเซีย พบว่า ในวัฒนธรรมสังคมประเทศมาเลเซียของ Zainol et al., (2022) ที่ศึกษากลุ่มเพศที่ 3 มีคำเรียกกลุ่มเพศทางเลือก เช่น Pondan, Mak Nyah (หญิงข้ามเพศ) และ Pengkid (ทอมบอย) กลุ่มเหล่านี้ถูกมองว่าเป็นปัญหาทางสังคมที่ขัดต่อบรรทัดฐานทางสังคม รัฐบาลและกลุ่มสังคมที่ยึดถือหลักศาสนาอิสลามถือว่าการแสดงออกเลียนแบบเพศตรงข้ามเป็นสิ่งผิดกฎหมายตามหลักศาสนา แนวคิดเรื่อง "เพศที่สาม" จึงไม่ได้รับการยอมรับ เนื่องจากถูกมองว่าขัดกับศาสนาและกฎหมายชารีอะห์ ส่งผลกระทบทางลบต่อวัฒนธรรมชีวิตของชาวมุสลิม โดยเฉพาะในด้านการปฏิบัติศาสนกิจ (อิบาดะห์) และการทำธุรกรรม (มูอามาละต) โดยมองว่าพฤติกรรมเหล่านี้จะต้องถูกแผ้วถางและควบคุม มีการ "ลบตัวตน" ในระดับสถาบัน โดยข้อมูลวิจัยได้มาจากประสบการณ์ของผู้ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับการเข้าถึงบริการด้านสุขภาพ เช่นเดียวกับ Saviniemi (2019) พบว่า ในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมาในมาเลเซีย มีการสร้างกฎหมายและโครงสร้างทางการเมืองที่ส่งผลกระทบต่อกลุ่มและบุคคลที่ไม่สอดคล้องกับบรรทัดฐานทางเพศวิถี และมีการสร้างกฎหมายและศาลสำหรับลงโทษเพศที่สามในลักษณะของอาชญากรรมภายใต้กฎหมายศาสนาอิสลาม (Syariah) ซึ่งระบุว่า การแต่งกายข้ามเพศของพลเมืองมุสลิมเชื้อสายมลายูเป็นสิ่งผิดกฎหมาย รวมถึงกฎหมายของประเทศที่ถูกใช้ในการจับกุมและบุกค้นกลุ่มคนข้ามเพศในข้อหา "พฤติกรรมไม่เหมาะสม"

ส่วนงานวิจัยของ Jaffer et al.,(2023) พบว่า คนกลุ่มเหล่านี้ ได้รับผลกระทบทางด้านจิตใจและมักต้องปรับตัวเพื่อสอดคล้องกับความคาดหวังของสังคมอย่างรอบคอบ เพื่อหลีกเลี่ยงปฏิกิริยาเชิงลบ สอดคล้องกับงานศึกษาของ Rashid & Afiqah (2023) พบว่า กลุ่มเพศที่สาม มีภาวะซึมเศร้า วิตกกังวล ความเครียด มีความคิดฆ่าตัวตาย สัมพันธ์กับการถูกเพื่อนทอดทิ้ง ขาดการสนับสนุนจากครอบครัว มีแรงกดดันทางสังคม ถูกกลั่นแกล้งในโลกออนไลน์ ข้อถกเถียงของนักวิชาการด้านศาสนาของ Rehman & Polymenopoulou (2013) เสนอว่า การตีความคัมภีร์อัลกุรอานและสุนนะห์อย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้นแสดงให้เห็นถึงความเข้ากันได้ระหว่างศาสนาและความหลากหลายทางเพศ ทั้งนี้คัมภีร์อัลกุรอานซึ่งตรงกันข้ามกับความเชื่อทั่วไป ยังยอมรับอัตลักษณ์ทางเพศและยอมรับความหลากหลายทางเพศ และควรส่งเสริมมาตรฐานกฎหมายระหว่างประเทศเกี่ยวกับสิทธิของชนกลุ่มน้อยทางเพศ

เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ยั่งยืนในแนวปฏิบัติของรัฐอิสลามตาม มติที่ 17/19 เกี่ยวกับรสนิยมทางเพศ (14 กรกฎาคม 2011)

โครงสร้างสังคมของมุสลิมสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ (Mustafa et al., 2007) มีความซับซ้อนและโดดเด่น เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีการผสมผสานระหว่างศาสนา วัฒนธรรมชาติพันธุ์ และความสัมพันธ์ทางการเมือง ซึ่งล้วนมีผลต่อการดำเนินชีวิตของประชากรในพื้นที่ ได้แก่ ศาสนาอิสลามที่มีประชากรส่วนใหญ่ นับถือศาสนาอิสลามและเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวัน โดยมีโต๊ะครูหรืออิหม่ามเป็นผู้นำชุมชนด้านศาสนา มีอิทธิพลต่อการกำหนดค่านิยม วัฒนธรรม และการตัดสินใจในชุมชน ส่วนวัฒนธรรมมาลายู เช่น การแต่งงาน พิธีกรรมทางศาสนา อันเป็นอัตลักษณ์เฉพาะ ครอบครัวยังเป็นศูนย์กลางของสังคม โดยมีโครงสร้างแบบปิตาธิปไตย (patriarchy) (Sukka, 2014) ที่ชายเป็นหัวหน้าครอบครัว บทบาททางเพศในครอบครัวถูกกำหนดไว้อย่างชัดเจน

เมื่อเปรียบเทียบกลุ่มเพศทางเลือกในสังคมมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนใต้และมาเลเซีย พบว่า ทั้งสองประเทศไม่ยอมรับกลุ่มที่มีความหลากหลายทางเพศทั้งในบริบทของชุมชนและสังคม ถูกมองทางลบ แต่ในประเทศไทยยังไม่มีกฎหมายที่จะต้องจับกุม ในขณะที่ประเทศมาเลเซียมีกฎหมายและบทลงโทษในข้อหาพฤติกรรมไม่เหมาะสม กลุ่มความหลากหลายทางเพศของทั้งสองประเทศพบว่าได้รับผลกระทบทางด้านจิตใจ ในสามจังหวัดชายแดนใต้ มีความเสี่ยงต่อภาวะซึมเศร้า วิตกกังวล และการถูกแยกจากครอบครัว ทำให้เผชิญกับปัญหาสุขภาพจิตและความยากลำบากในการใช้ชีวิต ในขณะที่กลุ่มเพศที่สามในมาเลเซียมีภาวะซึมเศร้า ความเครียด และมีความคิดฆ่าตัวตาย เนื่องจากการถูกทอดทิ้งและแรงกดดันจากสังคมเช่นเดียวกัน

ตามรายงานทบทวนระบบสุขภาพของราชอาณาจักรไทย เขียนโดย Jongudomsuk et al., (2015) ของกระทรวงสาธารณสุข (สธ.) กล่าวว่า ระบบการดูแลสุขภาพเริ่มพัฒนาในปี พ.ศ. 2431 และได้รับการจัดตั้งอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2485 มีหน้าที่ในการกำหนด ดำเนินการ ตรวจสอบ และประเมินนโยบายด้านสุขภาพ (World Health Organization. Regional Office for the Western Pacific, 2015) เกี่ยวกับการเสริมพลังผู้ป่วย การศึกษาจาก Sirisinsuk (2006) กล่าวว่าข้อมูลด้านสุขภาพไม่สามารถเข้าถึงได้สำหรับประชาชนชาวไทยส่วนใหญ่ และคนไทยยังไม่มีความสะดวกเพียงพอเกี่ยวกับสิทธิของตน เนื่องจากผู้ให้บริการด้านสุขภาพให้ข้อมูลกับผู้ป่วยอย่างจำกัด ทั้งที่การเข้าถึงบริการสุขภาพได้รับการพิจารณาว่าเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานตามรัฐธรรมนูญไทยในปี

2540 และประชาชนชาวไทยสามารถใช้บริการสุขภาพได้ และหากพวกเขาสามารถจ่ายค่าบริการได้ ไม่ว่าจะเป็นโรงพยาบาลของรัฐหรือเอกชน โดยจ่ายเพียง 30 บาท ดังนั้นกฎระเบียบจึงถูกกำหนดว่าผู้ป่วยมีสิทธิใช้บริการสุขภาพโดยไม่ถูกเลือกปฏิบัติตามสถานะทางสังคม เชื้อชาติ สัญชาติ ศาสนา อย่างไรก็ตาม ยังไม่มีแนวทางหรือการฝึกอบรมสำหรับผู้ให้บริการด้านสุขภาพในการให้บริการโดยปราศจากทัศนคติที่ตัดสินผู้ป่วย โดยเฉพาะกลุ่มปอเน ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ของประเทศไทย แต่จากการทบทวนวรรณกรรมและผลการศึกษาภาคสนามยังพบว่า สุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดีของกลุ่มเพศที่สามในสังคมมุสลิมยังต้องการงานแผนงานเพื่อส่งเสริมพัฒนาคุณภาพชีวิตเพิ่มขึ้น เพราะถึงแม้ว่ามีระบบประกันสุขภาพแต่ข้อจำกัดด้านสังคมวัฒนธรรม ยังเป็นอุปสรรคในการเข้าถึงการได้รับบริการด้านสุขภาพ

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยนี้ใช้วิธีการเชิงคุณภาพ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เข้าใจกับกลุ่มปอเนในจังหวัดปัตตานี ใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง การสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งโครงสร้าง และการสัมภาษณ์แบบเดี่ยวและกลุ่ม โดยนักวิจัยใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบลูกโซ่ (snowball sampling) เพื่อเข้าถึงผู้เข้าร่วมที่สนใจ การนัดสัมภาษณ์ในพื้นที่ปิดและการเลือกสถานที่ตามผู้ให้ข้อมูล ส่วนผู้ให้ข้อมูลจำนวน 22 คน ประกอบด้วยปอเน 15 คน ผู้ให้บริการด้านสุขภาพ 6 คน นักการเมืองท้องถิ่นที่สนใจปัญหาของปอเน 1 คน ขอบเขตพื้นที่ คือ จังหวัดปัตตานี ไม่รวมจังหวัดยะลาและนราธิวาส การศึกษานี้มุ่งเน้นที่การสำรวจพลวัตของสุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดีของชุมชนปอเนเป็นข้อมูลเชิงลึกในช่วงชีวิตโดยตรง

กลุ่มตัวอย่าง ปอเนทั้งหมด 15 คน สำหรับผู้ให้บริการด้านการแพทย์ ผู้ให้บริการ 6 คน และนักการเมืองท้องถิ่นที่สนใจประเด็นปัญหาปอเน 1 คน ให้ข้อมูลผ่านการสัมภาษณ์รายบุคคล โดยเข้าถึงจากโรงพยาบาล คลินิก และศูนย์สาธารณสุขท้องถิ่น รวมถึงการเข้าถึงองค์กรภาคประชาสังคม กลุ่มที่สนใจปอเน

งานวิจัยนี้ได้ทำการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างปอเนจำนวน 15 คน โดยมีลักษณะหลากหลายทั้งด้านเพศ อัตลักษณ์ทางเพศ อายุ และอาชีพ ผู้ให้ข้อมูลประกอบไปด้วยกลุ่มเพศชายที่มีอัตลักษณ์ทางเพศเป็นหญิง และเพศหญิงที่มีอัตลักษณ์ทางเพศเป็นชาย ซึ่งมีอายุระหว่าง 18 ถึง 60 ปี และประกอบอาชีพที่หลากหลาย เช่น พนักงานออฟฟิศ พ่อค้า นักศึกษา ครู ข้าราชการ และพนักงานบริการ ผู้เข้าร่วมมีการแสดงออกทางกายภาพและการแต่งกายที่

แตกต่างกัน บางรายแต่งตัวตามอัตลักษณ์ทางเพศของตน เช่น ผู้หญิงที่ไม่สวมฮิญาบและแต่งหน้า ขณะที่บางรายยังคงสวมฮิญาบและแต่งตัวตามลักษณะของเพศตามบัตรประชาชน การสัมภาษณ์ดำเนินในรูปแบบหลากหลาย ทั้งการสัมภาษณ์รายบุคคล การสัมภาษณ์กลุ่มย่อย และการสัมภาษณ์กลุ่มเล็ก ซึ่งทำให้สามารถเก็บข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับชีวิต สุขภาพ และความเป็นอยู่ของปอเนได้อย่างครอบคลุม โดยรายละเอียดของแต่ละคนมีดังนี้

Table 1 จำแนกลักษณะของปอเนผู้ให้ข้อมูล

ลำดับ	อายุ	อาชีพ	ลักษณะการปรากฏตัวในระหว่างการสัมภาษณ์	วิธีการสัมภาษณ์
1	30	พนักงานออฟฟิศ	ผมยาว ไม่สวมฮิญาบ แต่งหน้าและแต่งกายเหมือนผู้หญิง	เดี่ยว
2	51	พนักงานองค์กรภาคประชาสังคม (CSO)	ผมสั้น ไม่สวมฮิญาบ สวมเสื้อแขนสั้นและกางเกงขาสั้น	เดี่ยว
3	21	นักศึกษา	ผมสั้น สวมเสื้อแขนสั้นและกางเกงขาสั้น	กลุ่ม
4	22	นักศึกษา	ผมสั้น สวมเสื้อแขนสั้นและกางเกงขาสั้น	กลุ่ม
5	21	นักศึกษา	ผมสั้น สวมเสื้อแขนสั้นและกางเกงขาสั้น	กลุ่ม
6	23	นักศึกษา	ผมสั้น สวมเสื้อแขนสั้นและกางเกงขาสั้น	กลุ่ม
7	20	นักศึกษา	ผมสั้น สวมเสื้อแขนสั้นและกางเกงขาสั้น	กลุ่ม
8	18	พ่อค้า	สวมฮิญาบ สวมเสื้อแขนยาวและกางเกงขาสั้น	กลุ่ม
9	19	พ่อค้า	สวมฮิญาบ สวมเสื้อแขนยาวและกางเกงขาสั้น	กลุ่ม
10	60	ข้าราชการ (ระดับบริหาร)	ผมยาว แต่งหน้า สวมเสื้อแขนสั้นและกระโปรง	เดี่ยว
11	33	ครู (ข้าราชการ)	ผมสั้น สวมเสื้อเชิ้ตและกางเกง	เดี่ยว
12	18	พนักงานขาย	ผมสั้น สวมเสื้อยืดและกางเกงยีนส์	กลุ่ม
13	20	นักศึกษา	ผมสั้น สวมเสื้อเชิ้ตและกางเกง	กลุ่ม
14	21	นักศึกษา	ผมสั้น สวมเสื้อเชิ้ตและกางเกง	กลุ่ม
15	29	พนักงานเสิร์ฟ	ผมสั้น สวมเสื้อเชิ้ตและกางเกง	กลุ่ม

Table 2 ข้อมูลกลุ่มให้บริการด้านสุขภาพ

ผู้ให้ข้อมูล	ตำแหน่ง	ประสบการณ์ทำงาน	วันที่สัมภาษณ์	วิธีการสัมภาษณ์
A	แพทย์ (อดีตหัวหน้าศูนย์สุขภาพจิต) และนักการเมือง	มากกว่า 30 ปี	30 สิงหาคม 2023	เดี่ยว
B	นักการเมือง (ผู้กำหนดนโยบายให้ความสำคัญกับปอแน)	มากกว่า 10 ปี	6 กันยายน 2023	เดี่ยว
C	นักจิตวิทยา	15 ปี	8 กันยายน 2023	เดี่ยว
D	พนักงานองค์กรภาคประชาสังคม (CSO)	5 ปี	8 กันยายน 2023	เดี่ยว
E	พยาบาล	15 ปี	8 ตุลาคม 2023	เดี่ยว
F	อาสาสมัครสาธารณสุขหมู่บ้าน (อสม.)	13 ปี	14 ตุลาคม 2023	กลุ่ม
G	อาสาสมัครสาธารณสุขหมู่บ้าน (อสม.)	10 ปี	14 ตุลาคม 2023	กลุ่ม

ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มผู้ให้บริการด้านสุขภาพและอาสาสมัครที่เกี่ยวข้องทั้งหมด 7 คน ซึ่งประกอบด้วยบุคคลที่มีประสบการณ์หลากหลายสาขาวิชาชีพ ได้แก่ แพทย์ นักการเมืองที่มีความสนใจปัญหาสุขภาพของปอแน นักจิตวิทยา CSO พยาบาล และอสม. ผู้ให้สัมภาษณ์แต่ละคนมีระยะเวลาการทำงานที่แตกต่างกัน ตั้งแต่ 5 ปี - มากกว่า 30 ปี

จริยธรรมในการวิจัย การศึกษานี้ได้รับการพิจารณาและอนุมัติจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ ประจำวิทยาเขตปัตตานี เลขที่ PSU.PN.2-040/65 ผู้วิจัยขอความยินยอมอย่างชัดเจนก่อนการเก็บข้อมูล ผู้ให้สัมภาษณ์สามารถปฏิเสธหรือถอนตัวได้ทุกเมื่อโดยไม่มีผลกระทบและทราบกระบวนการชัดเจน ข้อมูลที่รวบรวมจากผู้ให้ข้อมูลถูกจัดเก็บในรูปแบบที่ปลอดภัย ชื่อจริงของผู้ให้ข้อมูลถูกปกปิดและแทนที่ด้วยรหัสหรือชื่อสมมุติ ในกรณีที่คำถามหรือหัวข้อการสัมภาษณ์อาจส่งผลกระทบต่อสภาพจิตใจของผู้เข้าร่วมไม่ต้องตอบได้

ผลการศึกษา

1. สถานะสุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดีของปอเนที่อาศัยอยู่ในปัตตานี

จากการสำรวจสถานะสุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดีของปอเน ผลการวิจัย พบว่า ส่วนสุขภาพและความเป็นอยู่ทั้งสุขภาพกายและสุขภาพจิต จากการสัมภาษณ์กลุ่มปอเนและผู้เชี่ยวชาญด้านบริการสุขภาพ แพทย์ด้านสุขภาพจิต นักจิตวิทยา และเจ้าหน้าที่จากองค์กรภาคประชาสังคม (CSO) พบว่าปอเนมีปัญหาสุขภาพกายหลายอย่าง ได้แก่ 1) ปัญหาการนอนหลับ พบในจำนวน 13 คน ผู้ให้สัมภาษณ์ท่านหนึ่งกล่าวว่า "บางครั้งเมื่อเราต้องคิดมากเกี่ยวกับเรื่องนี้ โดยเฉพาะตอนอยู่คนเดียวตอนกลางคืน ฉันเล่นโทรศัพท์และกินข้าวประมาณ 1-3 ชั่วโมงหลังจากนั้นก็ง่วงนอนหลับได้" 2) พฤติกรรมการกินที่ไม่ดีต่อสุขภาพ พบ 13 ราย บางคนกล่าวว่า "ปกติฉันกินวันละมื้อ เพราะตื่นสาย" "บางครั้งฉันเครียดจนลืมกิน" 3) พฤติกรรมการสูบบุหรี่ พบ 1 คน อธิบายว่า "ฉันเพิ่งเริ่มสูบบุหรี่เมื่อกลับมาที่นี่ มีช่วงเวลาที่ยังเครียดมาก จึงไปซื้อมานับหรี่ แค่ 10 บาท ฉันเริ่มสูบบุหรี่เมื่อเดือนที่แล้ว ประมาณวันละ 3 มวน" 4) การดื่มแอลกอฮอล์และการใช้ยาเสพติด พบ 1 คน ผู้ให้สัมภาษณ์ กล่าวว่า "ฉันดื่มแค่บางครั้งเมื่อเจอเพื่อนที่กรุงเทพฯ ถ้าอยู่คนเดียวฉันไม่ดื่ม" และ 5) การไม่ออกกำลังกาย ผู้ให้สัมภาษณ์อธิบายว่า "ฉันไม่ชอบออกกำลังกาย เพราะฉันไม่ชอบเหงื่อและต้องสระผม..." "เราชอบเล่นวอลเลย์บอล ประมาณ 20 คนเล่นด้วยกันที่มหาวิทยาลัยทุกวัน เหมือนเป็นวัฒนธรรมของปอเน" ส่วนงานวิจัยนี้ไม่พบการใช้ยาเสพติดในกลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์

ปัญหาสุขภาพจิตของปอเนจากมุมมองของผู้ให้บริการด้านสุขภาพ พบว่า ปัญหาความเครียด นอนไม่หลับ กินมากหรือน้อยเกินไป อดีตผู้อำนวยการศูนย์สุขภาพจิตในปัตตานีกล่าวว่า "ความเครียดเป็นปัญหาอันดับหนึ่งสำหรับพวกเขา เพราะพวกเขาต้องแสดงบทบาทตามเพศสภาพที่บ้านหรือที่โรงเรียน และสามารถเป็นตัวของตัวเองได้ก็ต่อเมื่อได้พบเพื่อนปอเนเท่านั้น" (Key Informant A, personal communication, August 30, 2023) นักจิตวิทยาอีกท่านยังกล่าวอีกว่า "หลายคนมีอาการซึมเศร้า เช่น ปัญหาการนอนหลับ ไม่สามารถกินอาหารได้หรือกินมากเกินไป และขาดแรงจูงใจในการเรียนและทำงาน และบางคนถึงกับมีพฤติกรรมทำร้ายตัวเอง ความเครียดและความเหงาเป็นสาเหตุหลักที่ส่งผลต่อสุขภาพจิตของพวกเขา เนื่องจากที่นี่เป็นพื้นที่ที่เคร่งศาสนา หากผู้ชายไม่สามารถปฏิบัติตามหน้าที่ทางศาสนาได้ พวกเขาจะถูกต่อต้าน พวกเขาไม่มีความสุขเพราะสังคมไม่สามารถยอมรับพวกเขาได้" (Key Informant C, personal communication, September 8, 2023)

ปอแนรายหนึ่งรายงานว่ ตนเองมีเพศกำเนิดที่ไม่ตรงกับอัตลักษณ์ทางเพศ เมื่อเกิดมาถูกระบุว่าเป็นเพศหญิง ดังนั้นในบัตรประชาชนจึงมีคำนำหน้าว่า "นางสาว" อย่างไรก็ตามเมื่อเติบโตขึ้น อัตลักษณ์ทางเพศของตนเองต้องการเป็นผู้ชาย ซึ่งสะท้อนให้เห็นในลักษณะการแต่งกายปัจจุบัน โดยการตัดผมสั้นและไม่สวมฮิญาบตามที่หญิงมุสลิมส่วนใหญ่ในพื้นที่ปฏิบัติ เมื่อปอแนเข้ารับบริการในโรงพยาบาล เจ้าหน้าที่ต้องเรียกชื่อที่ระบุไว้ในบัตรประชาชน ซึ่งมีคำนำหน้าว่า "นางสาว" สถานการณ์ดังกล่าวส่งผลให้ปอแนเกิดความอาย เนื่องจากผู้ใช้บริการในโรงพยาบาลส่วนใหญ่เป็นมุสลิมที่อาจไม่คุ้นเคยหรือยอมรับความแตกต่างของเพศสภาพ สิ่งนี้ทำให้ผู้คนในโรงพยาบาลหันมามองและอาจแสดงท่าทีที่ทำให้ปอแนรู้สึกอึดอัด เหตุการณ์นี้นำไปสู่ผลกระทบทางจิตใจอย่างรุนแรง ทำให้ปอแนตัดสินใจไม่เข้ารับบริการในโรงพยาบาลอีกต่อไป แม้ว่าจะมีความจำเป็นต้องใช้บริการด้านสุขภาพก็ตาม กรณีนี้สะท้อนให้เห็นถึงปัญหาเชิงโครงสร้างในการให้บริการสุขภาพแก่กลุ่มคนที่มีอัตลักษณ์ทางเพศแตกต่าง และแสดงถึงความจำเป็นในการปรับปรุงระบบบริการให้มีความครอบคลุมและเข้าใจในความหลากหลายทางเพศมากขึ้น

ปอแนมักเผชิญกับความขัดแย้งระหว่างความคาดหวังของครอบครัว หน้าที่ทางศาสนา และการเป็นตัวของตัวเอง ปัจจุบันเหล่านี้ทำให้พวกเขาเครียด จนนำไปสู่ภาวะการนอนไม่หลับ พวกเขามักจะตื่นนอนในช่วงบ่ายซึ่งส่งผลต่อเวลาการกินอาหาร จำนวนมากกว่า 90% ของผู้ให้สัมภาษณ์รายงานว่า พวกเขาไม่กินอาหาร 3 มื้อ แต่จะกินเพียง 1 หรือ 2 มื้อต่อวัน และบางครั้งไม่ได้รับประทานอาหารตลอดทั้งวัน สำหรับการออกกำลังกายเพื่อสุขภาพขึ้นอยู่กับเพื่อนที่จะร่วมกิจกรรมกัน ผู้ให้สัมภาษณ์คนหนึ่งยังกล่าวด้วยว่า ปอแนชอบอยู่กับเพื่อนเสมอ เพราะรู้สึกปลอดภัย ส่วนความเหงาส่งผลต่ออารมณ์ของปอแนอย่างมาก 14 คน ใน 15 คนกล่าวว่าพวกเขากลับความเหงา โดยเฉพาะในเวลากลางคืน มีเพียงผู้เข้าร่วมเพียงคนเดียวที่กล่าวว่าเขาชอบอยู่คนเดียว ดังนั้นส่วนใหญ่จึงชอบอยู่กับกลุ่มเพื่อนตลอดเวลา หากไม่เช่นนั้นพวกเขาจะรู้สึกเหงาและเศร้า

2. ปัจจัยทางสังคมและเศรษฐกิจที่มีผลต่อผลลัพธ์ด้านสุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดีของชุมชนปอแนในปัตตานี

สำหรับปัจจัยทางสังคมและเศรษฐกิจที่มีผลต่อผลลัพธ์ด้านสุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดีของชุมชนปอแนในปัตตานี จะถูกแบ่งออกเป็น 3 ประเด็นหลัก ประเด็นแรกคือ มุมมองทางศาสนาที่เกี่ยวข้องกับปอแน ผ่านมิติของครอบครัว โรงเรียน เพื่อน ศาสนา และรัฐบาล

ประเด็นที่สองคือ ผลลัพธ์เกี่ยวกับปัญหาด้านสุขภาพของปอเน และประเด็นที่สามคือ ประสพการณ์ของพวกเขาเมื่อใช้บริการสุขภาพในจังหวัดปัตตานี

มุมมองทางศาสนา ในคำสอนของศาสนาอิสลามในบริบทจังหวัดชายแดนใต้ ประเทศไทย ถูกตีความและให้การยอมรับเพียงเพศชายและเพศหญิงเท่านั้น ดังนั้นการมีเพศสภาพที่หลากหลายจึงถูกตีความว่าเป็นบาป (Yongcharoenchai, 2022) ผู้นำศาสนาและชาวมุสลิมมองว่าปอเนเป็นผู้กระทำความบาปและใช้ชีวิตนอกแนวปฏิบัติทางศาสนา จึงนำสู่การตีความว่าชาวมุสลิมที่มีความหลากหลายทางเพศทำให้เกิดความขัดแย้งเพราะขัดกับความเชื่อทางศาสนา (Mahmood et al., 2019) หนึ่งในผู้ให้ข้อมูลซึ่งเป็นนักการเมืองมุสลิมในจังหวัดปัตตานีได้อธิบายว่า คัมภีร์อัลกุรอานระบุว่ามนุษย์ควรมีเพศเพียงสองเพศเท่านั้น คือเพศชายและเพศหญิง การมีเพศอื่นถือเป็นบาป ดังนั้นเราจึงไม่สามารถพูดถึงเรื่องปอเนในพื้นที่นี้ได้ เพราะถือว่าเป็นข้อห้ามที่นี่ เช่นเดียวกับนักวิชาการด้านศาสนาอิสลามที่ระบุว่า การชอบเพศเดียวกันถูกมองว่าเป็นการเบี่ยงเบนและขัดต่อค่านิยมทางศีลธรรมและศาสนา พฤติกรรมดังกล่าวถูกเรียกว่า "โสโดม" (Sodom) มักจะถูกกล่าวโทษและตราหน้าผู้ที่เกี่ยวข้องว่าเป็นผู้กระทำความบาปใหญ่ซึ่งควรได้รับการลงโทษ (Mafaza & Royyani, 2020)

Table 3 แสดงการสรุปความสัมพันธ์ของการตีความในมิติศาสนาอิสลามและการเป็น “ปอเน”

ข้อมูล	จำนวนผู้ สัมภาษณ์ (N=15 คน)	การตีความ
ปอเน = “บาป”	14	"ฉันถูกญาติและเพื่อนร่วมโรงเรียนตำหนิว่าการเป็นปอเนเป็นบาป แต่ฉันควบคุมตัวเองไม่ได้"
เคยคิดที่จะละทิ้งศาสนา	1	"ฉันถอยห่างจากศาสนาทันที เพราะฉันเป็นปอเนแต่ในอิสลามถือเป็นบาป และฉันได้ยินเรื่องนี้ทุกวันตั้งแต่เด็ก นี่เป็นหนึ่งในเหตุผลที่ฉันหนีมาที่กรุงเทพ"
ละหมาด	14	"ฉัน (เป็นปอเน แต่...) พยายามไม่ทำสิ่งที่ต้องห้ามไม่ได้ ดังนั้น มันดีกว่าถ้าทำสิ่งที่(สังคมมุสลิม) คาดหวัง เช่น การละหมาด 5 เวลา(ทำศาสนพิธี) ไม่ดื่มสุรา และไม่กินหมู"
การถือศีลอด	14	"พวกเรายังคงปฏิบัติตามคำสอนด้วยการถือศีลอด(งดกินอาหาร)และละหมาดในช่วงรอมฎอน(เดือนของการอดอาหาร)"
การทำฮัจญ์	1	"ฉันได้ปฏิบัติตามหลักศาสนาห้าประการ (เตาฮีด, ซอลัต, ซะกาต, การถือศีลอด และฮัจญ์)ไปแสวงบุญที่ประเทศซาอุดีอาระเบีย) แล้ว และฉันรู้สึกอิสระที่จะสวมใส่เสื้อผ้าหญิงในการละหมาดในมัสยิด...เมื่อคุณต้องการทำสิ่งที่ดีที่สุดหรือดี ฉันไม่ต้องกังวลกับทุกอย่าง เพราะมันมาจากใจของฉัน"

ข้อมูล	จำนวนผู้ สัมภาษณ์ (N=15 คน)	การตีความ
ไม่สวมฮิญาบ	1	"เกี่ยวกับการสวมฮิญาบ(ผ้าคลุมสตรี) คัมภีร์อัลกุรอานไม่ได้บอกว่าต้องสวม เพียงแค่บอกว่าควรปกปิดร่างกาย และไม่ควรใส่กางเกงขาสั้นหรือเสื้อแขนสั้น นี่เป็นการป้องกันจากเพศตรงข้าม ดังนั้นปกปิดฉันไม่สวมฮิญาบ แต่จะสวมเมื่อไปมัสยิดหรือหมู่บ้าน...การสวมฮิญาบทำให้ฉันแสดงให้เห็นว่าฉันเป็นผู้หญิง ดังนั้นอย่ามาจับมือ (สละม) กับฉัน สำหรับฉัน ผ้าคลุมศีรษะเป็นเครื่องมือหรือสัญลักษณ์ของการเป็นผู้หญิง ไม่เกี่ยวกับความศรัทธาของฉัน"

จากข้อมูลข้างต้นงานวิจัยนี้ได้สรุปประเด็นสำคัญเกี่ยวกับการปฏิบัติทางศาสนาและมุมมองของกลุ่มปอเนในประเด็นต่าง ๆ ดังนี้ 1) การยอมรับว่าการเป็นปอเนเป็นบาป พบว่า ผู้ให้ข้อมูล 14 คน ยอมรับว่า การตีตราบาปจากสังคมรอบข้าง เนื่องจากคำสอนของศาสนาอิสลามที่ยอมรับเพียงเพศชายและหญิงเท่านั้น แต่ปอเนเกือบทุกคนกล่าวว่า มีแต่พระเจ้าเท่านั้นที่สามารถตัดสินได้ว่าพวกเขาเป็นบาปหรือไม่ 2) ความขัดแย้งกับศาสนา มีผู้ให้ข้อมูลหนึ่งคนที่เคยคิดจะละทิ้งศาสนา เนื่องจากรู้สึกถึงการถูกตีตราว่าการเป็นปอเนขัดแย้งกับหลักศาสนา ทำให้เขาเลือกที่จะหนีจากศาสนาและย้ายถิ่นฐาน 3) การปฏิบัติศาสนกิจ แม้จะถูกมองว่าผิดหลักศาสนา แต่ผู้ให้ข้อมูล 14 คน ยังคงปฏิบัติศาสนกิจ เช่น การละหมาด 5 เวลา การถือศีลอดในช่วงรอมฎอน และการทำฮัจญ์ 4) การสวมฮิญาบ มีผู้ให้ข้อมูลหนึ่งคนที่ไม่สวมฮิญาบเป็นประจำ แต่จะสวมเมื่อต้องไปมัสยิดหรือสถานที่ที่ต้องการแสดงถึงความเป็นผู้หญิง โดยมองว่าฮิญาบเป็นเครื่องมือหรือสัญลักษณ์ในการแสดงเพศ ไม่ใช่เรื่องของความศรัทธาทางศาสนา สรุปได้ว่า ผู้ให้ข้อมูลมีการปฏิบัติและมุมมองทางศาสนาที่แตกต่างกันออกไป ปอเนบางคนยังคงปฏิบัติตามศาสนาอย่างเคร่งครัด ในขณะที่บางคนเผชิญกับความขัดแย้งภายในระหว่างศาสนาและอัตลักษณ์ทางเพศของตน

ผู้วิจัยยังพบว่า การปฏิบัติตามหลักการศาสนาอิสลามของปอเนและการตีความในการทำความดีต่อพระเจ้าในแต่ละคนจะแตกต่างกันไป ได้แก่ การละหมาดวันศุกร์ในมัสยิดของผู้ชายมุสลิม เช่น ปอเนบางคนที่มีรูปลักษณะภายนอกเป็นผู้ชายแต่มีจิตใจเป็นผู้หญิง บางคนอาจเลือกที่จะละหมาดที่บ้าน สำหรับบางคนที่มีการแต่งกายเป็นเพศชายไม่ได้เป็นอุปสรรคจะไปละหมาดที่มัสยิด ปอเนบางคนกล่าวว่า มีเพียงพระเจ้าเท่านั้นที่สามารถตัดสินได้ว่าพวกเขาเป็นบาปหรือไม่ โดยจะปฏิบัติสิ่งที่จะช่วยให้ตนเองเป็นคนดีขึ้น แต่จะไม่เปลี่ยนแปลงตัวตน

(ปอแน) ของพวกเขาได้ ปอแนอีกท่าน กล่าวว่า เธอมั่นใจว่าอัลลอฮ์ยอมรับในสิ่งที่เธอทำ ดังนั้นเธอจึงรู้สึกอิสระที่จะเป็นตัวของตัวเองในฐานะปอแน เธอเป็นปอแนเพียงคนเดียวที่สามารถยืนยันทิ้งความรักและการยอมรับของอัลลอฮ์ เนื่องจากเธอเคยผ่านประสบการณ์ที่อัลลอฮ์ช่วยรักษาเธอจากสถานะที่เกือบเสียชีวิต

อย่างไรก็ตาม ปอแนส่วนใหญ่ยังคงต้องเผชิญกับความขัดแย้งระหว่างเพศสภาพและความคาดหวังทางศาสนา ตัวอย่างเช่น การแต่งงานมีคู่ครองตามหลักการศาสนา ผู้ให้ข้อมูลกล่าวว่า พวกเขาเชื่อว่ามียอแนหลายคนที่เป็นเพศชายแต่มีจิตใจเป็นเพศหญิง ต้องแสดงบทบาทเป็นผู้ชายที่บ้านหรือในหมู่บ้านของพวกเขา บางคนถูกบังคับให้แต่งงานและมีลูก อย่างไรก็ตามเมื่อพวกเขาอยู่กับกลุ่มเพื่อนปอแนนอกชุมชน จะสามารถเป็นตัวของตัวเอง แต่งหน้าและสวมชุดสวยงามได้ ส่วนใหญ่แล้วปอแนรู้สึกว่าตนเองมีสองตัวตน คือ ตัวตนที่สังคมคาดหวังและตัวตนที่แท้จริงของพวกเขา ซึ่งทั้งสองตัวตนนี้มักจะขัดแย้งหรือเผชิญหน้ากันอยู่เสมอ

ดังนั้น ความสัมพันธ์ของการตีความในมิติศาสนาอิสลามและการเป็น “ปอแน” สามารถกล่าวได้ว่า ปอแนส่วนใหญ่ยอมรับว่าการเป็นปอแนถือเป็นบาปตามหลักศาสนาอิสลาม แต่ยังคงปฏิบัติศาสนกิจและพยายามทำความดีต่อพระเจ้าในรูปแบบของตนเอง ปอแนบางคนเผชิญกับความขัดแย้งระหว่างอัตลักษณ์ทางเพศและความคาดหวังทางศาสนา ซึ่งทำให้ต้องปรับตัวในการใช้ชีวิตทั้งในครอบครัวและสังคม อย่างไรก็ตาม ปอแนยังคงรักษาความเป็นตัวตนและแสวงหาการยอมรับจากศาสนาและสังคม

การประกอบสร้างทางสังคมในการสร้างอัตลักษณ์ทางเพศ ทฤษฎีการสร้างทางสังคม (Social Constructionism) เน้นถึงแง่มุมทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีผลต่อบุคคล กลุ่ม และสังคมในการรับรู้เรื่องเพศและอัตลักษณ์ทางเพศ (Gergen, & Gergen, 2000) ซึ่งหมายความว่าปอแนสามารถเรียนรู้และพัฒนาอัตลักษณ์ทางเพศของตนผ่านการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นผ่าน ครอบครัว เพื่อน โรงเรียน ปอแน ศาสนา สื่อ จากผลการวิจัยพบว่ามีรูปแบบบางประการที่คล้ายกันระหว่างผู้เข้าร่วมกลุ่มปอแน

Table 4 กระบวนการพัฒนาอัตลักษณ์ของปอแน

ข้อมูล	จำนวนผู้ สัมภาษณ์ (N=15 คน)	การตีความ
เติบโตมากับสมาชิกครอบครัว ที่เป็นผู้หญิงเป็นหลัก	10	"ฉันสนิทกับแม่และพี่สาว แต่ไม่สนิทกับพ่อและพี่ชาย"
สูญเสียพ่อในวัยเด็ก	7	"พ่อของฉันเสียตอนฉันอายุ 3 ขวบ และแม่แต่งงานใหม่ตอนฉัน อายุ 7 ขวบ ดังนั้นฉันย้ายไปอยู่กับย่า"
เล่นของเล่นผู้หญิงในวัยเด็ก	12	"ตอนฉันอายุ 4-5 ขวบ ฉันชอบของเล่นผู้หญิง ฉันมีกระเป๋าสตางค์สีแดง และพี่สาวหาเล็บให้" "ฉันชอบแต่งตัว แต่งหน้า แต่ไม่สามารถแสดงออกได้ ในขณะที่ เด็กผู้ชายคนอื่นๆ ชอบเล่นพาวเวอร์เรนเจอร์ พวกเขาเป็นผู้ชาย จริงๆ"
เล่นของเล่นผู้ชาย	3	"ตั้งแต่อนุบาล ฉันไม่ชอบใส่กระโปรง ฉันสวมกางเกงขางใน ฉัน ชอบวิ่งและเล่นฟุตบอล ไม่ชอบความเป็นระเบียบ ฉันชอบพูด เสียงดังและคิดว่าตัวเองเป็นผู้ชาย"
ตระหนักถึงความชอบทาง เพศตั้งแต่อายุน้อย	15	"ฉันเกิดมาเป็นปอแน ฉันรู้ว่าฉันเป็นปอแนตั้งแต่เกิด" "ตั้งแต่ฉันยังเด็ก ประมาณ 4-5 ขวบ ฉันรู้ว่าฉันแตกต่างจากคนอื่น"

จากตารางที่ 4 แสดงถึงกระบวนการพัฒนาอัตลักษณ์ของปอแน ประเด็นการจำแนกข้อมูลมาจากการวิเคราะห์เชิงหัวข้อ (Thematic analysis) ใช้กับชุดข้อมูลประเภทข้อความ เน้นการระบุ วิเคราะห์ และตีความ หัวข้อ (Themes) หรือรูปแบบ (Patterns) ของข้อมูล โดยหัวข้อที่วิเคราะห์นั้นจะสะท้อนถึงประเด็นสำคัญที่พบในชุดข้อมูล จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างจำนวน 15 คน (ทั้งสัมภาษณ์เดี่ยวและกลุ่ม) พบว่าปอแนส่วนใหญ่เติบโตมากับสมาชิกครอบครัวที่เป็นผู้หญิงเป็นหลัก ซึ่งมีถึง 10 คนที่กล่าวว่าสนิทกับแม่และพี่สาวมากกว่าพ่อและพี่ชาย นอกจากนี้ยังพบว่าผู้ให้สัมภาษณ์ 7 คนสูญเสียพ่อในวัยเด็ก ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงในการดูแลและความผูกพันทางครอบครัว ผู้ให้ข้อมูล 12 คนเปิดเผยว่าชื่นชอบการเล่นของเล่นผู้หญิงและการแต่งตัวตั้งแต่วัยเด็ก ซึ่งแสดงถึงการเริ่มต้นพัฒนาอัตลักษณ์ทางเพศตั้งแต่อายุยังน้อย ขณะเดียวกันมีเพียง 3 คนที่ชอบเล่นของเล่นและกิจกรรมที่สังคมมองว่าเป็นของผู้ชาย และแสดงออกถึงความเป็นผู้ชายผ่านการกระทำตั้งแต่วัยเด็ก ผู้ให้สัมภาษณ์ทั้งหมด 15 คนตระหนักถึงอัตลักษณ์ทางเพศของตนตั้งแต่อายุยังน้อย โดยรู้สึกว่าคุณแตกต่างจากคนอื่น

มาตั้งแต่เด็ก สะท้อนให้เห็นถึงการพัฒนาอัตลักษณ์ของปอแนผ่านการปฏิสัมพันธ์ในครอบครัว และสังคม

ผู้ให้ข้อมูลคนหนึ่งกล่าวว่า พ่อแม่ของเธอไม่เคยพูดอะไรแม้จะรู้ว่าเธอเป็นทอมและมีแฟนสาว นอกจากนี้ เธอยังจำได้ว่าตอนอายุ 12 ปี แม่ของเธอตัดกางเกงให้เธอใส่ไปเยี่ยมบ้านในวันฮารีรายอ ทำให้เธอรู้สึกได้รับการยอมรับจากพ่อแม่ รู้สึกผิदनอยลงและมีสุขภาพจิตที่ดีขึ้น (A2, personal communication, May 16, 2023) ผู้ให้ข้อมูลอีกคนหนึ่งกล่าวว่า ครอบครัวของเขารู้ว่าเขาเกิดมาเป็นปอแนและยอมรับความชอบทางเพศของเขา รวมถึงอนุญาตให้เขาเป็นตัวของตัวเอง แม้ว่าศาสนาจะกล่าวว่าการเป็นปอแนเป็นบาปก็ตาม ดังนั้นเมื่อเปรียบเทียบกับปอแนคนอื่น ๆ จึงมีความมั่นใจในตนเองมากกว่า และไม่สนใจว่าคนอื่นจะคิดอย่างไร เนื่องจากการได้รับการสนับสนุนจากสมาชิกในครอบครัว (A11, personal communication, October 5, 2023)

สำหรับผู้ให้ข้อมูลคนหนึ่งที่ไม่ได้รับการยอมรับจากแม่และพี่สาว แม้ว่าเขาจะแต่งตัวเหมือนผู้หญิง แต่ครอบครัวยังคงขอให้เขาแต่งงานจนถึงปัจจุบัน ทำให้เขาไม่อยากกลับบ้าน และเขายังสงสัยว่าตนเองมีปัญหาทางอารมณ์ (A1, personal communication, January 13, 2023) นักจิตวิทยาให้เห็นว่า พ่อแม่ของปอแนหลายคนปฏิเสธที่จะยอมรับว่าลูกของตนเป็นปอแน จนทำให้บางคนเกิดภาวะซึมเศร้าและถึงขั้นมีพฤติกรรมทำร้ายตัวเอง (A3, personal communication, September 8, 2023) ทั้งนี้ ปอแนส่วนใหญ่ยังคงเป็นห่วงครอบครัวของตน และพวกเขาไม่ต้องการให้อัตลักษณ์ทางเพศของตนทำให้พ่อแม่รู้สึกอับอายจากในชุมชน พวกเขากล่าวว่าตนไม่สนใจว่าคนอื่นจะคิดอย่างไรกับพวกเขาในตอนนี้ แต่พวกเขากังวลเกี่ยวกับความรู้สึกของสมาชิกในครอบครัว

โรงเรียนและเพื่อน

จากการสัมภาษณ์ปอแน 14 คน เล่าว่ามีประสบการณ์ที่ถูกกลั่นแกล้งในวัยเด็ก หนึ่งในนั้นกล่าวว่า “ระหว่างการเข้าค่ายลูกเสือ เด็กผู้ชายคนหนึ่งชอบเตะฉันทุกครั้งที่เห็น และฉันไม่ชอบให้คนอื่นเห็นฉัน ฉันจึงไม่รายงานครูและปล่อยให้เขาเตะฉันมาเป็นเวลาสามปี” ในขณะที่อีกคนหนึ่งอธิบายว่า “เมื่อฉันมีปัญหาถูกกลั่นแกล้งที่โรงเรียน ฉันไม่บอกครอบครัว มักเก็บเรื่องไว้กับตัวเอง... ตั้งแต่เด็ก ฉันไม่เคยเล่าปัญหาให้พ่อแม่ฟัง เพราะการเป็นปอแนมันไม่ดีตามหลักศาสนา” ทั้งหมดเล่าในทิศทางเดียวกันว่า การถูกกลั่นแกล้งเริ่มต้นขึ้นในช่วงที่ปอแนอายุ 6 ถึง 12 ปี ขณะเรียนหนังสือในโรงเรียน ส่วนใหญ่เป็นในรูปแบบการใช้วาจา เช่น การถูกเรียกว่า “ปอแน” นัยยะเป็นคำดูถูก ล้อเลียน จนทำให้รู้สึกเจ็บปวดทางด้านจิตใจและอับอาย

แต่ไม่มีใครกล้าบอกพ่อแม่หรือครูว่าพวกเขาเผชิญกับอะไร ดังนั้นตั้งแต่ยังเด็ก พวกเขาจึงทำได้เพียงเก็บกดความรู้สึกเศร้าเอาไว้ หนึ่งในปอแนกล่าวว่า เมื่อพวกตนเป็นเด็กมีความรู้สึกโกรธเมื่อถูกเรียกว่า ‘ปอแน’ แต่ตอนนี้เขาไม่สนใจว่าคนอื่นจะเรียกเขาอย่างไร เขาแค่สนใจความรู้สึกของครอบครัวเท่านั้น พวกเขอธิบายว่าถ้าคนที่ไม่สนิทเรียกพวกเขาว่า ‘ปอแน’ มันเป็นคำดูถูกและหยาบคาย แต่หากเพื่อนเรียกจะถือว่าไม่เป็นคำในเชิงลบ (personal communication, June 20, 2023)

การถูกกลั่นแกล้งตั้งแต่วัยเด็กส่งผลต่อความสัมพันธ์ทางสังคมกับครอบครัว เพื่อน และสังคม โดยเฉพาะความไว้วางใจและการพูดคุยกันในเรื่องส่วนตัว ผู้ให้สัมภาษณ์เกือบทุกคนเล่าว่า ความเหินห่างเหล่านั้นกลายเป็นรูปแบบที่ทำให้บางคนรู้สึกยากที่จะเปิดเผยความรู้สึกของตนเอง หรือคิดว่าไม่มีใครเข้าใจพวกเขา และเป็นเรื่องยากที่จะสร้างความไว้วางใจกับผู้อื่นเช่นเดียวกัน หนึ่งในผู้ให้สัมภาษณ์เล่าว่าเขาถูกเพื่อนร่วมชั้นกลั่นแกล้งเป็นเวลา 3 ปี และเกิดความไม่มั่นใจในตนเอง จนผู้วิจัยสามารถสัมผัสได้ถึงความรู้สึกอับอายของเขาขณะเล่าเรื่องนี้ให้ฟัง เพราะระหว่างการสนทนา ผู้ให้สัมภาษณ์มักหัวเราะอย่างเขินอาย จนถึงตอนนี้เขายังคงมีปัญหาในการหาเพื่อน เขาบอกว่า “ฉันรู้สึกว่ายากมากที่จะเปิดเผยความรู้สึก บางทีฉันอาจรู้สึกอับอายที่จะเป็นตัวของตัวเอง แม้กระทั่งเมื่ออยู่คนเดียว” (Key Informant 1, personal communication, January 13, 2023)

การทำร้ายตนเองยังพบในกลุ่มปอแน จากข้อมูลที่ได้ในการสัมภาษณ์นักจิตวิทยาที่มีเคสผู้ป่วยที่ถูกส่งต่อบ้านลูกเหวี่ยง (CSO ในจังหวัดยะลา) เธอสังเกตว่าปอแนหลายคนมีภาวะซึมเศร้า โดยกล่าวว่า “...และแม้กระทั่งทำร้ายตัวเอง พวกเขาไม่มีความสุขเพราะสังคมไม่สามารถยอมรับพวกเขาได้” (Key Informant C, personal communication, September 8, 2023) สอดคล้องจากงานวิจัยของ (Kittiteerasack et al., 2020) พบว่า กลุ่มผู้ที่มีความหลากหลายทางเพศในประเทศไทย มีแนวโน้มในการฆ่าตัวตาย 39% ของผู้เข้าร่วมรายงานว่ามีความคิดฆ่าตัวตายตลอดชีวิต 19% มีความคิดฆ่าตัวตายในช่วง 12 เดือนที่ผ่านมา ส่วนความคิดฆ่าตัวตายตลอดชีวิตมีความเกี่ยวข้องกับการถูกเลือกปฏิบัติทางสังคมอย่างรุนแรง ความเครียด ความโดดเดี่ยว และโรคเรื้อรัง ในขณะที่ความคิดฆ่าตัวตายในปีที่ผ่านมาเกี่ยวข้องกับการตกเป็นเหยื่อ ความเครียด ความโดดเดี่ยว

จากผลการศึกษา งานวิจัยชิ้นนี้ต้องการเสนอว่า สุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดีของปอแนหรือบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศควรได้รับการส่งเสริม ดังนี้ 1. การเข้าถึงบริการสุขภาพที่เท่าเทียมและไม่เลือกปฏิบัติ ที่ตอบสนองต่อความต้องการเฉพาะของกลุ่มปอแน ไม่

ว่าจะเป็นด้านสุขภาพร่างกายหรือจิตใจ เช่น การให้คำปรึกษาทางจิตเวชและการแพทย์เฉพาะทางโดยปราศจากอคติเรื่องเพศ 2. การสนับสนุนด้านสุขภาพจิต เนื่องจากกลุ่มปอแนมักเผชิญกับความกดดันทางสังคม การถูกกีดกันหรือปฏิเสธจากครอบครัวและชุมชน ซึ่งอาจส่งผลต่อสุขภาพจิต เช่น ภาวะซึมเศร้า การคิดฆ่าตัวตาย ดังนั้นการให้บริการสนับสนุนด้านสุขภาพจิตที่เข้าถึงถึงประเด็นเฉพาะในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ 3. การยอมรับและเคารพจากสังคม ด้วยการสร้างความตระหนักรู้ในสังคมให้ยอมรับความหลากหลายทางเพศจะช่วยลดการเลือกปฏิบัติและความกดดันทางสังคม ซึ่งจะส่งผลต่อสุขภาพจิตและความเป็นอยู่ของปอแนในทางที่ดีขึ้น 4. การสนับสนุนจากครอบครัวและชุมชน การที่ครอบครัวและชุมชนสนับสนุนและยอมรับ จะช่วยลดความเครียดและเสริมสร้างความมั่นใจในตนเอง ทำให้ปอแนสามารถใช้ชีวิตได้อย่างมีคุณค่า โดยสรุปสุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดีของปอแนจึงขึ้นอยู่กับ การสร้างสภาพแวดล้อมที่สนับสนุนและให้โอกาสในทุกมิติของชีวิต ไม่ว่าจะเป็นด้านสุขภาพ การศึกษา การทำงาน และการยอมรับจากสังคม

การอภิปรายผลและสรุปผลการศึกษา

ผลการศึกษาพบว่า สุขภาพและความเป็นอยู่ของปอแนในปัตตานี อยู่ในสภาพแวดล้อมที่มีข้อจำกัด ความเหลื่อมล้ำด้านสุขภาพมาจากปัจจัยหลักคือ ด้านวัฒนธรรมและศาสนา ที่มีกรอบวิถีการปฏิบัติอย่างชัดเจนจนแทบไม่เหลือพื้นที่สำหรับอัตลักษณ์เฉพาะของปอแน การอภิปรายผลเน้นถึงประเด็นสำคัญ 3 ด้าน คือ 1) สุขภาพกายและจิตใจ 2) ปัจจัยทางสังคมและเศรษฐกิจ และ 3) การตีความบทบาทศาสนาและผลกระทบต่อปอแน

1. สุขภาพกายและจิตใจ พบว่า ปอแนประสบกับปัญหาสุขภาพกายและจิตใจที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตและความกดดันจากสังคม เช่น ความเครียดที่เกิดจากการถูกปฏิเสธอัตลักษณ์ทางเพศ ส่งผลต่อพฤติกรรมการกิน การนอน และภาวะซึมเศร้า การสำรวจพบว่า ความเครียดและความเหงาเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดพฤติกรรมทำร้ายตนเองในหลายกรณี สอดคล้องกับแนวคิดในวรรณกรรมด้านสุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดี (Nunes et al., 2016) ที่ระบุว่าสุขภาพกาย สุขภาพจิต สุขภาพสังคม และสุขภาพปัญญา ล้วนมีความสัมพันธ์กันในฐานองค์รวม เมื่อปอแนเผชิญกับความเครียดเรื้อรังจากการปฏิเสธทางสังคมและความไม่เท่าเทียม ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อสุขภาพจิต และพฤติกรรมทำร้ายตัวเอง นอกจากนี้ การไม่สามารถเข้าถึงบริการสุขภาพที่เท่าเทียมยังสะท้อนความเหลื่อมล้ำด้านสุขภาพ ตามที่ Braveman et

al. (2017) กล่าวถึงว่า ปัจจัยทางสังคมและเศรษฐกิจที่ไม่เอื้ออำนวย เช่น การเลือกปฏิบัติจากผู้ให้บริการด้านสุขภาพ เป็นหนึ่งในอุปสรรคสำคัญที่ส่งผลต่อสุขภาพของประชากรกลุ่มเปราะบาง ทั้งนี้การไม่สามารถเข้าถึงบริการสุขภาพที่เท่าเทียมกันยังเป็นอุปสรรคสำคัญ เช่น ความกังวลของคนไข้เนื่องจากข้อมูลในบัตรประชาชนไม่ตรงกับลักษณะทางเพศ ผลการศึกษาเหล่านี้สอดคล้องกับงานวิจัยก่อนหน้านี้ เช่น งานของ Kittiteerasack (2020) ที่พบว่าความเหลื่อมล้ำทางสุขภาพในกลุ่ม LGBTQ+ เกิดจากความเครียดและการถูกกีดกันทางสังคม การอภิปรายนี้ชี้ให้เห็นว่าความเป็นอยู่ของปอเนต้องการความช่วยเหลือเฉพาะด้านและการส่งเสริมความเท่าเทียมทางสุขภาพ สอดคล้องกับ SDG3 และ SDG10

2. ปัจจัยทางสังคมและเศรษฐกิจ พบว่า ปอเนในปัตตานีต้องเผชิญกับการกีดกันทางสังคม เช่น การถูกกลั่นแกล้งในวัยเด็ก และการถูกบังคับให้ทำตามบทบาทที่สังคมมุสลิมคาดหวัง เช่น การละหมาดในมัสยิดสำหรับผู้ชาย ปัญหาเหล่านี้สะท้อนถึงความสัมพันธ์ที่ตึงเครียดระหว่างบทบาททางเพศที่แท้จริงของปอเนกับบทบาททางสังคมที่ถูกบังคับ ปัจจัยทางเศรษฐกิจยังส่งผลกระทบต่อปอเน เช่น การเลือกอาชีพที่สอดคล้องกับเพศที่ระบุในเอกสารราชการ การขาดพื้นที่ปลอดภัยสำหรับการแสดงอัตลักษณ์ทางเพศ และความไม่มั่นคงในหน้าที่การงาน ทำให้ปอเนขาดพื้นที่ปลอดภัย (safe space) สำหรับการแสดงออกอัตลักษณ์ทางเพศ ปัจจัยทางเศรษฐกิจยังเป็นอีกหนึ่งอุปสรรคสำคัญ เช่น การเลือกอาชีพที่จำกัดเนื่องจากลักษณะทางเพศที่ไม่ตรงกับเอกสารราชการ การขาดพื้นที่แสดงออกทางเศรษฐกิจทำให้ปอเนในปัตตานีต้องต่อสู้เพื่อความอยู่รอดในบริบทที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการใช้ชีวิตประจำวัน การเปลี่ยนแปลงในมุมมองของครอบครัวและชุมชนต่อปอเนเป็นสิ่งสำคัญสำหรับการลดผลกระทบเหล่านี้ สอดคล้องกับ SDG8 และ SDG10

3. การตีความบทบาทศาสนาและผลกระทบต่อปอเน ศาสนาอิสลามในบริบทของปัตตานีเน้นการตีความบทบาททางเพศที่ตายตัว ส่งผลให้ปอเนต้องเผชิญกับความขัดแย้งทางศาสนา หลายคนยังคงปฏิบัติศาสนกิจเพื่อพยายามแสดงความเป็นมุสลิมที่ดี เช่น การถือศีลอดในช่วงรอมฎอน อย่างไรก็ตาม ปอเนส่วนใหญ่ยังถูกมองว่าเป็น "บาป" จากชุมชนศาสนา การอภิปรายนี้เน้นให้เห็นความจำเป็นในการพัฒนามุมมองศาสนาให้ยืดหยุ่นขึ้น เช่น การยอมรับความหลากหลายทางเพศในบริบทศาสนา ซึ่งมีข้อเสนอแนะจากนักวิชาการ เช่น Rehman & Polymenopoulou (2013) ชี้ให้เห็นถึงความเป็นไปได้ของการตีความศาสนาอิสลามในมุมมองที่ยืดหยุ่นขึ้น เช่น การยอมรับความหลากหลายทางเพศในบริบทศาสนา และการ

พัฒนานโยบายที่เคารพสิทธิมนุษยชนของชนกลุ่มน้อยทางเพศ สอดคล้องกับ SDG5 และ SDG16

ข้อเสนอแนะ

1) การพัฒนานโยบายด้านสุขภาพที่ตอบสนองความต้องการของป่อเน โดยเฉพาะการให้บริการสุขภาพจิตที่คำนึงถึงบริบททางศาสนาและวัฒนธรรม

2) การส่งเสริมความเข้าใจในชุมชนเกี่ยวกับความหลากหลายทางเพศ เพื่อสร้างพื้นที่ปลอดภัยและลดการเลือกปฏิบัติ

3) การสนับสนุนจากครอบครัวและชุมชนในรูปแบบที่เหมาะสมกับบริบทศาสนา

4) การวิจัยเพิ่มเติมเกี่ยวกับสุขภาพและความเป็นอยู่ของป่อเนในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ เพื่อขยายองค์ความรู้และพัฒนาแนวทางแก้ไขปัญหที่เหมาะสม ผลการศึกษาและการอภิปรายนี้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการสร้างความเข้าใจในมิติทางสังคม ศาสนา และสุขภาพ เพื่อส่งเสริมสุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดีของป่อเนในปัตตานีอย่างยั่งยืน

References

- Alencar Albuquerque, G., Garcia, C. L. A., Quirino, G. S., Alves, M. J. H., Belém, J. M., Figueiredo, F. W. S., ... & Valenti, V. E. (2016). Access to health services by lesbian, gay, bisexual, and transgender persons: Systematic literature review. *BMC International Health and Human Rights*, 16(2), 1–10. <https://doi.org/10.1186/s12914-015-0072-9>
- Baker, K. E. (2019). Findings from the Behavioral Risk Factor Surveillance System on health-related quality of life among US transgender adults, 2014–2017. *JAMA Internal Medicine*, 179(8), 1141–1144.
- Braveman, P., Arkin, E., Orleans, T., Proctor, D., & Plough, A. (2017). *What is health equity? And what difference does a definition make?* Princeton, NJ: Robert Wood Johnson Foundation. <https://www.rwjf.org/en/library/research/2017/05/what-is-health-equity-.html>

Centre for SDG Research and Support. (2024). *Social determinants of health – When social, economic, and political structures predetermine your health status and life expectancy even before birth* [in Thai].
<https://www.sdgmove.com/2021/04/08/social-determinants-of-health-and-health-equity/>

Garcia, J., Vargas, N., Clark, J. L., Magaña Álvarez, M., Nelons, D. A., & Parker, R. G. (2019). Social isolation and connectedness as determinants of well-being: Global evidence mapping focused on LGBTQ youth. *Global Public Health*, 15(4), 497–519.
<https://doi.org/10.1080/17441692.2019.1682028>

Gergen, K. J., & Gergen, M. M. (2000). *The new aging: Self construction and social values*. New York: Springer.
<https://www.semanticscholar.org/paper/The-New-Aging%3A-Self-Construction-And-Social-Values-Gergen-Gergen/5ebfa46a9c273721ba3943b4c5a52a13dffcd770>

Jaffer, F., Ibrahim, M., & Hassan, N. (2023). The perceived psychological well-being of LGBTQ individuals in Malaysia. *Journal of Education*, 8(52), 793–812.

Jongudomsuk, P., Srisasalux, J., Srithamrongsawat, S., & Patcharanarumol, W. (2015). *The Kingdom of Thailand health system review. Health Systems in Transition*, 5(5). <https://www.exemplars.health/-/media/files/egh/resources/ecr/thailand/the-kingdom-of-thailand-health-system-review.pdf>

King, M. (2019). Stigma in psychiatry seen through the lens of sexuality and gender. *BJPsych International*, 16(4), 77–80.

Kittiteerasack, P., Shiraishi, R. W., Kanasugi, H., & Pudpong, N. (2020). The influence of minority stress on indicators of suicidality among lesbian, gay, bisexual, and transgender adults in Thailand. *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing*, 28(4), 656–669.

- Kosam, S. (2017). Ponea under Pondok: A self-reflexive ethnography of "queer Muslims" and childhood memories in religious schools [in Thai]. *Thammasat Journal of History*, 4(1), 160–206.
- Lett, E., Dowshen, N. L., & Baker, K. E. (2020). Intersectionality and health inequities for gender minority Blacks in the US. *American Journal of Preventive Medicine*, 59(5), 639–647.
- Mafaza, M. A., & Royyani, I. (2020). LGBT from the perspective of the Prophet Muhammad's Hadith. *Al Iman: Journal of Islamic Studies and Society*, 4(1), 131–153.
- Mahmood, S. R. S., & Abdallah, S. S. (2020). Value conflicts in counseling Muslim LGBT clients: Muslim counsellors' experiences. In *Proceedings of the 2nd International Seminar on Guidance and Counseling 2019 (ISGC 2019)* (pp. 269–275), Padang, Indonesia.
- Mee-Taem, T. (2018). When queer people pray: Does God not accept them? [in Thai]. <https://www.the101.world/queer-and-muslim/>
- Meyer, I. H., Brown, T. N. T., Herman, J. L., Reisner, S. L., & Bockting, W. O. (2017). Demographic characteristics and health status of transgender adults in select US regions: Behavioral Risk Factor Surveillance System, 2014. *American Journal of Public Health*, e1–e8.
- Mustafa, G., Aslam, M. A., & Nazeer, S. (2020). Muslim community of Thailand in historical perspective. *Zia-e-Tahqeeq*, 10(20), 65–80.
- National Center for Health Statistics. (2020). *Healthy People 2020 overview of health disparities* [in Thai]. <https://dx.doi.org/10.15620/cdc:111173>
- Nunes, A. R., Lee, K., & O'Riordan, T. (2016). The importance of an integrating framework for achieving the Sustainable Development Goals: The example of health and well-being. *BMJ Global Health*, 1(3), e000068. <https://gh.bmj.com/content/1/3/e000068>
- Patwaraphan, P., Noiwong, N., & Ruangkanchanasetr, S. (2022). Self-definition leading to stigma and social discrimination against transgender teachers

- in schools [in Thai]. *Journal of Humanities and Social Sciences Dhonburi Rajabhat University*, 5(2), 71–85.
- Rashid, A., & Afiqah, S. N. (2023). Depression, anxiety, and stress among the Malay Muslim transgender women in Northern Malaysia: A mixed-methods study. *Issues in Mental Health Nursing*, 44(11), 1124–1132.
- Rehman, J., & Polymenopoulou, E. (2013). Is green a part of the rainbow: Sharia, homosexuality, and LGBT rights in the Muslim world. *Fordham International Law Journal*, 37(1), 1–52.
- Russon, R. K., Horton, T., & Schaefer, N. (2022). Suicide among LGBTQIA+ youth: A review of the treatment literature. *Aggression and Violent Behavior*, 64, 101578.
- Saviniemi, J. (2019). “Diversity without legitimacy”: Gender, discourse, and recognition of transwomen in Malaysia.
<https://helda.helsinki.fi/server/api/core/bitstreams/cb6c734f-d67b-4689-b994-ea462d7d7a17/content>
- Siangliu, S. (2023). *Wellness lifestyle* [in Thai].
<https://thaicam.dtam.moph.go.th/wp-content/uploads/2023/05/บทความ-สุขภาพดีสไตล์เวลเนส-Wellness-Lifestyle.pdf>
- Sirisinsuk, Y. (2006). *Consumer protection in Thailand's health insurance system*. Health Systems Research Institute.
<https://kb.hsri.or.th/dspace/handle/11228/1198>
- Sukka, V. (2014). Gender, women’s livelihood in conflict area: A case study of Pattani Province, Deep South of Thailand.
<https://mekonginstitute.org/wp-content/uploads/2023/07/GENDER-WOMENS-LIVELIHOOD-IN-CONFLICT-AREA-A-CASE-STUDY-OF-PATTANI-PROVINCE-DEEP-SOUTH-OF-THAILAND.pdf>
- Sukmak, P. (2022). *3 core concepts: Health, well-being, determinants of health, and health promotion* [in Thai]. <https://shorturl.at/zwnbn>

- Suphawattanakul, K. (2017). It's not easy to be 'Ponea': Fragments of LGBT lives in the Southern Border Provinces—Because being different hurts (Part 2) [in Thai]. <https://prachatai.com/journal/2017/10/73769>
- The MATTER. (2022, June 23). *"Let us take our sins to talk with God ourselves": Listening to the voices of LGBTQ Muslims* [Video, in Thai]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=bKfNvPWHgAE>
- UNDP & USAID. (2014). *Being LGBT in Asia: Thailand country report*. Bangkok. <https://www.refworld.org/pdfid/54ed82784.pdf>
- Waleewong, O. (2024). *Good health and well-being: When the definition of 'good health' goes beyond physical strength* [in Thai]. <https://www.sdgmove.com/2021/01/25/sdg-updates-good-health-and-well-being/>
- World Health Organization. (2008). *Closing the gap in a generation: Health equity through action on the social determinants of health*. http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/43943/9789241563703_eng.pdf
- World Health Organization. (2024). *Health and well-being*. <https://www.who.int/data/gho/data/major-themes/health-and-well-being>
- World Health Organization. Regional Office for the Western Pacific. (2015). *The Kingdom of Thailand health system review. Health Systems in Transition*, 5(5). <https://iris.who.int/handle/10665/208216>
- Yongcharoenchai, C. (2022). LGBT: The unconventional lives of gender diverse people in the Southern Border Provinces [in Thai]. <https://www.bbc.com/thai/thailand-61934363.amp>
- Zainol, R., Mohamed, N., & Abdullah, R. (2022). Third gender from Islamic law and its impacts towards Muslim culture in Malaysia. *NeuroQuantology*, 20(1), 189–198.

ความเปราะบางของบุคคลในภาวะไร้รัฐไร้สัญชาติ
ในพื้นที่ชายแดนไทยกับลาว จังหวัดอุบลราชธานี
The Vulnerability of Stateless and Undocumented Person
in the Thai-Lao Border of Ubon Ratchathani Province

จันทรา ธนะวัฒนาวงศ์¹ และ ศิระศักดิ์ ศษสวัสดิ์²

Chantha Thanawattanawong & Sirasak Gaja-svasti

Received: April 10, 2025/ Revised: June 13, 2025/ Accepted: June 19, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้ต้องการชี้ให้เห็นว่าภาวะไร้รัฐไร้สัญชาติของคนชายแดนไทย-ลาว เป็นผลจากระบบการอพยพเชิงประวัติศาสตร์และข้อจำกัดของรัฐไทยในการจัดการทะเบียนราษฎรในอดีต ซึ่งผลิตซ้ำความไม่เท่าเทียมในสถานะพลเมืองรุ่นแล้วรุ่นเล่า ส่งผลให้เกิดความเปราะบางแก่คนไร้รัฐไร้สัญชาติ อาศัยระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพประกอบด้วยการศึกษาเอกสารและการเก็บรวบรวมข้อมูลกรณีศึกษาจากการสัมภาษณ์เชิงลึกและการประชุมกลุ่มย่อย

ผลการศึกษาพบว่า การดำรงอยู่ของบุคคลในภาวะไร้รัฐไร้สัญชาติเป็นผลจากภาวะสงครามเย็นที่นำไปสู่การอพยพของคนในภูมิภาคอินโดจีนมายังประเทศไทย ขณะที่รัฐไทยยังไม่ได้เข้าร่วมในอนุสัญญาว่าด้วยผู้ลี้ภัยในช่วงเวลาดังกล่าว และโครงสร้างกฎหมายในการรองรับการอพยพของรัฐไทยยังคงมีข้อจำกัดและเหมารวมคนกลุ่มนี้ว่าเป็นผู้เข้าเมืองโดยผิดกฎหมายจนทำให้ผู้อพยพเหล่านี้ตกอยู่ในสถานะไร้รัฐไร้สัญชาติที่ส่งผลกระทบถึงปัจจุบันและส่งผลกระทบต่อมายังรุ่นลูกและรุ่นหลานด้วย การดำรงอยู่ของคนไร้รัฐไร้สัญชาติในจังหวัดอุบลราชธานี ส่งผลให้ชีวิตของพวกเขาตกอยู่ในสภาพความเปราะบางในชีวิตที่เกิดขึ้นทั้งในมิติภาพ การเดินทาง การทำงาน และสิทธิในการครอบครองกรรมสิทธิ์ต่างๆ สถานการณ์ความเปราะบางจากความไร้รัฐไร้สัญชาติยังถูกทำให้เลวร้ายลงด้วยความ

¹ Corresponding author, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี (Assistant Professor, Faculty of Political Science, Ubon Ratchathani University), E-mail: chantha.t@ubu.ac.th

² นักวิจัยอิสระ (Independent Researcher), E-mail: gajasvasti@gmail.com

ไม่ชัดเจนในการตีความกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสถานะบุคคล ส่งผลให้เจ้าหน้าที่รัฐจำนวนมากเสี่ยงโดยการใช้ดุลยพินิจ ซึ่งทำให้บุคคลไร้รัฐไร้สัญชาติถูกถ่วงรั้งให้คงอยู่ในความไร้รัฐไร้สัญชาติต่อไป ข้อเสนอจากงานวิจัยพบว่าความเปราะบางจากความไร้รัฐไร้สัญชาติเป็นสิ่งที่สามารถบรรเทาได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในมิติที่เกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ด้วยการเร่งพัฒนาสถานะให้ตรงกับข้อเท็จจริงและให้เกิดประสิทธิภาพ และควรพัฒนากลไกการดำเนินงานด้านสถานะบุคคลในเชิงกระจายอำนาจ ที่เปิดให้ชุมชนมีส่วนร่วมตลอดทั้งเปิดโอกาสให้องค์กรปกครองท้องถิ่นและภาคประชาสังคมในพื้นที่เข้ามามีส่วนร่วมในการทำงานร่วมกับหน่วยงานภาครัฐที่มีหน้าที่หลัก โดยดำเนินการในลักษณะทีมเคลื่อนที่ (mobile registration teams)

คำสำคัญ: ความเปราะบาง ไร้สัญชาติ สิทธิมนุษยชน ลาวอพยพ

Abstract

This research examines how statelessness among Thai-Lao border populations stems from historical migration processes and Thailand's past limitations in managing civil registration. It perpetuates intergenerational citizenship inequality and creates vulnerability among stateless individuals. The study employs qualitative research methods, including document analysis and a case study approach to data collection through in-depth interviews and focus group discussions.

The findings reveal that statelessness results from Cold War-era conditions that drove Indochinese migration to Thailand. During this time, Thailand had not yet joined the Refugee Convention and lacked adequate legal frameworks to accommodate migrants. These limitations led to the blanket categorization of migrants as illegal immigrants, trapping them and their descendants in statelessness that persists today. Stateless people in Ubon Ratchathani Province face multidimensional vulnerabilities affecting their mobility, employment, and property rights. This vulnerability is exacerbated by ambiguous interpretations of relevant laws

regarding status determination, leading many officials to exercise discretionary avoidance, which perpetuates statelessness. The research proposes that vulnerability from statelessness can be mitigated, particularly regarding living conditions, by accelerating status determination processes to reflect factual circumstances and improve efficiency. It recommends developing decentralized mechanisms for personal status operations that encourage community participation and enable local government organizations and civil society to collaborate with the main responsible agencies through mobile registration teams.

Keywords: Vulnerability, Statelessness, Human Rights, Lao Migrants

บทนำ

บริบทของสงครามเย็นได้แบ่งการเมืองโลกออกเป็น 2 ขั้วบนการต่อสู้แข่งขันกัน ในอุดมการณ์ทางการเมืองในลักษณะของสงครามตัวแทน (proxy war) ซึ่งแพร่กระจายไปยังส่วนต่างๆ ทั่วโลก รวมทั้งในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สมรภูมิที่สำคัญคืออาณาบริเวณที่เรียกกันว่า “อินโดจีน” ซึ่งประกอบด้วยประเทศเวียดนาม กัมพูชาและลาว ในปี พ.ศ.2518 สหรัฐอเมริกา ได้ถอนกำลังทหารทั้งหมดออกจากพื้นที่ต่าง ๆ ในภูมิภาคอินโดจีน ส่งผลให้ทั้งผู้สนับสนุนของสหรัฐอเมริกา อีกนับแสนคนในกัมพูชา ลาว และเวียดนาม ให้เผชิญชะตากรรมด้วยตนเอง ขณะที่การเมืองในประเทศอินโดจีนเปลี่ยนแปลงการปกครองสู่ระบอบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ทั้งในเวียดนาม กัมพูชาและลาว ได้กระตุ้นให้เกิดการเคลื่อนย้ายประชากรเป็นจำนวนมาก ผู้คนหลบหนีออกจากประเทศทั้งทางเรือและทางบก เพื่อขอลี้ภัยในประเทศอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ข้อมูลจากสำนักงานข้าหลวงใหญ่ผู้ลี้ภัยแห่งสหประชาชาติ (UNHCR) ประเมินว่า ในปี พ.ศ. 2518 มีประชากรในอินโดจีนที่หลบหนีออกจากประเทศของตนประกอบด้วย ชาวกัมพูชาประมาณ 9,000 คน ชาวลาว 32,000 คน และชาวเวียดนาม 143,000 คน โดยผู้ลี้ภัยชาวกัมพูชาและลาวส่วนใหญ่หลบหนีเข้าสู่ประเทศไทย ขณะที่ผู้ลี้ภัยชาวเวียดนามส่วนใหญ่ได้รับการอพยพออกจากประเทศโดยได้รับการสนับสนุนจากสหรัฐอเมริกา หรือไม่ก็เดินทางหลบหนีทางเรือและได้รับการพักพิงชั่วคราวในพื้นที่ที่สามารถขึ้นฝั่งได้ ซึ่งส่วน

ใหญ่เป็นประเทศและเขตปกครองต่าง ๆ ได้แก่ ฮองกง ญีปุ่น มาเลเซีย ฟิลิปปินส์ สาธารณรัฐเกาหลี สิงคโปร์ และประเทศไทย (Davies, 2008, p.89)

อย่างไรก็ตาม ผู้หลบหนีจากประเทศมาตุภูมิจากสถานการณ์ความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในอินโดจีน กลับไม่มีความชัดเจนในแง่ของกฎหมายระหว่างประเทศ เนื่องจากหลายปัจจัยไม่ว่าจะเป็นการที่ในช่วงเวลาของคลื่นการอพยพของประชาชนในอินโดจีน บรรดาประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มิได้ร่วมลงนามในอนุสัญญาว่าด้วยสถานะผู้ลี้ภัย ค.ศ. 1951 และพิธีสาร ค.ศ. 1967 ส่งผลให้บรรดาประเทศที่รับผู้อพยพอินโดจีนไม่รับรองสถานะความเป็นผู้ลี้ภัย ส่งผลให้คนกลุ่มนี้จึงถูก UNHCR เรียกว่า “ผู้พลัดถิ่น” ส่วนประเทศไทยเรียกคนกลุ่มนี้ว่า “ผู้อพยพอินโดจีน” ซึ่งมีนัยยะของการเดินทางกลับมาตุภูมิเมื่อสถานการณ์ในประเทศสงบลง

ในกรณีของประเทศไทย จำนวนผู้ลี้ภัยเพิ่มขึ้นจาก 25,000 คนเมื่อต้นปี พ.ศ. 2520 เป็น 97,600 คนในวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2521 และเพิ่มเป็น 113,300 คนภายในวันที่ 30 มิถุนายน พ.ศ. 2521 ในจำนวนนี้ แบ่งเป็นชาวลาว 96,000 คน ชาวกัมพูชา 14,000 คน และชาวเวียดนาม 3,200 คน ในช่วงสองปีนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2518 UNHCR สามารถจัดตั้งถิ่นฐานใหม่ให้แก่ผู้ลี้ภัยในประเทศไทยเพื่อย้ายไปประเทศที่สามได้เพียง 63,300 คนเท่านั้น (Davies, 2008, p. 95-96)

ในช่วงเวลาดังกล่าว ประเทศไทยรับมือกับสถานการณ์ด้วยการจัดตั้งศูนย์อำนวยความสะดวกเกี่ยวกับผู้อพยพ สังกัดกระทรวงมหาดไทย ตามแนวจังหวัดชายแดนตั้งแต่จังหวัดเชียงราย น่าน อุตรดิตถ์ นครพนม เลย หนองคาย สุรินทร์ อุบลราชธานี ปราจีนบุรี จันทบุรี ตราด และนครราชสีมา โดยได้รับงบประมาณในการให้ความช่วยเหลือผู้อพยพอินโดจีนจาก UNHCR เพื่อให้ประเทศไทยดำเนินการให้ที่พักพิงชั่วคราวแก่ผู้อพยพอินโดจีน ซึ่งศูนย์อพยพที่รัฐไทยตั้งขึ้นในช่วงเวลานั้นมีการบริหารจัดการในลักษณะ “ชั่วคราว”

ศูนย์อพยพจังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งใช้รองรับผู้หลบหนีจากพื้นที่ทางตอนใต้ของประเทศลาว มีจำนวนผู้อาศัยประมาณ 14,000 คนในช่วงต้นปี พ.ศ. 2521 (ค.ศ. 1978) แต่จำนวนประชากรในค่ายได้เพิ่มขึ้นเกือบถึง 40,000 คนภายในต้นปี พ.ศ. 2522 (ค.ศ. 1979) ดร.จอห์น โอซัลลิแวน (Dr. John O'Sullivan) จากมูลนิธิ Save the Children ซึ่งทำงานในค่ายดังกล่าว ระบุว่า ผู้ลี้ภัยส่วนใหญ่เป็น “ชาวนาลาว” ที่มีสภาพแตกต่างกันอย่างมากเมื่อเดินทางมาถึง บางคนมีสุขภาพสมบูรณ์และสามารถนำทรัพย์สินติดตัวมาได้หลายอย่าง ขณะที่บางคนอยู่ในสภาพใกล้ตาย มีเพียงเศษผ้าเก่า ๆ ที่สวมใส่ติดตัวมาเท่านั้น

ขนาดและองค์ประกอบของประชากรในค่ายนั้น “กลายเป็นหนึ่งในประเด็นสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ภายในค่ายอุบล” (Robinson, 1998, p. 105)

ศูนย์อพยพในจังหวัดอุบลราชธานีมีลักษณะเฉพาะ เนื่องจากผู้อพยพอาศัยสามารถเข้าออกได้อย่างค่อนข้างอิสระ และสามารถปรับตัวใช้ชีวิตร่วมกับชุมชนโดยรอบได้อย่างเป็นธรรมชาติ UNHCR เคยพยายามดำเนินการสำรวจจำนวนประชากรในค่ายด้วยตนเอง แต่การดำเนินงานต้องหยุดชะงัก เมื่อมีผู้คนจำนวนมากเดินทางมาถึงโดยรถบัสในคืนก่อนวันเริ่มนับจำนวน ผู้ลี้ภัยชาวลาวอธิบายว่า บุคคลเหล่านั้นเป็นชาวลาวเช่นกันที่เคยออกไปทำงานนอกค่ายโดยไม่ได้รับอนุญาต ต่อมา UNHCR จึงยอมรับจำนวนผู้ลี้ภัยอยู่ที่ 38,000 คน และเจ้าหน้าที่ค่ายได้เริ่มดำเนินการออกบัตรประจำตัวให้แก่ผู้อพยพ อย่างไรก็ตาม ภายใต้อำนาจของรัฐบาลลาวยังไม่สามารถรับรองความถูกต้องได้ทั้งหมด เพราะยังมีผู้ลี้ภัยจำนวนหนึ่งที่ไม่สามารถได้รับบัตรประจำตัวเนื่องจากเหตุผลหลากหลายประการ (Robinson, 1998, p. 105)

จากสภาพในการบริหารจัดการศูนย์อพยพจังหวัดอุบลราชธานีดังกล่าว ส่งผลให้บรรดาคนลาวที่ข้ามแดนหนีสงคราม “ลักลอบ” ออกมาอาศัยอยู่กับญาติในหมู่บ้านตามแนวชายแดนไทย จนกระทั่งสร้างครอบครัวมีลูกมีหลานที่เกิดในประเทศไทย คนกลุ่มนี้ถูกนิยามจากรัฐว่าเป็นผู้เข้าเมืองผิดกฎหมาย ขณะเดียวกันก็ไม่สามารถกลับประเทศลาวได้ เพราะญาติพี่น้องในฝั่งประเทศลาวนิยามพวกเขาว่าเป็น “คนไทย” รวมทั้งทางการลาวก็ไม่ยอมรับว่าบุคคลเหล่านี้เป็นพลเมืองของตนเอง จึงทำให้ตกอยู่ในสถานะเป็น “คนไร้รัฐไร้สัญชาติ” ที่เป็นทั้งเหตุและผลของการไร้สิทธิและโอกาสหลายๆ ประการ

แม้ว่ารัฐไทยจะตระหนักถึงการดำรงอยู่ของผู้พลพของชนกลุ่มน้อยกลุ่มต่างๆ ซึ่งรวมถึงคนลาวอพยพ จนนำไปสู่การสำรวจและจัดทำประวัติคนที่อพยพมาจากฝั่งลาว ในปี พ.ศ. 2533 โดยกรมการปกครอง ตามนโยบายของสภามันคงแห่งชาติ (สมช.) โดยเรียกคนกลุ่มนี้ว่า ลาวอพยพ และออกบัตรประจำตัวลาวอพยพ หรือบัตรสีฟ้าขอเงินให้เป็นเอกสารพิสูจน์ทราบตัวบุคคล อย่างไรก็ตาม ด้วยความไม่รู้ของชาวบ้าน ทั้งไม่รู้ถึงการประกาศของทางราชการและไม่รู้ถึงความสำคัญของบัตร รวมทั้งระยะเวลาในการสำรวจและจัดทำประวัติที่จำกัด จึงมีคนลาวอพยพจำนวนมากในจังหวัดอุบลราชธานีตกสำรวจไม่ได้เข้ารับการจัดทำทะเบียนประวัติดังกล่าว (Paisanpanichkul, 2007, p. 168-169)

การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของแนวคิดในการจัดการปัญหาสถานะบุคคล ที่เกิดจากนโยบายของสภามันคงแห่งชาติ คือยุทธศาสตร์การจัดการปัญหาสถานะและสิทธิบุคคล พ.ศ.2548 โดยสาระสำคัญคือ การพัฒนาสถานะบุคคล ทั้งผู้อพยพเข้ามาควรมีการกำหนดให้สามารถแปลงสัญชาติเป็นคนสัญชาติไทย ส่วนบุตรที่เกิดในประเทศไทย ให้ร้องขอสัญชาติไทยตามกฎหมาย ผู้อพยพเข้าเมืองที่ผสมกลมกลืนกับสังคมไทยแล้ว ให้สถานะเป็นคนต่างด้าวเข้าเมืองโดยชอบด้วยกฎหมายและมีถิ่นที่อยู่ถาวรในประเทศไทย และให้บุตรที่เกิดในไทย ร้องขอสัญชาติไทยตามกฎหมาย บุคคลไร้รากเหง้า กำหนดสถานะให้ตามความเหมาะสม อาจให้สถานะคนต่างด้าว หรือสัญชาติไทย ก็แล้วแต่ข้อเท็จจริงเป็นรายบุคคลไป และบุคคลที่มีปัญหาสถานะทางทะเบียน คือเป็นกลุ่มคนที่มีความสับสนในสถานะตามกฎหมายเพราะข้อเท็จจริงต่างๆ ในการกำหนดสถานะยังไม่ชัดเจน รวมถึงยังไม่มีเอกสารพิสูจน์ตนใดๆ จะต้องมีการดำเนินการจัดทำทะเบียนและบัตรแสดงตนให้ เพื่อเข้าสู่กระบวนการพิสูจน์สถานะภายหลัง โดยตามยุทธศาสตร์นี้ ได้มีการออกบัตรประจำตัวผู้ไม่มีสถานะทางทะเบียน เพื่อยืนยันตนในระหว่างการรอพิสูจน์สถานะบุคคลตามข้อเท็จจริง (Ngamurulert et al., 2009, p. 81-82)

แม้ว่ายุทธศาสตร์ดังกล่าว จะตั้งอยู่เรื่องการพัฒนาสถานะและสิทธิให้กับผู้อพยพชนกลุ่มน้อย และลูกหลานที่เข้ามาอยู่อาศัยในประเทศไทยเป็นเวลานาน แต่กระบวนการต่างๆ กลับกลายเป็นการใช้ดุลยพินิจของเจ้าหน้าที่ระดับอำเภอ ไม่ว่าจะเป็นการกำหนดให้พยานบุคคลในการรับรองสถานที่เกิด ต้องมีสัญชาติไทยหรือมีตำแหน่งราชการ หรือการที่เจ้าหน้าที่ไม่รู้ในข้อกฎหมายและระเบียบต่างๆ ที่กำหนดออกมาใหม่ ทำให้ละเว้นหรือปฏิเสธที่จะปฏิบัติหน้าที่ของตนเองตามกฎหมาย และบ่อยครั้งที่คำร้องที่ยื่นไปแล้วแต่เจ้าหน้าที่ที่รับเรื่องไว้ย่ำแย่ทำงาน เจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบคนใหม่จะให้ผู้อพยพและชนกลุ่มน้อยเริ่มกระบวนการยื่นคำร้องพร้อมเอกสารทั้งหมดอีกครั้ง โดยไม่ได้หยิบคำร้องที่ยื่นไว้แล้วมาดำเนินการต่อ ปรากฏการณ์ต่างๆ ส่งผลให้เกิดความล่าช้าในการพัฒนาสถานะและสิทธิของชนกลุ่มน้อย ส่งผลให้ความไร้รัฐไร้สัญชาติยังมีอยู่อย่างต่อเนื่อง (Kumsing, 2018)

ข้อมูลจากที่ทำการปกครองจังหวัดอุบลราชธานี สะท้อนให้เห็นถึงความล่าช้าในการพัฒนาสถานะและสิทธิของชนกลุ่มน้อย จากข้อมูลในปีงบประมาณ 2564 คนลาวอพยพ รวมถึงชนกลุ่มน้อยกลุ่มอื่นๆ สามารถพัฒนาสถานะของตนไปสู่การเป็นผู้มีสิทธิอาศัยถาวร (Permanent residence) และลูกหลานสามารถมีสัญชาติไทยรวมกันเพียง 92 ราย หรือคิดเป็นร้อยละ 1.64 ของกลุ่มเป้าหมายทั้งหมดจำนวน 5,625 คน ซึ่งหมายความว่า

ว่าอาจต้องใช้เวลานานถึงกว่า 60 ปี สำหรับการกำหนดสถานะและให้สัญชาติสำหรับคนกลุ่มนี้ให้แล้วเสร็จ หากการดำเนินงานยังคงเป็นไปในลักษณะเดียวกันนี้ (ดูตารางที่ 1)

Table 1 กลุ่มเป้าหมายและผลการดำเนินงานด้านสัญชาติจังหวัดอุบลราชธานี

อำเภอ	กลุ่มเป้าหมาย			ผลการดำเนินงาน ปีงบประมาณ พ.ศ.2564 (ก.ย.64)			
	อพยพ (เลข 6, 0-89) เข้าไทย	เกิดไทย (บุตร ชน.)	รวม ชน. ทั้งสิ้น	คนไทย ตกหล่น	ชนก. ได้ใบ ถิ่นที่อยู่	ชนก. ได้ไทย	รวม ทั้งสิ้น
เมืองอุบลราชธานี	141	66	207	22	7	6	35
ศรีเมืองใหม่	318	8	326	6	-	-	6
โขงเจียม	995	16	1,011	7	12	7	26
เขื่องใน	14	-	14	17	-	1	18
เขมราฐ	657	14	671	8	-	-	8
เดชอุดม	18	7	25	3	2	-	5
นางะหลวย	16	3	19	19	4	12	35
น้ำยืน	32	1	33	7	1	-	8
บุณฑริก	832	24	856	6	-	7	13
ตระการพืชผล	117	20	137	18	2	3	23
กุดข้าวปุ้น	14	1	15	6	-	-	6
ม่วงสามสิบ	19	-	19	18	2	2	22
วารินชำราบ	38	1	39	18	4	3	25
พิบูลมังสาหาร	263	7	270	18	1	10	29
ตาลชุม	15	1	16	14	1	2	17
โพธิ์ไทร	570	13	583	2	-	-	2
สำโรง	2	1	3	-	1	-	1
ดอนมดแดง	16	-	16	17	1	1	19
สิรินธร	667	16	683	-	-	-	-
ทุ่งศรีอุดม	5	-	5	4	-	-	4
นาเยีย	6	-	6	-	-	-	-
นาตาล	638	10	648	-	-	-	-
เหล่าเสือโก้ก	-	-	-	4	-	-	4

อำเภอ	กลุ่มเป้าหมาย			ผลการดำเนินงาน ปีงบประมาณ พ.ศ.2564 (ก.ย.64)			
	อพยพ (เลข 6, 0-89) เข้าไทย	เกิดไทย (บุตร ชนก.)	รวม ชนก. ทั้งสิ้น	คนไทย ตกหล่น	ชนก. ได้ใบ ถิ่นที่อยู่	ชนก. ได้ไทย	รวม ทั้งสิ้น
สว่างวีระวงศ์	17	-	17	-	-	-	-
น้ำขุ่น	6	-	6	3	-	-	3
รวมทั้งสิ้น	5,416	209	5,625	217	38	54	309

ที่มา: ที่ทำการปกครองจังหวัดอุบลราชธานี, 2565 *ชนก. หมายถึง ชนกลุ่มน้อย

ขณะที่ข้อมูลจากที่ทำการปกครองจังหวัดอุบลราชธานี พบว่า ในปี 2565 มีบุคคลที่ไม่มีสัญชาติไทย และผู้มีปัญหาด้านสิทธิและสถานะบุคคลได้รับการสำรวจหรือมีชื่ออยู่ในระบบข้อมูลการทะเบียนราษฎร หรือมีการสำรวจข้อมูลไว้โดยทางราชการจำนวนทั้งสิ้น 9,191 คน จำแนกออกเป็นกลุ่มต่าง ๆ ได้ดังตารางที่ 2

Table 2 จำนวนบุคคลซึ่งไม่มีสัญชาติไทย จังหวัดอุบลราชธานี จำแนกตามพื้นที่อำเภอและประเภท

หน่วย: คน

อำเภอ	คนต่าง ด้าวทั่วไป (มีใบเกิด)	ชนกลุ่ม น้อย (เลข 6)	บุคคลที่ไม่ มีสถานะฯ (เลข 0- 89)	กลุ่มบุตร	บุคคลที่ไม่ มีสถานะฯ (ม.38)	นักเรียน (เลข G)	รวม
เขมราฐ	63	91	495	30	476	145	1,300
เขื่องใน	44	5	9	0	0	2	60
เดชอุดม	81	0	88	22	2	12	205
เมืองอุบลราชธานี	872	43	97	130	24	62	1,228
เหล่าเสือโก้ก	18	0	0	0	1	4	23
โขงเจียม	23	94	897	31	159	54	1,258
โพธิ์ไทร	34	34	534	26	20	42	690

อำเภอ	คนต่าง ด้าวทั่วไป (มีใบเกิด)	ชนกลุ่ม น้อย (เลข 6)	บุคคลที่ไม่ มีสถานะฯ (เลข 0- 89)	กลุ่มบุตร	บุคคลที่ไม่ มีสถานะฯ (ม.38)	นักเรียน (เลข G)	รวม
กุดข้าวปุ้น	13	2	12	2	1	3	33
ดอนมดแดง	15	1	15	0	0	0	31
ตระการพืชผล	27	10	177	40	36	19	309
ตาลชุม	11	0	15	1	0	4	31
ทุ่งศรีอุดม	8	0	5	0	1	1	15
นาเยีย	9	0	6	0	0	0	15
นาจะหลวย	27	1	15	6	37	5	91
นาตาล	26	25	612	20	13	133	829
น้ำขุ่น	15	0	7	0	0	1	23
น้ำยืน	16	20	12	1	7	13	69
บุณฑริก	26	43	785	46	20	81	1,001
พิบูลมังสาหาร	63	1	262	14	2	12	354
ม่วงสามสิบ	43	3	16	0	7	17	86
วารินชำราบ	262	4	34	2	9	13	324
ศรีเมืองใหม่	23	0	317	16	22	46	424
สว่างวีระวงศ์	19	1	16	0	0	3	39
สำโรง	9	0	2	2	0	1	14
สิรินธร	16	44	552	23	29	75	739
รวม	1,763	422	4,980	412	866	748	9,191

ที่มา : ที่ทำการปกครองจังหวัดอุบลราชธานี, 2565

บทความนี้นำเสนอสถานะความเปราะบางของผู้คนในภาวะไร้รัฐไร้สัญชาติ ในพื้นที่ชายแดนไทย-ลาว ในจังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งเป็นปัญหาที่ตกค้างในสังคมไทย เพื่อสะท้อนให้เห็นว่าผู้อพยพข้ามแดนจากประเทศเพื่อนบ้าน ได้แก่ สปป.ลาว ที่มายังจังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งเป็นกลุ่มชุมชนชาติพันธุ์ลาวอพยพที่อาศัยอยู่มาอย่างยาวนานและถูกทำให้

เป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทย กลับประสบปัญหาการไร้รัฐไร้สัญชาติ คนกลุ่มนี้บ่อยครั้งต้องเผชิญกับสภาวะเปราะบางทั้งทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม งานวิจัยนี้จึงทำการศึกษาและค้นคว้าเกี่ยวกับชีวิตของพวกเขาและสภาวะในการดำรงอยู่ว่าต้องเผชิญกับความเปราะบางในมิติใดบ้าง โดยมีลำดับการนำเสนอดังนี้ ในส่วนแรกเป็นการทบทวนแนวคิดความเปราะบางทางสังคม สิทธิมนุษยชนกับความไร้รัฐไร้สัญชาติ และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ส่วนที่สองกล่าวถึงการดำรงอยู่ของภาวะไร้รัฐไร้สัญชาติจังหวัดอุบลราชธานี ส่วนที่สามนำเสนอความเปราะบางของบุคคลไร้สัญชาติและผู้มีปัญหาสถานะบุคคลในจังหวัดอุบลราชธานี และส่วนสุดท้ายการสรุปอภิปรายผลและข้อเสนอแนะจากการศึกษา

วัตถุประสงค์

1. เพื่อทำความเข้าใจกับการดำรงอยู่ของคนไร้รัฐไร้สัญชาติ ในพื้นที่ชายแดนไทย-ลาว จังหวัดอุบลราชธานี
2. เพื่อศึกษาผลของภาวะไร้รัฐไร้สัญชาติที่นำไปสู่มิติความเปราะบางของมนุษย์
3. เพื่อพัฒนาข้อเสนอในการแก้ไขภาวะไร้รัฐไร้สัญชาติในจังหวัดอุบลราชธานี

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาวิจัยนี้อาศัยระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยอาศัยข้อมูลจากการรวบรวมเอกสารชั้นทุติยภูมิ ทั้งหนังสือ เอกสาร วารสารทางวิชาการ บทความ ในเนื้อหาที่เกี่ยวกับการทบทวนแนวคิด โดยแนวคิดที่สำคัญที่นำมาใช้ในงานวิจัยนี้คือ แนวคิดความเปราะบาง (Vulnerability) เพื่อใช้อธิบายสภาวะที่คนไร้รัฐไร้สัญชาติในจังหวัดอุบลราชธานีเผชิญอยู่ และอีกแนวคิดสิทธิมนุษยชนสำหรับคนที่ไม่ใช่พลเมืองเพื่อนำไปสู่การทำความเข้าใจรอบคอบความเป็นพลเมืองในรูปแบบอื่นๆ ในบริบทสิทธิมนุษยชน

กลุ่มเป้าหมายในการศึกษาครั้งนี้ คือ คนไร้รัฐไร้สัญชาติในจังหวัดอุบลราชธานี ที่หมายถึง ชนกลุ่มน้อยที่ได้รับการจัดทะเบียนประวัติ “ลาวอพยพ” ซึ่งถือบัตรประจำตัวผู้ไม่มีสัญชาติไทย (เลข 6) และผู้ถือบัตรประจำตัวบุคคลไม่มีสถานะทางทะเบียน ซึ่งประกอบด้วย กลุ่มบุคคลที่อพยพเข้ามาในประเทศไทยที่มีความเกี่ยวข้องกับผู้ที่ได้รับการจัดทะเบียนประวัติชนกลุ่มน้อย (เลข 7) แต่ตกสำรวจ และกลุ่มบุคคลที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยเป็นเวลานาน

ในส่วนของการนิเทศศึกษา จะเป็นการเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกแบบเจาะจง อาศัยเกณฑ์การคัดเลือกตามลักษณะความเปราะบางที่คนไร้รัฐไร้สัญชาติเผชิญอยู่ และเป็นกรณีศึกษาที่อาศัยอยู่ในพื้นที่อำเภอชายแดนของจังหวัดอุบลราชธานี ประกอบด้วยอำเภอโขงเจียม อำเภอบุณฑริก อำเภอโพธิ์ไทร และอำเภอเขมราฐ โดยอำเภอเหล่านี้เป็นอำเภอที่มีจำนวนชนกลุ่มน้อย (ลาวอพยพ) และลูกหลานของชนกลุ่มน้อยกระจุกตัวอยู่หนาแน่นมากที่สุด 1-6 อันดับแรกของทั้ง 25 อำเภอ รวมทั้งยังเป็นอำเภอที่การทำงานของเครือข่ายคนฮักน้ำโขง ที่ทำงานในการแก้ไขปัญหาสถานะบุคคลในอำเภอโขงเจียม อำเภอบุณฑริก และอำเภอโพธิ์ไทร และมูลนิธิเพื่อสุขภาพและการแบ่งปันที่ทำงานขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาสุขภาพและสถานะบุคคลในพื้นที่อำเภอเขมราฐ ใช้การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างโดยกำหนดแนวคำถามกว้างๆ พูดคุยแบบไม่เป็นทางการ แล้วจึงค่อยๆ เจาะลึกในสภาพปัญหาความเปราะบางที่เผชิญอยู่ โดยมีกรอบแนวคิดการวิจัยดังนี้

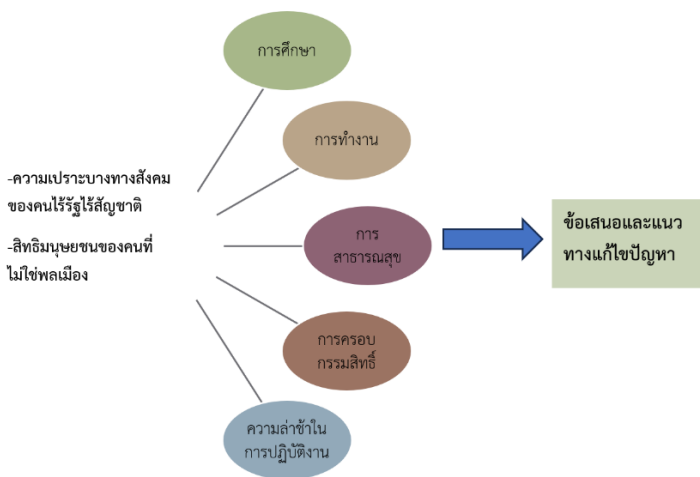

Figure 1 กรอบแนวคิด

แนวคิด ทฤษฎี และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาผู้คนที่อยู่ในภาวะไร้รัฐไร้สัญชาติ เป็นสิ่งที่สัมพันธ์กับความเป็นพลเมือง เพราะพลเมืองหมายถึงบุคคลที่อาศัยอยู่ภายในรัฐโดยได้รับบริการต่างๆ จากรัฐ ได้รับความคุ้มครองตามกฎหมาย ซึ่งสำหรับคนไร้รัฐไร้สัญชาติ ถูกจัดอยู่ในกลุ่มบุคคลที่ไม่ใช่พลเมือง

(non-citizens) ซ้ำยังถูกนิยามจากรัฐว่าเป็นผู้เข้าเมืองผิดกฎหมาย แนวคิดความเปราะบางทางสังคม และสิทธิมนุษยชนของผู้ที่ไม่ใช่พลเมือง ถูกนำมาใช้เพื่อทำความเข้าใจการดำรงอยู่ของคนที่ไร้รัฐไร้สัญชาติและผลของภาวะไร้รัฐไร้สัญชาติที่นำไปสู่มิติความเปราะบางของมนุษย์

แนวคิดความเปราะบาง (Vulnerability)

ในโลกยุคปัจจุบันที่มนุษย์เผชิญกับความเสี่ยงต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นภัยพิบัติ สภาพภูมิอากาศที่ผันผวนอย่างรุนแรง หรือการขยายตัวของเมืองและการเปลี่ยนแปลงทางประชากร ปรากฏการณ์เหล่านี้คือปัจจัยที่ทำให้ชีวิตมนุษย์ตกอยู่ในความเปราะบาง ซึ่งสร้างผลลัพธ์และผลกระทบได้หลากหลายระดับทั้งในระดับปัจเจกบุคคล ชุมชน ประเทศ และระหว่างประเทศ กล่าวได้ว่า ความเปราะบางคือความเสี่ยงที่ “ระบบ” เช่น ครีวเรือน ภูมิภาค หรือประเทศ อาจได้รับผลกระทบในทางลบจาก “ความปั่นป่วนเฉพาะเจาะจงที่เข้ามากระทบต่อระบบนั้น” หรือหมายถึงความน่าจะเป็นที่ “ระบบ” จะเกิดการเปลี่ยนแปลงในทางลบเนื่องจากความปั่นป่วนต่างๆ (Naudé et al., 2009)

ศาสตร์แต่ละสาขามีคำจำกัดความของ “ความเปราะบาง” ที่แตกต่างกัน เนื่องจากให้ความสำคัญกับองค์ประกอบของความเสี่ยงที่ต่างกัน ตัวอย่างเช่น องค์การยุทธศาสตร์ระหว่างประเทศเพื่อการลดภัยพิบัติ (International Strategy for Disaster Reduction: ISDR) ให้คำจำกัดความของความเปราะบางว่าเป็น “ชุดของสถานะและกระบวนการที่เกิดจากปัจจัยด้านกายภาพ สังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม ซึ่งเพิ่มความอ่อนไหวของผลกระทบจากภัยพิบัติต่อชุมชน” ในทางเศรษฐศาสตร์ ความเปราะบางมักถูกนิยามว่าเป็นความเสี่ยงที่ครัวเรือนจะตกอยู่ในภาวะยากจน หรือการคงอยู่ในความยากจน อันเกิดจากภัยเฉพาะรายซึ่งเกี่ยวข้องกับลักษณะเฉพาะของแต่ละครัวเรือน หรือภัยที่กระทบเป็นวงกว้าง ซึ่งเป็นปัจจัยภายนอกที่กระทบต่อครัวเรือน (Naudé et al., 2009: 184)

ความเปราะบางแม้จะให้ความหมายในเชิงลบโดยเกิดขึ้นกับผู้คนในฐานะปัจเจกบุคคล แต่ในขณะเดียวกันความเปราะบางเป็นส่วนแสดงให้เห็นถึงเงื่อนไขของมนุษย์ที่สัมพันธ์กับโครงสร้างต่างๆ ที่ก่อหรือกระตุ้นให้สถานการณ์ความเปราะบางยิ่งทวีความรุนแรงมากขึ้น ดังนั้นแนวคิดเรื่องความเปราะบางจึง สะท้อนนัยทางการเมืองถึงความรับผิดชอบของรัฐต่อสังคม เพราะในสังคมล้วนมีความเปราะบางที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่ในเงื่อนไขของความเป็นมนุษย์ การพิจารณาความเปราะบางในฐานะเป็นเครื่องมือที่มี

ศักยภาพและทรงพลังจะช่วยกำหนดภาระหน้าที่ของรัฐ ในการสร้างหลักประกันความเสมอภาคที่ลึกซึ้งและแข็งแกร่งกว่าระบบ “การคุ้มครองความเสมอภาค” (equal protection model) ในปัจจุบัน รวมทั้งเมื่อมองในฐานะเครื่องมือแล้วยังสามารถทำให้เกิดการสำรวจและเปิดเผยความสัมพันธ์อันซับซ้อนที่ซ่อนอยู่ และใช้ในการตรวจสอบสมมติฐานและอคติที่ซ่อนอยู่ ที่นำมาสู่การกำหนดกรอบความหมายทางสังคมและวัฒนธรรมภายในแนวคิดความเปราะบาง (Fineman, 2008, p. 8-9)

ความเปราะบางในฐานะที่เป็นเครื่องมือแสดงให้เห็นเงื่อนไขของมนุษย์ที่แยกไม่ออกจากโครงข่ายความสัมพันธ์ทั้งทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม เมื่อนำมาใช้ในการพิจารณากับประเด็นคนไร้รัฐไร้สัญชาติ ซึ่งยังไม่ปรากฏหลักฐานความเป็นพลเมืองของรัฐใด รวมทั้งไม่มีเอกสารบันทึกเกี่ยวกับตัวของพวกเขาและมักถูกประทับตราเป็นผู้เข้าเมืองโดยผิดกฎหมาย แต่พวกเขาก็ดำรงอยู่ร่วมกับคนอื่นๆ ในสังคม มีกิจกรรมต่างๆ ที่ไม่แตกต่างจากคนอื่นในสังคมทั้งทำงานและใช้ชีวิตในมิติต่างๆ ในฐานะมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นงานรื่นเริงงานโศกเศร้า และกิจกรรมของครอบครัว แต่ด้วยการไม่ถูกนับรวมเป็นพลเมืองแห่งรัฐ ส่งผลให้ปัจจัยแห่งความเปราะบางมีขอบเขตกว้างขวางหลากหลายมิติจึงสามารถเกิดขึ้นได้พร้อมๆ กันในคนไร้รัฐไร้สัญชาติ

งานศึกษาของ Macioce (2017) เสนอว่า ผู้อพยพที่ไม่มีเอกสารรองรับควรถูกมองว่าอยู่ในภาวะเปราะบาง ซึ่งควรได้รับการคุ้มครองเช่นเดียวกับกลุ่มเปราะบางอื่น ๆ โดยแนวคิด “ความเปราะบาง” (vulnerability) สามารถทำงานร่วมกับแนวคิดสิทธิมนุษยชน เพื่อออกแบบมาตรการลดความเสี่ยงและการเลือกปฏิบัติต่อคนกลุ่มนี้ได้

Macioce แยกความเปราะบางของผู้อพยพผิดกฎหมายออกเป็น 2 มิติ ได้แก่ (1.) สภาพกึ่งถูกต้องตามกฎหมาย (Semi-legality) ผู้อพยพที่ไม่มีสถานะพลเมืองมักถูกจัดเป็นกลุ่ม “ผิดกฎหมาย” ทั้งที่พวกเขาทำงาน จ่ายภาษีผ่านการบริโภค และมีบทบาทในเศรษฐกิจต่อประเทศปลายทาง พวกเขาอาจได้ค่าจ้างต่ำ ขาดอำนาจต่อรอง และไม่สามารถเข้าถึงบริการของรัฐ ความซับซ้อนของระบบราชการทำให้สถานะของพวกเขายังไม่แน่นอนนำไปสู่การถูกกีดกันจากระบบคุ้มครองขั้นพื้นฐาน (Macioce, 2017, p. 4-5) และ (2.) สภาพกึ่งความรู้สึกเป็นเจ้าของ (Semi-belonging) แม้จะไม่มีสถานะทางกฎหมาย แต่ผู้อพยพจำนวนมากได้ตั้งถิ่นฐาน สร้างครอบครัว และมีบทบาทในชุมชน เช่น เข้าร่วมกิจกรรมสาธารณะหรือวัฒนธรรม แต่กลับไม่สามารถเข้าถึงสิทธิเสรีภาพที่มาพร้อมกับ

สถานะพลเมือง ทำให้พวกเขาตกอยู่ในพื้นที่สีเทาทางสังคมและการเมือง เป็นทั้ง “คนใน” และ “คนนอก” พร้อมกัน (Macioce, 2017, p. 5-6)

ในบริบทของผู้ไร้รัฐจากลาวที่อพยพมาไทย ความเปราะบางของพวกเขาไม่ได้เกิดเพียงเพราะสถานะทางกฎหมาย แต่สะท้อนโครงสร้างสังคมที่เลือกปฏิบัติและจำกัดโอกาสอย่างเป็นระบบ แม้ความเปราะบางจะเป็นภาวะสากล แต่ลักษณะเฉพาะของแต่ละบุคคลขึ้นอยู่กับระดับการเข้าถึงทรัพยากร และความสามารถในการปกป้องตนเองภายใต้ข้อจำกัดของรัฐ แนวคิด “ความเปราะบาง” จึงไม่ใช่เพียงภาพสะท้อนของความอ่อนแอ แต่เป็นกรอบวิเคราะห์ที่ทำให้เห็นถึงความล้มเหลวของระบบรัฐในการคุ้มครองมนุษย์อย่างเท่าเทียม โดยเฉพาะผู้ที่ไม่มีสถานะทางกฎหมาย แนวทางนี้จึงเป็นกุญแจสำคัญในการผลักดันมาตรการที่ครอบคลุมและเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์อย่างแท้จริง

สิทธิมนุษยชนกับความไร้รัฐไร้สัญชาติ

ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนสร้างขึ้นบนหลักการว่ามนุษย์ทุกคนควรได้รับการปกป้องคุ้มครองสิทธิขั้นพื้นฐานอย่างเท่าเทียมโดยไม่แบ่งแยกสถานะพลเมือง กฎหมายสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศหลายฉบับ เช่น กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง (ICCPR) และกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม (ICESCR) ต่างยืนยันหลักการนี้ อย่างไรก็ตาม กติการะหว่างประเทศยังเปิดช่องให้รัฐสามารถจำกัดบางสิทธิเฉพาะสำหรับพลเมืองได้ สิ่งนี้แสดงให้เห็นว่าความเป็นพลเมืองตามกฎหมายยังคงเป็นเงื่อนไขสำคัญในการได้รับสิทธิอย่างสมบูรณ์ ดังคำกล่าวของ Earl Warren, Chief Justice, US Supreme Court ที่ได้แสดงทัศนคติที่สำคัญต่อความเป็นพลเมืองว่า “ความเป็นพลเมือง คือ สิทธิขั้นพื้นฐานที่มีโชะอะไรอื่นนอกจาก สิทธิที่จะมีสิทธิ หากสิทธิดังกล่าวซึ่งมีค่ามากเกินกว่าจะประมาณการได้ถูกถอดถอนออกไป สิ่งที่ยังคงเหลือก็คือ ความเป็นคนไร้รัฐ (stateless person) ที่ถูกทำให้เสื่อมเสียในสายตาของเพื่อนร่วมชาติ การดำรงตนอยู่ในทุกขณะเป็นความทรมานจากรัฐ ภายใต้พรมแดนที่เรามีความสุขที่จะดำรงอยู่... เขาอาจจะมีความสุขสานใน ชีวิต ที่แม้ว่าจะถูกจำกัดในสิทธิและปรากฏตัวในฐานะคนต่างด้าว และเหมือนเช่นคนต่างด้าวทั่วไป ที่ถูกถอดถอนสิทธิที่จะเข้าถึงสิทธิใดๆ” (อ้างใน Somers, 2008, p. 1)

ในปัจจุบัน มีกลุ่มคนจำนวนมากทั่วโลกที่ไม่มีสถานะพลเมือง เช่น คนไร้รัฐไร้สัญชาติ ผู้ลี้ภัย ผู้อพยพ แรงงานข้ามชาติ และผู้ไม่มีเอกสารรับรอง คนเหล่านี้มักเดินทาง

ข้ามพรมแดนด้วยเหตุผลต่าง ๆ เช่น หนีสงคราม ภัยพิบัติ หรือแสวงหาโอกาสทางเศรษฐกิจใหม่ แต่กลับถูกจัดว่า “เข้าเมืองโดยผิดกฎหมาย” และเผชิญกับมาตรการควบคุมจากรัฐ

หนังสือเดินทางซึ่งควรเป็นเครื่องมืออำนวยความสะดวกในการเดินทางข้ามพรมแดน แต่ในอีกด้านหนึ่งยังทำหน้าที่ในฐานะเครื่องมือรัฐในการสอดส่อง ควบคุมและจำกัดการเคลื่อนย้ายผู้คน จำแนกผู้ที่มีสิทธิและไม่มีสิทธิ รวมถึงใช้ควบคุมผู้อพยพ โดยเฉพาะผู้ที่ขาดสถานะหรือมีอาชีพในระดับต่ำ ซึ่งมักได้รับการคุ้มครองน้อยและถูกทำให้กลายเป็น “คนต่างด้าวเชิงศีลธรรม” (moral aliens) ที่จัดอยู่ในประเภทของความเป็นพลเมืองชายขอบ (Howard-Hassmann, 2015, p. 10-11)

งานของ Gibney (2011) เสนอว่าความเป็นพลเมืองมีสองด้าน ด้านหนึ่งเป็นกลไกหลอมรวมผู้คนให้เท่าเทียมกันในฐานะพลเมือง อีกด้านหนึ่งกลับเป็นกลไกในการแบ่งแยก โดยเฉพาะเมื่อรัฐใช้เกณฑ์สายเลือด สถานที่เกิด หรือการถือครองสัญชาติอื่นมาเป็นเงื่อนไขในการให้หรือไม่ให้สถานะพลเมือง ส่งผลให้บุคคลจำนวนหนึ่งถูกตัดออกจากสิทธิทางกฎหมายและสังคม

กฎหมายสัญชาติของแต่ละประเทศที่มีหลักการที่แตกต่างกัน เช่น บางรัฐใช้หลักสายเลือด (jus sanguinis) บางรัฐใช้หลักดินแดน (jus soli) หรือใช้หลักทั้งสองอย่าง ตัวอย่างเช่น หากเด็กเกิดในรัฐที่กำหนดให้พ่อหรือแม่คนใดคนหนึ่งต้องเป็นพลเมือง เด็กที่เกิดจากพ่อแม่ไร้สัญชาติก็อาจกลายเป็นคนไร้รัฐไปโดยปริยาย (Belton, 2015, p. 31-32) นอกจากนี้ การไร้รัฐไร้สัญชาติเกิดขึ้นได้จากหลายสาเหตุ ไม่ว่าจะเป็นนโยบายการถอนสัญชาติ ช่างว่างในกฎหมายสัญชาติ ความล้มเหลวในการบริหารหรือความรู้ความสามารถของรัฐ และการยุบรัฐ บางครั้งการไร้รัฐไร้สัญชาติยังเป็นผลมาจากการปฏิเสธการเป็นพลเมือง ตัวอย่างเช่น เด็กที่เกิดในรัฐแต่ถูกปฏิเสธการเป็นพลเมือง ในขณะที่ในบางครั้งบุคคลที่ถือสัญชาติแล้วอาจถูกถอดถอนสถานะในเวลาต่อมา ดังนั้น การไร้รัฐไร้สัญชาติจึงไม่ใช่เงื่อนไขที่เกิดขึ้นในช่วงอายุใดช่วงหนึ่ง แต่สามารถเกิดขึ้นในตลอดเวลา (Belton, 2015, p. 33)

คนไร้รัฐไร้สัญชาติเหล่านี้ยังถูกจำกัดสิทธิในด้านต่าง ๆ ทั้งเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง โดยเฉพาะในประเทศที่ใช้สถานะทางกฎหมายเป็นเงื่อนไขในการเข้าถึงสิทธิ เช่น การศึกษา การรักษาพยาบาล หรือแม้กระทั่งการมีชื่อในทะเบียนราษฎร พวกเขาถูกผลักให้เป็นแรงงานราคาถูก ไร้หลักประกัน และบางครั้งก็ใช้เป็นกลไกทางเศรษฐกิจของรัฐ แม้สภาพความเป็นอยู่ในประเทศปลายทางจะจำกัดสิทธิและสถานะ แต่หลายคนเลือกอยู่ต่อโดยไม่ต้องการถูกส่งกลับ เนื่องจากการกลับประเทศต้นทางหมายถึงการสูญเสียครอบครัว

งาน และเครือข่ายทางสังคม อีกทั้งยังต้องกลับไปเผชิญกับสถานการณ์เลวร้ายที่เป็นต้นเหตุแห่งการอพยพย้ายถิ่น (Gibney, 2011, p. 44)

ความไร้รัฐไร้สัญชาติเป็นมากกว่าเรื่องของกฎหมาย กล่าวคือเป็นเรื่องเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน “การเปิดโอกาสให้บุคคลไร้สัญชาติได้รับสัญชาติเป็นย่างก้าวที่สำคัญที่นำไปสู่การเสริมอำนาจทางกฎหมาย เพื่อปูทางให้พวกเขาได้รับสิทธิพลเมือง การเมือง เศรษฐกิจ และสังคมอย่างเต็มที่” ดังนั้นเงื่อนไขทางกฎหมายสัญชาติจึงเป็นเจตจำนงประการแรกในการหลุดพ้นจากความไร้รัฐไร้สัญชาติ ซึ่งผลของการหลุดจากภาวะดังกล่าวจะทำให้พวกเขากลายเป็นบุคคลที่ได้รับการตระหนักถึงความสำคัญของการเคารพสิทธิมนุษยชน (Belton, 2015, p. 42)

ดังนั้น การจัดการปัญหาคนไร้รัฐไร้สัญชาติจึงควรขยายแนวคิดความเป็นสมาชิกของสังคมให้ครอบคลุมผู้ที่อาศัยอยู่มายาวนานแม้จะไม่มีสถานะพลเมือง เพื่อให้บุคคลเหล่านี้เข้าถึงโอกาส สิทธิ และการยอมรับอย่างเท่าเทียมในฐานะมนุษย์

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ประเทศไทยเป็นภาคีในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน และอนุสัญญาด้านสิทธิมนุษยชนหลายฉบับ ทั้งอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม และอนุสัญญาว่าด้วยการขจัดการเลือกปฏิบัติทางเชื้อชาติทุกรูปแบบ ดังนั้น รัฐจึงมีพันธกรณีในทางกฎหมายระหว่างประเทศที่ต้องให้การรับรองและคุ้มครองสิทธิในการศึกษาและส่งเสริมให้บุคคลทุกคนที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึงกัน มิใช่แต่เฉพาะคนสัญชาติไทยเท่านั้น (Khemcharoen, 2004)

อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติกลับพบปัญหาและอุปสรรคในการเข้าถึงการศึกษาของคนไร้รัฐไร้สัญชาติในประเทศไทย งานศึกษาของสุวรรณี เข้มเจริญ (Khemcharoen, 2004, p. 63-65) พบว่าการดำเนินการและกรอบนโยบายของรัฐซึ่งจำกัดสิทธิในการศึกษาของตนไร้สัญชาติกลุ่มต่างๆ เนื่องจากคนไร้สัญชาติที่เป็นผู้อพยพเข้าเมืองตามกฎหมายคือบุคคลที่เข้าเมืองโดยมิชอบด้วยกฎหมาย แต่ได้รับการผ่อนผันให้พักอาศัยชั่วคราวในประเทศไทย ดังนั้นการเดินทางออกนอกเขตอำเภอหรือจังหวัดที่อยู่อาศัย ต้องได้รับอนุญาตจากนายอำเภอ หรือผู้ว่าราชการจังหวัด จึงเป็นข้อจำกัดที่สำคัญในการเข้าถึงสิทธิทางการศึกษา โดยเฉพาะหากต้องการศึกษาในระดับอุดมศึกษา ขณะที่งานศึกษาของ

พัทธนารี จันทรทอง (Chuntong, 2014) พบว่า เด็กไร้สัญชาติยังคงประสบปัญหาในการเข้าถึงสิทธิทางการศึกษา ได้แก่ ปัญหาการออกนอกพื้นที่เพื่อการศึกษา และปัญหาการเข้าไม่ถึงทุนการศึกษาเพราะทุนการศึกษาส่วนใหญ่ของหน่วยงานรัฐล้วนกำหนดคุณสมบัติของผู้สมัครรับทุนต้องเป็นคนที่มีสัญชาติไทยเท่านั้น

ในด้านสุขภาพ สถานการณ์การณีก่อนปี พ.ศ.2555 กล่าวได้ว่าสำหรับคนไร้รัฐไร้สัญชาติ ซึ่งอพยพเข้ามาในประเทศไทยโดยได้รับการอนุญาตให้อยู่ในประเทศไทยชั่วคราว ซึ่งรวมถึงคนลาวอพยพด้วย เป็นกลุ่มคนที่ได้รับการยอมรับจากกรอบกฎหมายว่าสามารถเข้าถึงสิทธิในการรักษาพยาบาล แต่อย่างไรก็ตามคนกลุ่มนี้โดยมากมักเป็นคนยากจน ปัญหาที่ตามคือเงินที่ไม่เพียงพอในการจ่ายค่ารักษาพยาบาล ขณะที่สิทธิในการประกันสุขภาพจากกองทุนประกันสุขภาพถ้วนหน้าสงวนไว้เฉพาะให้คนสัญชาติไทย คนกลุ่มนี้จึงได้รับการรักษาพยาบาลในลักษณะ “สงเคราะห์” จากสถานพยาบาลต่างๆ (Rodsungwan, 2003) ยุทธศาสตร์การจัดการปัญหาสถานะและสิทธิบุคคล พ.ศ.2548 ซึ่งนำไปสู่ประเด็นการพัฒนาสิทธิด้านสุขภาพ จนนำไปสู่มติคณะรัฐมนตรี วันที่ 23 มีนาคม 2553 เรื่อง การให้สิทธิ (คืนสิทธิ) ขั้นพื้นฐานด้านสาธารณสุขกับบุคคลที่มีปัญหาสถานะและสิทธิ ซึ่งมีจำนวนทั้งสิ้น 457,409 คน ซึ่งประกอบด้วย 3 กลุ่มย่อย กลุ่มแรกเป็นบุคคลที่ ครม.มีมติรองรับสถานะให้อาศัยอยู่ถาวร อันได้แก่คนเข้าเมืองโดยชอบด้วยกฎหมายและคนต่างด้าวเข้าเมืองโดยชอบด้วยกฎหมาย 90,033 คน กลุ่มที่ 2 เป็นบุคคลผู้ได้รับการผ่อนผันให้อยู่ชั่วคราวเพื่อรอกระบวนการแก้ปัญหาและพิสูจน์สัญชาติ 296,863 คน (บัตรประจำตัวขึ้นต้นด้วย เลข 6,7) และกลุ่มที่ 3 เป็นบุคคลผู้ไม่มีสถานะทางทะเบียน (กลุ่มเด็กนักเรียนในสถานศึกษา กลุ่มคนไร้รากเหง้า และกลุ่มคนที่ทำคุณประโยชน์ให้ประเทศชาติ) 70,513 คน (Hasuwannakit, 2012, p. 405) และยังมีมติคณะรัฐมนตรีประกาศออกมามากหลายมติ เพื่อรับรองสิทธิในการเข้าถึงหลักประกันสุขภาพของคนไม่มีสัญชาติไทยหลากหลายกลุ่ม ไม่ว่าจะเป็นมติคณะรัฐมนตรีวันที่ 10 มีนาคม พ.ศ. 2563 ขยายสิทธิกองทุนคืนสิทธิ ให้แก่บุคคลดั้งเดิมที่ไม่มีสัญชาติไทย แต่มีชื่อในทะเบียนราษฎร ได้แก่ คนต่างด้าว (เฉพาะสัญชาติจีน เวียดนาม เมียนมา เนปาล ลาว กัมพูชา ที่มีเลขประจำตัวสิบสามหลักขึ้นต้นด้วยเลข 3 และ 4 มีชื่ออยู่ในทะเบียนบ้านตั้งแต่ปี พ.ศ. 2499-31 พฤษภาคม พ.ศ. 2527 จำนวน 24,071 คน มติคณะรัฐมนตรีวันที่ 22 กันยายน พ.ศ. 2563 เรื่องการให้สิทธิ (คืนสิทธิ) ขั้นพื้นฐานด้านสาธารณสุขกับบุคคลที่มีปัญหาสถานะและสิทธิเด็กและบุคคลที่เรียนอยู่ในสถานศึกษา กลุ่ม 0-00 และมติคณะรัฐมนตรี วันที่ 26 มกราคม พ.ศ. 2564 เรื่อง

หลักเกณฑ์การกำหนดสถานะและสิทธิของบุคคลที่อพยพเข้ามาและอาศัยอยู่มานาน แต่ยังคงพบปัญหาทั้งจากฝ่ายผู้ให้บริการ เมื่อโรงพยาบาลดำเนินการตรวจสอบสิทธิของผู้มารับบริการก่อน ว่ามีสิทธิในหลักประกันสุขภาพระบบใดหรือไม่ หากไม่พบ ก็จะ “ระบุว่ามีค่าระงับเงิน” (เรียกเก็บค่ารักษาพยาบาล) และหากผู้มารับบริการไม่มีเอกสารแสดงตนซึ่งโรงพยาบาลบางแห่งไม่สบายใจที่จะให้บริการ รวมถึงกรณีภายหลังให้บริการด้านสุขภาพแล้ว ก็ประสานงานติดต่อกับเจ้าหน้าที่ตรวจคนเข้าเมืองให้มารับ หรือไปส่งยังสำนักงานตรวจคนเข้าเมือง ขณะที่ฝ่ายผู้รับบริการ มีประเด็นเรื่องคุณภาพในการรักษา จากการเดินทางมาพบแพทย์แต่ละนัดใช้เวลานานมาก แต่เมื่อพบแพทย์ แพทย์ใช้เวลาน้อยมาก บางครั้งไม่ถามอะไรเลย ใช้เวลาไม่นาน จ่ายค่ายากกลับบ้าน และไปพบแพทย์อีกครั้งนัดหน้าโดยเฉพาอย่างยิ่ง กรณีหน่วยบริการอยู่ห่างไกลจากชุมชน, กรณีไม่สามารถใช้สิทธิได้โดยไม่มีคำชี้แจง, กรณีการเข้าถึงการคุ้มครองความเสียหายที่เกิดจากการเข้ารับบริการสาธารณสุข เมื่อเกิดการรักษาผิดพลาด ไม่มีการจ่ายค่าชดเชย (Paisanpanichkul, 2022, p. 54-56)

ในด้านการทำงาน กล่าวได้ว่าคนไร้รัฐไร้สัญชาติ ซึ่งอยู่ในกระบวนการพัฒนาสิทธิและสถานะที่ยังไม่สิ้นสุด พวกเขาจึงใช้ชีวิตอยู่ในสังคมไทยร่วมกับพลเมืองไทย และต้องประคับประคองความอยู่รอดของตนเองและครอบครัว การทำงานจึงเป็นส่วนที่สำคัญในการดำรงชีวิตของพวกเขา อย่างไรก็ตามคนไร้สัญชาติที่อยู่ในสังคมไทยมาอย่างยาวนาน กลับถูกประทับตราในฐานะแรงงานต่างด้าวที่เข้าเมืองโดยผิดกฎหมาย งานศึกษาของอารยา ชินวรโกมล (Chinworakamol, 2004) ชี้ให้เห็นว่า การไม่แยกความแตกต่างระหว่างคนไร้สัญชาติกับแรงงานต่างด้าวเข้าเมืองโดยมิชอบด้วยกฎหมาย ส่งผลให้วิมมองคนไร้รัฐไร้สัญชาติมีฐานะเท่ากับแรงงานข้ามชาติ ทำให้การแก้ปัญหาความสับสน และมักถูกเหมารวมว่าการดำรงอยู่ของพวกเขาจะส่งผลกระทบต่อสังคมไทยอย่างไรบ้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะก่อให้เกิดการแย่งงานคนไทยหรือไม่ หรือการมองว่าคนเหล่านี้จะเป็นภัยต่อความมั่นคงหรือไม่ ทั้งที่คนไร้สัญชาติที่รอกระบวนการพัฒนาสิทธิและสถานะ มีภูมิลำเนาที่อยู่ชัดเจนในประเทศไทย และมีความเป็นไปได้ที่จะเป็นพลเมืองไทยหากกระบวนการพัฒนาสถานะเสร็จสิ้น ซึ่งประโยชน์ที่ได้จากการทำงานของคนไร้รัฐก็จะตกอยู่บนพื้นแผ่นดินไทย หากทำงานได้ตามกฎหมายแรงงานคนไทยก็จะได้รับการคุ้มครอง และลดปัญหาการละเมิดสิทธิและสวัสดิการแรงงานลงได้ สอดคล้องกับงานของศิริศักดิ์ ศุภสวัสดิ์และจันทรา ธนะวัฒนาวงศ์ (Gajasvasti & Thanawattanawong, 2012) ซึ่ง

ศึกษาคนไร้รัฐไร้สัญชาติในจังหวัดอุบลราชธานี พบว่าคนไร้รัฐไร้สัญชาติที่รอพิสูจน์สถานะบุคคล เผชิญกับปัญหาตั้งแต่การเดินทางออกไปทำงานนอกพื้นที่ ที่ถูกเจ้าหน้าที่จับกุมระหว่างการเดินทาง โดยต้องยอมเสียเงินเพื่อแลกกับการปล่อยตัว หรือบางครั้งเมื่อเงินที่เจ้าหน้าที่เรียกมีไม่เพียงพอ เจ้าหน้าที่ก็จะส่งตัวไปสถานีตำรวจเพื่อดำเนินคดี กระทั่งถูกส่งตัวไปยังสถานกักตัวผู้ต้องหาตามตรวจคนเข้าเมืองกรุงเทพมหานคร ในด้านค่าจ้างและสวัสดิการ พบว่าคนไร้รัฐไร้สัญชาติเมื่อแรกเข้าทำงานเป็นลูกจ้างจะได้รับค่าจ้างในอัตราที่ต่ำกว่าค่าแรงขั้นต่ำ บางคนเริ่มต้น 160 บาทต่อวัน บางคน 230 บาทต่อวัน บางคนได้รับค่าจ้าง 230 บาทและถูกนายจ้างหักเป็นค่าอาหารและค่าที่พัก 70 บาท เหลือค่าแรงสุทธิ 160 บาทต่อวัน

ผลการศึกษา

การดำรงอยู่ของคนไร้รัฐไร้สัญชาติในจังหวัดอุบลราชธานี เกิดขึ้นจากประวัติศาสตร์ของการเปลี่ยนแปลงการปกครองในช่วงสงครามเย็นที่เกิดขึ้นในประเทศลาว ซึ่งทำให้เกิดการอพยพของคนลาวจำนวนมากมายังประเทศไทย เพื่อหลีกเลี่ยงภัยสงครามและความไม่ปลอดภัยในชีวิต ข้อมูลจากส่วนการทะเบียนราษฎร สำนักบริหารการทะเบียน กรมการปกครอง ปี พ.ศ.2557 ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบบุคคลที่ถือบัตรเลข 0 กลุ่ม 89 ซึ่งเป็นบุคคลที่ไม่มีสัญชาติไทยที่มีชื่อในทะเบียนประวัติ ที่ได้รับการสำรวจตามยุทธศาสตร์การจัดการปัญหาสถานะและสิทธิของบุคคล และบุคคลที่ไม่มีสัญชาติไทยที่ถือบัตรเลข 6 คือชนกลุ่มน้อยและกลุ่มชาติพันธุ์ที่อพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทยเป็นเวลานาน ซึ่งรวมถึงลาวอพยพ และ เลข 7 คือ ลูกหลานของกลุ่มบัตรเลข 6 กระจายอยู่ในทุกจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (Thanawattana Wong et al., 2015, p. 56-58) ซึ่งสมมุติฐานได้ว่ายังคงมีคนลาวที่ไม่อพยพกลับไปยังมาตุภูมิเหล่านี้ดำรงอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจังหวัดชายแดนอย่างอุบลราชธานี ซึ่งถูกประทับตราจากทั้งรัฐไทยและรัฐลาวว่าเป็น “คนไร้รัฐไร้สัญชาติ” ในขณะที่คนกลุ่มนี้ก็ไม่สามารถกลับประเทศได้ เพราะถูกถอนชื่อออกจากระบบทะเบียนราษฎรของรัฐบาลลาวแล้ว

ข้อมูลจาก UNHCR ในปี พ.ศ.2521 ระบุว่า ในช่วงของวิกฤติผู้อพยพอินโดจีนที่เกิดขึ้น รัฐไทยได้ดำเนินนโยบายต่อผู้อพยพจากลาว กัมพูชา และเวียดนาม โดยการจัดตั้งศูนย์ดำเนินการเกี่ยวกับผู้อพยพจำนวน 21 ศูนย์ รวมถึงศูนย์ดำเนินการเกี่ยวกับผู้อพยพจังหวัดอุบลราชธานีมีคนลาวลงทะเบียนเข้าอยู่มากที่สุดที่จำนวน 37,211 คน

(Ramkhamhaeng University, 1979) อย่างไรก็ตามก็ยังมีลาวอพยพอีกจำนวนมากที่ไม่ได้เข้าไปอาศัยอยู่ในศูนย์เนื่องจากความแออัด รวมทั้งมีคนลาวอพยพจำนวนหนึ่งทำหน้าที่ปฏิบัติการทางทหารในการหาข่าวและความเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นในประเทศลาวและได้รับการสนับสนุนอย่างลับๆจากรัฐบาลไทย คนไร้รัฐไร้สัญชาติอำเภอบุณทริกจำนวนหนึ่งโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ชาย เคยทำหน้าที่ร่วมกับหน่วยทหารของไทยในการเป็นแนวหน้าป้องกันชายแดน รวมถึงการเป็นหน่วยจรยุทธ์และหาข่าวให้กับทางการไทย (Thanawattana Wong et al., 2010, p. 78) ขณะที่บางส่วนเลือกอาศัยอยู่กับญาติพี่น้องที่เป็นบุคคลสัญชาติไทยในหมู่บ้าน เมื่อมีนโยบายการส่งผู้พลัดถิ่นไปยังประเทศที่ 3 ก็มีการอพยพออกมาอยู่ในหมู่บ้านไทยอีกหลายครอบครัว เพราะไม่ต้องการไปอยู่ในแผ่นดินที่ห่างไกล แตกต่าง และตนเองไม่รู้จักรุ่นเคย ส่วนการเดินทางกลับประเทศต้นทางสำหรับหลาย ๆ คนในเวลานั้นยังคงเป็นเรื่องอันตรายทั้งต่อชีวิตและทรัพย์สิน โดยข้อมูลที่ได้รับจากการลงพื้นที่ในอำเภอลำดวน จังหวัดอุบลราชธานีที่ติดต่อกับประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวและราชอาณาจักรกัมพูชา โดยมีการอพยพเข้ามาในอำเภอลำดวนจังหวัดอุบลราชธานีแบ่งเป็น 2 ระยะที่สำคัญ คือ

ระยะแรก อพยพเข้ามาตั้งแต่ช่วงปี 2518-2524 เป็นกลุ่มคนที่อพยพมายังประเทศไทยด้วยเหตุผลทางการเมือง เพื่อหนีการถูกจับกุมจากขบวนการปฏิวัติและเปลี่ยนแปลงการปกครองของประเทศลาว ดังคำบอกเล่าของ นางหอม (pseudonym, focus group discussion, August 4, 2022) ที่มาอาศัยอยู่บ้านโชคชัย อำเภอลำดวน ซึ่งสะท้อนสภาพของคนลาวในช่วงเวลาดังกล่าวที่หนีจากความไม่ปลอดภัยในชีวิต ด้วยการล่อน้ำข้ามแม่น้ำโขงด้วยทางมะพร้าว โดยคิดว่าหนีมาตายดาบหน้ายังดีกว่าที่จะตายในมาตุภูมิของตนเอง หลายคนอพยพเข้ามาในช่วงเวลานี้ ได้เข้ามาช่วยงานรัฐไทยด้วยการเป็นสายข่าวให้กับทางการไทย ดังกรณีกรณีครอบครัวพ้อสม (นามสมมติ) พ้อกรรม (นามสมมติ) และอ้ายคำ (นามสมมติ) (“Pho Saem,” “Pho Kann,” & “Ai Kham” [pseudonyms], personal communication, August 20, 2022) ซึ่งปัจจุบันตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่ที่บ้านหนองเม็ก และเคยเข้าต่อสู้เพื่อปกป้องชาติคินร่วมกับลาวฝ่ายขวา รวมทั้งเคยเข้าปฏิบัติการทางทหารร่วมกับฝ่ายไทยในเขตรอยต่อไทย-ลาว-กัมพูชามากครั้ง

ระยะที่ 2 ตั้งแต่ปี พ.ศ.2533-2534 เป็นกลุ่มที่อพยพมายังประเทศไทยด้วยเหตุผลที่หลากหลาย ทั้งจากการแต่งงานข้ามแดน (ผิวไทยเมียลาว/ผิวลาวเมียไทย) การ

อพยพเข้ามาอยู่อาศัยกับผู้อพยพในช่วง 2518 (ญาติ/ลูก) รวมทั้งการอพยพเข้ามาแสวงหา
งานทำในประเทศไทย

ลักษณะของการอพยพทั้ง 2 ระลอก เกิดจากเงื่อนไขสำคัญ 2 ประการ ได้แก่ 1) ความไม่มีเสถียรภาพทางการเมืองที่ถูกเชื่อมโยงเข้ากับสภาพแวดล้อมของโลกในยุคสงครามเย็น และกระบวนการก่อรัฐ-ชาติสมัยใหม่ ซึ่งทำให้เกิดการเพิ่มขึ้นของผู้ลี้ภัยจำนวนมากที่หลั่งไหลไปมาทั้งในและนอกภูมิภาค และ 2) ระบบเศรษฐกิจที่เฟื่องฟูในเอเชียและผลลัพธ์ของการพัฒนาที่ไม่เท่ากัน เป็นปัจจัยที่มีนัยสำคัญในการไหลบ่าของการอพยพเพื่อหางานทำจากประเทศที่มีจำนวนแรงงานล้นเกินและเศรษฐกิจชะงักงันไปสู่ประเทศที่มีอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจและขาดแคลนแรงงาน การไหลบ่าของผู้คนยังข้ามเข้าไปยังทวีปอเมริกาเหนือ และประเทศในแถบอ่าวเปอร์เซีย อย่างไรก็ตามนับตั้งแต่ทศวรรษที่ 1980 การอพยพของผู้คนในภูมิภาคนี้เป็นไปในลักษณะของการอพยพภายในภูมิภาค (intra-regional) เป็นสำคัญ (Thanawattanakong et al., 2015, p. 2)

ในปี พ.ศ. 2565 มีบุคคลที่ไร้รัฐไร้สัญชาติและผู้มีปัญหาด้านสิทธิและสถานะบุคคลในจังหวัดอุบลราชธานีที่ยังอยู่ในกระบวนการพัฒนาสิทธิและสถานะบุคคลมีจำนวนทั้งสิ้น 9,191 คน จำแนกออกเป็นกลุ่มต่าง ๆ ได้ดังนี้ ชนกลุ่มน้อย (เลข 6) คนกลุ่มบุคคลที่ไม่มีสถานะทางทะเบียน (เลข 0-89) บุตรชนกลุ่มน้อยและบุตรบุคคลที่ไม่มีสถานะทางทะเบียนที่เกิดในประเทศไทยและแจ้งการเกิด บุคคลที่ไม่มีสถานะทางทะเบียน (เลข 0-00) และ เด็กนักเรียนเลข G ที่เผชิญกับสถานะความไร้สัญชาติอยู่ในจังหวัดอุบลราชธานี พวกเขาต้องใช้ชีวิตร่วมกับพลเมืองไทยทั้งการประกอบอาชีพ การเข้ามามีส่วนร่วมในมิติทางสังคมวัฒนธรรมด้านต่างๆ ไม่แตกต่างจากพลเมืองไทย แต่ถูกกีดทับด้วยกฎหมายที่ทำให้ชีวิตตกอยู่ในความเปราะบาง การทำความเข้าใจแนวคิดความเปราะบางจะเป็นส่วนที่ทำให้เห็นมุมมองที่มีต่อบุคคลที่ไม่มีสัญชาติไทยและผู้มีปัญหาด้านสิทธิและสถานะบุคคลในจังหวัดอุบลราชธานี เพื่อนำไปสู่การปกป้องและตระหนักในสิทธิของพวกเขา และอาจช่วยในการออกแบบกลยุทธ์เพื่อลดความเสี่ยงจากสถานะความไร้สัญชาติที่เกิดขึ้นในอนาคตได้

การดำรงอยู่ของคนไร้รัฐไร้สัญชาติจังหวัดอุบลราชธานี

ผลการวิจัยและเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ผู้นำชาวบ้านในเครือข่ายชุมชนคนฮักน้ำที่เป็นการรวมตัวของผู้ประสบปัญหาด้านสิทธิและสถานะบุคคล และการลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลในช่วงเดือนกรกฎาคม-พฤศจิกายน 2565 ทำให้สามารถจำแนกผู้มีปัญหาด้านสถานะทางทะเบียนราษฎรออกได้เป็น 6 กลุ่มใหญ่ ๆ ได้แก่

1) คนไทยตกหล่น ได้แก่บุคคลที่มีบิดาหรือมารดามีสัญชาติไทยแต่ยังไม่ได้เข้าสู่กระบวนการพิสูจน์เพื่อให้ได้รับการรับรองว่าเป็นคนสัญชาติไทย หรืออยู่ระหว่างการพิสูจน์ รวมถึงกรณีที่ไม่สามารถหาพยานหลักฐานมายืนยันได้ โดยคงมีสถานะเป็นคนไร้รัฐ

จากการสัมภาษณ์เชิงลึก “นางดี” (นามสมมติ) (“Nang Dee” [pseudonym], personal communication, September 4, 2022) ซึ่งอ้างตนเองเป็นลูกของ “นายช่วย” พ่อสัญชาติไทย และ “นางอ่อน” แม่ชาวลาว โดยนางดีเกิด เด็บโต และอาศัยอยู่ที่เมืองสุขมา แขวงจำปาสัก ประเทศลาว ต่อมาในปี พ.ศ.2535 พ่อของนางดีตัดสินใจย้ายกลับมาอาศัยที่บ้านบะไห ตำบลห้วยยาง อำเภอโขงเจียม และได้ยื่นขอค้นหาหลักฐานเพื่อขอคืนรายการทางทะเบียนราษฎรของตนเองที่สำนักทะเบียนอำเภอโขงเจียมแต่ไม่พบข้อมูล ในเวลาต่อมาพ่อของนางดีล้มป่วยลง นางดีจึงตัดสินใจย้ายครอบครัว (ประกอบด้วยสามี และลูก 5 คน) มาดูแลพ่อ และอาศัยอยู่ที่บ้านบะไห กระทั่งเมื่อประมาณปี 2545-46 พ่อของนางดีได้เสียชีวิตลงโดยที่ยังไม่ได้รับการคืนรายการทะเบียนราษฎร

ปัจจุบันนางดีพร้อมด้วยสามี และลูก (ที่เกิดในประเทศลาว) ยังคงอาศัยตั้งบ้านเรือนอยู่ในบ้านบะไหต่อเนื่องเรื่อยมา และได้เข้ารับการจัดทำทะเบียนประวัติเป็นบุคคลที่ไม่มีสถานะทางทะเบียน แต่ก็มีความปรารถนาที่จะได้รับการบันทึกชื่อเป็นบุคคลสัญชาติไทยในทะเบียนบ้าน และมีบัตรประชาชนเป็นคนสัญชาติไทย โดยที่ก่อนหน้านี้ได้พยายามรวบรวมหลักฐานยื่นคำร้องขอตรวจสารพันธุกรรมกับ “นางกุล” ซึ่งมีศักดิ์เป็นอาหรือน้องสาวคนเดียวของพ่อ แต่อาภีมาเสียชีวิตลงอีกคน ทำให้ไม่สามารถหาคู่ตรวจที่ต้องมีความใกล้ชิดกันทางสายเลือดได้อีก ขณะที่ทางเลือกในการหาพยานบุคคลหรือการจัดประชาคมเพื่อรับรองการมีสัญชาติไทยของพ่อก็ดูเป็นเรื่องยากลำบาก และยังไม่ได้รับการสนับสนุนการแก้ไขปัญหาอย่างจริงจัง ปัจจุบันนางดีในวัยย่าง 68 ปี (พร้อมด้วยลูก 5 คน) จึงยังไม่สามารถเข้าถึงการมีสัญชาติไทยของตนเองได้

2) ผู้ที่ตกหล่นจากการจัดทำทะเบียนประวัติเป็นบุคคลที่ไม่มีสถานะทางทะเบียน ตามมติคณะรัฐมนตรี 18 มกราคม 2548 เป็นยุทธศาสตร์ที่มุ่งแก้ปัญหาการไร้รัฐไร้สัญชาติ

โดยการให้บุคคลกลุ่มนี้มีชื่ออยู่ในระบบทะเบียนราษฎรของประเทศไทย เพื่อนำไปสู่การพัฒนาสถานะบุคคลที่ถูกต้อง แต่การดำเนินงานในระดับพื้นที่ที่มีเงื่อนไขทำให้ผู้ที่ยังคงไม่มีเอกสารแสดงตนใดๆ ซึ่งสาเหตุมาจากทั้งความผิดพลาดในการดำเนินงานของเจ้าหน้าที่ภาครัฐ การไม่ได้รับทราบข้อมูลข่าวสาร และความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนเกี่ยวกับกระบวนการสำรวจจัดทำทะเบียนประวัติในช่วงที่ผ่านมา

3) ผู้ที่เคยมีชื่อในทะเบียนประวัติแรงงานข้ามชาติ (ลาว) หรือผู้ถือเอกสาร ท.ร. 38/1 โดยสำคัญผิดในข้อเท็จจริง กล่าวคือ มีคนลาวอพยพจำนวนหนึ่งที่ตกหล่นการสำรวจบัตรลาวอพยพในอดีต และป้องกันตนเองจากการถูกเจ้าหน้าที่เรียกตรวจเอกสาร จึงตัดสินใจขึ้นทะเบียนเป็นแรงงานข้ามชาติ (สัญชาติลาว) และต่อมาเมื่อใบอนุญาตทำงานหมดอายุ ก็ไม่ได้ไปต่อใบอนุญาต

ในกรณีนี้เกิดจากการยอมรับว่าคนลาวอพยพที่ตกสำรวจและไปจดทะเบียน ท.ร. 38/1 โดยสำคัญผิดในข้อเท็จจริงเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริง จนกระทั่งในปี พ.ศ.2553-2554 จึงมียุทธศาสตร์ในการแก้ไขปัญหาคนกลุ่มนี้ โดยเปิดโอกาสให้ผู้ที่มี ท.ร. 38/1 โดยสำคัญผิดในข้อเท็จจริง (หรือไม่ได้เป็นผู้ที่เข้ามาเมืองมาเพื่อทำงาน) เข้ารับการสำรวจจัดทำทะเบียนประวัติบุคคลที่ไม่มีสถานะทางทะเบียน ดังนั้นผู้มีปัญหาสถานะทางทะเบียนในจังหวัดอุบลราชธานีกลุ่มนี้ส่วนใหญ่ได้รับการแก้ไขปัญหา โดยการจัดทำทะเบียนประวัติเป็นบุคคลไม่มีสถานะทางทะเบียนแล้ว อย่างไรก็ตาม จากการลงพื้นที่ศึกษาปัญหาข้างพบว่าในบางพื้นที่ยังมีผู้ถือ ท.ร. 38/1 ที่ไม่ได้เข้ามาเพื่อทำงาน ซึ่งอาจเป็นสามีหรือภรรยาของคนสัญชาติไทยบางส่วน ยังคงเป็นผู้ที่ตกหล่นและไม่มีหลักฐานทางทะเบียนที่ถูกต้องตามข้อเท็จจริง

4) คนลาวอพยพที่เกิดในประเทศไทย และมีคุณสมบัติที่จะเข้าสู่กระบวนการมีสัญชาติไทยตามมาตรา 7 ทวิ พ.ร.บ.สัญชาติ พ.ศ.2508 แก้ไขเพิ่มเติมฉบับที่ 2 พ.ศ.2535 และฉบับที่ 4 พ.ศ.2551 ลักษณะของคนกลุ่มนี้คือบรรดาลูกหลานและญาติของกลุ่มคนที่มีบัตรลาวอพยพที่ขึ้นต้นด้วยเลข 6 และ 7 ซึ่งโดยเจตนารมณ์ของกฎหมายเพื่อให้เครือญาติและลูกหลานของกลุ่มบัตรลาวอพยพสามารถเข้าสู่กระบวนการมีสัญชาติไทยได้ แต่ปัญหาที่สำคัญคือ การพิสูจน์ความเป็นญาติชนกลุ่มน้อยของบิดาหรือมารดาสำหรับผู้เข้าข่ายได้รับสัญชาติไทยบางคน ทั้งนี้แม้ว่าผู้มีปัญหาด้านสถานะบุคคลในจังหวัดอุบลราชธานีจำนวนมากจะเป็นคนกลุ่มเดียวกับชนกลุ่มน้อยกลุ่มลาวอพยพ และได้รับการสำรวจจัดทำทะเบียนประวัติอยู่ในกลุ่มบุคคลที่ไม่มีสถานะทางทะเบียนภายใต้ยุทธศาสตร์การจัดการปัญหาด้าน

สิทธิและสถานะบุคคล ตามมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 18 มกราคม 2548 แต่ทะเบียนประวัติของคนกลุ่มนี้ส่วนใหญ่มิได้ระบุว่าเป็นญาติหรือคนกลุ่มเดียวกับชนกลุ่มน้อยกลุ่มลาวอพยพ ทำให้ต้องมีการสอบสวนพยานเพื่อแก้ไขหรือเพิ่มเติมกลุ่มในทะเบียนประวัติ ท.ร.38 ก. ขณะเดียวกันความล่าช้าในการดำเนินงาน เป็นอีกปัญหาสำคัญที่ผู้มีสิทธิในสัญชาติไทยกลุ่มนี้ต้องเผชิญ

กรณีของ “แก้ว” (pseudonym, personal communication, September 4, 2022) แสดงให้เห็นถึงความซับซ้อนของปัญหาที่กล่าวข้างต้น โดยแม้จะเป็นผู้เกิดในประเทศไทยที่บ้านห้วยสะคาม อำเภอโขงเจียม เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม 2544 มีแม่ที่มีพี่สาวเป็นผู้ถือบัตรประจำตัวชนกลุ่มน้อยกลุ่มลาวอพยพ (หรือบัตรประจำตัวคนซึ่งไม่มีสัญชาติไทย) และเข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศไทยเป็นเวลานานแล้ว อย่างไรก็ตามเนื่องจากแม่ของแก้วเป็นผู้ตกหล่นจากการสำรวจชนกลุ่มน้อยข้างต้น จึงตัดสินใจเข้ารับการสำรวจจัดทำทะเบียนประวัติเป็นแรงงานต่างด้าว 3 สัญชาติ เป็นผู้มี ท.ร.38/1 เนื่องจากต้องการมีหลักฐานทางทะเบียนราษฎรโดยหวังให้เป็นหลักฐานรับรองการอาศัยในประเทศไทย แม้ในทางปฏิบัติแม่ของ “แก้ว” จะสามารถดำเนินการยื่นคำร้องเพื่อให้จำหน่ายชื่อออกจากทะเบียน ท.ร.38/1 เนื่องจากเป็นกรณีการได้รับการสำรวจจัดทำทะเบียนประวัติโดยสำคัญผิดในข้อเท็จจริง และเข้ารับการสำรวจเป็นบุคคลที่ไม่มีสถานะทางทะเบียนแทน ซึ่งจะเป็นจุดตั้งต้นของการพิสูจน์สถานะการเป็นญาติของชนกลุ่มน้อยกลุ่มลาวอพยพได้ และจะช่วยให้ “แก้ว” เป็นผู้มีสถานะและมีหลักฐานทางทะเบียนอ้างอิงประกอบของการขอมีสัญชาติไทยตามมาตรา 7 ทวิ

แต่เนื่องจากปัจจุบันแม่ของ “แก้ว” หายตัวไป ส่งผลให้การพิสูจน์สถานะข้างต้นยังไม่สามารถดำเนินการได้ ทำให้ “แก้ว” ขาดพยานหลักฐานชั้นสำคัญที่ต้องใช้ประกอบการยื่นคำขอมีสัญชาติไทยตามมาตรา 7 ทวิ ขณะที่ “แก้ว” เองเคยไปติดต่อกับสำนักทะเบียนอำเภอเพื่อยื่นคำร้องขอหนังสือรับรองการเกิด แต่เจ้าหน้าที่ต้องการสอบปากคำของมารดาผู้ให้กำเนิด ทำให้การขอมีสัญชาติดังกล่าวไม่สามารถดำเนินการได้เช่นกัน และแนะนำให้ “แก้ว” ซึ่งจบการศึกษาระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.) ด้านการบัญชี เรียนต่อให้จบปริญญาตรีแล้วจึงค่อยมายื่นคำร้องเพื่อยื่นขอมีสัญชาติไทย ซึ่งสำหรับ “แก้ว” ก็เป็นเรื่องที่ยากลำบากไม่แพ้กันเนื่องจากไม่มีทุนทรัพย์เพียงพอ “แก้ว” จึงมองว่าโอกาสการมีสัญชาติไทยของตัวเองเป็นเรื่องที่ไกลเกินเอื้อม

5) คนลาวอพยพที่เกิดในประเทศไทย และมีคุณสมบัติได้รับการคืนสัญชาติไทย ตามมาตรา 23 พ.ร.บ.สัญชาติ ฉบับที่ 4 พ.ศ.2551 เป็นกฎหมายสัญชาติที่ได้มีการแก้ไข เพื่อเยียวยาผู้เกิดในประเทศไทยที่ได้รับผลกระทบจาก ปว.337 ซึ่งอาศัยอยู่ในประเทศไทย ติดต่อกันโดยมีหลักฐานทางทะเบียนราษฎร และมีความประพฤติดีหรือทำคุณประโยชน์ ให้แก่สังคม ในจังหวัดอุบลราชธานี มีคนไร้รัฐไร้สัญชาติที่ได้รับการแก้ไขปัญหามาได้รับการอนุมัติให้เพิ่มชื่อเข้าในทะเบียนบ้านแล้วจำนวนไม่น้อย แม้จะเป็นไปด้วยความล่าช้าก็ตาม ซึ่งช่วยทำให้คนเหล่านี้สามารถเข้าถึงสิทธิของการเป็นคนสัญชาติไทยได้อย่างสมบูรณ์ ได้ดำเนินชีวิตอย่างปกติสุข และมีศักดิ์ศรี ไม่ต้องหลบ ๆ ซ่อน ๆ หรือกังวลกับการจับกุมคุมขังอีกต่อไป อย่างไรก็ตาม ยังคงมีคนไร้รัฐไร้สัญชาติในจังหวัดอุบลราชธานีที่เข้าเงื่อนไขการมีสัญชาติไทยตามกฎหมายฉบับดังกล่าวติดอยู่ท่ามกลางกระบวนการพัฒนาสถานะสู่ความเป็นพลเมือง

กรณี “อุรา” (pseudonym, personal communication, September 4, 2022) ซึ่งเป็นผู้เข้าข่ายได้สัญชาติไทยตามมาตรา 23 เล่าให้ฟังว่าตนเองเกิดที่ค่ายอพยพชั่วคราวในเขตบ้านหนองผือน้อย ตำบลนาโพธิ์กลาง อำเภอโขงเจียม เมื่อปี 2522 โดยพ่อและแม่เป็นผู้อพยพข้ามมาอาศัยในประเทศไทยเนื่องจากมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองในลาว และหลังจากที่ได้รับการสำรวจจัดทำทะเบียนประวัติเป็นบุคคลที่ไม่มีสถานะทางทะเบียนในปี 2554 รวมทั้งทราบจากเครือข่ายชุมชนคนฮั่นน้ำของว่าตัวเองเป็นผู้ที่มีสิทธิในสัญชาติไทย ก็ได้ไปแสดงตัวกับสำนักทะเบียนอำเภอเพื่อที่จะยื่นคำร้องขอหนังสือรับรองการเกิดและขอลงรายการสัญชาติไทยในทะเบียนบ้าน อย่างไรก็ตาม ทางสำนักทะเบียนต้องการให้นำหลักฐานการศึกษามาใช้ประกอบคำร้อง ด้วยสมมติฐานว่าเด็กในประเทศไทยย่อมต้องเคยเข้าโรงเรียนหรือต้องมีหลักฐานทางการศึกษา ทำให้ “อุรา” ไม่สามารถยื่นคำร้องได้เนื่องจากไม่เคยเข้าโรงเรียนและไม่มีหลักฐานทางการศึกษา และในเวลาต่อมาตนเองก็ไม่ได้สนใจเข้ายื่นคำร้องอีก เพราะไม่มั่นใจว่าจะได้รับการพิจารณาหรือไม่ แม้ว่าทางอำเภอเปิดกว้างมากขึ้น จนในที่สุดก็ต้องกลายเป็นผู้เข้าข่ายได้สัญชาติไทยตามมาตรา 23 เพียงคนเดียวของบ้านบะไหที่ยังไม่ได้รับการอนุมัติลงรายการสัญชาติ (ขณะที่พี่ชายที่มีอายุแก่กว่า 1 ปี ได้รับการลงรายการสัญชาติไทยไปพร้อม ๆ กับเพื่อนคนอื่นในหมู่บ้านเมื่อประมาณปี 2561)

6) ผู้ที่เข้ามาอาศัยอยู่ในพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานีภายหลังเดือนพฤศจิกายน 2554 ซึ่งเป็นกลุ่มที่เข้าข่ายสามารถจัดทำทะเบียนประวัติและบัตรผู้ไม่มีสถานะทาง

ทะเบียนราษฎร กลุ่ม 0-00 (กลุ่มมาตรา 38 วรรคสอง พ.ร.บ.การทะเบียนราษฎร พ.ศ. 2534 แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ 2 พ.ศ.2551) เป็นกลุ่มที่มีกระจายอยู่ในหลายอำเภอของ จังหวัดอุบลราชธานี แต่มีจำนวนไม่มาก

การเผชิญกับความเปราะบางของคนไร้รัฐไร้สัญชาติจังหวัดอุบลราชธานี

แม้ว่าความก้าวหน้าในการแก้ไขกฎหมายสัญชาติ ที่นำไปสู่กระบวนการพัฒนา สัญชาติไทย ทำให้คนลาวอพยพที่ถือเอกสารคนไม่มีสัญชาติไทย หรือถือเอกสารผู้ไม่มี สถานะทางทะเบียนในจังหวัดอุบลราชธานีจะได้รับการคลี่คลายไปในบางด้าน รวมถึงได้รับการ บันทึกชื่อในระบบทะเบียนราษฎรที่ทำให้พวกเขาจำนวนหนึ่งสามารถเข้าถึงสิทธิขั้น พื้นฐานหลายประการ ไม่ว่าจะเป็นการเดินทาง การรักษาพยาบาล การประกอบอาชีพ แต่ ยังมีคนไร้รัฐไร้สัญชาติอีกจำนวนมากที่ยังไม่เข้าใจเกี่ยวกับสิทธิและอยู่ในกระบวนการ “รอ” สถานะบุคคล ดังนั้นพวกเขาจึงเผชิญกับความเปราะบางทั้งในปัจเจกบุคคล และใน ระดับโครงสร้างทางกฎหมายที่ ซึ่งภายใต้ระยะเวลาของการรอทำให้พวกเขาประสบกับ ปัญหาการดำรงชีวิตและค่าใช้จ่ายต่างๆ ซึ่งเป็นความเปราะบางที่พบได้ดังนี้

ประเด็นด้านสุขภาพ

ประเด็นด้านสุขภาพ เป็นความเปราะบางที่สำคัญที่สุดซึ่งกลุ่มคนที่ไม่มีสถานะ ทางทะเบียนที่อยู่ในอำเภอชายแดน ต้องเผชิญและส่งผลกระทบโดยตรงต่อการดำเนินชีวิต เนื่องจากในยามเจ็บป่วย ชาวลาวยอพยพที่ไม่มีเอกสารแสดงตัวตน หรือตกอยู่ในภาวะไร้รัฐ ไร้สัญชาติ จะไม่ได้รับสวัสดิการการรักษาพยาบาลใดๆจากรัฐไทย ค่าใช้จ่ายในการ รักษาพยาบาลจึงตกเป็นความรับผิดชอบของผู้เจ็บป่วยเอง ตัวอย่างเช่น การผดุงครรภ์และ การคลอดบุตรที่มีค่าใช้จ่ายอยู่ระหว่าง 20,000 – 40,000 บาท หรือในกรณีของผู้สูงอายุ ที่ ต้องมีค่ารักษาพยาบาลเกี่ยวกับโรคประจำตัว เช่น โรคเบาหวาน โรคความดัน ต้องมีภาระ ค่าใช้จ่ายถึงครั้งละ 2,000-3,000 บาท และหากมีอาการป่วยที่ต้องนอนพักรักษาตัวที่ โรงพยาบาล ก็จะมีค่าใช้จ่ายอยู่ที่ 3,000 – 8,000 บาท ดังนั้น พวกเขาจึงเลือกใช้บริการ การรักษาพยาบาลที่คลินิกเอกชนมากกว่าโรงพยาบาล เพราะเสียค่าใช้จ่ายแตกต่างกัน อีกทั้ง เงินที่ผู้อพยพต้องใช้จ่ายในส่วนนี้คือเงินเก็บที่ได้จากการทำงาน ดังนั้น เรื่องสุขภาพคือ ประเด็นที่ชาวบ้านมีความกังวลใจมากที่สุด

ประเด็นด้านการเดินทาง

กลุ่มชาวลาออพพที่ยังไม่ได้รับบัตรเลขศูนย์มีความกังวลเมื่อต้องเดินทางไปต่าง ๆ เพราะยังไม่มีสถานะที่ถูกต้องตามกฎหมาย จึงกลัวถูกตำรวจจับและส่งกลับไปยังสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ดังนั้น คนส่วนใหญ่จึงไม่ค่อยออกนอกหมู่บ้าน เพราะกลัวถูกจับ และมักถูกปฏิเสธในการร่วมเดินทางกับผู้อื่นเพราะกลัวถูกจับข้อหาการขนย้ายแรงงานต่างชาติ “พอเป็นคนที่ไม่มียศอะไร เวลาเขาเดินทางไปไหนซึ่ล้าบากหลายเวลาเดินทางด้วยรถโดยสาร เขาก็อ่านว่าจะถึงจับบนรถ บางรายถึงจับและถึงส่งกลับมา มีทั้งที่ถูกส่งกลับมาที่อยู่ในไทย และบางรายถึงส่งกลับลาว (แต่ก็ลักลอบกลับมาฝั่งไทยเหมือนเดิม) หรือเวลาเขาติดรถคนไทยเดินทางไปอื่น หมู่ก็อ่าน เพราะเขาบมีบัตรอียังถ้าตำรวจจับหมู่ก็ซึ่ถึงตั้งข้อหาว่าลักลอบขนแรงงานผิดกฎหมาย ” (“Wandee” [pseudonym], focus group discussion, August 4, 2022)

ประเด็นด้านการทำงาน

สำหรับบุคคลที่ไม่มีสถานะทางทะเบียน ถูกประทับตราเป็น “แรงงานต่างด้าวที่เข้าเมืองผิดกฎหมาย” ทำให้เวลาทำงานต้องอยู่อย่างหลบซ่อนเพราะกลัวถูกจับ เช่น ในกรณีของบัวผัน (นามสมมติ) ซึ่งไปทำงานรับจ้างในร้านก๋วยเตี๋ยที่จังหวัดกรุงเทพมหานคร เคยถูกตำรวจจับที่ทำงาน ถูกซักประวัติเพื่อลงบันทึก และถูกส่งตัวกลับไปยังสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (“Buaphan” [pseudonym], focus group discussion, August 4, 2022) อย่างไรก็ตาม คนกลุ่มนี้ไม่ประสบปัญหาในเรื่องของการได้รับค่าแรง คือได้รับค่าแรงตามค่าแรงขั้นต่ำ 300 บาทต่อวัน

ประเด็นด้านการครอบครองกรรมสิทธิ์

คนไร้รัฐไร้สัญชาติที่อพยพเข้ามาในประเทศไทยจะไม่มีสิทธิในการครอบครองทั้งสังหาริมทรัพย์และอสังหาริมทรัพย์ และเมื่อแต่งงานกับคนไทยก็ไม่มีสิทธิครอบครองทรัพย์สินที่ร่วมกันหากับสามีหรือภรรยาได้ โดยในบางราย เช่นกรณีของแม่จันทอม (นามสมมติ) ที่แต่งงานกับสามีชาวไทยและมีลูกติดสามี 1 คน เมื่อสามีเสียชีวิต ทรัพย์สินที่หาร่วมกันมากับสามีตกไปเป็นของลูกติดสามีทั้งหมด หรือในกรณีที่สามีเสียชีวิตกระทันหันก็ไม่สามารถรับมรดกต่อได้หากไม่มีทายาทร่วมกัน (“Chanhom” [pseudonym], focus group discussion, August 4, 2022)

ปัญหาการทำงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ประเด็นนี้สัมพันธ์กับการพัฒนาสถานะบุคคลของคนลาวอพยพ แม้ว่ากฎหมายในการแก้ไขปัญหาสถานะบุคคลไร้รัฐไร้สัญชาติของประเทศไทยจะมีความก้าวหน้า และยุทธศาสตร์การสำรวจจัดทำทะเบียนประวัติของผู้ไม่มีหลักฐานทางทะเบียนทั่วประเทศ ซึ่งต่อมาเป็นที่รู้จักและเรียกขานกันในชื่อ “บุคคลที่ไม่มีสถานะทางทะเบียน” การแก้ไขพระราชบัญญัติสัญชาติ พ.ศ. 2508 เพื่อคืนสัญชาติหรือให้สัญชาติไทยแก่ลูกของคนต่างด้าวที่เกิดในประเทศไทยและได้รับผลกระทบจากประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 337 ตามมาตรา 23 แห่งพระราชบัญญัติสัญชาติ (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2551 ประกาศกระทรวงมหาดไทยที่สำคัญๆ เช่น การให้สถานะคนต่างด้าวเข้าเมืองโดยชอบด้วยกฎหมายแก่บุคคลที่อพยพเข้ามาในราชอาณาจักรไทยและอยู่มานาน การให้สิทธิต่างๆ แก่คนอพยพ เช่น สิทธิการทำงาน การมีใบอนุญาตขับรถ การจดทะเบียนรถ สิทธิด้านการศึกษา เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม การพัฒนาสิทธิของคนไร้รัฐไร้สัญชาติในมิติต่างๆ อย่างสมบูรณ์ จะเกิดขึ้นได้บนเงื่อนไขสำคัญประการแรกคือการได้รับสัญชาติ ซึ่งกระบวนการพัฒนาสถานะบุคคลในระดับพื้นที่ยังคงเดินไปอย่างเชื่องช้าส่งผลให้สิทธิที่พวกเขาควรได้รับถูกทำให้ล่าช้าออกไป บางคนใช้ระยะเวลาในการรอมากกว่า 10 ปี ดังกรณี “อุไร” (นามสมมติ) (pseudonym, personal communication, November 4, 2022) ซึ่งใช้เวลา 11 ปีกว่าจะได้บัตรผู้ไม่มีสถานะทางทะเบียน อุไรเข้าสู่การจัดทำทะเบียนประวัติบุคคลไม่มีสถานะทางทะเบียนภายใต้ยุทธศาสตร์การจัดการปัญหาด้านสิทธิและสถานะบุคคลตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 18 มกราคม 2548 ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการได้รับการพัฒนาสถานะไปสู่การมีสัญชาติไทยของหลายต่อหลายคน แต่เธอกลับเป็น 1 ในผู้มีรายชื่อกดกล่น 24 คน ซึ่งอำเภอโพธิ์ไทรยอมรับว่าเจ้าหน้าที่ไม่ได้บันทึกข้อมูลการจัดทำทะเบียนประวัติบุคคลที่ไม่มีสถานะทางทะเบียนของคนเหล่านี้ลงในฐานข้อมูลทะเบียนราษฎร

แม้จะยอมรับถึงความผิดพลาดที่เกิดขึ้น แต่กระบวนการแก้ไขปัญหาจากการดำเนินงานของหน่วยงานภาครัฐเองกลับมีความล่าช้ามากในกรณีของอุไร ทั้งนี้เนื่องจากการรวมศูนย์การบริหารจัดการไว้ที่ส่วนกลาง ซึ่งไม่เอื้ออำนวยให้เกิดการเร่งรัดเยียวยาผลกระทบที่เกิดขึ้นได้อย่างทันท่วงที ทำให้เธอตกอยู่ในสถานะเป็นคนไม่มีหลักฐานทางทะเบียนราษฎรเป็นเวลานาน ไม่มีโอกาสในการพัฒนาสถานะบุคคลของตนเองเนื่องจากขาดหลักฐานสำคัญประกอบการยื่นคำร้องขอหนังสือรับรองการเกิด (ท.ร.20/1) และการขอลงรายการสัญชาติไทยในทะเบียนบ้านในฐานะผู้ทรงสิทธิในสัญชาติไทยตามมาตรา 23

แห่งพระราชบัญญัติสัญญาชาติ พ.ศ.2508 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 4) พ.ศ.2551 ได้ ความล่าช้า ที่เกิดกับอุรุส่งผลต่อลูกๆของเธอก็เกิดในแผ่นดินไทย

กล่าวได้ว่าความล่าช้าในการดำเนินงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีประเด็นปัญหา ที่สำคัญคือ ความไม่ชัดเจนในการตีความกฎหมาย ส่งผลให้เจ้าหน้าที่ราชการจำนวนมาก เลี่ยงที่จะใช้ดุลยพินิจเนื่องจากความไม่มั่นใจว่าจะเกิดผลกระทบอะไรในอนาคต อีกปัญหา ที่พบคือความไม่มั่นใจในการใช้ดุลยพินิจ จึงทำให้เจ้าหน้าที่หลายคนเรียกเอกสารและ พยานหลักฐานต่างๆ มากเกินความจำเป็น โดยไม่คำนึงถึงภาระที่เกิดขึ้นกับคนไร้รัฐไร้ สัญชาติ

สรุปและอภิปรายผล

การศึกษาความเปราะบางของคนไร้รัฐไร้สัญชาติในพื้นที่ชายแดนไทย-ลาว จังหวัดอุบลราชธานี ได้เผยให้เห็นภาพความซับซ้อนของปัญหาที่มีรากฐานทาง ประวัติศาสตร์และสะท้อนความล้มเหลวของระบบคุ้มครองสิทธิมนุษยชนในระดับชาติ ผลการวิจัยที่ได้รับไม่เพียงตอบคำถามตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ แต่ยังชี้ให้เห็นความเชื่อมโยง ระหว่างแนวคิดทางทฤษฎีกับความเป็นจริงในพื้นที่ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงช่องว่างระหว่าง หลักการสิทธิมนุษยชนสากลกับการปฏิบัติในบริบทของประเทศไทย

ในประเด็นการดำรงอยู่ของคนไร้รัฐไร้สัญชาติในจังหวัดอุบลราชธานี จะเห็นได้ว่า ปัญหานี้มีรากฐานทางประวัติศาสตร์ที่เชื่อมโยงกับการเปลี่ยนแปลงทางภูมิรัฐศาสตร์ในยุค สงครามเย็น การอพยพของชาวลาวในสองระยะสำคัญ คือ ระยะแรกในช่วงปี พ.ศ. 2518-2524 ที่เกิดจากเหตุผลทางการเมือง และระยะที่สองในช่วงปี พ.ศ. 2533-2534 ที่เกิดจาก เหตุผลหลากหลาย ได้สร้างกลุ่มประชากรที่มีลักษณะเฉพาะและความซับซ้อนในการจัดการ ปัญหาสถานะบุคคล

แม้รัฐไทยจะมีการปรับปรุงกฎหมายและออกนโยบายเพื่อจัดการกับปัญหา สถานะบุคคล เช่น มติคณะรัฐมนตรี 18 มกราคม 2548 และ พ.ร.บ.สัญชาติ (ฉบับที่ 4) พ.ศ.2551 ซึ่งเปิดช่องทางให้กลุ่มคนเหล่านี้สามารถยื่นขอสัญชาติไทยได้ภายใต้เงื่อนไขที่ กำหนด แต่ในระดับปฏิบัติการพบว่าการบังคับใช้กลับล่าช้า และขาดความสม่ำเสมอ เนื่องจากมีข้อจำกัดทั้งด้านกำลังคน งบประมาณ และความเข้าใจของเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง ทำให้กระบวนการพัฒนาสถานะบุคคลไม่สามารถตอบสนองต่อความต้องการและความเป็น จริงในระดับพื้นที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ปรากฏการณ์ดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของ

Gibney (2011) ที่ระบุว่า ความเป็นพลเมืองเป็นทั้งกลไกการรวมและการแบ่งแยก โดยการไม่ให้สถานะพลเมืองตามกฎหมาย ได้กลายเป็นเครื่องมือที่รัฐใช้ในการ “กีดกัน” บุคคลจากสิทธิขั้นพื้นฐาน แม้พวกเขาจะมีชีวิตและปฏิบัติตนในฐานะสมาชิกของสังคมก็ตาม

กรณีศึกษาหลายกรณีที่พบจากงานวิจัยนี้ ไม่ว่าจะเป็นกรณีนางดี แม้จะเป็นลูกของพ่อที่มีสัญชาติไทย แต่ไม่สามารถพิสูจน์ได้เพราะไม่มีพยานหรือเอกสารเพียงพอ ส่งผลให้ตลอดชีวิตต้องดำรงอยู่ในภาวะ “ไร้รัฐ” ร่วมกับลูกหลานอีก 5 คน หรือกรณีแก้ว แม้เกิดในประเทศไทยแต่ไม่สามารถขอสัญชาติได้เนื่องจากแม่ที่ให้กำเนิดหายตัวไป ไม่มีพยานหลักฐานและเจ้าหน้าที่ไม่ยืดหยุ่น ส่งผลให้แก้วเข้าไม่ถึงสิทธิทางการศึกษาและสวัสดิการอื่น ๆ รวมถึงกรณีอุรา ซึ่งมีคุณสมบัติครบถ้วนตามมาตรา 23 แห่ง พ.ร.บ.สัญชาติ พ.ศ.2551 แต่กลับไม่สามารถเข้าถึงการรับรองสถานะได้เพราะไม่มีหลักฐานการศึกษา

กรณีเหล่านี้สะท้อนความล้มเหลวของรัฐไทยในการปกป้องและให้ความเคารพสิทธิมนุษยชนตามพันธกรณีระหว่างประเทศที่ไทยเป็นภาคี เช่น กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง (ICCPR) และ อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก (CRC) ที่ระบุว่าทุกคนมีสิทธิได้รับการจดทะเบียน การมีสัญชาติ และการเข้าถึงสิทธิขั้นพื้นฐานโดยไม่เลือกปฏิบัติ

ดังนั้นการที่รัฐไทยใช้หลัก “สัญชาติ” เป็นฐานของการให้สิทธิ (nationality-based entitlement) ทำให้คนไร้รัฐไร้สัญชาติซึ่งเกิดในประเทศไทย หรือใช้ชีวิตในสังคมไทยมายาวนาน กลับถูกมองว่าเป็น “คนนอก” อย่างถาวร นี่คือการเลือกปฏิบัติที่ขัดต่อหลักสิทธิมนุษยชนที่ยืนยันว่า สิทธิควรเป็นของ “มนุษย์” ไม่ใช่เฉพาะของ “พลเมือง” ตามที่ Gibney (2011) และ Howard-Hassmann (2015) วิเคราะห์ไว้ ความเป็นพลเมืองถูกใช้เป็นเครื่องมือของรัฐในการแบ่งแยก ไม่ใช่หลอมรวม โดยเฉพาะเมื่อบุคคลต้องพิสูจน์ “สายเลือด” หรือ “พยานทางราชการ” เพื่อขอสถานะพลเมือง ทั้งที่ในความเป็นจริง พวกเขาเป็นคนที่อยู่ในพื้นที่ ใช้ชีวิต ทำงาน และมีรากเหง้าในสังคมไทย

การจำแนกคนไร้รัฐไร้สัญชาติออกเป็น 6 กลุ่มย่อยตามที่พบในการศึกษา สะท้อนให้เห็นความหลากหลายของสาเหตุและเงื่อนไขที่นำไปสู่ภาวะไร้สัญชาติ ตั้งแต่คนไทยตกหล่น ผู้ตกหล่นจากการสำรวจ ไปจนถึงลูกหลานของลาวอพยพที่เกิดในไทย ความหลากหลายนี้ชี้ให้เห็นว่าปัญหาไร้สัญชาติไม่ใช่เรื่องเดียว แต่เป็นปรากฏการณ์ที่มีมิติหลายระดับและต้องการการแก้ไขที่แตกต่างกันไปตามบริบทของแต่ละกลุ่ม

คนเหล่านี้จะมีสาเหตุการเข้ามาในประเทศไทยที่แตกต่างกัน แต่พวกเขากลับตกอยู่ในสถานการณ์เดียวกัน คือ การถูกกีดกันออกจากระบบสิทธิและการคุ้มครองของรัฐ การที่พวกเขาถูกจัดอยู่ในหมวดหมู่ "ผู้เข้าเมืองผิดกฎหมาย" ทั้งที่หลายคนได้อาศัยอยู่ในประเทศไทยมาหลายทศวรรษและมีความผูกพันทางสังคมและวัฒนธรรมอย่างลึกซึ้ง นี่คือสิ่งที่ Macioce (2017) เรียกว่าสภาพ "กึ่งความรู้สึกรับเป็นเจ้าของ" (Semi-belonging) ที่พวกเขาเป็นทั้ง "คนใน" และ "คนนอก" พร้อมกัน

ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่าในมิติของความเปราะบางที่คนไร้รัฐไร้สัญชาติต้องเผชิญ ไม่ได้เกิดขึ้นแบบแยกส่วน แต่เป็นปรากฏการณ์ที่เชื่อมโยงและส่งเสริมซึ่งกันและกัน ความเปราะบางด้านสุขภาพที่พบในการศึกษา ซึ่งผู้ไร้สัญชาติต้องแบกรับค่ารักษาพยาบาลที่สูงมาก เช่น การคลอดบุตรที่มีค่าใช้จ่าย 20,000-40,000 บาท หรือการรักษาโรคประจำตัวที่ต้องจ่าย 2,000-3,000 บาท ต่อครั้ง สะท้อนให้เห็นสิ่งที่ Naudé และคณะ (2009) อธิบายว่าเป็น "ความเสี่ยงที่ระบบครัวเรือนจะตกอยู่ในภาวะยากจน"

ความเปราะบางด้านสุขภาพนี้ไม่ได้ดำรงอยู่โดยลำพัง แต่เชื่อมโยงกับความเปราะบางด้านการงานและการเดินทาง เมื่อคนไร้รัฐไร้สัญชาติป่วยและต้องใช้จ่ายเงินออมทั้งหมดในการรักษา พวกเขาก็ต้องออกไปหางานทำในพื้นที่ที่ค่าจ้างสูงกว่า แต่การเดินทางนั้นกลับเต็มไปด้วยความเสี่ยงในการถูกจับกุมและส่งกลับ นี่คือการศึกษพบว่าคนไร้รัฐไร้สัญชาติต้อง "อยู่อย่างหลบซ่อน" และมักถูกปฏิเสธในการร่วมเดินทางเพราะผู้อื่นกลัวถูกตั้งข้อหาการขนย้ายแรงงานต่างชาติ

แม้ว่าคนไร้สัญชาติจะได้รับค่าแรงตามขั้นต่ำ 300 บาทต่อวัน แต่พวกเขากลับไม่สามารถเข้าถึงระบบคุ้มครองแรงงานอื่นๆ ได้ นี่สะท้อนสภาพ "กึ่งถูกต้องตามกฎหมาย" (Semi-legality) ที่ Macioce กล่าวถึง โดยพวกเขามีส่วนร่วมในระบบเศรษฐกิจและจ่ายภาษีผ่านการบริโภค แต่กลับถูกจัดเป็น "ผิดกฎหมาย" และไม่ได้รับการคุ้มครองที่เหมาะสม

ความเปราะบางด้านกรรมสิทธิ์ที่พบในการศึกษา โดยเฉพาะกรณีของแม่จันทอม ที่เมื่อสามีเสียชีวิต ทรัพย์สินที่หาร่วมกันตกเป็นของลูกติดสามีทั้งหมด เป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของความเปราะบางที่เกิดจากการขาดสถานะทางกฎหมาย ปัญหานี้ไม่เพียงส่งผลต่อคุณภาพชีวิตในปัจจุบัน แต่ยังส่งผลต่อความมั่นคงในอนาคตและการสืบทอดให้แก่ลูกหลาน

ผลการวิจัยที่สำคัญอีกประการคือการพบว่าความเปราะบางของคนไร้สัญชาติไม่ได้จำกัดอยู่เพียงรุ่นแรกที่ยอพยพเข้ามา แต่ส่งผ่านไปยังลูกหลานที่เกิดในประเทศไทย กรณีของ "แก้ว" ที่เกิดในประเทศไทยแต่ไม่สามารถเข้าถึงสัญชาติไทยได้เพราะแม่หายตัวไป

และกรณีของ "อุรา" ที่ต้องรออยู่คนเดียวในหมู่บ้านที่ยังไม่ได้รับการอนุมัติสัญชาติ เป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นว่าความเปราะบางกลายเป็น "มรดกตกทอด" ที่รุ่นลูกต้องรับภาระต่อไป สะท้อนให้เห็นความล้มเหลวของระบบในการป้องกันไม่ให้เกิดคนไร้สัญชาติรุ่นใหม่ตามที่ Belton (2015) ชี้ให้เห็นว่า "การไร้รัฐไร้สัญชาติไม่ใช่เงื่อนไขที่เกิดขึ้นในช่วงอายุใดช่วงหนึ่ง แต่สามารถเกิดขึ้นในตลอดเวลา" การที่เด็กที่เกิดในประเทศไทยยังคงตกอยู่ในสถานะไร้สัญชาติ แสดงให้เห็นถึงช่องว่างในกฎหมายสัญชาติและความซับซ้อนของกระบวนการพิสูจน์สถานะ

ความเปราะบางที่เกิดจากปัญหาการทำงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะกรณีของ "อุไร" ที่ใช้เวลา 11 ปีกว่าจะได้บัตรผู้ไม่มีสถานะทางทะเบียน เป็นตัวอย่างที่ชัดเจนในสิ่งที่ Fineman (2008) กล่าวถึงเกี่ยวกับความรับผิดชอบของรัฐต่อสังคม การที่ระบบราชการมีความล้มเหลวในการจัดการปัญหาอย่างมีประสิทธิภาพ ไม่เพียงทำให้คนไร้รัฐไร้สัญชาติต้องรออย่างไม่มีกำหนด แต่ยังสร้างความเปราะบางเพิ่มเติมในรูปของความไม่แน่นอนและการสูญเสียโอกาสต่างๆ

การที่ข้อมูลจากที่ทำการปกครองจังหวัดอุบลราชธานีแสดงว่ามีเพียง 92 ราย (1.64%) ที่สามารถพัฒนาสถานะได้สำเร็จจากกลุ่มเป้าหมาย 5,625 คน ในปีงบประมาณ 2564 หากยังคงอัตราการดำเนินงานเช่นนี้ จะต้องใช้เวลากว่า 60 ปี เพื่อแก้ไขปัญหานี้ให้เสร็จสิ้น ซึ่งหมายความว่าเด็กที่เกิดในปัจจุบันจะต้องเป็นคนไร้รัฐไร้สัญชาติไปจนกระทั่งวัยชรา

ผลการวิจัยเผยให้เห็นว่าความเปราะบางของคนไร้รัฐไร้สัญชาติไม่ใช่ปัญหาที่เกิดจากการบริหารจัดการที่ไม่มีประสิทธิภาพเพียงอย่างเดียว แต่เป็นผลผลิตของโครงสร้างทางกฎหมาย สังคม และการเมืองที่สร้างความไม่เท่าเทียม ระบบสัญชาติที่อิงหลักสายเลือดและสถานที่เกิด ร่วมกับการบังคับใช้กฎหมายที่เข้มงวด สร้างกลไกแห่งการกีดกันที่ทำให้คนกลุ่มนี้ตกอยู่ในสถานะ "พลเมืองชั้นสอง" อย่างถาวร สอดคล้องกับการวิเคราะห์ของ Gibney (2011) เกี่ยวกับความเป็นพลเมืองที่มีสองหน้า ทั้งเป็นกลไกหลอมรวมและกลไกแบ่งแยก ได้รับการยืนยันจากผลการวิจัยนี้ การใช้เกณฑ์สายเลือดและสถานที่เกิดเป็นเงื่อนไขในการให้สัญชาติ ส่งผลให้คนกลุ่มหนึ่งถูกตัดออกจากสิทธิทางกฎหมายและสังคม แม้ว่าพวกเขาจะมีความผูกพันทางสังคมและวัฒนธรรมอย่างลึกซึ้งกับสังคมไทย

ประเด็นที่สำคัญคือ การที่ประชาชนกลุ่มนี้มีส่วนร่วมในสังคมไทยทั้งด้านวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และครอบครัวในระดับลึกซึ้ง ไม่สามารถมองพวกเขาเป็น "คนนอก"

หรือ “ชาวต่างชาติผิดกฎหมาย” ได้อีกต่อไป การที่พวกเขาเกิด เติบโต และมีวิถีชีวิตแบบเดียวกับชาวไทยในหมู่บ้านเดียวกัน แต่กลับถูกกดทับด้วยสถานะทางกฎหมายที่ไร้ตัวตน เป็นการละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์อย่างชัดเจน ในแง่นี้ แนวคิด “ความเปราะบาง” (vulnerability) จึงสามารถนำมาใช้เป็นกรอบการวิเคราะห์เพื่อทำความเข้าใจพลวัตของความอยุติธรรมที่คนกลุ่มนี้เผชิญอยู่ได้อย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ การรวมศูนย์อำนาจในการพิจารณาสถานะไว้ที่ส่วนกลางยังเป็นข้อจำกัดสำคัญที่ควรได้รับการทบทวน การกระจายอำนาจให้หน่วยงานในระดับท้องถิ่นมีความยืดหยุ่นในการพิจารณาเอกสารหรือพยานหลักฐาน และการเพิ่มขีดความสามารถของเจ้าหน้าที่ในการใช้ดุลยพินิจอย่างมีมนุษยธรรม จะช่วยให้การจัดการปัญหาสถานะบุคคลมีความรวดเร็ว ความยุติธรรม และตอบโจทย์ชีวิตของผู้คนได้ดียิ่งขึ้น

ข้อเสนอแนะ

สภาพความเปราะบางที่เกิดขึ้นกับกลุ่มคนไร้รัฐไร้สัญชาติในจังหวัดอุบลราชธานี เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นว่าในโลกยุคที่เขตแดนทำงานอย่างเข้มงวด การข้ามแดนเป็นเรื่องที่ถูกสอดส่อง ควบคุมโดยอำนาจรัฐ ส่งผลให้กลุ่มคนลาวที่เดินทางเข้าสู่จังหวัดอุบลราชธานี ในฐานะเมืองชายแดน และได้อยู่อาศัย ตั้งหลักปักฐานจนขยายครอบครัว ซึ่งเป็นผู้อพยพที่มีสาเหตุที่มาจากความเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ทั้งด้วยเหตุที่ไม่เห็นด้วยและเกรงว่าจะไม่ได้รับความปลอดภัยในชีวิต รวมถึงคนอพยพในรุ่นหลังที่ต้องอาศัยอยู่ในประเทศไทยอย่างไร้รัฐและไร้สัญชาติ ผู้เขียนจึงมีข้อเสนอแนะดังนี้

1. สภาพความเปราะบางจากความรู้รัฐไร้สัญชาติ เป็นสิ่งที่สามารถบรรเทาลงได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในมิติที่เกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ ด้วยการเร่งพัฒนาสถานะที่ตรงกับข้อเท็จจริงอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้เกิดสถานะความเป็นสมาชิกของรัฐในแบบใดแบบหนึ่ง ซึ่งเป็นหนทางที่จะทำให้เกิดความชัดเจนแทนที่จะปล่อยให้บุคคลอยู่ในสถานะที่ไม่แน่นอน การผลักดันพวกเขากลับไปยังมาตุภูมิเป็นเรื่องที่จะยิ่งสร้างความเปราะบางให้กับคนไร้รัฐไร้สัญชาติมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยมาเป็นระยะเวลายาวนานมีการปรับตัวจนมีวิถีชีวิตที่ผูกพันและถูกทำให้ผสมกลมกลืนเข้ากับสังคมไทยและชุมชนที่พวกเขาอาศัยอยู่ ดังนั้นการเร่งรัดกระบวนการพิสูจน์สถานะและการรับรองสถานะของกลุ่มบุคคลไร้สัญชาติทั้ง 6 กลุ่มตามลักษณะปัญหา เพื่อนำไปสู่การ

พัฒนาสถานะบุคคลที่ถูกต้อง อันจะส่งผลให้รัฐไทยจะได้พลเมืองที่มีคุณภาพและร่วมสร้างสรรค์สังคมในอนาคตจึงมีความสำคัญ

2. การดำเนินงานของหน่วยงานราชการในระดับพื้นที่ ซึ่งมีความตั้งใจในการช่วยแก้ปัญหาคนไร้รัฐไร้สัญชาติในจังหวัดอุบลราชธานี แต่บ่อยครั้งที่กฎหมายและระเบียบต่างๆ เปิดช่องในการใช้ดุลยพินิจของเจ้าหน้าที่ซึ่งทำให้เกิดความไม่แน่ใจในการทำงาน จนกลายเป็นการเรียกพยานหลักฐานมากเกินไปจนความจำเป็น หรือในบางกรณีก็เก็บเรื่องไว้โดยไม่ดำเนินการใดๆ ดังนั้น เพื่อยกระดับความเข้าใจของเจ้าหน้าที่ระดับพื้นที่ ให้มีความมั่นใจในการใช้ดุลยพินิจในการพิจารณา จึงควรใช้หลักฐานทางทะเบียนโดยใช้แนวทางของกระทรวงมหาดไทยและ UNHCR ประกอบกัน เพื่อไม่ให้คนที่มิสิทธิตามกฎหมายถูกปฏิเสธเนื่องจากข้อจำกัดด้านเอกสาร รวมถึงพัฒนาคู่มือเพื่อใช้ในกระบวนการพัฒนาสถานะบุคคล เพื่อเป็นหลักในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่และควรมีการทบทวนองค์ความรู้และหลักปฏิบัติที่ตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์อยู่เสมอ เพื่อไม่ให้คู่มือกลายเป็นคัมภีร์ที่ถูกยึดเป็นสัจจะจนกลายเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาสถานะบุคคลของคนไร้รัฐไร้สัญชาติ

3. สำหรับการพัฒนามาตรการในการป้องกันไม่ให้เกิดอยู่ในสภาวะไร้รัฐไร้สัญชาติ งานวิจัยนี้มีข้อเสนอให้มีการสร้างกลไกการดำเนินงานด้านสถานะบุคคลในเชิงกระจายอำนาจ โดยสร้างกลไกชุมชนและเครือข่ายภาคประชาชน เพื่อสนับสนุนการพิสูจน์สถานะ เช่น การเก็บพยานบุคคล เอกสารท้องถิ่น และประวัติการอยู่อาศัยร่วมกับชุมชน เพื่อเสริมพยานหลักฐานให้กับผู้ที่ตกหล่น โดยใช้ชุมชนเป็นฐานและการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เนื่องจากคนกลุ่มนี้ดำรงชีวิตและประกอบอาชีพในชุมชนเป็นหลัก ดังนั้น ชุมชนจึงเป็นส่วนที่รู้ถึงที่มา พฤติกรรม และพื้นเพนิสัยใจคอของคนกลุ่มนี้มากที่สุด ตลอดทั้งเปิดโอกาสให้องค์กรปกครองท้องถิ่นและภาคประชาสังคมในพื้นที่เข้ามามีส่วนร่วมในการทำงานร่วมกับหน่วยงานภาครัฐที่มีหน้าที่หลัก อาทิ สำนักทะเบียนอำเภอ หรือ สำนักทะเบียนท้องถิ่น ซึ่งอาจดำเนินการในลักษณะทีมเคลื่อนที่ (mobile registration teams) เพื่อนำไปสู่การเข้าถึงกระบวนการพัฒนาสถานะบุคคลได้อย่างแม่นยำและไม่ทำให้สิทธิของพวกเขาถูกพรากไป

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้ได้รับการสนับสนุนทุนวิจัยจากโครงการสร้างร่วมมือทางวิชาการ ด้านเอเชียศึกษาระดับชาติและนานาชาติ สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และกลุ่มศึกษาอินเดียแห่งมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี และได้รับการสนับสนุนงบประมาณการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามภายใต้โครงการ The Revision of Bottlenecks Analysis on Nationality Procedures in Thailand ข้อมูลภาคสนาม ของกรณีศึกษาบางส่วนในบทความนี้ ได้จากรายงานภาคสนาม ภายใต้โครงการ The Revision of Bottlenecks Analysis on Nationality Procedures in Thailand ศูนย์วิจัย และพัฒนากฎหมาย คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

References

- Belton, K. A. (2015). Statelessness: A matter of human rights. In R. E. Howard-Hassmann & M. Walton-Roberts (Eds.), *The human right to citizenship: A slippery concept* (pp. 31–42). University of Pennsylvania Press.
- Chinworakamol, A. (2004). *The rights to work of stateless persons in Thailand* [Master's thesis, Thammasat University]. [In Thai].
- Chuntong, P. (2014). The educational rights of stateless children: Case study of Thailand and Lao PDR. *Kasalongkham Research Journal, Chiangrai Rajabhat University*, 8(1), 81–92.
- Davies, S. E. (2008). *Legitimising rejection: International refugee law in Southeast Asia*. Nijhoff Publishers.
- Fineman, M. A. (2008). The vulnerable subject: Anchoring equality in the human condition. *Yale Journal of Law & Feminism*, 20(1), 1–25.
- Gajavasti, S., & Thanawattanawong, C. (2012). Structural constraints on stateless persons' access to fundamental rights and social welfare in the labor context. In N. Atiwanichayapong et al. (Eds.), *Labor and injustice, problems and solutions: Final research report* (pp. 5-1–5-59). [n.p.]. [In Thai]. Social Research Institute, Chulalongkorn University.

- Gibney, M. (2011). The rights of non-citizens to membership. In C. Sawyer & B. K. Blitz (Eds.), *Statelessness in the European Union: Displaced, undocumented, unwanted* (pp. 41–68). Cambridge University Press.
- Hasuwannakit, S. (2012). Universal health coverage for marginalized non-Thai people in Thailand. [In Thai]. *Journal of Health Systems Research*, 6(3), 403–415.
- Howard-Hassmann, R. E., & Walton-Roberts, M. (Eds.). (2015). *The human right to citizenship: A slippery concept*. University of Pennsylvania Press.
- Kumsing, J. (2018). *Problems in the registration of stateless persons, nationality-less persons, and undocumented individuals in Thailand*. [In Thai]. Office of the Ombudsman.
https://ombstudies.ombudsman.go.th/article_attach/11-1%20Jitlada%20Full%20text.pdf
- Khemcharoen, S. (2004). *The rights to education of stateless persons in Thailand* [Master's thesis, Thammasat University]. [In Thai].
- Macioce, F. (2018). Undocumented migrants, vulnerability and strategies of inclusion: A philosophical perspective. *Constellations*, 25(1), 87–100.
<https://doi.org/10.1111/1467-8675.12294>
- Naudé, W., Santos-Paulino, A., & McGillivray, M. (2009). Measuring vulnerability: An overview and introduction. *Oxford Development Studies*, 37(3), 183–191. <https://doi.org/10.1080/13600810903085792>
- Ngamurulert, C., Paisanpanichkul, D., Kitprayoon, S., & Laisanitserreekul, A. (2009). *Knowledge repository for stateless people: A compilation of knowledge for managing status and rights issues of individuals*. [In Thai]. Phappim Partnership Limited.
- Paisanpanichkul, D. (2007). A future in the hands of others... Once again in Khong Chiam. [In Thai]. In P. Unakul (Ed.), *Stateless and nationality-less persons in Thailand* (pp. 166–177). Winyuchon Publishing House.

- Paisanpanichkul, D. (2022). A study on accessing to health guarantee of non-Thai people and recommendation. [In Thai]. *Songklanakarin Law Journal*, 5(1), 44–62.
- Ramkhamhaeng University, Faculty of Political Science. (1979). *Academic conference on Thailand and the Indochinese refugee problem; February 22–23, 1979*. [In Thai]. Ramkhamhaeng University.
- Robinson, W. C. (1998). *Terms of refuge: The Indochinese exodus and the international response*. Zed Books.
- Rodsungwan, O. (2003). *The rights in good health of nationalityless persons in Thailand* [Master's thesis, Thammasat University]. [In Thai].
- Sommer, M. R. (2008). *Genealogies of citizenship: Markets, statelessness, and the right to have rights*. Cambridge University Press.
- Thanawattanawong, C., & Gajasvasti, S. (Forthcoming). Lao migrants, stateless persons, and the situation of rights and legal status in Ubon Ratchathani province. [In Thai]. In D. Paisanpanichkul, K. Rattanamanee, K. Wattanapoom, K. Tonboon, C. Thanawattanawong, W. Samlion, et al., *Field report under the project: The revision of bottlenecks analysis on nationality procedures in Thailand*. Law Research and Development Center, Faculty of Law, Chiang Mai University.
- Thanawattanawong, C., Gajasvasti, S., & Namnanakorn, K. (2010). *Disambiguating stateless refugees from Lao illegal migrant workers: A case study of citizenship, marginality, and human rights in Buntarik District, Ubon Ratchathani Province*. [In Thai]. Thailand Research Fund.
- Thanawattanawong, C., Suwicha, K., Gajasvasti, S., & Sunthararuk, A. (2015). *Research report on the study of the situation of rights and legal status in the Northeastern region*. [In Thai]. Office of the National Human Rights Commission of Thailand.

แนวทางการจัดการทรัพยากรน้ำอย่างยั่งยืน
โดยชุมชนบริเวณลุ่มน้ำมูล ประเทศไทย
Guidelines for Sustainable Water Resources
Management by Communities in the Mun River Basin,
Thailand¹

พรศิริ ชีวาพัฒนานรวงศ์²

Pornsiri Cheevapattananuwong

Received: April 10, 2025/ Revised: June 10, 2025/ Accepted: June 15, 2025

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษากระบวนการจัดการทรัพยากรน้ำอย่างยั่งยืนโดยชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำมูลในจังหวัดสุรินทร์และร้อยเอ็ด ซึ่งได้รับผลกระทบจากการบริหารจัดการน้ำของเขื่อนราษีไศล แม้เขื่อนจะถูกสร้างขึ้นเพื่อกักเก็บน้ำเพื่อการเกษตรและอุปโภคบริโภค แต่ชุมชนโดยรอบยังคงประสบปัญหาในการเข้าถึงแหล่งน้ำอย่างต่อเนื่อง งานวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีเชิงคุณภาพ โดยเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสังเกตภาคสนามกับกลุ่มชาวบ้าน เจ้าหน้าที่รัฐ และนักวิชาการ รวมทั้งสิ้น 43 คน การวิเคราะห์ข้อมูลดำเนินการผ่านเครื่องมือ SWOT และ TOWS Matrix ร่วมกับกรอบแนวคิดเรื่องประชาสังคม เพื่อวิเคราะห์ศักยภาพและข้อจำกัดของชุมชนในการจัดการน้ำ ผลการวิจัยพบว่า การสร้างกลไกการจัดการน้ำที่ยั่งยืนจำเป็นต้องอาศัยอำนาจต่อรองและการมีส่วนร่วมของภาคประชาสังคม โดยประชาชนสามารถใช้ระบบสวัสดิการในระดับชุมชนเป็นกลไกเชื่อมโยงสมาชิกภายในกลุ่ม และเป็นเครื่องมือสร้างพลังในการต่อรองกับภาครัฐ ข้อเสนอเชิงนโยบายที่ได้จากกระบวนการวิจัยประกอบด้วย 1) การกำหนดสัดส่วนตัวแทนจากภาค

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง แนวทางการจัดการทรัพยากรน้ำอย่างยั่งยืนโดยชุมชนบริเวณลุ่มน้ำมูล ประเทศไทย สนับสนุนโดยแม็กซ์วอช ภายใต้โครงการ Japan Fund for Global Environment.

² อาจารย์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม (Lecturer, Faculty of Humanities and Social Sciences, Mahasarakham University), E mail: pornsiri.c@msu.ac.th

ประชาสังคมในคณะกรรมการลุ่มน้ำให้เทียบเท่ากับตัวแทนจากภาครัฐ 2) การเสริมบทบาทของผู้นำชุมชนให้สามารถทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยข้อขัดแย้งอย่างเป็นกลาง 3) การจัดทำข้อตกลงด้านงบประมาณระหว่างรัฐและองค์กรปกครองท้องถิ่นให้มีความชัดเจนและโปร่งใส 4) การบังคับใช้กฎหมายอย่างเสมอภาค และ 5) การจัดสรรทรัพยากรน้ำโดยให้ความสำคัญแก่กลุ่มเปราะบางเป็นอันดับแรก เพื่อลดความเหลื่อมล้ำและบรรเทาความขัดแย้งในชุมชน

คำสำคัญ: การจัดการทรัพยากรน้ำ แม่น้ำมูล ประชาสังคม ผลกระทบจากเขื่อน SWOT และ TOWS Matrix

Abstract

This article investigates guidelines for sustainable water resource management by communities in the Mun River Basin (Surin and Roi-Et, Thailand), near the Rasi-Salai Dam, where access to water remains problematic despite the dam's intended storage function. This qualitative research, based on interviews and observations with 43 residents, officials, and scholars, employed data analysis tools including SWOT, the TOWS Matrix, and civil society frameworks. The findings support collaborative water management and strengthen civil society's negotiating power between people and government. Welfare systems were also found to promote group solidarity and empower local communities. The study proposes five strategic recommendations: (1) equal representation of civil society and government on river basin committees; (2) impartial conflict mediation by community leaders; (3) clear budgetary agreements between national and local governments; (4) equitable enforcement of laws; and (5) prioritized resource allocation for vulnerable groups to reduce inequality and prevent internal conflicts.

Keywords: Water Resources Management, the Mun River, Civil Society, Dam Impacts, SWOT and TOWS Matrix

บทนำ

น้ำเป็นทรัพยากรที่มีความจำเป็นอย่างยิ่งต่อระบบนิเวศของคน พืชและสัตว์ต่าง ๆ ด้วยเหตุนี้ เมื่อประชากรมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น ความต้องการน้ำก็เพิ่มขึ้นเช่นเดียวกัน ทำให้เกิดความพยายามบริหารจัดการน้ำเพื่อตอบสนองความต้องการของประชากรที่เพิ่มขึ้น ดังนั้น มนุษย์จึงเข้ามามีบทบาทในการบริหารจัดการน้ำที่มีอยู่ อาทิ การผลิตน้ำเพื่อการบริโภค การผลิตไฟฟ้า การควบคุมน้ำท่วม นำมาซึ่งการสร้างระบบชลประทานต่าง ๆ อีกทางหนึ่งการบริหารจัดการนี้ส่งผลกระทบต่อชุมชนในท้องถิ่น จากการคาดการณ์ของสหประชาชาติกล่าวว่า หากไม่มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิต การดูแลบริหารจัดการ และการบริโภคน้ำอย่างยั่งยืน ทั่วโลกจะมีการขาดแคลนน้ำถึง ร้อยละ 40 ภายในปีพ.ศ. 2573 (ค.ศ. 2030) ดังนั้น การอนุรักษ์ระบบนิเวศและการจัดการน้ำจึงมีความจำเป็น เพราะมีความเชื่อมโยงกับเกษตรกรรม ความมั่นคงด้านอาหาร ระบบสุขภาพ การสาธารณสุข และการปรับตัวด้านการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (Henderson, 2023)

ในประเทศไทย กรมชลประทานเป็นหน่วยงานหลักที่ดูแลการจัดการน้ำและมีอำนาจในการพัฒนาแหล่งน้ำ จัดทำ กักเก็บ จัดสรรน้ำ เพื่อการเกษตร พลังงานและสาธารณูปโภค (Royal Irrigation Department, 2019) อย่างไรก็ตาม การดำเนินการดังกล่าวถูกบริหารจัดการในมิติ วิเคราะห์มวลน้ำเชิงปริมาณในการดำเนินการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ให้แก่ประชาชนผ่านแบบจำลองต่าง ๆ อาทิ โครงการพัฒนาระบบคลังข้อมูล 25 กลุ่มน้ำและแบบจำลองน้ำท่วม น้ำแล้ง (Hydro-Informatic Institute, 2012) การจัดการน้ำลุ่มน้ำชี-มูลโดยใช้เทคโนโลยีและการสร้างแบบจำลอง (Palpitakchai, 2024; Chaikhan, 2022; Chantip et al., 2014) ซึ่งแนวทางดังกล่าวขาดการบูรณาการกับวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น ก่อให้เกิดปัญหาการเข้าถึงน้ำ การใช้ที่ดินบริเวณลุ่มน้ำ เกิดความไม่เท่าเทียมและความขัดแย้งระหว่างคนในชุมชนและคนในลุ่มน้ำ อาทิ การใช้พื้นที่บึง-ทาม (พื้นที่ชุ่มน้ำจืด) ในลุ่มน้ำมูล การเข้าถึงทรัพยากรอาหารและการเกษตรหลังมีการสร้างเขื่อนราษีไศล (Chulalongkorn University Social Research Institution, 2021, Wetlands in Isan, 2023) ขณะที่งานวิจัยชิ้นนี้ประมวลขึ้นจากข้อเท็จจริงในพื้นที่ซึ่งมีความเฉพาะและต่างจากงานวิจัยด้านการจัดการน้ำอื่น ๆ

เขื่อนราศีไศลเป็นเขื่อนที่สร้างอยู่ในลุ่มน้ำมูลภายใต้โครงการ โขง ซี มูล เพื่อลดปัญหาน้ำท่วม น้ำแล้งในภาคอีสาน หลังการสร้างเขื่อนส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจ วิถีชีวิตผู้คนและระบบนิเวศชุมชน จำนวนพันธุ์ปลา พันธุ์พืชลดลงและการหาเลี้ยงชีพของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไป ทำให้เกิดการชุมนุมประท้วงของชาวบ้าน (Cheevapattananuwong & Khamnu, 2023; Kiguchi, 2020; Manorom, 2005) การบริหารจัดการน้ำแบบธรรมชาติและการใช้ชีวิตที่อยู่ร่วมกับพื้นที่ทุ่ง-ทามเปลี่ยนแปลงไป ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจครัวเรือน โดยเฉพาะกลุ่มคนเปราะบาง (Chulalongkorn University Social Research Institution, 2021) อีกทั้งในลุ่มน้ำมูลมีลักษณะเฉพาะ กล่าวคือ มีพื้นที่ ทุ่ง/กุด/หนอง มีระบบนิเวศเลิงทามและโนนทาม ซึ่งในอดีตระบบนิเวศเหล่านี้มีความสำคัญต่อความหลากหลายทางชีวภาพ และวิถีชีวิตผู้คนที่สำคัญในบริเวณพื้นที่ทุ่ง-ทาม เพราะมีการจัดการน้ำในท้องถิ่นร่วมกัน (Boontem et al., 2010) ปัจจุบันระบบนิเวศเหล่านี้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมากหลังมีการสร้างเขื่อน จึงเป็นที่มาของผู้วิจัยในการศึกษาการจัดการน้ำอย่างยั่งยืนโดยชุมชนท้องถิ่น

บทความนี้จะนำเสนอเกี่ยวกับสถานการณ์น้ำในชุมชนและความท้าทายของการจัดการน้ำในพื้นที่ใกล้กับเขื่อนราศีไศล แม้ว่าเขื่อนนั้นถูกสร้างเพื่อกักเก็บน้ำ แต่ชาวบ้านพื้นที่ใกล้เคียงยังมีปัญหาการเข้าถึงน้ำและบางแห่งขาดแคลน บทความมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวทางการจัดการน้ำอย่างยั่งยืนโดยชุมชน ในพื้นที่ลุ่มน้ำมูลตอนกลางสามแห่งคือ 1) หมู่บ้านกุดขาคิม ตำบลกุดขาคิม อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์ 2) หมู่บ้านหาญฮี ตำบลดอนแรด อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์ และ 3) หมู่บ้านยางคำ ตำบลยางคำ อำเภอโพธาราย จังหวัดร้อยเอ็ด

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1) การจัดการน้ำในท้องถิ่น

การจัดการน้ำในท้องถิ่นมีความสำคัญต่อทุกคน เนื่องจากน้ำเป็นปัจจัยที่จะทำให้ทุกคนมีการดำเนินชีวิตอย่างมีสุขภาวะที่ดี และการจัดการน้ำมีความเชื่อมโยงทั้งสังคมเมืองและชนบทมีความเกี่ยวข้องกับภัยแล้งและน้ำท่วมในประเทศต่าง ๆ เกี่ยวพันกับความร่วมมือ การบังคับใช้กฎระเบียบ การสูญเสียรายได้และวิถีชีวิต อีกทั้งส่งผลกระทบต่อความมั่นคงทางการเมืองและความแตกต่างของชุมชน การจัดการน้ำที่เริ่มจากชุมชนจึงมีความสำคัญเนื่องจากแต่ละท้องถิ่นจะมีการจัดการที่สะท้อนถึงวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์และภูมิ

ประเทศ ภูมิสังคม เศรษฐกิจและสภาพภูมิอากาศที่แตกต่างกันหลากหลาย (Kongpan, 2020) ดังนั้น ท้องถิ่นและระดับประเทศควรจะมีการพูดคุยเพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างรวดเร็ว เนื่องจากการจัดการน้ำเชื่อมโยงกับการจัดการของหลายภาคส่วน หลายมิติ (Cheevapattananuwong, 2014) เช่น กรณีอ่างเก็บน้ำ ต้าบลหนองแจ้งใหญ่ อำเภอบัวใหญ่ จังหวัดนครราชสีมา ที่มีการใช้ความรู้ด้านสังคม วัฒนธรรม การจัดการน้ำ และด้านชีววิทยา มาบูรณาการในการบริหารจัดการน้ำร่วมกัน (Kongpan, 2020) หรือ ที่เมืองซุบง จังหวัดชวาตะวันตกในประเทศอินโดนีเซีย มีการสร้างความร่วมมือระหว่างประชาชน และภาคส่วนต่าง ๆ เพื่อสร้างระบบไฟฟ้าพลังงานน้ำขนาดเล็กสามารถช่วยให้มีการกระจายน้ำเพื่อการเกษตรและผลิตไฟฟ้า ทำให้ชาวบ้านมีงานทำในชุมชนโดยไม่ต้องย้ายเข้าเมือง สามารถทำเกษตรได้มากขึ้นเพราะมีข้อตกลงร่วมกัน มีน้ำและไฟฟ้ากระจายทั่วถึงในชุมชน (Cheevapattananuwong, 2014) กรณีนี้แสดงถึงการจัดการน้ำในชุมชนว่า มีความเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรม รวมถึงผู้ที่เกี่ยวข้องในระดับต่าง ๆ

การจัดการน้ำในชุมชนท้องถิ่นมีความสำคัญ เนื่องจากเชื่อมโยงกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่น ซึ่งต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่ายทั้งในระดับชุมชนท้องถิ่นถึงระดับประเทศ ซึ่งบางกรณีการมีส่วนร่วมต้องคำนึงถึงผู้มีอาชีพที่หลากหลายต้องสามารถเข้ามามีส่วนร่วมด้วย (Vichaisarn et al., 2021) ทั้งนี้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในชุมชนท้องถิ่นมีส่วนสำคัญในการสร้างการมีส่วนร่วม ดังนั้นแนวทางการจัดการน้ำที่สามารถปฏิบัติได้ ควรมาจากความคิดเห็นของประชาชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องเป็นความสำคัญ ซึ่งจะช่วยให้ผลักดันให้หน่วยงานในท้องถิ่นได้มีแนวทางหรือแผนงานที่สอดคล้องกับความต้องการของประชาชนและส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืนได้

2) แนวคิดการจัดการน้ำอย่างยั่งยืน

การจัดการน้ำอย่างยั่งยืนมีเงื่อนไขหลายประการ อาทิ Thirasirikul (2017) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำที่ชุมชนแพรกกหมแดง จังหวัดสมุทรปราการ พบเงื่อนไขสำคัญ คือ ชาวบ้านควรเข้าใจปัญหาที่หลากหลาย มีการเปิดใจและกล้าถามตรงไปตรงมา เข้าใจข้อจำกัดและความต้องการ เรียนรู้พฤติกรรมของกันและกัน ใช้ข้อมูลความรู้ความจริงจากทุกฝ่าย เพื่อหาทางออกร่วมกัน เช่น นำภูมิปัญญาในท้องถิ่นมาประยุกต์ให้เข้ากับปัจจุบัน นอกจากนี้ชาวบ้านควรรู้ข้อกำหนดเชิงนโยบายในชุมชนควรมีคณะทำงานเชิงนโยบายที่มีส่วนร่วมจากประชาชนที่มีคนคอยช่วยคู่ควรกับกรมชลประทาน

ทำให้มีการให้ข้อมูลและแลกเปลี่ยนข้อมูลกันตลอด (Navanuch et al., 2022) เหล่านี้จะช่วยเสริมให้การจัดการน้ำในท้องถิ่นมีความยั่งยืน

จากการศึกษาแนวคิดการจัดการน้ำอย่างยั่งยืน พบว่า มีปัจจัยแห่งความสำเร็จ คือ 1) ชุมชนเข้มแข็ง 2) มีวัฒนธรรมชุมชนที่มีค่านิยมที่ให้คุณค่ากับน้ำและทรัพยากรธรรมชาติว่าเป็นทุนร่วมกัน สร้างความรับผิดชอบต่อสังคมร่วมกันเพื่อปกป้องทรัพยากรโดยมีส่วนปกครองท้องถิ่นช่วยกำกับดูแล 3) ผู้นำชุมชนแบบไม่เป็นทางการมีส่วนช่วยผลักดันให้ทำงานร่วมกัน ช่วยสื่อสารทำความเข้าใจ แก่ปัญหาและต่อรองกับหน่วยงานต่าง ๆ 4) ชุมชนมีนโยบายร่วมกันแก้ไข้ปัญหาและแบ่งปันผลประโยชน์ โดยการหาทางแก้ไข้ปัญหาภายในชุมชนผนวกกับตั้งใจแก้ไข้ปัญหาความขัดแย้งภายในชุมชนอย่างสันติ (Navanuch et al., 2022; Thirasirikul, 2017)

นอกจากนี้ Saengarun (2024) พบว่า การจัดการน้ำอย่างยั่งยืนควรมีแนวทางให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่ระดับท้องถิ่น มีการสร้างภาคีเครือข่ายและองค์ความรู้ ทั้งนี้ การจัดการน้ำอย่างยั่งยืนในท้องถิ่นต้องสามารถตอบสนองความต้องการของคนในปัจจุบันโดยไม่กระทบกับความสามารถในการตอบสนองความต้องการของคนในอนาคตด้วย การดำเนินงานดังกล่าว ต้องมีการศึกษานโยบายของรัฐและชุมชน เพื่อเป็นแนวทางในการวางแผนในท้องถิ่น โดยนำภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีมาผสมผสานกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ให้มีประสิทธิภาพ สร้างจิตสำนึกการมีส่วนร่วมของประชาชนร่วมกัน บริหารจัดการให้เกิดความยั่งยืนทางเศรษฐกิจอย่างสมดุลร่วมกัน พร้อมกับพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีทั้งด้านร่างกายและจิตใจ มากไปกว่านั้น Chayanun (2021) พบว่า การรักษาพืชพื้นเมืองริมตลิ่งจะช่วยลดการปนเปื้อนของน้ำและการกัดเซาะของตลิ่ง รวมถึงการมีส่วนร่วมของชุมชน การวางแผนการใช้ที่ดินและการจัดการน้ำแบบองค์รวม มีส่วนสำคัญในการจัดการน้ำอย่างยั่งยืน ทั้งนี้การประยุกต์ใช้การเลียนแบบการไหลของน้ำตามธรรมชาติและการฟื้นฟูสภาพสิ่งแวดล้อมให้เหมือนก่อนการพัฒนาพื้นที่ มีส่วนช่วยในการจัดการน้ำอย่างยั่งยืน

สรุปแนวคิดการจัดการน้ำอย่างยั่งยืน พบว่า การจัดการน้ำอย่างยั่งยืนมีหลักสำคัญดังนี้ 1) การจัดการน้ำควรมีการวางแผนร่วมและต้องรับผิดชอบร่วมกัน 2) ด้านพื้นที่ประชาชนต้องเข้าใจปัญหาการใช้น้ำ โดยการรับฟังปัญหาร่วมกันโดยตรงไปตรงมาและหาทางออกร่วมกันกับผู้ที่เกี่ยวข้อง 3) การดำเนินการต้องทำอย่างมีส่วนร่วมและโปร่งใส เช่น ด้านงบประมาณ 4) ประชาชนและหน่วยงานของรัฐควรมีการกำกับดูแลเพื่อลดปัญหาความขัดแย้งที่จะเกิดขึ้น โดยมีหน่วยงานท้องถิ่นเข้าร่วมสนับสนุนการแก้ไข้ปัญหา ซึ่งจะทำ

ให้แม่น้ำใช้ร่วมกันอย่างยั่งยืน และ 5) ชาวบ้านที่อาศัยในบริเวณแหล่งน้ำหรือพื้นที่ชุ่มน้ำริมแม่น้ำควรให้ความสำคัญกับภูมิปัญญา วัฒนธรรมในการใช้น้ำและพื้นที่แบบแบ่งปัน ซึ่งก่อให้เกิดการอนุรักษ์พันธุ์พืชและสัตว์ท้องถิ่นในบริเวณนั้นด้วย

3) ทรัพยากรน้ำและวิถีชีวิตของคนในพื้นที่บึงทาม

พื้นที่บึงทามถือได้ว่าเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำจืดริมฝั่งแม่น้ำบริเวณภาคอีสานของไทยที่สะท้อนให้เห็นบทบาทและวิถีชีวิตของคนในบริเวณพื้นที่ที่ศึกษาวิจัยนี้ ดังที่ กนกวรรณ มโนรมย์ ศึกษาผลกระทบโครงการพัฒนาการจัดการน้ำขนาดใหญ่แสดงให้เห็นว่าพื้นที่บึงทามมีลักษณะเฉพาะตัวในแต่ละพื้นที่เป็นพื้นที่ที่ทำให้กลุ่มคนเปราะบาง เช่น สตรี คนชรา คนพิการได้มีส่วนในการใช้ประโยชน์เข้าถึงแหล่งอาหารโดยไม่ต้องพึ่งพิงฝ่ายชายมากนัก (Wetlands in Isan, 2023) และเมื่อมีการสร้างเขื่อนราชสีห์กลุ่มคนเปราะบางเหล่านี้ก็ได้รับผลกระทบด้านเศรษฐกิจ ต้องพึ่งพิงผู้อื่นในครอบครัวมากขึ้น อีกทั้งผู้ชายที่เป็นหัวหน้าครอบครัวก็เกิดความเครียด ความกดดันมากขึ้นเพราะต้องรับภาระดูแลกลุ่มเปราะบางเหล่านี้ (Chulalongkorn University Social Research Institution, 2021)

Boontem et al. (2010) ระบุว่าพื้นที่บึงทามมีความสำคัญกับระบบนิเวศ เป็นแหล่งอาหารและเป็นที่อยู่ของสัตว์ต่าง ๆ นานา ซึ่งปัจจุบันกำลังถูกคุกคามจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการใช้พื้นที่ รวมถึงการจัดการน้ำ ทำให้เกิดการศึกษาองค์ความรู้ในการจัดการป่าทามชุมชน ในปี 2007 ได้มีศึกษาการฟื้นตัวระบบนิเวศพื้นที่บึงทามเพื่อการฟื้นฟูใน อำเภอโพธาราย จังหวัดร้อยเอ็ด พบว่า มีพันธุ์พืชในป่าทามจำนวน 193 ชนิด มีสัตว์ในพื้นที่ทามจำนวน 214 ชนิด ซึ่งเห็นถึงความผูกพันของวิถีชีวิตผู้คนที่เชื่อมโยงกันระหว่างธรรมชาติกับสัตว์ต่าง ๆ มีการพึ่งพาอาศัยกัน เป็นแหล่งอาหารและมีพืชผลออกตามฤดูกาล เช่น หน่อไม้และเห็ด ด้วยเหตุนี้ ระบบนิเวศป่าบึงป่าทามจึงเป็นประโยชน์ต่อคนและสัตว์น้อยใหญ่ จากการศึกษาระบบนิเวศทามมีลักษณะสูงต่ำ ประกอบกับทิศทางน้ำจะเป็นตัวกำหนดชนิดพันธุ์พืชและนิเวศโดยแบ่งได้เป็น 3 ระบบ ดังนี้ 1) นิเวศ บึง/กุด/หนอง ซึ่งเป็นพื้นที่น้ำท่วมขัง เป็นแหล่งพันธุ์พืช เช่น แหน สาหร่าย กก ผักน้ำ และเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำต่าง ๆ ในฤดูแล้ง 2) นิเวศเล้งทาม เป็นพื้นที่น้ำท่วมถึงในฤดูน้ำหลาก แล้วแต่ความสูงของระดับพื้นที่ เป็นที่วางไข่ของสัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ 3) นิเวศโนนทาม เป็นที่ป่าโคกอยู่ในบริเวณทาม เป็นพื้นที่สูงมีไม้หลักเป็นไม้ยืนต้นในป่าโปร่ง ไม่มีความหลากหลายเท่าสองแห่งแรก แต่เป็นที่อยู่อาศัยและที่หลบภัยของสัตว์บก สัตว์เลื้อยคลาน และสัตว์ปีกบางชนิดในฤดูน้ำหลาก เป็นแหล่งอาหารของสัตว์นานาชนิด (Boontem et

al., 2010) ระบบนิเวศทั้ง 3 แบบนี้สอดคล้องกับงานของนักวิจัยอีกหลายท่านที่ว่าพื้นที่บึง-ทามเป็นแหล่งอาหาร อีกทั้งเป็นฐานทรัพยากรเพื่อดำรงชีพและเป็นพื้นที่ทำเกษตรแบบยังชีพที่มีความสำคัญต่อชาวบ้าน (Chinnakha & Chinnakha, 2017; Wetlands in Isan, 2023)

การจัดการน้ำมีความสัมพันธ์กับการจัดการน้ำเสียและการวางแผนการใช้น้ำในชุมชน (Saengarun, 2024) ซึ่งพื้นที่บึงทามมีประโยชน์สำหรับระบบนิเวศและช่วยดูดซับของเสียต่าง ๆ ในน้ำ อาทิ กรณีของ พื้นที่บึงทามหนองดิน บ้านเกาะแก้งและม่วงใหญ่ อำเภอกอสมพิสัย จังหวัดมหาสารคามพบว่า ระบบนิเวศพื้นที่นี้มีศักยภาพในการดูดซับตะกั่วได้ และเป็นแหล่งที่จะช่วยบำบัดน้ำในบริเวณดังกล่าว (Wuttisela et al., 2015) ในขณะที่พื้นที่ปากแม่น้ำมูล จังหวัดอุบลราชธานีพบว่า ระบบนิเวศของพื้นที่บึงทามมีการเปลี่ยนแปลง เช่นคุณภาพน้ำที่มีระดับค่าออกซิเจนต่ำ ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของสัตว์น้ำแบบที่เรียกชื่อจากการผลิตน้ำประปา ไนโตรเจนและฟอสฟอรัสมีผลต่อการเติบโตของสาหร่ายอย่างรวดเร็วและคุณภาพน้ำ และมีผลให้ประชาชนได้รับผลกระทบต่อการหาสัตว์น้ำต่าง ๆ เช่น กุ้ง หอย ปลาในบริเวณพื้นที่บึงทามด้วย และในช่วงหน้าแล้งทำให้การประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตในสภาพแวดล้อมที่แห้งแล้ง ภูมิปัญญาบางอย่างหายไป (Neusri & Kudthalaeng, 2016) ขณะที่ Gomontean (2012) พบว่าพื้นที่บึงทามมีความสามารถในการกักเก็บคาร์บอนในดิน เช่น ที่ราบน้ำท่วมถึงบริเวณแม่น้ำชี จังหวัดมหาสารคาม พื้นที่บึงทามของภาคอีสานไทยมีศักยภาพในการสะสมคาร์บอนได้เป็นอย่างดี ซึ่งถือได้ว่าเป็นคุณค่าและความสำคัญที่ได้จากระบบนิเวศพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีลักษณะนี้

อย่างไรก็ตาม การพัฒนาของรัฐในทศวรรษที่ผ่านมาเกิดปัญหามาก ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศและวิถีชีวิตของผู้คน เช่น กรณีเขื่อนราษีไศล ชาวบ้านสูญเสียที่ดิน พื้นที่แหล่งน้ำและที่เลี้ยงสัตว์ แหล่งหาพืชนาปลาเปลี่ยนแปลงไป การใช้ประโยชน์ที่ดินอยู่บนฐานกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชนเปลี่ยนแปลงไป การจัดการหลัภูมิเขื่อนที่มีความซับซ้อนซึ่งเป็นแนวคิดในระบบกรรมสิทธิ์ในการจัดการทรัพยากร การใช้พื้นที่เกี่ยวข้องกับสิทธิการใช้ สิทธิการถ่ายโอนกรรมสิทธิ์ สิทธิการเข้าพื้นที่สาธารณะและการกีดกันต่าง ๆ นำไปสู่ความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรในพื้นที่บึงทาม หลายประการ ที่สัมพันธ์กับความขัดแย้งในมิติอื่น ๆ เช่น ความขัดแย้งระหว่างรัฐและชุมชน ความขัดแย้งภายในครอบครัว ความขัดแย้งภายในชุมชนเอง และความขัดแย้งระหว่างชุมชนใกล้เคียง (Butrat, 2019) ซึ่งการใช้พื้นที่บึงทาม เชื่อมโยงกับการจัดการน้ำในชุมชน เพราะว่าหาก

เขื่อนกักเก็บน้ำไว้ หรือปล่อยน้ำมากเกินไป โดยไม่เข้าใจวิถีชีวิตชุมชน จะส่งผลกระทบต่อเกิด-ตายของพืชพันธุ์และสัตว์ต่าง ๆ ในพื้นที่บึงทาม ซึ่งเป็นทรัพยากรธรรมชาติเพื่อดำรงชีพของ ผู้คนบริเวณใกล้เคียงเขื่อนราษีไศล เป็นสาเหตุให้ภาคประชาสังคมออกมาเคลื่อนไหวและ เรียกร้องสิทธิจากการสูญเสียพื้นที่ทำกิน สิทธิการเข้าถึงน้ำอย่างเท่าเทียม ทำให้เกิดความ ต้องการการมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำในบริเวณเขื่อนราษีไศล ซึ่งเป็นบริเวณพื้นที่ เป้าหมายของงานวิจัยนี้

4) แนวคิดประชาสังคม

ประชาสังคมมีความเชื่อมโยงกับความหลากหลายของบุคคลหรือองค์กรที่ไม่ใช่ ของรัฐ โดยจะร่วมกันจัดกิจกรรมเพื่อส่วนรวม โดยไม่ได้แสวงหาผลกำไร มีการเคลื่อนไหว ทางสังคม เกี่ยวข้องกับงานอาสาสมัคร ชุมชน เช่นกลุ่มผู้สนับสนุนนโยบาย ด้านสตรี สมาคมการสื่อสาร กลุ่มคนชนเผ่าในท้องถิ่นต่าง ๆ (UNDP, 2012) อีกทั้งประชาสังคมนั้น มีความเป็นชุมชน มีการรวมกลุ่มกัน มีความเสียสละ คนที่มาร่วมในกลุ่มประชาสังคม มัก อาสาสมัครร่วม ต่างคนมีเป้าหมาย หรือมีอุดมการณ์ร่วมกัน มีความเอื้ออาทรกัน มีการเรียนรู้ ร่วมกัน เพื่อกระทำให้บางสิ่งบางอย่าง โดยมุ่งหวังให้สังคมสงบสุขและน่าอยู่ แนวคิดประชา สังคมควรมีคุณสมบัติอย่างน้อย 2 ประการ คือ 1) กลุ่มคนที่มาร่วมมีความรู้สึกร่วมกันว่า เป็นพวกเดียวกัน หรือมีอะไรบางอย่างที่ถูกระบุว่า เป็นพวกเดียวกัน 2) มีความสัมพันธ์โดย ไม่รู้จักกัน แต่มาร่วมกันได้โดยอาศัยฐานของสิทธิ ต้องมีสิทธิบางอย่าง ต้องยอมรับสิทธิ ของกันและกัน มีความเป็นชุมชน และ มีความเอื้ออาธรรหว่างกันร่วมด้วยก็ได้ (Wasi et al., 1998)

นอกจากนี้ Boonmee (2004) เห็นว่าแนวคิดประชาสังคม เกิดขึ้นเพื่อสร้างพื้นที่ ที่ถกเถียง แก้ไขปัญหาและสร้างอำนาจต่อรอง ผ่านกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ประชาสังคมเกิดขึ้นเพื่อท้าทายอำนาจรัฐซึ่งมีอำนาจสูงสุด ขณะที่มิได้ถูกเอาเปรียบและ ไม่ได้ได้รับความเป็นธรรม ประชาสังคมจึงเกิดขึ้นเพื่อปกป้องสังคมจากอำนาจรัฐ และความ รุนแรงจากรัฐ เพื่อผลประโยชน์ของคนในสังคม โดยใช้พื้นที่สาธารณะขับเคลื่อน ต่อมา มี ภาคธุรกิจเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องด้วย

ในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมา แนวคิดประชาสังคมเชื่อมโยงกับคำว่าพลเมือง และสิทธิ ดังที่ Sutat Na Ayuttaya (2010) ที่มองว่าสำนักพลเมือง เป็นฐานของประชา สังคมไทย ผ่านการสร้างเครือข่ายการปฏิสัมพันธ์กัน มีการสร้างพื้นที่ให้เกิดความเชื่อมโยง กัน ซึ่งที่กล่าวมานี้มีฐานมาจากทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรม และภูมิปัญญาของผู้คนใน

พื้นที่นั้น ๆ ในขณะที่ผลงานวิจัยเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองของผู้นำองค์กรประชาสังคมพบว่า คณะทำงานด้านประชาสังคม โดยเฉพาะผู้นำ จะตระหนักและเข้าใจ รวมถึงให้ความสำคัญด้านสิทธิและเสรีภาพ ความเป็นพลเมืองในระบบประชาธิปไตยและให้องค์กรภาคประชาสังคมเป็นพื้นที่สาธารณะ เป็นพื้นที่กลางในการที่จะให้อีกาสทุก ๆ ภาคส่วนเข้ามาแสดงความคิดเห็น แม้ว่าเครือข่ายจะไม่ได้สร้างอย่างต่อเนื่องหลังจากมีคำสั่ง คสช. แต่ผู้นำองค์กรและคณะทำงานก็ยังพูดคุยและขับเคลื่อนงานในรูปแบบสภาพลเมือง (Yanyongkasemsuk, 2017) ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเป็นพลเมืองของคณะทำงาน นอกจากนี้ จากการศึกษาขบวนการต่อต้านโครงการรัฐในภาคใต้พบว่า ภาคประชาสังคมเชื่อมโยงกับความเป็นพลเมืองและมีอำนาจในตัวเอง สามารถจัดการตนเองได้ สามารถปกป้องทรัพยากรและตอบโต้อำนาจที่คุกคามของโครงการพัฒนาขนาดใหญ่เช่น โรงไฟฟ้าท่าเรื่อน้ำลิคได้ (Upatcha, 2020)

ขณะที่ Nuangjamnong (2018) มองว่า ประชาสังคมนั้น คนที่มาร่วมกันมีความเป็นคนแปลกหน้า ไม่จำเป็นต้องผูกพันกันทางความรู้สึก หรือรู้จักกันมาก่อน การสร้างประชาสังคมต้องอาศัยการสร้างวัฒนธรรม หลักเกณฑ์ หลักการในการร่วมมือ ความไว้วางใจระหว่างกัน และหาทางออกเมื่อมีความขัดแย้ง คนที่มาร่วมมักมีความตระหนักในความเป็นพลเมือง รู้สึกมีความเกี่ยวข้องไม่ทางใดก็ทางหนึ่งต่อปัญหา หรือ ประเด็นทางสังคม จึงเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา ซึ่งต้องขับเคลื่อนไปพร้อม ๆ กับการศึกษาภาคประชาชนและความเป็นพลเมือง อีกทั้งประชาสังคมมีความเชื่อมโยงกับประชาธิปไตย การติดต่อสื่อสาร การระดมทรัพยากร และขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของประชาชน เช่น การระดมความคิดผ่านนักวิชาการ การใช้เทคโนโลยีในการสื่อสาร มีส่วนในการสร้างประชาสังคมในปัจจุบัน

ภาคประชาสังคมยังมีบทบาทเป็นฐานของการขับเคลื่อนเพื่อปกป้องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในหลาย ๆ กรณี อาทิ การเรียกร้องทวนคืนผืนป่าดอยสุเทพ ซึ่งเครือข่ายสังคมดิจิทัลได้เข้ามามีบทบาทในการเคลื่อนไหวทางสังคมด้วย (Chaiyachat et al., 2022) อีกทั้งยังแสดงให้เห็นว่า หากภาคประชาสังคมทำการเคลื่อนไหวเพื่อสังคมที่เป็นธรรมในการจัดการทรัพยากรอย่างต่อเนื่อง และก็มีผลเชิงนโยบาย เช่น การผลักดันลดอุตสาหกรรม การทวนคืนผืนป่าและการแก้ไขปัญหาป่าไม้ที่ดินของเครือข่ายปฎิรูปที่ดินแห่งประเทศไทยและเรื่องการใช้ที่ดิน (Kaewsantip & Jumnianpol, 2023)

นอกจากนี้ พลวัตของขบวนการเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมในการเมืองภาคประชาชนแสดงให้เห็นว่าภาคประชาสังคมช่วยให้เกิดการแก้ไขปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมผ่านการเคลื่อนไหวทางสังคม เพราะมีการเปิดโอกาสให้คนได้เข้ามามีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น มีการสร้างเครือข่ายและความเชื่อมั่นในการเคลื่อนสู่เป้าหมายเดียวกัน (Inkaew et al., 2020) การสร้างเครือข่ายอย่างกว้างขวางผ่านกิจกรรมทางการเมืองก็มีอิทธิพลทางการเมือง อีกทั้งสามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงผ่านความสัมพันธ์พื้นฐานคือ 1) ความจริงใจ 2) ความตั้งใจ และ 3) ความมุ่งหวังประโยชน์สาธารณะ (Jeasakul, 2023) ทั้งนี้ การเคลื่อนไหวจะเป็นไปได้อย่างรวดเร็ว เมื่อสมาชิกหรือคนที่เข้าร่วมและระหว่างเครือข่ายมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน มีการสร้างการยอมรับรวมถึงมีมิตรภาพที่ดีระหว่างกัน ทั้งนี้การจัดการน้ำในท้องถิ่นมีความเชื่อมโยงกับภาคประชาสังคม การเคลื่อนไหวทางสังคมและการเมือง เช่น กรณีการต่อต้านการสร้างเขื่อน Myitsone ที่ประเทศพม่ากล่าวคือชาวบ้านในช่วงการหาเสียงเลือกตั้งเป็นโอกาสในการให้ความรู้ประชาชนและสามารถยับยั้งนโยบายการสร้างเขื่อนและการจัดการน้ำที่ไม่เป็นธรรมต่อกลุ่มคนชาติพันธุ์ในท้องถิ่นได้ (Kirchherr, 2017)

การศึกษาเกี่ยวกับภาคประชาสังคมและการจัดการน้ำยังถูกกล่าวถึงในขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมกรณีเขื่อนปากมูลว่า ภาคประชาสังคมมีส่วนทำให้เกิดพลังในการรวมกลุ่มเพื่อต่อรองสิทธิต่าง ๆ สามารถต่อสู้กับอำนาจรัฐเพื่อเรียกร้องความเป็นธรรม เป็นการเปิดพื้นที่ให้กับภาคประชาชนให้มีอำนาจในการเรียกร้องสิทธิของตนเอง สร้างการขับเคลื่อนด้านสิทธิชุมชน (Adirutchotsiri et al., 2019; Tissamana, 2012) ซึ่งที่ผ่านมาภาคประชาสังคมที่ทำการเคลื่อนไหวทางสังคมมีพัฒนาการที่น่าสนใจ ดังที่ Pomun (2021) ได้ศึกษาประเด็นพัฒนาการของการเคลื่อนไหวภาคประชาสังคมไทยต่อปัญหาการจัดการน้ำบริเวณเขื่อนในแถบแม่น้ำโขงพบว่า ภาคประชาสังคมเชื่อมโยงกับความสัมพันธ์ทางอำนาจ มีการสร้างพื้นที่ของตน มีพลวัตยืดหยุ่นผ่านการใช้แนวคิดและการปฏิบัติการหลายระดับที่มีการปฏิสัมพันธ์กัน มีการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง ในหลายระดับเช่น 1) มีการบูรณาการการใช้ความรู้พื้นบ้านในระดับครัวเรือนให้เข้ากับความรู้ภาครัฐที่มีอำนาจเหนือกว่า เพื่อให้เกิดผลเชิงนโยบาย 2) มีการเชื่อมโยงสถาบันในท้องถิ่นและระดับภูมิภาคในรูปประชาสังคมข้ามชาติ 3) มีการใช้กลไกด้านสิทธิเพื่อขับเคลื่อนเป้าหมาย 4) มีการแก้ไขผลกระทบต่าง ๆ ผ่านความร่วมมือจากหลายๆศาสตร์

แนวคิดประชาสังคมยังมีความเชื่อมโยงกับการกำหนดนโยบาย สิทธิและการแก้ปัญหา อาทิ Chaleamrat (2020) ระบุว่าภาคประชาสังคมมีบทบาทสำคัญในการใช้สิทธิเรียกร้องให้รัฐบาลกำหนดแผนนโยบายในการพัฒนาประเทศ และพลังจากการรวมกลุ่มมีผลในเรื่องการต่อรองหรือเรียกร้องสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐานของกลุ่มตนเอง และเป็นฐานสำคัญในการก่อตัวของขบวนการประชาสังคม

นอกจากนี้ จากการศึกษาเรื่องการเมืองภาคประชาชนของเครือข่ายประชาชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือพบว่า ภาคประชาสังคมเชื่อมโยงกับการเคลื่อนไหวทางสังคมและการเมือง โดยเฉพาะในช่วงที่มีการพัฒนาพื้นที่อุตสาหกรรมมาบตาพุด ภาคประชาสังคมมีส่วนในการสร้างพลังในการเข้าร่วมและมีการสร้างเครือข่าย มีการกระตุ้นให้สมาชิกรู้จักสิทธิและเสรีภาพในการกำหนดชีวิตตนเอง ให้โอกาสสมาชิกหรือผู้เข้าร่วมได้มีโอกาสในการมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น (Manthrap, 2015) อีกทั้งภาคประชาสังคมมีส่วนผลักดันให้เกิดการมีส่วนร่วมทางการเมือง และเชื่อมสัมพันธ์เพื่อสร้างสันติภาพเพื่อลดความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชุมชนคู่ขัดแย้ง (Panjor, 2017) รวมถึงภาคประชาสังคมยังสร้างให้มีการต่อรองกันเกิดขึ้น มีการใช้กลยุทธ์ในการขับเคลื่อนที่หลากหลาย เช่น การต่อต้านการลอบบี้ การใช้ข้อมูลเพื่อให้รัฐตอบสนองข้อเรียกร้อง เป็นต้น (Kaewsantip & Jumnianpol, 2023)

จากการทบทวนแนวคิดประชาสังคม ผู้วิจัยได้สรุปแนวคิดประชาสังคมว่า มีความเชื่อมโยงใน 6 ประเด็น กล่าวคือ 1) ภาคประชาสังคม เกิดจากกลุ่มคนที่ไม่ใช่กลุ่มเดียวกับกลุ่มของรัฐ หรือรัฐอาจมีส่วนในการตั้งขึ้น ทั้งนี้หน่วยงานของรัฐสามารถเข้ามามีส่วนร่วมได้ แต่รัฐไม่ใช่แกนหลัก 2) คนที่มาร่วมในภาคประชาสังคมไม่จำเป็นต้องรู้จักกันมาก่อน แต่มาร่วมกันเพราะอุดมการณ์ หรือ ความมุ่งหวังเดียวกัน 3) ผู้คนที่มาร่วมกับภาคประชาสังคม จะมีความเป็นพลเมือง รับผิดชอบต่อสังคม และพยายามผลักดันสังคมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดี 4) การสร้างประชาสังคม ต้องสร้างความไว้วางใจ มีความเอื้ออาทรกัน สร้างวัฒนธรรม และมีความเสียสละเข้าใจความหลากหลายของคนที่มาเข้าร่วม ต้องรู้จักการเคารพสิทธิของกันและกัน 5) ภาคประชาสังคมเชื่อมโยงและมีความสัมพันธ์กับอำนาจ ซึ่งสามารถสร้างอำนาจการต่อรองได้ และเชื่อมโยงกับการเคลื่อนไหวทางสังคม และ 6) ภาคประชาสังคมมีความต้องการการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีหรือแก้ไขปัญหาโดยสร้างพื้นที่ให้มีการพูดคุยกัน ให้สามารถขับเคลื่อนประเด็นงานและนโยบายสาธารณะ

ทั้งนี้แนวคิดประชาสังคมที่กล่าวมาจะนำมาใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์เชิงเนื้อหาจากปรากฏการณ์ด้านการจัดการน้ำในพื้นที่เป้าหมาย

วิธีการดำเนินงานวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีการจัดเก็บข้อมูลและการวิเคราะห์แบบ SWOT และ TOWS Metrix กล่าวคือ

การจัดเก็บข้อมูล

การเก็บข้อมูลจะใช้วิธี 4 วิธีหลัก ได้แก่ 1) เก็บจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง เช่น บทความ บันทึกรายการประชุม แผนนโยบายต่าง ๆ 2) คลิปภาพและเสียงที่เกี่ยวข้องที่ได้เคยเผยแพร่ในสื่อต่าง ๆ 3) การสังเกต และ 4) การสัมภาษณ์รวมทั้งสิ้น 43 คน จากผู้ให้ข้อมูล 3 ฝ่าย เพื่อเป็นการลดอคติจากข้อมูลด้านเดียว โดยแบ่งการเก็บข้อมูลทั้งทางฝั่งภาคประชาชน 34 คน เจ้าหน้าที่ของรัฐ 5 คน และนักวิชาการหรือนักวิจัยอิสระ 4 คน

งานวิจัยชิ้นนี้จะไม่เปิดเผยชื่อและนามสกุลจริงของผู้ให้ข้อมูลตามหลักจริยธรรมงานวิจัยในมนุษย์ เนื่องจากข้อมูลบางประเด็นมีความอ่อนไหวต่อปัญหาความขัดแย้งระหว่างหน่วยงานของรัฐและคนในชุมชน ทั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดอักษรย่อให้กับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลดังนี้

A หมายถึง ผู้ให้ข้อมูลที่เป็นคนในชุมชน จำนวน 34 คน

B หมายถึง ผู้ให้ข้อมูลที่เป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐ จำนวน 5 คน

C หมายถึง ผู้ให้ข้อมูลที่เป็นนักวิชาการหรือนักวิจัยอิสระ จำนวน 4 คน

การเลือกพื้นที่ศึกษาผู้วิจัยระบุพื้นที่แบบเฉพาะเจาะจง โดยทำการศึกษาในพื้นที่ 3 หมู่บ้านคือ 1) หมู่บ้านกุดขาคิม ตำบลกุดขาคิม อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์ เนื่องจากเป็นทางผ่านของแม่น้ำมูล แต่มีลักษณะเป็นพื้นที่สูง มีวังปลา มีปาริมน้ำและมีผาหิน ที่ชุมชนสร้างเอง บางส่วนมีปัญหาการเข้าถึงน้ำ 2) หมู่บ้านยางคำ ตำบลยางคำ อำเภอโพธิ์ทราย จังหวัดร้อยเอ็ด เนื่องจากมีลักษณะเป็นพื้นที่ลุ่มต่ำ มีระบบท่อส่งน้ำใต้ดินที่รัฐจัดทำหลังการสร้างเขื่อน แต่ไม่สามารถกระจายน้ำได้อย่างทั่วถึง และ 3) หมู่บ้านหาญฮี ตำบลดอนแรด อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์ เนื่องจากมีระบบคลองส่งน้ำบนดินที่รัฐจัดทำให้กับพื้นที่ หลังจากมีการสร้างเขื่อนราษีไศล แต่มีบางส่วนไม่สามารถเข้าถึงน้ำและขาดแคลนน้ำ

การวิจัยชิ้นนี้ผ่านการพิจารณาจริยธรรมงานวิจัยหมายเลข 340-324/2023 จากมหาวิทยาลัยมหาสารคาม มีการตรวจสอบคุณภาพของข้อมูลที่ได้โดยวิธีแบบสามเส้า

(Triangulation) โดยการเปรียบเทียบข้อค้นพบของปรากฏการณ์ที่ศึกษาจากข้อมูลและ
ผู้ให้ข้อมูลหลากหลายแหล่งดังที่กล่าวไปแล้วในส่วนของการจัดเก็บข้อมูลข้างต้น

การวิเคราะห์ข้อมูลแบบ SWOT

SWOT เป็นเครื่องมือการวิเคราะห์ข้อมูลที่มีพื้นฐานมาจากการวิเคราะห์กลยุทธ์
ทางธุรกิจของ Albert Humphrey ในช่วงปีทศวรรษที่ 1960 ซึ่งถูกพัฒนาขึ้นมาตามลำดับ
และใช้อย่างแพร่หลายในปัจจุบัน หลักการวิเคราะห์ SWOT ถูกใช้กันอย่างแพร่หลายใน
หลาย ๆ วงการ ทั้งทางการแพทย์และการพัฒนาต่าง ๆ เพื่อเป็นการประเมินสถานการณ์
ถึงปัจจัยภายในและภายนอกที่เกี่ยวข้องกับตนเอง หรือ สถานการณ์ขององค์กรหรือกลุ่ม
(Policy and Plan Department, n.d.; Teoli et al., 2023) ซึ่งมีหลักการวิเคราะห์ ดังนี้

S (Strength) คือ จุดแข็ง เป็นการประเมินปัจจัยภายในที่เป็นจุดแข็งหรือข้อ
ได้เปรียบ เมื่อมีการเปรียบเทียบกับระหว่างตนเองหรือกลุ่มอื่น ๆ เช่นการตั้งคำถามว่า อะไร
คือสิ่งที่เรามีดีกว่าที่อื่น หรือ อะไรที่เป็นสิ่งที่โดดเด่นของเรา

W (Weakness) คือ จุดอ่อน เป็นการประเมินข้อจำกัดหรือข้อด้อยของตนเอง
หรือ กลุ่มอื่น ๆ เช่น การตั้งคำถามเพื่อประเมินตนเองว่า อะไรหรือสิ่งที่เราต้องปรับปรุงให้
ดีขึ้น อะไรที่เป็นปัจจัยทำให้เราสูญเสียเงินทองหรือ เสียทรัพยากรไปอย่างน่าเสียดาย
โดยมากเป็นปัจจัยภายใน

O (Opportunity) คือ โอกาส เป็นการประเมินโอกาส หรือ ช่องทางที่จะทำให้เกิด
สิ่งใหม่ ๆ หรือสิ่งที่เป่าหมายของตัวเราหรือกลุ่ม หรือช่องทางที่จะทำให้เกิดการ
เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น เช่น โอกาสทางการเมืองเมื่อเกิดการเลือกตั้ง หรือกฎหมาย
ใหม่ที่มีส่วนสนับสนุนกิจกรรมการทำงานของกลุ่มหรือองค์กร ซึ่งเป็นการประเมิน
สถานการณ์ถึงปัจจัยภายนอก

T (Threats) คือ อุปสรรค เป็นการประเมินปัจจัยหรือความเป็นไปได้ที่จะทำให้เกิด
เป้าหมายนั้นคลาดเคลื่อนหรือไม่เป็นไปตามที่กำหนดไว้ ซึ่งมักเกิดจากปัจจัยภายนอก การ
ตั้งคำถามเพื่อค้นหาอุปสรรคเช่น อะไรคือปัญหาที่ตัวเราหรือกลุ่มกำลังเผชิญอยู่ หรือ เรา
จะสามารถปรับปรุงสิ่งที่มีอยู่ได้ถ้าปราศจากสิ่งเหล่านี้ หรือ ความท้าทายอะไรที่มีอยู่ใน
ปัจจุบันที่ทำให้เราไม่สามารถบรรลุเป้าหมายได้ คำถามเหล่านี้จะนำไปสู่การประเมิน
สถานการณ์ เพื่อค้นหาแนวทางปฏิบัติที่จะทำให้เกิดการบรรลุวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายที่
วางไว้

ประโยชน์ของการวิเคราะห์แบบ SWOT จะช่วยให้คนหรือกลุ่มหรือองค์กร หน่วยงานต่าง ๆ ได้เห็นประเด็นสำคัญในหน่วยงานหรือกลุ่มคนนั้น ๆ เพื่อการทำงาน ร่วมกัน ทำให้เกิดการกำหนดวิสัยทัศน์หรือทิศทางที่เหมาะสมในการลงมือปฏิบัติการเพื่อให้ เป็นไปตามเป้าประสงค์ของหน่วยงาน (Policy and Plan Department, n.d.) ทั้งนี้ใน งานวิจัยชิ้นนี้จะใช้แนวการวิเคราะห์ แบบ SWOT เพื่อค้นหาแนวทางปฏิบัติที่มีความเป็นไปได้ใน เรื่องการจัดการน้ำในพื้นที่เป้าหมาย

นอกจากการวิเคราะห์แบบ SWOT จะช่วยให้เกิดการพัฒนาในแง่มุมต่างๆแล้ว การวิเคราะห์กลยุทธ์ต่าง ๆ แบบ TOWS Matrix ก็ถือเป็นการต่อยอดการวิเคราะห์แบบ SWOT และเป็นเครื่องมืออีกตัวที่ช่วยให้เกิดกระบวนการคิดวิเคราะห์เชิงกลยุทธ์ที่แหลมคม และ เหมาะสมในรูปแบบที่สอดคล้องกับสิ่งที่ชุมชนมี การวิเคราะห์แบบ TOWS Matrix มี จุดเริ่มมาจากการวิเคราะห์สภาวะธุรกิจเชิงกลยุทธ์ ซึ่งเป็นการช่วยยกระดับการหากลยุทธ์ และการผลักดันให้หน่วยงานหรือองค์กรแข็งแกร่งขึ้น (Rangsit Business School, n.d.) ซึ่งในงานวิจัยชิ้นนี้ TOWS Matrix ถูกนำมาประยุกต์ใช้กับงานพัฒนาชุมชน เพื่อสะท้อนให้ เห็นกลยุทธ์ในรูปแบบต่าง ๆ ที่จะมีส่วนช่วยในการยกระดับการทำงานพัฒนาชุมชนให้เกิด กลยุทธ์ที่สร้างความเข้มแข็งให้กับคนในท้องถิ่น

การวิเคราะห์เชิงกลยุทธ์แบบ TOWS Metrix

หลักการในการจับคู่เพื่อการวิเคราะห์เชิงกลยุทธ์ TOWS Metrix มีดังนี้

- 1) การวิเคราะห์กลยุทธ์เชิงรุก (SO) คือการใช้จุดแข็งของหน่วยงาน ในที่นี้คือชุมชน ร่วมกับโอกาส (Strength and Opportunity) เพื่อหาประโยชน์ให้กับชุมชนจาก โอกาสที่มีอยู่ และช่วยทำให้ความสามารถในการต่อรอง และพัฒนาชุมชนให้ดีขึ้น
- 2) การวิเคราะห์กลยุทธ์เชิงรับ (ST) คือ การใช้จุดแข็งเพื่อลดอุปสรรคหรือป้องกัน อุปสรรคต่าง ๆ (Strengths and Threats) ที่จะเกิดขึ้นกับการใช้ทรัพยากรใน ชุมชน หรือ หน่วยงาน เพื่อหลีกเลี่ยงปัญหาที่เกิดขึ้น
- 3) การวิเคราะห์กลยุทธ์เชิงป้องกัน (WT) คือ การลดจุดอ่อนหรือหลีกเลี่ยงความ เสี่ยง หรือ หลีกเลี่ยงอุปสรรคที่อาจเกิดขึ้นได้ (Weakness and Threats) เน้น เชิงการป้องกันปัญหาที่อาจเกิดภายในชุมชน
- 4) การวิเคราะห์กลยุทธ์เชิงแก้ไข (WO) คือ การหากลยุทธ์ที่เน้นการแก้ไขจุดอ่อน ด้วยโอกาสที่มี (Weakness and Opportunities) เป็นการใช้ประโยชน์จาก โอกาสในการแก้ไขปัญหามหาในชุมชนที่อาจเกิดขึ้นได้ เพื่อลดจุดอ่อนของชุมชน

เมื่อวิเคราะห์เกี่ยวกับพื้นที่แล้ว การวิเคราะห์เนื้อหาด้านประชาสังคมมีส่วนช่วยให้เกิดความเข้าใจปรากฏการณ์ในพื้นที่มากขึ้นการวิจัยครั้งนี้ได้ใช้ แนวคิดประชาสังคม (Civil Society) โดยศึกษาผ่านเอกสารต่าง ๆ และมีการสังเกตการณ์ในพื้นที่ร่วมด้วยเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้เกี่ยวกับการขับเคลื่อนงานในชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำมูล

ผลการวิจัย

จากการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล สามารถกล่าวถึงแนวทางการจัดการทรัพยากรน้ำอย่างยั่งยืนโดยชุมชนหลังมีการสร้างเขื่อนราษีไศลได้ ดังนี้

สถานการณ์การจัดการน้ำในชุมชน

รัฐบาลพยายามที่จะบริหารจัดการน้ำเพื่อให้สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี ซึ่งจำเป็นต้องมีการบูรณาการนโยบายต่าง ๆ ให้เป็นไปในทิศทางเดียวกันอย่างมีประสิทธิภาพ อีกทั้งมีกระบวนการวัดผลเพื่อตอบโจทย์การดำเนินงานตามเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนข้อที่ 6 เรื่อง การสร้างหลักประกันว่า มีการจัดหาน้ำและสุขอนามัยสำหรับทุกคน และมีการบริหารจัดการที่ยั่งยืน (Office of the National Water Resources, 2018) การจ่ายค่าชดเชยจากการสร้างเขื่อนที่ผ่านมา ทำให้ชาวบ้านบางส่วนสามารถนำเงินไปชำระหนี้ที่มีอยู่ได้ นอกจากนี้ หลังมีการสร้างเขื่อน ผลประโยชน์ด้านชลประทานทำให้มีการทำนาปรัง มีการเลี้ยงปลากระชังเพิ่มขึ้น และบางพื้นที่ในลุ่มน้ำมูลมีจำนวนปลาเพิ่มมากขึ้น นำมาซึ่งรายได้เพิ่มขึ้น (A21, personal communication, 2023) อย่างไรก็ตามการมีรายได้จากอาชีพเหล่านี้ ชาวบ้านก็ยังคงมีความเสี่ยงหรือการรับภาระเรื่องต้นทุนที่เพิ่มมากขึ้นเช่น ค่าสูบน้ำ เป็นต้น (A1, และ A10, personal communication, 2023) ชาวบ้านบางส่วนมีการเปลี่ยนแปลงอาชีพหันมาปลูกพืชเศรษฐกิจมากขึ้นเช่น ยูคาลิปตัส เพื่อเป็นสร้างรายได้ให้กับครัวเรือนหลังจากไม่สามารถประกอบอาชีพและหารายได้จากพื้นที่ป่าบุงป่าทามได้เหมือนเดิม (A18, personal communication, 2023)

ความท้าทายในการจัดการน้ำหลังมีการสร้างเขื่อน

ในหลายทศวรรษที่ผ่านมาการบริหารจัดการน้ำที่ขาดการมีส่วนร่วม มีผลต่อการจัดการและการจ่ายค่าชดเชยที่ต้องรอเป็นเวลานานเพราะการประเมินผลกระทบที่เกิดขึ้นใช้เวลาพิสูจน์นาน (A23, B2, และ C2 personal communication, 2023) ซึ่งถือว่าเป็นค่าเสียโอกาสในการประกอบอาชีพ และการส่งต่อความรู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นบางอย่างอาจสูญหายไป กลุ่มคนเปราะบางเพิ่มขึ้น เช่น เด็ก สตรี และ คนชรา เนื่องจากแต่ก่อนกลุ่มคนเหล่านี้สามารถหาอาหารเลี้ยงชีพในพื้นที่ทุ่งทาม และมีการถ่ายทอดความรู้ให้กับสมาชิกในครอบครัวเกี่ยวกับพืชพันธุ์ต่าง ๆ ว่าชนิดใดรับประทานได้-ไม่ได้ เพราะลูกหลานต้องออกไปทำงานข้างนอกดังที่ผู้เขียนได้สอบถามกับคุณยายท่านหนึ่งแล้วว่า

“มี่อนี้บ่มีลูกหลานไปทามนำ เพิ่นบ่ฮู้หยักินได้กินบ่ได้ สุ่มื้อลูก (ยาย) เพิ่นไปทำงานข้างนอกหาเงินให้ใช้ บ่คือเก่า ยากอีกหลีเพิ่นส่งให้ลูกเรียนด้วย” (A23, personal communication, 2023)

ด้วยเหตุนี้ทำให้กลุ่มเปราะบางต้องการพึ่งพิงรายได้จากลูกหลานเพื่อเลี้ยงดู แต่ก็สังเกตเห็นคุณยายสามารถใช้อุปกรณ์มือถือถือพูดคุยผ่าน Line Application กับหลานและทราบข่าวของสมาคมคนทาม เมื่อกล่าวถึงอาชีพ บางอาชีพเช่น การต้มเกลือ การเก็บสมุนไพร การปลูกปอ การเลี้ยงวัวควายในพื้นที่ลุ่มน้ำมูลลดลงหรือแทบจะไม่มีเหลือให้เห็นเหมือนเดิม (A1, and C3, personal communication, 2023) นอกจากนี้การได้เชื่อมเครือข่ายกับองค์กรหน่วยงานภายนอกและรัฐก็ช่วยเสริมหนุนด้านเศรษฐกิจของชาวบ้าน เช่น โครงการโคกหนองนาโมเดล (A32 and B1, personal communication, 2023)

จากข้อมูลสถานการณ์และความท้าทายด้านการจัดการน้ำในชุมชนแสดงให้เห็นว่ามีความเชื่อมโยงกับป่าทุ่งป่าทาม การเข้าถึงแหล่งอาหารและเศรษฐกิจในครัวเรือน ซึ่งผู้เขียนได้สรุปภาพรวมผ่าน SWOT และ TOWS Metrix ดังต่อไปนี้

จากผลการศึกษาพบว่าพื้นที่ทั้ง 3 แห่งมีพื้นที่ชุ่มน้ำอย่างทุ่ง-ทาม เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำและพืชเป็นแหล่งอาหารของคนในชุมชน มีผู้นำที่เข้มแข็งสามารถสร้างเครือข่ายภายนอกชุมชนได้ ดีความได้ว่าเป็นจุดแข็ง เพราะพื้นที่ทุ่งทามเป็นพื้นที่อาหาร และผู้นำจะช่วยประสานงานและหาแหล่งความรู้ต่าง ๆ แต่มีข้อจำกัดในเรื่องการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการน้ำร่วมกับกรมชลประทานที่ดูแลเขื่อนราชสีห์ เพราะพื้นที่ที่มีปัญหาอยู่คนละตำบลคนละจังหวัด ทำให้การประสานงานเพื่อแก้ไขร่วมกันเป็นไปด้วยความลำบาก พื้นที่ศึกษาทั้งหมดมีคนวัยทำงานน้อย และกลุ่มคนเปราะบางหาอาหารได้ยากขึ้น ส่งผลให้

มีค่าใช้จ่ายเพิ่มทั้งจากค่าเดินทางและการลงทุนไปหาอาหารนอกพื้นที่ อย่างไรก็ตาม ทุกพื้นที่มีโอกาสได้รับการจัดสรรงบประมาณในการฟื้นฟูพื้นที่บึงทามจากภาครัฐและจากบริษัทบ่อทราย จึงตีความได้ว่างบประมาณนี้อาจส่งผลให้มีการกระจายรายได้ในท้องถิ่นเพิ่ม อย่างไรก็ตาม ถ้างบประมาณไม่ก่อให้เกิดอาชีพหรือไม่ต่อเนื่องก็อาจเกิดความขัดแย้งระหว่างชุมชนในการแย่งชิงงบประมาณเพื่อนำมาใช้ในตำบลตนเอง ซึ่งคือความเสี่ยงนั่นเอง ดังที่ได้สรุปไว้ในตารางต่อไปนี้

Table 1 ภาพรวมของSWOT พื้นที่ทั้งสามแห่ง

<u>S (Strengths) จุดแข็ง</u> - มีพื้นที่ชุ่มน้ำ แหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำและพืชหลากหลาย - มีผู้นำเข้มแข็ง มีการสร้างเครือข่ายระหว่างชุมชน - แกนนานหมู่บ้านมีเครือข่ายกับหน่วยงานภายนอกที่มาสับสนุนชุมชนด้านการจัดการน้ำ	<u>W (Weakness) ข้อจำกัด</u> - ชาวบ้านไม่มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการน้ำร่วมกับกรมชลประทานฯ (เขื่อนราษีไศล) - เขตการปกครองติดกับหลายจังหวัดยากต่อการแก้ไขปัญหาและการจัดการ - คนวัยทำงานในพื้นที่มีจำนวนน้อย - กลุ่มคนเปราะบางไม่สามารถเข้าใช้พื้นที่บึงทามได้เหมือนเดิม - ค่าใช้จ่ายในการหาอาหารในท้องถิ่นเพิ่ม
<u>O (Opportunities) โอกาส</u> - กำลังมีการจัดสรรงบประมาณฟื้นฟูพื้นที่บึงทามจากรัฐบาล หรือมีงบประมาณจากบริษัทบ่อทราย - อาจเกิดการกระจายรายได้ เมื่อมีงบประมาณฟื้นฟูพื้นที่	<u>T (Threats) ความเสี่ยง</u> - งบในการฟื้นฟูฯ จากรัฐหรือจากบริษัทบ่อทรายไม่มีความยั่งยืนและอาจส่งผลต่อความขัดแย้งระหว่างชุมชน - การเปลี่ยนแปลงสภาพอากาศ ทำให้พื้นที่วังปลายหายและปลาลดลงจากการเกิดขึ้นของบ่อทราย

จากการวิเคราะห์ตาราง SWOT (Table 1) จะเห็นได้ว่าทั้ง 3 ชุมชนมีจุดแข็งเรื่องเครือข่าย แต่การแก้ไขต้องใช้ความร่วมมือ ตามแนวคิดการจัดการน้ำอย่างยั่งยืน ซึ่งกรณีนี้ข้อจำกัดด้านการมีส่วนร่วมเพื่อบริหารจัดการน้ำระหว่างจังหวัดเป็นไปด้วยความลำบาก เพราะเชื่อมโยงกับหลายหน่วยงานในหลายพื้นที่ แม้ว่าจะมีโอกาสเรื่องงบประมาณการฟื้นฟูพื้นที่บึงทาม แต่งบประมาณที่ถูกแบ่งไปหลายส่วนในจังหวัดต่างๆ ก็อาจนำมาซึ่งความเสียหายความขัดแย้งได้

นอกจากนี้ การวิเคราะห์ไขว้เป็นการค้นหากลยุทธ์ต่าง ๆ เพื่อหาแนวทางการจัดการน้ำ จากการศึกษาพบว่า พื้นที่บึงทามมีความหลากหลายทางชีวภาพทำให้พื้นที่นั้น ๆ มีทรัพยากรที่สมบูรณ์ มีแกนนำเข้มแข็งเปิดโอกาสให้สร้างเครือข่ายในการอนุรักษ์พื้นที่และสร้างความรู้และสร้างพื้นที่ความมั่นคงด้านอาหาร นำมาซึ่งพื้นที่พักผ่อนหย่อนใจ เป็นพื้นที่ท่องเที่ยวและมีโอกาสสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชน ด้วยเหตุนี้ สามารถตีความได้ว่าเป็นกลยุทธ์เชิงรุก และหากพื้นที่บึงทามได้รับการอนุรักษ์มากขึ้น กลุ่มคนเปราะบางจะมีโอกาสเข้าถึงอาหารลดการพึ่งพิง และความหลากหลายทางชีวภาพจะช่วยในการปกป้องทรัพยากรน้ำ อีกทั้งพื้นที่นี้ยังเสริมหนุนให้เกิดการแบ่งปันตามวัฒนธรรมประเพณีในท้องถิ่น รวมทั้งความเข้มแข็งของผู้นำถือเป็นกลยุทธ์เชิงป้องกันทรัพยากร เพราะภูมิปัญญาในการจัดการน้ำแบบพึ่งพิงธรรมชาติและสามารถป้องกันความขัดแย้งเรื่องการใช้น้ำได้ นอกจากนี้ตัวแทนภาคประชาชนที่เข้ามีส่วนร่วมในคณะกรรมการลุ่มน้ำแม้มีจำนวนน้อย ต้องยืนยันและพยายามเสนอปัญหาจากฐานรากให้คณะกรรมการทราบ และพยายามให้คนวัยทำงานรุ่นใหม่เปิดใจเรียนรู้ภูมิปัญญาในท้องถิ่นกับคนชราในทุกด้าน โดยเฉพาะการจัดการน้ำที่อยู่ร่วมกับพื้นที่บึงทาม ตีความได้ว่าควรเป็นกลยุทธ์เชิงรับเพราะเป็นการสร้างคนจากสิ่งที่มีจำกัด มากไปกว่านั้นการหาแนวทางการจัดการน้ำในท้องถิ่นอย่างยั่งยืน กล่าวคือพื้นที่ทั้ง 3 อยู่คนละตำบลและจังหวัด ก็ถือเป็นโอกาสที่ดีได้มีการบูรณาการการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน และสามารถเป็นเงื่อนไขการต่อรองให้เกิดการพัฒนา สร้างความโปร่งใสในการจัดการร่วม และฟื้นฟูพื้นที่บึงทามเพื่อการพัฒนาชุมชนไปพร้อมกันด้วย ถือเป็นกลยุทธ์เชิงแก้ไขก็มีส่วนสำคัญในการจัดการน้ำอย่างยั่งยืนที่เชื่อมโยงพื้นที่บริเวณเขื่อนได้ โดยสรุปไว้ดังตารางที่ 2 ด้านล่างนี้

Table 2 การวิเคราะห์ TOWS Metrix 3 ในพื้นที่

การวิเคราะห์กลยุทธ์เชิงรุก (SO) (Strength and Opportunity) - ความหลากหลายทางชีวภาพ นำมาซึ่งแหล่งทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ - มีงบประมาณสนับสนุนการฟื้นฟูพืชมาม - มีแกนนำที่เข้มแข็งเปิดโอกาสในการสร้างเครือข่ายในการอนุรักษ์พื้นที่ป่า-ทาม และการสร้างความมั่นคงด้านอาหาร - มีสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ อาจนำมาซึ่งพื้นที่ท่องเที่ยวและเป็นโอกาสสร้างรายได้	การวิเคราะห์กลยุทธ์เชิงป้องกัน (ST) (Strengths and Threats) - หากมีการอนุรักษ์พื้นที่ป่า-ทามในระยะยาว กลุ่มคนเปราะบางจะมีหนทางในการหาอาหารเอง ลดการพึ่งพิง - ความหลากหลายทางชีวภาพในท้องถิ่น มีแนวทางที่จะเสริมหนุนให้เกิดการปกป้องทรัพยากรน้ำ พื้นที่ป่า-ทามและมีการแบ่งปันในสังคม - ความเข้มแข็งของผู้นำ มีส่วนช่วยป้องกันความขัดแย้งในการจัดการน้ำ
กลยุทธ์เชิงรับ (WT) (Weakness and Threats) - ให้อำนาจจากภาคประชาชน (แม้จำนวนน้อย) พยายามเสนอปัญหาการจัดการน้ำจากฐานรากของชุมชนให้ได้มากที่สุดต่อคณะกรรมการลุ่มน้ำ - แม้คนหนุ่มสาวในชุมชนจะน้อย ก็ต้องพยายามให้คนชราที่มีอยู่ ถ่ายทอดภูมิปัญญาความรู้ในพื้นที่ป่า-ทามกับคนที่อยู่ในพื้นที่	กลยุทธ์เชิงแก้ไข (WO) (Weakness and Opportunities) - พื้นที่เชื่อมโยงกัน 3 จังหวัดทำให้ยากต่อการบริหารจัดการ เป็นโอกาสที่จะทำให้เกิดการต่อรอง และ การบูรณาการการจัดการน้ำระหว่างท้องถิ่นร่วมกับภาครัฐ ภายใต้โครงการฟื้นฟูในพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากเขื่อน - การมีโอกาสดำเนินการในโครงการฟื้นฟูสร้างความโปร่งใสในกระบวนการบริหารจัดการน้ำในพื้นที่ เป็นการแก้ไขปัญหาคความไม่เท่าเทียมในการบริหารจัดการน้ำ

เมื่อวิเคราะห์แบบ TOWS metric (Table 2) กลยุทธ์เชิงรุกและกลยุทธ์เชิงป้องกันจะช่วยให้มีการสร้างเครือข่ายภาคประชาสังคมในการจัดการน้ำที่เกิดจากการมีส่วนร่วมและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติโดยคนในชุมชน และภาคประชาสังคมนี้จะเป็นส่วนขับเคลื่อนสำคัญให้อำนาจจากท้องถิ่นสามารถผลักดันปัญหาเชิงนโยบายได้ ซึ่งถือเป็นกลยุทธ์เชิงรับ และภาคประชาสังคมด้านการจัดการน้ำจะนำมาซึ่งการต่อรองเพิ่มอำนาจให้มีโครงการฟื้นฟูร่วมกันระหว่างจังหวัดและสร้างความโปร่งใส ซึ่งถือเป็นกลยุทธ์เชิงแก้ไขด้วย

ด้านภาคประชาสังคมในพื้นที่ทั้ง 3 ถือว่า มีความเข้มแข็ง เนื่องจากมีผู้นำที่สร้างเครือข่าย และสามารถนำความรู้และโครงการต่าง ๆ จากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน มาร่วมกับชุมชนได้ โดยเฉพาะภาคประชาสังคมในนามสมาคมคนทาม ที่สามารถเชื่อมร้อยสมาชิกผ่านความเอื้ออาทร การจัดสวัสดิการ และการเล็งเห็นการถ่ายทอดเรื่องราวต่าง ๆ จากรุ่นสู่รุ่น กลุ่มเปราะบางอย่างคนชราหลายคน พยายามใช้ Application Line เพื่อสื่อสารกับสมาชิกและติดตามข่าวสารของกลุ่ม ทำให้ชาวบ้านสามารถสร้างอำนาจต่อรอง และเคลื่อนไหวด้านนโยบายกับรัฐบาลเกี่ยวกับการจัดการน้ำเพื่อชุมชนได้อย่างต่อเนื่องและยาวนานกว่าสามทศวรรษ ซึ่งผู้วิจัยได้สรุปแนวทางไว้ดังนี้

แนวทางการจัดการทรัพยากรน้ำอย่างยั่งยืนโดยชุมชน

จากการลงพื้นที่ศึกษาผู้วิจัยพบประเด็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับการจัดการน้ำในชุมชน ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

1) ด้านนโยบายและการวางแผน ควรมีการจัดตั้งคณะกรรมการลุ่มน้ำ ซึ่งมีตัวแทนจากภาคประชาชน ตัวแทนจากผู้นำชุมชนให้สามารถเข้ามีส่วนร่วมในการบริหารงานร่วมกับองค์กรบริหารส่วนตำบลและหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง โดยแบ่งสัดส่วนเท่า ๆ กัน ซึ่งหน่วยงานของรัฐและภาคประชาสังคมต้องร่วมกันบริหารจัดการ มิใช่เพียงสมาชิกขององค์กรผู้ใช้น้ำเท่านั้นที่มีสิทธิ์มีเสียงในการเสนอแนะต่อหน่วยงานรัฐ

2) ด้านพื้นที่ ผู้นำชุมชนมีบทบาทสำคัญในการไกล่เกลี่ยปัญหาความขัดแย้งในการใช้น้ำในชุมชน ทั้งนี้ควรรับฟังความคิดเห็นให้รอบด้านและมีการกระจายน้ำอย่างไร้อคติ

3) ด้านงบประมาณ หน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องควรเป็นผู้ลงทุนหลัก โดยทางงบประมาณร่วมกับหน่วยงานท้องถิ่นซึ่งควรมีการตกลงร่วมกัน และภาคประชาสังคมควรมีส่วนร่วมบริหารจัดการน้ำด้วย

4) ด้านการบังคับใช้กฎหมายและการควบคุมการดำเนินการให้เป็นไปตามแผน ควรมีการสร้างสมดุลระยะหว่างหน่วยงานรัฐและภาคประชาสังคม ในการร่วมตรวจสอบการดำเนินการให้เป็นไปตามระเบียบและแผนการดำเนินงานในท้องถิ่นที่ทำร่วมกัน มีบทลงโทษเพื่อไม่ให้เกิดความล่าเอียงและเป็นการสร้างธรรมาภิบาลในการบริหารจัดการน้ำร่วมกัน

5) ด้านการสนับสนุน หน่วยงานของรัฐและผู้นำชุมชนควรคิดหรือหาแนวทางให้มีการสนับสนุนกลุ่มผู้ที่ไร้ที่ดินทำกินหรือกลุ่มเปราะบาง หรือผู้ที่มีที่ดินทำกินน้อยก่อน เพื่อให้เกิดความเสมอภาคและลดความเหลื่อมล้ำ รวมถึงเป็นการแบ่งปันทรัพยากรที่มีอยู่ให้ได้

อย่างทั่วถึงอย่างเป็นธรรม ผ่านภูมิปัญญาหรือวัฒนธรรมท้องถิ่น และเป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรตามแผนการบริหารจัดการน้ำ 20 ปีด้วย

ข้อมูลการวิเคราะห์แนวทางการจัดการน้ำโดยชุมชนอย่างยั่งยืนผ่านเทคนิค SWOT และ TOWS Metrix ที่กล่าวมานั้นจะช่วยสร้างพลังการต่อรองและการจัดการน้ำของภาคประชาสังคมให้เกิดความเข้มแข็งขึ้น ในด้านการปรับกลยุทธ์ในการจัดการน้ำร่วมกันระหว่างภาครัฐและผู้ที่เกี่ยวข้อง สามารถใช้เป็นหลักในกระบวนการต่อรอง เมื่อมีงบประมาณลงมาในพื้นที่ เช่น สร้างกลไกการประสานงานร่วมของ 3 จังหวัดในพื้นที่ให้เชื่อมโยงกับการใช้น้ำจากเขื่อนราษีไศล อีกทั้งใช้เป็นหลักการในการช่วยเหลือเพื่อแบ่งปันพื้นที่ให้กับกลุ่มคนเปราะบางก่อน ในด้านสิทธิการใช้น้ำที่ดิน ทรัพยากรและการจัดการน้ำร่วมกันและสร้างความโปร่งใส การวิเคราะห์นี้ช่วยให้เห็นโอกาสในการสร้างความตระหนักรู้ด้านการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ กับประโยชน์ของการอนุรักษ์พื้นที่บึง-ทามในการดูดซับคาร์บอนไดออกไซด์และบำบัดน้ำเสีย อีกทั้งสามารถใช้เป็นหลักการในการวางแผนการผันน้ำของหมู่บ้านต่าง ๆ ร่วมกัน เพื่อรองรับผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากการทำบ่อทรายและการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ

สรุปผลการวิจัย

จากการวิเคราะห์ SWOT และ TOWS Metric แสดงให้เห็นจุดแข็งของพื้นที่ในเรื่องผู้นำและการสร้างเครือข่าย รวมถึงข้อจำกัดซึ่งโดยมากจะเกี่ยวข้องกับคนวัยทำงานในพื้นที่ที่มีจำนวนน้อย มีชาวบ้านกลุ่มเปราะบางที่ไม่สามารถเข้าถึงแหล่งอาหารอย่างพื้นที่บึงทามได้เหมือนก่อน อย่างไรก็ตาม พื้นที่ที่ได้รับผลกระทบด้านลบจากการสร้างเขื่อน ต่างก็มีโอกาสจากการได้รับการจัดสรรงบประมาณเรื่องการพัฒนาพื้นที่ ทั้งนี้พื้นที่ทั้ง 3 ต่างก็มีความเสี่ยงจากผลกระทบจากสัมปทานบ่อทรายและการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศที่เกิดขึ้นในพื้นที่ท้องถิ่น รวมถึงความท้าทายของการบริหารจัดการน้ำในชุมชนพื้นที่บริเวณเขื่อนราษีไศลคือ การประสานงานระหว่างจังหวัด ความโปร่งใส และความเข้าใจของชาวบ้านระหว่างพื้นที่ในประเด็นการจัดการน้ำว่า สิ่งนี้เชื่อมโยงตั้งแต่ระดับท้องถิ่นถึงระดับประเทศ อีกทั้งการบริหารจัดการตามความต้องการของชาวบ้านที่เป็นธรรมและเสมอภาคก็มีความท้าทายเช่นกัน เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นหัวใจสำคัญแนวคิดการจัดการน้ำที่ยั่งยืน

ด้านภาคประชาสังคมในพื้นที่ทั้ง 3 ถือว่ามีความเข้มแข็ง แสดงให้เห็นชัดเจนใน 6 ประเด็นคือ 1) ประชาสังคมในพื้นที่เกิดจากกลุ่มที่ไม่ใช่กลุ่มคนของรัฐ 2) มีความมุ่งหวัง

อย่างเดียวกันคือได้รับสิทธิจากความเสียหายหลังสร้างเขื่อน 3) มีความเป็นพลเมืองเพราะสมาชิกส่วนใหญ่ต้องการให้ชุมชนของตนเปลี่ยนแปลงในทางที่ดี เนื่องจากมีผู้นำที่สร้างเครือข่าย และสามารถนำความรู้และโครงการต่าง ๆ จากหน่วยงานทั้งจากภาครัฐและเอกชนมาร่วมกับชุมชนได้ โดยเฉพาะภาคประชาสังคมในนามสมาคมคนทาม ที่สามารถเชื่อมร้อยกับหน่วยงานอื่น ๆ ได้ดี 4) มีการดูแลสมาชิกกว่าพันคนผ่านความเอื้ออาทร การจัดสวัสดิการ โดยมุ่งหวังให้คนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี 5) ชาวบ้านสามารถสร้างอำนาจต่อรองกับรัฐได้และ 6) ชาวบ้านสามารถขับเคลื่อนนโยบายรัฐเกี่ยวกับการจัดการน้ำเพื่อชุมชนได้อย่างต่อเนื่องและยาวนานกว่าสามทศวรรษ

อภิปรายผล

ด้วยอำนาจที่ขอบธรรมของรัฐอย่างโครงการ โขง ซี มูล ในภาคอีสานตลอดกว่าสามทศวรรษที่ผ่านมา ทำให้เกิดการสร้างเขื่อนต่าง ๆ เช่น เขื่อนปากมูล เขื่อนราษีไศล ขณะที่กลุ่มผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนภายใต้โครงการ โขง ซี มูล ก็มีความพยายามต่อรอง ผ่านการสร้างพื้นที่ทางความคิดร่วมกับนักวิชาการ และการเคลื่อนไหวทางสังคมของภาคประชาสังคม เพื่อเป็นอำนาจต่อรองที่ขอบธรรมเช่นกัน (Chaleamrat, 2020) นอกจากนี้กลุ่มชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบก็ได้พยายามสร้างการต่อรองเพิ่มในช่วงที่ประสบทกภัยเมื่อมีน้กการเมืองหรือหน่วยงานของรัฐได้ลงพื้นที่ โดยเฉพาะช่วงใกล้เลือกตั้งในปี 2566 ซึ่งแสดงให้เห็นว่า การบริหารจัดการน้ำนั้นมีความเชื่อมโยงกับการเมืองอย่างชัดเจน คล้ายคลึงกับกรณีของเขื่อน Myitsone ที่ประเทศพม่า (Kirchherr, 2017)

นอกจากนี้ ข้อถกเถียงสำคัญที่บทความนี้ต้องการแสดงให้เห็นคือ แม้รัฐจะมีแผนการจัดการน้ำตลอดกว่า 30 ปีที่ผ่านมา แต่ปัญหายังแก้ และ น้ำท่วมในภาคอีสานยังคงเกิดขึ้นซ้ำซาก จากการศึกษาพบว่า มีการสูญเสียค่าใช้จ่ายในการชดเชยผลผลิตทางการเกษตรที่เสียหายเกือบทุกปี (Green News, 2021) อีกทั้งการดำเนินงานของชลประทานที่มุ่งเน้นการจัดการน้ำเชิงปริมาณของมวลน้ำ การสร้างแบบจำลองต่าง ๆ การสร้างตลิ่งริมน้ำ คลองส่งน้ำ หรือ เขื่อนนั้น โดยระบุการมีส่วนร่วมกับภาคส่วนต่าง ๆ (Palpitakchai, 2024; Chaikhan, 2022; Chantip et al, 2014) แต่การมีส่วนร่วมนั้นเป็นเพียงสัญลักษณ์ เพราะสัดส่วนของผู้มีส่วนได้เสียไม่เท่ากัน อีกทั้งยังขาดการบูรณาการในประเด็นของวิถีชีวิตของผู้คนในการจัดการน้ำตามธรรมชาติด้วยภูมิปัญญา วัฒนธรรมร่วมกับคนในพื้นที่ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญอย่างยิ่งในท้องถิ่น ดังนั้น การสร้างการมีส่วนร่วมตาม

พระราชบัญญัติทรัพยากรน้ำ (พ.ศ. 2561) ไม่ใช่เพียงระบุตำแหน่งจากคนท้องถิ่นซึ่งเป็นคนของภาครัฐ อาทิ ตัวแทนจากองค์กรบริหารส่วนตำบล หรือ องค์กรท้องถิ่นอื่น ๆ แต่ควรมีการระบุถึงภาคประชาสังคมในท้องถิ่นนั้น ๆ สามารถเข้ามามีส่วนร่วมเพื่อชี้ให้เห็นความจำเป็นของการจัดการที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม เพื่อไม่ให้เกิดความลำเอียง ลดความขัดแย้งในท้องถิ่นและเพื่อสร้างธรรมาภิบาลในการบริหารจัดการในระยะยาวด้วย เช่น จำนวนตัวแทนจากภาคประชาสังคมควรเท่ากับจำนวนตัวแทนของเจ้าหน้าที่รัฐ และองค์กรผู้ใช้น้ำในแต่ละลุ่มน้ำ (Cheevapattananuwong & Khamnu, 2023) ทั้งนี้รัฐควรให้การสนับสนุนกลไกเชิงสถาบัน อย่างกรมชลประทานให้มีหน้าที่หลักในการประสานงาน อำนวยความสะดวก สร้างการมีส่วนร่วม สนับสนุนเครื่องมือการบริหารจัดการน้ำที่เหมาะสมและงบประมาณกับท้องถิ่นในแต่ละลุ่มน้ำ แต่กรมชลประทานไม่ควรมีอำนาจตัดสินใจการบริหารจัดการน้ำเพียงหน่วยงานเดียว การจัดการควรต้องผ่านคณะกรรมการที่มาจากทุกฝ่ายในจำนวนที่เท่า ๆ กัน โดยระบุเป็นกฎหมาย หรือในพระราชบัญญัติ ให้ภาคประชาสังคมได้มีอำนาจอย่างแท้จริง ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของธรรมาภิบาลในการบริหารจัดการน้ำด้วย อีกทั้งกระบวนการฟื้นฟูพื้นที่ลุ่มน้ำต้องให้ความสำคัญกับกลุ่มคนเปราะบางที่ไม่มีที่ทำกินก่อนและต้องทำอย่างโปร่งใส นอกจากนี้ การสื่อสารของภาคประชาสังคมที่มักใช้ในขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อประชาธิปไตย (Nuangjamnong, 2018) ควรนำมาใช้สำหรับติดตามตรวจสอบการทำงานร่วมกับภาคส่วนอื่น ๆ ในการจัดการน้ำและการฟื้นฟูฯ เช่นมีการประชาสัมพันธ์การปล่อยน้ำ หรือเปิดปิดเขื่อนผ่านกลุ่ม Line Application ให้ภาคประชาสังคมทราบโดยทั่วกัน ซึ่งจะเป็นรูปธรรมของการมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำอย่างยั่งยืน

กระบวนการดำเนินงานด้านการจัดการและการใช้น้ำอย่างยั่งยืน ที่เชื่อมโยงพื้นที่ชุ่มน้ำอย่างบึง-ทามในพื้นที่ศึกษาทั้ง 3 แห่งพบว่ามีความสอดคล้องกันกับพื้นที่อื่น ๆ กล่าวคือน้ำเป็นสิ่งสำคัญในการดำเนินชีวิต พื้นที่บึง-ทามเป็นพื้นที่แหล่งอาหาร ซึ่งเป็นฐานทรัพยากรเพื่อการดำรงชีพด้วย (Chinnakha & Chinnakha, 2017) อีกทั้งถือว่าเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางชีวภาพ เป็นพื้นที่การเพาะปลูกแบบยังชีพ มีความอุดมสมบูรณ์ (Wetlands in Isan, 2023) และ จากผลการศึกษาหลังมีการสร้างเขื่อน การใช้พื้นที่บริเวณบึง-ทามเปลี่ยนแปลงไป ทั้งเรื่องการใช้ทรัพยากร การหาอาหาร และเกิดความขัดแย้งระหว่างชุมชนและรัฐ อย่างไรก็ตาม ประเด็นเรื่องพื้นที่ชุ่มน้ำ อาทิ บึง-ทาม สามารถดูดซับตะกั่ว (Wattisela et al., 2015) และสามารถกักเก็บคาร์บอนในดินดังผลงานวิจัยของ

Gomontean (2012) ที่เคยศึกษาไว้ รวมถึงลดการปนเปื้อนของน้ำได้ (Chayanun, 2021) ซึ่งถือเป็นประเด็นสำคัญในการใช้น้ำและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในพื้นที่บึง-ทาม แต่สิ่งเหล่านี้กลับไม่ถูกกล่าวถึงเลยในพื้นที่ทั้งสามแห่ง ขณะที่ประเด็นนี้มีส่วนสำคัญในการใช้ต่อรองกับรัฐในการฟื้นฟูพื้นที่บึง-ทามในบริเวณที่ได้รับผลกระทบด้านลบหลังจากการสร้างเขื่อน

ด้านภาคประชาสังคม ผู้ให้ข้อมูลได้รับผลกระทบจากเขื่อนทั้งทางบวกและลบ แต่ผู้ที่ยึดโยงกับภาคประชาสังคมส่วนมากเป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบเชิงลบ จึงทำให้เกิดการรวมตัวกันในนามสมาคมคนทาม แสดงให้เห็นถึงการรวมตัวและความร่วมมือของคนที่มีเป้าหมายเดียวกันและสร้างการต่อรองกับรัฐ คล้ายคลึงกับการศึกษาของ Nuangjamnong (2018) ซึ่งในการศึกษานี้พบว่า เป้าหมายของสมาชิกส่วนมากคือ ค่าชดเชยและค่าเสียโอกาสจากการประกอบอาชีพ สิ่งนี้ทำให้เห็นการเชื่อมโยงประเด็นการเรียกร้องสิทธิให้รัฐบาลกำหนดนโยบายแผนการพัฒนา เช่น การฟื้นฟูพื้นที่บึงทามที่เสียไปหลังจากสร้างเขื่อน ซึ่งแสดงให้เห็นพลังอำนาจการต่อรองในเรื่องการใช้สิทธิเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบาย (Chaleamrat, 2020) และเรื่องการใช้ที่ดิน (Kaewsantip & Jumnianpol, 2023) รวมถึงเรื่องของการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการน้ำร่วมกับกรมชลประทาน มีความพยายามให้สมาชิกของภาคประชาสังคมเข้ามามีส่วนเป็นคณะกรรมการฟื้นฟูด้วย

นอกจากนี้ ยังพบว่าการรวมกลุ่มของประชาสังคมในนามสมาคมคนทาม ที่มีความพยายามในการขับเคลื่อนเป้าหมายให้มีการบริหารจัดการน้ำร่วมกับภาครัฐอย่างกรมชลประทานนั้น แม้ว่าความสำเร็จด้านการจัดการน้ำที่ให้ชุมชนมีส่วนร่วมยังไม่ชัดเจนเท่าที่ควร แต่ภาคประชาสังคมมีความพยายามเปิดกว้างที่จะทำงานร่วมกับหลายๆภาคส่วน โดยร่วมกับหน่วยงานของรัฐในโครงการที่เห็นว่าเป็นประโยชน์ต่อชุมชนและสมาชิกพยายามลดอคติจากภาพจำของกลุ่มผู้ชุมนุมประท้วง มาเป็นการประสานความร่วมมือระหว่างชาวบ้านและรัฐในโครงการ โคก หนอง นา โมเดล งานศึกษาชิ้นนี้พบความโดดเด่นที่ต่างจากวิจัยชิ้นอื่น ๆ คือ การยึดเหนี่ยวสมาชิกและภาคประชาสังคมให้มีส่วนร่วมในการร่วมเคลื่อนไหวเชิงนโยบาย จะทำผ่านการจัดโครงการสร้างสวัสดิการระหว่างสมาชิก เช่นเงินช่วยเหลืองานศพ การเจ็บป่วย สิ่งนี้แสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของสมาชิกในกลุ่มประชาสังคมสมาคมคนทามที่ยังมีความเข้มแข็ง และทำให้ร่วมกันต่อสู้ต่อรองกับรัฐบาล เพื่อเรียกร้องสิทธิของชุมชนในการบริหารจัดการน้ำที่มีส่วนร่วมอย่างแท้จริง

ขณะที่นักวิชาการหลายท่าน อาทิ Boonmee (2004), Upatcha (2020) และ Pomun (2021) กล่าวว่า ภาคประชาสังคมสามารถสร้างพลังอำนาจในการต่อรองกับอำนาจรัฐ ซึ่งผู้วิจัยขอเรียกว่า “อำนาจในประเด็นร้อน” ในการวิจัยนี้ ภาคประชาสังคมในนามสมาคมคนทามไม่เพียงแต่ทำหน้าที่สร้างพลังอำนาจต่อรองกับรัฐและสร้างอำนาจให้ตนเองเพื่อปกป้องทรัพยากรได้ ซึ่งคล้ายคลึงกับงานของ Upatcha (2020) แต่กรณีนี้ได้สร้างคนและเชื่อมโยงผู้คนในฐานะผู้สนับสนุนสวัสดิการชุมชนและสร้างสิทธิให้ชุมชนเปลี่ยนภาพลักษณ์จากผู้ชุมนุมประท้วง เป็นผู้สร้างเสริมคุณภาพชีวิตให้กับคนในชุมชนผ่านกิจกรรมทางวัฒนธรรมและความเอื้ออาทรโดยจัดสวัสดิการต่าง ๆ ให้สมาชิกด้วย ซึ่งผู้เขียนขอใช้คำว่า “อำนาจในประเด็นเย็น” ซึ่งการจัดสวัสดิการภายในชุมชน ถือว่าเป็นการสร้างอำนาจและเสริมพลังในการเชื่อมโยงสมาชิกภาคประชาสังคมที่เกี่ยวข้องกับสวัสดิการนี้ได้เกาะเกี่ยวกัน จะเห็นได้ว่า ภาคประชาสังคมอย่างสมาคมคนทามสามารถสร้าง “อำนาจในประเด็นร้อน” ในยามต่อสู้กับอำนาจรัฐและสร้าง “อำนาจในประเด็นเย็น” ยามที่ต้องดูแลเอื้ออาทรกันในชีวิตประจำวัน

การให้ความสำคัญเรื่องความเอื้ออาทรผ่านการช่วยเงินค่าทำศพ การดูแลผู้เจ็บป่วย และการถ่ายทอดการทำงานหรือแนวคิดที่เชื่อมโยงระหว่างรุ่นสู่รุ่นแสดงให้เห็นชัดเจนว่า สมาคมคนทามให้ความสำคัญกับคุณภาพชีวิต ซึ่งสะท้อนว่าภาคประชาสังคมได้ปรับการทำงานโดยให้ความสำคัญในมิติของคุณภาพชีวิต ดังเช่น การศึกษาของ Boonsuakwan (2007) แต่จากการศึกษาครั้งนี้พบว่าการแสดงความเอื้ออาทรระหว่างสมาชิกผ่านสวัสดิการ ยังไม่ได้เชื่อมโยงอย่างชัดเจนกับการสร้างความตระหนักด้านสิ่งแวดล้อมของสมาชิกส่วนใหญ่เท่าใดนัก อย่างไรก็ตามการสร้างความตระหนักด้านสิ่งแวดล้อมของสมาชิกภาคประชาสังคมจะเกิดขึ้นเฉพาะแกนนำและกลุ่มที่ใกล้ชิดกับแกนนำ เช่น สมาชิกที่ได้โอกาสเข้าร่วมโครงการ โคก หนอง นา โมเดล และสมาชิกในตลาดเขียว ซึ่งเป็นความพยายามของผู้นำที่จะสร้างพื้นที่และยึดเหนี่ยวสมาชิก โดยมีการทำงานอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นผลให้สมาชิกมีความตระหนักเรื่องความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม และส่งผลอย่างเป็นรูปธรรมเมื่อสมาชิกมีรายได้เพิ่มจากการขายสินค้าในตลาดเขียว รวมถึงการเปิดรับการทำงานร่วมกับภาครัฐเช่นเดียวกัน

จากการสังเกตสมาชิกที่เป็นสตรีและคนชราหลายท่าน จะมีบทบาทในการประสานงานกับเครือข่ายทางวิชาการและต่อรองกับภาครัฐ ซึ่งสะท้อนได้ว่า กลุ่มสตรีและคนชราในภาคประชาสังคมของสมาคมคนทามนี้ไม่ได้เป็นกลุ่มเปราะบางที่รอคอยการพึ่งพา

จากฝ่ายชาย (Wetlands in Isan, 2023) แต่สามารถเป็นผู้นำและปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงสังคม เช่นการใช้เทคโนโลยีสื่อสารผ่านกลุ่ม Line Application เพื่อติดตามข่าวสมาคมอย่างต่อเนื่องด้วย ซึ่งงานวิจัยนี้ตัวแทนสมาคมคนทามได้พยายามสร้างเครือข่ายสร้างการปฏิสัมพันธ์และสร้างพื้นที่ให้สมาชิกได้เรียนรู้การดำเนินงาน ผ่านงานบุญ งานวัฒนธรรม (Sutat Na Ayutthaya, 2010) โดยงานวิจัยนี้แสดงให้เห็นจาก งานบุญกุ่มข้าวใหญ่กล่าวคือ แกนนามสมาคมคนทามจัดพื้นที่ให้สมาชิกได้มีส่วนร่วมในการทำบุญ และเป็นการระดมทุนด้วย อีกทั้งมีการสร้างเครือข่ายกับมหาวิทยาลัยต่าง ๆ โดยเชิญนักวิชาการมาให้ความรู้ด้านสิทธิต่าง ๆ เพื่อให้สมาชิกเข้าใจสิทธิตนเอง (Yanyongkasemsuk, 2017) ซึ่งแสดงให้เห็นว่าผู้นำมีบทบาทสำคัญ อีกทั้งเข้าใจและตระหนักถึงสิทธิเสรีภาพความเป็นพลเมือง รวมถึงความพยายามประสานงานด้านจัดการน้ำอย่างมีส่วนร่วม ซึ่งภาคประชาสังคมสามารถนำไปเป็นหลักการในการขับเคลื่อนการจัดการน้ำในพื้นที่รอบเขื่อนราษีไศล

ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย

1. กรมชลประทานควรเป็นเจ้าภาพในการประสานงานกับทุกฝ่าย โดยมีคณะทำงานจากผู้เกี่ยวข้องในพื้นที่รอบ ๆ ที่ได้รับผลกระทบจากเขื่อนราษีไศล ร่วมกับภาคประชาสังคมในพื้นที่อย่างสมาคมคนทาม ผู้ใช้น้ำทั้งด้านการเกษตร และอาชีพอื่น ๆ เข้ามามีส่วนร่วม โดยจัดเป็นคณะกรรมการและหาแนวทางการทำงานร่วมกันในพื้นที่ที่มีลักษณะต่างกัน เพื่อหนุนเสริมการอนุรักษ์พื้นที่บึง-ทามและการจัดการน้ำอย่างมีส่วนร่วมกับชุมชน
2. การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศเป็นสิ่งที่ท้าทายเพราะมีผลกระทบถึงท้องถิ่น ภาครัฐและภาคประชาสังคมควรร่วมกันสร้างกลไกเชิงสถาบันเกี่ยวกับการรับมือและการปรับตัวของคนที่เชื่อมโยงกับการจัดการน้ำ การผลิตอาหาร และเศรษฐกิจ
3. กรมชลประทานควรมีการเปิดเผยข้อมูลด้านการจัดการน้ำต่อภาคประชาสังคมอย่างเป็นระบบ จะช่วยลดการสูญเสียผลผลิตการเกษตรและลดปัญหาความขัดแย้งกับชุมชน

References

- Adirutchotsiri, K., Punchago, S., & Phinijwat, P. (2019). Democracy in the roles of civil society towards Thailand 4.0 [in Thai]. *Research and Development Journal, Loei Rajabhat University*, 14(47), 1–12.

- Boonmee, T. (2004). *Civil society* [in Thai]. Bangkok: Saithan.
- Boontem, P., Chanisansuat, S., Yongyut, U., Seatoi, P., Wongsarai, W., Krabbua, H., Samchai, C., & Yabyon, U. (2010). *Recovering ecosystem of Bung Tam forests at Tombon Yangkam, Ponsai, Roi Et Province* [in Thai]. Bangkok: Thailand Science Research and Innovation.
- Butrat, P. (2019). Collapse of low flood plain & flood plain: Environmental ethics [in Thai]. *Journal of Philosophy and Religion Khon Kaen University*, 4(2), 24–42.
- Chaikhan, S. (2022). Water management in the Chi-Mun River Basin by linear programming method under the minimal effect of water demand [in Thai]. *National Hydroinformatics Data Center*. <https://www.hii.or.th/wp-content/uploads/2025/03/18-Water-management-in-the-Chi-Mun-River-basin-by-linear-programing-method.pdf>
- Chaiyachat, P., Dokmai, P., & Taocom, N. (2022). Civil society movement against the demand for the reclaiming of Doi Suthep Forest at Pah Waeng [in Thai]. *Academic Journal of Sustainable Habitat Development*, 3(2), 51–65.
- Chaleamrat, T. (2020). Civil society movement and democracy in Thailand [in Thai]. *Journal of MCU Loei Review*, 1(3), 78–84.
- Chantip, S., Srisomporn, P., & Bunyaaroonnet, S. (2014). Development of a decision support system and flood forecasting system for Chi-Mun River Basins [in Thai]. *National Hydroinformatics Data Center*. <https://tiwrm.hii.or.th/web/index.php/knowledge/128-hydro-and-weather/630-development-of-a-decision-support-and-flood-forecasting-systemfor-chi-and-mun-river-basins.html>
- Chayanun, M. (2021). Guideline framework for the restoration of water resources for Phayao Lake communities [in Thai]. *Journal of Environmental Management*, 17(1), 76–97.

- Cheevapattananuwong, P. (2014). Power production for happiness of the local communities: A case study of collaboration between IBEKA and local people at Cinta Makar, Subang, West Java, Indonesia [in Thai]. Mahasarakham: Inthaninpress.
- Cheevapattananuwong, P., & Khamnu, N. (2023). Master plan on water resource management in 20 years and the machinery of Thai state power. *Journal of Humanities & Social Sciences*, 21(2), 193–238.
- Chinnakha, S., & Chinnakha, K. (2017). The development of local curriculum on wetland area for schools surrounding wetland in Warin Chamrab District Area, Ubon Ratchathani Province [in Thai]. *Journal of Liberal Arts, Maejo University*, 5(1), 57–70.
- Chulalongkorn University Social Research Institution. (2021). *Final report: The plan for compensation for loss of occupational income and utilization of the Bung Tam Forest: The case of Rasi Salia Dam* [in Thai]. Bangkok: Royal Irrigation Department.
- Gomontean, B. (2012). *Carbon stocks in soil and characteristics of seasonal flooding forests in floodplain sites of Chi River Maha Sarakham Province* [in Thai]. Bangkok: Thailand Science Research and Innovation.
- Green News Editor. (2021, December 24). *Isaan dams' performance sinks, statistics reveal inability to mitigate drought and flood; Government sticks to old ways* [In Thai]. Green News.
<https://greennews.agency/?p=26996>
- Henderson, C. (2023, November 9). Why is water resource management important? *CYPRESS Environment & Infrastructure*.
<https://cypressei.com/engineering/why-is-water-resource-management-important/>
- Hydro-Informatic Institute. (2012). *Data collection and analysis for the development of a data system and flood-drought models in 25 river basins (Mun River Basin)* [in Thai]. National Hydroinformatics Data

- Center. <https://tiwrmdev.hii.or.th/web/attachments/25basins/05-moon.pdf>
- Inkaew, K., Sriyaranya, S., Pintobtang, P., & Lapthananon, P. (2020). The dynamics of environmental movements in civil politics [in Thai]. *Ph.D. in Social Sciences Journal*, 10(2), 585–602.
- Jeasakul, S. (2023). Social relationship of green politics [in Thai]. *Thai Research and Management Journal*, 4(3), 18–23.
- Kaewsantip, N., & Jumnianpol, S. (2023). The dynamics of concepts and practices of Thai civil society in natural resource management after B.E. 2549 [in Thai]. *Journal of Social Sciences and Humanities Kasetsart University*, 49(2), 99–116.
- Kiguchi, Y. (2020). *Learning about fish in the Mun River Basin*. Tokyo: Mekong Watch.
- Kirchherr, J. (2017). Strategies of successful anti-dam movements: Evidence from Myanmar and Thailand. *Society & Natural Resources*, 31(2), 1–18.
- Kongpan, S. (2020). *12 years of Community Organizations Council, step forward with the quality of life development* [in Thai]. Bangkok: Community Organizations Development Institution.
- Manorom, K. (2005). Culture for development and economy recovery in communities. In D. Inmean (Ed.), *Knowledge and politics of resources* [in Thai]. Bangkok: Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Center (Public Organization).
- Manthrap, S. (2015). People's politic: Lesson learned from Eastern People's Network [in Thai]. *King Prajadhipok's Institute Journal*, 13(3), 100–123.
- Navanuch, P., Mairungroj, B., Sirichokratamane, P., & Mahawat, P. (2022). Management of water for agriculture by the community [in Thai]. *Santapol College Academic Journal*, 8(2), 182–190.
- Neusri, C., & Kudthalaeng, N. (2016). Management and uses of freshwater swamp forest at Bung Chi-Long in Phonngam Sub-district, Kosumphisai

- District, Maha Sarakham Province [in Thai]. *Journal of Research and Development Institute Rajabhat Maha Sarakham University*, 3(2), 178–185.
- Nuangjamnong, N. (2018). Prospect of civil society studies: A retrospective analysis [in Thai]. *Journal of Social Research*, 41(2), 3–34.
- Office of the National Water Resources. (2018, September 18). *Master plan on water resource management 20 years (B.E. 2561–2580)* [in Thai]. Office of the Prime Minister. <http://www.onwr.go.th/wp-content/uploads/2019/09/แผนแม่บทน้ำ20ปี-A4-Final.pdf>
- Panjar, F. (2017). The civil society sector and the state in the Bansamoro conflict and peace process [in Thai]. *Asia Paridarsana*, 38(2), 123–153.
- Policy and Plan Department. (n.d.). *SWOT analysis* [in Thai]. Faculty of Medicine Srinakharinwirot University. <http://med.swu.ac.th/plan/images/km/prswot.pdf>
- Polpitakchai, W. (2024, November 8). Because water is life: Exploring a new era of sustainable water management in the Chi-Mun River Basins [in Thai]. *The Matter*. https://thematter.co/published/rid_water-management/234031
- Pomun, T. (2021). Development of Thai civil society movement on the Mekong dam problem [in Thai]. *Journal of Liberal Arts Ubon Ratchathani University*, 17(2), 31–64.
- Rangsit Business School. (n.d.). *The TOWS Matrix is a strategic framework that builds upon the SWOT analysis* [in Thai]. Rangsit University. <https://rbs.rsu.ac.th/tows-matrix/>
- Royal Irrigation Office. (2019, April 25). *Role and responsibility of Royal Irrigation Office* [in Thai]. Ministry of Agriculture and Cooperatives. https://www.rid.go.th/index.php/th/about-rid-th/duty_responsibility

- Saengarun, A. (2024). Sustainable water management model of communities in Phra Nakhon Si Ayutthaya Province [in Thai]. *Journal of MCU Peace Studies*, 12(5), 2084–2096.
- Sutat Na Ayutthaya, B. (2010). Citizen consciousness: The core of Thai civil society [in Thai]. *Srinakharinwirot Research and Development Journal*, 2(3), 95–109.
- Teoli, D., Sanvictores, T., & An, J. (2023, September 5). *SWOT analysis* [in Thai]. National Institutes of Health.
<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK537302/>
- Thirasirikul, J. (2017). Participatory water resources management in Phraek Nam Daeng community, Samut Songkhram, Thailand [in Thai]. *PSAKU International Journal of Interdisciplinary Research*, 6(1), 35–42.
- Tissamana, A. (2012). Two decades of Pak Moon Dam problem case Ubon Ratchathani Province: Lesson learned from people movement for environmental conflict resolution [in Thai]. *Sripatum Review of Humanities and Social Sciences*, 12(2), 187–195.
- UNDP. (2012). *UNDP strategy on civil society and civic engagement*. New York: United Nations Development Programme.
- Upatcha, B. (2020). The formation of civil society in Southern of Thailand: Crisis or opportunity for environment management in community [in Thai]. *Journal of Social Development*, 22(1), 123–141.
- Vichaisarn, V., Khaisang, G., Thongyindee, P., Champar-ngam, N., Vesdapunt, K., & Sunson, R. (2021). Factors affecting water management, water conservation and participation in water management and community water conservation along the sending untreated water canal [in Thai]. *EAU Heritage Journal: Social Science and Humanity*, 11(3), 42–55.
- Wasi, P., Samut, W., Euasriwong, N., Laothammatat, A., Na Chiangmai, C., Thachapera, K., Boonmee, T., Wattanasritham, P., & Subphawong, C. (1998). *Civil society* [in Thai]. Bangkok: Matichon.

- Wetlands in Isan. (2023, January 27). Vulnerable groups of societies, impact of a big development project of water management [Video] [in Thai]. <https://www.facebook.com/watch/?v=598497802096472>
- Wuttisela, P., Komontein, B., & Khanema, P. (2015). Lead adsorption by soils in seasonally flooded forests, Maha Sarakham Province [in Thai]. *King Mongkut's Agricultural Journal*, 33(2), 93–101.
- Yanyongkasemsuk, R. (2017). Citizenship of civil society leaders [in Thai]. *Burapha Journal of Political Economy*, 5(2), 1–26.

การวิเคราะห์ปรากฏการณ์ “คนตื่นธรรม” ตามแนวคิด
การเสริมสร้างมโนธรรมสำนึกของเปาโล แฟร์ และ
เส้นทางการเปลี่ยนแปลงของอลัน โรเจอร์ส
An Analysis of “Kontuenthum” Phenomenon Based on
the Concepts of Paulo Freire’s Conscientization
Enhancement and Alan Rogers’s Route to Change

ไพบุลย์ โพธิ์หวังประสิทธิ์¹

Phaiboon Phowungprasit

Received: January 25, 2025/ Revised: April 11, 2025/ Accepted: May 27, 2025

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ (1) เพื่อวิเคราะห์ปรากฏการณ์คนตื่นธรรมตามแนวคิดการเสริมสร้างมโนธรรมสำนึกและเส้นทางการเปลี่ยนแปลง และ (2) เพื่อวิเคราะห์ผลกระทบจากปรากฏการณ์คนตื่นธรรมต่อคนไทยที่หันมาสนใจคำสอนนี้ ผลการศึกษาพบว่า ปรากฏการณ์คนตื่นธรรมสามารถเสริมสร้างมโนธรรมสำนึกให้เกิดขึ้นกับคนไทยที่หันมาสนใจคำสอนดังกล่าวได้ โดยพบว่ามีเส้นทางการเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์เกิดขึ้น 6 ขั้นตอน เมื่อพิจารณาที่ผลกระทบต่อคนไทยก็พบว่า มีคนไทยส่วนหนึ่งให้การต้อนรับคนตื่นธรรมเป็นอย่างดี ซึ่งเห็นได้จากยอดเข้าชมคลิปวิดีโอคนบนแอปพลิเคชัน อาทิ TikTok แม้ว่า การสอนของเขาจะมีลักษณะที่ดูตื้น รุนแรง โผงผาง และไม่เกรงใจใครก็ตาม แต่ก็พยายามมุ่งไปสู่ความจริงด้วยการใช้ภาษาอย่างไม่เป็นทางการ ซึ่งผลจากการฟังคำสอน ทำให้ผู้สนใจเกิดความสบายใจและเกิดมโนธรรมสำนึกตามประเด็นต่างๆ ที่ถูกนำมาใช้สอนได้ จนเกิดเป็นแนวโน้มอันเป็นการจุดประเด็นการทำลายความเชื่อมลายายในสังคมไทยออกไปในวงกว้างขึ้นมาได้ อย่างไรก็ตาม แนวทางการนำเสนอของคนตื่นธรรมก็ยังคงมีข้อจำกัดอยู่ที่

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง วิทยาเขตชุมพรเขตรอุดมศักดิ์ (Assistant Professor, King Mongkut’s Institute of Technology Ladkrabang, Prince of Chumphon Campus), E-mail: phaiboon.ph@kmitl.ac.th

กลุ่มเป้าหมาย โดยส่วนใหญ่ได้รับเพียงการกระตุ้นความตระหนักรู้ เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์จากการรับชมคลิปวิดีโอที่ตลกขบขันเท่านั้น แต่คนส่วนใหญ่กลุ่มนี้ ก็ยังไม่ได้รับการศึกษาหรือการฝึกอบรม (ต่อมา) เพื่อการพัฒนาทักษะ ความรู้ หรือความเข้าใจตามประเด็นต่างๆ เพื่อนำมาใช้แก้ไขปัญหาตามสภาวการณ์ต่างๆ ในชีวิตได้อย่างสอดคล้องกับความต้องการที่แท้จริง

คำสำคัญ: คนตื่นธรรม มโนธรรมสำนึก เส้นทางการเปลี่ยนแปลง ความเชื่อมงาย

Abstract

The objectives of this study were two-fold: (1) to analyze the *Kontuenthum* (The Awakened Ones) phenomenon in relation to fostering conscientization and providing a route to change, and (2) to assess the impact of this phenomenon on the Thai people. The findings revealed that the *Kontuenthum* phenomenon effectively facilitates conscientization among Thai individuals through a six-step desirable change process. Regarding its impact on Thai society, the phenomenon has been well-received, as evidenced by the popularity of video clips on social media platforms, such as TikTok. Despite the teaching style being bold, intense, blunt, and unapologetic, the messages focus on truth and are delivered in simple, accessible language. Furthermore, the teachings have provided comfort to listeners and encouraged the development of consciousness about various issues, sparking a societal trend aimed at challenging and eradicating superstitious beliefs on a broader scale. However, the *Kontuenthum* approach has its limitations. Most of the target audience experiences only an initial awakening or awareness from watching short video clips. They have not yet received adequate education or training to develop the skills, knowledge, or understanding required to address real-life challenges aligned with their specific needs.

Keywords: Kontuenthum, Conscientization, Route to Change, Superstitious Beliefs

บทนำ

สังคมใดๆ จะเปลี่ยนไปก็ต่อเมื่อความรู้ของคนในสังคมนั้นได้เปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือเป็นความรู้ที่คนใช้ในการทำความเข้าใจโลกทางสังคมที่เขาอาศัยอยู่นั่นเอง (Naksing, 2022) สังคมไทยในปัจจุบันก็กำลังเปลี่ยนแปลงไป ซึ่งส่วนหนึ่งเกิดขึ้นจากผลของกระแสโลกาภิวัตน์และความเจริญก้าวหน้าของระบบการติดต่อสื่อสารโดยเฉพาะทางสังคมออนไลน์ จนทำให้เกิดเป็นปรากฏการณ์ที่ท้าทายที่ผ่านมาในช่วง 2 – 3 ปีนี้ ซึ่งสื่อมวลชนได้นำเสนอข่าวสารของบุคคลต่างๆ ที่อวดอุตริมนุชยธรรม หรือสิ่งที่ไม่สอดคล้องกับหลักการของเหตุผล ดังเห็นได้จากหลักฐานเชิงประจักษ์จากเทปรายการโหนกระแส (Hone-Krasae, 2024a) และได้มีคนไทยส่วนหนึ่งหันมาให้การสนับสนุนตามแนวทางที่ถูกต้อและเหมาะสมโดยการโพสต์ข้อความหรือการแสดงออกว่าตนไม่เห็นด้วยกับความเชื่อมหายดังกล่าว อาทิ กรณีกิจกรรมการเข้าทรงและร่างทรงต่างๆ กรณีเชื้อมจิต กรณีหลอกลวงทางหมอดูและหมอดูดวงจ้ย กรณีการทำพิธีกรรมทำเสน่ห์หรือไสยศาสตร์ต่างๆ เป็นต้น จนถึงช่วงประมาณกลางปี พ.ศ.2567 ที่ได้เกิดปรากฏการณ์คนตื่นธรรมขึ้นมา คัดค้านและต่อต้านความเชื่อมหายหรือวิชาทั้งหลายที่มีอยู่ในสังคมไทย และคนไทยก็ให้การต้อนรับเป็นอย่างดี (Komchadluek Online, 2024) ดังหลักฐานเชิงประจักษ์ที่ปรากฏอยู่ในเทปรายการโหนกระแสเมื่อวันที่ 7 ตุลาคม 2567 ตอนที่ 1774 บนแอปพลิเคชัน YouTube (หรืออาจเรียกว่าแพลตฟอร์ม ซึ่งในการวิจัยนี้จะใช้คำว่าแอปพลิเคชัน) ซึ่งคนตื่นธรรมได้แสดงวิวาทะโต้แย้งหมอดูสองท่านเกี่ยวกับเรื่องการดูดวง และเป็นที่น่าสังเกตได้ว่าช่องทางการแสดงความคิดเห็นทั้งหมดล้วนสนับสนุนฝ่ายคนตื่นธรรม (Hone-Krasae, 2024b)

คนตื่นธรรม (หรืออาจารย์เปียร์) เคยทำงานประจำและเป็นเจ้าของธุรกิจ แต่ประสบกับปัญหาชีวิตเรื่องราวรับไม่เพียงพอกับรายจ่าย จนทำให้เกิดความทุกข์และหลงผิดไปพึ่งพาความเชื่อทางไสยศาสตร์ ด้วยเข้าใจไปว่าจะเป็หนทางช่วยให้พ้นทุกข์ได้ แต่ต่อมาเมื่อได้ค้นพบด้วยตนเองและหันมาปฏิบัติตามคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงทำให้ตนเองตื่นธรรมและประสงค์จะเผยแผ่ให้กับผู้อื่นได้รับรู้และปฏิบัติบ้าง (Khaosod Online, 2024; Komchadluek Online, 2024; Naewna Online, 2024)

Komchadluek Online (2024) ได้วิเคราะห์ไว้ว่า สาเหตุที่คนต้นธรรมได้รับการต้อนรับและการยอมรับอย่างสูงในฐานะผู้มีอิทธิพลนำ (Influencer) ในโลกออนไลน์ในสังคมไทย ก็เพราะเขาใช้การตอบโต้ที่ตรงไปตรงมาและเน้นย้ำให้คนไม่หลงเชื่อในมายาคติดังข้อความที่ว่า “ตอนนั้น อ.เปียร์ มีฐานผู้ชมอยู่จำนวนหนึ่ง แต่ยังไม่ถึงขั้นแมส (ได้รับความนิยมอย่างมาก-ขยายความโดยผู้วิจัย) จนกระทั่งช่วงกลางปี 2567 ขณะที่ อ.เปียร์ กำลังไลฟ์อยู่ดีๆ ก็มีคนถามว่า “มีเสาไฟหน้าบ้านจะเป็นอะไรมั๊ยคะ” อ.เปียร์ตอบกลับไปว่า “เป็น...มึงก็มีไฟฟ้าใช้ไง มันจะเป็นห่าอะไรละ มีเสาไฟหน้าบ้าน” คนชอบคลิบนั่นมาก เป็นจุดเปลี่ยนสำคัญทำให้ผู้ติดตามพุ่งกระฉูด และทำให้คนเริ่มมาดูคลิปกคนต้นธรรมเพิ่มขึ้น ทำให้ อ.เปียร์ ได้เผยแพร่ธรรมะของพระพุทธเจ้าแก่ผู้คนมากขึ้นกว่าเดิม จนทำให้คนจำนวนมากเลิกสายมู (การประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อทางไสยศาสตร์-ขยายความโดยผู้วิจัย) ไปเป็นแถบๆ”

ปรากฏการณ์การอวดอุตริมนุชธรรมของคนที่สถาปนาตนเองเป็นผู้วิเศษ ทำให้คนในสังคมไทยปัจจุบันส่วนหนึ่งหันมาให้ความสนใจและพยายามค้นหาคำตอบของตนเองเกี่ยวกับความเชื่อที่อยู่เหนือหลักการเหตุผลเหล่านี้ และบนเส้นทางเดียวกันนี้เอง ที่คนต้นธรรมได้เข้ามาทำหน้าที่เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Change Agent) เพื่อกระตุ้นความตระหนักและการเสริมสร้างมโนธรรมสำนึกในเรื่องดังกล่าวนี้ เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์ คือความสามารถในการดำเนินชีวิตตามหลักของพระพุทธศาสนาของชาวไทยพุทธได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม

การวิจัยในครั้งนี้ ได้กำหนดวัตถุประสงค์ของการวิจัยไว้ว่า (1) เพื่อวิเคราะห์ปรากฏการณ์คนต้นธรรมตามแนวคิดการเสริมสร้างมโนธรรมสำนึกและเส้นทางของการเปลี่ยนแปลง และ (2) เพื่อวิเคราะห์ผลกระทบจากปรากฏการณ์คนต้นธรรมต่อคนไทยที่หันมาสนใจศาสนาอื่น อนึ่ง สำหรับในบทความนี้ ผู้วิจัยจะใช้ทั้งคำว่า “คนต้นธรรม” (สะกดด้วย ศ คน) และ “คนต้นธรรม” (สะกดด้วย ค ควาย) ตามบริบทที่หน่วยในการศึกษาหรือแหล่งสารสนเทศที่ได้จากการค้นคว้าได้ระบุไว้เช่นนั้น

การทบทวนวรรณกรรม

การวิจัยนี้ได้เลือกใช้แนวคิดหลักที่เกี่ยวข้อง โดยการนำมาบูรณาการเข้าด้วยกัน คือ แนวคิดเรื่องการเสริมสร้างมโนธรรมสำนึกของ Freire (1970) และแนวคิดเรื่องเส้นทางของการเปลี่ยนแปลงของ Rogers (1994) โดยมีเหตุผลหลักในการคัดเลือกคือเพื่อใช้เป็นเลนส์

ในการพิจารณาปรากฏการณ์ตามกรณีศึกษา¹ ซึ่งมีมุมมองหลักที่ต้องการฉายภาพให้ปรากฏ 2 ประการ (ตามลำดับแนวคิดข้างต้นนี้) คือ การคิดอย่างมีมโนธรรมสำนึกเพื่อปลดปล่อยตนเองออกจากพันธนาการของความเชื่อมงาย และขั้นตอนของการไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์ ดังมีรายละเอียดโดยสรุปต่อไปนี้ คือ

Freire (1970) ได้นำเสนอแนวคิดเรื่องการเสริมสร้างมโนธรรมสำนึก ซึ่งกลุ่มเป้าหมายสามารถพัฒนาขึ้นได้ด้วยตนเอง โดยความช่วยเหลือจากผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Change Agent) ไว้ในหนังสือที่มีชื่อว่า “การศึกษาสำหรับผู้ถูกกดขี่” (Pedagogy of the Oppressed) โดยใช้วิธีการสอนที่มีวัตถุประสงค์เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายได้เกิดการเรียนรู้ ทั้งทางด้านความรู้ ทักษะ และการปฏิบัติที่ถูกต้อง หรือที่เรียกว่าการเกิดมโนธรรมสำนึกขึ้น อันสามารถแสดงออกได้ด้วยพฤติกรรมการวิพากษ์วิจารณ์นั่นเอง ดังนั้น วิธีการสอนเช่นนี้ จึงปราศจากการชี้นำ แต่จะใช้วิธีการตั้งคำถามเพื่อกระตุ้นให้เกิดการคิดวิเคราะห์และการวิพากษ์วิจารณ์ โดยมีเป้าหมายเพื่อให้เกิดการพัฒนาธรรมสำนึกขึ้น อันเป็นความรู้ถึงสิ่งที่ เป็นสัจการ (Truth) สิ่งที่เป็นภาวะที่แท้จริงของมนุษย์ และสิ่งที่ เป็นโลกของมนุษย์ มันจึงเป็นวิธีการที่ทำให้กลุ่มเป้าหมายหลุดพ้นออกจากตนเอง ออกไปสู่สิ่งภายนอกและสู่สภาพแวดล้อม ด้วยการคิดถึงสิ่งที่ เป็นสภาวะการณ์หรือปัญหาที่มนุษย์ต้องเผชิญอยู่ และผลจากการมีสำนึกเช่นนี้ ก็จะทำให้สามารถแสดงออกทางด้านการกระทำหรือเกิดความตั้งใจที่จะกระทำการในลักษณะที่มีมโนธรรมสำนึกเช่นนั้นด้วย

สำหรับวิธีการเสริมสร้างมโนธรรมสำนึก สามารถสรุปได้เป็นขั้นตอนใหญ่ๆ 3 ขั้นตอน (Sunanchai cited in Phowungprasit, 2005, p. 49-50) ได้แก่

(1) การเข้ารหัส (Codification) เป็นการนำเสนอสภาวะการณ์ที่เป็นความขัดแย้ง (Contradiction) ซึ่งได้มาจากการสำรวจพื้นที่และมีความสัมพันธ์กับชีวิตความเป็นอยู่ของกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งวิธีการนำเสนออาจจะทำด้วยคำพูด รูปสเกตซ์ รูปถ่าย เทปอัดเสียง ภาพฉาย หรือวัสดุสำหรับการอ่าน แต่สิ่งที่สำคัญก็คือ การอธิบายสภาวะการณ์ดังกล่าว จะต้องไม่จูงใจให้คนเอนเอียงหรือคล้อยตาม ซึ่งเป็นวิธีการของผู้กดขี่ (The Oppress) ในระบบการศึกษาแบบปกติทั่วไป

(2) การถอดรหัส (Decoding) เป็นการถอดความหมายจากสภาวะการณ์ออกมา ด้วยการสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างผู้สอนและกลุ่มเป้าหมาย (หรือระหว่างกลุ่มเป้าหมายด้วยกันเอง) เพื่อทำให้มองเห็นถึงความหมายในประเด็นต่างๆ ทั้งทางด้านสังคมและวัฒนธรรม เศรษฐกิจ หรือการเมือง ก็ตาม

(3) การวิพากษ์วิจารณ์ (Criticism) ในขั้นตอนนี้กลุ่มเป้าหมายจะต้องมีการคิดวิเคราะห์ การใช้เหตุผล การวิพากษ์วิจารณ์ เพื่อเป็นการทำลายวัฒนธรรมเสียงเงียบ (Culture of Silence) หรือการนิ่งเงียบโดยปราศจากความคิดเห็นใดๆ และยอมรับการกระทำต่างๆ โดยดูขงในลักษณะของผู้ถูกกดขี่ (The Oppressed) แต่ในทางตรงกันข้ามการวิพากษ์วิจารณ์นี้ กลุ่มเป้าหมายซึ่งแต่เดิมเคยเป็นเพียงแค่ผู้ฟัง ก็จะเริ่มตระหนักรู้และมองเห็นปัญหาในสังคมที่เขาอาศัยอยู่ และในขั้นตอนนี้เอง ที่จะทำให้กลุ่มเป้าหมายมีการคิดอย่างใคร่ครวญรอบคอบ คิดอย่างมีเหตุผล และสามารถวิพากษ์วิจารณ์ปัญหาต่างๆ ในสังคมได้อย่างลึกซึ้ง อันเป็นจิตสำนึกในระดับที่สูงที่สุด ซึ่งถูกเรียกว่าจิตสำนึกขั้นวิพากษ์วิจารณ์ (Critical Consciousness) ที่จะสามารถปฏิบัติและทำลายวัฒนธรรมเสียงเงียบลงไปได้

กล่าวโดยสรุป วิธีการสอนแบบนี้มุ่งไปที่ผลลัพธ์คือการทำลายวัฒนธรรมเสียงเงียบหรือการยอมจำนน ด้วยการทำให้กลุ่มเป้าหมายได้เกิดมโนธรรมสำนึกขึ้น อันหมายถึงการกระตุ้นให้บุคคลได้เข้าใจในตนเองในทางที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมและสังคมของตนอย่างแท้จริง ซึ่งสอดคล้องกับสิ่งที่ Phowungprasit (2005, p. 153) ได้ให้คำนิยามโดยสรุปเอาไว้ว่าหมายถึง “*รู้ถูก รู้ผิด และเลือกปฏิบัติในทางที่ถูกได้*” นั่นเอง

ควรกล่าวเพิ่มเติมไว้ด้วยว่า แนวคิดเรื่องการเสริมสร้างมโนธรรมสำนึกของ Paulo Freire มีความแตกต่างไปจากแนวคิดเรื่องการตื่นรู้ในทางพระพุทธศาสนา กล่าวคือ แม้ว่าทั้งสองแนวคิดนี้จะให้ความสำคัญกับ “การตื่นรู้” เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง (ที่พึงประสงค์) ที่เหมือนกัน แต่กลับมีเป้าหมาย (End) และวิธีการ (Mean) เพื่อไปสู่เป้าหมายนั้นที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน นั่นก็คือ ตามแนวคิดแรก ได้ให้ความสำคัญกับการตื่นรู้ในบริบททางสังคมและการเมือง เพื่อนำไปสู่การปลดปล่อยตนเองจากการกดขี่และการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคม ด้วยวิธีการเสริมสร้างมโนธรรมสำนึก (Samukkethum, 2023, p. 126-127) ในขณะที่แนวคิดหลัง ให้ความสำคัญกับการตื่นรู้ในระดับของจิตวิญญาณ เพื่อให้มีความเข้าใจธรรมชาติของตนเองและของโลก (คือจากจิตที่ไม่ตื่นรู้ ไปสู่จิตที่ตื่นรู้เป็นประภัสสร) จนนำไปสู่การหลุดพ้นจากความทุกข์และการเวียนว่ายตายเกิด ดังเช่นที่ Tejadhammo (2017, p. 4) ได้ขยายความไว้อย่างชัดเจนว่า มีนัยสำคัญ 2 ประการคือ สภาวะตื่น อันหมายถึงการมีสติสัมปชัญญะ และสภาวะรู้ อันหมายถึงการมีปัญญา ดังนั้น สำหรับการศึกษาในครั้งนี้ จึงกล่าวได้ว่า การตื่นรู้ (หรือมีมโนธรรมสำนึก) ตามปรากฏการณ์คนตื่นธรรม คือการที่คนไทยกลุ่มหนึ่งหันมาสนใจคำสอนของคนตื่นธรรม

จนสามารถปลดปล่อยตนเองจากการครอบงำของความเชื่อฝังใจในสังคมไทยได้ หรืออาจกล่าวอย่างชัดเจนลงไปได้ว่า การตื่นรู้ (ตามแนวคิดการเสริมสร้างมโนธรรมสำนึก) ตามปรากฏการณ์คนตื่นธรรม ถือเป็นวิธีการหนึ่ง (Mean) เพื่อปลดปล่อยคนไทยที่หันมาสนใจคำสอนนี้ (ในส่วนที่ยังติดอยู่กับความเชื่อฝังใจ) ให้สามารถหลุดพ้นจากมายาคติดังกล่าว เพื่อก้าวไปสู่เป้าหมาย (End) คือการตื่นรู้ ด้วยวิธีการปฏิบัติตามแนวทางของพระพุทธศาสนา (ซึ่งคนตื่นธรรมได้อ้างว่าตนเองก็ได้ยึดมั่นตามแนวทางเช่นนี้แล้ว) ต่อไป นั่นก็คือ สาธุศิษย์ของคนตื่นธรรม มีการตื่นรู้ตามแนวคิดของการเสริมสร้างมโนธรรมสำนึก แต่กำลังอยู่บนกระบวนการพัฒนาเพื่อให้ตนเองได้ตื่นรู้ตามแนวทางของพระพุทธศาสนาต่อไป

Rogers (1994, p. 118-130) ได้นำเสนอแนวคิดเรื่องเส้นทางการเปลี่ยนแปลงในบริบทด้านการเรียนรู้และการพัฒนา โดยกล่าวไว้ว่า กระบวนการของการพัฒนามีคือการช่วยเหลือกลุ่มเป้าหมายให้ลงมือปฏิบัติเพื่อให้เกิดการพัฒนาขึ้น อันประกอบไปด้วย 5 ขั้นตอน ได้แก่ (1) สภาพการณ์ที่เป็นอยู่ (Existing State) (2) การสร้างความตระหนักรู้ (Awareness) ถึงความจำเป็นในการเปลี่ยนแปลง (3) โดยผ่านทางกระบวนการให้การศึกษาหรือการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาทักษะ ความรู้ หรือความเข้าใจ (Training of Knowledge/ Skills, etc.) (4) ซึ่งสิ่งต่างๆ ข้างต้นนี้ มีความจำเป็นที่จะใช้สำหรับการลงมือปฏิบัติ (Action) และ (5) เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์ (Desired Change) โดยเส้นทางการเปลี่ยนแปลงข้างต้นนี้ สามารถจำแนกออกได้เป็น 3 ประเภทใหญ่ๆ คือ (1) เส้นทางการบริหารราชการ (The Bureaucratic Route) (2) เส้นทางการของผู้มีความเชี่ยวชาญเฉพาะทางด้านการพัฒนา (The Technocratic Route) และเส้นทางการลงมือปฏิบัติโดยตรง (The Direct Action Route) ดังมีรายละเอียดตามตารางที่ 1

Table 1 ประเภทของเส้นทางการเปลี่ยนแปลงแบบชั่วคราว

ประเภท	เส้นทางการเปลี่ยนแปลงแบบชั่วคราว 5 ขั้นตอน				
	ขั้นตอนที่ 1	ขั้นตอนที่ 2	ขั้นตอนที่ 3	ขั้นตอนที่ 4	ขั้นตอนที่ 5
เส้นทางของระบบราชการ	สภาวะการณ์ที่เป็นอยู่	(ข้ามไป)	(ข้ามไป)	การลงมือปฏิบัติ	เกิดการเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์
เส้นทางของผู้มีความเชี่ยวชาญเฉพาะฯ	สภาวะการณ์ที่เป็นอยู่	(ข้ามไป)	การให้การศึกษาหรือการฝึกอบรม	การลงมือปฏิบัติ	เกิดการเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์
เส้นทางแบบลงมือปฏิบัติโดยตรง	สภาวะการณ์ที่เป็นอยู่	การสร้างความรู้ตระหนักรู้	(ข้ามไป)	การลงมือปฏิบัติ	เกิดการเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์

หมายเหตุ: ผู้วิจัยสังเคราะห์ขึ้นจาก Rogers (1994, p. 119-122)

Table 2 ประเภทของเส้นทางการเปลี่ยนแปลงแบบสมบูรณ์

ประเภท	เส้นทางการเปลี่ยนแปลงแบบสมบูรณ์ 6 ขั้นตอน					
	ขั้นตอนที่ 1	ขั้นตอนที่ 2	ขั้นตอนที่ 3	ขั้นตอนที่ 4	ขั้นตอนที่ 5	ขั้นตอนที่ 6
ให้กลุ่มเป้าหมายได้ตัดสินใจเลือกก่อนการฝึกอบรม	สภาวะการณ์ที่เป็นอยู่	การกระตุ้นความตระหนักรู้ถึงปัญหาและโอกาสต่างๆ	การเปิดโอกาสให้ตัดสินใจเลือก	ให้การฝึกอบรม (ตามที่ได้ตัดสินใจเลือก)	การลงมือปฏิบัติ	การเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์
ให้กลุ่มเป้าหมายได้รับการฝึกอบรมก่อนที่จะเลือกเอาไปปฏิบัติด้วยตนเอง	สภาวะการณ์ที่เป็นอยู่	การกระตุ้นความตระหนักรู้	ให้การฝึกอบรม (โดยทั่วไป)	ให้กลุ่มเป้าหมายเลือกเอาความรู้บางอย่าง (จากหลายอย่าง) ที่ได้รับจากการฝึกอบรมมาใช้แก้ไขปัญหา	การลงมือปฏิบัติ	การเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์ (หรือการเปลี่ยนแปลงแบบอื่น)

ประเภท	เส้นทางของการเปลี่ยนแปลงแบบสมบูรณ 6 ขั้นตอน					
	ขั้นตอนที่ 1	ขั้นตอนที่ 2	ขั้นตอนที่ 3	ขั้นตอนที่ 4	ขั้นตอนที่ 5	ขั้นตอนที่ 6
กระบวนการเปลี่ยนแปลงแบบพลวัตร	สภาวะการณ์ที่เป็นอยู่	การกระตุ้นความตระหนักถึงปัญหา, โอกาส, และการแก้ไข ปัญหาที่เป็นไปได้	การฝึกอบรมและการตัดสินใจของกลุ่มเป้าหมาย กระทำไปพร้อมๆ กันแบบพลวัตร (คือ สามารถวนย้อนกลับไปกลับมาได้หลายครั้ง)		การลงมือปฏิบัติ	การเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์ (หรือการเปลี่ยนแปลงแบบอื่น)

หมายเหตุ: ผู้วิจัยสังเคราะห์ขึ้นจาก Rogers (1994, p. 122-128)

สำหรับการศึกษาในครั้งนี้ ในเบื้องต้นสามารถวิเคราะห์ได้ว่า ปรากฏการณ์คนต้นธรรม มีความสอดคล้องกับเส้นทางของการเปลี่ยนแปลงในประเภทที่ 3 คือ เส้นทางแบบลงมือปฏิบัติโดยตรง ซึ่งให้ความสำคัญกับการกระตุ้นความตระหนักถึงความจำเป็นในการเปลี่ยนแปลง แต่ไม่ได้ให้ความสำคัญกับขั้นตอนการให้การศึกษาหรือการฝึกอบรม ในทางตรงกันข้ามเส้นทางนี้กลับมุ่งหน้าไปสู่การสนับสนุนให้ลงมือปฏิบัติโดยทันที โดยเส้นทางในประเภทนี้ Rogers (1994, p. 121-122) ได้ยกตัวอย่างไว้ว่า เป็นเส้นทางที่นักปฏิวัติ กลุ่มที่เน้นการลงมือปฏิบัติโดยตรง กลุ่มกดดันหรือการประท้วง (ที่ไม่ใช้ความรุนแรง) กลุ่มกิจกรรมการรณรงค์ของภาครัฐ กลุ่มสมาคมผู้เช่าหรือผู้อาศัย กลุ่มทางศาสนา และกลุ่มกดดันด้านสิ่งแวดล้อม มักจะนำมาใช้เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์ ทั้งนี้เพราะเส้นทางดังกล่าวจะสามารถแก้ไขสภาวะการณ์ที่เป็นอยู่ได้อย่างเร่งด่วน

นอกจากนั้น Rogers (1994, p. 122-128) ยังได้นำเสนอไว้ดีกว่า การพัฒนาอย่างถาวรจะต้องประกอบไปด้วยขั้นตอนสำคัญอย่างครบถ้วน อันได้แก่ (1) การกระตุ้นความตระหนัก (2) การพัฒนาความรู้ ทักษะ และความเข้าใจที่จำเป็น และ (3) มีการลงมือปฏิบัติในรูปแบบของโครงการปฏิบัติการทางสังคม (Program of Social Action) อย่างไรก็ดี เส้นทางของการเปลี่ยนแปลงในประเภทการลงมือปฏิบัติโดยตรง ตามที่คนต้นธรรมได้เลือกนำมาใช้เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์ ก็มีข้อจำกัดคือเป็นเพียงเส้นทางที่ให้ผลลัพธ์ได้แค่การเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์อย่างชั่วคราวเท่านั้น ยังไม่สามารถที่จะรักษาการเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์นั้นๆ เอาไว้ได้อย่างถาวร ซึ่งในประเด็นนี้ ก็จะต้องอาศัยเส้นทางของการเปลี่ยนแปลงแบบสมบูรณ (The Full Routes to Development) เท่านั้น โดยเส้นทางของการเปลี่ยนแปลงแบบสมบูรณสามารถจำแนกออกได้เป็น 3 ประเภท

คือ (1) เส้นทางที่ให้กลุ่มเป้าหมายได้ตัดสินใจก่อนการฝึกอบรม (Early Decision-making in the Development route) (2) เส้นทางที่ให้กลุ่มเป้าหมายได้รับการฝึกอบรมก่อนที่จะเลือกเอาไปปฏิบัติด้วยตนเอง (Late Decision-making in the Development Route) และ (3) เส้นทางที่เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงแบบพลวัตร (Possible Interactions in a Dynamic Change Process) ดังมีรายละเอียดของขั้นตอนในแต่ละประเภทของเส้นทางดังกล่าวนี้ ที่แสดงไว้ในตารางที่ 2

นอกจากนั้น ควรกล่าวเพิ่มเติมไว้ด้วยว่า จากการทบทวนวรรณกรรมในเบื้องต้น ได้ค้นพบว่า ความเชื่อ (งมงาย) ศักดิ์ศรัทธาและค่านิยม (ที่ไม่พึงประสงค์) ล้วนแล้วแต่เป็นสภาพการณ์ในเบื้องต้นของปัญหาสำคัญอื่นๆ อีกทั้งยังมีอิทธิพลหรือเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการเสริมสร้างมโนธรรมสำนึกให้กับกลุ่มเป้าหมาย อาทิ ในงานวิจัยของ Phowungprasit (2005, p. 336) ที่ยืนยันว่า ปัจจัยหนึ่งแห่งความสำเร็จของกิจกรรมการเสริมสร้างมโนธรรมสำนึกคือ กลุ่มเป้าหมายต้องมีความเชื่อ ค่านิยม และทัศนคติที่ดีต่อกิจกรรมดังกล่าวนี้ ก่อน ในขณะที่ Sookjaroen (2008, p. 220) ก็ให้การยอมรับเช่นเดียวกันว่า ความเชื่อที่งมงายของคนในชุมชน อาทิ คนในท้องถิ่นส่วนหนึ่งที่ยังมองว่าการซ่อมหมัภัยพิบัติ คือการสาปแช่งให้เกิดสิ่งเลวร้ายกับพื้นที่ของตนเอง ซึ่งถือว่าเป็นอุปสรรคสำคัญของการเสริมสร้างมโนธรรมสำนึก ส่วนงานของ Thuraworn (2009, p. 194-195) ก็ยืนยันอย่างหนักแน่นว่า พื้นฐานความเชื่อในทางศาสนา เป็นทั้งปัจจัยสนับสนุนและปัจจัยอุปสรรคที่สำคัญต่อการเสริมสร้างมโนธรรมสำนึก รวมทั้งงานของ Phowungprasit & Chongchit (2023, p. 557-558) ที่พบว่า ในชนบทแห่งหนึ่งของประเทศไทย ยังคงพบกลุ่มคนที่มีความเชื่องมงายเกี่ยวกับการชุธาตุตัวเลขกับต้นไม้เพื่อนำมาเสี่ยงดวงกับสลากกินแบ่งรัฐบาล และคนกลุ่มนี้ย่อมมีความจำเป็นที่จะต้องได้รับการเสริมสร้างมโนธรรมสำนึกอย่างเร่งด่วน

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ปรากฏการณ์คนตื่นธรรม มีเส้นทางเริ่มต้นจากประเด็นคำถามของผู้สนใจผ่านทางสื่อสังคมออนไลน์สามช่องทางหลัก ได้แก่ TikTok, YouTube, และ Facebook โดยเฉพาะช่องทางการไลฟ์สด ซึ่งผู้ฟังสามารถส่งประเด็นคำถามและคนตื่นธรรมสามารถเลือกตอบคำถามแบบทันทีได้ผ่านทางระบบอินเทอร์เน็ตด้วยแอปพลิเคชันดังกล่าวข้างต้นนี้พร้อมๆ กัน ดังนั้นสารในท่อนี้ ก็คือคำตอบหรือคำสอนของคนตื่นธรรม เพื่อถ่ายทอดไปยังผู้สนใจรับฟังทั้งในแบบไลฟ์สดและแบบเปิดเข้าไปดูย้อนหลัง จากนั้นเมื่อผู้สนใจได้รับฟัง

สารดังกล่าวก็จะเกิดการคิดพิจารณาและตัดสินใจเชื่อหรือไม่เชื่อด้วยตนเอง และพร้อมที่จะลงมือปฏิบัติตามสิ่งที่ตนเองได้เลือกตัดสินใจนั้นๆ

จากปรากฏการณ์ดังกล่าวถึงขั้นตอนนี้ สามารถนำแนวคิดเรื่องการเสริมสร้างมโนธรรมสำนึกของ Freire (1970) มาอธิบายได้คือ เมื่อคนตื่นธรรมตอบคำถาม เขาจะพยายามไม่นำเสนอความคิดเห็นหรือการตัดสินใจของตนอย่างตรงไปตรงมาในลักษณะบอกให้ทราบ แล้วให้ปฏิบัติตาม แต่เขาเลือกที่จะนำเอาสิ่งเหล่านี้ไปเข้ารหัส (Codification) คือ พัฒนาเป็นคำพูด (เป็นคำตอบ ซึ่งอาจจะเป็นการถามคำถามกลับไป) ที่กระตุ้นให้ผู้ฟังคิดหาคำตอบของตนเองและด้วยตนเอง จากนั้น เมื่อผู้ฟังได้รับสารก็จะเกิดการคิดวิพากษ์ คิดวิเคราะห์ ด้วยหลักเหตุผล และตัดสินใจในประเด็นนั้นๆ ได้ด้วยตนเอง ซึ่งเรียกว่าเกิดการถอดรหัส (Decoding) ขึ้น โดยที่กระบวนการเข้ารหัสและการถอดรหัสนี้ จะทำให้ผู้ฟังได้เกิดการเสริมสร้างมโนธรรมสำนึก (Conscientization) ขึ้นมาได้

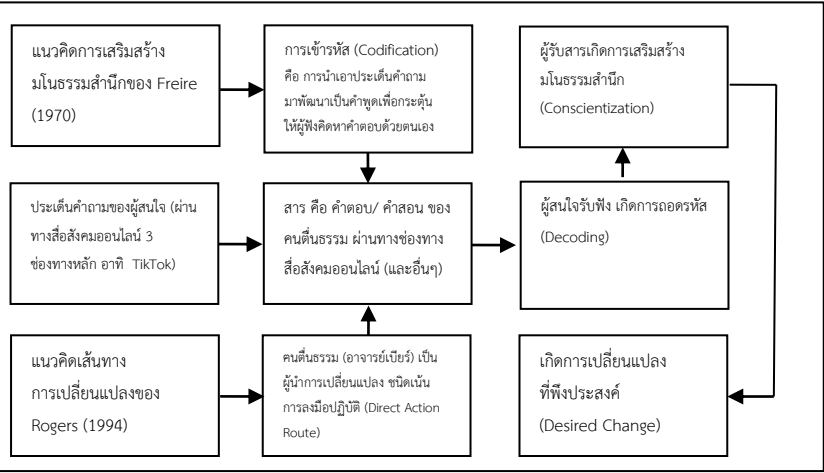

Figure 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ในอีกด้านหนึ่งของปรากฏการณ์เดียวกันนี้ ก็ยังสามารถนำแนวคิดเรื่องเส้นทางการเปลี่ยนแปลงของ Rogers (1994, p. 118-130) มาอธิบายและขยายความเพิ่มเติมได้ กล่าวคือ ในกรณีนี้ คนตื่นธรรมย่อมมีฐานะเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Change Agent) บนเส้นทางการเปลี่ยนแปลง (Route to Change) ชนิดเน้นการลงมือปฏิบัติโดยตรง (Direct

Action Route) ซึ่งเส้นทางนี้มีจุดเริ่มต้นจาก (1) สภาพการณ์ที่เป็นอยู่ (Existing State) (2) จากนั้นผู้นำการเปลี่ยนแปลงจะพยายามกระตุ้นความตระหนักซึ่งจะต้องเปลี่ยนแปลงของกลุ่มเป้าหมาย (Awareness) (3) แต่น่าเสียดายที่ผู้นำการเปลี่ยนแปลงบนเส้นทางประเภทนี้ ได้ข้ามขั้นตอนสำคัญไป นั่นคือการให้การศึกษาหรือการฝึกอบรมเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง (Knowledge & Skills or Education & Training) (4) โดยมุ่งตรงไปที่การเน้นให้กลุ่มเป้าหมายได้ลงมือปฏิบัติด้วยตนเองโดยตรง (Direct Action) (5) เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์ (Desired Change) ซึ่งในอีกด้านหนึ่งของเหรียญเดียวกันนี้ ก็ยังสามารถกล่าวได้ว่า การเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์ดังกล่าว ย่อมเป็นผลจากการที่กลุ่มเป้าหมาย (ผู้ฟังสื่อสังคมออนไลน์ของคนตื่นธรรม) ได้เกิดมโนธรรมสำนึกขึ้นตามแนวคิดของ Freire (1970) ที่นำมาอธิบายไว้ข้างต้นแล้วนี้ ดังมีรายละเอียดตามภาพที่ 1

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีรายละเอียดของวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้คือ

1 หน่วยที่ใช้ในการวิเคราะห์ คือคลิปวิดีโอทัศนของคนตื่นธรรม บนแอปพลิเคชัน TikTok “ช่อง kontuenthum คนตื่นธรรม” (@kontuenthum) มีผู้ติดตาม 2.5 ล้านบัญชีผู้ใช้งาน และถูกใจ 22.2 ล้านบัญชีผู้ใช้งาน (Kontuenthum, 2024a) และแอปพลิเคชัน YouTube “ช่องคนตื่นธรรม” (@Tuen88) มีผู้ติดตาม 2.02 แสนบัญชีผู้ใช้งาน (Kontuenthum, 2024b)

2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ประกอบไปด้วย (1) แบบบันทึกการวิเคราะห์เนื้อหา และการตีความปรากฏการณ์ที่ผู้วิจัยได้พัฒนาขึ้น (2) โปรแกรมคอมพิวเตอร์บนระบบปฏิบัติการวินโดวส์ อาทิ วิแอลซี เพื่อใช้เล่นคลิปวิดีโอในรูปแบบช่วงเวลา

3 การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลจากแอปพลิเคชัน (1) TikTok “ช่อง kontuenthum คนตื่นธรรม” และ (2) YouTube “ช่องคนตื่นธรรม” ระหว่างวันที่ 22 มิถุนายน ถึงวันที่ 31 ตุลาคม 2567 การเก็บรวบรวมข้อมูลประกอบไปด้วย 3 ขั้นตอน คือ (1) เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการเข้าฟังจากคลิปวิดีโอคำสอน/กิจกรรมของคนตื่นธรรม (2) วิเคราะห์เนื้อหาที่ปรากฏอยู่ในคลิปวิดีโอทัศน และ (3) วิเคราะห์และตีความเนื้อหาจากตัวอย่างคลิปวิดีโอทัศนที่เป็นกรณีศึกษาของการเสริมสร้างมโนธรรมสำนึกและเส้นทางการเปลี่ยนแปลง

4 การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ที่ปรากฏอยู่ในคลิปวิดีโอทัศนของคนที่ขึ้นธรรม และการตีความปรากฏการณ์ด้วยวิธีการวิเคราะห์แบบอุปนัย (Analytical Induction) นอกจากนี้ ยังได้ใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้าทางด้านผู้วิจัย (Investigator Triangulation Technique) ตามวิธีการของ Denzin (Cited in Chantavanich, 2003, p. 129-130) เพื่อตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล (การตีความ) กล่าวคือ ผู้วิจัยและผู้ช่วยนักวิจัยอีก 1 คน ได้ทำงานร่วมกันในขั้นตอนของการวิเคราะห์ข้อมูล ด้วยการอธิบายและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันในการตีความข้อมูลที่ถูกค้นพบจากคลิปวิดีโอทัศน จนกระทั่งได้ความคิดเห็นที่ตรงกันในท้ายที่สุด

ผลการวิจัย

ในภาพรวมพบว่า การนำเสนอเนื้อหาของคนที่ขึ้นธรรมประกอบไปด้วย 2 ลักษณะใหญ่ๆ คือ (1) การใช้คำพูดที่ค่อนข้างดุดัน รุนแรง โผงผาง และไม่เกรงใจใคร ขณะที่อยู่ในกิจกรรมการไลฟ์สดเพื่อตอบคำถามจากผู้สนใจทางบ้าน และ (2) การใช้คำพูดที่สุ่มและส่าวม ขณะที่อยู่ในกิจกรรมการบรรยายธรรม ซึ่งผลการวิจัยที่จะนำเสนอต่อไปนี้จะมุ่งไปที่ลักษณะในประการแรกเป็นสำคัญ

“ช่องคนตื่นธรรม (@kontuenthum)” บนแอปพลิเคชัน TikTok ได้ขึ้นแสดงสัญลักษณ์ “ปักหมุดแล้ว” ไว้บนคลิปวิดีโอทัศนของช่องจำนวน 3 คลิป (ข้อมูล ณ วันที่ 28 ตุลาคม 2567) นั้นย่อมแสดงได้ว่า ทั้ง 3 คลิปวิดีโอทัศนนี้ เจ้าของช่องมีความภาคภูมิใจที่จะนำเสนอให้กับผู้ที่เข้ามาเข้าชม ซึ่งบทความนี้ได้เลือกมานำเสนอเป็นตัวอย่างไว้เพียง 2 คลิป (ตามความนิยมของผู้ที่เข้ามาเข้าชม คือ 12.3 และ 9.5 ล้านครั้ง ตามลำดับ) คือ (1) คลิปวิดีโอทัศน “กลางคืนห้ามกวาดบ้าน” และ (2) คลิปวิดีโอทัศน “เสาไฟฟ้าหน้าบ้านผิดฮวงจุ้ย?” อย่างไรก็ตาม ตัวอย่างของคลิปวิดีโอทัศนอื่นๆ (อีก 8 ลำดับจาก 10 ลำดับแรก) ที่ได้รับความนิยมสูงสุดจากผู้สนใจ ได้แก่ (3) “ห้ามเด็ดขาด เลี่ยงเพลพระด้วยพิชซ่าหรือ KFC”, (4) “คนใส่บาตรไม่เคยพูด คนพูดไม่เคยใส่ !”, (5) “ทำไมต้องจัดงานศพ?”, (6) “ผู้หญิงเดินข้าม ลอดราวตากผ้าของจะเสื่อม”, (7) “มีต้นมะละกอหน้าบ้านจะเก็บเงินไม่อยู่?”, (8) “เผลอเด็กให้บรรพบุรุษ เค้าจะได้รับจริงมั้ย?”, (9) “โบราณห้ามนอนหันหัวไปทางทิศตะวันตก” และ (10) “บวชน้ำไฟจำเป็นหรือไม่?”

1 การวิเคราะห์ปรากฏการณ์คนตื่นธรรมกับแนวคิดการเสริมสร้างโนธรรม สำนึกและเส้นทางของการเปลี่ยนแปลง

1.1 คลิปวีดิทัศน์ “เสาไฟฟ้าบ้านผิดขงจื๊อ?” สามารถนำมาวิเคราะห์
ปรากฏการณ์ได้ว่า

(1) ขั้นตอนที่ 1 ผู้สนใจรับฟัง ได้ตั้งประเด็นคำถามซึ่งเป็นข้อสงสัยของตนในเรื่องการมีเสาไฟฟ้าอยู่หน้าบ้านว่าจะมีผลร้ายหรือไม่ ด้วยการส่งคำถามดังกล่าวผ่านทางช่องทางสื่อสังคมออนไลน์ไปยังคนตื่นธรรม เพราะโดยปกติแล้วมักจะมีหมอดูส่วนหนึ่งได้แสดงความคิดเห็นเป็นคำทำนายเอาไว้ว่า กรณีเช่นนี้จะทำให้เกิดเป็นผลร้ายกับบุคคลที่อาศัยอยู่ในบ้านนั้น

(2) ขั้นตอนที่ 2 คนตื่นธรรมเลือกคำถามและคิดหาคำตอบ ในขั้นตอนนี้จะมีคำถามบางส่วนถูกเลือกขึ้นมาตอบ และในทางตรงกันข้ามก็จะมีคำถามอีกส่วนหนึ่งที่ไม่ได้รับการตอบ ซึ่งการพิจารณานี้เป็นไปตามการตัดสินใจของคนตื่นธรรมโดยตรง ทั้งนี้เพราะข้อความที่ส่งเข้ามา (ผ่านทางช่องทางไลฟ์สดทั้งสามแอปพลิเคชัน) จะไหลเลื่อนไปเร็วมาก เนื่องจากมีผู้สนใจรับฟัง ส่งคำถามเข้ามา และร่วมแสดงความคิดเห็นประกอบเอาไว้เป็นจำนวนมาก

(3) ขั้นตอนที่ 3 ในการตอบคำถาม คนตื่นธรรมจะใช้วิธีการคิดคำตอบของตนเองเอาไว้ก่อน แต่จะไม่ตอบออกไปแบบตรงไปตรงมา แต่จะนำไปเข้ารหัส โดยการพัฒนาเป็นคำพูดเพื่อกระตุ้นให้ผู้ฟังคิดหาคำตอบได้ด้วยตนเอง ในกรณีเรื่องเสาไฟฟ้าหน้าบ้านนี้ การเข้ารหัส (Coding or Codification) คือ การเปรียบเทียบตามหลักการเหตุและผลของการมีเสาไฟฟ้าที่หน้าบ้าน ซึ่งเขาได้กล่าวไว้ว่า

(ถาม: เสาไฟอยู่หน้าบ้านจะเป็นอะไรมั๊ยคะ) “เป็น มีงมีไฟฟ้าใช้..หรือมีงไม่
อยากมีไฟใช้ มีงก็ให้การไฟฟ้ามาถอดออกไป... ต่อให้มีงหา... (ฮู้)... มาแปะตามความเชื่อ...
มีงเสียดังค์ค่าโง่... กระดาษแผ่นเดียวไปแปะ มีงว่ามันจะหายเหวอ... ถ้าพลังมันสามารถดับ
ได้ด้วยกระดาษแผ่นเดียว... มีงช่วยกรุณาเอาฮู้ไปดับ(กลืนเหม็นของ-ขยายความโดยผู้วิจัย)
ชี้หมาชี้แมวให้กูหน่อย... (เสาไฟ-ขยายความโดยผู้วิจัย)มีแต่พลังงานดีคือทำให้มีงมีพัดลมใช้
หุงข้าว หุงอาหาร ชาร์ตแบตเตอรี่... มีงลองให้เค้ามารถถอดเสาไฟฟ้าออกสิ โห พลังงานดี
มาแล้ว อะ มีงไม่ต้องหุงข้าว ไม่ต้องชาร์ตแบตเตอรี่... เอามั้ยหละ โอ้วตาย มีงปัญญา
อ่อนอะไรกับเสาไฟต้นเดียว...” (Kontuenthum, 2024c)

(4) ขั้นตอนที่ 4 เมื่อผู้สนใจได้รับฟังคำตอบ ก็จะมีการถอดรหัส (Decoding) ด้วยการเปรียบเทียบภาพในจินตนาการของรหัส ผ่านกระบวนการคิดวิพากษ์ คิดวิเคราะห์ และคิดอย่างเป็นเหตุผล ได้แก่

(4.1) สถานการณ์หรือคุณประโยชน์ของการมีไฟฟ้าใช้และการไม่มีไฟฟ้าใช้

(4.2) การนำกระดาษชูมาติดไว้จะสามารถแก้ไขปัญหาก็ได้หรือไม่ และหากแก้ไขได้ กระดาษชูก็ย่อมที่จะต้องมีความสามารถส่งออกมาแก้ไขปัญหากลืนหมิ้นของการ ขยับถ่ายของสุนัขและแมวที่เลี้ยงเอาไว้ได้เช่นเดียวกัน

(4.3) การต้องสูญเสียเงินจำนวนหนึ่งสำหรับเป็นค่ากระดาษชู (จากหมอดู)

(5) ขั้นตอนที่ 5 ผู้รับฟังย่อมจะรู้ถูก รู้ผิด และสามารถเลือกปฏิบัติในสิ่งที่ ถูกต้องได้ หรือนั่นก็คือการเกิดมโนธรรมสำนึกว่า เสไฟฟ้าหน้าบ้านย่อมไม่มีผลทำให้ สูญเสียพลังงานความสมดุลของผู้อยู่อาศัยภายในบ้าน (ตามที่หมอดูขงจื๊อส่วนหนึ่งได้ ทำนายเอาไว้) ในทางตรงกันข้าม มันกลับมีประโยชน์โดยตรง เพราะทำให้คนที่อาศัยอยู่ใน บ้านนั้นได้มีไฟฟ้าใช้นั่นเอง นอกจากนั้นกระดาษชูย่อมไม่มีผลใดๆ สำหรับการแก้ไขปัญหานี้ได้เลย และยังทำให้ผู้ที่หลงเชื่อต้องสูญเสียเงินทองอีกด้วย

(6) ขั้นตอนที่ 6 เมื่อผู้สนใจรับฟังคลิปปิดทัศน์เกิดมโนธรรมสำนึกขึ้นมาแล้ว นั้น ก็ย่อมหมายถึง เขาเหล่านั้นได้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์ (Desired Change) ใน เรื่องการมีเสไฟฟ้าหน้าบ้านได้ว่า เมื่อตนเองจะต้องตกอยู่ในสถานการณ์เช่นนี้ ควรที่จะ เลือกปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้องได้อย่างไร หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า เขาได้ค้นพบคำตอบที่ทำให้ คลายทุกข์ลงไปได้แล้วด้วยตนเอง นอกจากนั้น การเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์นี้ยังหมายถึง การขยายผลไปสู่ประเด็นอื่นๆ ในทำนองเดียวกัน นั่นก็คือตนเองก็จะต้องใช้การคิดวิพากษ์ คิดวิเคราะห์ และคิดอย่างเป็นเหตุผล ในสถานการณ์ต่างๆ ที่จะต้องเลือกตัดสินใจในชีวิตจริง

1.2 คลิปปิดทัศน์ “กลางคืนห้ามกวาดบ้าน” สามารถนำมาวิเคราะห์ ปรากฏการณ์ได้ว่า

(1) ขั้นตอนที่ 1 ผู้สนใจรับฟัง ได้ตั้งประเด็นคำถามซึ่งเป็นข้อสงสัยของตน ใน เรื่องการห้ามกวาดบ้านในเวลากลางคืน เพราะจะทำให้เก็บทรัพย์สินที่หามาได้เอาไว้ไม่อยู่ จึง ส่งคำถามดังกล่าวผ่านทางช่องทางสื่อสังคมออนไลน์ไปยังคนต้นธรรม เพราะประเด็นนี้ยังเป็นความเชื่อของคนกลุ่มหนึ่งในสังคมไทยปัจจุบัน

(2) ขั้นตอนที่ 2 คนต้นธรรมเลือกคำถามข้างต้น

(3) ขั้นตอนที่ 3 คนต้นธรรมคิดคำตอบของตนเองเอาไว้ก่อน แล้วจึงนำคำตอบนั้นไปเข้ารหัสโดยการพัฒนาเป็นคำพูดเพื่อกระตุ้นให้ผู้ฟังคิดหาคำตอบได้ด้วยตนเอง ในกรณีเรื่องกลางคืนห้ามกวาดบ้านนี้ การเข้ารหัส (Coding or Codification) คือ การเปรียบเทียบตามหลักการเหตุผล ในประเด็นการกวาดบ้านและการใช้จ่ายทรัพย์สิน ซึ่งเขาได้กล่าวไว้ว่า

(ถาม: คำบอกว่า ถ้ากวาดบ้านตอนกลางคืนจะเหมือนเรากวาดทรัพย์สินออกจากบ้าน) “ทรัพย์สินมีอยู่ที่ไหน อยู่ในกระเป๋า แล้วมันไปได้อย่างไร ใครเป็นคนดึงออกไป มีมึงไม่ใช่หรอ... ไม่กวาดเป็นคนดึงเงินในกระเป๋าไม่ใช่หรอ... ทรัพย์สินเราอยู่กับเรา เราจะเอาออกไปได้ คือเราไปจ่าย โอนเร็ว โอนเก่ง ล้างเก่ง ซ้อมเก่ง ไม่กวาด กวาดได้หรอ อ้าว ความเชื่อพวกนี้ มันไม่มีเหตุ ไม่มีผล แต่เราก็มั่นใจกันแปลกมัย... ใครเป็นคนจ่ายทรัพย์สิน กฎเกณฑ์นี้ มีมึงไม่ใช่หรอ คนกวาดไม่ใช่หรอ มันเรื่องเกี่ยวกับการกวาดมัย... สรุปเป็นที่การกวาดบ้านหรือเป็นที่ตัวมึง... คำบอกว่ากวาดบ้านแล้วจะดึงทรัพย์สินออก อ้าว แล้วมึงภูบ้านหละ ล้างจานอะ ซักผ้าอะ ล้างห้องน้ำอะ ล้างรถอะ มึงคิดว่าทรัพย์สินจะออกมัย ออก เพราะอะไร เพราะมึง เกี่ยวกับการกวาดบ้านมัย... ต่อให้มึงไปกวาดตั้งแต่ปากซอย... แล้วมึงเปิดประตูบ้านรอ แล้วกวาดเข้าไปในบ้านมึง ภูก็รับประกัน ถ้าเป็นมึง มึงก็เง็ง เพราะคนใช้ตั้งค์คือมึง มันไม่เกี่ยวกับการกวาดเข้าหรือกวาดออก... แหม มันยังจะเถียงอีกนะ ว่ามันต้องกวาดเข้า ไม่ใช่กวาดออก... มึงจะไปเอาขยะ รถขยะมาจอดหน้าบ้าน แล้วเทขยะลงหน้าบ้านมึง แล้วมึงกวาดขยะจากรถขยะเข้าไปในบ้านมึง มันก็ไม่ได้ทำให้มึงรวยขึ้น มันคนละเรื่อง... แหม เดี่ยวกระโดนนี่ตีกบาล... จะได้มีสติขึ้นมาซะที จะได้เลิกเง็ง...” (Kontuenthum, 2024d)

(4) ขั้นตอนที่ 4 เมื่อผู้สนใจได้รับฟังคำตอบ ก็จะมีการถอดรหัส (Decoding) ด้วยการเปรียบเทียบภาพในจินตนาการของรหัส ผ่านกระบวนการคิดวิพากษ์ คิดวิเคราะห์ และคิดอย่างเป็นเหตุผล ได้แก่

(4.1) การกวาดบ้านกับการใช้จ่ายทรัพย์สินมีความเกี่ยวข้องกันหรือไม่

(4.2) การกวาดบ้านด้วยการโยนเอาขยะเข้าไปในบ้าน แตกต่างไปจากการกวาดเอาขยะออกจากบ้านหรือไม่ และในอย่างแรกนี้ จะมีผลต่อการเก็บรักษาทรัพย์สินของตนเอาไว้หรือไม่

(4.3) หากทำกิจกรรมอย่างอื่นที่เกี่ยวข้องกับงานบ้าน อาทิ ภูบ้าน ล้างจาน หรือ ซักผ้า เป็นต้น จะมีผลต่อการเก็บรักษาทรัพย์สินเอาไว้ไม่ได้ เช่นเดียวกันกับความเชื่อในเรื่องการกวาดบ้าน (กวาดออกหรือกวาดในเวลากลางคืน) หรือไม่

(5) ขั้นตอนที่ 5 ผู้รับฟังเกิดมโนธรรมสำนึกว่า การกวาดบ้าน (ไม่ว่าจะเป็นการกวาดเข้าหรือกวาดออก หรือแม้แต่การกวาดบ้านในช่วงเวลาใดก็ตาม) กับการเก็บรักษาทรัพย์สินที่หามาได้ เป็นคนละประเด็นกัน และสามารถสรุปได้ว่า ตนเองต่างหากที่เป็นผู้ใช้จ่ายทรัพย์สินนั้นออกไป

(6) ขั้นตอนที่ 6 เมื่อผู้สนใจรับฟังคลิป์วิดีโอที่บันทึกมโนธรรมสำนึกขึ้นมาแล้ว นั้นก็ย่อมหมายถึง เขาเหล่านั้นได้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์ (Desired Change) ในความเชื่อเรื่องห้ามกวาดบ้านในช่วงเวลากลางคืนว่า ตนเองควรจะเลือกปฏิบัติต่อไปอย่างไร ควรจะรักษาความเชื่อเดิมนี้นี้ไว้หรือว่าควรจะเปลี่ยนแปลงโดยการปลดปล่อยตนเองออกมาจากความเชื่อมรดกดังกล่าวนี้ และการเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์นี้ยังหมายถึงการขยายผลไปสู่ประเด็นอื่นๆ ด้วยเช่นเดียวกัน

จากข้อมูลข้างต้นนี้ สามารถสรุปได้ว่า การวิเคราะห์ปรากฏการณ์คนตื่นธรรมกับการเสริมสร้างมโนธรรมสำนึกและเส้นทางการเปลี่ยนแปลง พบว่า มี 6 ขั้นตอน ได้แก่ (1) ผู้สนใจรับฟังตั้งประเด็นคำถาม (2) คนตื่นธรรมเลือกคำถาม (3) คนตื่นธรรมคิดคำตอบและนำคำตอบไปเข้ารหัส (4) ผู้สนใจรับฟังถอดรหัส (5) ผู้รับฟังเกิดมโนธรรมสำนึกขึ้น และ (6) เกิดการเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์และการขยายผลไปสู่ประเด็นอื่นๆ

2 การวิเคราะห์ผลกระทบจากปรากฏการณ์คนตื่นธรรมต่อคนไทยที่หันมาสนใจคำสอนนี้

2.1 ลักษณะเฉพาะตัวในการนำเสนอเนื้อหาของคนตื่นธรรม จากการสังเกตพบว่า ลักษณะเฉพาะตัวของการสอนและการตอบคำถามของคนตื่นธรรม มีลักษณะดังนี้

(1) ใช้สรรพนามบุรุษที่ 1 ว่า “กู” สรรพนามบุรุษที่ 2 ว่า “มึง” และมักใช้สรรพนามบุรุษที่ 3 ว่า “มัน, พวกมัน” ซึ่งเขามองว่าสรรพนามเหล่านี้ มิใช่คำหยาบคายแต่อย่างใด และในทางตรงกันข้าม ยังเป็นภาษาที่สามารถสร้างความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับกลุ่มผู้สนใจฟังได้อีกด้วย

(2) มีการใช้คำพูด การวิพากษ์วิจารณ์ หรือการแสดงความคิดเห็น ที่ค่อนข้างดุตัน รุนแรง โผงผาง และไม่เกรงใจใคร อาทิ “ไม่ต้องสาระแนเรื่องชาวบ้าน” เป็นต้น นอกจากนี้ บัญชีผู้ใช้งานที่ส่งคำถามอันเป็นลักษณะของความเชื่อมรดกในสังคมไทยเกือบจะทั้งหมดล้วนถูกตอบว่ากลับไปด้วยความเห็นที่ว่า หากใครเชื่อเช่นนั้นก็จะเป็ “ไอ้พวกโง่” และหากยังคงที่จะหลงเชื่อเช่นนั้นอยู่ต่อไป ก็จะสามารถแก้ไขได้ด้วย “เดี่ยวกูเอา

กระโถนตึกบาล” หรือ “เดี่ยวกูเอากะโถนตึกปาก” เพื่อจะได้ปรับเปลี่ยนความเข้าใจเสียใหม่ คือเลิกเชื่อในเรื่องมงายเข่นนั้น หรือเลิกงั้นเอง

(3) พยายามมุ่งไปสู่สัจธรรม ความจริง ด้วยการใชภาษาอย่างไม่เป็นทางการ และสะท้อนความใกล้ชิด เพื่อให้ผู้ฟังสามารถเข้าใจได้ไม่ยาก

2.2 ปฏิกริยาสะท้อนกลับของกลุ่มเป้าหมายที่มีต่อการนำเสนอของคนต้นธรรมบนแอปพลิเคชัน TikTok จากการสังเกตพบว่า โดยส่วนใหญ่แล้วกลุ่มผู้ที่ให้ความสนใจกับแนวทางการสอนและการสอนธรรมะของคนต้นธรรม จะมีความคิดเห็นในเชิงบวกต่อเขา (ซึ่งสามารถยืนยันได้จากหลักฐานสำคัญคือจำนวนผู้ติดตาม ดังที่ได้แสดงเอาไว้แล้วข้างต้นนี้) รวมทั้งเมื่อได้รับฟังคำสอนในคลิปวิดีโอทัศน์แล้ว กลุ่มเป้าหมายได้เกิดมโนธรรมสำนึกในเรื่องนั้นๆ ขึ้นมาได้โดยทันที ยกตัวอย่างเช่น จากคลิปวิดีโอทัศน์ “เสไฟฟ้าหน้าบ้านฯ” มีผู้ที่โพสต์ความคิดเห็นไว้ อาทิ

“สบายใจละ เครียดมานาน กับเสไฟฟ้าหน้าบ้าน” (ความคิดเห็นจากบัญชีผู้ใช้งานชื่อ “lekurai2516”)

“ตั้งแต่ติดตามคนต้นธรรม ชีวิตเบาละเยอะละยะ” (ความคิดเห็นจากบัญชีผู้ใช้งานชื่อ “Nhunook Nook”)

“ที่พูดคือถูก ความจริงทั้งนั้น” (ความคิดเห็นจากบัญชีผู้ใช้งานชื่อ “surdamidsatit”)

“ดูแล้วหายเครียดละ” (ความคิดเห็นจากบัญชีผู้ใช้งานชื่อ “Supawinee”) และมีผู้มาตอบความคิดเห็นนี้ไว้ว่า “จริง หลายเรื่องเหมือนเรียกสติได้ดีเลยทีเดียว” (ความคิดเห็นจากบัญชีผู้ใช้งานชื่อ “arty”)

นอกจากนั้น ยังมีบัญชีผู้ใช้งานบนแอปพลิเคชัน TikTok อีกส่วนหนึ่ง ได้ออกมาทำคลิปวิดีโอทัศน์ในเชิงล้อเลียนและตลกขบขัน (Cover Show) เพื่อแสดงความสนุกสนาน เพราะเห็นด้วยกับความคิดเห็นในเรื่องเสไฟฟ้าหน้าบ้านฯ ของคนต้นธรรมในกรณีนี้ อาทิ

การนำเสนอเนื้อหาโดยใช้เสียงจากต้นฉบับของคลิปวิดีโอทัศน์ “เสไฟฟ้าหน้าบ้าน ผิดฮวงจุ้ย?” ของคนต้นธรรม และได้แสดงให้เห็นว่าบ้านของตนเองก็มีเสไฟฟ้าอยู่หน้าบ้านเช่นเดียวกัน จากนั้นเมื่อได้รับฟังเสียงจากคำสอนของคนต้นธรรมแล้ว ทำให้ตนเองเข้าใจในความเป็นจริง (เกิดมโนธรรมสำนึก) ในเรื่องนี้ จนทำให้เกิดความละอาย (ซึ่งสังเกตได้จากการแสดงสีหน้าสลด) ที่เข้าใจผิดมานาน อาทิ ในคลิปวิดีโอทัศน์ของบัญชีผู้ใช้งานคนหนึ่ง เขาได้แต่งตัวเป็นช่างไฟฟ้า และหลังจากฟังคำสอนนี้แล้ว ก็ได้เดินกลับเข้าไปในบ้าน

ของตนเอง และมุดเข้าไปที่ใต้โต๊ะ เพราะความละเอียดที่เข้าใจผิดในเรื่องนี้มานาน (จากบัญชีผู้ใช้งานชื่อ “เรื่องเล่ากูรู”) นอกจากนั้น ยังมีบัญชีผู้ใช้งานอีกจำนวนหนึ่ง ที่ออกมาทำคลิปวีดิทัศน์ในทำนองเดียวกันนี้ คือมายืนที่ข้างเสาไฟฟ้าหน้าบ้านของตนเอง และเมื่อได้รับฟังคลิปวีดิทัศน์เสียงคำสอนฯ ต้นฉบับแล้ว ก็ทำให้เกิดความละเอียด (ที่เข้าใจผิดมานาน และเกิดมโนธรรมสำนึกขึ้น) แล้วเดินด้วยสีหน้าสลด กลับเข้าไปในบ้านของตนเอง อาทิ บัญชีผู้ใช้งานชื่อ “MiKil เต้นได้ทุกที่”, “ปั่นแซ่บปั่นสุข”, และ “โปเตต้อง” เป็นต้น

2.3 แนวโน้มของการเสริมสร้างมโนธรรมสำนึกในเรื่องความเชื่อมงายที่กระจายออกไปสู่สังคมไทยในวงกว้าง

จากคลิปวีดิทัศน์บนแอปพลิเคชัน TikTok ที่มีผู้สนใจเข้าชมและได้แสดงความชื่นชอบด้วยการกดหัวใจ ดังที่ยกขึ้นมาเป็นตัวอย่างไว้ทั้ง 10 คลิป (ซึ่งเป็นเพียงแค่ส่วนหนึ่งเท่านั้น) ซึ่งมีการเข้าชมเกินกว่า 1 ล้านครั้งขึ้นไปทุกคลิปวีดิทัศน์ และที่มากที่สุดก็เกินกว่าจำนวน 12.4 ล้านครั้ง ดังตัวอย่างคลิปวีดิทัศน์ “กลางคืนห้ามกวาดบ้าน” มีผู้เข้าชมจำนวน 12.4 ล้านครั้ง และมีผู้กดหัวใจให้จำนวนมากถึง 688,600 ครั้ง/บัญชีผู้ใช้งาน (ข้อมูล ณ วันที่ 13 พฤศจิกายน 2567)

ผลจากการวิเคราะห์เนื้อหาที่คลิปวีดิทัศน์เหล่านี้ได้พยายามนำเสนอให้กับผู้ที่สนใจรับชม พบว่า เนื้อหาทั้งหมดที่คนต้นธรรม นำเอามาทำเป็นประเด็นของคลิปวีดิทัศน์ล้วนแล้วแต่เป็นเรื่องความเชื่อมงายหรือความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนของคนบางส่วนในสังคมไทย รวมถึงการถามหาแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องเหมาะสมสำหรับชาวพุทธ เป็นต้น

เมื่อวิเคราะห์จากการแสดงความคิดเห็นของบัญชีผู้ใช้งานที่โพสต์ข้อความไว้ จะพบว่าคลิปวีดิทัศน์เหล่านี้ ได้ทำหน้าที่เสริมสร้างมโนธรรมสำนึกตามประเด็นต่างๆ ที่นำเสนอไว้ให้กระจายออกไปสู่สังคมไทยในวงกว้างได้ อาทิ

“จริงที่สุดเพื่อนสักลายมือเสียไป 3,900 บาท ทุกวันนี้ยังยืมเงินเราใช้อยู่เลย” (ความคิดเห็นจากบัญชีผู้ใช้งานชื่อ “Dear wellness” จากคลิปวีดิทัศน์ “ลงลายมือเสริมดวงการงาน การเงิน ได้จริงมั๊ย”)

“เคยมีเพื่อนสักลายมือ ลิงลม วันนั้นของขึ้น ร่วงจากต้นไม้แขนหัก” (ความคิดเห็นจากบัญชีผู้ใช้งานชื่อ “Tongchai chuenchom” จากคลิปวีดิทัศน์ “สักลายมือของขึ้นมีจริงไหม”)

“ฟังคนต้นธรรมจนมูฟออนได้” (ความคิดเห็นจากบัญชีผู้ใช้งานชื่อ “เตยน้อยร้อยเปอร์เซ็นต์” จากคลิปวิดีโอที่ค้น “หนูเล็กกับแพนฯ”)

“ทำบุญไม่จำเป็นต้องที่วัดเสมอไปเห็นคนแก่คนเร่ร่อนข้างทาง เาน้ำขมนมไปให้ก็สบายใจแล้ว ผมก็ทำแบบนั้น” (ความคิดเห็นจากบัญชีผู้ใช้งานชื่อ “Oam Katkanin” จากคลิปวิดีโอที่ค้น “วัยรุ่นไม่เข้าวัดเพราะ”)

“เห็นด้วยเลยครับ รูปผู้มีพระคุณ เราระลึกถึงเสมอเวลาสวดมนต์เสร็จแล้ว มองด้วยความระลึกถึงและทบทวนความดี ทบทวนคำสอนได้” (ความคิดเห็นจากบัญชีผู้ใช้งานชื่อ “ยุ้ย” จากคลิปวิดีโอที่ค้น “รูปบรรพบุรุษฯ”)

“ต้องเปิดคลิปนี้ให้แม่ดูแล้ว ยายเสียไป 20 ปี แม่ไปทำบุญตลอด บอกกลัวยายไม่มีอะไรกิน” (ความคิดเห็นจากบัญชีผู้ใช้งานชื่อ “I’m nn Act” จากคลิปวิดีโอที่ค้น “ไม่มีเงินทำบุญฯ”)

“แม่ย่านาง คือกุศโลบายในการใช้รถ” (ความคิดเห็นจากบัญชีผู้ใช้งานชื่อ “MareeYa Car Shop” จากคลิปวิดีโอที่ค้น “ไหว้แม่ย่านางรถขับที่ปลอดภัยแล้วคลาด”)

“การกระทำเท่านั้น ที่เป็นเหตุและผลของการใช้ชีวิตด้วยกัน” (ความคิดเห็นจากบัญชีผู้ใช้งานชื่อ “Mameaw Chaeunwoo” จากคลิปวิดีโอที่ค้น “หมอดูทุกา”)

“หายแล้วค่ะ ฟังหายเลย ไม่เป็นแล้วค่ะ กรูหายเพราะอาจารย์เลย” (ความคิดเห็นจากบัญชีผู้ใช้งานชื่อ “Kafaim” จากคลิปวิดีโอที่ค้น “โรคซึมเศร้าฯ”)

“ขอบคุณค่ะที่ช่วยให้จิตสว่างขึ้น รู้สึกดีขึ้น เพราะรู้สึกผิดมา 30 กว่าปี มีแต่คนบอกว่าเด็กตามให้ตกต่ำ” (ความคิดเห็นจากบัญชีผู้ใช้งานชื่อ “dys2eroiah75” จากคลิปวิดีโอที่ค้น “ทำแท้งฯ”)

เมื่อวิเคราะห์ในภาพรวม สามารถกล่าวได้ว่า คนต้นธรรมได้ทำหน้าที่สำคัญในสังคมไทยคือ “การทำให้คนไทยตื่นขึ้น” จากความเชื่อมหาย ช่วยแก้ไขความเข้าใจผิด และการนำเสนอแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องเหมาะสมให้กับคนไทย (ซึ่งส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา) หรือกล่าวโดยรวมได้ว่า เป็นการเปิดมุมมองใหม่ของชาวไทยพุทธ โดยเน้นที่เหตุผลอย่างตรงไปตรงมา ดังตัวอย่างคำพูดที่ผู้ใช้งานบัญชีบนแอปพลิเคชัน TikTok ได้โพสต์คลิปวิดีโอที่ค้นไว้ อาทิ

“...เออ ฟังไปฟังมาก็ทำให้ใช้ชีวิตแบบง่ายขึ้นนะ ทุกคน ไม่ต้องเครียดอะไรมาก ...เป็นคนถือธิดาธรรมะได้ถูกใจ และก็เชื่อว่าไม่ใช่ถูกใจแค่เราคนเดียว แต่ถูกใจหลายๆ คนด้วย...” (ความคิดเห็นจากบัญชีผู้ใช้งานชื่อ “พีตึกขอรวิว”)

และตัวอย่างบัญชีผู้ใช้งานที่ระบุข้อความไว้บนคลิปวิดีโอที่ตนเองว่าคนต้นธรรม ทำให้ตนเองสามารถใช้ชีวิตในสังคมปัจจุบันนี้ได้ง่ายขึ้น อาทิ บัญชีผู้ใช้งานชื่อ Krunim_Review, โอมพันพรีโอ, Kingkaw Love, Healthy DIY เป็นต้น

นอกจากนั้น ยังมีหลักฐานที่สามารถยืนยันได้ว่า “คนต้นทำ ทำคนต้น” จากความเชื่อที่ไม่เป็นเหตุผลของคอนสตันท์ในสังคมไทยได้ อาทิ

“ได้ฟังอาจารย์แล้ว ใช้ชีวิตอย่างมีสติมากขึ้น ชอบคุณค่ะ” (ความคิดเห็นจากบัญชีผู้ใช้งานชื่อ “Aun Aun” จากคลิปวิดีโอ “โบราณห้ามถวายพิชชา หรือ KFC พระ”)

“ดีนะ ช่วยให้อ่านใจความดี” (ความคิดเห็นจากบัญชีผู้ใช้งานชื่อ “อติ สักกะโต” จากคลิปวิดีโอ “คนใส่บาตรไม่เคยพูด คนพูดไม่เคยใส่”)

“ตาสว่างแล้วค่ะอาจารย์” (ความคิดเห็นจากบัญชีผู้ใช้งานชื่อ “แม่โอบ้านนา” จากคลิปวิดีโอ “ทำไมต้องจัดงานศพ?”)

“ฟังคนต้นธรรมกระจ่างทุกปัญหา” (ความคิดเห็นจากบัญชีผู้ใช้งานชื่อ “ปริญา” จากคลิปวิดีโอ “ผู้หญิงเดินข้าม ลอดราวตากผ้าของจะเสื่อม”)

“ดีใจมีต้นมะละกอที่บ้าน เวลารออยากกินสะดวกสบาย ไม่ใช่เรียสเรื่องนี้เลยค่ะ อาจารย์” (ความคิดเห็นจากบัญชีผู้ใช้งานชื่อ “Vachirawit” จากคลิปวิดีโอ “มีต้นมะละกอที่บ้านจะเก็บเงินไม่อยู่?”)

“ตั้งแต่มาเจอคุณ ใช้ชีวิตง่ายขึ้นเยอะเลย” (ความคิดเห็นจากบัญชีผู้ใช้งานชื่อ “รุ้งรัตน์” จากคลิปวิดีโอ “เผ่างเด็กให้บรรพบุรุษ แค่ว่าได้รับจริงมั้ย?”)

“ทุกวันนี้ก็ยังนอนหันไปทางทิศตก เพราะห้องบังคับทิศทาง ก็นอนหลับดี สบาย ไม่มีอะไร” (ความคิดเห็นจากบัญชีผู้ใช้งานชื่อ “Honey_Phash” จากคลิปวิดีโอ “โบราณห้ามนอนหันหัวไปทางทิศตะวันตก”)

“ดูแลท่านตอนท่านมีชีวิต นี่แหละ ทดแทนบุญคุณ” (ความคิดเห็นจากบัญชีผู้ใช้งานชื่อ “ติ่ม แม่แมว” จากคลิปวิดีโอ “บวชน้ำไฟจำเป็นหรือไม่?”)

อย่างไรก็ดี หลักฐานเชิงประจักษ์อีกกรณีหนึ่งที่ยืนยันได้ว่า คนต้นธรรม เป็นผู้มีอิทธิพล (Influencer) ในโลกออนไลน์ในสังคมไทยปัจจุบัน ก็คือการศึกษาได้รับรางวัล Top Social Influencer ในงาน “INFLUFEST 1st Infinite Fluence” ประจำปี 2024 ซึ่งจัดขึ้นโดยสมาคมการค้าอินฟลูเอนเซอร์ไทย (TITA) เมื่อวันที่ 10 ตุลาคม 2567 ณ ห้างเซ็นทรัลเวสต์เกต (Spingsong-pang Channel, 2024)

2.4 ข้อจำกัดของเส้นทางการเปลี่ยนแปลงในประเภทการลงมือปฏิบัติโดยตรง (Direct Action Route) และข้อเสนอเพื่อนำไปสู่เส้นทางการเปลี่ยนแปลงแบบสมบูรณ์ (Full Route)

ด้วยแนวคิดดังปรากฏในตารางที่ 2 สามารถวิเคราะห์ได้ว่า มีเพียงกลุ่มผู้สนใจที่ไปปฏิบัติธรรมตามแนวทางของคนตื่นธรรม ซึ่งเข้าไปร่วมกิจกรรมต่างๆ (ตามที่ได้มีการนัดหมายไว้) เท่านั้น ที่ได้รับการเสริมสร้างให้เกิดการพัฒนาด้วยเส้นทางการเปลี่ยนแปลงแบบสมบูรณ์ในประเภทที่สอง คือให้กลุ่มเป้าหมายได้รับการฝึกอบรมก่อนที่จะเลือกเอาไปปฏิบัติด้วยตนเอง ซึ่งในเส้นทางแบบนี้ สามารถคาดหวังกับการเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์อย่างถาวรได้

กล่าวคือเส้นทางนี้เริ่มต้นจาก (1) สภาพการณ์ที่เป็นอยู่ของกลุ่มเป้าหมาย (อาทิ ยังคงเป็นทุกข์ ยังปราศจากความเข้าใจหรือการปฏิบัติที่ถูกต้อง ยังมีปัญหาด้านสัมมาอาชีวะ ฯลฯ) จากนั้น (2) คนตื่นธรรมได้กระตุ้นความตระหนักที่จะต้องเปลี่ยนแปลง ซึ่งอาจจะผ่านทางสื่อโซเชียลมีเดียหรือช่องทางอื่นๆ ก็ได้ (3) เมื่อผู้สนใจพึงธรรมหรือปฏิบัติธรรมได้เดินทางมาเข้าร่วมกิจกรรมตามโครงการที่คนตื่นธรรมจัดให้มีขึ้น เขาก็ได้ทำหน้าที่ให้การฝึกอบรมกับกลุ่มเป้าหมาย (แต่เป็นการฝึกอบรมตามหัวข้อที่คนตื่นธรรมได้กำหนดขึ้นเอง ตามความคิดเห็นของตนเอง มิใช่ตามข้อเสนอหรือความต้องการที่แท้จริงของกลุ่มเป้าหมาย) ซึ่งจะเห็นได้ว่า หัวข้อต่างๆ ที่ปรากฏมี อาทิ สาธยายธรรม หนังสือพุทธพจน์จากพระโอษฐ์ สาธยายธรรมหนังสือพุทธประวัติจากพระโอษฐ์ สาธยายธรรมหนังสือปัจจุสมุปาทจากพระโอษฐ์ หรือสาธยายธรรมหนังสืออริยสัจจากพระโอษฐ์ เป็นต้น จากนั้น (4) กลุ่มเป้าหมายผู้เข้าร่วมในกิจกรรมการฝึกอบรมดังกล่าว ก็จะต้องเลือกเอาความรู้บางอย่าง ที่ได้รับการฝึกอบรมมาใช้แก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นในชีวิตของตนเอง แล้วจึงนำไปสู่ (5) การลงมือปฏิบัติ เพื่อให้เกิด (6) การเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์ (อาทิ การพ้นทุกข์ ความเข้าใจอย่างกระจ่างแจ้ง เป็นต้น) แต่อย่างไรก็ดี ด้วยเส้นทางของการเปลี่ยนแปลงแบบนี้ ก็ย่อมมีโอกาสที่จะเกิดการเปลี่ยนแปลงแบบอื่น (Other Change) ได้ด้วย ดังเช่นที่ได้ถูกระบุเอาไว้แล้วตามแนวคิดของ Rogers (1994, p. 125) กล่าวคือ สำหรับกรณีนี้ ย่อมจะมีกลุ่มเป้าหมายที่เข้าร่วมกิจกรรมการฝึกอบรมบางท่าน ที่ยังไม่สามารถพ้นทุกข์ไปได้ ก็ย่อมเป็นเรื่องธรรมดา ทั้งนี้ก็อาจจะเป็นด้วยว่า เพราะเขาเหล่านั้น ยังไม่สามารถที่จะเลือกดึงเอาความรู้ ทักษะ และความเข้าใจที่จำเป็นซึ่งได้รับการฝึกอบรม (โดยทั่วไป) มาใช้แก้ไขปัญหาในชีวิตของตนเองได้อย่างตรงจุดตรงประเด็น ก็ได้

เช่นเดียวกัน ดังนั้น จึงยืนยันได้ว่าด้วยเส้นทางของการเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ อาจเกิดได้ทั้ง การเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์ และการเปลี่ยนแปลงแบบอื่น ตามที่ Rogers (1994, p. 125) ได้สรุปเป็นหลักการของแนวคิดนี้เอาไว้แล้ว

อย่างไรก็ดี สำหรับกลุ่มเป้าหมายที่สนใจเข้าร่วมกิจกรรมการฝึกอบรมโดยผ่านทางช่องทางออนไลน์ด้วยการไลฟ์สดบนแอปพลิเคชันหลักทั้งสามช่องทาง คือ TikTok Live, YouTube Live, และ Facebook Live ก็น่าจะได้รับผลลัพธ์เช่นเดียวกันกับที่ได้ นำเสนอการวิเคราะห์ไว้แล้วข้างต้นนี้ ในขณะที่กลุ่มเป้าหมายที่สนใจอีกกลุ่มหนึ่ง ซึ่งได้เข้าไปรับชมคลิปวิดีโอที่ค้นบันทึกภาพกิจกรรมย้อนหลังผ่านช่องทาง YouTube Channel (“ช่องคนตื่นธรรม” @Tuen88) ก็ย่อมจะมีผลลัพธ์ที่คล้ายคลึงกันนี้ด้วย เพียงแต่ปราศจากการมีส่วนร่วม อาทิ การถาม-ตอบแบบต่อหน้าหรือโดยทันที (Interactive) เท่านั้น

อนึ่ง ผลจากการวิเคราะห์ปรากฏการณ์คนตื่นธรรม ที่เผยแพร่ผลงานโดยผ่านทางสื่อสังคมออนไลน์หลัก รวมทั้งกิจกรรมที่ผู้ให้ความสนใจเข้าร่วมการฝึกอบรมด้วยตนเอง พบว่า ไม่สอดคล้องกับเส้นทางของการเปลี่ยนแปลงแบบสมบูรณ์ ในประเภทที่หนึ่ง คือ เส้นทางที่ให้กลุ่มเป้าหมายได้ตัดสินใจก่อนการฝึกอบรม และประเภทที่สาม คือ เส้นทางที่เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงแบบพลวัตร

2.5 แนวโน้มของการเสริมสร้างมโนธรรมสำนึกในด้านการเมืองการปกครอง และข้อเสนอของผู้วิจัย

การเสริมสร้างมโนธรรมสำนึกของกลุ่มเป้าหมายเพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์ของคนตื่นธรรมดังที่นำเสนอมาข้างต้นนี้ สามารถกระทำได้เพียงแค่นี้ประเด็นด้านความเชื่อมหายในสังคมไทย ศาสนา และความเป็นชาวพุทธที่ดี (ด้วยการปฏิบัติเพื่อมุ่งไปสู่มรรคผลนิพพาน) เท่านั้น แต่ยังไม่สามารถก้าวข้ามพรมแดนไปจนถึงการกระตุ้นความตระหนักรู้เพื่อการเสริมสร้างมโนธรรมสำนึกทางด้านการเมืองการปกครองในสังคมการเมืองไทยได้เลย

อย่างไรก็ดี ก็ยังคงมีเพียงพื้นที่ของประเด็นที่คนตื่นธรรมสามารถแตะเข้าไปสู่พรมแดนของการบริหารจัดการของภาคราชการได้บ้างในบางจุด ได้แก่ (1) ความพยายามในการกระตุ้นความตระหนักรู้ถึงบทบาทหน้าที่ของแพทย์ (โดยเฉพาะในโรงพยาบาลของรัฐ) ที่จะต้องมุ่งมั่นกับการให้บริการกับผู้ป่วย มิใช่จะใช้เวลาอยู่ในโลกสังคมออนไลน์เป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะบนแอปพลิเคชัน TikTok ดังเช่นคลิปวิดีโอตัวอย่างของช่อง four_nutnicha ได้นำมาร่วมแสดงซ้ำ (Cover Show) เอาไว้ โดยอาศัยเสียงเดิมจาก

ต้นฉบับของคนต้นธรรมที่ว่า “...หมอกก็หัดทำงานกันซะบ้างเถอะ กูแนะนำนะ มาอยู่ ป่วนเปียน ป่วนเปียนกันอยู่ในดึกตอกเนี่ยะ เฮ้ย ทำงานกันซะบ้างนะหมอ คนไข้มีงี้ที่หลุดออกมาจากมายมหาศาลเต็มประเทศไปหมดละนี่ พวกมึงก็มาอดูกันอยู่ได้ในดึกตอกนี่ ไม่คิดจะชวนขวายเป็นงานทำการกันบ้างเลย...” ซึ่งในประเด็นนี้ ก็เป็นที่น่าสังเกตได้ว่า มีกลุ่มแพทย์ส่วนหนึ่งที่มีได้โกรธเคืองใดๆ กับคนต้นธรรม และยังได้มาทำคลิ่ววิดีโอตอบเขาแบบสนุกสนาน ดังเช่นในช่องที่กล่าวถึงไว้ข้างต้นนี้ (2) การให้บริการของบุคลากรทางการแพทย์ อาทิ พยาบาลในโรงพยาบาลของรัฐ ที่ควรจะให้บริการด้วยมิตรจิตมิตรใจ มิใช่การใส่อารมณ์กับคนไข้ และ (3) การให้บริการของหน่วยงานราชการกับประชาชน ที่ควรให้บริการด้วยความสุภาพอ่อนโยน

ผู้วิจัย มีข้อเสนอแนะเพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์ในด้านการเมือง การปกครองของไทยว่า คนต้นธรรมสามารถเสริมสร้างมโนธรรมสำนึกได้เพียงแค่ประเด็นทางด้านสังคมและวัฒนธรรม (โดยเฉพาะในเรื่องความเชื่อมลายและการปฏิบัติตนในฐานะพุทธบริษัทที่ดี) และเศรษฐกิจเป็นบางส่วน (อาทิ สอนในเรื่องสัมมาอาชีวะ) เท่านั้น แต่ยังไม่สามารถนำเสนอประเด็นทางการเมืองการปกครองได้เลย และหากในอนาคตจะมีผู้ใดสามารถทำหน้าที่เป็น “คนต้นธรรมทางการเมือง” ได้ ในวันนั้นการเมืองการปกครองของไทยก็จะสามารถก้าวไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์ โดยเป็นประชาธิปไตยที่สมบูรณ์แบบได้แก่กันเสียทีเดียว

การอภิปรายผล

จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า ยังไม่เคยมีการศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องกับคนต้นธรรมในทางวิชาการอย่างเป็นทางการมาก่อน ดังนั้นการวิจัยนี้จึงเป็นครั้งแรกที่มีการศึกษาเรื่องราวของคนต้นธรรมในลักษณะของผลงานทางวิชาการ นอกจากนั้น จากผลของการวิจัยที่พบว่าวิธีการสอนของคนต้นธรรมสอดคล้องกับแนวทางการเสริมสร้างมโนธรรมสำนึกของ Freire (1970) ซึ่งใช้วิธีการสอนด้วยเทคนิคการเข้ารหัสและการถอดรหัส จึงยืนยันได้ว่าวิธีการสอนเช่นนี้สามารถทำให้กลุ่มเป้าหมายพัฒนามโนธรรมสำนึกขึ้นมาได้จริง ล้วนสอดคล้องกับผลการวิจัยที่กระทำกับกลุ่มเป้าหมายในประเทศไทย อาทิ Phowungprasit (2005), Sookjaroen (2008), Thuraworn (2009) และ Phowungprasit & Chongchit (2023) เป็นต้น และผลการวิจัยในต่างประเทศ อาทิ Liu (2012) และ Cassity (2016) เป็นต้น

อย่างไรก็ดี ควรกล่าวเพิ่มเติมไว้ด้วยว่า ข้อถกเถียงทางวิชาการในประเด็นสำคัญที่ Phowungprasit & Chongchit (2023, p. 553; p. 560-561) ได้เคยค้นพบและยืนยันไว้แล้วว่า การสอนเรื่องการคิดให้กับกลุ่มเป้าหมายโดยอาศัยเทคนิควิธีการของ Freire (1970) นั้น การใช้กระบวนการของการเข้ารหัสและการถอดรหัสเพียงแค่ครั้งเดียว ก็เพียงพอแล้ว ไม่มีความจำเป็นใดๆ ที่จะต้องใช้กระบวนการดังกล่าวถึง 2 ครั้ง ตามแนวทางทฤษฎีของ Freire ซึ่งผลของการศึกษาในครั้งนี้ ก็ได้ค้นพบคำตอบแบบเดียวกันนี้ นั่นก็คือ คนต้นธรรมได้ใช้การเข้ารหัสและถอดรหัสเพียงแค่ครั้งเดียวเท่านั้น ก็สามารถทำให้กลุ่มเป้าหมายเกิดมโนธรรมสำนึกขึ้นมาได้

นอกจากนั้น ผลของการวิจัยที่ค้นพบว่า เส้นทางของการเปลี่ยนแปลงแบบชั่วคราว ที่เน้นเพียงการกระตุ้นความตระหนักรู้ แต่มิได้ให้การศึกษาหรือการฝึกอบรม จะไม่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างยั่งยืนและถาวรได้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Rogers (1994, p. 122-124) ที่ได้นำเสนอไว้ว่า การศึกษาและการฝึกอบรมถือว่าเป็นหัวใจสำคัญของกิจกรรมการพัฒนาทุกประเภท ด้วยเหตุที่ว่าหากปราศจากสิ่งนี้แล้ว การกระทำทั้งหมดที่ผู้ดำเนินการเปลี่ยนแปลงหรือนักพัฒนาได้ดำเนินการไปก็ล้วนไม่มีประสิทธิผล ในขณะที่ระบบการศึกษาโดยปกติ (ที่เน้นการอ่านออก เขียนได้ และคิดเลขเป็น) จะไม่สามารถตอบสนองต่อเป้าหมายที่เป็นเรื่องเฉพาะเหล่านี้ได้ ดังนั้นการวางแผนกิจกรรมต่างๆ เพื่อช่วยให้กลุ่มเป้าหมายสามารถเพิ่มความรู้ ทักษะ และความเข้าใจ รวมทั้งการกระตุ้นความตระหนักรู้เพื่อพัฒนาทัศนคติที่ถูกต้องเหมาะสมด้วย จึงเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับการนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์

จากผลของการวิจัยที่ค้นพบว่า เส้นทางแบบสมบูรณ์ในประเภทที่ทำให้กลุ่มเป้าหมายได้รับการฝึกอบรมก่อนที่จะเลือกเอาไปปฏิบัติด้วยตนเอง (Late Decision-making in the Development Route) อาจจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งแบบที่พึงประสงค์ (Desired Change) และการเปลี่ยนแปลงแบบอื่น (Other Change) ได้ ซึ่งสามารถวิเคราะห์ได้ว่าในแบบหลังนี้ อาจเกิดจากผู้นำการเปลี่ยนแปลงได้ให้การศึกษาให้กับกลุ่มเป้าหมายแบบครบวงจร (หรือตามความคิดเห็นของตนเองเป็นสำคัญ) แต่ (1) สิ่งนั้นๆ ก็อาจจะไม่ตรงกับความต้องการจำเป็นของกลุ่มเป้าหมาย หรือ (2) กลุ่มเป้าหมายไม่สามารถเลือกเอาความรู้ที่สอดคล้องกับปัญหาตามสภาวะการณ์ของตนเองไปใช้ได้ อย่างถูกต้องเหมาะสม จากนั้นเมื่อกลุ่มเป้าหมายได้ลงมือปฏิบัติแล้ว จึงไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ใดๆ ขึ้น จนนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงแบบอื่น (Other Change) ได้ ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า การ

จัดกิจกรรมใดๆ ให้กับกลุ่มเป้าหมายควรพิจารณาที่ความต้องการจำเป็น อันเป็นช่องว่างระหว่างสภาวะการณ์ในปัจจุบันนี้กับเป้าหมายแห่งการเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์ ดังเช่นที่ Kettner et.al. (2013, p. 15) ได้เน้นย้ำถึงความสำคัญของการศึกษาความต้องการจำเป็นนี้ไว้ กล่าวคือ ให้กลุ่มเป้าหมายได้ตัดสินใจว่าสิ่งใดสอดคล้องกับความต้องการที่แท้จริงของเขา (Felt Need) เพราะหากคำนึงถึงแต่เพียงความคิดเห็นของผู้จัด (Ascribed Need) ก็อาจจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงแบบอื่นซึ่งไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ ดังที่กล่าวถึงไว้ข้างต้นนี้

อย่างไรก็ดี จากผลของการวิจัยที่ค้นพบว่า วิธีการของคนต้นธรรมใช้ได้กับประเด็นในเรื่องความเชื่อมหายในสังคมไทยเท่านั้น แต่กลับก้าวข้ามไปสู่ประเด็นในเรื่องทางการเมืองการปกครองได้เพียงแค่เล็กน้อยเท่านั้น อาจอธิบายได้ว่าเป้าหมายหลักของคนต้นธรรมก็คือการเผยแพร่ธรรมะของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ตนเองได้ทดลองปฏิบัติแล้ว และพบกับความจริงที่ว่า วิธีการเช่นนี้สามารถทำได้ับทุกขลังได้ อย่างไรก็ดี ผลจากการศึกษาก็พบแนวโน้มที่ดีว่า คนต้นธรรมพยายามใช้เทคนิคของตนเองเพื่อก้าวข้ามจากบริบทของสังคมและวัฒนธรรมไทยไปสู่บริบททางการเมืองการปกครองไทยด้วย อาทิ จากคลิป์วิดีโอที่ว่าแพทย์ พยาบาล หรือข้าราชการบางส่วน ดังนั้น จึงยืนยันได้ว่าเทคนิควิธีการเช่นนี้สามารถใช้ให้เกิดเป็นประโยชน์ได้ตามแนวคิดของ Freire (1970) ที่ว่าจะทำให้กลุ่มเป้าหมายหลุดพ้นจากพันธนาการไปสู่การปลดปล่อยให้เป็นอิสระได้ในท้ายที่สุด และสอดคล้องกับแนวคิดของ Rogers (1994, p. 102-103) ที่ได้นำเสนอไว้ว่า หากพิจารณาตามแนวทางของสำนักทฤษฎีทางความคิดสำหรับการพัฒนา ในกลุ่มทฤษฎีการกีดกันให้ออกไป (Exclusion Theories) แล้ว ปัญหาเรื่องการกดขี่ (ทั้งในทางอำนาจ ความเชื่อ ฯลฯ) สามารถแก้ไขได้ด้วยปฏิบัติการทางสังคม (Social Action) เพื่อมุ่งไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์คือการปลดปล่อยให้เป็นอิสระ (Liberation) ได้ในท้ายที่สุด อย่างไรก็ดี ต่อประเด็นคำถามที่ว่า เหตุใดบุคคลทั้ง 3 กลุ่มข้างต้นนี้ แม้จะถูกคนต้นธรรมดำเนิน แต่กลับมิได้แสดงความโกรธเคืองใดๆ สะท้อนกลับ และในทางตรงกันข้ามยังมีกลุ่มแพทย์และพยาบาลส่วนหนึ่งออกมาทำคลิป์วิดีโอเคลื่อนไหวในแนวขบขัน (Cover Show) อีกด้วย และนี่ก็อาจเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างสรรค์คนต้นธรรมในทางการเมืองในอนาคตก็เป็นไปได้

ในการอภิปรายท้ายที่สุดนี้ ข้อถกเถียงทางวิชาการในประเด็นสำคัญตามแนวคิดทฤษฎีของ Rogers (1994) คือ เขาให้ความสำคัญกับการเสริมสร้างพลังอำนาจ (Empowerment) ให้กับกลุ่มเป้าหมายของการพัฒนา โดยถึงกับกล่าวว่าสิ่งนี้ถือเป็นหัวใจ

สำคัญของทุกๆ ตัวแบบแห่งการพัฒนา (Development Model) แต่ต่อมา Rogers (1994, p. 224) กลับสร้างความสับสนให้กับนักวิชาการและนักพัฒนาด้วยข้อสรุปใหม่ที่ว่า “หัวใจของกระบวนการพัฒนามีใช้การเสริมสร้างพลังอำนาจ แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงที่ทัศนคติและพฤติกรรมของกลุ่มเป้าหมาย” ตามที่ Macdonald (1993, p. 98) ได้เคยวิเคราะห์และนำเสนอไว้อย่างชัดเจนแล้ว สำหรับข้อถกเถียงประเด็นนี้ ผลของการวิจัยในครั้งนี้นั้นยืนยันได้ว่า ปรากฏการณ์คนตื่นธรรมมุ่งไปที่การปรับเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรมของกลุ่มเป้าหมายที่ยังคงมีความเชื่อฝังใจในสังคมไทย ให้เกิดการตื่นรู้หรือเกิดมโนธรรมสำนึกขึ้น ซึ่งวิธีการที่คนตื่นธรรมนำมาใช้ น่าจะขัดแย้งกับหลักการของการเสริมสร้างพลังอำนาจ เพราะเขากลับใช้เทคนิคการสร้างสรรคคำพูดหรือคำสอนให้มีลักษณะที่ดูดี รุนแรง โผงผาง และไม่เกรงใจใคร ซึ่งลักษณะเช่นนี้น่าจะเป็นสิ่งที่ตรงกันข้ามกับการเสริมสร้างพลังอำนาจ ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า ผลของการวิจัยในครั้งนี้สนับสนุนข้อถกเถียงทางวิชาการเกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎีของ Rogers ในประการหลังคือ หัวใจสำคัญของการพัฒนา คือการเน้นการเปลี่ยนแปลงที่ทัศนคติและพฤติกรรมของกลุ่มเป้าหมาย เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์ นั่นเอง

บทสรุป

ปรากฏการณ์คนตื่นธรรมสามารถเสริมสร้างมโนธรรมสำนึก โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือในเรื่องการแก้ไขและปรับเปลี่ยนความเชื่อฝังใจ ให้เกิดขึ้นได้กับกลุ่มเป้าหมายคือผู้สนใจที่เข้ามาชมคลิปวิดีโอทัศนบนแอปพลิเคชันในโลกออนไลน์ที่สำคัญทั้งสามช่องทางในปัจจุบันคือ TikTok, YouTube และ Facebook เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์ ผลจากการวิเคราะห์ปรากฏการณ์นี้ พบว่ามีขั้นตอนสำคัญ 6 ขั้นตอนได้แก่ (1) ผู้สนใจรับฟังตั้งประเด็นคำถาม (2) คนตื่นธรรมเลือกคำถาม (3) คนตื่นธรรมคิดคำตอบและนำไปเข้ารหัส (4) ผู้สนใจรับฟังถอดรหัส (5) ผู้รับฟังเกิดมโนธรรมสำนึกขึ้น และ (6) เกิดการเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์และการขยายผลไปสู่ประเด็นอื่นๆ อย่างไรก็ตาม ควรกล่าวเพิ่มเติมไว้ด้วยว่า ปรากฏการณ์คนตื่นธรรม มีชุดความคิดหลักคือการไม่ให้ยัติดัด กล่าวคือแม้เขาจะมองว่าความเชื่อเรื่องเสาไฟฟ้าที่หน้าบ้านตามหลักการของศาสตร์ฮวงจุ้ยจัดเป็นความเชื่อฝังใจ แต่ความเชื่อถือนี้นักก็จะไม่ใช่สิ่งที่ผิดไปเสียทั้งหมดก็ได้ (อาทิ ในประเทศที่พัฒนาแล้ว ได้แก่ ฮองกง ไต้หวัน หรือสิงคโปร์ เป็นต้น ก็ยังคงมีชุดความคิดเช่นนี้อยู่) เพราะโดยปกติแล้ว การมีเสาไฟฟ้าที่หน้าบ้านย่อมจะกีดขวางเส้นทางสัญจร ทำให้ขัด

เคื่องสายตา หรืออาจจะเกิดอุบัติเหตุบางอย่างขึ้นได้ ดังนั้น เสาไฟก็อาจจะเป็นสิ่งที่ไม่พึงประสงค์ก็เป็นไปได้ ซึ่งหากเป็นคนที่มีความรู้ทางเศรษฐกิติ ก็คงจะไม่น่าเป็นปัญหาใดๆ หากจะยอมเสียค่าใช้จ่ายให้การไฟฟ้ามาย้ายเสาไฟดังกล่าวออกไป

จากการวิเคราะห์ผลกระทบที่มีต่อคนไทย พบว่า มีผู้ให้ความสนใจติดตามรับชมคลิปวิดีโอของคนตื่นธรรมในระดับมากกว่า 12.4 ล้านครั้ง จาก (ตัวอย่าง) คลิปวิดีโอที่ “กลางคืนห้ามกวาดบ้าน” (ข้อมูล ณ วันที่ 13 พฤศจิกายน 2567) เมื่อพิจารณาในรายละเอียดก็พบว่า การนำเสนอเนื้อหาในคลิปวิดีโอของคนตื่นธรรม มีลักษณะที่มุ่งไปสู่ สัจธรรม ความจริง ด้วยการใช้อย่างไม่เป็นทางการ ดุดัน รุนแรง โผงผาง และไม่เกรงใจใคร จนทำให้เกิดเป็นปฏิกิริยาสะท้อนกลับของกลุ่มเป้าหมาย คือการเกิดมโนธรรมสำนึกขึ้น ดังวลีเด็ดที่ปรากฏ คือ “ธรรมะที่แท้จริง ไม่มีค่าปลอมประโลมใจ”

วิธีการสอนด้วยการเสริมสร้างมโนธรรมสำนึกของคนตื่นธรรม สามารถทำลายความเชื่อฝังใจ ให้คนรู้จักที่จะใช้การคิดวิพากษ์ คิดวิเคราะห์ และคิดอย่างเป็นเหตุผล (ซึ่งเขาใช้คำเรียกอยู่เสมอว่า “ทุกอย่างที่เกิดขึ้น มันขึ้นอยู่กับเหตุและปัจจัย”) กับสภาวะการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตของตนเอง จนมีแนวโน้มที่การต่อต้านและปฏิเสธความเชื่อฝังใจ เช่นนี้ จะกระจายออกไปสู่สังคมไทยในวงกว้างได้ อันเห็นได้จากหลักฐานในเชิงประจักษ์จากช่องทางการแสดงความคิดเห็นของคลิปวิดีโอต่างๆ ที่นำลงเผยแพร่อยู่ในปัจจุบัน จนกล่าวได้ว่า “คนตื่นธรรม ทำคนตื่น” คือตื่นขึ้นจากความหลงผิด ด้วยการเกิดมโนธรรมสำนึกขึ้นนั่นเอง

อย่างไรก็ดี การวิจัยนี้ ได้ค้นพบข้อจำกัดของปรากฏการณ์คนตื่นธรรม นั่นก็คือ เมื่อวิเคราะห์ตามแนวคิดเรื่องเส้นทางการเปลี่ยนแปลง ก็พบว่าคนตื่นธรรมได้พยายามก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์ของกลุ่มเป้าหมายขึ้น แต่วิธีการที่เขานำมาใช้ ก็เป็นเพียงเส้นทางแบบชั่วคราว (Partial Route) ในประเภทเส้นทางแบบลงมือปฏิบัติโดยตรง (Direct Action Route) เท่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อวิเคราะห์จากผู้รับชมเพียงคลิปวิดีโอที่ตัดสั้นๆ บนแอปพลิเคชัน TikTok แล้ว ก็สามารถพิจารณาได้ว่า ด้วยวิธีการเช่นนี้ แม้กลุ่มเป้าหมายจะเกิดการเปลี่ยนแปลงได้โดยทันที แต่ก็ยังไม่มีความยั่งยืน คงทนถาวร แต่ประการใด ในทางตรงกันข้าม เส้นทางของการเปลี่ยนแปลงแบบสมบูรณ์ (Full Route to Development) ซึ่งมีอยู่ 6 ขั้นตอน จะสามารถเข้ามาเติมเต็มสิ่งนี้ได้ นั่นก็คือจะต้องมีโครงการให้การศึกษาหรือการฝึกอบรม (Education and Training of Adult) เพิ่มเติมให้กับผู้ที่ให้ความสนใจด้วย ซึ่งในประเด็นที่กล่าวถึงอยู่นี้ แม้ว่าคนตื่นธรรมจะได้

พยายามจัดให้มีขึ้นแล้วก็ตาม แต่เมื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบในเรื่องจำนวนคนแล้ว ก็ยังถือว่าน้อยมากๆ นอกจากนั้นเส้นทางแบบสมบูรณ์ในประเภทที่ให้กลุ่มเป้าหมายได้รับการฝึกอบรมก่อนที่จะเลือกเอาไปปฏิบัติด้วยตนเอง (Late Decision-making in the Development Route) ซึ่งเขาได้เลือกใช้อยู่กับญาติธรรมผู้สนใจปฏิบัติธรรมตามแนวทางของเขาในปัจจุบันนี้ (มีกำหนดการตามที่นัดหมาย) ก็ยังคงมีข้อจำกัดอยู่ที่ มิได้มีหลักประกันว่าจะสามารถก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์ (Desired Change) ขึ้นได้ทั้งหมด เพราะด้วยเส้นทางประเภทนี้ ก็อาจนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงแบบอื่น (Other Change) นั่นก็คือ ไม่เกิดการเปลี่ยนแปลง หรือเกิดการเปลี่ยนแปลงแต่ไม่พึงประสงค์ขึ้นมาได้เช่นกัน

ในประเด็นนี้ ผู้วิจัยมีข้อเสนอว่า คนต้นธรรมควรที่จะเลือกใช้เส้นทางในประเภทให้กลุ่มเป้าหมายได้ตัดสินใจเลือกก่อนการฝึกอบรม (Early Decision-making in the Development Route) นั่นก็คือ เส้นทางแบบสมบูรณ์ประเภทนี้ จะสลับลำดับขั้นตอนที่ 3 และ 4 – โปรดดูตารางที่ 2 ประกอบ) กล่าวคือ จะเปิดโอกาสให้กลุ่มเป้าหมายได้ตัดสินใจเลือกประเด็นปัญหาในชีวิตของตนเองขึ้นมาก่อน จากนั้นผู้ดำเนินการเปลี่ยนแปลงจึงให้การฝึกอบรมไปตามประเด็นหัวข้อที่กลุ่มเป้าหมายได้ตัดสินใจเลือกมาแล้ว ซึ่งด้วยเส้นทางแบบนี้เท่านั้น จึงจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์ได้อย่างสมบูรณ์แบบกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ คนต้นธรรมจะต้องแยกญาติธรรมออกตามประเภทของประเด็นปัญหาในชีวิตของเขาก่อนเป็นกลุ่มย่อย แล้วจึงให้การฝึกอบรมด้วยธรรมะในหัวข้อ/ประเด็นที่เหมาะสมตามกลุ่มย่อยนี้ จึงจะสามารถรับประกันได้ว่าจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์ได้ทั้งหมด อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติแล้ว คนต้นธรรมอาจจะต้องพัฒนาหรือสร้างธรรมทายาทขึ้นในอนาคต เพื่อให้มาทำหน้าที่แทนตนเองได้กับกลุ่มญาติธรรมที่มีลักษณะแตกต่างและหลากหลายกันไปเช่นนี้

ในประการสุดท้าย ผู้วิจัยได้ค้นพบว่า เนื้อหาที่คนต้นธรรมมุ่งนำมาสอนเพื่อให้เกิดมโนธรรมสำนึกขึ้นกับกลุ่มเป้าหมายเกือบจะทั้งหมด ล้วนแล้วแต่เป็นประเด็นในเรื่องทางสังคมและวัฒนธรรม กล่าวคือ การต่อต้านและปฏิเสธความเชื่อมหายในสังคมไทย ความเข้าใจที่คลาดเคลื่อน และแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องและเหมาะสมสำหรับชาวพุทธ นอกจากนั้น ยังพบประเด็นทางด้านเศรษฐกิจอีกเพียงเล็กน้อย คือการเลี้ยงชีพชอบ เท่านั้น ในขณะที่ประเด็นสำคัญทางด้านการเมืองการปกครองและระบบราชการ พบเพียงแค่หัวข้อการกระตุ้นให้แพทย์ (“เอาเวลาไปรักษาคนไข้...อย่ามัวมาป่วยนอนๆ อยู่แต่

ใน TikTok นี้แหละ”) พยาบาล (“ให้ทำหน้าที่ทำให้ยิ้มแย้มแจ่มใสในการให้บริการกับคนไข้หน่อย”) ได้ทำหน้าที่ของตนอย่างเต็มที่ อีกทั้งให้ข้าราชการที่ต้องให้บริการส่วนหน้ากับประชาชนโดยตรง ควรให้บริการด้วยความสุภาพอ่อนโยน เป็นต้น ซึ่งในประเด็นนี้ ผู้วิจัยมีข้อเสนอว่า ถึงเวลาแล้วที่สังคมการเมืองไทยจะต้องมี “คนต้นธรรมทางการเมือง” เพื่อมาทำหน้าที่สร้างสรรค์ประชาธิปไตยที่สมบูรณ์แบบให้เกิดขึ้นให้ได้

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในครั้งต่อไป

เนื่องจากการวิจัยในครั้งนี้ ยังมีข้อจำกัดบางประการในการเข้าถึงข้อมูลเชิงลึกได้อาทิ การเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล และการตีความปรากฏการณ์คนต้นธรรมด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหาและการวิเคราะห์แบบอุปนัยจากข้อมูลและสารสนเทศที่ปรากฏอยู่บนแอปพลิเคชันในโลกออนไลน์เท่านั้น มิได้มีการปะทะสังสรรค์ (Interaction) โดยตรงกับหน่วยที่ใช้ในการศึกษา ทั้งตัวของคนต้นธรรม (อาจารย์เปียร์) และกลุ่มคนไทยที่หันมาสนใจคำสอนนี้ทั้งบนโลกออนไลน์ (ที่เก็บรวบรวมข้อมูลมาได้) และกลุ่มคนที่เข้าร่วมอบรมปฏิบัติธรรมตามแนวทางของคนต้นธรรม ทำให้ต้องยอมรับในเบื้องต้นว่า ข้อมูลที่ปรากฏอาจจะถูกคัดกรองแล้วจากเจ้าของช่อง (อาทิ TikTok) อีกทั้งข้อมูลที่ปรากฏอยู่ในช่องการแสดงความคิดเห็น ก็อาจจะมีโอกาสที่เป็นไปในแนวทางเดียวกันได้ ทั้งนี้เพราะผู้ที่ไม่เห็นด้วยหรือไม่ชื่นชอบ ก็มักจะไม่เข้ามาเยี่ยมชม (หรืออาจจะเข้ามาชม แต่ก็สงวนความคิดเห็นของตนไว้ ด้วยเกรงว่าจะถูกกลุ่มคนที่ให้การสนับสนุน โด่ดตอบกลับมาอย่างรุนแรงได้ หรือเรียกว่า “ถูกทัวร์ลง”) ดังนั้น ด้วยข้อจำกัดข้างต้น ผู้วิจัยจึงยอมรับว่างานวิจัยนี้ ยังคงมีอีกหลากหลายประเด็นที่ไม่สามารถฉายให้เห็นภาพปรากฏการณ์คนต้นธรรมได้อย่างชัดเจนเพียงพอ และต้องการการค้นหาคำตอบเพิ่มเติม อาทิ

1) เงื่อนไขของการเกิดมโนธรรมสำนึกเมื่อได้สัมผัสกับคำสอนของคนต้นธรรม จะมีความคงเส้นคงวาหรือไม่ และ/หรือ มีความสัมพันธ์ใดกับหลักเหตุผลและอารมณ์ความรู้สึก

2) ลักษณะเฉพาะของกลุ่มคนไทยที่หันมาสนใจคำสอนของคนต้นธรรมเป็นอย่างไร อาทิ ฐานะทางเศรษฐกิจ ระดับการศึกษา เพศ วัย รวมทั้งการมีประสบการณ์เฉพาะในด้านต่างๆ

3) ประเด็นปฏิบัติต่อคนต้นธรรม รวมถึงประเด็นอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง อาทิ ความรู้สึกไม่มั่นคงในชีวิตของคนไทย วิกฤตศรัทธาต่อพระพุทธศาสนา มีผลอย่างไรต่อปรากฏการณ์คนต้นธรรม

4) เนื่องจากข้อจำกัดของการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังที่นำเสนอไว้ข้างต้นนี้ สำหรับการวิจัยครั้งต่อไป จึงควรเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์อย่างลึก หรือการสังเกตอย่างมีส่วนร่วมกับหน่วยที่ใช้ในการศึกษา เพื่อให้สามารถเข้าถึง “เรื่องเล่าตามกระบวนการคิด” สำหรับการเสริมสร้างมโนธรรมสำนึกตามปรากฏการณ์คนตื่นธรรม ได้อย่างถูกต้องแม่นยำยิ่งขึ้น

References

- Cassity, R. (2016). *Conscientization through the context of a book club: Adults' experiences of consciousness-raising*.
<https://newprairiepress.org/cgi/viewcontent.cgi?article=1043&context=aerc>
- Chantavanich, S. (2003). *Qualitative research methodology* [in Thai].
Chulalongkorn University Press.
- Freire, P. (1970). *Pedagogy of the oppressed*. Penguin Education.
- Hone-Krasae. (2024a, October 4). *Hone-Krasae Channel on YouTube* [in Thai]. <https://www.youtube.com/@honekrasaeofficial>
- Hone-Krasae. (2024b, October 8). *Hone-Krasae's recording tape episode 1774* [in Thai]. https://www.youtube.com/watch?v=-ed2B_kJSoM
- Kettner, P. M., Moroney, R. M., & Martin, L. L. (2013). *Designing and managing programs: An effectiveness-based approach*. Sage.
- Khaosod Online. (2024, October 6). *Get to know Acharn Beer, a Dharma enlightenment man, a fierce Dhamma talker* [in Thai].
https://www.khaosod.co.th/special-stories/news_9446499
- Komchadluek Online. (2024, November 1). *Open the bibliography and get to know Achan Beer, a Dhamma enlightenment man, a hardcore Dhamma talker* [in Thai].
<https://www.komchadluek.net/entertainment/588272>
- Kontuenthum Channel. (2024a, November 2). *Kontuenthum Channel on TikTok* [in Thai]. <https://www.tiktok.com/@kontuenthum>
- Kontuenthum Channel. (2024b, November 2). *Kontuenthum Channel on YouTube* [in Thai]. <https://www.youtube.com/@Tuen88/videos>

- Kontuenthum Channel. (2024c, October 28). *Is the electric pole in front of the house bad Feng Shui? A video clip of Kontuenthum Channel on TikTok* [in Thai].
<https://www.tiktok.com/@kontuenthum/video/7382213787257933064>
- Kontuenthum Channel. (2024d, October 28). *Do not sweep the house at night: A video clip of Kontuenthum Channel on TikTok* [in Thai].
<https://www.tiktok.com/@kontuenthum/video/7384386580955417874>
- Liu, K. (2012). *Conscientization and the cultivation of conscience* (Doctoral dissertation, University of Canterbury). <https://ir.canterbury.ac.nz/>
- McDonald, J. (1993). Book reviews of *Adults learning for development* by Alan Rogers. *Community Development Journal*, 28(1), 98.
<https://academic.oup.com/cdj/article-abstract/28/1/98/301212>
- Naewna Online. (2024, October 4). *Revealing the history of Achan Beer, a Dharma enlightenment man who teaches Dharma in a hardcore style, FC for more than 1.8 million people* [in Thai].
<https://www.naewna.com/likesara/833504>
- Naksing, P. (2022). *The faith industry: The survival and adaptation of beliefs in modern society* [in Thai].
<https://www.sac.or.th/portal/th/article/detail/384>
- Phowungprasit, P. (2005). *A non-formal education programme development in accordance with Paulo Freire and Patrick G. Boyle's concepts for enhancing knowledge, attitude and conscientization for promoting local elections for the Thai Karen voters* [Doctoral dissertation, Chulalongkorn University]. [in Thai].
- Phowungprasit, P., & Chongchit, Y. (2023). Analysis on projects of conscientization in accordance with exclusion-based approaches and CCPR model. *Humanities, Arts and Social Sciences Studies*, 23(3), 553–566.
- Rogers, A. (1994). *Adult learning for development*. Cassell Education.

- Samukkethum, S. (2023). *Community empowerment and sustainable development* [in Thai]. NIDA Press.
- Sookjaroen, C. (2008). *Development of a non-formal education program to enhance conscientization related to the natural disaster for the youth living on the islands in the Gulf of Thailand* [Doctoral dissertation, Chulalongkorn University]. [in Thai].
- Spingsong-pang Channel. (2024, November 2). *The minute Achan Beer received the award: A video clip of Springsong-pang Channel on TikTok* [in Thai].
https://www.tiktok.com/@springsong._.pang/video/7422283628941479176
- Tejadhammo, P. (2017). *A study of awakening in Buddhism* [Master's thesis, Mahachulalongkornrajavidyalaya University]. [in Thai].
- Thuraworn, T. (2009). *Development of a learning process model to enhance self-awareness in family hygienic practices for illiterate Karen women in Chiangmai highland communities* [Doctoral dissertation, Chulalongkorn University]. [in Thai].

การสร้างวาทกรรมชาตินิยมของหนังสือพิมพ์ภาษาจีนในสยาม ช่วงปลายพุทธศตวรรษ 2450 ถึงต้นพุทธศตวรรษ 2470

A Construction of Nationalist Discourse in the Siamese Chinese-language Newspapers in the 1910s and 1920s¹

เจ้าหยาง หวาง² และ ทวีศักดิ์ เผือกสม³

Zhaoyang Wang & Davisakd Puaksom

Received: September 11, 2024/ Revised: December 1, 2024/ Accepted: December 25, 2024

บทคัดย่อ

บทความชิ้นนี้มุ่งตรวจสอบบทบาทของหนังสือพิมพ์ในการก่อรูปจิตสำนึกชาตินิยมของคนจีนในสยาม โดยวิเคราะห์จากยุทธศาสตร์การใช้โวหารในหนังสือพิมพ์ภาษาจีนที่ตีพิมพ์ในสยาม โดยพิจารณาจากหนังสือพิมพ์ภาษาจีนที่ตีพิมพ์ออกมาในช่วงปลายพุทธศตวรรษ 2450 ถึงต้นพุทธศตวรรษ 2470 และสำรวจว่าสื่อสิ่งพิมพ์เหล่านี้มีคุณูปการอย่างไรบ้างต่อการสร้างและเผยแพร่อุดมการณ์ชาตินิยมในหมู่ชาวจีนในสยามจากการวิเคราะห์ถึงข้อมูลต่างๆ ที่ปรากฏอยู่ในหนังสือพิมพ์ภาษาจีนสามฉบับ คือ เทียนฮั่นกงเป้า หัวเซียนชินเป้า และ จงหัวหมินเป้า งานวิจัยชิ้นนี้สามารถบ่งชี้ได้ถึงเครื่องมือทางโวหาร ตัวอย่างเช่น แนวคิด “ซานหมินจู้” (ลัทธิไตรราษฎร์) ของซุนยัตเซ็น [ชาตินิยมประชาธิปไตย และชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คน] และแนวคิดแบบต่อต้านค่านิยมเก่าซึ่งเริ่ม

¹ This article is part of Zhaoyang Wang’s dissertation, “Reading Culture of the Chinese Community in Siam: Literature and Identity” (Ph.D. Southeast Asian Studies, Naresuan University). The authors are grateful to all valuable comments and suggestions from all reviewers and the journal’s editor.

² นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร (Ph.D. Candidate, Southeast Asian Studies, Faculty of Social Science, Naresuan University), Email: 1027021828@qq.com

³ รองศาสตราจารย์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร (Associate Professor, Department of History, Faculty of Social Science, Naresuan University), E-mail: davisakd.puaksom@gmail.com

ปรากฏขึ้นในช่วงขบวนการเคลื่อนไหว 4 พฤษภาคม พ.ศ.2462 คือสิ่งที่ถูกหยิบขึ้นมาใช้สนับสนุนอัตลักษณ์ความเป็นชาติและความเป็นเอกภาพของชาวจีนอยู่อย่างสม่ำเสมอ

ข้อค้นพบดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า หนังสือพิมพ์ภาษาจีนดังกล่าวไม่ได้รับใช้ในฐานะเวทีของตัวแสดงทางการเมือง แต่ยังมีบทบาทสำคัญในการก่อร่างเรื่องเล่าที่ผนึกแนบแน่นอยู่กับเป้าหมายของขบวนการชาตินิยม ยิ่งไปกว่านั้น การศึกษานี้ยังได้เน้นให้เห็นถึงรูปแบบและเทคนิคทางวารสารศาสตร์บางอย่าง ตัวอย่างเช่น การรายงานข่าว การแสดงความคิดเห็น และการโฆษณาสินค้าของชาติ ข้อค้นพบเหล่านี้จะเอื้อต่อการทำความเข้าใจในเรื่องปฏิสัมพันธ์อันล้าลึกกระหว่างสื่อกับการเมืองในกระบวนการสร้างสำนึกชาตินิยมของชาวจีนในสยาม

คำสำคัญ: วาทกรรมชาตินิยม หนังสือพิมพ์ภาษาจีน การต่อต้านอำนาจนิยม การปฏิวัติวัฒนธรรมนิยม

Abstract

This article aims to examine the role of newspapers in shaping Siamese-Chinese individuals' nationalism by analyzing the rhetorical strategies used across various Chinese publications in Siam. The study focuses on Chinese-language newspapers published between the 1910s and 1920s and explores how these media outlets contributed to the creation and dissemination of nationalist ideologies. Through a detailed content analysis of three newspapers, i.e., *Tianhan Gongbao*, *Huaxian Xinbao*, and *Zhonghua Minbao*, the research identifies key rhetorical devices, such as Sun Yat-sen's Sanmin Zhuyi [nationalism, democracy, and people's livelihood] and anti-traditionalism proposed in the May Fourth Movement which started in 1919 that were commonly employed to promote national identity and unity.

The findings reveal that newspapers not only served as a platform for political actors but also played a crucial role in constructing narratives that aligned with the objectives of nationalist movements. Furthermore, the study highlights the specific formats and journalistic techniques used,

including news reports, commentaries, and advertisements for national products. These findings provide insight into the complex interplay between media and politics in the building process of the Siamese-Chinese's national consciousness.

Keywords: Nationalist Discourse, Chinese-language Newspaper, Anti-authoritarianism, Revolution, Culturalism

Introduction

It was believed that nationalism played a pivotal role in driving the Chinese revolution in 1911 (see, for example, Wright, 1968, p. 3). Evidently, the enduring presence of nationalism has been a consistent tide throughout China's prolonged revolutionary period. And it was undeniable that in response to imperialism, Western concepts was a determined factor that led to the emergence of a new nationalist mindset. This transformation, due to its impact on cultural and political identity, was a protracted and distressing process that has had a lasting effect on all aspects of the contemporary China. The heat contention between culturalism and nationalism that pigged the interest of the leading elites during the transition had taken a few decades long from the late Qing until early republican periods, especially from 1895 (when China's defeat by Japan ignited nationalist fervor) to 1919 (when the May Fourth Movement signaled the decline of culturalism).

Studies of China's imperial past that highlighted the lack of nationalism in the country's political heritage and studies of the contemporary era that traced the sources of the rising nationalist wave make up the whole of the study. Abundant evidences exist to substantiate this nationalist triumphalism (Levenson, 1968, p. 98-104; Townsend, 1992, p. 101). The xenophobia prevalent in the 19th century and the anti-Manchu sentiment at the turn of the century merged with the more refined

concepts and activities of the May Fourth period, which were characterized by their commitment to opposing imperialism and striving for national redemption and rejuvenation. From this juncture forward, analysts cited nationalism as a contributing factor in a wide array of occurrences: rejection of foreign concepts and endorsement of foreign concepts; rejection of customary culture and commemoration of national customs; and the triumph of Nationalist in 1927 (Levenson, 1968, p. 121).

China's transition from an imperialized system to a nation-state, as well as the most turbulent period of conflict between nationalism, authoritarianism, and culturalism, occurred in the first two decades after the Republic of China's establishment, before the Chinese history took another turn in the 1930s when its political forces had split into two camps, the nationalist and the Communist, that had started when the latter was purged out the late 1920s. In other words, the construction of a nation-state in China had resulted in a confrontation a Western import concept of nationalism, and China's intrinsic culturalism. The contention between these two forces propelled China's political agenda and reshaped its political structure. As a recipient of Chinese long-distance nationalism, the Siamese Chinese community's perception of nationalism was both homologous and isomorphic to Chinese nationalism in parallel, with the political upheaval and division of political forces in China had their manifestation in Siamese Chinese politics. Prior research tended to characterize the Siamese Chinese community as a monolithic political entity, neglecting the intricacies of Siamese Chinese political dynamics. It is contending that nationalism could be served as a lens through which to comprehend the Siamese Chinese community, and an understanding of Siamese Chinese nationalism cannot ignore the mouthpiece of Chinese politics in Siam -- the Chinese-language newspapers in Siam.

As Chinese long-distance nationalism fosters a sense of connection between individuals residing in various parts of the world and their homeland and the national crisis was escalating in China at the start of the 20th century, the overseas Chinese elite including those in Siam who remained steadfast in their allegiance to China, endeavored to establish Chinese-language newspapers in their communities. Their goal was to establish a connection between the Chinese community and their homeland, stir up national sentiments, support the cause of domestic national salvation, and showcase their political aspirations. In short, the nationalist discourse of Chinese-language newspapers served as a crucial instrument for implanting the Chinese identity and ideology of the Chinese community at the start of the 20th century.

According to G. William Skinner, the descendants of Chinese immigrants in Siam had gradually blend in with local society to the point where they would be difficult to tell apart from the native population. Skinner believed that ethnic Chinese will fully integrate and identify as Thai by the fourth generation. Assimilation, he says, had been going on among Thailand's Chinese population at a pace equivalent to that of Europeans in the U.S. throughout 1800 to 1950. The similarities between Chinese and Thai culture had facilitated Chinese assimilation into Thai society, whether in terms of foods, physical appearances, or religion (Skinner, 1957, p. 5).

Chan Kwok Bun and Tong Chee Kiong challenge Skinner's belief that the similarities between the Chinese and Thai people, particularly in terms of religion, were what made assimilation easier (Chan & Tong, 1993, p. 151). According to Chan and Tong's "Rethinking Assimilation and Ethnicity: The Chinese in Thailand," Skinner placed too much emphasis on assimilatory dynamics. They believed that the Chinese people in Thailand would perish as "Chinese" if Skinner was correct and assimilation was continuous (Chan & Tong, 1993, p. 48). However, there is reliable evidence of sizable communities

of ethnic Chinese in modern-day Thailand, such as Chinese organizations and private Chinese schools. And most Chinese in Thailand are multilingual and will use either their native tongue or their preferred language depending on the context. Bilingualism and multiple languages in diverse contexts, according to Chan and Tong, represent the preservation of Chinese cultural identity (Chan & Tong, 1993, p. 152). Even though previous academic studies in Chinese identity have heavily relied on Skinner's theory over the past decades, the work of Chan and Tong has garnered higher level of recognition. Therefore, a discussion on the identity of Siamese Chinese must both take Skinner's paradigm and Chan and Tong's findings into account.

Evidently, Skinner's assertion that the Siamese Chinese had assimilated into Siamese society during the early 20th century was clearly arbitrary, since it was mostly based on the identified parallels in religion, culture, gastronomy, and attire among the people of both nations. But the total rejection of Skinner's assimilation model by Chan and Tong is also intrinsically incorrect. Skinner's paradigm primarily concentrates on the Chinese community from the perspective of natural assimilation, ignoring the importance of forced assimilation. As newspapers served as a potent instrument for interfering in the process of natural assimilation, studies on Siamese Chinese reading culture would reveal that Siamese Chinese tended to interpret the concepts of "country" and "government" for judging identity from the perspective of China. This research would argue, thereby, that Skinner's claim might be applicable when expounding the identity of the middle class or lower class of Siamese Chinese. Nonetheless, the Chinese elites were deeply rooted in their Chinese heritage and influenced by the Chinese revolution and politics, undoubtedly owe their identity to their Chinese origin. As King Vajiravudh remarked in his "The Jews of the East," the blood of the Chinese was flowing in their bones (Vella, 1978, p. 202). Compared with the middle-class and lower-class Siamese Chinese,

there was no doubt that the political and economic power of the Chinese elite was much stronger. In the eyes of Siamese elites, the turmoil of the Siamese Chinese elites was thus undeniably a more potential threat to Siam.

The study of Chinese newspapers in Siam from the 1910s to the 1920s aims to provide insights into the emotional attachment and identity recognition of the Chinese community towards China in the early 20th century. It establishes a connection between the contents published in Siamese Chinese-language newspapers and the discourse of nationalism, seeking to expound on the content and structure of Siamese Chinese nationalist speech during the period of ideological rivalry between culturalism and nationalism in contemporary China. The research gap concerning Chinese-language newspapers in Siam and the diverse viewpoints on the issue of Chinese identity necessitates an investigation into the discourse of Siamese Chinese nationalism. This study will focus on analyzing the Chinese-language newspapers in Siam, aiming to uncover the nationalist rhetoric advocated in these newspapers and explore their fundamental modes of expression. In short, this research aims to provide insight into the understanding of Chinese identity via the examination of Siamese-Chinese nationalist rhetoric appeared in Chinese-language newspapers in Siam.

Literature Review

The emergence of nationalist consciousness among the Chinese population in Siam during the early 20th century was, thus, viewed as unavoidable (Skinner, 1957, p. 155). Skinner contended that after China's defeat to Japan in 1895, a surge of Chinese nationalism was rapidly boiling across Southeast Asia. Several historical events, such as the establishment of the Siam Branch of Tongmenghui [The Chinese Revolutionary Alliance and the Chinese Association in Siam] in 1907, Sun Yat-sen's visit to Siam in 1908,

the establishment of the Huaxian Yinhang [Bank of China-Siam] in 1908, and the founding of the first Chinese school, the Huayi School, helped forged the development of Chinese nationalism in Siam (Skinner, 1957, p. 155-156). Admire all these developments, Skinner's narrative of Chinese nationalism started with the founding of a Chinese newspaper in Siam.

Whereas late study by Disaphol Chansiri believes that the Siam Chinese Newspapers, contingent to these circumstances, served as a means of connecting the Chinese community with Chinese culture and politics. By keeping informed about Chinese news, the Chinese community was able to sustain their connection with China (Chansiri, 2008, p. 143). Earlier, Yuparet Milligan (1969) pointed out that ever since the Xinhai revolution in 1911, the Chinese newspapers served as the political medium of each political group in directing political agenda, invoking the nationalist sentiment, and enlisting the support of the overseas Chinese in Siam. Nevertheless, Eiji Murashima's investigation on the genesis of Siamese Chinese nationalism, relied on the Siamese Chinese newspapers, concluded that the real national awakening of the Siamese-Chinese was the Russo-Japanese War in the early 20th century, half a decade before the 1911 revolution (Murashima, 2013, p. 173). Wasana Wongsurawat asserted that the Chinese-language newspapers in Siam played a crucial role in the hierarchical distribution of China's national political progress, providing a reflection of the multitude of disputes and prolonged lack of unity in Chinese politics throughout the transition of the century (Wongsurawat, 2019, p. 52). Undeniably, Chinese newspapers in Bangkok integrated the Chinese diaspora with the imagined Chinese community (Wongsurawat, 2019, p. 49). Similarly, Prasenjitt Duara highlighted that the bounds of the imagined community of the Chinese nation were not based on territorial but rather on cultural and economic factors. Military might or economic development level did not determine a country's

strength. Instead, the cultural reservoir of the nation, including newspapers, played a vital role (Duara, 1997, p. 42).

Academia often employs Chinese nationalism as a theoretical framework to examine the issue of the Chinese community in Siam. Scholars often discuss it in conjunction with the emergence of Siamese nationalism during the same era, providing a rationale for the rise in anti-Chinese sentiment in Siam. Specifically, the Chinese nationalism that coincided with the Chinese revolution instilled fear and animosity in King Vajiravudh's social imagination (Wongsurawat, 2016, p. 560; Chaloeontiarana, 2014, p. 480), who was renowned as "the father of Thai nationalism" (Skinner, 1957, p. 159; Wilson, 1966, p. 109; Vella, 1978, p. 13) and held an extremely extremist stance towards China. Two factors, the rise of Chinese nationalism and King Vajiravudh's strong stance towards China, contributed to the genesis of the China problem in Siam during the early 20th century (Skinner, 1957; Anderson, 1979, p. 211-223; Anderson, 1983, p. 94-95). Based on these assertions, scholars have conducted research on the issue of Chinese in Siam, encompassing aspects such as Chinese cultural identity (Tejapira, 1992; Chantavanich, 1997), Chinese emotions (Eaksittipong, 2020), and Chinese education (Watson, 1976; Wongsurawat, 2008). In short, the previous study of Siamese Chinese nationalism has facilitated the all-round enhancement of Siamese Chinese community studies.

In the study of Chinese identity, Kasian Tejapira challenges Skinner's view of the pigtail as a symbol of Chinese identity (Skinner, 1957, p. 72) by deconstructing the political connotation of the pigtail and proposing that it was Thai racist discourse that created the term Chinese identity (Tejapira, 1992, p. 95). Tejapira's contribution to the study of Chinese people lies in his incorporation of political and economic factors into cultural research. Similarly, Chantavanich included political elements in cultural studies, but she held different perspectives on the so-called Chineseness. Chantavanich

argues that nationalism has contributed to the changing identity of the Chinese community in Siam. The nationalist ideology as expounded by the Kuomintang and the rise of the anti-Japanese movement made Chinese identity dominant in the early 20th century (Chantavanich, 1997, p. 255). Further, Sittithep Eaksittipong's account of the emotional chronicle of the Chinese community in Siam reveals that the Chinese newspapers extensively embedded the profound sentiments expressed by the Chinese regarding the nation, society, and their experiences in their diasporic lives. The Siamese elite sought to exert their dominance over the Chinese community by using shame as a means of control. However, the Chinese community in Siam found solace and emotional support from newspapers, which played a significant role in fostering the growth of Chinese identity politics (Eaksittipong, 2020, p. 398).

Another research perspective is to explain the problem of Chinese education through the lens of Chinese nationalism. Watson believes that with the growth of Chinese nationalism, Chinese schools aimed at helping overseas Chinese descendants learn Chinese, understand China, and cultivate patriotism have also increased. At this time, Siam was also cultivating a similar nationalistic spirit, and the contradiction between the Chinese community and the Siamese elite was thereby inevitable (Watson, 1976, p. 434). Wongsurawat further explains Chinese nationalism went beyond China's geographical boundaries and strived to seek support from overseas Chinese groups. Education was an ideological means for Chinese nationalism to extend to Siam. The competition between Siam and China for the right to educate overseas Chinese in the early 20th century was essentially a competition between emerging nation-states to exert their influence in the discourse of civilization (Wongsurawat, 2008, p. 177-178).

Above all, there is an agreement among academics that Chinese-language newspapers were vital in analyzing the emergence of Siamese

Chinese nationalism, despite differing perspectives on the chronology of its development. Xiao Focheng, a prominent figure among the Chinese nationalists abroad in Siam, contacted *Zhongguo Ribao* (a revolutionary newspaper founded on 25 January 1900 in Hong Kong) as early as 1905 in order to get assistance in founding a revolutionary newspaper in Bangkok. In the next year, Xiao and Chen Jinghua founded *Meinan Ribao*. In 1907, the two continued to found *Huaxian Xinbao*, a prominent revolutionary Chinese-language newspaper in Bangkok. The newspaper was available in Thai and Chinese editions then. The Thai version had received acclaim for its candidness and independence, while the Chinese edition more prominently embedded the revolutionary ideals of the founders (Skinner, 1957, p. 155-156). Successively, a series of Siamese Chinese-language newspapers had emerged. Xie Yurong's study revealed that Siam has founded a total of 22 Chinese newspapers from its birth to the 1930s (Xie, 1964, p. 115).

Nevertheless, most studies only mention a few words about Chinese newspapers; and their discussions also invoke some problems. As an example, according to Skinner, *Meinan Ribao*, founded in 1906 by Xiao Focheng and his supporters, was the first Siamese Chinese-language newspaper (Skinner, 1957, p. 155). Xie claimed that the first Chinese newspaper was *Hanjing Ribao*, founded in 1903 (Xie, 1964, p. 115). Chansiri asserted that the founding of the first Chinese newspaper in Siam dated back to 1905 (Chansiri, 2008, p. 144). Murashima postulated the founding of the first Siamese Chinese newspaper in October 1904 (Murashima, 2013, p. 150). And Chris Baker and Pasuk Phongpaichit agreed with Chansiri that it was in the year 1905 that the first Chinese was founded (Baker & Phongpaichit, 2014, p. 95). But scholars from HCU stated in its introduction to the Thailand Digital Chinese Newspaper (TDCN) that, as early as 1903, there was a pro-monarchy Chinese-language newspaper, *Hanjing Ribao*, in

Thailand (HCU Library, 2016). Further study is required to enhance understanding of the historical progression of Chinese newspapers in Siam.

Some of the given historical facts are apparently inaccurate. According to Wongsurawat, *Zhonghua Minbao*, a significant progressive newspaper in the Chinese community, published from 1912 to 1928 (Wongsurawat, 2019, p. 63). But survey shows that the Siamese Chinese community still continued to publish the newspaper in the 1930s. Besides, the primary focus of Siamese Chinese newspaper studies was overwhelmingly on the founding background and history of Chinese newspapers, with less emphasis on their contents.

The research on Siamese Chinese-language newspapers and Chinese nationalism is characterized by its variety and fragmentation. During the initial stages of the study, academia focused primarily on investigating the correlation between Chinese-language newspapers and long-distance Chinese nationalism, ultimately establishing an intrinsic linkage between the two (Skinner, 1957; Wilson, 1966; Vella, 1978; Chansiri, 2008). These findings had significant implications for studies on Chinese-language newspapers and nationalism. Subsequent research often utilized Chinese language newspapers as a foundation, integrating nationalist research into the examination of ethnic identity in Chinese communities (Tejapira, 1992; Chantavanich, 1997), the history of Chinese emotions in Siam (Eaksittipong, 2020), and the competition for cultural discourse authority between Siamese and Chinese elites (Watson, 1976; Wongsurawat, 2008).

In short, the academic community has reached a consensus that Siamese Chinese-language newspapers, as an ideological instrument, deeply embed Siamese Chinese emotional life and shape Siamese Chinese identity. As the discourse of Chinese long-distance nationalism exported by newspapers and magazines inevitably conflicted with the Siamese nationalism promoted by Siamese elites, the academic community rarely

addresses the form and content of nationalist discourse in Siamese Chinese-language newspapers.

This research helps to understand why the attitude of Siamese elites towards the Chinese community has sharply shifted since the rise of Siamese nationalism. While the clash of nationalist discourse between Siam and China did not extend to the Chinese-language newspaper sector during the 1910s to 1920s, the vigilance and control of Siamese elites towards the Chinese-language newspapers became evident in the 1930s. After the outbreak of the war of resistance against Japan, the Thai police suppressed Chinese nationalist groups and any endeavors aimed at assisting China in its fight against Japan from January to August 1939. During April 1939, the Ministry of Education reduced the allocated time for Chinese instruction in private schools to a mere two hours per week. A quick series of school closures ensued, culminating in August. The same month saw the closure of all Chinese-language newspapers, with the exception of one (Landon, 1941, p. 147-153; Skinner, 1957, p. 245). Undoubtedly, it should attribute Siamese elites' anti-Chinese stance to the dissemination of Chinese long-distance nationalist discourse and the rise of Siamese nationalism. The contents of Chinese materials, rarely researched by academia, help further comprehend the tension between Siamese elites and the Chinese community.

Research Methodology

This article is documentary research on the nationalist discourse of the Chinese community in Siam with a historical approach, and its mode of presentation is an analytical description (see Stanford, 1998; Carr, 2018 [1961]). Its primary documents were the Chinese-language newspapers published in Siam during the 1910s and 1920s, particularly the Siamese Chinese-language newspapers archived in the Thai Digital Chinese Newspaper (TDCN) database at Huachiew Chalermprakiet University (HCU).

Generally, the primary factor in using these documents as historical evidence is their ability to accurately represent social meanings and historical facts. And these documents can be accessed and cross-checked by using criteria like authenticity, credibility, representativeness, and meaning (see Scott, 1991).

The careful selection of archival materials would be the top priority in newspaper research. During the examination of newspaper contents, this study uses multitext analysis to enhance the significance of the research findings and guarantee the credibility of the chosen texts as well. In order to ensure the representativeness of the selected newspaper texts, the study analyzes pertinent materials from many newspapers reporting on the same event. Simultaneously, it conducts a comprehensive analysis of the newspaper's primary columns---news, commentaries, literary works, and advertisements---to fully grasp the ideological implications of newspapers and the essence of its contemporary Chinese reading culture.

Documentary research involves much more than just documenting facts. People should engage in self-reflection to figure out the ethical foundations of the documents (Coles, 1997, p. 6). Therefore, one cannot fully understand the content of documents without situating them within a theoretical framework or historical context (Atkinson, & Coffey, 1997, p. 55). Thus, prior to examining Chinese-language newspapers, known for their rich and diversified discourse of long-distance nationalism, this research first configures nationalism as its theoretical framework. In terms of interpreting newspaper contents, this research will thoroughly examine the historic context. Most importantly, these Chinese-language newspapers published in Siam in the 1910s and 1920s were not only significant in understanding the oversea Chinese in Siam during that period, but would portrayed the Chinese community in Siam in perspective, especially the general strike of the Chinese business operation that brought Bangkok to “a standstill for

three days with an absence of dock workers, food peddlers and the majority of the city's retail business" (Zhang & Wongsurawat, 2019, p. 49).

Nonetheless, the Chinese-language newspapers accessible for this research are limited. Notwithstanding HCU's considerable efforts in preserving Chinese-language newspapers, the database TDCN created by HCU still has problems in terms of the complete preservation of newspapers. The HCU analysis revealed that a significant number of Chinese newspapers published between the 1910s and 1930s were unable to endure natural deterioration over time owing to the paper's quality (HCU, 2018). Evidently, the newspapers incurred irreversible damages as a result of recurrent folding and infestation by insects. An on-site study at the TDCN database of HCU shows that only three Chinese-language newspapers published from the 1910s to the 1920s are preserved there: *Tianhan Gongbao*, *Zhonghua Minbao*, and *Huaxian Xinbao*. Among them, *Tianhan Gongbao*, the earliest remaining Chinese-language newspaper in HCU, only contains newspapers published between July and August 1917. Although the preservation of *Zhonghua Minbao* and *Huaxian Xinbao*, the two most influential old Chinese-language newspapers, is better than that of *Tianhan Gongbao*, the publication of these two newspapers preserved in TDCN are also incomplete, covering only four years: 1922, 1923, 1926, and 1929. This research specifically examines the primary channels through which newspapers express nationalist rhetoric, including news, commentary, and advertisements. It aims to investigate their main contents, expression forms, and ideological implications in nationalist discourse. The author will complete the translation of newspaper archival materials from Chinese to English.

As the literature review illustrate that even though most studies on the Chinese community in Siam commonly refer to Chinese-language newspapers, it is evident that newspaper discourse analysis has not yet

received much attention. Particularly, there is a lack of research that investigates the nationalist discourse of the Chinese community in Siam. In combination with the historical context of modern China's transformation from an empire to a nation-state and the objective fact of the rise of Chinese nationalism in Siam, this research adopts the theoretical framework of nationalism to explore the main content and characteristics of nationalist discourse in Chinese-language newspapers in Siam.

Nationalist Discourse in the Siamese Chinese-language Newspapers, 1910s-1920s

The news reports, commentaries, and advertisements of the Siamese Chinese-language newspaper from the 1910s to the 1920s illustrated that during this period, the nationalist discourse of the newspaper prominently showcased the Chinese identity of the Siamese Chinese elite, conveyed patriotism, and proactively engaged with the zeitgeist of China. The ways of nationalist discourse expression primarily involved urging the Chinese populace to endorse domestic products, expressing nationalist sentiments, articulating patriotic feelings through literary works, and promoting Chinese political and cultural ideologies, such as the Three Principles of the People and the May Fourth Spirit.

Promoting Nationalism through the Product Propaganda

The nationalist discourse presented in Chinese-language newspapers deeply impacted the daily lives of the Siamese Chinese. The prevalence of nationalist discourse in advertisements indicated that nationalism had emerged as a significant societal trend among the Siamese Chinese population, particularly among the Chinese elites. News and advertising had become the primary arenas for newspapers to disseminate nationalist ideology. Advertisements often applied nationalist rhetoric to products for daily use. Meanwhile, many products' trademarks were also strongly

nationalist, indicating that nationalist discourse had become the dominant discourse in the reading lives of the Siamese Chinese community.

Of all the commodity advertisements, those promoting cigarettes were the most prevalent. In the 1920s, under Sun Yat-sen's leadership, the Chinese's prevailing nationalist discourse revolved around the concept of "Guojia" [Nation] and its associated terms such as "Jianguo" [Founding of the Nation], "Guofu" [Father of the Nation], and "Guohuo" [National Products]. For examples, *Huaxian Xinbao* published an advertisement for Jianguo brand cigarettes on 17 April 1929, urging all patriotic smokers to commemorate the founding of the Republic of China and the success of diplomacy by purchasing Jianguo brand cigarette (see Figure 1). Made by Shanghai Sanxing Tobacco Company in China, Zhongshan brand cigarette aimed to raise national consciousness by highlighting Sun Yat-sen's political achievements and persuade the public to purchase through advertising (see Figure 2).

Figure 1 “Jianguopai Xiangyan Guanggao” [Advertisement for Jianguo brand cigarette]

(Source: *Huaxian Xinbao*, 17 April 1929)

Figure 2 “Zhongshanpai Xiangyan Guanggao” [Advertisement for Zhongshan brand cigarette] (Source: Zhonghua Minbao, 6 February 1926)

Literary Expression: The Most Intense Expression Manifestation of Patriotism

The expression of nationalist discourse in literary genres, particularly essays, was a crucial component of the nationalist discourse in Chinese-language newspapers. In the early days of the establishment of the Republic of China, fostering national and republican awareness and striving for national construction became the main nationalist discourse. Due to its powerful emotional expression, exquisite written language, and meticulous discourse organization, the literary expression of nationalism is undoubtedly the most straightforward and heartfelt. *Huaxian Xinbao*’s two essays in 1922 shared the common objective of inspiring people’s political awareness. The essay “The Concept of Nation,” which was published on 2 May 1922, stated:

Our people lack concern for national and political issues. Chinese, both residing domestically and internationally, generally hold a detached and indifferent attitude to political issues. This is a deeply ingrained problem widespread among

the Chinese population. Today, our ancestors entrusted us with the gorgeous mountains and rivers. Enhancing the political system and strengthening the fundamental structure of the nation are urgent problems that deserve immediate attention to ensure a sound social structure and secure livelihoods for the population. Therefore, it is crucial for our people to have a deep understanding of the concept of the state. Nowadays, the notion of state serves as the foundation for all concepts we hear worldwide, including humanitarianism, peace treaties, and national rights. In the absence of a collective national identity among the people, these concepts would merely be meaningless rhetoric (“Guojia Guannian” [the Concept of Notion], *Huaxian Xinbao*, 2 May 1922)

Another article, “Explanation to Endeavor,” wrote:

The living circumstances of each individuals vary. However, it is a shared reality that individuals will inevitably face challenges in their lives, and they need a sense of determination and persistence. An analogous principle applies to a nation. At its inception, a republic may encounter numerous difficulties, and its formation also hinges on the diligent effort and resilience of its people. Only when our people fulfill their responsibilities can we hope for the cohesion of the nation (“Fendou De Jieshi” [Explanation to Endeavor], *Huaxian Xinbao*, 23 May 1922).

Era Expression: Responding to the Prevailing Zeitgeist in China

A) The Spread of The Three Principles of the People and May Fourth Spirit

From the 1910s to the 1920s, the major focus of Chinese nationalist rhetoric revolved around the Three Principles of the People, the New Culture Movement, and the May Fourth Movement. In 1905, Sun Yat-sen developed “The Three Principles of the People,” aimed at achieving national redemption (Sun, 2023, p. 5). The inclusion of nationalism in “The Three Principles of the People” garnered significant attention from Chinese intellectuals, owing to its expression of patriotic feeling, emphasis on unity, and perception of Chinese culture as superior (Gasster, 1980, p. 493).

In a similar vein, the New Culture Movement, initiated in September 1915, heralded the commencement of a new age of change. *Xin Qingnian* [La Jeunesse], a journal that played an important role during the May Fourth Movement, compiled the fundamental principles of cosmogony at the inception of the reform movement in the 1890s. The nationalists began to reject traditional Confucian ethics and instead explained evolution using naturalistic scientific terminology (Furth, 1980, p. 396).

The New Culture Movement has a nationalist political orientation and an internationalist cultural perspective, primarily characterized by its opposition to Confucianism (Uberoi, 1972, p. 54). During this period, Confucianism faced criticism primarily due to two factors: its association with the monarchy and its fundamental authoritarianism, which saw devotion to the emperor, father, and husband as a virtue (Uberoi, 1972, p. 58). The May Fourth Movement (1919), led by Chinese nationalists, was a comprehensive response to both the decline of traditional Chinese culture and resistance against imperialist aggression. It also aimed to rebuild the country by embracing progressive discourses throughout the world (Meisner, 1972, p. 21). The interplay between nationalism and internationalism was evident in

Chinese society throughout the first three decades of the 20th century. Thereby, the Chinese newspapers had prominently featured the rise of nationalist sentiment and the waning influence of Confucianism.

At the turn of the twentieth century, *Tianhan Gongbao* that published in Siam also mirrored the anti-imperialist, anti-feudal, and anti-traditional nationalist rhetoric of contemporary China. *Tianhan Gongbao*, first published in 1917 and preserved at Huachiew Chalermprakiet University, was the oldest available Chinese-language newspaper in Siam. From an archival perspective, it serves as a valuable historical resource for studying the nationalist discourse of the Chinese community in Siam. During the early 20th century, authoritarian regimes were the response of the ruling power to Chinese nationalism (Young, 1980, p. 244). The rise of nationalism inevitably necessitated a struggle against authoritarianism. In a significant number of commentaries published in *Tianhan Gongbao*, anti-authoritarianism were the strongest voices of nationalist discourse. A commentary, “Dictator and Profiteerer,” posited that the rise of a particular clan often leads to the establishment of autocratic rule over an extended period. Similarly, a political party often sacrifices the republic for its own interests when it gains power (Dictator and Profiteerer, *Tianhan Gongbao*, 25 August 1917).

The Chinese community’s stance on anti-dictatorship and anti-authoritarianism during 1910s to 1920s was resolute, as evidenced by a series of thorough analyses on the causes of the China’s decline and authoritarianism. These reasons included the implementation of inappropriate national policies (Policies, *Tianhan Gongbao*, 24 August 1917), the competition for power and profit among politicians (Quell the Conflict, *Tianhan Gongbao*, 9 August 1917), the incompetence of governmental institutions (The Reason why the Current Police System cannot Promote Social Change, *Tianhan Gongbao*, 9 August 1917), and national debts (Borrowing, *Tianhan Gongbao*, 26 August, 1917).

In addition, *Tianhan Gongbao* reflected that Sun Yat-sen's proposition of "The Three Principles of the People" had already subconsciously permeated the lives of Chinese in Siam, particularly people's livelihoods. The word "livelihood" refers to the well-being and welfare of people, as well as the overall prosperity of a nation (Sun, 2023, p. 54). The Chinese community have embraced and proactively adhered to "The Three Principles of the People." Commentaries in newspapers sympathized with the plight of the people's lives. Simultaneously, they tried to explore the societal factors attributing to the deterioration of people's lives. "The Casinos' Past and Present" stated that Cantonese were keen on gambling, and throughout the late Qing Dynasty, Guangzhou had a multitude of casinos adorned with lavish decorations. The majority of those going to the casino were avid gamblers who staked substantial sums of money. Since the era of the Republic of China, gambling continued to maintain its popularity, with casinos becoming more widespread. Even impoverished vendors are enthusiastic about gaming. This directly resulted in destitution and economic depletion (The Casinos' Past and Present, *Tianhan Gongbao*, 19 August 1917).

The commentary "The Hazards of Drug Abuse" examined the opium prohibition, which has made minimal progress since the establishment of the Republic of China. People ranging from prominent government figures to ordinary citizens were highly addicted to it, and the eradication of opium appeared as distant as ever (The Hazards of Drug Abuse, *Tianhan Gongbao*, 21 August 1917). In the commentary "Public Opinion," the author first asserted that the populace was the primary entity inside a democratic nation. Subsequently, the paper contemplated the precise meaning of popular opinion. More than often, the privileged upper class shaped public opinion. However, what about the impoverished individuals who are currently struggling to make ends meet? Who pays heed to their

vocalizations? The Chinese nationalist discourse of “democracy” in the commentary obviously stem from the second principle of Sun Yat-sen’s “The Three Principles of the People,” resurging within the Siamese Chinese community (Public Opinion, *Tianhan Gongbao*, 18 August 1917).

The literary works published in the newspapers of the same period also echoed the rising anti-imperialist and anti-feudal voices of the Chinese in Siam in the 1910s. *Tianhan Gongbao* serialized a story with a prominent political flavor, titled “The Princess of Taohuashan,” in July 1917. The story illustrated a scholar named Chen Sheng, who collaborated with the admiral to defeat the Tusi [chieftain] and made him “subject to the imperial court.” At the end of the novel, the three parties joined efforts to defeat a snake-headed monster (Taohuashan Gongzhu, *Tianhan Gongbao*, July 1917). The novel’s main idea was unambiguously clear. Firstly, the term “Tianchao [celestial empire] was a classical expression that emphasized sinocentrism within the same category as “Tianxia” [all under heaven], “Tianzi” [the son of heaven], and “Zhongguo” [the middle kingdom] (Fairbank, 1968, p. 19). Secondly, the story used Chen Sheng and the Admiral to represent the people and military forces, respectively, and the Tusi to represent the feudal warlords. The story’s depiction of the Tusi subjugating Tianchao implied that the warlords were subject to the Beijing government. The snake-headed monster mentioned at the end of the story undoubtedly referred to imperialism. The central idea reflected in the novel was nothing more than anti-imperialism and anti-feudalism.

B) The Increasing Anti-traditional and Revolutionary Spirit

Since the 1920s, the Chinese community in Siam has embraced an anti-traditional cultural superiority complex and a nationalist rhetoric, fiercely denouncing Confucian conventional philosophy. This mindset has influenced all aspects of their spiritual lives. The Chinese believed that by adopting and incorporating the educational, political, and cultural ideas of

Europe and America, their nation might definitely become powerful (A Chinese Who is Keen on Traveling Around the World, *Zhonghua Minbao*, 26 February 1923). They taken the role of leading the way in the new era. Between 1911 and 1939, *Zhonghua Minabo*, which had been running for 28 years (Xie, 1964, p. 114), emerged as the primary front for disseminating nationalist rhetoric after the New Culture Movement and the May Fourth Movement. The articles in the “New Life” commentary column covered diverse themes and presented insightful contents, leading the Siamese Chinese community to keep pace with the evolving trends of the era. This was an uncommon occurrence among other Chinese newspapers during the same time frame.

In the field of fine arts. *Zhonghua Minbao* published the article “Speech at the Opening Ceremony of the Singapore Overseas Chinese Academy of Fine Arts” on 9 January 1923, outlining the academy’s mission to leverage China’s existing arts foundation, incorporate the knowledge of the West, and promote new form of fine arts in China (Speech at the Opening Ceremony of the Singapore Overseas Chinese Academy of Fine Arts, *Zhonghua Minbao*, 9 January 1923). The article “The Value of Drama” discussed how Norwegian playwright Henrik Ibsen’s plays had a significant impact on Western society by inspiring social reform and ideological change. While Western plays often hold social and educational value, China’s contemporary drama was not immune to vulgar and low-quality pseudo drama. The primary objective of drama reform was to acquire knowledge from Western practices and developed inspiring drama of high quality (The Value of Drama, *Zhonghua Minbao*, 12 January 1923).

The Chinese community in Siam was adept at introspection on history, tradition, and the current state of affairs. The “New Life” column in *Zhonghua Minbao* prompted the Chinese community in Siam to critically reassess traditional Chinese culture, not only in fine arts but also in other

fields. The 1920s and 1930s marked a pivotal era in the development of contemporary Chinese literature (Schwartz, 1980, p. 421). Literary thinking was a subject of contemplation in literature. The essay “The Significance and Method of Literary Criticism” criticized China’s literary tradition, stating that literary criticism had a long-standing history in the West spanning thousands of years but remained relatively unknown and unexplored in China. Chinese historically lacked a discerning and analytical mindset, resulting in few advancements in literary studies (The Significance and Method of Literary Criticism, *Zhonghua Minbao*, 2 February 1923). The commentary also included discussions on literary reform. The emergence of the New Literature Movement, which encapsulated the essence of the May Fourth Movement, coincided with China’s escalating social and political challenges, eventually leading to the emergence of left-wing writing (Schwartz, 1980, p. 421). Meanwhile, *Zhonghua Minbao* also disseminated the concepts of the May Fourth Movement and the New Literature Movement to the Siamese Chinese community through Chinese literary scholar and politician Hu Shi’s article, “The Significance of the New Literature Movement.” Hushi posited that the New Literature Movement stemmed from a period calling for a dynamic and accurate depiction of a vibrant society and thriving nation (The Significance of the New Literature Movement, *Zhonghua Minbao*, 4 Fourth 1926).

Social changes often coincide with religious concerns. The article “The Method of China’s Reform,” published on 21 February 1923 by *Zhonghua Minbao*, proposed two arguments. The first was about the Confucian tradition, stating that Westerners’ belief in religion was akin to Chinese belief in Confucianism. European societies have achieved intellectual freedom and societal advancement as a result of religious reform. The second point pertained to the concepts of “nation” and “civilization.” It asserted that “our predecessors never came across a nation

that surpassed our own. Over the course of its two-century history, even the Qing dynasty has inadvertently integrated with Han's culture, therefore making the revolutionary process of the 1911 Revolution seem effortless. However, the Western society we are now encountering has far more strength than our own, therefore making the change in our country very difficult." When considering Chinese societal reform, the article highlighted that the most pressing task was to achieve freedom of speech, publication, and assembly. It stressed that tradition, including Confucius reverence, was the main obstacle to free thought (The Method of China's Reform, *Zhonghua Minbao*, 21 February 1923). The article essentially critiques the longstanding practice of venerating Confucius.

Apparently, the Siamese Chinese's critique of the Confucian legacy was not a mere slogan but rather a tangible contemplation of societal problems, particularly those pertaining to female. As a subsidiary category inside the "New Life" column, "Female Issues" often sparked criticism of traditional moral values. A commentary raised concerns about the traditional Chinese cultural emphasis on female's virginity and the use of archways as a means to entice ladies. In light of this, the author reflected on whether temptation could really lead to morality (Social Communication between Males and Females and Chastity, *Zhonghua Minbao*, 24 February 1923). During the 1920s, Siamese Chinese society launched a relentless criticism of traditional Chinese customs and moral principles. The commentary "Breaking the Shackles of Women: Old Ethics," published on 3 May 1926, addressed women's difficulties by specifically referencing old Chinese ethical and moral standards (Breaking the Shackles of Women: Old Ethics, *Zhonghua Minbao*, 3 May 1926). The criticism of the Confucian ethical cultural framework, specifically the Three Cardinal Guides and Five Constant Virtues, as well as the moral principles promoted by feudal society, was also evident in another commentary titled "Women's

Movement and Economic Independence.” It highlighted that one of the significant factors contributing to women being subordinate to men was the establishment of the Three Cardinal Guides by Confucianism (Women’s Movement and Economic Independence, *Zhonghua Minbao*, 24 February 1923).

Revolution is a visible form of transformation and a force that moves upwards. Revolution and evolution are closely intertwined. Only revolution can spark evolution, and without it, progress stops. The essence of revolution is the transition from an imperfect state to a state of perfection, which involves the complete dismantling of corrupt structures and cultures in the old society and the construction of a new, utopian society in accordance with the idea of social evolution (“Shi Gemin” [An Interpretation to Revolution], *Zhonghua Minbao*, 31 August 1926).

Revolution originates from ideals. Contemporary society tends to lack tolerance for revolutionary tactics and policies. Nationalist social reform has gradually achieved its objectives over time. The royalists, proponents of constitutional monarchy under the Qing Dynasty, attempted to resist the revolutionaries and argued that China was ill-suited for revolution. However, the triumph of the Wuchang Uprising had a decisive blow to the royalists. Later, the torrent of the revolution ultimately annihilated Yuan Shih-k’ai, who attempted to reinstate the monarchy. Empirical practice shows that only revolutionaries can promote societal progress (“Gemin Jingshen” [Revolutionary Spirit], *Huaxian Xinbao*, June 1922).

The political discourses of the Chinese-language newspapers in Siam throughout the 1920s were characterized by their openness and candor, although their fundamental nature was revolutionary. Some newspapers occasionally launch polemics over various political stances. *Huaxian Xinbao* published a commentary on 13 April 1929, entitled “To Journalists of *Zhonghua Minbao* Who Question the Central Committee.” It was a response to *Zhonghua*

Minbao's doubtfulness about the appointment of representatives by the Kuomintang (KMT) Central Committee for its Third Congress. In response, *Huaxian Xinbao* refuted that the KMT implemented a democratic centralization system and that it was irrational to prioritize democracy while neglecting centralization. Furthermore, it reminded *Zhonghua Minbao* that political decisions stemmed from the prevailing circumstances and may not always meet everyone's expectations. The only thing journalists should know was that they should steadfastly adhere to the decisions made by the central government and upheld its authority (To Journalists of *Zhonghua Minbao* Who Question the Central Committee, *Huxian Xinbao*, April 13 1929).

Undoubtedly, *Huaxian Xinbao*, founded by KMT veteran Xiao Focheng, staunchly supported the governance of the KMT and became the mouthpiece of KMT in the Chinese community. In fact, *Zhonghua Minbao* also upheld KMT's governance philosophy. In August 1926, the newspaper serialized an article written by He Yingqin, the most senior generals of KMT during Nationalist China, titled "How Should Our Nation Be Liberated Under the Iron Heel of Warlords?" The article emphasized that the solution to warlordism was to promote Sun Yat-sen's philosophy of "promoting equality in China's international and economic status and ensuring China's perpetual existence in the world" (How Should Our Nation Be Liberated Under the Iron Heel of Warlords, *Zhonghua Minbao*, August 1926). Another article, "The Nationalist Government will Definitely Unify China," referenced favorable comments about the Nationalist Government from a Japanese journal. It concluded by urging the public to continue striving, stating that the revolution had not yet achieved its goals (The National Government will Definitely Unify China, *Zhonghua Minbao*, 20 August 1926).

The primary distinction between the political stances of *Zhonghua Minbao* and *Huaxian Xinbao* was their respective endorsement of the

revolution and empathy for the proletariat. Commencing on 19 January, 1923, *Zhonghua Minbao* serially published Chinese revolutionary socialist Chen Duxiu's article "My Opinion on the Current Political Issues in China." The essay did not only introduce the notion of class struggle to the Chinese community but also advocated for the consolidation of national democratic strengths, the formation of a formidable political party, the overthrow of warlordism internally, and the resistance against foreign imperialism externally. Only in this way can China achieve peace, freedom, and independence. The essay had a clear socialist tone, as it emphasized that only by this particular means can the Chinese bourgeoisie had the chance to completely flourish and simultaneously liberate the proletariat, enabling them to transit from a state of immaturity to one of strength (My Opinion on the Current Political Issues in China, *Zhonghua Minbao*, 19 January 1923).

Nevertheless, the introduction of socialist ideas into the Chinese community in Siam triggered repercussions, resulting in the emergence of socialist ideological discourse within the community. With the introduction of new notions, including the proletariat, class struggle, and workers' movements, the Siamese Chinese demonstrated their support and empathy for the working class and their promotion of class conflict through their newspaper discourse. "My View on Worker's Movement" urged capitalists to follow the world trend and care for the livelihoods of workers (My View on Worker's Movement, *Zhonghua Minbao*, 17 February 1923). "Tides" urged all Chinese compatriots to mobilize and provide assistance to back up the student, worker, and business movements (Tides, *Zhonghua Minbao*, 28 February 1923). In 1926, the column "New Life" specifically marked the words "talk less about doctrines and explore more about problems," showcasing its practical approach and attitude. It published a commentary on 26 August 1926, calling for all the oppressed to break the concept of nationality to unite and fight against the bourgeoisie (Guangzhou Workers

Support the British Workers' Movement, *Zhonghua Minbao*, 26 August 1926). The serial essay "Resolutely Safeguard the Interests of Farmers" emphasized the crucial linkage between protecting the interests of peasants and the future of class struggle (Resolutely Safeguard the Interests of Farmers, *Zhonghua Minbao*, 25 August 1926).

Discussion

Evidently, Chinese nationalism emerged as a reaction to China's interactions with the Western world during the Opium War in the 1840s. Prior to this significant juncture, China resembled more of an empire comprised only of the Han ethnic group than a nation-state, and even farther from a society consisting of many ethnicities in the modern sense (Cabestan, 2005, p. 28). Thereby, many Sinologists assert that there was a strong connection culturalism and Chinese nationalism. In the early twentieth century, China witnessed the emergence of modern nationalism and the introduction of new concepts and terminology associated with history, such as feudalism, self-consciousness, superstition, and revolution. The introduction of these new language resources, including words and narratives, played a crucial role in building the nation as the central focus of historical events (Duara, 1995, p. 15).

The fragmentation of the nation and the widespread adoption of a military philosophy resulted in the emergence of warlordism under Yuan Shih-k'ai's presidency of the Republic of China (1912-1916) (Young, 1980, p. 208). The May Fourth Movement, characterized by its advocacy against imperialism and feudalism, facilitated the shift from culturalism to nationalism in China by arousing the national consciousness of the populace and introducing Western ideologies (Bai, 2019).

As long-distance nationalism cultivates a feeling of affiliation among persons living in different regions of the world to their own country (Anderson,

1992; Anderson, 1998), it was apparent the domestic political and economic climate dominates the specifics of nationalist actions (Schiller, 2005, p. 570). Evaluating the influence of Chinese-language newspapers on Siamese Chinese is thereby challenging, and the continuous flow of Chinese remittances demonstrates their effectiveness in inspiring Chinese patriotism and mobilizing Chinese participation in national redemption (Xu, 2008, p. 82).

Conclusion

In the process of constructing the nationalist discourse system, Chinese-language newspapers plays a crucial role as an essential political resource and discourse channel. They provide a platform for nationalist discourse to penetrate the vision of Siamese Chinese, establish a system, and shape public opinion. Chinese intellectuals in the early 20th century endeavored to expound the nationalist discourse of “The Three People’s Principles,” the essence of the May Fourth Movement and the New Culture Movement, in pursuit of their political objectives of anti-imperialism, anti-feudalism, and national redemption. The Chinese elite in Siam, who used newspapers, expressed these nationalist discourse in three ways. They engaged in theoretical discussions, disseminated their views to the public, and critiqued traditional Chinese culture. Specifically, the Chinese community in Siam conducted a comprehensive theoretical study on Chinese and foreign history, political ideologies, and social trends with the aim of discovering the way towards national redemption. On one hand, they extensively examined the political, economic, scientific, cultural, and societal factors attributing to the country’s plight and the imminent danger it faces. On the other hand, they analyzed potential approaches to rescuing the nation.

In the May Fourth Movement, the elite of the Chinese community in Siam emphasized the criticism of traditional Chinese culture as their

compatriots in China, especially the criticism of Confucian traditional thoughts. Despite their exile and sometimes differing political positions, the elite of the Chinese community in Siam remained staunch nationalists, and their inclusion in the imagined Chinese community remained unaffected. Newspapers expressed compassion for the suffering of their homeland and the struggles of their fellow compatriots, becoming a propaganda front for the expression of nationalism and patriotism of the Chinese community in Siam.

In the 1910s, the turmoil of warlordism closely tied the nationalist discourse of the Chinese in Siam. *Tianhan Gongbao*, while voicing anti-dictatorship and anti-authoritarian sentiments, fiercely denounced the atrocities of warlords and expressed sympathy for the common people. Meanwhile, it exposed social problems and explored ways to improve people's livelihoods. And it is arguable The Chinese's understanding of the nation and society deepened gradually. During the 1920s, with the widespread dissemination of "The Three Principles of the People," the New Culture Movement, and communism, the nationalist discourse of the Chinese community became diverse and competitive. Newspapers, represented by *Huaxian Newspaper* and *Zhonghua Minbao*, spared no effort in spreading a series of concepts such as social evolution, revolution, class, and struggle in the political domain. In the cultural field, the Chinese community re-examined traditional culture, targeting the old Confucian ethics and morality, proactively introducing new culture, and trying to comprehensively reshape the fields of literature, art, education, religion, and other aspects of Chinese culture, helping to construct a nationalist discourse system for the Chinese community in Siam.

To sum up, during the 1910s to 1920s, the Siamese Chinese elites, acting as long-distance nationalists in the face of China's internal and external turbulence, established Chinese-language newspapers through

information transmission, political mobilization, and emotional expression. These newspapers became an important means for the Chinese to recognize their identity, maintain national emotions, and participate in transnational politics, characterized by three fundamental modes of expression: daily expression, literary expression, and era expression.

References

- Anderson, B. (1979). *Studies of the Thai state: The state of Thai studies*. In E. B. Ayal (Ed.), *The state of Thai studies: Analyses of knowledge, approaches, and prospects in anthropology, art history, economics, history and political science* (pp. 192–247). Athens, OH: Center for International Studies, Ohio University.
- Anderson, B. (1983). *Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism*. London: Verso.
- Anderson, B. (1992). *Long-distance nationalism: World capitalism and the rise of identity politics*. Amsterdam: Centre for Asian Studies.
- Anderson, B. (1998). *The spectre of comparisons: Nationalism, Southeast Asia, and the world*. London: Verso.
- Atkinson, P., & Coffey, A. (1997). *Analysing documentary realities*. In D. Silverman (Ed.), *Qualitative research: Theory, method and practice* (pp. 45–62). London: Sage Publications.
- Bai, X. M. (2019). From culturalism to nationalism: Reexamining the role of the May Fourth Movement in the development of Chinese nationalism. *Yale Review of International Studies*. <http://yris.yira.org/essays/>
- Baker, C., & Phongpaichit, P. (2014). *A history of Thailand* (3rd ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Cabestan, J. (2005). The many facets of Chinese nationalism. *China Perspectives*, 59, 26–40.
- Carr, E. H. (2018). *What is history?* London: Penguin Classics.

- Chan, K. B., & Tong, C. K. (1993). Rethinking assimilation and ethnicity: The Chinese in Thailand. *International Migration Review*, 27(1), 140–168.
- Chaloemtiarana, T. (2014). Are we them? Textual and literary representations of the Chinese in twentieth-century Thailand. *Southeast Asian Studies*, 3(3), 473–526.
- Chansiri, D. (2008). *The Chinese emigres of Thailand in the twentieth century*. Cambria Press.
- Chantavanich, S. (1997). From Siamese-Chinese to Chinese-Thai: Political conditions and identity shifts among the Chinese in Thailand. In L. Suryadinata (Ed.), *Ethnic Chinese as Southeast Asians* (pp. 229–266). New York: Palgrave Macmillan.
- Coles, R. (1997). *Doing documentary work*. New York: Oxford University Press.
- Duara, P. (1995). *Rescuing history from the nation*. Chicago and London: University of Chicago Press.
- Duara, P. (1997). Nationalists among transnationals: Overseas Chinese and the idea of China, 1900–1911. In A. Ong & D. Nonini (Eds.), *Ungrounded empires: The cultural politics of modern Chinese transnationalism* (pp. 39–60). London: Routledge.
- Eaksittipong, S. (2020). An outline for a history of emotion of the Chinese in Thailand. *Asian Ethnicity*, 23(2), 398–416.
- Fairbank, J. K. (1968). *The Chinese world order: Traditional China's foreign relations*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Furth, C. (1980). Intellectual change: From the reform movement to the May Fourth movement, 1895–1920. In D. Twitchett & J. K. Fairbank (Eds.), *The Cambridge history of China, Republican China 1912–1949* (Vol. 12, pp. 322–406). Cambridge: Cambridge University Press.

- Gasster, M. (1980). The republican revolutionary movement. In D. Twitchett & J. K. Fairbank (Eds.), *The Cambridge history of China, Late Ch'ing 1800–1911* (Vol. 11, pp. 463–534). Cambridge: Cambridge University Press.
- HCU. (2018, June 18). *Introduction to Chinese Library, HCU*.
<http://lib.hcu.ac.th/ch/images/filedownload/2018-06-18ChineseLibrary-ch.pdf>
- HCU Library. (2016, January 30). *Introduction to the Thailand Digital Chinese Newspaper (TDCN)*. <http://www.lib.hcu.ac.th/KM/tag/tdcn/>
- Landon, K. P. (1941). *The Chinese in Thailand*. Oxford University Press.
- Levenson, J. R. (1968). *Confucian China and its modern fate: A trilogy*. Berkeley: University of California Press.
- Meisner, M. (1972). Cultural iconoclasm, nationalism and the internationalism in the May Fourth Movement. In B. I. Schwartz (Ed.), *Reflections on the May Fourth Movement: A symposium* (pp. 14–23). Cambridge: Harvard University Press.
- Milligan, Y. (1969). Chinese newspaper in Thailand [in Thai]. *Journal of Social Sciences*, 6(1), 89–96.
- Murashima, E. (2013). The origins of Chinese nationalism in Thailand. *Journal of Asia-Pacific Studies*, 21, 149–173.
- Schiller, N. G. (2005). Long distance nationalism. In M. Ember, C. R. Ember, & I. Skoggard (Eds.), *Encyclopedia of diaspora: Immigrant and refugee cultures around the world* (Vol. 1, pp. 570–580). New York: Springer.
- Schwartz, B. I. (1980). Themes in intellectual history: May Fourth and after. In D. Twitchett & J. K. Fairbank (Eds.), *The Cambridge history of China, Republican China 1912–1949* (Vol. 12, pp. 406–451). Cambridge: Harvard University Press.
- Scott, J. (1991). *A matter of record: Documentary sources in social research*. Cambridge: Polity Press.

- Skinner, G. W. (1957). *Chinese society in Thailand: An analytical history*. New York: Cornell University Press.
- Skinner, G. W. (1957). Chinese assimilation and Thai politics. *The Journal of Asian Studies*, 16(2), 237–250.
- Stanford, M. (1998). *An introduction to the philosophy of history*. Hoboken, NJ: Wiley-Blackwell.
- Sun, Y. S. (2023). *San Min Zhu Yi [The Three Principles of the People]*. Taiwan: A Wonderful Taiwan Forum.
- Tejapira, K. (1992). Pigtail: A pre-history of Chineseness in Siam. *Sojourn: Journal of Social Issues in Southeast Asia*, 7(1), 95–122.
- Townsend, J. (1992). Chinese nationalism. *The Australian Journal of Chinese Affairs*, 27, 97–130.
- Uberoi, P. (1972). Nationalism and internationalism: Conflicting values of the Chinese New Culture Movement. *China Report*, 8(1–2), 54–62.
- Vella, W. F. (1978). *Chaiyo! King Vajiravudh and the development of Thai nationalism*. Honolulu: University Press of Hawaii.
- Watson, J. K. P. (1976). A conflict of nationalism: The Chinese and education in Thailand, 1900–1960. *Paedagogica Historica*, 16(2), 429–451.
- Wilson, D. A. (1966). *Politics in Thailand*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Wongsurawat, W. (2008). Contending for a claim on civilization: The Sino-Siamese struggle to control overseas Chinese education in Siam. *Journal of Chinese Overseas*, 4(2), 161–182.
- Wongsurawat, W. (2016). Beyond Jews of the Orient: A new interpretation of the problematic relationship between the Thai state and its ethnic Chinese community. *Positions: Asia Critique*, 24(2), 555–582.
- Wongsurawat, W. (2019). *The crown & the capitalists: The ethnic Chinese and the founding of the Thai nation*. Seattle: University of Washington Press.

- Wright, M. C. (1968). *China in revolution: The first phase, 1900–1913*. Yale University Press.
- Xie, Y. R. (1964). *A brief history of Chinese-language newspapers in Thailand* [in Chinese]. Shanghai: Yibao She.
- Xu, M. C. (2008). *Dongnanya Huaren yu Qiaopi [The overseas Chinese and money remittance mail in Southeast Asia]*. Bangkok: Choon Koshpasharin.
- Young, E. P. (1980). Politics in the aftermath of revolution: The era of Yuan Shih-k'ai, 1912–1916. In D. Twitchett & J. K. Fairbank (Eds.), *The Cambridge history of China, Republican China 1912–1949* (Vol. 12, pp. 209–258). Cambridge: Cambridge University Press.
- Zhang, Y. Y., & Wongsurawat, W. (2019). A short history of the transformation of ethnic Chinese organizations in Thailand: From seditious secret societies to patriotic cultural NGOs. *Asian Review*, 32(2), 41–63.

Archival Materials from TDCN, HCU

- Huaxian Xinbao* (June 1922 – April 1929) [Thailand Digital Chinese Newspaper Archive].
- Tianhan Gongbao* (July 1917 – August 1917) [Thailand Digital Chinese Newspaper Archive].
- Zhonghua Minbao* (January 1923 – April 1929) [Thailand Digital Chinese Newspaper Archive].

ความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทการเสริมสร้างพลังชุมชนของ
ผู้พิพากษาสมทบในศาลเยาวชนและครอบครัวที่ส่งผลต่อ
ประสิทธิผลการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชนผู้กระทำผิด:
กรณีศึกษาจังหวัดพังงา

Perspectives on the Role of Community Empowerment
by Lay judges in Juvenile and Family Courts that Affect
the Effectiveness of Juvenile Offender Rehabilitation:
A Case Study of Phang Nga Province

ลภัสรดา จิตวารินทร์¹ และ ตฤณห์ โพธิ์รักษา²

Lapasrada Jitwarin & Trynh Phoraksa

Received: April 3, 2025/ Revised: May 13, 2025/ Accepted: June 20, 2025

บทคัดย่อ

การวิจัยเชิงปริมาณนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาความคิดเห็นต่อบทบาทและการเสริมสร้างพลังชุมชนเพื่อการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชนผู้กระทำผิดของศาลเยาวชนและครอบครัวจังหวัดพังงา 2) ศึกษาผลของบทบาทและการเสริมสร้างพลังชุมชนที่มีต่อประสิทธิผลการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชนกระทำผิดของศาลเยาวชนและครอบครัวจังหวัดพังงา โดยเก็บข้อมูลจากผู้พิพากษาสมทบ จำนวน 18 คน และเจ้าหน้าที่ศาลเยาวชนและครอบครัวจังหวัดพังงา จำนวน 15 คน รวมจำนวน 33 คน วิเคราะห์ข้อมูล

¹ อาจารย์ ภาควิชาศึกษาศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล (Lecturer, Education Department, Faculty of Social Sciences and Humanities, Mahidol University), Email: lapasrada.jit@mahidol.ac.th

² อาจารย์ ภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล (Lecturer, Social Sciences Department, Faculty of Social Sciences and Humanities, Mahidol University), Email: trynh.p@gmail.com

เชิงปริมาณโดยใช้ค่าสถิติพื้นฐาน การวิเคราะห์สหสัมพันธ์ และการวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณ

ผลการวิจัยพบว่า 1) ความคิดเห็นของผู้ให้ข้อมูลที่มีต่อบทบาทผู้พิพากษาสมทบ การเสริมสร้างพลังชุมชน และประสิทธิผลการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชน อยู่ในระดับมากที่สุดทั้ง 3 ด้าน โดยมีค่าเฉลี่ย 4.30, 4.28 และ 4.35 ตามลำดับ 2) การเสริมสร้างพลังชุมชนมีความสัมพันธ์กับประสิทธิผลการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ($r = 0.572$) โดยมีความสัมพันธ์ในระดับปานกลาง และสามารถพยากรณ์ประสิทธิผลการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชนได้ร้อยละ 33.7 โดยปัจจัยส่งเสริมการเสริมสร้างพลังชุมชนของผู้พิพากษาสมทบที่สำคัญ คือ การมีเครือข่ายความร่วมมือกับองค์กรต่าง ๆ ส่วนปัจจัยที่เป็นอุปสรรคการเสริมสร้างพลังชุมชนของผู้พิพากษาสมทบที่สำคัญ คือ การขาดงบประมาณและทรัพยากรสนับสนุนในการดำเนินโครงการ

คำสำคัญ: ระดับความคิดเห็น การเสริมสร้างพลังชุมชน ผู้พิพากษาสมทบ การแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชน ศาลเยาวชนและครอบครัว จังหวัดพังงา

Abstract

The objectives of this quantitative research are two-fold. Firstly, it aims to study the opinion rating of community roles and empowerment for the rehabilitation of juvenile offenders at the Phang Nga Juvenile and Family Court. Secondly, it examines the effects of community roles and empowerment on the effectiveness of juvenile offender rehabilitation at the Phang Nga Juvenile and Family Court. This study collected data from 33 respondents including 18 lay judges, and 15 staff. Quantitative data were analyzed using descriptive statistics, correlation analysis, and multiple regression analysis.

Research findings revealed that: 1) the respondents' opinions regarding the roles of lay judges, community empowerment, and the effectiveness of juvenile rehabilitation were all at the highest level across all three dimensions, with mean scores of 4.30, 4.28, and 4.35 respectively. 2) community empowerment was significantly correlated with the effectiveness

of juvenile rehabilitation at the .05 level ($r = 0.572$), showing a moderate relationship. Community empowerment accounted for 33.7% of the variance in juvenile rehabilitation effectiveness. The key factor promoting community empowerment by lay judges was the establishment of collaborative networks with various organizations, while the main obstacle to community empowerment efforts was the lack of budget and resources to support program implementation.

Keywords: Opinion Level, Community Empowerment, Lay Judges, Juvenile Rehabilitation, Juvenile and Family Court Phang-nga Province

บทนำ

ปัญหาเด็กและเยาวชนกระทำความผิดเป็นปัญหาสังคมที่สำคัญและมีแนวโน้มทวีความรุนแรงมากขึ้น สาเหตุสำคัญเกิดจากปัจจัยหลายประการ เช่น ปัญหาครอบครัว การขาดการดูแลเอาใจใส่ การคบเพื่อนที่มีพฤติกรรมเสี่ยง การเข้าถึงสื่อที่ไม่เหมาะสม และความบกพร่องในการอบรมเลี้ยงดู ซึ่งปัญหาเหล่านี้ล้วนมีผลกระทบโดยตรงต่อพัฒนาการและพฤติกรรมของเด็กและเยาวชน ดังนั้น การแก้ไขปัญหาจึงต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วน โดยเฉพาะชุมชนซึ่งเป็นพื้นที่ที่เด็กและเยาวชนอาศัยอยู่ (Jitsawang, 2017, p. 31-52)

ศาลเยาวชนและครอบครัวมีบทบาทสำคัญในการพิจารณาคดีที่เกี่ยวข้องกับเด็กและเยาวชนผู้กระทำความผิด โดยมีเป้าหมายหลักเพื่อคุ้มครองสวัสดิภาพและแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชนมากกว่าการลงโทษ ภายใต้พระราชบัญญัติศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ. 2553 ได้กำหนดให้มีผู้พิพากษาสมทบซึ่งเป็นบุคคลภายนอกที่มาจากชุมชนที่มีความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับเด็กและเยาวชน เข้ามามีส่วนร่วมในการพิจารณาคดีร่วมกับผู้พิพากษาอาชีพ และมีบทบาทสำคัญในการเชื่อมโยงระบบงานยุติธรรมกับชุมชน (Panthong, 2019, p. 45-67)

ผู้พิพากษาสมทบสามารถเป็นกลไกสำคัญในการเสริมสร้างพลังชุมชน (Community Empowerment) เพื่อการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชนผู้กระทำความผิด โดยการเสริมสร้างพลังชุมชนหมายถึง การสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนสามารถจัดการ

ปัญหาของตนเองได้ ผ่านการเพิ่มองค์ความรู้ การสร้างเครือข่าย และการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ (Restorative Justice) ที่มุ่งเน้นการเยียวยาความเสียหาย การสร้างความปรองดอง และการกลับคืนสู่สังคมของผู้กระทำผิด (Bazemore & Umbreit, 2001, p. 1-20)

ศาลเยาวชนและครอบครัวจังหวัดพังงา เป็นหนึ่งในหน่วยงานยุติธรรมที่ให้ความสำคัญกับการเสริมสร้างพลังชุมชนในการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชนผู้กระทำผิด โดยผู้พิพากษา เจ้าหน้าที่ และผู้พิพากษาสมทบร่วมกันจัดโครงการภายใต้แผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูที่หลากหลาย สอดคล้องกับความสนใจและความต้องการของเด็กและเยาวชนผู้กระทำผิด และร่วมมือกับชุมชนอย่างต่อเนื่อง ซึ่งถือเป็นการเสริมสร้างพลังชุมชนในการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชนผู้กระทำผิด จึงได้รับการคัดเลือกให้เป็นศาลเยาวชนและครอบครัวดีเด่น 3 ลำดับแรกที่มีประชาชนเป็นศูนย์กลาง ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2567 ครั้งที่ 1 ของศาลในสังกัดสำนักศาลยุติธรรมประจำภาค 8 โดยจากข้อมูลทางสถิติ เด็กและเยาวชนที่อยู่ในความดูแลของศาลเยาวชนและครอบครัวจังหวัดพังงาส่วนใหญ่มักกระทำความผิดเกี่ยวกับยาเสพติด และรองลงมาคือความผิดเกี่ยวกับชีวิตและร่างกาย โดยเด็กและเยาวชนที่เข้าสู่แผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูตาม มาตรา 90 ใน พ.ศ. 2563 มีจำนวน 2 คน พ.ศ. 2564 ไม่มีเด็กและเยาวชนที่เข้าสู่แผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูตามมาตรา 90 พ.ศ. 2565 จำนวน 4 คน พ.ศ. 2566 จำนวน 8 คน และ พ.ศ. 2567 จำนวน 3 คน รวมจำนวน 14 คน ซึ่งสามารถดำเนินตามแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูตามมาตรา 90 ได้สำเร็จครบถ้วนจำนวน 13 คน คิดเป็นร้อยละ 92.86 โดย พ.ศ. 2566 มีจำนวน 1 คนที่ไม่สามารถดำเนินการตามแผนได้สำเร็จ ส่วนเด็กและเยาวชนที่เข้าสู่กระบวนการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูตาม มาตรา 132 ใน พ.ศ. 2563 มีจำนวน 29 คน พ.ศ. 2564 จำนวน 29 คน พ.ศ. 2565 จำนวน 14 คน พ.ศ. 2566 จำนวน 17 คน และ พ.ศ. 2567 จำนวน 21 คน รวมจำนวน 110 คน โดยเด็กและเยาวชนที่สามารถดำเนินการตามแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูได้สำเร็จ พ.ศ. 2563 จำนวน 26 คน พ.ศ. 2564 จำนวน 26 คน พ.ศ. 2565 จำนวน 13 คน พ.ศ. 2566 และ พ.ศ. 2567 ดำเนินการตามแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูได้สำเร็จครบทุกคน รวมจำนวนเด็กและเยาวชนที่ดำเนินการตามแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูตามมาตรา 132 สำเร็จ 103 คน รวมจำนวนเด็กและเยาวชนที่ดำเนินการตามแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูตามมาตรา 90 และมาตรา 132 จำนวน 116 คน ส่วนเด็กและเยาวชนที่กระทำผิดซ้ำ ย้อนหลัง 5 ปี พ.ศ. 2563 จำนวน 5 คน พ.ศ. 2564 จำนวน

3 คน พ.ศ. 2565 จำนวน 4 คน พ.ศ. 2566 จำนวน 2 คน และ พ.ศ. 2567 จำนวน 1 คน โดยจะเห็นได้ว่าการกระทำผิดซ้ำของเด็กและเยาวชนมีแนวโน้มลดลง

ผู้พิพากษาสมทบศาลเยาวชนและครอบครัวจังหวัดพังงามีจำนวนทั้งหมด 25 คน โดยส่วนใหญ่เป็นข้าราชการเกษียณ จำนวน 13 คน เป็นผู้ประกอบการ จำนวน 12 คน ซึ่งผู้พิพากษาสมทบจะต้องผ่านการสอบคัดเลือก และตามพระราชบัญญัติศาลเยาวชนและครอบครัว และวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ. 2553 ผู้พิพากษาสมทบจะต้องได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ใช้อำนาจหน้าที่เป็นองค์คณะพิจารณาพิพากษาคดีอาญาที่เด็กและเยาวชนถูกฟ้องเป็นจำเลยในคดีอาญา และพิจารณาคดีครอบครัวที่ผู้เยาว์มีส่วนได้ส่วนเสียในคดีแพ่ง รวมทั้งคดีตามกฎหมายอื่นที่อยู่ในอำนาจหน้าที่ของศาลเยาวชนและครอบครัวที่เกี่ยวกับเด็กหรือเยาวชนเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

สำหรับบทบาทของผู้พิพากษาสมทบในการดำเนินการเครือข่ายแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชนผู้กระทำผิด ในช่วงก่อนการพิพากษา ผู้พิพากษาสมทรมีบทบาทสำคัญในการร่วมพิจารณาและประเมินพฤติการณ์ของเด็กหรือเยาวชนที่เข้าสู่กระบวนการยุติธรรม โดยเฉพาะในศาลเยาวชนและครอบครัว ซึ่งให้ความสำคัญกับสภาพแวดล้อม พฤติกรรม และโอกาสในการปรับตัว มากกว่าการลงโทษเพียงอย่างเดียว โดยผู้พิพากษาสมทรมีหน้าที่ร่วมพิจารณาคดีโดยใช้ประสบการณ์ชีวิตในฐานะบุคคลทั่วไปที่ใกล้ชิดกับชุมชน ทำให้สามารถเข้าใจบริบทของเด็กและครอบครัวได้ดีกว่าผู้พิพากษาอาชีพเพียงลำพัง มีส่วนร่วมในการกลั่นกรองข้อมูลจากพนักงานคุมประพฤติ นักสังคมสงเคราะห์ และนักจิตวิทยา เพื่อนำไปสู่การกำหนดแนวทางที่เหมาะสม เช่น การส่งเข้ารับการอบรมหรือบำบัดรักษา แทนการใช้โทษจำคุก ทำหน้าที่เป็นผู้ไกล่เกลี่ยระหว่างเด็ก ครอบครัว และผู้เสียหาย เพื่อฟื้นฟูความสัมพันธ์และลดโอกาสในการกระทำผิดซ้ำ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ภายหลังจากมีคำพิพากษาแล้ว บทบาทของผู้พิพากษาสมทวยังคงสำคัญต่อการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชนผ่านกลไกของเครือข่ายในชุมชน เช่น ร่วมกำหนดมาตรการติดตามดูแลเด็ก สร้างความร่วมมือกับหน่วยงานต่าง ๆ เช่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สถาบันการศึกษา สถาบันพัฒนาฝีมือแรงงาน เพื่อสนับสนุนการศึกษา อาชีพ และการดำรงชีวิตที่มีคุณค่า มีบทบาทในการติดตามผลผ่านการรายงานจากเจ้าหน้าที่คุมประพฤติ และอาจเสนอแนวทางแก้ไขเพิ่มเติมแก่ศาลได้ หากเห็นว่ากระบวนการฟื้นฟูไม่เกิดผลตามเป้าหมาย

จากการดำเนินการสร้างเครือข่ายการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชนผู้กระทำผิดมาตั้งแต่ปีงบประมาณ พ.ศ. 2564 จนถึง พ.ศ. 2567 มีผู้สนใจเข้าร่วมเป็นเครือข่ายรวมทั้งสิ้น 672 คน โดยผู้พิพากษาสมทบศาลเยาวชนและครอบครัวจังหวัดพังงาได้ร่วมมือกับองค์การบริหารส่วนจังหวัดพังงาในการพัฒนาความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกฎหมายที่เกี่ยวข้อง แนวทางการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชน กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ความรู้ทางด้านจิตสังคม รวมถึงจัดประชุมเพื่อรับฟังปัญหา อุปสรรค และแนวทางการแก้ไขปัญหาจากสมาชิกเครือข่าย และพบทวนบทบาทของเครือข่ายให้กับสมาชิกเครือข่ายทุกปี อย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง ศาลเยาวชนและครอบครัวจังหวัดพังงาได้มอบหมายให้สมาชิกเครือข่ายเป็นผู้ดูแลเด็กและเยาวชนผู้กระทำผิดที่อยู่ในชุมชนเดียวกัน และรายงานผลการติดตามดูแลให้ศาลทราบตามกำหนดเวลา ผู้พิพากษาสมทบร่วมมือกับเครือข่ายในการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาจิตใจ พัฒนาอาชีพ และพัฒนาทักษะชีวิตให้กับเด็กและเยาวชนผู้กระทำผิดอย่างต่อเนื่องทุกปี

เพื่อพัฒนาการดำเนินการเสริมสร้างพลังชุมชนของผู้พิพากษาสมทบในศาลเยาวชนและครอบครัวจังหวัดพังงา ซึ่งจะช่วยให้ผู้พิพากษาสมทบนำไปใช้เป็นข้อมูลในการพัฒนาแนวทางการเสริมสร้างพลังชุมชนที่มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ด้วยเหตุนี้ จึงจำเป็นต้องศึกษาความคิดเห็นในการเสริมสร้างพลังชุมชนของผู้พิพากษาสมทบในศาลเยาวชนและครอบครัวจังหวัดพังงาที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชนผู้กระทำผิด เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาบทบาทของผู้พิพากษาสมทบและการสร้างเครือข่ายชุมชนในการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชน ตลอดจนเป็นแนวทางในการปรับปรุงกระบวนการยุติธรรมสำหรับเด็กและเยาวชนให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาความคิดเห็นต่อบทบาทและการเสริมสร้างพลังชุมชนเพื่อการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชนผู้กระทำผิดของศาลเยาวชนและครอบครัวจังหวัดพังงา
- 2) เพื่อศึกษาผลของบทบาทและการเสริมสร้างพลังชุมชนที่มีต่อประสิทธิภาพการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชนผู้กระทำผิดของศาลเยาวชนและครอบครัวจังหวัดพังงา

นิยามศัพท์

1) การเสริมสร้างพลังชุมชน หมายถึง แนวทางสร้างความรู้ ความเข้าใจ และทักษะที่จำเป็นในการระบุปัญหา วางแผน ดำเนินการ และประเมินผลการแก้ไขปัญหาของชุมชนด้วยตนเอง

2) ผู้พิพากษาสมทบศาลเยาวชนและครอบครัวจังหวัดพังงา หมายถึง บุคคลธรรมดาซึ่งมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้มียอำนาจหน้าที่เป็นองค์คณะพิจารณาพิพากษาคดีอาญาที่เด็กและเยาวชนถูกฟ้องเป็นจำเลยในคดีอาญา และพิจารณาคดีครอบครัวที่ผู้เยาว์มีส่วนได้ส่วนเสียในคดีแพ่ง รวมทั้งคดีตามกฎหมายอื่นที่อยู่ในอำนาจหน้าที่ของศาลเยาวชนและครอบครัวที่เกี่ยวกับเด็กหรือเยาวชนเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ตามกฎหมายถือว่า ผู้พิพากษาสมทบเป็นเจ้าพนักงานในตำแหน่งตุลาการตามความหมายแห่งประมวลกฎหมายอาญา (พระราชบัญญัติศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ.2553)

3) การแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชนผู้กระทำความผิด หมายถึง กระบวนการจัดการกับเด็กและเยาวชนที่มีพฤติกรรมเบี่ยงเบนหรือกระทำความผิด เพื่อแก้ไขปัญหาคriminal พฤติกรรม พื้นฟูจิตใจ และสภาพร่างกาย ตลอดจนเสริมสร้างทักษะชีวิตที่จำเป็น เพื่อให้สามารถกลับมาดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างปกติสุข

4) เครือข่ายการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชนผู้กระทำความผิด การรวมตัวกันของบุคคล กลุ่มบุคคล องค์กร และหน่วยงานต่าง ๆ ที่มีเป้าหมายร่วมกันในการช่วยเหลือ แก้ไข และฟื้นฟูเด็กและเยาวชนที่กระทำความผิด เพื่อให้สามารถกลับคืนสู่สังคมได้อย่างมีคุณภาพ

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาระดับการเสริมสร้างพลังชุมชนของผู้พิพากษาสมทบในศาลเยาวชนและครอบครัวจังหวัดพังงาที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชนผู้กระทำความผิด ผู้วิจัยได้ทบทวนวรรณกรรม และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อสรุปความสัมพันธ์ของตัวแปร และนำไปสู่การสร้างกรอบแนวคิดการวิจัย โดยมีรายละเอียดหัวข้อแนวคิด ทฤษฎี และทบทวนวรรณกรรม ดังนี้

แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทผู้พิพากษาสมทบ

ผู้พิพากษาสมทบเป็นบุคคลที่มีความรู้และประสบการณ์ด้านสังคมสงเคราะห์ การศึกษา จิตวิทยา และการแพทย์ที่ได้รับการแต่งตั้งให้มียอำนาจในการพิจารณาพิพากษา

คดีร่วมกับผู้พิพากษาในศาลเยาวชนและครอบครัว ตามพระราชบัญญัติศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ. 2553 บทบาทหลักของผู้พิพากษาสมทบ ได้แก่ การพิจารณาคดี การให้คำปรึกษาและข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ต่อการพิจารณาคดี การสนับสนุนการบริหารงานยุติธรรมสำหรับเด็กและครอบครัว การประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ และการเป็นตัวแทนชุมชน (Thammasat University Research and Consultancy Institute, 2017)

นอกจากนี้ Dohrn (2011, p. 334-357) ยังอธิบายว่า ผู้พิพากษาสมทบบังคับบทบาทในการเป็นสะพานเชื่อมระหว่างระบบยุติธรรมและชุมชน โดยการสร้างความเข้าใจและความร่วมมือระหว่างหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมกับชุมชน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการแก้ไขปัญหาเด็กและเยาวชนกระทำผิด

แนวคิดเกี่ยวกับการเสริมสร้างพลังชุมชน

การเสริมสร้างพลังชุมชน (Community Empowerment) เป็นกระบวนการพัฒนาที่มุ่งเน้นการเพิ่มศักยภาพของชุมชนให้สามารถจัดการปัญหาของตนเองได้ โดยการสร้างองค์ความรู้ การพัฒนาทักษะ และการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน (Rappaport, 1987, p. 121-148) การเสริมสร้างพลังชุมชนมีองค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ การสร้างการมีส่วนร่วม การพัฒนาศักยภาพ การสร้างเครือข่าย และการติดตามประเมินผล (Zimmerman, 2000, p. 43-63)

ในการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชนผู้กระทำผิด การเสริมสร้างพลังชุมชนมีความสำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจากชุมชนเป็นพื้นที่ที่เด็กและเยาวชนอาศัยอยู่และต้องกลับไปใช้ชีวิตภายหลังออกจากกระบวนการยุติธรรม การมีส่วนร่วมของชุมชนในการวางแผน การดำเนินการ และการติดตามผลการแก้ไขบำบัดฟื้นฟู จะช่วยให้เกิดการยอมรับและการสนับสนุนการกลับคืนสู่สังคมของเด็กและเยาวชน (Butts & Mears, 2001, p. 169-198)

แนวคิดเกี่ยวกับประสิทธิผลการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชน

ประสิทธิผลการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชน หมายถึง ผลสำเร็จของการดำเนินการเพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรม ความคิด และทัศนคติของเด็กและเยาวชนผู้กระทำผิดให้สามารถกลับมาใช้ชีวิตในสังคมได้อย่างปกติสุขและไม่หวนกลับไปกระทำผิดซ้ำ (Jitsawang, 2017, p. 31-52) การประเมินประสิทธิผลการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูสามารถพิจารณาได้จากอัตราการกระทำผิดซ้ำ การปรับตัวเข้ากับสังคม การศึกษาต่อ และการประกอบอาชีพ (Lipsey & Cullen, 2007, p. 124-147)

Bazemore & Umbreit (2001, p. 1-10) ได้เสนอแนวทางการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชนตามหลักยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ (Restorative Justice) ซึ่งเน้นการมีส่วนร่วมของผู้เสียหาย ผู้กระทำผิด และชุมชนในการเยียวยาความเสียหายให้กับผู้เสียหาย และการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูผู้กระทำผิดให้กลับคืนสู่สังคม โดยพบว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อประสิทธิผลของการแก้ไขบำบัดฟื้นฟู

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. บทบาทของผู้พิพากษาสมทบ

ผู้พิพากษาสมทบในศาลเยาวชนและครอบครัวมีบทบาทสำคัญหลายประการ ดังนี้

1.1 บทบาทในระบบยุติธรรม ในศาลเยาวชนและครอบครัว ผู้พิพากษาสมทบบมีบทบาทสำคัญในการพิจารณาคดีร่วมกับผู้พิพากษาในการตัดสินคดีที่เกี่ยวข้องกับเยาวชนและครอบครัว เพื่อให้การพิจารณาเป็นไปอย่างรอบคอบ และมีการตัดสินที่สอดคล้องกับบริบทของคดีที่เกี่ยวข้องกับเด็กและเยาวชน (Panthong, 2019) รวมทั้งผู้พิพากษาสมทบต้องทำการกลั่นกรองทางสังคมและจิตวิทยา ซึ่งเกี่ยวข้องกับพื้นหลังครอบครัวของเด็กและเยาวชนที่กระทำผิดในเชิงลึก เพื่อพิจารณาแนวทางการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูที่เหมาะสมกับวัยของเด็ก (Smith, 2018)

1.2 บทบาทในการเสริมสร้างพลังชุมชน ผู้พิพากษาสมทบบมีบทบาทในการเป็นสื่อกลางและเป็นสะพานเชื่อมโยงระหว่างระบบยุติธรรมกับชุมชน (Panthong, 2019; Thompson, 2018) ด้วยการส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการยุติธรรมและการคุ้มครองสิทธิของเด็กและครอบครัว (Phetpraphan, 2015) รวมถึงมีบทบาทในการสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับโรงเรียน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคประชาสังคม การประสานงานเครือข่าย เพื่อการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชน (Jitsawang, 2017)

1.3 การเปรียบเทียบบทบาทผู้พิพากษาสมทบระหว่างประเทศ (Smith, 2018) ในประเทศเยอรมนีและสวีเดน ผู้พิพากษาสมทบบมีอำนาจร่วมในการตัดสินคดี โดยเน้นการมีส่วนร่วมในมุมมองจากสังคม ทั้งนี้ ผู้พิพากษาสมทบบมีอำนาจเท่ากับผู้พิพากษาอาชีพ ส่วนในญี่ปุ่น ผู้พิพากษาสมทบจะต้องได้รับการอบรมอย่างเข้มงวด โดยมีหน้าที่ร่วมกับผู้พิพากษาอาชีพในการพิจารณาคดี สำหรับในประเทศไทย ผู้พิพากษาสมทบบมีหน้าที่ร่วมพิจารณาคดี โดยเน้นบทบาทการกลั่นกรองทางสังคมและจิตวิทยา

2. ปัจจัยที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพและประสิทธิผลการทำงาน

การทำงานของผู้พิพากษาสมทบมีปัจจัยที่สนับสนุนและขัดขวางการทำงาน ซึ่งล้วนส่งผลต่อประสิทธิภาพและประสิทธิผลการทำงาน ดังนี้

2.1 ปัจจัยสนับสนุน ประสิทธิภาพและประสิทธิผลการทำงานของผู้พิพากษาสมทบขึ้นอยู่กับหลายปัจจัย ได้แก่ คุณสมบัติส่วนบุคคลของผู้พิพากษาสมทบ เช่น ความเป็นผู้นำ ความสามารถในการสื่อสาร การทำงานร่วมกับผู้อื่น ล้วนส่งผลดีต่อประสิทธิผลของการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชน (Onchaweng, 2023) โดยผู้พิพากษาสมทบที่สามารถสร้างความน่าเชื่อถือได้ จะได้รับความร่วมมือจากชุมชน อีกทั้งกลไกของศาลเยาวชนและครอบครัวต้องให้การสนับสนุนและเอื้อต่อการทำงานของผู้พิพากษาสมทบ (Terawat, 2021)

2.2 ปัจจัยขัดขวาง ผู้พิพากษาสมทบมีข้อจำกัดด้านเวลาและภาระงานประจำทำให้ไม่สามารถทุ่มเทเวลาให้กับการทำงานกับชุมชนได้อย่างเต็มที่ (Chareonsakdi, 2021) รวมทั้งการปฏิบัติหน้าที่ของผู้พิพากษาสมทบมีความไม่สม่ำเสมอในด้านการวางแผน การจัดการ และการประสานงาน อาจส่งผลเสียต่อประสิทธิภาพในการดำเนินงานของศาลเยาวชนและครอบครัว รวมถึงโครงสร้างองค์กรที่มีความเป็นทางการสูง เทคโนโลยี และทรัพยากรที่จำกัด จะลดประสิทธิผลของการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชน (Onchaweng, 2023) อีกทั้งปัจจัยทางอารมณ์มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจ โดยเฉพาะในคดีที่เกี่ยวข้องกับเด็กและเยาวชน อาจก่อให้เกิดอคติหรือความลำเอียงได้ (Anleu & Mack, 2019)

3. การแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชน

ในการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชนที่กระทำผิดในประเทศไทยเป็นไปตามแนวทางของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ โดยมีรายละเอียดดังนี้

3.1 แนวทางตามกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ เป็นการลดการดำเนินคดีอาญา ด้วยมาตรการพิเศษ เช่น การไกล่เกลี่ย การจัดทำแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชน โดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน และการเยียวยาผู้เสียหาย ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชน (Lapisatepan, 2021) รวมทั้งทำการฟื้นฟูความสัมพันธ์ และการสร้างการยอมรับทางสังคม ให้เด็กและเยาวชนสามารถกลับไปใช้ชีวิตในสังคมได้ ซึ่งมีประสิทธิผลต่อการลดการกระทำผิดซ้ำ (Braithwaite, 2020) และการเสริมสร้างพลังชุมชนสามารถสร้างทุนทางสังคม (Social Capital) ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญใน

การสนับสนุนการกลับคืนสู่สังคมของเด็กและเยาวชนผู้กระทำผิด (Zimmerman et al., 2022) โดยกระบวนการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชนที่ดำเนินการโดยชุมชนมีประสิทธิผลสูงกว่ากระบวนการทางการในการลดการกระทำผิดซ้ำ ทั้งนี้ เน้นความสำคัญของการมีส่วนร่วมของผู้เสียหาย ผู้กระทำผิด และชุมชน (Zehr & Toews, 2019)

3.2 แนวคิดทฤษฎีที่สำคัญในการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชน ประกอบไปด้วย Desistance Theory อธิบายเกี่ยวกับการเลิกกระทำผิดผ่านการยอมรับและสนับสนุนจากชุมชน โดยกระบวนการเลิกกระทำผิดของเด็กและเยาวชนเกี่ยวข้องกับการได้รับการยอมรับและสนับสนุนจากชุมชนมากกว่าการถูกควบคุมโดยระบบยุติธรรมทางการ (McNeill, 2019) รวมถึง Good Lives Model ซึ่งทำการบูรณาการระบบยุติธรรมกับทรัพยากรชุมชน โดยการผสมผสานทั้งสองแนวทางอย่างสมดุลจะมีประสิทธิผลต่อการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชนสูงสุด (Ward & Maruna, 2025, p. 20-21) อีกทั้งใช้ Bridging Role ซึ่งเป็นการเชื่อมต่อระหว่างระบบยุติธรรมทางการกับชุมชนในกระบวนการยุติธรรมชุมชนเพื่อแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชน เน้นความสำคัญของการทำงานเชื่อมโยงระหว่างระบบยุติธรรมทางการกับชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ (Thompson, 2018)

4. ทิศทางการวิจัยเกี่ยวกับบทบาทผู้พิพากษาสมทบ

จากการค้นคว้างานวิจัยพอจะสรุปแนวโน้มของการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบทบาทผู้พิพากษาสมทบได้ 2 ประการหลัก ได้แก่

4.1 การเปลี่ยนแปลงบทบาท จากบทบาทตามกฎหมายสู่บทบาทเชิงรุกในชุมชน งานวิจัยก่อนปี 2560 มักเน้นการอธิบายบทบาทตามพระราชบัญญัติศาลเยาวชนและครอบครัว เช่น การร่วมพิจารณาพิพากษา การให้ความเห็นประกอบกับผู้พิพากษาอาชีพ หลังจากปี 2560 เริ่มเน้นการขยายบทบาทของผู้พิพากษาสมทบในฐานะผู้ที่เป็นสะพานเชื่อมโยงศาลกับชุมชนโดยเฉพาะการทำงานเชิงเครือข่ายกับโรงเรียน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคประชาสังคม

4.2 แนวโน้มบทบาทในอนาคต จากบทบาทเชิงพิจารณาสู่บทบาทเชิงพัฒนา การเปลี่ยนมุมมองที่ผู้พิพากษาสมทบเป็นผู้ร่วมพิจารณาพิพากษาไปเป็นนักพัฒนาระบบชุมชน ด้วยการเสริมพลังชุมชนผ่านการสร้างเครือข่ายเพื่อการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชน โดยผู้พิพากษาสมทบบมีบทบาทเป็นผู้ประสานงานเครือข่าย

แนวโน้มงานวิจัยชี้ว่า ผู้พิพากษาสมทบในศาลเยาวชนและครอบครัวกำลังเปลี่ยนผ่านจากบทบาทเชิงพิจารณาสู่บทบาทเชิงพัฒนา โดยเน้นการเสริมพลังชุมชน ผ่านการ

สร้างเครือข่าย การฟังเสียงของชุมชน และการทำงานร่วมกับภาคส่วนอื่น ๆ เพื่อให้การแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชนมีประสิทธิภาพ และยั่งยืนมากยิ่งขึ้น

5. ข้อถกเถียงเกี่ยวกับบทบาทผู้พิพากษาสมทบในการเสริมสร้างพลังชุมชน

จากการสังเคราะห์งานวิจัยทำให้เห็นประเด็นถกเถียงสำคัญเกี่ยวกับประสิทธิภาพการมีส่วนร่วมของผู้พิพากษาสมทบในการเสริมสร้างพลังชุมชน โดย Chinsuvapala (2017, p. 52-67) พบว่า การปฏิบัติงานของผู้พิพากษาสมทบมีความไม่สม่ำเสมอในการวางแผน การจัดการ และการประสานงาน ทำให้ยากที่จะประเมินประสิทธิภาพที่แท้จริงในการปฏิบัติงาน ในขณะที่ Jitsawang (2017, p. 31-52) กลับพบว่า การสร้างเครือข่ายในชุมชนโดยผู้พิพากษาสมทบก่อให้เกิดประสิทธิภาพ โดยมีส่วนช่วยลดการกระทำผิดซ้ำของเด็กและเยาวชน

6. ช่องว่างองค์ความรู้

จากการสังเคราะห์งานวิจัยที่ผ่านมา พบว่ายังมีช่องว่างองค์ความรู้ที่ทำให้จำเป็นต้องศึกษาเรื่องระดับการเสริมสร้างพลังชุมชนของผู้พิพากษาสมทบและผลกระทบต่อประสิทธิภาพการฟื้นฟูเด็กและเยาวชน ได้แก่

6.1 ขาดการศึกษาเชิงปริมาณที่วัดความสัมพันธ์ระหว่างการเสริมสร้างพลังชุมชนและประสิทธิภาพการฟื้นฟู

6.2 ขาดการวิเคราะห์ประสิทธิภาพของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

กรอบแนวคิดการวิจัย

จากการทบทวนแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สามารถกำหนดกรอบแนวคิดการวิจัยได้ดังภาพที่ 1

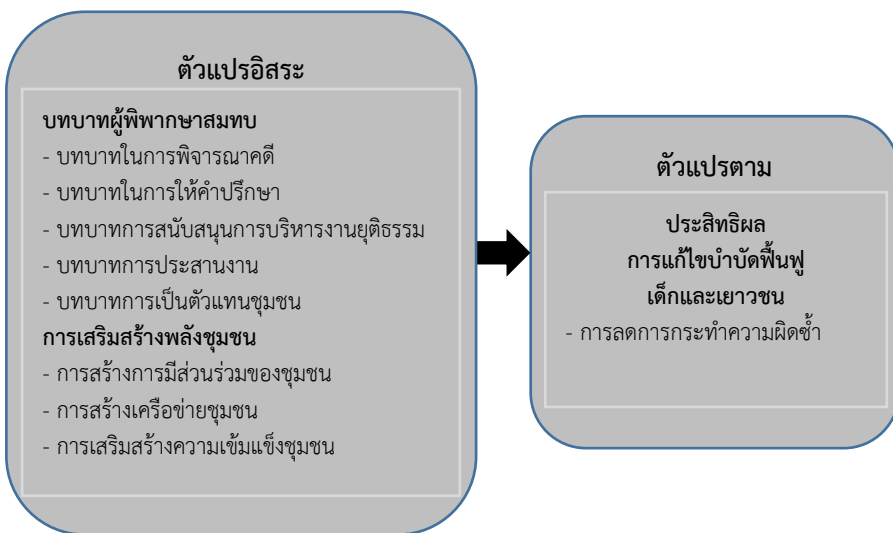

Figure 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

วิธีการดำเนินวิจัย

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ เจ้าหน้าที่ศาลเยาวชนและครอบครัวจังหวัดพังงา จำนวน 25 คน และผู้พิพากษาสมทบศาลเยาวชนและครอบครัวจังหวัดพังงา จำนวน 25 คน รวมทั้งสิ้น 50 คน

กลุ่มตัวอย่างในการวิจัย ทำการคำนวณขนาดกลุ่มตัวอย่างด้วยสูตรของ Krejcie and Morgan ในระดับความคลาดเคลื่อนที่ยอมรับได้ร้อยละ 0.1 ได้ขนาดกลุ่มตัวอย่างของเจ้าหน้าที่ศาลเยาวชนและครอบครัวจังหวัดพังงา จำนวน 20 คน และผู้พิพากษาสมทบศาลเยาวชนและครอบครัวจังหวัดพังงา จำนวน 20 คน ใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) อย่างไรก็ตาม กลุ่มตัวอย่างจะต้องยินยอมให้ข้อมูลด้วยความสมัครใจ เต็มใจ และมีเวลาที่จะให้ข้อมูลแก่ผู้วิจัยอย่างเต็มที่ มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของศาลเยาวชนและครอบครัวจังหวัดพังงา ปฏิบัติหน้าที่ในศาลเยาวชนและ

ครอบครัวจังหวัดพังงาอย่างน้อย 3 ปี จึงทำให้สามารถเก็บข้อมูลจากเจ้าหน้าที่ศาลเยาวชนและครอบครัวจังหวัดพังงา จำนวน 15 คน และผู้พิพากษาสมทบศาลเยาวชนและครอบครัวจังหวัดพังงา จำนวน 18 คน รวมทั้งสิ้น 33 คน

โดยการเลือกกลุ่มตัวอย่างวิจัยจากทั้ง 2 กลุ่ม มีเหตุผลดังต่อไปนี้ 1) ผู้พิพากษาสมทบ เป็นผู้มีบทบาทโดยตรงในการเสริมสร้างพลังชุมชน โดยการเชื่อมโยงระหว่างศาลชุมชน และครอบครัวของเด็ก มีความรู้และประสบการณ์จากการลงพื้นที่จริง หรือประสานงานกับเครือข่ายในชุมชน เช่น โรงเรียน ผู้นำชุมชน หน่วยงานราชการ องค์กรอาสา ฯลฯ สามารถสะท้อนข้อจำกัด อุปสรรค และปัจจัยสนับสนุนในการขับเคลื่อนการดำเนินการเพื่อการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชนผู้กระทำผิดได้โดยตรง และ 2) เจ้าหน้าที่ศาลเยาวชนและครอบครัว เช่น นักสังคมสงเคราะห์ นักจิตวิทยา มีบทบาทสนับสนุนกระบวนการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชนอย่างใกล้ชิดในทั้งก่อนและหลังการพิจารณาคดี ทำหน้าที่จัดทำข้อมูลสภาพปัญหา ประวัติครอบครัว และแนวทางการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็ก ส่งให้ศาลพิจารณาร่วมกับผู้พิพากษาสมทบ เป็นผู้ประเมินผลลัพธ์ในการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและสามารถให้ข้อมูลได้ว่าความร่วมมือของชุมชนมีผลต่อพฤติกรรมและการกลับคืนสู่สังคมของเด็กหรือไม่ ซึ่งการเก็บข้อมูลจากทั้ง 2 กลุ่มนี้ช่วยให้ได้ข้อมูลครบถ้วนทั้งในมิติดินโยบาย การดำเนินการ และผลลัพธ์ ซึ่งจะช่วยให้การวิจัยมีความครอบคลุม และสามารถนำไปใช้ในการออกแบบนโยบายหรือพัฒนาการดำเนินการเสริมสร้างพลังชุมชนของผู้พิพากษาสมทบในอนาคตได้อย่างเป็นระบบ

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเชิงปริมาณ ได้แก่ แบบสอบถามเกี่ยวกับบทบาทผู้พิพากษาสมทบ การเสริมสร้างพลังชุมชน และประสิทธิภาพการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชน มีลักษณะเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) 5 ระดับ โดยประกอบด้วย 4 ส่วน ได้แก่

ส่วนที่ 1 ข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ให้ข้อมูล

ส่วนที่ 2 การเสริมสร้างพลังชุมชนของผู้พิพากษาสมทบในการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชนผู้กระทำความผิด

ส่วนที่ 3 ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างพลังชุมชน

ส่วนที่ 4 ความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางในการเสริมสร้างพลังชุมชนของผู้พิพากษาสมทบ และข้อเสนอแนะ

ทั้งนี้เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยได้ผ่านการตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) จากผู้เชี่ยวชาญ โดยมีค่าความตรงเชิงเนื้อหาไม่น้อยกว่า 0.7 ทุกข้อคำถาม และมีค่าความเชื่อมั่น (Reliability) ด้วยวิธีสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาค (Cronbach's Alpha Coefficient) เท่ากับ 0.87

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลผู้วิจัยได้ดำเนินการขออนุมัติดำเนินการโครงการวิจัยจาก คณะกรรมการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล ใบรับรองเลขที่ 2024/091.1810 เก็บข้อมูลตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม 2567 ถึงวันที่ 31 มกราคม 2568 การเก็บข้อมูลได้ทำการชี้แจงรายละเอียดในการเข้าร่วมการวิจัยแก่กลุ่มตัวอย่างให้เข้าใจอย่างชัดเจนเพื่อให้กลุ่มตัวอย่างได้ตัดสินใจในการเข้าร่วมให้ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้

การเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณ ผู้วิจัยได้ดำเนินการดังนี้ ขออนุญาตเก็บรวบรวมข้อมูลจากศาลเยาวชนและครอบครัวจังหวัดพังงา ประสานงานเพื่อแจกแบบสอบถาม ดำเนินการแจกแบบสอบถาม และเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง และตรวจสอบความสมบูรณ์ของแบบสอบถามที่ได้รับคืน

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ ใช้สถิติดังนี้

สถิติเชิงพรรณนา (Descriptive Statistics) ได้แก่ การแจกแจงความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน เพื่อวิเคราะห์ความคิดเห็นของผู้ตอบแบบสอบถาม พร้อมทั้งตัดสินระดับในแต่ละด้าน โดยการแปลความหมายของค่าเฉลี่ยโดยใช้เกณฑ์การจัดระดับค่าคะแนนถ่วงน้ำหนักเฉลี่ยตามการคำนวณค่าเฉลี่ยเลขคณิต ดังนี้

ค่าเฉลี่ย 4.21 – 5.00 หมายถึง ระดับมากที่สุด

ค่าเฉลี่ย 3.41 – 4.20 หมายถึง ระดับมาก

ค่าเฉลี่ย 2.61 – 3.40 หมายถึง ระดับปานกลาง

ค่าเฉลี่ย 1.81 – 2.60 หมายถึง ระดับน้อย

ค่าเฉลี่ย 1.00 – 1.80 หมายถึง ระดับน้อยที่สุด

สถิติเชิงอนุมาน (Inferential Statistics) ได้แก่ การวิเคราะห์สหสัมพันธ์ (Correlation Analysis) และการวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณ (Multiple Regression

Analysis) เพื่อหาความสัมพันธ์และอำนาจพยากรณ์ของตัวแปร ทั้งนี้การแปลผลค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์หาค่าใช้เกณฑ์ดังนี้ (Srisa-ard, 2017, p. 123)

ค่า R	0.81 – 1.00	หมายถึง มีความสัมพันธ์ระดับสูงมาก
ค่า R	0.61 – 0.80	หมายถึง มีความสัมพันธ์ระดับมาก
ค่า R	0.41 – 0.60	หมายถึง มีความสัมพันธ์ระดับปานกลาง
ค่า R	0.21 – 0.40	หมายถึง มีความสัมพันธ์ระดับต่ำ
ค่า R	0.01 – 0.20	หมายถึง มีความสัมพันธ์ระดับต่ำ
ค่า R	0.00	หมายถึง ไม่มีความสัมพันธ์

ผลการวิจัย

1. ความคิดเห็นต่อบทบาทผู้พิพากษาสมทบ การเสริมสร้างพลังชุมชน และประสิทธิผลการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชน

ผลการวิเคราะห์ความคิดเห็นของผู้ให้ข้อมูลที่มีต่อบทบาทผู้พิพากษาสมทบ การเสริมสร้างพลังชุมชน และประสิทธิผลการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชน พบว่า ทั้ง 3 ด้านอยู่ในระดับมากที่สุด โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.30, 4.28 และ 4.35 ตามลำดับ ดังแสดงในตารางที่ 1 ดังนี้

Table 1 ความคิดเห็นของผู้ให้ข้อมูลที่มีต่อบทบาทผู้พิพากษาสมทบ การเสริมสร้างพลังชุมชน และประสิทธิผลการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชน (n=33)

ประเด็น	ค่าเฉลี่ย	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	การแปลผลคะแนน
บทบาทผู้พิพากษาสมทบ			
1. บทบาทในการพิจารณาคดี	4.33	0.96	มากที่สุด
2. บทบาทในการให้คำปรึกษาและข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ต่อการพิจารณาคดี	4.39	0.86	มากที่สุด
3. บทบาทในการสนับสนุนการบริหารงานยุติธรรมสำหรับเด็กและครอบครัว	4.55	0.62	มากที่สุด

ประเด็น	ค่าเฉลี่ย	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	การแปลผลคะแนน
4. บทบาทการประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ	4.06	0.97	มาก
5. บทบาทการเป็นตัวแทนชุมชน	4.15	0.83	มาก
เฉลี่ยรวมบทบาทการเป็นผู้พิพากษาสมทบ	4.30	0.67	มากที่สุด
การเสริมสร้างพลังชุมชน			
1. การเสริมสร้างพลังชุมชนมีความสำคัญต่อการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชนผู้กระทำความผิด	4.76	0.50	มากที่สุด
2. ระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนในปัจจุบันในการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชนผู้กระทำความผิด	4.18	0.88	มาก
3. ผู้พิพากษาสมทบบมีบทบาทในการเสริมสร้างพลังชุมชนในด้านการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน	4.21	0.74	มากที่สุด
4. ผู้พิพากษาสมทบบมีบทบาทในการเสริมสร้างพลังชุมชนในด้านการสร้างเครือข่ายชุมชน	4.18	0.81	มาก
5. ผู้พิพากษาสมทบบมีบทบาทในการเสริมสร้างพลังชุมชนในด้านการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน	4.06	0.90	มาก
เฉลี่ยรวมการเสริมสร้างพลังชุมชน	4.28	0.64	มากที่สุด
ประสิทธิผลการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชน			
1. ประสิทธิภาพการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชนที่กระทำความผิดในปัจจุบัน	4.21	0.65	มากที่สุด

ประเด็น	ค่าเฉลี่ย	ส่วนเบี่ยงเบน มาตรฐาน	การแปลผล คะแนน
2. การเสริมสร้างพลังชุมชนของผู้ พิพากษาสมทบมีส่วนทำให้การแก้ไข บำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชนที่กระทำ ความผิดมีประสิทธิภาพ	4.48	0.71	มากที่สุด
เฉลี่ยรวมประสิทธิภาพการแก้ไขบำบัด ฟื้นฟูเด็กและเยาวชน	4.35	0.63	มากที่สุด

จากตารางที่ 1 เมื่อพิจารณาความคิดเห็นในแต่ละด้านโดยละเอียด พบว่าด้าน
บทบาทผู้พิพากษาสมทบ ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ บทบาทในการสนับสนุนการบริหารงาน
ยุติธรรมสำหรับเด็กและครอบครัว (ค่าเฉลี่ย 4.55) รองลงมาคือ บทบาทในการให้
คำปรึกษาและข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ต่อการพิจารณาคดี (ค่าเฉลี่ย 4.39) ส่วนข้อที่มี
ค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือ บทบาทการประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ (ค่าเฉลี่ย 4.06)

ด้านการเสริมสร้างพลังชุมชน ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ การเสริมสร้างพลังชุมชน
มีความสำคัญต่อการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชนผู้กระทำความผิด (ค่าเฉลี่ย 4.76)
ส่วนข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือ ผู้พิพากษาสมทบมีบทบาทในการเสริมสร้างพลังชุมชนในด้านการ
เสริมสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน (ค่าเฉลี่ย 4.06)

ด้านประสิทธิภาพการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชน ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ
การเสริมสร้างพลังชุมชนของผู้พิพากษาสมทบมีส่วนทำให้การแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและ
เยาวชนที่กระทำความผิดมีประสิทธิภาพ (ค่าเฉลี่ย 4.48) ส่วนข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือ
ประสิทธิภาพการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชนที่กระทำความผิดในปัจจุบัน (ค่าเฉลี่ย
4.21)

นอกจากนี้ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลจำนวน และร้อยละของผู้ให้ข้อมูลที่แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับปัจจัยที่เกี่ยวข้องและปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการเสริมสร้างพลังชุมชน
รวมทั้งการให้ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะเพิ่มเติมสำหรับการเสริมสร้างพลังชุมชนของผู้
พิพากษาสมทบ ดังตารางที่ 2 และ 3 ดังนี้

Table 2 จำนวนและร้อยละของผู้ให้ข้อมูลที่แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างพลังชุมชนและปัจจัยที่เป็นอุปสรรคกับการเสริมสร้างพลังชุมชน

ปัจจัย	จำนวน (คน)	ร้อยละ
ปัจจัยส่งเสริมการเสริมสร้างพลังชุมชนของผู้พิพากษาสมทบ		
1. การมีความรู้ความเข้าใจในบริบทของชุมชน	27 คน	81.8
2. การมีทักษะในการสื่อสารและประสานงาน	27 คน	81.8
3. การมีเครือข่ายความร่วมมือกับองค์กรต่าง ๆ	31 คน	93.9
4. อื่น ๆ ได้แก่ 1) มีงบประมาณสนับสนุนจากภาครัฐและเอกชน 2) งบประมาณสนับสนุน 3) การติดต่อประสานงานการเข้าไปสร้าง ความสัมพันธ์กับชุมชน ผู้นำชุมชน อบท. อย่างสม่ำเสมอ และต่อเนื่อง	3 คน	9.1
ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคในการเสริมสร้างพลังชุมชนของผู้พิพากษาสมทบ		
1. ขาดจำกัดด้านเวลาและภาระงานประจำ	22 คน	66.7
2. การขาดงบประมาณและทรัพยากรสนับสนุนในการดำเนินโครงการ	25 คน	75.8
3. ชุมชนไม่ให้ความร่วมมือ เนื่องจากขาดความเข้าใจในบทบาทของผู้พิพากษาสมทบ	22 คน	66.7
4. อื่น ๆ ได้แก่ 1) ให้ความรู้ และประสานความร่วมมือกับเครือข่าย 2) ขาดการติดต่อประสานงานอย่างต่อเนื่อง 3) ขาดนโยบายสนับสนุนอย่างจริงจังจากศาลเยาวชน ขาดเจ้าหน้าที่รับผิดชอบช่วยเหลือการดำเนินงานของผู้ พิพากษาสมทบโดยตรงเป็นการเฉพาะ การไม่เห็น ความสำคัญของพลังชุมชน	3 คน	9.1

จากตารางที่ 2 พบว่า ปัจจัยส่งเสริมการเสริมสร้างพลังชุมชนที่สำคัญของผู้พิพากษาสมทบ ได้แก่ การมีเครือข่ายความร่วมมือกับองค์กรต่าง ๆ (ร้อยละ 93.9)

รองลงมาคือ การมีความรู้ความเข้าใจในบริบทของชุมชน และการมีทักษะในการสื่อสาร และประสานงาน (ร้อยละ 81.8 เท่ากัน) นอกจากนี้ยังมีปัจจัยสนับสนุนอื่น ๆ (ร้อยละ 9.1) ได้แก่ การมีงบประมาณสนับสนุนจากภาครัฐและเอกชน และการติดต่อประสานงานเพื่อสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน ผู้นำชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอย่างสม่ำเสมอ และต่อเนื่อง สำหรับปัจจัยที่เป็นอุปสรรคในการเสริมสร้างพลังชุมชนของผู้พิพากษาสมทบพบว่า การขาดงบประมาณและทรัพยากรสนับสนุนในการดำเนินโครงการเป็นอุปสรรคสำคัญที่สุด (ร้อยละ 75.8) รองลงมาคือ ข้อจำกัดด้านเวลาและภาระงานประจำ และการที่ชุมชนไม่ให้ความร่วมมือเนื่องจากขาดความเข้าใจในบทบาทของผู้พิพากษาสมทบ (ร้อยละ 66.7 เท่ากัน) อีกทั้งยังมีอุปสรรคอื่น ๆ (ร้อยละ 9.1) ได้แก่ การขาดการติดต่อประสานงานอย่างต่อเนื่อง การขาดนโยบายสนับสนุนอย่างจริงจังจากศาลเยาวชน การขาดเจ้าหน้าที่รับผิดชอบช่วยเหลือการดำเนินงานของผู้พิพากษาสมทบโดยตรง และการไม่เห็นความสำคัญของพลังชุมชน

Table 3 จำนวนและร้อยละของผู้ให้ข้อมูลที่แสดงความคิดเห็นและข้อเสนอแนะเพิ่มเติม สำหรับการเสริมสร้างพลังชุมชนของผู้พิพากษาสมทบ

ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ	จำนวน (คน)	ร้อยละ
1. ผู้พิพากษาสมทบสามารถประสานความร่วมมือกับองค์กรชุมชนและองค์กรพัฒนาเอกชน เพื่อดำเนินโครงการหรือกิจกรรมที่เสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน อาทิ การให้ความรู้ด้านกฎหมาย การช่วยเหลือเด็กและครอบครัวที่ประสบปัญหา	27	81.8
2. ผู้พิพากษาสมทบสามารถเป็นสื่อกลางในการส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการยุติธรรมและการคุ้มครองสิทธิของเด็กและครอบครัว โดยการจัดประชุม รับฟังความคิดเห็น และนำข้อมูลจากชุมชนมาใช้ประกอบการพิจารณาคดี	25	75.8
3. ผู้พิพากษาสมทบสามารถสนับสนุนให้มีการใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ เช่น การไกล่เกลี่ยข้อ	29	87.9

ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ	จำนวน (คน)	ร้อยละ
พิพาท การประนีประนอม เพื่อลดความขัดแย้งและสร้างความสมานฉันท์ในชุมชน		
4. ผู้พิพากษาสมทบสามารถสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐ องค์กรเอกชน สถาบันการศึกษา เพื่อร่วมกันดำเนินโครงการหรือกิจกรรมที่เสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน	28	84.8
5. อื่น ๆ ได้แก่ 1) ผู้พิพากษาหัวหน้าศาลต้องให้การสนับสนุนทั้งทางด้านนโยบายและทรัพยากร รวมถึงมอบหมายให้เจ้าหน้าที่ดูแลช่วยเหลือผู้พิพากษาสมทบเป็นการเฉพาะด้วย 2) ให้มีงบประมาณในการประชุม/พบปะกับเครือข่ายชุมชน 3) ทำบัตรประจำตัว/ ขึ้นทะเบียนเครือข่าย 4) การสนับสนุนและการส่งเสริมของผู้พิพากษาหัวหน้าศาล 5) การเสริมสร้างความร่วมมือกับผู้นำชุมชนหรือบุคคลที่มีส่วนร่วมในการช่วยเหลือเด็ก	5	15.2

จากตารางที่ 3 พบว่า ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่มีความเห็นว่า ผู้พิพากษาสมทบสามารถสนับสนุนให้มีการใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ เช่น การไกล่เกลี่ยข้อพิพาท การประนีประนอม เพื่อลดความขัดแย้งและสร้างความสมานฉันท์ในชุมชน (ร้อยละ 87.9) รองลงมาคือ ผู้พิพากษาสมทบสามารถสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐ องค์กรเอกชน สถาบันการศึกษา เพื่อร่วมกันดำเนินโครงการหรือกิจกรรมที่เสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน (ร้อยละ 84.8) นอกจากนี้ ผู้ให้ข้อมูลเห็นว่าผู้พิพากษาสมทบสามารถประสานความร่วมมือกับองค์กรชุมชนและองค์กรพัฒนาเอกชน เพื่อดำเนินโครงการหรือกิจกรรมที่เสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน อาทิ การให้ความรู้ด้านกฎหมาย การช่วยเหลือเด็กและครอบครัวที่ประสบปัญหา (ร้อยละ 81.8) และผู้พิพากษา

สมทบสามารถเป็นสื่อกลางในการส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการยุติธรรมและการคุ้มครองสิทธิของเด็กและครอบครัว โดยการจัดประชุมรับฟังความคิดเห็น และนำข้อมูลจากชุมชนมาใช้ประกอบการพิจารณาคดี (ร้อยละ 75.8) ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม (ร้อยละ 15.2) ระบุว่า ผู้พิพากษาหัวหน้าศาลต้องให้การสนับสนุนทั้งทางด้านนโยบายและทรัพยากร รวมถึงมอบหมายให้เจ้าหน้าที่ดูแลช่วยเหลือผู้พิพากษาสมทบเป็นการเฉพาะ ควรมีงบประมาณในการประชุม/พบปะกับเครือข่ายชุมชน การจัดทำบัตรประจำตัว/ขึ้นทะเบียนเครือข่าย การสนับสนุนและการส่งเสริมของผู้พิพากษาหัวหน้าศาล และการเสริมสร้างความร่วมมือกับผู้นำชุมชนหรือบุคคลที่มีส่วนร่วมในการช่วยเหลือเด็ก

ข้อค้นพบเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของการสร้างความร่วมมือและเครือข่ายในการเสริมสร้างพลังชุมชน รวมถึงความจำเป็นในการได้รับการสนับสนุนทั้งด้านนโยบาย งบประมาณ และทรัพยากรที่เพียงพอเพื่อให้การดำเนินงานของผู้พิพากษาสมทบในการเสริมสร้างพลังชุมชนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและต่อเนื่อง

ผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร

ผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทผู้พิพากษาสมทบ การเสริมสร้างพลังชุมชน และประสิทธิผลการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชน พบว่า การเสริมสร้างพลังชุมชนมีความสัมพันธ์กับประสิทธิผลการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ($r = 0.572$) โดยมีความสัมพันธ์ในระดับปานกลาง ในขณะที่บทบาทผู้พิพากษาสมทบไม่มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติกับประสิทธิผลการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชน ($r = 0.244$) ดังแสดงในตารางที่ 4 ดังนี้

Table 4 ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ระหว่างบทบาทผู้พิพากษาสมทบและการเสริมสร้างพลังชุมชนต่อประสิทธิผลการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชน ($n=33$)

ปัจจัย	ประสิทธิผลการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชน
บทบาทผู้พิพากษาสมทบ	0.244
การเสริมสร้างพลังชุมชน	0.572*

*มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

2. ผลการวิเคราะห์อำนาจพยากรณ์ของบทบาทผู้พิพากษาสมทบ และการเสริมสร้างพลังชุมชนกับประสิทธิผลการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชน

ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ความแปรปรวนเพื่อทดสอบความสัมพันธ์พหุคูณและวิเคราะห์ค่าสัมพันธพหุคูณระหว่างบทบาทผู้พิพากษาสมทบ และการเสริมสร้างพลังชุมชนกับประสิทธิผลการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชน ดังแสดงในตารางที่ 5 ดังนี้

Table 5 ผลการวิเคราะห์อำนาจพยากรณ์ของบทบาทผู้พิพากษาสมทบ และการเสริมสร้างพลังชุมชนที่มีต่อประสิทธิผลการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชน (n=33)

แหล่งความแปรปรวน	SS	df	MS	F	p
Regression	4.827	2	2.413	9.147	0.001*
Residual	7.916	30	0.264		
Total	12.742	32			

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

จากตารางที่ 5 พบว่า บทบาทผู้พิพากษาสมทบ และการเสริมสร้างพลังชุมชน มีความสัมพันธ์เชิงทำนายกับประสิทธิผลการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับนัยสำคัญ .05 ผู้วิจัยจึงทำการทดสอบต่อไปว่าตัวแปรอิสระใดบ้างที่มีความสัมพันธ์เชิงทำนายกับประสิทธิผลการแก้ไขบำบัด ฟื้นฟูเด็กและเยาวชน ทั้งนี้ผลการวิเคราะห์ค่าสัมพันธพหุคูณระหว่างบทบาทผู้พิพากษาสมทบ และการเสริมสร้างพลังชุมชน กับประสิทธิผลการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชน ดังตารางที่ 6 ดังนี้

Table 6 ผลการวิเคราะห์ค่าสัมประสิทธิ์สัมพันธพหุคูณระหว่างบทบาทผู้พิพากษาสมทบ และการเสริมสร้างพลังชุมชน กับประสิทธิผลการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชน (n = 33)

ค่าสัมประสิทธิ์สัมพันธพหุคูณ (R)	ค่าสัมประสิทธิ์ของการกำหนด (R Square)	ค่าสัมประสิทธิ์ของการกำหนดเมื่อมีการปรับตามจำนวนตัวแปรอิสระแล้ว (Adjusted R ²)	ความคลาดเคลื่อนของการประมาณค่า (Std. Error of the Estimate)
0.615	0.379	0.337	0.514

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

จากตารางที่ 6 พบว่า ค่าสัมพันธพหุคูณ (R) ระหว่างบทบาทผู้พิพากษาสมทบ และการเสริมสร้างพลังชุมชนกับประสิทธิผลการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชน มีความสัมพันธ์กันในทางบวกอยู่ในระดับมาก ($r = 0.615$ หรือคิดเป็นร้อยละ 61.5 ซึ่งหมายความว่า ถ้าค่าตัวแปรบทบาทผู้พิพากษาสมทบ และการเสริมสร้างพลังชุมชนเพิ่มขึ้น ค่าตัวแปรด้านประสิทธิผลการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชน จะเพิ่มขึ้นในระดับมากด้วย นอกจากนี้ค่าสัมประสิทธิ์ของการกำหนด (R Square) แสดงให้เห็นว่าตัวแปรบทบาทผู้พิพากษาสมทบ และการเสริมสร้างพลังชุมชน มีความแม่นยำในการพยากรณ์ หรือมีอิทธิพลถึง ร้อยละ 37.9 โดยมีความคลาดเคลื่อนมาตรฐานของการพยากรณ์ 0.514 และเมื่อพิจารณาค่าสัมประสิทธิ์ของการกำหนด เมื่อมีการปรับตามจำนวนตัวแปรอิสระแล้ว (Adjusted R^2) พบว่า มีค่าเท่ากับ 0.337 หมายความว่า ตัวแปรบทบาทผู้พิพากษาสมทบ และการเสริมสร้างพลังชุมชน สามารถกำหนดความแปรปรวนในค่าของตัวแปรประสิทธิผลการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชน ได้ประมาณ ร้อยละ 33.7 จากนั้นผู้วิจัยได้วิเคราะห์อำนาจพยากรณ์ของบทบาทผู้พิพากษาสมทบ และการเสริมสร้างพลังชุมชนที่มีต่อประสิทธิผลการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชน ผลที่ได้แสดงดังตารางที่ 7 ดังนี้

Table 7 ผลการวิเคราะห์อำนาจพยากรณ์ของบทบาทผู้พิพากษาสมทบ และการเสริมสร้างพลังชุมชนที่มีต่อประสิทธิผลการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชน ($n=33$)

ตัวแปรพยากรณ์	B	Coefficient s Std. Error	β	t	Sig
บทบาทผู้พิพากษาสมทบ (X_1)	-0.304	0.192	-0.322	-1.580	0.125
การเสริมสร้างพลังชุมชน (X_2)	0.788	0.201	0.799	3.927	0.000*

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 constant = 2.284

จากตารางที่ 7 พบว่า การเสริมสร้างพลังชุมชน (X_2) สามารถพยากรณ์ประสิทธิผลการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชน (Y) ได้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยสามารถเขียนสมการพยากรณ์ในรูปคะแนนดิบ ได้ดังนี้

$$\text{สมการพยากรณ์ในรูปคะแนนดิบ } Y = 2.284 + 0.788X_2$$

$$\text{สมการพยากรณ์ในรูปคะแนนมาตรฐาน } Z_r = 0.799Z_2$$

สรุปและอภิปรายผลการศึกษา

1. **ความคิดเห็นด้านบทบาทผู้พิพากษาสมทบ การเสริมสร้างพลังชุมชน และประสิทธิผลการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชน** พบว่า ความคิดเห็นต่อทั้งสามด้านอยู่ในระดับมากที่สุด โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.30, 4.28 และ 4.35 ตามลำดับ โดยด้านบทบาทผู้พิพากษาสมทบ พบว่า บทบาทในการสนับสนุนการบริหารงานยุติธรรมสำหรับเด็กและครอบครัวมีค่าเฉลี่ยสูงสุด (4.55) ด้านการเสริมสร้างพลังชุมชน พบว่า การเสริมสร้างพลังชุมชนมีความสำคัญต่อการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชนผู้กระทำความผิดมีค่าเฉลี่ยสูงสุด (4.76) และด้านประสิทธิผลการแก้ไขบำบัดฟื้นฟู พบว่า การเสริมสร้างพลังชุมชนของผู้พิพากษาสมทบบมีส่วนทำให้การแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชนที่กระทำความผิดมีประสิทธิผลมีค่าเฉลี่ยสูงสุด (4.48)

ผลการวิจัยที่พบว่าบทบาทผู้พิพากษาสมทบอยู่ในระดับมากที่สุด สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของผู้พิพากษาสมทบในกระบวนการยุติธรรมสำหรับเด็กและเยาวชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทในการสนับสนุนการบริหารงานยุติธรรมสำหรับเด็กและครอบครัวที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด สอดคล้องกับงานวิจัยของ Panthong (2019, p. 45-67) ที่พบว่าผู้พิพากษาสมทบบมีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนการทำงานของผู้พิพากษาในการตัดสินใจคดีที่เกี่ยวข้องกับเยาวชนและครอบครัว

นอกจากนี้ บทบาทในการให้คำปรึกษาและข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ต่อการพิจารณาตัดสินคดีที่มีค่าเฉลี่ยในระดับมากที่สุด (4.39) สอดคล้องกับแนวคิดของ Smith (2018, p. 234-251) ที่อธิบายว่าผู้พิพากษาสมทบช่วยให้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องเพื่อประกอบการตัดสินใจของผู้พิพากษา และการนำมุมมองที่หลากหลายและประสบการณ์ในชีวิตจริงในชุมชนมาใช้ในการพิจารณาคดีตัดสินคดีเยาวชน

อย่างไรก็ตาม บทบาทการประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด (4.06) แม้จะอยู่ในระดับมาก แต่ชี้ให้เห็นว่ายังมีความจำเป็นในการพัฒนาและเสริมสร้าง

บทบาทด้านนี้ให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Chareonsakdi (2021, p. 176-189) ที่พบว่าผู้พิพากษาสมทบไม่สามารถทุ่มเทเวลาให้กับการทำงานกับชุมชนได้อย่างเต็มที่เนื่องจากมีข้อจำกัดด้านเวลาและภาระงานประจำ

ผลการวิจัยที่พบว่าการเสริมสร้างพลังชุมชนอยู่ในระดับมากที่สุด โดยเฉพาะข้อที่ว่าการเสริมสร้างพลังชุมชนมีความสำคัญต่อการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชนผู้กระทำความผิด (ค่าเฉลี่ย 4.76) สะท้อนให้เห็นถึงการตระหนักรู้ถึงความสำคัญของชุมชนในการมีส่วนร่วมแก้ไขปัญหาลูกและเยาวชน สอดคล้องกับแนวคิดของ Jitsawang (2017, p. 31-52) ที่เน้นว่าการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชนต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วน โดยเฉพาะชุมชนซึ่งเป็นพื้นที่ที่เด็กและเยาวชนอาศัยอยู่

ผลการวิจัยยังพบว่าผู้พิพากษาสมทบมีบทบาทในการเสริมสร้างพลังชุมชนในด้านการสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนมีค่าเฉลี่ยต่ำสุด (4.06) สอดคล้องกับข้อค้นพบที่ว่าอุปสรรคสำคัญของการเสริมสร้างพลังชุมชนคือการขาดงบประมาณและทรัพยากรสนับสนุน (ร้อยละ 75.8) และข้อจำกัดด้านเวลาและภาระงานประจำของผู้พิพากษาสมทบ (ร้อยละ 66.7) ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับงานวิจัยของ Chareonsakdi (2021, p. 176-189) และ Pengsawat (2020, p. 32-49) ที่พบข้อจำกัดในลักษณะเดียวกัน

2. ความสัมพันธ์ระหว่างการเสริมสร้างพลังชุมชนกับประสิทธิผลการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชน พบว่าการเสริมสร้างพลังชุมชนมีความสัมพันธ์กับประสิทธิผลการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ($r = 0.572$) โดยมีความสัมพันธ์ในระดับปานกลาง โดยการเสริมสร้างพลังชุมชนสามารถพยากรณ์ประสิทธิผลการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชนได้ร้อยละ 33.7

ผลการวิจัยที่พบว่าการเสริมสร้างพลังชุมชนมีความสัมพันธ์กับประสิทธิผลการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ($r = 0.572$) สะท้อนให้เห็นว่าการเสริมสร้างพลังชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชน สอดคล้องกับงานวิจัยของ Bazemore & Umbreit (2001, p. 1-20) ที่เสนอแนวทางการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชนตามหลักการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ซึ่งเน้นการมีส่วนร่วมของผู้เสียหาย ผู้กระทำผิด และชุมชน ในการเยียวยาความเสียหายและการกลับคืนสู่สังคม นอกจากนี้ ผลการวิจัยยังพบว่าการเสริมสร้างพลังชุมชนสามารถพยากรณ์ประสิทธิผลการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชนได้ร้อยละ 33.7 (Adjusted $R^2 = 0.337$) สะท้อนให้เห็นว่าการเสริมสร้างพลังชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อ

ประสิทธิผลการแก้ไขบำบัดพื้นฟูเด็กและเยาวชน สอดคล้องกับงานวิจัยของ Butts & Mears (2001, p. 169-198) ที่พบว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนในการวางแผน การดำเนินการ และการติดตามผลการแก้ไขบำบัดพื้นฟู จะช่วยให้เกิดการยอมรับและการสนับสนุนการกลับคืนสู่สังคมของเด็กและเยาวชน

อย่างไรก็ตาม ผลการวิจัยที่พบว่าบทบาทผู้พิพากษาสมทบไม่มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติกับประสิทธิผลการแก้ไขบำบัดพื้นฟูเด็กและเยาวชน ($r = 0.244$) อาจเนื่องมาจากข้อจำกัดของผู้พิพากษาสมทบในการปฏิบัติหน้าที่ดังที่ได้อภิปรายไปแล้ว นอกจากนี้ อาจเป็นเพราะบทบาทของผู้พิพากษาสมทบเป็นเพียงส่วนหนึ่งของระบบการแก้ไขบำบัดพื้นฟูเด็กและเยาวชน ซึ่งต้องอาศัยการบูรณาการจากหลายภาคส่วน

โดยเมื่อทำการวิเคราะห์เชิงลึกจากผลการวิจัยที่พบว่าบทบาทผู้พิพากษาสมทบไม่มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติกับประสิทธิผลการแก้ไขบำบัดพื้นฟูเด็กและเยาวชน ($r = 0.244$) ในขณะที่การเสริมสร้างพลังชุมชนกลับมีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($r = 0.572$) เป็นประเด็นที่น่าสนใจและสะท้อนถึงปัจจัยหลายประการที่ซับซ้อนในกระบวนการยุติธรรมสำหรับเด็กและเยาวชน การวิเคราะห์เชิงลึกถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อความแตกต่างนี้มีดังต่อไปนี้

ข้อจำกัดเชิงโครงสร้างของบทบาทผู้พิพากษาสมทบ

บทบาทผู้พิพากษาสมทบบมีข้อจำกัดเชิงโครงสร้างหลายประการที่อาจส่งผลให้บทบาทดังกล่าวไม่สัมพันธ์โดยตรงกับประสิทธิผลการแก้ไขบำบัดพื้นฟู การศึกษาของ Anleu & Mack (2019, p. 831-851) ชี้ให้เห็นว่าผู้พิพากษาสมทบมักถูกจำกัดบทบาทในเชิงกฎหมายและโครงสร้างองค์กรที่เป็นทางการ ทำให้ความสามารถในการส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงเชิงระบบมีข้อจำกัด โดยเฉพาะในระบบยุติธรรมที่มีลักษณะรวมศูนย์อำนาจ อีกทั้ง Chinsuvapala (2017, p. 52-67) ศึกษาพบว่า การปฏิบัติหน้าที่ของผู้พิพากษาสมทบมีความไม่สม่ำเสมอในด้านต่าง ๆ ทั้ง การวางแผน การจัดการ และการประสานงาน เหล่านี้อาจส่งผลต่อประสิทธิภาพในการดำเนินการแก้ไขบำบัดพื้นฟูเด็กและเยาวชน ซึ่งผู้พิพากษาสมทบหลายท่านไม่มีเวลาหรือไม่ได้มีบทบาทอย่างสม่ำเสมอในทุกคดีหรือทุกพื้นที่ ทั้งหมดนี้จึงเป็นเหตุให้บทบาทของผู้พิพากษาสมทบไม่มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติกับประสิทธิผลการแก้ไขบำบัดพื้นฟูเด็กและเยาวชน

ความแตกต่างระหว่างกระบวนการยุติธรรมทางการกับกระบวนการชุมชน

Braithwaite (2020, p. 178-195) อธิบายว่ากระบวนการยุติธรรมทางการมักมุ่งเน้นการพิจารณาคดีและการลงโทษตามกฎหมาย ในขณะที่กระบวนการชุมชนมุ่งเน้นการฟื้นฟูความสัมพันธ์และการสร้างการยอมรับทางสังคม ด้วยเหตุนี้ แม้ผู้พิพากษาสมทบจะมีบทบาทในกระบวนการยุติธรรมทางการ แต่บทบาทเหล่านั้นอาจไม่ได้ส่งผลโดยตรงต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมหรือการกลับคืนสู่สังคมของเด็กและเยาวชนเท่ากับกระบวนการที่เกิดขึ้นในชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ Zehr & Toews (2019) ที่พบว่ากระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ที่ดำเนินการโดยชุมชนมีประสิทธิภาพสูงกว่ากระบวนการทางการในการลดการกระทำผิดซ้ำ

ผลกระทบของการเสริมสร้างพลังชุมชนต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

การเสริมสร้างพลังชุมชนมีความสัมพันธ์กับประสิทธิผลการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูอย่างมีนัยสำคัญ อาจเนื่องมาจากการเสริมสร้างพลังชุมชนเป็นกระบวนการที่มุ่งเน้นการสร้างเครือข่าย การพัฒนาศักยภาพ และการมีส่วนร่วมของชุมชนในการแก้ไขปัญหา Zimmerman et al. (2022, p. 58-76) ชี้ให้เห็นว่าการเสริมสร้างพลังชุมชนช่วยสร้างทุนทางสังคม (Social Capital) ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการสนับสนุนการกลับคืนสู่สังคมของผู้กระทำผิด นอกจากนี้ McNeill (2019) ได้เสนอแนวคิด Desistance Theory ที่อธิบายว่ากระบวนการเลิกกระทำผิดของเด็กและเยาวชนมีความเกี่ยวข้องอย่างยิ่งกับการได้รับการยอมรับและสนับสนุนจากชุมชน มากกว่าการถูกควบคุมโดยระบบยุติธรรมทางการ ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยนี้ที่พบว่า การเสริมสร้างพลังชุมชนสามารถพยากรณ์ประสิทธิผลการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูได้ร้อยละ 33.7

ลักษณะของตัวแปรและการวัดผล

การศึกษาของ Lapisatepan (2021) พบว่าการวัดผลประสิทธิภาพของกระบวนการยุติธรรมทางการมักใช้ตัวชี้วัดที่แตกต่างจากการวัดผลกระบวนการที่เกิดขึ้นในชุมชน ทำให้ยากที่จะเชื่อมโยงบทบาทของผู้พิพากษาสมทบโดยตรงกับผลลัพธ์การแก้ไขบำบัดฟื้นฟู Onchaweng (2023, p. 435-450) เสริมว่าประสิทธิผลการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชนเกี่ยวข้องกับปัจจัยหลายด้าน เช่น โครงสร้างองค์กร เทคโนโลยีสารสนเทศ วัฒนธรรมองค์กร ภาวะผู้นำ การสื่อสาร และสภาพแวดล้อมองค์กร ซึ่งส่วนใหญ่เป็นปัจจัยระดับชุมชนและสังคม มากกว่าปัจจัยระดับบุคคลหรือบทบาทเฉพาะของผู้พิพากษาสมทบ ซึ่งจะเห็นได้ว่าตัวแปรประสิทธิผลมีองค์ประกอบหลากหลายซึ่งล้วนเป็นปัจจัยที่อยู่

นอกเหนือบทบาทโดยตรงของผู้พิพากษาสมทบ และแม้ผู้พิพากษาสมทบจะมีบทบาทส่งเสริม แต่ถ้าวไม่มีระบบรองรับ เช่น ไม่มีองค์กรในชุมชนช่วยติดตามก็อาจไม่เห็นผลลัพธ์ที่วัดได้

ความเชื่อมโยงระหว่างความเป็นทางการกับการมีส่วนร่วมของชุมชน

Ward & Maruna (2025) เสนอแนวคิด Good Lives Model ที่เน้นการบูรณาการกระบวนการยุติธรรมทางการกับทรัพยากรในชุมชน โดยระบุว่า การผสมผสานทั้งสองแนวทางอย่างสมดุลจะมีประสิทธิผลสูงสุด ผลการวิจัยนี้แสดงให้เห็นว่า แม้บทบาทผู้พิพากษาสมทบจะไม่มีความสัมพันธ์โดยตรงกับประสิทธิผลการแก้ไขบำบัดฟื้นฟู แต่การเป็นตัวกลางเชื่อมโยงกระบวนการยุติธรรมทางการกับการเสริมสร้างพลังชุมชนอาจเป็นบทบาทสำคัญที่ควรได้รับการพัฒนา สอดคล้องกับ Thompson (2018, p. 149-168) ที่เสนอว่า รูปแบบการทำงานแบบ Bridging Role ที่เชื่อมต่อระหว่างระบบยุติธรรมทางการกับชุมชน จะเป็นกุญแจสำคัญในการพัฒนาระบบยุติธรรมสำหรับเด็กและเยาวชนในอนาคต

ความแตกต่างระหว่างบทบาทผู้พิพากษาสมทบซึ่งไม่มีความสัมพันธ์กับประสิทธิผลการแก้ไขบำบัดฟื้นฟู กับการเสริมสร้างพลังชุมชนซึ่งมีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญ สะท้อนให้เห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วมของชุมชนและการพัฒนาระบบการยุติธรรมที่เน้นการฟื้นฟูมากกว่าการลงโทษ ผลการวิจัยนี้ชี้ให้เห็นโอกาสในการพัฒนาบทบาทผู้พิพากษาสมทบให้มุ่งเน้นการเสริมสร้างพลังชุมชนมากขึ้น ซึ่งอาจมีผลต่อประสิทธิผลการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชนในระยะยาว

การมีบทบาทในกระบวนการยุติธรรมทางการเพียงอย่างเดียวอาจไม่เพียงพอต่อการสร้างการเปลี่ยนแปลงอย่างยั่งยืน จำเป็นต้องผสมผสานกับการเสริมสร้างพลังชุมชนผ่านการสร้างเครือข่าย การพัฒนาศักยภาพ และการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการแก้ไขปัญหาเด็กและเยาวชนกระทำผิด

3. ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างพลังชุมชน พบว่า ปัจจัยส่งเสริมที่สำคัญได้แก่ การมีเครือข่ายความร่วมมือกับองค์กรต่าง ๆ (ร้อยละ 93.9) การมีความรู้ความเข้าใจในบริบทของชุมชน (ร้อยละ 81.8) และการมีทักษะในการสื่อสารและประสานงาน (ร้อยละ 81.8) อีกทั้งมีปัจจัยที่เป็นอุปสรรค ได้แก่ การไม่มีงบประมาณและทรัพยากรสนับสนุนในการดำเนินโครงการ (ร้อยละ 75.8) ข้อจำกัดด้านเวลาและภาระงานประจำ (ร้อยละ 66.7) และชุมชนไม่ให้ความร่วมมือเนื่องจากขาดความเข้าใจในบทบาทของผู้พิพากษาสมทบ (ร้อยละ 66.7) ส่วนข้อเสนอแนะเพิ่มเติมสำหรับการเสริมสร้างพลังชุมชน ได้แก่ ผู้พิพากษา

สมทบสามารถสนับสนุนให้มีการใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ (ร้อยละ 87.9) ผู้พิพากษาสมทบสามารถสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐ องค์กรเอกชน สถาบันการศึกษา (ร้อยละ 84.8) และผู้พิพากษาสมทบสามารถประสานความร่วมมือกับ องค์กรชุมชนและองค์กรพัฒนาเอกชน (ร้อยละ 81.8)

จากผลการวิจัยที่พบว่าผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่เห็นว่าผู้พิพากษาสมทบสามารถ สนับสนุนให้มีการใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ (ร้อยละ 87.9) และการสร้าง เครือข่ายความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐ องค์กรเอกชน สถาบันการศึกษา (ร้อยละ 84.8) สะท้อนให้เห็นถึงแนวทางที่สำคัญในการเสริมสร้างพลังชุมชนของผู้พิพากษาสมทบ แนวทางนี้สอดคล้องกับงานวิจัยของ Bazemore & Erbe (2001, p. 27-42) ที่ระบุว่า ผู้พิพากษาสมทบสามารถเป็นตัวแทนชุมชนที่ช่วยสนับสนุนกระบวนการยุติธรรมเชิง สมานฉันท์ และเป็นสื่อกลางระหว่างศาลกับชุมชน นอกจากนี้ ผู้พิพากษาสมทวยังสามารถ ประสานความร่วมมือกับองค์กรชุมชนและองค์กรพัฒนาเอกชน เพื่อดำเนินโครงการหรือ กิจกรรมที่เสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน (Office of Justice Affairs, 2019) อย่างไรก็ตาม ข้อเสนอแนะเพิ่มเติมจากผู้ให้ข้อมูล (ร้อยละ 15.2) ระบุว่า ผู้พิพากษา หัวหน้าศาลต้องให้การสนับสนุนทั้งทางด้านนโยบายและทรัพยากร รวมถึงมอบหมายให้ เจ้าหน้าที่ดูแลช่วยเหลือผู้พิพากษาสมทบเป็นการเฉพาะ ซึ่งให้เห็นถึงความจำเป็นในการ ได้รับการสนับสนุนจากระบบศาลเพื่อให้ผู้พิพากษาสมทบสามารถปฏิบัติบทบาทในการ เสริมสร้างพลังชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

โดยสรุปแล้วการวิจัยนี้แสดงให้เห็นว่าการเสริมสร้างพลังชุมชนมีความสัมพันธ์ และสามารถพยากรณ์ประสิทธิผลการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชนได้อย่างมีนัยสำคัญ ซึ่งสะท้อนให้เห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการยุติธรรมสำหรับ เด็กและเยาวชน ผู้พิพากษาสมทบในฐานะตัวแทนชุมชนมีบทบาทสำคัญในการเป็นสะพาน เชื่อมระหว่างระบบศาลและชุมชน อย่างไรก็ตามยังมีข้อจำกัดด้านการไม่มีงบประมาณ ทรัพยากร และภาระงานที่เป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติบทบาทของผู้พิพากษาสมทบในการ เสริมสร้างพลังชุมชน การพัฒนาระบบสนับสนุนและการสร้างเครือข่ายความร่วมมือ

การต่อยอดจากงานวิจัยอื่นที่ผ่านมา

งานวิจัยนี้มีการพัฒนาต่อยอดจากงานวิจัยก่อนหน้านี้ในหลายด้าน ดังนี้

1. การมุ่งเน้นเฉพาะด้านการเสริมสร้างพลังชุมชน ในขณะที่งานวิจัยก่อนหน้านี้ เช่น Panthong (2019, p. 45-67) ศึกษาบทบาททั่วไปของผู้พิพากษาสมทบ แต่งานวิจัยนี้มุ่งเน้นเฉพาะบทบาทในการเสริมสร้างพลังชุมชนและทำการวิเคราะห์ผลความสัมพันธ์เชิงปริมาณ

2. การยืนยันทางสถิติ งานวิจัยนี้แสดงหลักฐานเชิงประจักษ์ถึงความสัมพันธ์ที่มีนัยสำคัญระหว่างการเสริมสร้างพลังชุมชนกับประสิทธิผลของการแก้ไขบำบัดฟื้นฟู ($r = 0.572$, $p < .05$) ซึ่งงานวิจัยก่อนหน้านี้ไม่ได้ทำการยืนยันทางสถิติ

3. การระบุอุปสรรคที่เฉพาะเจาะจง งานวิจัยนี้ระบุอุปสรรคที่เป็นรูปธรรมต่อการเสริมสร้างพลังชุมชนของผู้พิพากษาสมทบ โดยเฉพาะข้อจำกัดด้านงบประมาณ และข้อจำกัดด้านเวลา ซึ่งให้ข้อมูลสำหรับการปรับปรุงนโยบาย

4. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ งานวิจัยนี้เสนอแนะแนวทางเฉพาะสำหรับการเพิ่มประสิทธิผลการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชนผู้กระทำผิดผ่านการสร้างเครือข่าย (ร้อยละ 93.9 ของผู้ตอบแบบสอบถามระบุว่าสำคัญมาก)

งานวิจัยนี้มีส่วนสำคัญในการสร้างความรู้ โดยแสดงให้เห็นว่าในขณะที่บทบาทโดยตรงของผู้พิพากษาสมทบไม่มีความสัมพันธ์ทางสถิติที่มีนัยสำคัญกับประสิทธิผลของการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชนผู้กระทำผิด แต่การเสริมสร้างพลังชุมชนของผู้พิพากษาสมทบกลับเป็นปัจจัยทำนายที่มีนัยสำคัญ โดยสามารถอธิบายได้ว่าการให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชนมากกว่ากระบวนการยุติธรรมแบบเป็นทางการอาจส่งผลต่อความสำเร็จในการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชนได้มากกว่า

ข้อเสนอแนะ

ผู้วิจัยได้จัดทำข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย ออกเป็น 3 แนวทาง ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) การพัฒนานโยบายสนับสนุนบทบาทผู้พิพากษาสมทบ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรมีนโยบายที่ชัดเจนในการสนับสนุนบทบาทของผู้พิพากษาสมทบในการเสริมสร้างพลังชุมชน รวมถึงการจัดสรรงบประมาณและทรัพยากรที่เพียงพอ

2) การพัฒนาระบบเครือข่ายการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชน ควรมีการพัฒนากระบวนการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชนที่มีการบูรณาการความร่วมมือระหว่างศาล ชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งภาครัฐและเอกชน

2. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

1) การพัฒนาศักยภาพผู้พิพากษาสมทบ ควรมีการจัดอบรมและพัฒนาทักษะให้แก่ผู้พิพากษาสมทบในด้านการสื่อสาร การประสานงาน และการสร้างเครือข่าย เพื่อให้สามารถปฏิบัติบทบาทในการเสริมสร้างพลังชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2) การสร้างระบบสนับสนุนการทำงานของผู้พิพากษาสมทบ ควรมีการมอบหมายเจ้าหน้าที่ดูแลช่วยเหลือการทำงานของผู้พิพากษาสมทบเป็นการเฉพาะ เพื่อแก้ไขข้อจำกัดด้านเวลาและภาระงาน

3) การสร้างความเข้าใจในชุมชน ควรมีการประชาสัมพันธ์และให้ความรู้แก่ชุมชนเกี่ยวกับบทบาทของผู้พิพากษาสมทบ เพื่อให้ชุมชนเข้าใจและให้ความร่วมมือมากขึ้น

4) การพัฒนาระบบการติดตามและประเมินผล ควรมีการพัฒนาระบบการติดตามและประเมินผลการดำเนินงานของเครือข่ายการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชนอย่างเป็นระบบ เพื่อนำข้อมูลมาใช้ในการปรับปรุงและพัฒนาการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง

3. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบการเสริมสร้างพลังชุมชนของผู้พิพากษาสมทบในศาลเยาวชนและครอบครัวในจังหวัดอื่น ๆ เพื่อหาแนวปฏิบัติที่ดี (Best Practice) ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้

2) ควรมีการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพเกี่ยวกับประสบการณ์และมุมมองของเด็กและเยาวชนที่เข้าสู่กระบวนการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูด้วยการเสริมสร้างพลังชุมชน

3) ควรมีการศึกษาติดตามระยะยาว (Longitudinal Study) เกี่ยวกับผลลัพธ์ของการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชนด้วยการเสริมสร้างพลังชุมชน โดยเฉพาะในด้านการลดการกระทำผิดซ้ำ การปรับตัวเข้ากับสังคม และการศึกษาต่อหรือการประกอบอาชีพ

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้ได้รับการสนับสนุนทุนอุดหนุนการวิจัยจากคณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

ขอขอบคุณผู้พิพากษาสมทบ และเจ้าหน้าที่ศาลเยาวชนและครอบครัวจังหวัดพังงา ที่กรุณาให้ข้อมูลการวิจัย

References

- Anleu, S. R., & Mack, K. (2019). A sociological perspective on emotion work and judging. *Oñati Socio-Legal Series*, 9(5), 831–851.
- Bazemore, G., & Erbe, C. (2001). Reintegration and restorative justice: Towards a theory and practice of informal social control and support. In B. Strang & J. Braithwaite (Eds.), *Restorative justice and civil society* (pp. 27–42). Cambridge University Press.
- Bazemore, G., & Umbreit, M. (2001). A comparison of four restorative conferencing models. *Juvenile Justice Bulletin*, 1–20.
- Braithwaite, J. (2020). Restorative justice and responsive regulation. In R. Rosenfeld & H. Pontell (Eds.), *Oxford research encyclopedia of criminology and criminal justice* (pp. 178–195). Oxford University Press.
- Butts, J. A., & Mears, D. P. (2001). Reviving juvenile justice in a get-tough era. *Youth & Society*, 33(2), 169–198.
- Chareonsakdi, S. (2021). Obstacles and guidelines for community empowerment of lay judges in Samut Songkhram Province [in Thai]. *Phranakhon Rajabhat Research Journal*, 16(1), 176–189.
- Chinsuvapala, P. (2017). A comparative administration study of the roles of associate judges in the Juvenile and Family Court [in Thai]. *Kasem Bundit Journal*, 18(1), 52–67.
- Dohrn, B. (2011). Seize the little moment: Justice for the child 20 years at the Children and Family Justice Center. *Northwestern Journal of Law and Social Policy*, 6(2), 334–357.

- Jitsawang, S. (2017). Community participation in rehabilitation of juvenile offenders [in Thai]. *Journal of Social Work*, 25(2), 31–52.
- Lapisatepan, U. (2021). *Restorative justice implementation in Juvenile and Family Court: A study of development of special measures in lieu of criminal proceedings after the prosecution* [Doctoral dissertation, Chulalongkorn University]. Faculty of Political Science, Department of Sociology and Anthropology.
- Lipsey, M. W., & Cullen, F. T. (2007). The primary factors that characterize effective interventions with juvenile offenders: A meta-analytic overview. *Victims & Offenders*, 4(2), 124–147.
- McNeill, F. (2019). *Pervasive punishment: Making sense of mass supervision*. Emerald Publishing.
- Office of Justice Affairs. (2019). *Operational manual for lay judges in Juvenile and Family Courts* [in Thai]. Office of Justice Affairs.
- Onchaweng, T. (2023). The elements of administrative effectiveness to rehabilitate the children and youth who commit crimes in the justice system [in Thai]. *Journal of Politics, Administration and Law*, 12(3), 435–450.
- Panthong, P. (2019). Analysis of the role of lay judges in Juvenile and Family Courts [in Thai]. *Journal of Law and Society*, 6(1), 45–67.
- Pengsawat, P. (2020). Problems and obstacles in community empowerment of lay judges in Chonburi Province [in Thai]. *Journal of Humanities and Social Sciences, Burapha University*, 11(2), 32–49.
- Phetpraphan, W. (2015). The role of lay judges in promoting community participation in the justice process [in Thai]. *Sukhothai Thammathirat Law Journal*, 3(1), 46–68.
- Rappaport, J. (1987). Terms of empowerment/exemplars of prevention: Toward a theory for community psychology. *American Journal of Community Psychology*, 15(2), 121–148.

- Smith, J. A. (2018). The role of lay judges in juvenile courts: A comparative study. *International Journal of Juvenile Justice*, 25(3), 234–251.
- Srisa-ard, B. (2017). *Basic research* (10th ed.) [in Thai]. Suweeriyasan.
- Terawat, P. (2021). Efficiency assessment of lay judges in creating community justice networks: A case study in the Northern Region [in Thai]. *Journal of Social Sciences, Chiang Mai University*, 33(1), 112–135.
- Thammasat University Research and Consultancy Institute. (2017). *Performance evaluation of lay judges in Juvenile and Family Courts* [in Thai]. Thammasat University.
- Thompson, K. (2018). Bridging the gap: The role of community justice in youth rehabilitation. *Youth Justice*, 18(2), 149–168.
- Ward, T., & Maruna, S. (2025). *Rehabilitation: Beyond the risk paradigm* (2nd ed.). Routledge.
- Zehr, H., & Toews, B. (2019). *Critical issues in restorative justice* (2nd ed.). Routledge.
- Zimmerman, M. A. (2000). Empowerment theory: Psychological, organizational and community levels of analysis. In J. Rappaport & E. Seidman (Eds.), *Handbook of community psychology* (pp. 43–63). Plenum.
- Zimmerman, M. A., Eisman, A. B., Reischl, T. M., Morrel-Samuels, S., Stoddard, S., Miller, A. L., Hutchison, P., Franzen, S., & Rupp, L. (2022). Youth empowerment solutions: Evaluation of an after-school program to promote violence prevention and positive development. *Journal of Community Psychology*, 50(1), 58–76.

การรู้เท่าทันสื่อในข่าวและสารคดีต่างประเทศยุคข้อมูลท่วมท้น:
แนวทาง “ปฏิบัติการทางสังคม” เพื่อความเข้าใจโลกาภิวัตน์
Media Literacy in International News and
Documentaries in the Era of Information Overload:
“Social Practices” for Global Understanding

สุนันทา แยมทัฬห¹ และ อรัญญา ศิริผล²

Sunanta Yamthap & Aranya Siriphon

Received: October 4, 2024/ Revised: January 28, 2025/ Accepted: February 17, 2025

บทคัดย่อ

ในโลกยุคโลกาภิวัตน์ที่เทคโนโลยีการสื่อสารและสื่อดิจิทัลพัฒนาอย่างรวดเร็ว ทำให้ผู้รับสารสามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารได้หลากหลายและทันเหตุการณ์ อย่างไรก็ตาม การเพิ่มขึ้นของข้อมูลจำนวนมากได้ก่อให้เกิดปรากฏการณ์ “ข้อมูลท่วมท้น” ซึ่งส่งผลกระทบต่อความสามารถในการแยกแยะ วิเคราะห์ และตัดสินใจของผู้รับสาร โดยเฉพาะในกรณีข่าวและสารคดีต่างประเทศที่มีบทบาทสำคัญในสังคมโลกที่ซับซ้อน

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ความสำคัญของการรู้เท่าทันสื่อกรณีข่าวและสารคดีต่างประเทศในบริบทโลกาภิวัตน์ และเพื่อเสนอแนวทางพัฒนาทักษะการรู้เท่าทันสื่อในกลุ่มผู้รับสาร โดยใช้กรอบคิด “ปฏิบัติการทางสังคม” (Social Practice) และแนวทางการรู้เท่าทันสื่อเชิงปฏิบัติของ UNESCO เป็นพื้นฐานในการวิเคราะห์ การศึกษานี้ใช้วิธีการทบทวนวรรณกรรมและสังเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารวิชาการ ข่าวและสารคดีต่างประเทศที่เกี่ยวข้องเพื่อยกตัวอย่างประกอบการวิเคราะห์ ผลการศึกษาชี้ให้เห็นแนวทางพัฒนาทักษะการรู้เท่าทันสื่อผ่าน 5 องค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ การเข้าถึงข้อมูล

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะการสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (Assistant Professor, Faculty of Mass Communication, Chiang Mai University), Email: sunanta.y@cmu.ac.th

² รองศาสตราจารย์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (Associate Professor, Faculty of Social Sciences, Chiang Mai University), Email: aranya.s@cmu.ac.th

(Access) การวิเคราะห์ข้อมูล (Analyze) การประเมินเนื้อหา (Evaluate) การสร้างสรรค์สื่อ (Create) และการลงมือปฏิบัติ (Act) ซึ่งหากพัฒนากระบวนการการรู้เท่าทันสื่อได้อย่างมีประสิทธิภาพแล้ว จะส่งผลต่อทักษะและความสำคัญต่อความเข้าใจโลกาภิวัตน์ใน 3 ด้าน ได้แก่ 1) การเสริมสร้างทักษะการอยู่รอดในโลกที่ซับซ้อน 2) การเพิ่มขีดความสามารถการแข่งขันในเวทีระดับโลก และ 3) เสริมสร้างความเข้าใจทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีความหลากหลายซับซ้อนมากขึ้น

คำสำคัญ: การรู้เท่าทันสื่อ ข้อมูลท่วมท้น ข่าวและสารคดีต่างประเทศ ความหลากหลายทางสังคมวัฒนธรรม โลกาภิวัตน์

Abstract

In the era of globalization, where communication technology and digital media are rapidly advancing, audiences can access a wide range of information in real-time. However, the surge in the volume of information has given rise to the phenomenon of "information overload," which affects the audience's ability to discern, analyze, and make decisions effectively. This is particularly critical in the case of international news and documentaries, which play a vital role in navigating the complexities of the globalized world.

This article aims to analyze the significance of media literacy in the context of international news and documentaries within the globalization framework and to propose strategies for enhancing media literacy skills among audiences. The study employs the "Social Practice" framework and UNESCO's practical media literacy guidelines as foundational concepts for analysis. Through a review of literature and synthesis of academic documents, as well as relevant international news and documentaries, this research identifies key approaches for developing media literacy skills. The findings highlight five essential components for advancing media literacy: Access, Analyze, Evaluate, Create, and Act. Effective development of these processes can enhance media literacy and contribute to a deeper understanding of globalization in three

critical aspects; 1) fostering survival skills in an increasingly complex world; 2) strengthening global competitiveness; and 3) promoting social and cultural understanding in a highly diverse and interconnected society. This study showcases the importance of integrating media literacy into educational and social practices to equip individuals with the critical skills needed to navigate the challenges of the information age and the complexities of globalization.

Keywords: Media Literacy, Information Overload, Foreign News and Documentaries, Socio-Cultural Diversity, Globalization

บทนำ

ในศตวรรษที่ 21 ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร เช่น การพัฒนาเทคโนโลยีดิจิทัล การขยายตัวของโครงข่ายอินเทอร์เน็ต และการเกิดขึ้นของสื่อใหม่ (New Media) รวมถึงการเติบโตของสื่อสังคมออนไลน์ (Social Media) และเครื่องมือสื่อสารสมัยใหม่ อาทิ สมาร์ทโฟน คอมพิวเตอร์ และแท็บเล็ต ได้เปลี่ยนแปลง "ภูมิทัศน์สื่อ" (Media Landscape) อย่างมหาศาล ทั้งในด้านโครงสร้างเชิงกายภาพ เส้นเวลา และความซับซ้อนของความสัมพันธ์ระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสารในยุคดิจิทัล

การเชื่อมโยงกันอย่างรวดเร็วและไร้พรมแดนนี้ ช่วยให้ผู้คนสามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารได้หลากหลายและทันเวลา ความก้าวหน้าที่เกิดขึ้นในส่วนหนึ่งของโลกสามารถถูกถ่ายทอดไปยังอีกซีกโลกได้ในทันที ไม่ว่าจะเป็นการแลกเปลี่ยนประสบการณ์หรือผลกระทบที่เกิดขึ้นทั้งทางกายภาพและจิตใจ ซึ่งอาจส่งผลในเชิงบวกหรือเชิงลบ และในบางกรณีอาจกลายเป็นปัญหาระดับโลกในเวลาอันสั้น Appadurai (1996) ได้นำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับการไหลเวียนทางวัฒนธรรมระดับโลก (Global Cultural Flows) ซึ่งเป็นผลมาจากบริบทของโลกาภิวัตน์ โดยชี้ให้เห็นถึงการเคลื่อนย้ายของผู้คน สิ่งประดิษฐ์ และความคิดข้ามพรมแดนใน 5 มิติ ได้แก่ มิติการเคลื่อนย้ายของผู้คน (Ethnoscapes) เทคโนโลยี (Technoscapes) การเงินและเครือข่ายธุรกิจ (Financescapes) สื่อ (Mediascapes) และการไหลเวียนของความคิดและการแสดงออก (Ideoscapes) การไหลเวียนเหล่านี้ส่งผลให้เกิดวัฒนธรรมการบริโภคแบบใหม่ที่เชื่อมโยงกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่มีความซับซ้อนมากขึ้น

ในบริบทของโลกที่เปลี่ยนแปลงเช่นนี้ การเรียนรู้และการรับทราบข้อมูลข่าวสารจากต่างประเทศจึงกลายเป็นสิ่งสำคัญและเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวันในศตวรรษที่ 21 อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ อย่างไรก็ตาม แม้ว่าผู้รับสารจะมีเครื่องมือและโอกาสเพิ่มขึ้นในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารจากเครือข่ายสำนักข่าวต่างประเทศหรือการแชร์ข้อมูลแบบทันสถานการณ์ แต่ขณะเดียวกันก็เกิดปรากฏการณ์ "ภาวะข้อมูลท่วมท้น" (Information Overload) (Bawden et al., 1999; Orihuela, 2017; Bawden & Robinson, 2020) ซึ่งส่งผลกระทบต่อความสามารถของผู้รับสารในการประมวลผลข้อมูลจำนวนมากในเวลาเดียวกัน การตัดสินใจที่ต้องพิจารณาจากข้อมูลที่หลากหลาย รวมถึงการเผชิญกับข้อมูลที่并不需要หรือบิดเบือน และปัญหาสุขภาพทางจิตใจ เช่น การเสียสมาธิจากการบริโภคข้อมูลในช่วงเวลาสั้น ๆ หรือการเพิกเฉยต่อข้อมูลที่ถูกมองว่าไม่มีคุณค่า ในบริบทนี้ "การรู้เท่าทันสื่อ" จึงกลายเป็นทักษะสำคัญที่ผู้รับสารจำเป็นต้องมี เพื่อรับมือกับข้อมูลข่าวสารจากต่างประเทศ ทั้งจากองค์กรข่าวและผู้ใช้สื่อที่มีบทบาทในการสร้างและเผยแพร่ข้อมูลในยุคที่สังคมโลกมีความซับซ้อนมากขึ้น

บทความนี้มุ่งเน้นการศึกษาประเด็นการรู้เท่าทันสื่อในกรณีข่าวและสารคดีต่างประเทศ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ทบทวนแนวคิดการรู้เท่าทันสื่อและข้อมูล พร้อมทั้งเสนอแนวทางพัฒนาทักษะการรู้เท่าทันสื่อในกลุ่มผู้รับสาร และ 2) ศึกษาผลกระทบของการรู้เท่าทันสื่อต่อการส่งเสริมความเข้าใจโลกาภิวัตน์ในโลกยุคใหม่ บทความนี้ใช้กรอบแนวคิดของ Reese (2012) ที่มองการรู้เท่าทันสื่อเป็น "ปฏิบัติการทางสังคม" (Social Practice) และแนวทางเชิงปฏิบัติของ UNESCO (2013) ซึ่งประกอบด้วย 3 กระบวนการหลัก ได้แก่ การเข้าถึงสื่อ (Access) การวิเคราะห์และประเมินเนื้อหา (Evaluation) และการสร้างสรรค์และปฏิสัมพันธ์กับสื่อ (Creation) มาเป็นกรอบการวิเคราะห์ ใช้วิธีการศึกษาเชิงเอกสาร ทบทวนงานวิชาการทั้งภาษาไทยและต่างประเทศ ตลอดจนรวบรวมข้อมูลจากข่าวและสารคดีที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมาวิเคราะห์เสนอและใช้เป็นตัวอย่างเป็นกรอบทั้งนี้ การเลือกข่าวหรือภาพประกอบสารคดีมาใช้วิเคราะห์เป็นตัวอย่างเป็นตัวอย่าง งานศึกษานี้ได้ใช้เกณฑ์คุณค่าข่าว (News Values) ตามแนวทางของ Harcup & O'Neill (2017) และ O'Neill & Harcup (2019) เช่น ความสำคัญของบุคคล (Celebrity) ผลกระทบระดับโลก (Impact) และความสามารถในการเผยแพร่ในสื่อออนไลน์ (Shareability) เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงความน่าสนใจและความสำคัญของข้อมูลที่ปรากฏ

ผลการศึกษาพบว่า การพัฒนาทักษะการรู้เท่าทันสื่อของผู้รับสารควรเน้นอย่างน้อย 5 องค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ 1) การเข้าถึงข้อมูล (Access) 2) การวิเคราะห์ข้อมูล (Analyze) 3) การประเมินเนื้อหา (Evaluate) 4) การสร้างสรรค์สื่อ (Create) และ 5) การปฏิบัติอย่างมีความรับผิดชอบ (Act) นอกจากนี้ ยังชี้ให้เห็นว่า การพัฒนาทักษะดังกล่าวสามารถส่งเสริมความเข้าใจโลกาภิวัตน์อย่างน้อย 3 ทักษะสำคัญในการใช้ชีวิตในโลกยุคใหม่ ได้แก่ ทักษะการอยู่รอดในสังคมยุคใหม่ ทักษะการแข่งขันในระดับโลก และทักษะการเข้าใจวัฒนธรรมที่หลากหลายและซับซ้อนมากขึ้น

บทความนี้แบ่งเนื้อหาออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ การทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับการรู้เท่าทันสื่อ แนวทางการพัฒนาทักษะการรู้เท่าทันสื่อในกรณีข่าวและสารคดีต่างประเทศ และผลกระทบที่เกิดจากการพัฒนาทักษะดังกล่าว ซึ่งสามารถนำไปสู่การเสริมสร้างทักษะสำคัญในชีวิตประจำวันของผู้รับสารในยุคข้อมูลท่วมท้น

ทบทวนวรรณกรรม: แนวคิดการรู้เท่าทันสื่อในข่าวและสารคดีต่างประเทศ

ในโลกที่เชื่อมโยงกันในปัจจุบัน การเข้าถึงงานข่าว บทความ สารคดี หรือเนื้อหาต่างประเทศกลายเป็นเรื่องง่ายดายที่แทบไม่ต้องพยายามมากนัก ท่ามกลางภูมิทัศน์สื่อใหม่กับเทคโนโลยีการสื่อสารยุคใหม่ทำให้ข้อมูลข่าวสารสามารถไหลข้ามพรมแดนและวัฒนธรรมอย่างไม่มีขีดจำกัด อย่างไรก็ตาม ท่ามกลางการไหลเวียนของข้อมูลมหาศาลนี้ แม้จะมีความสะดวกสบายจากแหล่งข้อมูลจากต่างประเทศที่เข้ามาให้เลือกหยิบใช้ แต่ขณะเดียวกันก็เกิดความท้าทายใหม่ในการคัดสรร กลั่นกรอง ข่าวสารที่มีลักษณะข่าวลวง (Fake News) ข่าวผิดพลาด (Misinformation) หรือข่าวบิดเบือน (Disinformation) แยกแยะระหว่างการรายงานข่าวสารข้อมูลที่น่าเชื่อถือ และ/หรือการเผยแพร่ข้อมูลที่ถูกต้อง ดังนั้น ความรู้เท่าทันสื่อ (Media Literacy) ในข่าวและสารคดีต่างประเทศจึงกลายเป็นสิ่งสำคัญสำหรับผู้บริโภคข่าวสารให้มีความสามารถในการวิเคราะห์และเข้าใจข่าวต่างประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพ นำไปสู่การสร้างสรรค์ เป็นประโยชน์ต่อสาธารณะอย่างแท้จริง

การรู้เท่าทันสื่อข่าวและสารคดีต่างประเทศ: กระแสแนวคิดในต่างประเทศ

หากกล่าวถึงประเด็นการรู้เท่าทันสื่อโดยทั่วไปในต่างประเทศอาจสืบสาวไปได้ตั้งแต่ทศวรรษที่ 1950 ในสหรัฐอเมริกาที่ Marshall McLuhan และทีม (McLuhan et al, 1977) เสนอให้พิจารณาการรู้เท่าทันสื่อผ่านเทคนิคการตั้งคำถามปลายเปิด (Asking

open-ended questions) มาสู่ทศวรรษ 1960 ที่นักวิชาการและนักการศึกษานำประเด็นการคิดใคร่ครวญให้รอบคอบด้านสื่อมาสู่แวดวงการศึกษามากขึ้น ขณะที่ช่วงยุคทศวรรษ 1970 วิชาการด้านเศรษฐศาสตร์การเมืองในสื่อได้รับความนิยมมากขึ้น แนวคิดการรู้เท่าทันสื่อเชิงวิพากษ์ (Critical media literacy) เริ่มชี้ให้เห็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจทุนนิยมที่ผลิตซ้ำชุดความสัมพันธ์ใหม่ ทำให้ผู้บริโภคสื่อกลายเป็น สินค้าและแรงงานในที่สุด (อ้างอิง Suthisima, 2022, p. 104-124)

อย่างไรก็ดี ช่วงที่สังคมโลกตระหนักถึงปัญหานี้มากขึ้นโดยเฉพาะชาวต่างประเทศที่ปรากฏในสื่อออนไลน์ทั้งจากสำนักข่าวและการโพสต์แชร์ ดังเช่น ช่วงการเลือกตั้งประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกาในปี 2016 (Higdon, 2020, p. 21) ที่เปิดโปงขบวนการสร้างข่าวปลอมปลุกปั่นการเลือกตั้งในสหรัฐอเมริกาโจมตีผู้สมัครคู่แข่งกันไปมา (Georgacopoulos and Mores, 2020) เกิดผลกระทบทำให้ผู้คนตื่นตัวต่อประเด็นการรู้เท่าทันสื่อชาวต่างประเทศและการศึกษาเรื่องสื่อมากขึ้นทั้งในสหรัฐอเมริกาและนานาชาติกลายเป็นข้อถกเถียงที่พูดถึงในปัจจุบัน

ภายใต้บริบทนี้มีนักวิชาการ นักการศึกษาพยายามให้คำนิยามเรื่องการรู้เท่าทันสื่อไว้มากมาย ทั้งนิยามแบบกว้างที่สุดในแง่ความรู้ความสามารถในการใช้สื่อโดยทั่วไป ประกอบด้วยการเรียนรู้วิธีการเข้าถึงสื่อ ทักษะการวิเคราะห์ประเมินข้อความสื่ออย่างมีวิจารณญาณ (De Abreu และ Yildiz, 2015) แต่ก็ยังพบความท้าทายอย่างมาก (Reese, 2012, p. 1-3; Malik, et al, 2013) เพราะยังมีลักษณะกระจัดกระจายในการนำไปใช้ในทางปฏิบัติ (Casey, 2020, p. xxvii – xxix; Tully et al, 2022, p. 1589-1606)

หากจำแนกแนวทางเบื้องต้น จะพบว่า การรู้เท่าทันสื่อมีข้อถกเถียงในเชิงบวกและลบ (Giuliani-Hoffman, 2017) ด้านบวก ซึ่งมาจากนักวิชาการและนักการศึกษาสายกระแสหลักมองว่า สามารถใช้เป็นแนวทางแก้ปัญหาข้อมูลอันเป็นเท็จที่เกิดขึ้นได้ ส่งผลให้มีความพยายามมองหาความหมายเชิงเอกภาพและสร้าง “มาตรฐาน” เป็นกรอบทำงานเชิงขับเคลื่อน (Casey, 2020, p. xxvii - xxix) แต่ขณะเดียวกัน นักวิชาการสายวิพากษ์ ซึ่งได้รับความนิยมในสหรัฐอเมริกา มองว่า การรู้เท่าทันสื่อต้องชี้ให้เห็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจ ระบบทุนนิยมที่ซุกซ่อนอยู่ในระบบเทคโนโลยีการสื่อสารสมัยใหม่ แนวทางหลังนี้ ถูกละเลยหรือไม่ช่วยอะไรมากนัก เพราะกลับไปสร้างให้ผู้คนเกิดความสงสัยมากเกินความจำเป็นด้วยการตั้งคำถามทุกเรื่องและสุดท้ายไม่ยอมรับอะไรสักเรื่อง Christ และ De Abreu (2020, p. 1-6) จึงเสนอว่า 2 แนวคิดนี้ต่างมีคุณูปการ

ที่ตระหนักถึงคุณค่าในการแก้ปัญหาเรื่องการรับสารจากสื่อและเห็นประเด็นด้านผลกระทบตรงกัน แต่ควรแยก 2 แนวคิดนี้ออกจากกัน เพราะขณะที่สายกระแสหลักมองหาแนวทางแก้ปัญหา แต่กลุ่มสายวิพากษ์อาจอิงทฤษฎีวิพากษ์ ศึกษาวัฒนธรรมและวิจารณ์เป็นหลักเพื่อกำหนดมุมมองและแนวทางการรู้เท่าทันสื่อตามแนวคิด ซึ่งก็เป็นอีกแนวทางในการสร้างความตระหนักให้สังคมได้เข้าใจโดยรวม

งานศึกษาของ Callecod-Weinrich (2020, p. 48-63) ก็ตอกย้ำความไม่ลงตัวด้านแนวคิดความหมายและวัตถุประสงค์ของการรู้เท่าทันสื่อชาวต่างประเทศ การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพใน 120 กลุ่มตัวอย่างงานวิจัยระดับนานาชาติที่ใช้ภาษาอังกฤษ พบว่ามีการจัดกลุ่ม 3 ประเด็นข้อถกเถียง คือ ระหว่างกลุ่มปกป้องกับกลุ่มเสริมพลัง (Protectionist versus empowerment) ระหว่างทักษะกับความรู้ (Skills versus knowledge) และระหว่างรูปธรรมกับนามธรรม (Levels of actuality and abstraction) อย่างไรก็ตาม เขาสงสัยว่า ส่วนหนึ่งของกระบวนการรู้เท่าทันสื่อควรเกี่ยวข้องกับการอ่านศึกษาและมีวิจารณ์ญาณที่จะสามารถรู้ทันข่าวสารที่ได้รับมา

ในแง่นี้ หากใช้มุมมองของ Reese (2012, p. 63-80) ที่เคยเสนอไว้เมื่อปี 2012 จะพบว่า การรู้ทัน-การรู้เท่าทัน (Literacy) ไม่ควรเป็นเพียงการหาปริมาณเท่านั้น แต่ควรถือเป็น “ปฏิบัติทางสังคม” (Social practice) ที่ควรมีองค์ประกอบในการทำความเข้าใจประเด็นโครงสร้างอำนาจและพิจารณาปัจจัยด้านศีลธรรม การเมือง และวัฒนธรรมจากการบริโภคข่าวสารและ/หรือใช้ข่าวสารผ่านการแชร์ขยายผลออกไป สำหรับ Reese แล้วข้อเสนอว่าด้วยการรู้เท่าทันสื่อในฐานะเป็นปฏิบัติการทางสังคม สามารถช่วยผสมผสานระดับนามธรรมของสายวิพากษ์ให้ปฏิบัติได้ในเชิงรูปธรรม ใช้เป็นแนวทางพัฒนาทักษะของนักศึกษา การศึกษา ผู้เรียนและผู้รับสารได้ ดังนั้น การรู้เท่าทันข่าวสารในบริบทโลก (Global news literacy) จึงอาจหมายถึงความสามารถในการเข้าใจ ถอดรหัส (Decode) และสร้างสรรค์สื่อด้วยการตระหนักถึงสถานะทางสังคมของตนในบริบทระหว่างประเทศ ในแง่นี้ความรู้เท่าทันสื่อจึงถือเป็นส่วนหนึ่งของ “การคิดเชิงวิพากษ์” (Critical thinking) การใช้ศิลปะการวิเคราะห์ ตั้งคำถามเชิงวิพากษ์เกี่ยวกับสิ่งที่เห็นและอ่าน มีอิสระทางปัญญา ใช้เหตุผลแยกแยะ ตรวจสอบตรรกะที่บิดเบือนถูกผิด ประเมินหลักฐานและมองจากหลายมุมได้ (Hobbs, 1998, p. 16-32)

การรู้เท่าทันสื่อข่าวและสารคดีต่างประเทศ: ความคิดนโยบายในประเทศไทย

ในประเทศไทยงานศึกษาเกี่ยวกับการรู้เท่าทันสื่อปรากฏขึ้นในแวดวงวิชาการครั้งแรกช่วงทศวรรษ 2540 สัมพันธ์กับแนวคิดทฤษฎีและบริบทของประเทศไทย Suthisima (2022, p. 104-124) จำแนก 3 ช่วงหลัก คือ ยุคเริ่มต้น (พ.ศ. 2540-2549) เกิดขึ้นในบริบทที่ด้านหนึ่งมีความตื่นตัวทางสิทธิเสรีภาพเชิงข้อมูลข่าวสารจากรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 แต่อีกด้าน ก็พบการขยายตัวของเทคโนโลยีสื่อใหม่ทางอินเทอร์เน็ตที่ส่งผลกระทบต่อกลุ่มเยาวชนที่เริ่มเล่นเกมออนไลน์มากขึ้น งานศึกษาการรู้เท่าทันสื่อจึงเน้นหาแนวทางแก้ปัญหาผลกระทบจากการเสพติดเกม การใช้ทรัพยากรทางเศรษฐกิจจากสื่อใหม่ และการกำกับดูแลสื่อใหม่ในบริบทสื่อใหม่ทางอินเทอร์เน็ต

ต่อมาใน ยุคแห่งการขับเคลื่อน (พ.ศ. 2550-2554) พบว่า องค์การเพื่อการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ในปี พ.ศ. 2551 เข้ามาขับเคลื่อนการรู้เท่าทันสื่อในเวทีระดับโลก แนะนำการเพิ่มพูนความรู้ในหลักสูตรอบรมครูทั่วโลก ประเทศไทยรับแนวทางและเริ่มจัดตั้งคณะกรรมการการกระจายเสียงและกิจการโทรทัศน์และกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ (กสทช.) ในปี พ.ศ. 2553 ทำหน้าที่ให้ความรู้ด้านสื่อแก่ประชาชน ขณะที่สังคมไทยมีการใช้สื่อออนไลน์จนกลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต ซึ่งปัญหาการหลอกลวง (Scam) เพิ่มขึ้นเป็นเงาตามตัว งานศึกษาการรู้เท่าทันสื่อในยุคนี้จึงมักมุ่งเน้นการใช้สื่อและปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการใช้สื่อของกลุ่มคนต่าง ๆ ที่หลากหลายและมีการขับเคลื่อนความรู้ ผ่านการศึกษาวิจัยมุ่งเป้าไปที่กลุ่มเยาวชนและนักศึกษามากขึ้น

ในช่วงที่สาม ยุคขยายกรอบความรู้ (พ.ศ. 2555-2559) บริบทสำคัญในประเทศไทย คือ ขณะที่สื่อสังคมออนไลน์เติบโตอย่างมาก สื่อเก่ากลุ่มสิ่งพิมพ์จำต้องปรับตัวท่ามกลางการเกิดขึ้นของทีวิติจิทัลที่ออกอากาศเป็นครั้งแรกนำไปสู่ประเด็นจำนวนรายการการหาผลประโยชน์จากการประมูลและการกำกับดูแล ในช่วงนี้ UNESCO พัฒนารอบการประเมินการรู้เท่าทันสื่อและสารสนเทศกลายเป็นแบบแผนหลักกำหนดองค์ประกอบ การรู้เท่าทันสื่อ 3 กระบวนการ ได้แก่ การเข้าถึงสื่อ (Access) กระบวนการเข้าใจ วิเคราะห์ ตีความ และประเมินเนื้อหา (Evaluation) และกระบวนการแสดงออกอย่างสร้างสรรค์และมีปฏิสัมพันธ์กับสื่อ (Creation) (UNESCO, 2013) งานศึกษาด้านการรู้เท่าทันสื่อในไทยยุคนี้ขยายไปสู่การวิเคราะห์ผลกระทบในมิติทับซ้อน นโยบายสื่อและปัจจัยแวดล้อมอื่น ๆ

และมีความพยายามสร้างเครื่องมือสำหรับวัดประเมินผลความรู้เท่าทันสื่อและเครื่องมือสำหรับเสริมสร้างพัฒนาให้ผู้คนรู้เท่าทันสื่อมากขึ้น (ดังเช่น Dounghthai, 2024)

ปัจจุบันขณะที่ทางวิชาการดำเนินการไปอย่างต่อเนื่อง แสวงหาความรู้เพื่อรับมือกับข่าวปลอม (Yamthap, and Siriphon, 2021, p. 120-144; Kularb, 2020, p. 7-24) ส่งเสริมให้คนไทยเป็นพลเมืองดิจิทัลที่มีศักยภาพในอนาคต (Suvachittanont, 2019, p. 170-183; Thairoongrojana, 2022, p. 155-165) ในเชิงนโยบายของรัฐบาลไทยดำเนินการโดยกระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคมต่างให้ความสนใจต่อภาพรวมการรู้เท่าทันสื่อในสารสนเทศและการเข้าใจดิจิทัล (Media and Information Literacy and Digital Literacy- MILDL) ถือเป็นเรื่องสำคัญสำหรับการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ชาติระยะ 20 ปี (พ.ศ. 2561-2580)

หน่วยงานรัฐได้นิยามการเข้าใจดิจิทัล (Digital Literacy) ในภาพรวมว่า หมายถึง การมีสมรรถนะในการใช้ข้อมูลเพื่อสื่อสารในสังคมดิจิทัลได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีจริยธรรม เน้นปกป้องกลุ่มเปราะบางในกลุ่มเด็กเยาวชนและกลุ่มผู้สูงอายุจากเนื้อหาอันตรายทางสื่อออนไลน์และความเสี่ยงในการใช้สื่อดิจิทัล Office of the National Digital Economy and Society Commission (2021) การจัดตั้งศูนย์ต่อต้านข่าวปลอมแห่งประเทศไทยของกระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม ทำงานร่วมกับภาคีเครือข่ายเพื่อใช้เป็นกลไกขับเคลื่อนกิจกรรมต่างๆ เน้นกลุ่ม Gen Z เยาวชนผู้ใช้สื่อในฐานะพลเมืองดิจิทัลให้มีความพร้อมนำทักษะรู้เท่าทันสื่อไปขยายผลให้กับครอบครัว โรงเรียน และสังคม โดยเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุ (Suwanwong and Saengsingkaew, 2023, p. 1-27) อย่างไรก็ตาม ประเด็นการรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศและดิจิทัลกรณีการเท่าทันข่าวปลอมของคนไทยก็ยังประสบปัญหาภาคสถาบันสื่อเด็กและเยาวชน (สสย.) ชี้ว่า ปัญหาการรู้เท่าทันสื่อของเด็กไทยยังไม่ดีขึ้น เพราะครูไทยยังไม่พร้อม กระบวนการสอนออนไลน์และไร้เจ้าภาพที่จะทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางในการเชื่อมโยงหน่วยงานต่าง ๆ (TNN News, 2022)

ห้องเรียนสื่อสารข่าวต่างประเทศกับทักษะการรู้เท่าทันสื่อและข้อมูล

งานทบทวนวรรณกรรมในหมู่นักวิชาการและนักศึกษาด้านสื่อให้แนวทางไว้อย่างหลากหลายต่อประเด็นการพัฒนาทักษะการรู้เท่าทันสื่อข่าวต่างประเทศ Reese (2012, p. 63-80) เสนอว่า บทบาทของผู้สอนจะต้องสร้างการมีส่วนร่วมกับผู้เรียนให้มากขึ้นในฐานะ “ผู้ร่วมสำรวจ” ไม่ใช่เป็นเพียง “แหล่งข้อมูล” ที่ผู้เรียนใช้เพื่อหาความรู้ ผู้สอนสามารถส่งเสริมการเรียนรู้เชิงรุก ขึ้นมาให้นักพบคุณค่าด้านประสบการณ์ที่เชื่อมโยงกับ

กรอบที่ใหญ่ขึ้นของชาวต่างประเทศในระดับโลก ที่ซึ่งผู้คนมีปฏิสัมพันธ์ในสถานที่จริงกับสมาชิกสำคัญเครือข่ายอื่น ๆ และที่ซึ่งสามารถพัฒนามาตรฐานและตรรกะที่จำเป็นร่วมสำหรับการทำงานที่ซับซ้อนมากขึ้นได้ สอดคล้องกับแนวคิดของ De Abreu และ Yildiz (2015) ที่ชี้ว่า การศึกษาปัจจุบันเคลื่อนตัวจากโมเดลแนวตั้งที่เน้นการสอนไปยังโมเดลแนวนอนที่ส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ จึงต้องเน้นการเพิ่มทักษะเฉพาะตัวและสร้างสมดุลระหว่างโครงสร้างกับเสรีภาพในฐานะแนวคิดหลัก

หัวใจสำคัญของแนวทางการพัฒนาทักษะนี้คือ เพื่อสร้างความเข้าใจ (Teaching for Understanding Framework) เป็นหลัก เน้นการสืบสวนค้นคว้า ใช้หัวข้อเชิงสร้างสรรค์ (Generative Topics) จากประเด็นข่าวต่าง ๆ เพื่อกระตุ้นบทเรียน ตั้งคำถามเปิดกระบวนการคิดวิเคราะห์และแสดงความเข้าใจ (Performance of Understanding) และพัฒนาไปสู่ความเข้าใจที่ลึกซึ้งมากขึ้นไปกว่าความรู้พื้นฐานด้านข้อเท็จจริง

Ramos (2001, p. 33-49) นำแนวทางการพัฒนาทักษะนี้มาทดลองใช้ในทางปฏิบัติ นำเสนอการพัฒนาทักษะการรู้เท่าทันสื่อเชิงวิพากษ์และความตระหนักทางภาษาของกลุ่มนักศึกษาผู้เรียนในมหาวิทยาลัยไอร์แลนด์ โดยประยุกต์ใช้เครื่องมือวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์ (Critical Discourse Analysis) ในชั้นเรียนภาษาสเปน ผู้เข้าร่วม คือ ผู้เรียนซึ่งได้รับมอบหมายกิจกรรมการอ่านต่างๆ ที่สะท้อนภาพตัวแทนทางสังคมผ่านบทความข่าวเกี่ยวกับการย้ายถิ่นฐาน หลังจากนั้น ผู้เรียนได้แสดงความคิดเห็นอภิปรายกันในชั้นเรียนและเขียนสรุปงาน ผลที่ได้จากการประเมินในชั้นเรียนและงานเขียน คือ ความตระหนักเกี่ยวกับผลกระทบทางสังคมจากการเลือกใช้ภาษาเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ แสดงให้เห็นถึงความเข้าใจที่ลึกซึ้งขึ้นเกี่ยวกับการย้ายถิ่นทั้งในสเปนและไอร์แลนด์ รวมถึงการรับรู้ที่ชัดเจนขึ้นเกี่ยวกับจุดยืนของตนต่อประเด็นดังกล่าว

Rojas-Estrada et al. (2024, p. 9445-9472) ทบทวนวรรณกรรมในการบูรณาการหลักสูตรการรู้เท่าทันสื่อและข้อมูล (Media and Information Literacy- MIL) ของต่างประเทศ พบความตั้งใจของภาคการเมืองและการเคลื่อนไหวของกลุ่มสามฝ่ายซึ่งประกอบด้วยครูที่มุ่งมั่น ประชาสังคม และสถาบันการศึกษา เป็นปัจจัยสำคัญในการส่งเสริมการนำหลักสูตรการรู้เท่าทันสื่อและข้อมูลเข้ามาในระบบการศึกษาอย่างเป็นทางการ และเสนอว่า ควรกำหนดเป็นนโยบายด้านการศึกษาที่ต้องให้ความสนใจพิเศษเพื่อให้คนรุ่นใหม่สามารถรับมือกับความท้าทายใหม่ในยุคดิจิทัล และสามารถใช้อย่างมีประสิทธิภาพ

จากโอกาสที่เกิดขึ้นของภูมิทัศน์สื่อที่เปลี่ยนแปลง ให้เป็นทรัพยากรสำคัญต่อการสร้างพลเมืองที่มีวิจรรย์ญาณและมีส่วนร่วมในสังคมร่วมสมัย

Ashtley (2020, p. 173-175) เสนอวาระสำคัญ (Agenda) สำหรับการรู้เท่าทันข่าว และการมีส่วนร่วมกับข่าวในบริบทสังคมประชาธิปไตยว่า อย่างน้อย ในระดับปัจเจกบุคคล สามารถจัดการข่าวในชีวิตประจำวันด้วยการฝึกนิสัยติดตามข่าวทุกวัน เลือกแหล่งข่าวอย่างระมัดระวัง ตรวจสอบให้แน่ใจว่าแหล่งข่าวตอบสนองความต้องการ ลดความรู้สึกท่วมท้นด้วยการจำกัดการอ่านข่าวและข้อมูลที่ผ่านการคัดกรอง ขณะที่สามารถพัฒนาความคิดเชิงวิจรรย์ญาณได้โดยการอ่านเพื่อมองหาคำความรู้ ความเข้าใจ แต่ไม่ใช่การยืนยันมุมมองที่มีอยู่เดิม นอกจากนี้ ควรพึ่งพาความรู้ที่มีหลักฐานสนับสนุนและเปิดรับความไม่แน่นอนอยู่เสมอ ที่สำคัญควรฝึกฝนการมี “จินตนาการทางสังคมศาสตร์” (Sociological imagination) โดยตั้งคำถามว่า ทำไมสิ่งต่าง ๆ ถึงเป็นเช่นนั้น โดยมองข้ามประสบการณ์ส่วนตัวเพื่อวิเคราะห์รูปแบบทางสังคมที่มีอิทธิพลต่อชีวิตประจำวัน สำนวญคำถามที่ไม่มีคำตอบที่ง่ายและตรงไปตรงมา สร้างและแชร์ข้อมูลอย่างรับผิดชอบ ควรเปิดกว้างต่อการมองโลก ลดทอนความเฉยเมยเฉื่อยชา ขณะที่เปิดรับความเห็นอกเห็นใจและการมีส่วนร่วมมากขึ้น

ผลการศึกษา

จากการทบทวนวรรณกรรมข้างต้น งานวิจัยนี้ได้นำแนวคิดของ Reese (2012, p. 63-80) ที่เสนอให้มองการรู้เท่าทันสื่อเป็น “ปฏิบัติการทางสังคม” (Social practice) และ เสนอให้มององค์ประกอบประเด็นโครงสร้างอำนาจและปัจจัยด้านศีลธรรม การเมือง และวัฒนธรรมจากการบริโภคข่าวสารและ/หรือใช้ข่าวสารผ่านการแชร์ขยายผล กับ UNESCO (2013) ที่เสนอแนวทางเชิงปฏิบัติองค์ประกอบการรู้เท่าทันสื่อ มาเป็นกรอบคิดในการวิเคราะห์ ซึ่งสามารถสรุปขยย่อ เสนอผลการศึกษาได้ 2 ประเด็นตามวัตถุประสงค์ดังนี้

ประเด็นแรก แนวทางปฏิบัติการทางสังคมพัฒนาทักษะการรู้เท่าทันสื่อ

งานศึกษานี้เสนอแนวทางปฏิบัติการทางสังคมว่าด้วยองค์ประกอบความคิดเชิงวิพากษ์ ตั้งคำถามต่อประเด็นโครงสร้างอำนาจและปัจจัยด้านศีลธรรม การเมือง และวัฒนธรรม มาเสนอเป็นแนวทางเชิงปฏิบัติพัฒนาทักษะการรู้เท่าทันสื่อข่าวและสารคดีต่างประเทศให้แก่ผู้รับสาร ซึ่งอาจเน้นอย่างน้อย 5 องค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ 1) การเข้าถึง

ข้อมูล (Access) 2) การวิเคราะห์ข้อมูล (Analyze) 3) การประเมินความหมายของเนื้อหา (Evaluate) 4) ความคิดสร้างสรรค์ในการผลิตสื่อ (Create) และ 5) การปฏิบัติและนำเสนอข้อมูลที่ถูกต้องและน่าเชื่อถือ (Act) ทั้งนี้ การตั้งคำถามใน 5 องค์ประกอบดังกล่าวครอบคลุมแนวทางแก่ทั้งผู้รับสารในการเพิ่มพูนทักษะได้ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ประการแรก การเข้าถึง (Access) ผู้รับสารต้องตั้งคำถามกับตัวเองก่อนว่า เข้าถึงข้อมูลนั้นอย่างไร เป็นการตั้งคำถามต่อตัวสื่อผู้ผลิตและการเผยแพร่ข่าว/สารคดีเรื่องนั้น ๆ ว่า คือใคร สื่อสัญชาติใด มีความเป็นกลางในการหาข้อมูลอย่างไร เช่น สำนักข่าว CNN เป็นสื่อของสหรัฐอเมริกาอาจเลือกนำเสนอเนื้อหาที่โอนเอียงไปในทางรักษาสถาปัตยกรรมของสหรัฐอเมริกาหรือไม่ สำนักข่าว FOX News ขึ้นชื่อว่าสนับสนุนอดีตประธานาธิบดีโดนัลด์ ทรัมป์ จะนำเสนอข่าวการเลือกตั้งสหรัฐอเมริกาอย่างเป็นกลางหรือไม่ อย่างไร หรือสำนักข่าวซินหัว (Xinhua News Agency) หรือ CGTN เป็นสำนักข่าวทางการเงินนำเสนอข่าวมุ่งเน้นประโยชน์ของจีนหรือไม่ อย่างไร หรือในเชิงแพลตฟอร์มดิจิทัล ผู้รับสารอาจพิจารณาข้อมูลที่ได้รับมาถูกคัดกรองหรือกำหนดโดยอัลกอริทึมของแพลตฟอร์มหรือไม่ อย่างไร เช่น เป็นไปได้หรือไม่ที่แพลตฟอร์มอย่าง Facebook หรือ Google แสดงผลลัพธ์แตกต่างกันตามพฤติกรรมการค้นหาของผู้ใช้ ซึ่งอาจส่งผลให้เกิดฟองสบู่ข้อมูล (Filter Bubble) หรืออคติจากอัลกอริทึม (Algorithmic Bias) (Moeller & Helberge, 2018)

ประการที่สอง การวิเคราะห์ (Analyze) หมายถึง การไปไกลกว่าการวิพากษ์ข่าวระหว่างประเทศทั่วไป แต่เป็นการวิเคราะห์ว่า ข่าว/สารคดีเรื่องนั้น ๆ มีความเป็นไปได้ ความเป็นจริงมากน้อยเพียงใด สื่อข่าวนั้น ๆ หาข่าว/ข้อมูลและได้มาซึ่งข้อมูลเพื่อนำเสนออย่างไร สัมภาษณ์หรืออ้างอิงใครบ้าง (News source) แหล่งข่าวหรือหน่วยงานอ้างอิง น่าเชื่อถือหรือไม่ และมีเบื้องหลังหรือวิธีการนำเสนอที่อาจส่งผลต่อความน่าเชื่อถือของข้อมูลอย่างไร เช่น สารคดีที่เกี่ยวข้องกับสงครามยูเครนกับรัสเซีย สารคดีนี้อ้างอิงข้อมูลจากฝ่ายใด จากระเซียหรือยูเครน มีการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญหรือประชาชนในพื้นที่จริงหรือไม่ หรือสารคดีอ้างอิงจากองค์กรระหว่างประเทศอย่างองค์การสหประชาชาติ (UN) หรือ สหภาพยุโรป (EU) อาจน่าเชื่อถือมากกว่าสื่อที่ไม่แสดงแหล่งข้อมูล เป็นต้น

ประการที่สาม การประเมิน (Evaluate) เป็นการประเมินว่าเนื้อหาข่าว/สารคดีเรื่องนั้น ๆ มีวัตถุประสงค์หรือนัยยะซ่อนเร้นเบื้องหลังอยู่หรือไม่ อย่างไร หรือปลูกฝังความคิดค่านิยมบางอย่างไว้หรือไม่ สื่อชิ้นนั้น ๆ ผลิตเนื้อหาดังกล่าวมาเผยแพร่เพื่ออะไร เช่น การนำเสนอข่าวและสารคดีการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศจีน เนื้อหาเน้นย้ำ

ความสำเร็จในการลดความยากจน ที่ผู้รับสารอาจตั้งคำถามได้ว่า เหตุใดข่าวหรือสารคดีเรื่องนี้จึงมุ่งเน้นเฉพาะด้านบวกเพียงด้านเดียว ละเลยที่จะพูดถึงผลกระทบด้านลบหรือไม่อย่างไร

ประการที่สี่ ความคิดสร้างสรรค์ (Create) ในฐานะผู้รับสาร จะพบว่าการเป็นผู้แชร์ข่าว หรือผู้ผลิตผลงานที่สะท้อนความคิดสร้างสรรค์ ทันสถานการณ์และไวต่อความเป็นข่าวต้องมีความระมัดระวัง คำนึงถึงความถูกต้อง รอบด้าน และความน่าเชื่อถือของข้อมูล และมีการเตรียมการวางแผนวิธีการนำเสนออย่างสร้างสรรค์และมีประสิทธิภาพ เช่น ผู้รับสารที่สนใจประเด็นสิ่งแวดล้อมอาจสร้างอินโฟกราฟิกแสดงให้เห็นถึงผลกระทบของการใช้พลาสติกในชีวิตประจำวัน โดยมีข้อมูลจากแหล่งอ้างอิงที่เชื่อถือได้ พร้อมเสนอแนวทางแก้ไข เป็นต้น

ประการที่ห้า การลงมือปฏิบัติ (Act) ในที่นี้ หมายถึงควรทำอะไรต่อเนื้อหาที่ได้รับทราบมาหรือเตรียมถ่ายทอดให้มีความถูกต้องครบถ้วน รอบด้าน น่าเชื่อถือ หากข่าวสารที่ได้มาจากแหล่งข่าวข้อมูลเกิดความไม่แน่ใจในความถูกต้อง จำเป็นจะต้องตรวจสอบและนำเสนอให้ถูกต้องได้อย่างไร หรือตีแผ่ความผิดพลาดให้สังคมรับทราบ เช่น ผู้รับสารพบข่าวเกี่ยวกับวัคซีน COVID-19 ระบุว่าวัคซีนทำให้เกิดผลข้างเคียงร้ายแรงกับทุกคน หากต้องลงมือปฏิบัติ ผู้รับสารอาจเริ่มด้วยการตรวจสอบข้อเท็จจริงจากแหล่งข้อมูลที่น่าเชื่อถืออย่างองค์การอนามัยโลก (WHO) หรือกระทรวงสาธารณสุข หากพบว่าเป็นข่าวบิดเบือนหรือข่าวปลอม ควรแจ้งเตือนผู้ที่แชร์ข่าวนี้ในวงกว้างพร้อมทั้งให้ข้อมูลที่ถูกต้อง เป็นต้น

นอกจากองค์ประกอบ 5 ประการข้างต้นแล้ว จะพบว่า ปัจจุบันเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence-AI) เข้ามามีบทบาทเป็นเครื่องมือช่วยการทำงานในแทบทุกวงการ ในแง่นี้ ผู้รับสารอาจนำแอปพลิเคชันเอไอมาใช้ในการติดตามข่าวสาร หรือใช้ในการทำงานแปลความจากภาษาหนึ่งไปยังอีกภาษาหนึ่งได้ทันที ช่วยค้นหาคำศัพท์เฉพาะทางและข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับข่าวสารได้รวดเร็ว สามารถแปลข่าวแบบเรียลไทม์ที่เป็นประโยชน์สำหรับการรายงานข่าวด่วน หรือการใช้เครื่องมือดิจิทัล แอปพลิเคชันที่ใช้ตรวจสอบข่าวสารและวิเคราะห์ข้อมูล จะช่วยให้ผู้ใช้งานสามารถฝึกทักษะการรู้เท่าทันสื่อได้อย่างสะดวกและมีประสิทธิภาพ

ประเด็นที่สอง ผลกระทบสำคัญจากการพัฒนากระบวนการรู้เท่าทันสื่อ

บทความนี้ได้สังเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารวิชาการและแหล่งข่าวต่าง ๆ เพื่อวิเคราะห์ผลกระทบจากการพัฒนาทักษะการรู้เท่าทันสื่อในโลกยุคใหม่ โดยทดลองเลือกข่าวสำคัญมาเป็นกรณีตัวอย่างสำหรับการวิเคราะห์ ทั้งนี้ ข่าวที่เลือกใช้ถูกคัดกรองโดยอ้างอิงเกณฑ์คุณค่าข่าว (News values) ตามแนวทางของ Harcup & O'Neill (2017) และ O'Neill & Harcup (2019) ซึ่งเน้นข่าวที่มีลักษณะคนสำคัญ (Celebrity) บุคคลที่มีชื่อเสียง ผลกระทบ (Impact) ข่าวที่ส่งผลกระทบต่อชีวิตประจำวันของผู้คนในระดับโลก การแชร์ในสื่อออนไลน์ (Shareability) ได้รับความสนใจและถูกแชร์ในวงกว้าง ข่าวที่เลือกเหล่านี้สะท้อนถึงความน่าสนใจและมีข้อมูลสนับสนุนเพียงพอสำหรับการกระตุ้นการตั้งคำถาม และการสังเกตความผิดปกติของข้อมูล ซึ่งช่วยเชื่อมโยงมุมมองการพัฒนาทักษะการรู้เท่าทันสื่ออย่างชัดเจน

จากการสังเคราะห์ พบว่า การพัฒนากระบวนการรู้เท่าทันสื่อส่งผลสำคัญต่อผู้รับสาร โดยช่วยเสริมสร้างทักษะที่จำเป็นสำหรับการใช้ชีวิตในโลกยุคใหม่อย่างน้อย 3 ประการ

ประการแรก ทักษะการเพิ่มความสามารถในการอยู่รอดในสังคมโลก (Global Survival Skills) แม้เทคโนโลยีการสื่อสารและการคมนาคมขนส่งจะช่วยให้ชีวิตสะดวกสบายและรวดเร็วมากขึ้น แต่โลกที่เชื่อมโยงกันอย่างฉับไวนั้นก็นำมาซึ่งผลกระทบทั้งด้านบวกและลบในเวลาเดียวกัน หลายปัญหาที่เกิดขึ้นในมุมหนึ่งของโลก เช่น ภาวะโลกร้อนหรือการระบาดของโรคใหม่ ๆ สามารถกลายเป็นปัญหาระดับโลกได้ในเวลาเพียงไม่นาน ดังภาพที่ 1 แสดงตัวอย่างปัญหาระดับโลกที่เกิดขึ้นจากความเชื่อมโยงของโลกยุคใหม่ เช่น ภาวะโลกร้อน มหันตภัยทางธรรมชาติ การเกิดโรคอุบัติใหม่ หรือวิกฤติมลภาวะทางอากาศ นอกจากนี้ ปัญหาสงครามระหว่างประเทศหรือความขัดแย้งทางชาติพันธุ์ที่เกิดขึ้นในประเทศหนึ่ง สามารถลุกลามกลายเป็นวิกฤติระดับโลกได้อย่างรวดเร็ว

ภาพที่ 2 เป็นตัวอย่างเมื่อปลาย พ.ศ. 2562 เกิดเหตุเชื้อไวรัส COVID-19 ระบาดในประเทศจีนและแพร่ระบาดไปทั่วโลก รวมถึงในประเทศไทย การระบาดรอบแรกเหมือนจะพอรับมือได้ แต่บนความเคลื่อนที่ไม่อยู่นิ่งจากประเทศหนึ่งสู่ประเทศหนึ่งของประชากรโลก ทำให้สถานการณ์ COVID-19 แต่ละประเทศเกิดการระบาดระลอกแล้วระลอกเล่าจากเชื้อสายพันธุ์ที่แตกต่าง ไม่ว่า สายพันธุ์อังกฤษ (สายพันธุ์อัลฟา-Alpha Variant) สายพันธุ์แอฟริกา(สายพันธุ์เบตา-Beta Variant) และสายพันธุ์อินเดีย (สายพันธุ์เดลตา-Delta Variant)³ ส่งผลให้เกิดการระบาดอย่างต่อเนื่องในประเทศไทยด้วย ในปีต่อ ๆ มา ประเด็นเชื้อโรค COVID-19 ก็ยังมีความไม่แน่นอนในการแก้ปัญหา ขณะที่การค้นคว้าทางวิทยาศาสตร์สุขภาพต้องผลิตวัคซีนขึ้นมาให้ทันสถานการณ์ สถานการณ์เหล่านี้ส่งผลให้เราจำเป็นต้องติดตามข่าวสารจากต่างประเทศ

ในปี พ.ศ. 2567 ชาวต่างประเทศยังคงมีความสำคัญต่อการติดตามสถานการณ์โลก เช่น การเลือกตั้งประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกา ซึ่งอาจกำหนดทิศทางความสัมพันธ์ระหว่างประเทศมหาอำนาจอย่างจีนและสหรัฐฯ ในอนาคต นอกจากนี้ สถานการณ์ความขัดแย้งอื่น ๆ เช่น สงครามระหว่างอิสราเอลและกลุ่มฮามาส หรือความขัดแย้งระหว่างยูเครนและรัสเซีย ยังคงส่งผลกระทบต่อประชาคมโลก รวมถึงประเทศไทย การติดตามข่าวสารจากต่างประเทศไม่ได้เป็นเพียงการรับรู้ข้อมูล แต่ยังช่วยให้ผู้รับสารเข้าใจถึงความเชื่อมโยงของเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ส่งผลต่อชีวิตประจำวัน เช่น ราคาพลังงานที่เปลี่ยนแปลงจากสงครามในยุโรป หรือการเปลี่ยนแปลงนโยบายการค้าระหว่างประเทศมหาอำนาจที่อาจกระทบถึงเศรษฐกิจในประเทศ การคิดเชื่อมโยงข้อมูลเหล่านี้ช่วยให้ผู้รับสารสามารถเตรียมตัวรับมือกับสถานการณ์ใหม่ ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

คำถามข้างต้นจึงเป็นการชี้ชวนให้เข้าใจว่า การรับทราบข่าวสารจากต่างประเทศและการวิเคราะห์เชื่อมโยงความสัมพันธ์ต่าง ๆ อย่างรอบด้านเป็นทักษะสำคัญในโลกยุค

³ การประกาศชื่อเชื้อโรคอุบัติใหม่ต่าง ๆ อย่างเป็นทางการ มีองค์ระหว่างประเทศอย่าง องค์การอนามัยโลก (World Health Organization-WHO) ทำหน้าที่ศึกษาข้อมูลและกำหนดชื่อเพื่อประกาศให้ใช้ในสังคมโลก โดยพยายามหลีกเลี่ยงชื่อเชื้อโรคที่พ้องกับความเป็นชาติ ศาสนา เพศ ฯลฯ เพื่อไม่ให้เกิดอคติ การประณาม หรือความเกลียดชัง แต่การระบาดของเชื้อ COVID-19 เกิดสายพันธุ์ใหม่ ๆ ขึ้นอย่างรวดเร็ว และสื่อมีหน้าที่ต้องรับรายงานแก่ประชาคมโลก ทำให้มีการเรียกขานสายพันธุ์ต่าง ๆ ตามแหล่งที่พบเชื้อไปโดยปริยาย โปรดดูข้อมูลที่ <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019> (เข้าถึงเมื่อ 1 กันยายน พ.ศ. 2567)

ปัจจุบัน ซึ่งช่วยให้เราสามารถอยู่รอดในโลกใบใหม่นี้ได้อย่างเท่าทัน พร้อมทั้งปรับตัวและเตรียมการรับมือกับความเปลี่ยนแปลงที่อาจเกิดขึ้นได้อย่างไม่ล่าช้ามากนัก

ประการที่สอง ทักษะการเพิ่มความสามารถในการแข่งขันทางธุรกิจในโลก (Business Competitiveness) โลกยุคใหม่เต็มไปด้วยการแข่งขันที่เข้มข้น ทั้งในระดับบุคคล ระดับภูมิภาค และระดับโลก การเรียนรู้และติดตามข่าวสารรวมถึงสารคดีต่างประเทศจึงเป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยเพิ่มศักยภาพและความพร้อมในการแข่งขัน โดยเฉพาะใน 2 บริบทสำคัญ คือ *บริบทแรก* คือ การทำความเข้าใจความร่วมมือระหว่างกลุ่มประเทศและภาคพื้นทวีป เช่น องค์การกลุ่มประเทศผู้ส่งน้ำมันออก (โอเปก - OPEC) ข้อตกลงหุ้นส่วนยุทธศาสตร์เศรษฐกิจภาคพื้นแปซิฟิก (TPP) หรือการรวมตัวของกลุ่มประเทศเศรษฐกิจใหม่อย่าง BRICS (บราซิล รัสเซีย อินเดีย จีน และแอฟริกาใต้) จะช่วยให้ผู้รับสารมองเห็นโอกาสและความท้าทายที่เกี่ยวข้องกับการค้า การลงทุน และการพัฒนาธุรกิจในระดับโลก นอกจากนี้ การติดตามนโยบายสำคัญ เช่น โครงการ Belt and Road Initiative (BRI) หรือ "หนึ่งแถบหนึ่งเส้นทาง" ที่นำโดยจีน ยังช่วยให้เข้าใจถึงการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจโลก และผลกระทบต่อธุรกิจในภูมิภาคต่าง ๆ รวมถึงประเทศไทย การเรียนรู้จากกรณีเหล่านี้จึงเป็นกุญแจสำคัญในการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันและการปรับตัวให้สอดคล้องกับกระแสโลก *บริบทที่สอง* คือ ภูมิทัศน์สื่อ (Media landscape) ที่เปลี่ยนแปลงในยุคที่สื่อมีบทบาทสำคัญในการเชื่อมโยงโลก การเข้าใจภูมิทัศน์สื่อที่ผสมผสานกันมากขึ้นช่วยให้ผู้รับสารมองเห็นผลกระทบของสื่อที่มีต่อธุรกิจ การค้า เศรษฐกิจ และชีวิตทางสังคม เช่น การใช้สื่อดิจิทัลเพื่อสร้างแบรนด์ การตลาดออนไลน์ หรือการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารในระดับโลก ล้วนเป็นปัจจัยที่ช่วยเพิ่มความได้เปรียบในการแข่งขัน

อย่างไรก็ตาม คำถามสำคัญที่เกิดขึ้นคือ ผู้รับสารควรสนใจข่าวสารเหล่านั้นในแง่ของประเด็นทางสังคม วัฒนธรรม สิทธิมนุษยชน และความเหลื่อมล้ำอย่างไร การเรียนรู้และวิเคราะห์ข่าวสารในฐานะผู้บริโภคข่าวและสารคดีต่างประเทศ จึงไม่ได้มีความสำคัญเพียงในแง่ของธุรกิจ แต่ยังช่วยให้เรามีบทบาทในการสร้างสังคมที่ดีขึ้นด้วย ดังนั้น การติดตามข่าวสารและการเรียนรู้จากสารคดีต่างประเทศจะช่วยให้ผู้รับสารเพิ่มขีดความสามารถในด้านความรู้ ความเข้าใจพร้อมรับมือกับการเปลี่ยนแปลงของโลก และช่วยให้สามารถใช้สื่ออย่างมีประสิทธิภาพ ไม่เพียงเพื่อประโยชน์ส่วนตัวหรือองค์กร แต่ยังเพื่อสร้างผลกระทบเชิงบวกต่อสังคมโลกเช่นกัน

ประการที่สาม ทักษะการเพิ่มความสามารถในการเข้าใจความแตกต่างทางวัฒนธรรม (Cultural Competence) ในโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความเข้าใจในความหลากหลายทางวัฒนธรรมเป็นทักษะสำคัญที่ช่วยให้ผู้รับสารสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมโลกได้อย่างมีประสิทธิภาพ สื่อข่าวต่างประเทศรายใหญ่ เช่น บีบีซี (BBC) อัลจาซีรา (Al Jazeera) และซีเอ็นเอ็น (CNN) มักนำเสนอข่าวและสารคดีเกี่ยวกับเหตุการณ์สำคัญทั่วโลก ซึ่งช่วยเปิดมุมมองใหม่ที่แตกต่างจากสื่อท้องถิ่น และทำให้เราเข้าใจบริบทที่เป็นเอกลักษณ์ของแต่ละสังคม ตัวอย่างเช่น ข่าวการประท้วงเพื่อสิทธิมนุษยชนในตะวันออกกลาง หรือการเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมในยุโรปแสดงให้เห็นถึงแนวคิด ค่านิยม และความเชื่อที่แตกต่างจากสังคมไทย การติดตามข่าวเหล่านี้ช่วยให้สามารถเรียนรู้ที่จะเคารพและเข้าใจความแตกต่างทางวัฒนธรรม แต่ขณะเดียวกัน การรับข่าวสารจากแหล่งข้อมูลเพียงแหล่งเดียวอาจไม่เพียงพอ เนื่องจากสื่อแต่ละสำนักอาจมีอคติที่เกิดจากวาระสื่อ (Agenda Setting) ของตน การเปรียบเทียบข่าวจากหลายแหล่งจึงเป็นสิ่งจำเป็น เพื่อให้เห็นภาพรวม ตรวจสอบข้อมูล และลดอคติที่อาจเกิดขึ้นจากการนำเสนอข่าว

นอกจากข่าวแล้ว สารคดีและสื่อบันเทิงจากต่างประเทศยังถือเป็นสื่อทรงอิทธิพลที่ช่วยให้ผู้รับสารเข้าใจความหลากหลายของสังคมโลกในเชิงลึก สารคดีมักถ่ายทอดเรื่องราวชีวิตจริงที่สะท้อนประเด็นทางสังคม วัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ เช่น สารคดีเรื่อง "Human" ของ Yann Arthus-Bertrand⁴ นักสิ่งแวดล้อมชาวฝรั่งเศส ถ่ายทอดเรื่องราวของผู้คนจากหลากหลายสังคมทั่วโลก ทั้งในแง่มุมมองความสุข ความทุกข์ และการเผชิญกับความท้าทายต่าง ๆ ทำให้ผู้ชมเข้าใจถึง "ความเป็นมนุษย์" ที่เชื่อมโยงกันท่ามกลางความหลากหลายทางวัฒนธรรม

ตัวอย่างกรณีศึกษาที่สะท้อนผลกระทบทางวัฒนธรรมในยุคโลกาภิวัตน์ หนึ่งในกรณีที่เป็นข่าวโด่งดังและสะท้อนความสำคัญของความละเอียดอ่อนทางวัฒนธรรม ได้แก่ มิวสิกวิดีโอเพลง How You Like That ของวงแบล็กpink (BLACKPINK) ซึ่งถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างหนักจากแฟนเพลงในประเทศอินเดีย เนื่องจากใช้ภาพพระพิฆเนศวร

⁴ ภาพยนตร์เรื่องนี้ออกฉายเมื่อ 12 กันยายน พ.ศ. 2558 ความยาว 188 นาที ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากมูลนิธิ Bettencourt Schueller และมูลนิธิสิทธิให้กับมูลนิธิ Good Planet รับผิดชอบเคลื่อนไหวโครงการนี้โดยไม่คิดค่าใช้จ่าย ดูได้ที่

<https://www.youtube.com/channel/UCJy4nUo1D4R3hlcP8XCLX9Q> (เข้าถึงข้อมูลเมื่อ 22 กันยายน พ.ศ. 2567)

เทพเจ้าที่ได้รับการเคารพบูชาในศาสนาฮินดูปรากฏในฉากที่ไม่เหมาะสม โดยรูปปั้นพระพิฆเนศวรถูกวางอยู่บนพื้นในลักษณะคล้ายเครื่องประดับทั่วไป

การนำเสนอภาพดังกล่าวก่อให้เกิดเสียงประท้วงจากแฟนเพลงในอินเดียที่มองว่าเป็นการไม่เคารพความเชื่อทางศาสนา และนำไปสู่การส่งหนังสือร้องเรียนอย่างเป็นทางการถึง YG Entertainment บริษัทต้นสังกัดของแบล็ก핑크 เพื่อขอให้แก้ไขฉากดังกล่าว หลังจากเกิดกระแสวิพากษ์วิจารณ์ในวงกว้าง บริษัทได้ตัดสินใจลบภาพพระพิฆเนศวรออกจากมิวสิกวิดีโออย่างรวดเร็ว ก่อนที่จะปรากฏเป็นข่าวในสื่อข่าวต่างประเทศทั่วไป ดังภาพที่

3

Figure 3 ฉากในมิวสิกวิดีโอเพลง How You Like That ที่ปรากฏรูปปั้นพระพิฆเนศวร (บน) และเมื่อมีการลบภาพพระพิฆเนศวรออกแล้ว (ล่าง)

แหล่งข้อมูลจาก <https://www.allkpop.com/article/2020/06/yg-entertainment-edited-out-the-statue-of-hindu-deity-from-blackpinks-how-you-like-that-mv> (เข้าถึงเมื่อ 20 กันยายน พ.ศ. 2567)

กรณีเช่นนี้ สะท้อนให้เห็นว่า ผู้รับสารไม่ได้พึงพาแต่สื่อข่าวต่างประเทศเท่านั้น หากแต่สื่อสังคมออนไลน์ ก็มีบทบาทอย่างมากต่อการรับรู้และส่งต่อข่าวสารเพื่อแสดงพลังสู่การเปลี่ยนแปลง ในยุคโลกาภิวัตน์ที่สื่อบันเทิงสามารถเข้าถึงผู้ชมทั่วโลกโดยตรงอย่างรวดเร็ว ผู้ผลิตเนื้อหาจำเป็นต้องมีความตระหนักในความละเอียดอ่อนทางวัฒนธรรม และ

ความเชื่อที่แตกต่างกันในแต่ละสังคม การขาดความเข้าใจหรือไม่ใส่ใจในประเด็นเหล่านี้ อาจนำไปสู่ความขัดแย้งทางวัฒนธรรม และส่งผลกระทบต่อภาพลักษณ์ขององค์กรหรือบุคคลที่เกี่ยวข้อง ตัวอย่างนี้ยังชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการตรวจสอบและพิจารณาเนื้อหาก่อนการเผยแพร่ โดยเฉพาะในอุตสาหกรรมบันเทิงและสื่อ ซึ่งต้องคำนึงถึงผลกระทบทางวัฒนธรรมที่อาจเกิดขึ้น การใส่ใจในประเด็นเหล่านี้ไม่เพียงช่วยหลีกเลี่ยงความขัดแย้ง แต่ยังแสดงถึงความรับผิดชอบต่อสังคมในระดับสากล

นอกจากนี้ ขบวนการประท้วงในกรณีนี้ยังช่วยให้ผู้รับสารทั่วโลกเข้าใจถึงความแตกต่างทางวัฒนธรรมและความสำคัญของการเคารพความเชื่อของผู้อื่น สอดคล้องกับ บทบาทของข่าวและสารคดีต่างประเทศที่ช่วยเปิดมุมมองใหม่และพัฒนาทักษะ "ความเข้าใจทางวัฒนธรรม" (Cultural Competence) ซึ่งเป็นทักษะสำคัญในศตวรรษที่ 21

ดังนั้น การติดตามข่าวและสารคดีต่างประเทศไม่ได้เป็นเพียงการเปิดโลกทัศน์ แต่ยังช่วยพัฒนาความเข้าใจและความเห็นอกเห็นใจต่อผู้อื่นในบริบทที่แตกต่างกัน การเรียนรู้จากเรื่องราวของผู้คนในสังคมอื่น ๆ ทำให้เราตระหนักถึงความสำคัญของความหลากหลาย และซับซ้อน และสามารถนำความรู้นี้ไปปรับใช้ในชีวิตประจำวันและการทำงานในสังคมที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม นอกจากนี้ การเปิดรับข้อมูลเหล่านี้ยังช่วยเสริมทักษะในการปฏิบัติตัวอย่างเหมาะสมในบริบทที่หลากหลาย และส่งเสริมความเคารพต่อความแตกต่างทางวัฒนธรรม (Intercultural Competence) ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการลดความขัดแย้ง เสริมสร้างความร่วมมือระหว่างประเทศ และพัฒนาความสัมพันธ์ในสังคมโลกให้ดียิ่งขึ้น

อภิปรายและสรุปผลการศึกษา

ในศตวรรษที่ 21 ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี เช่น การพัฒนาเทคโนโลยีดิจิทัล การขยายตัวของอินเทอร์เน็ต และการเติบโตของสื่อสังคมออนไลน์ ได้เปลี่ยนแปลงวิธีการที่ผู้คนรับรู้และเข้าใจโลก แม้ว่าความก้าวหน้าเหล่านี้จะช่วยให้เข้าถึงข้อมูลได้อย่างรวดเร็วและหลากหลาย แต่ก็ทำให้เกิด "ภาวะข้อมูลท่วมท้น" (Information Overload) ซึ่งส่งผลกระทบต่อความสามารถในการคัดกรอง วิเคราะห์ และตัดสินใจ โดยเฉพาะในกรณีของข่าวและสารคดีต่างประเทศที่มีบทบาทสำคัญในยุคโลกาภิวัตน์

บทความนี้นำเสนอแนวทางพัฒนาทักษะการรู้เท่าทันสื่อและข้อมูลผ่าน 5 องค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ การเข้าถึง (Access) การวิเคราะห์ (Analyze) การประเมิน

(Evaluate) การสร้างสรรค์ (Create) และการปฏิบัติอย่างมีความรับผิดชอบ (Act) ซึ่งช่วยให้ผู้รับสารสามารถใช้สื่ออย่างมีประสิทธิภาพ สร้างเนื้อหาที่มีคุณค่า และตั้งคำถามต่อข้อมูลอย่างเป็นระบบ

นอกจากนี้ บทความนี้เน้นย้ำถึงความสำคัญของการรู้เท่าทันสื่อในการช่วยส่งเสริมให้ผู้รับสารมีความเข้าใจต่อโลกาภิวัตน์และใช้ชีวิตในโลกใบใหม่ สามารถจัดการกับข้อมูลข่าวสารได้อย่างมีประสิทธิภาพใน 3 ด้านหลัก ได้แก่

ด้านแรก การดำรงชีวิตในโลกที่ซับซ้อน ที่ซึ่งการรู้เท่าทันสื่อช่วยให้ผู้รับสารแยกแยะข้อมูลจริงจากข้อมูลเท็จ ลดผลกระทบของข่าวปลอมและตัดสินใจอย่างมีเหตุผล (Tully et al., 2022) เช่นเดียวกับที่ Christ & De Abreu (2020) ชี้ว่าการจัดการข้อมูลที่ซับซ้อนอย่างมีประสิทธิภาพเป็นทักษะสำคัญในยุคดิจิทัล

ด้านที่สอง การเพิ่มศักยภาพในการแข่งขันระดับโลก ที่ซึ่งการเข้าใจและวิเคราะห์ข่าวสารจากต่างประเทศการเข้าใจและวิเคราะห์ข่าวสารจากต่างประเทศช่วยเสริมศักยภาพของผู้รับสาร ผู้เรียนในโลกที่มีการแข่งขันสูง สอดคล้องกับที่ Reese (2008, 2012) เสนอในประเด็นการเพิ่มขีดความสามารถให้ผู้รับสารในแง่ความเข้าใจและสร้างสรรค์ข่าวที่สะท้อนความเป็นสากล (Reese, 2008, 2012) และสนับสนุนการตัดสินใจในบริบทประชาธิปไตย (Ashley, 2020)

ด้านที่สาม การเสริมสร้างความเข้าใจในความหลากหลายทางสังคมและวัฒนธรรม ที่ซึ่งการเปิดรับข่าวและสารคดีต่างประเทศช่วยพัฒนาทักษะการเข้าใจความแตกต่างทางวัฒนธรรม (Cultural Competence) ลดความขัดแย้ง และส่งเสริมการอยู่ร่วมกันในสังคมโลก ผ่านการบูรณาการการรู้เท่าทันสื่อในหลักสูตรการศึกษา (Rojas-Estrada et al., 2024) หรือเข้าใจความแตกต่างทางวัฒนธรรมในข่าวสารได้ดีขึ้น (Harcup & O'Neill, 2017)

อย่างไรก็ตาม การพัฒนาทักษะการรู้เท่าทันสื่อและข้อมูลในบริบทของข่าวและสารคดีต่างประเทศในยุคข้อมูลท่วมท้นนี้ ต่างมีปัจจัยเงื่อนไขหลายประการที่ส่งผลต่อความสามารถของผู้รับสารในการแยกแยะและวิเคราะห์เนื้อหาได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในที่นี้ อาจพิจารณาปัจจัยต่างๆ ได้แก่ ปัจจัยส่วนบุคคลของผู้รับสาร ด้านความสามารถทางภาษา (Language Proficiency) ระดับการศึกษา ระดับความคุ้นเคยทางเทคโนโลยี และระดับความเข้าใจในบริบททางวัฒนธรรม (Cultural Context) ซึ่งต่างมีผลต่อการแยกแยะข้อมูลข่าวสาร ผู้ที่มีความสามารถเหล่านี้ ทั้งด้านภาษาต่างประเทศ คุ้นเคยกับเครื่องมือ

ดิจิทัลตรวจสอบข้อเท็จจริงจะสามารถเข้าถึงข้อมูลหลากหลายและตรวจสอบข้อเท็จจริงได้ดียิ่งขึ้น ในแง่นี้ สอดคล้องกับ Hobbs (1998) เสนอให้การรู้เท่าทันสื่อเป็นส่วนหนึ่งของ "การคิดเชิงวิพากษ์" (Critical Thinking) ตั้งคำถามและการประเมินหลักฐาน และ Reese (2012) ซึ่งมองการรู้เท่าทันสื่อไม่ได้เป็นเพียงทักษะทางเทคนิคเท่านั้น เป็น "ปฏิบัติการทางสังคม" (Social Practice) ที่ต้องอาศัยความเข้าใจบริบททางสังคมและวัฒนธรรม จากความเข้าใจเรื่องโครงสร้างอำนาจ ศีลธรรม การเมือง และวัฒนธรรมในการแยกแยะข่าวสารในบริบทต่างประเทศ

สำหรับข้อเสนอแนะที่เป็นไปได้ในอนาคตอาจเกี่ยวข้องกับแนวทางเชิงปฏิบัติที่บูรณาการการรู้เท่าทันสื่อในระบบการศึกษาอย่างเข้มข้น ดังที่นักวิชาการ (เช่น Doungthai, 2023; Rojas-Estrada et al, 2024) และองค์กร (เช่น UNESCO, 2013) เสนอแนวทางเชิงนโยบาย แนวคิดและเชิงปฏิบัติเพื่อเตรียมให้คนรุ่นใหม่สามารถเผชิญกับข้อมูลข่าวสารที่ซับซ้อนในยุคดิจิทัล ส่งเสริมการเรียนรู้เชิงปฏิบัติ เช่น การวิเคราะห์ข่าวในชั้นเรียน การใช้กรณีศึกษาจากปัญหาจริงในสังคม หรือการส่งเสริมการใช้เครื่องมือดิจิทัล เช่น แอปพลิเคชันที่ใช้ตรวจสอบข่าวสารและวิเคราะห์ข้อมูล จะช่วยให้ผู้ใช้งานพัฒนาทักษะนี้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ท้ายที่สุด การรู้เท่าทันสื่อในยุคข้อมูลท่วมท้นไม่ได้เป็นเพียงเครื่องมือจัดการข่าวสาร แต่ยังเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาความเข้าใจทางวัฒนธรรมและสร้างสังคมที่เคารพความหลากหลาย การส่งเสริมทักษะนี้จึงควรเป็นภารกิจสำคัญของนักการศึกษาและองค์กร เพื่อเตรียมความพร้อมให้ผู้คนสามารถรับมือกับความเปลี่ยนแปลงในโลกที่เชื่อมโยงถึงกันและใช้สื่อในการสร้างสรรค์สังคมที่ดีในอนาคต

References

- Appadurai, A. (1996). *Modernity at large: Cultural dimensions of globalization*. Oxford University Press.
- Ashtley, S. (2020). *News literacy and democracy*. Routledge.
- Bawden, D., Holtham, C., & Courtney, N. (1999). Perspectives on information overload. *Aslib Proceedings*, 51(8), 249–255.
- Bawden, D., & Robinson, L. (2020). Information overload: An overview. In *Oxford encyclopedia of political decision making*. Oxford University Press.

- Callecod-Weinrich, K. (2020). Conceptualizing news literacy. *Journal of Education and Humanities (JEH)*, 3(2), 48–63.
- Casey, N. (2020). Forward. In W. G. Christ & B. De Abreu (Eds.), *Media literacy in a disruptive media environment* (pp. xxvii–xxix). Routledge.
- Christ, W. G., & De Abreu, B. (2020). Introduction. In W. G. Christ & B. De Abreu (Eds.), *Media literacy in a disruptive media environment* (pp. 1–6). Routledge.
- De Abreu, B., & Yildiz, M. (2015). *Global media literacy in a digital age: Teaching beyond borders*. Peter Lang Publishing.
- Doungthai, T. (2023). *A comparative study of teaching methods to enhance fake news literacy skills* [Doctoral dissertation, National Institute of Development Administration].
<https://repository.nida.ac.th/handle/662723737/6718>
- Georgacopoulos, C., & Mores, G. (2020, July). How fake news affected the 2016 presidential election. Louisiana State University.
<https://faculty.lsu.edu/fakenews/elections/sixteen.php>
- Giuliani-Hoffman, F. (2017, November 3). “F*** news” should be replaced by these words, Claire Wardle says. *WRAL News*.
<https://www.wral.com/story/-f-news-should-be-replaced-by-these-words-claire-wardle-says/17088970/>
- Harcup, T., & O’Neill, D. (2017). What is news? News values revisited (again). *Journalism Studies*, 18(12), 1470–1488.
- Higdon, N. (2020). What is fake news? A foundational question for developing effective critical news literacy education. *Democratic Communiqué*, 29(1), 21–35.
- Hobbs, R. (1998). The seven great debates in the media literacy movement. *Journal of Communication*, 48(1), 16–32.

- Kularb, P. (2020). Approaches to tackle the spread of fake news, misinformation, and disinformation online: Knowledge and lessons from overseas [in Thai]. *Journal of Communication Arts Review*, 24(3), 7–24.
- Lister, T. (2017, December 28). 2017: A polarizing year dominated by hashtags and Trump. *CNN Opinion*.
<http://edition.cnn.com/2017/12/28/opinions/2017-review-tim-lister-intl/index.html>
- Malik, M., Cortesi, S., & Gasser, U. (2013). The challenges of defining 'news literacy'. *Berkman Center Research Publication No. 2013-20*.
<http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2342313>
- McLuhan, M., Hutcheon, K., & McLuhan, E. (1977). *The city as classroom: Understanding language and media*. Book Society of Canada.
- Moeller, J., & Helberger, N. (2018). Beyond the filter bubble: Concepts, myths, evidence and issues for future debates. University of Amsterdam.
- Office of the National Digital Economy and Society Commission. (2021). *Media and information literacy summary survey report Thailand 2020* [in Thai]. https://datacatalog.onde.go.th/pt_PT/dataset/mil-survey
- O'Neill, D., & Harcup, T. (2019). News values and news selection. In K. Wahl-Jorgensen & T. Hanitzsch (Eds.), *The handbook of journalism studies* (pp. 213–228). Routledge.
- Orihuela, J. L. (2017, October 20). The 10 new paradigms of communication in the digital age. *Medium*. <https://medium.com/@jlori/the-10-new-paradigms-of-communication-in-the-digital-age-7b7cc9cb4bfb>
- Ramos, F. (2001). Why do they hit the headlines? Critical media literacy in the foreign language class. *Journal of Intercultural Studies*, 22(1), 33–49.

- Reese, S. (2008). Theorizing a globalized journalism. In M. Löffelholz & D. Weaver (Eds.), *Global journalism research: Theories, methods, findings, future* (pp. 240–252). Blackwell.
- Reese, S. (2012). Global news literacy: The educator. In P. Mihailidis (Ed.), *News literacy: Global perspectives for the newsroom and the classroom* (pp. 63–80). Peter Lang.
- Rojas-Estrada, E.-G., Aguaded, I., & García-Ruiz, R. (2024). Media and information literacy in the prescribed curriculum: A systematic review on its integration. *Education and Information Technologies*, 29, 9445–9472.
- Suthisima, V. (2022). 25 years of media literacy in Thailand: Revisit of research from 1997–2021 [in Thai]. *Thai Media Fund Journal*, 1(1), 104–124.
- Suvachittanont, W. (2019). Media consumption and media literacy of Thai people [in Thai]. *Interdisciplinary Social Sciences and Communication Journal*, 2(3), 170–183.
- Suwanwong, W., & Saengsingkaew, N. (2023). Guidelines for developing social media literacy activities for Generation Z of the Anti-Fake News Center [in Thai]. *Media and Communication Inquiry*, 5(3), 1–27.
- Thairoongrojana, S. (2022). The awareness of online social media to promote the digital citizenship [in Thai]. *Journal of Buddhist Education and Research*, 8(3), 155–165.
- TNN News. (2022, July 28). Decoding 3 problems of why Thai children aren't motivated by keeping up with the media [in Thai]. *TNN News*.
<https://www.tnnthailand.com/news/tnnexclusive/86532/>
- Tully, M., Maksl, A., & Craft, S. (2022). Defining and conceptualizing news literacy. *Journalism*, 23(8), 1589–1606.
<https://doi.org/10.1177/14648849211005888>

UNESCO. (2013). *Global media and information literacy (MIL) assessment framework: Country readiness and competencies*.

Yamthap, S., & Siriphon, A. (2021). Fake news and the work of journalists in digital era [in Thai]. *Journal of Journalism*, 14(2), 120–144.

ความเข้าใจพื้นฐานเกี่ยวกับ “อัตชาติพันธุ์วรรณนา” The Fundamental Understanding of Autoethnography

อนิรุทธิ์ สมเสาร์¹

Anirutt Somsao

Received: April 11, 2025/ Revised: June 11, 2025/ Accepted: June 24, 2025

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอความหมาย พัฒนาการและลักษณะสำคัญของระเบียบวิธีวิจัยอัตชาติพันธุ์วรรณนา (Autoethnography) ซึ่งเป็นแนวทางการศึกษาที่มุ่งเน้นการสะท้อนประสบการณ์ภายใต้บริบทสังคมและวัฒนธรรมผ่านมุมมองเชิงปัจเจกของผู้วิจัย บทความนี้ได้นำเสนอประวัติเส้นทางของแนวคิดอัตชาติพันธุ์วรรณนา ตั้งแต่การปรากฏขึ้นของคำในปี ค.ศ. 1975 ไปจนถึงการพัฒนาแนวทางโดย David Hayano (1979) และนักวิชาการรุ่นต่อมา เช่น Carolyn Ellis & Arthur Bochner (2000) การศึกษาแสดงให้เห็นว่าอัตชาติพันธุ์วรรณนาเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยให้สามารถวิเคราะห์ตนเอง (self-analysis) ผ่านการเล่าเรื่อง (narrative inquiry) และการสะท้อนคิด (self-reflection) อันนำไปสู่ความเข้าใจที่ลึกซึ้งต่อปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับสังคม

อย่างไรก็ตามแนวทางนี้ยังคงเผชิญกับข้อถกเถียงเกี่ยวกับความน่าเชื่อถือ (validity) อคติ (bias) และการวางนัยทั่วไป (generalization) เนื่องจากการศึกษาที่มีมิติของอัตวิสัยสูง บทความนี้ได้วิเคราะห์ข้อดีและข้อจำกัดของอัตชาติพันธุ์วรรณนา พร้อมทั้งเสนอแนะแนวทางเพื่อพัฒนารอบการวิจัยที่เหมาะสมยิ่งขึ้น โดยมุ่งเน้นการตรวจสอบความน่าเชื่อถือ การบูรณาการแนวคิดทางวิชาการและการขยายการใช้ระเบียบวิธีนี้ในศาสตร์อื่น

คำสำคัญ: อัตชาติพันธุ์วรรณนา การสะท้อนตนเอง การเล่าเรื่อง การวิจัยเชิงคุณภาพ

¹ นักศึกษาปริญญาเอก สาขาวิชาหลักสูตรและการสอน คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น (PhD Student, Department of Curriculum and Instruction, Faculty of Education, Khon Kaen University), Email: anirutt_somsao@kkumail.com

Abstract

This article presents the definition, development, and key characteristics of autoethnography, a qualitative research methodology that emphasizes the researcher's self-reflection within cultural and social contexts. The article traces the historical evolution of autoethnography, from its initial use by Karl Heider (1975) to its conceptual refinement by David Hayano (1979) and later advancements by scholars such as Carolyn Ellis and Arthur Bochner (2000). The article highlights how autoethnography is a crucial tool for self-analysis, employing narrative inquiry and introspection to yield deep insights into the dynamic interplay between individual experience and broader social structures.

However, this approach remains contested within academic discourse, particularly in relation to concerns about validity, bias, and generalizability, due to its inherently subjective nature. This article critically examines both the strength and limitations of the method and proposes methodological refinements to enhance its academic rigor. The discussion emphasizes strategies for ensuring validity, incorporating theoretical frameworks, and broadening the application of autoethnography across multiple disciplines.

Keywords: Autoethnography, Self-Reflection, Narrative Inquiry, Qualitative Research

บทนำ

บทความนี้มาจากประสบการณ์ของผู้เขียนในระหว่างการทำวิทยานิพนธ์ของตนเอง โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงอัตชาติพันธุ์วรรณนา (Autoethnographic Method) ซึ่งเป็นแนวทางที่เปิดโอกาสให้เข้าไปคลุกคลีและทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคม วัฒนธรรมและชีวิตของผู้คนอย่างลึกซึ้ง ผ่านมุมมองของตนเองจากการมีส่วนร่วมและการสังเกตการณ์อย่างละเอียด (Atkinson, 1997) อย่างไรก็ตามในระหว่างการศึกษาและทบทวนวรรณกรรม ผู้เขียนพบว่าระเบียบวิธีวิจัยอัตชาติพันธุ์วรรณนายังคงเป็นแนวทางที่มีความซับซ้อนและคลุมเครือ โดยแนวคิดทฤษฎีและกรอบวิธีวิจัยแตกต่างกันไปตามมุมมองของนักวิชาการแต่ละท่าน (Creswell, 2007) ส่งผลให้ผู้เริ่มต้นศึกษาอาจเกิดความรู้สึกสับสนและไม่แน่ใจว่าควรเริ่มต้นจากจุดใด

จากการศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมผู้เขียนพบว่าแหล่งข้อมูลสำคัญส่วนใหญ่เกี่ยวกับระเบียบวิธีวิจัยนี้อยู่ในภาษาต่างประเทศ ซึ่งอาจเป็นอุปสรรคสำคัญสำหรับผู้ที่มีข้อจำกัดด้านภาษา ทำให้การทำความเข้าใจแนวคิดเชิงลึกเป็นเรื่องที่ท้าทาย อีกทั้งเอกสารที่เกี่ยวข้องในบริบทของสังคมไทยยังมีอยู่อย่างจำกัด ด้วยเหตุนี้ผู้เขียนจึงเล็งเห็นถึงความจำเป็นในการถ่ายทอดข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับอัตชาติพันธุ์วรรณนาเป็นภาษาไทย เพื่อให้ผู้ที่สนใจสามารถเข้าถึงและเข้าใจแนวคิดของระเบียบวิธีนี้ได้ง่ายขึ้น แม้ว่าบทความนี้อาจไม่สามารถครอบคลุมทุกแง่มุมของระเบียบวิธีดังกล่าวได้ทั้งหมด แต่ก็คาดหวังว่าจะช่วยให้ผู้อ่านมีความเข้าใจที่ชัดเจนขึ้นและเป็นแรงบันดาลใจให้เกิดการศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมในแวดวงวิชาการไทย

อีกประเด็นที่ควรกล่าวถึงคือ อัตชาติพันธุ์วรรณนายังคงเป็นระเบียบวิธีที่ค่อนข้างใหม่ในสังคมวิชาการไทยและยังไม่ได้รับการยอมรับอย่างแพร่หลาย ในบางกรณีอาจถูกตั้งคำถามถึงความเป็นวิชาการ หรือแม้กระทั่งถูกมองด้วยความเคลือบแคลงสงสัย ความไม่คุ้นเคยและการขาดความเข้าใจเกี่ยวกับระเบียบวิธีนี้อาจก่อให้เกิดช่องว่างทางวิชาการ หากต้องการให้ระเบียบวิธีวิจัยนี้ได้รับการยอมรับและพัฒนาไปในอนาคต จำเป็นต้องมีการสร้างองค์ความรู้ร่วมกัน ตลอดจนส่งเสริมให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในแวดวงวิชาการไทย

ด้วยเหตุนี้ผู้เขียนจึงได้รวบรวมและเรียบเรียงสาระสำคัญเกี่ยวกับอัตชาติพันธุ์วรรณนา จากทั้งการศึกษาทางวิชาการและประสบการณ์ตรงในการทำวิทยานิพนธ์ เพื่อนำเสนอแก่ผู้ที่สนใจ ทั้งนี้เพื่อให้องค์ความรู้ดังกล่าวมิได้เป็นเพียงประโยชน์เฉพาะแก่ผู้เขียน

เท่านั้น แต่ยังสามารถเป็นแหล่งข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อสาธารณะ และช่วยกระตุ้นให้เกิดการขยายองค์ความรู้ด้านอัตชาติพันธุ์วรรณนาในสังคมวิชาการไทยต่อไปในอนาคต

ความเข้าใจเบื้องต้นเกี่ยวกับอัตชาติพันธุ์วรรณนา

ในปัจจุบันการวิจัยเชิงคุณภาพด้วยฐานระเบียบวิธีวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณนา (Ethnography) กำลังได้รับความนิยมมากขึ้นและได้รับการอภิปรายในเชิงทฤษฎีอย่างกว้างขวาง (Ellis, Adams & Bochner, 2011; Chang, 2008) อีกทั้งยังมีการนำแนวทางดังกล่าวไปประยุกต์ใช้อย่างจริงจังในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา โดยเฉพาะในสาขาสังคมศาสตร์ มานุษยวิทยาและทางการศึกษา (Jerling, 2024) อย่างไรก็ตามในสังคมวิทยาตะวันตกได้เกิดการถกเถียงกันอย่างจริงจังเกี่ยวกับศักยภาพทางความรู้ของแนวคิดและการปฏิบัติงานด้วยระเบียบวิธีวิจัยแนวใหม่ ซึ่งถือว่าเป็นแขนงหนึ่งของชาติพันธุ์วรรณนาวิธีที่เรียกว่า “อัตชาติพันธุ์วรรณนา” (Autoethnography) (Ellis & Bochner, 1994) ด้วยความสดใหม่ของแนวทางวิจัยรูปแบบนี้ จึงเกิดคำถามสำคัญเกี่ยวกับคุณลักษณะหลักของการวิจัยเชิงคุณภาพประเภทดังกล่าว

Autoethnography (อัตชาติพันธุ์วรรณนา) มีรากศัพท์จากภาษากรีก 3 คำ ได้แก่ autos (αὐτός: ตนเอง) ethnos (ἔθνος: กลุ่มผู้คน) และ graphia (γραφία: การเขียน) ดังนั้นเมื่อพิจารณาตามรากศัพท์ดังกล่าว คำว่า “อัตชาติพันธุ์วรรณนา” จึงหมายถึง “การเขียนที่สัมพันธ์กับตนเองและสังคม” (Chang, 2008) แนวทางวิจัยนี้เป็นการแตกแขนงมาจากระเบียบวิธีวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณนา โดยมีเป้าหมายหลักคือการศึกษาเชิงลึกผ่านประสบการณ์ส่วนตัวของนักวิจัยในฐานะผู้เล่าเรื่อง (narrator) ซึ่งแตกต่างจากแนวทางดั้งเดิมที่นักวิจัยมีบทบาทเป็นผู้สังเกตการณ์ (observer) เท่านั้น (Ellis & Bochner, 2000) อัตชาติพันธุ์วรรณนาจึงเป็นระเบียบวิธีที่ช่วยให้ผู้วิจัยสามารถสะท้อนประสบการณ์ของตนเองที่อยู่ในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมผ่าน เรื่องเล่าเชิงบรรยาย (self-narrative) ซึ่งนำไปสู่การค้นพบและทำความเข้าใจวัฒนธรรมของตนเอง (the culture of self) (Ellis, Adams & Bochner, 2011)

แนวทางอัตชาติพันธุ์วรรณนาถือเป็นพัฒนาการสำคัญที่ช่วยให้ผู้วิจัยสามารถศึกษาและถ่ายทอดมุมมองของตนเองจากภายในปรากฏการณ์ทางสังคม แทนที่จะเป็นเพียงผู้ศึกษาจากภายนอก (outsider perspective) ในกรณีของการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณนาทั่วไป (Jerling, 2024) ปกติแล้วนักชาติพันธุ์วรรณนาต้อง “ฝังตัว” ในกลุ่มชนที่

กำลังศึกษาเพื่อทำความเข้าใจบริบททางวัฒนธรรมของพวกเขา แต่ในอัตชาติพันธุ์วรรณนาผู้วิจัยคือ "ปรากฏการณ์" ที่ถูกศึกษาเองโดยธรรมชาติ เนื่องจากนักวิจัยเป็นทั้งแหล่งข้อมูลและเครื่องมือวิจัย (Ellis, Adams & Bochner, 2011)

Karl Heider (1975) เป็นนักมานุษยวิทยาคนแรกที่ใช้คำว่า "auto-ethnography" ในงานศึกษาชนเผ่าดาเนีย (Dani People) โดยนำเสนอในหัวข้อ "*What do people do? Dani Auto-Ethnography*" อย่างไรก็ตาม การใช้คำว่า "Auto" ในบริบทของ Heider ไม่ได้หมายถึงตัวนักวิจัยเอง แต่เป็นมุมมองที่กลุ่มชนดาเนียมีต่อตนเอง ซึ่งแตกต่างจากความหมายที่ใช้กันในปัจจุบัน (Ellis & Bochner, 2000) ต่อมา Goldschmidt (1977) ได้ใช้แนวทาง *Autoethnography* ในลักษณะของการสะท้อนปฏิกิริยาของผู้ให้ข้อมูล โดยเน้นการสังเกตพฤติกรรมของพวกเขาในแต่ละบริบท เพื่อแสวงหาความหมายและเป้าประสงค์ในชีวิตประจำวัน ขณะเดียวกันก็พยายามรักษาความเป็นสากลขององค์ความรู้ที่ได้รับ (Ellis & Bochner, 2000)

จุดเปลี่ยนสำคัญของแนวคิดนี้เกิดขึ้นเมื่อ David Hayano (1979) นำคำว่า Autoethnography มาใช้เพื่ออธิบายกระบวนการศึกษากลุ่มบุคคลในฐานะ "คนใน" (insider perspective) ซึ่งหมายถึงการที่นักวิจัยมีความเกี่ยวข้องหรือเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนหรือปรากฏการณ์ที่กำลังศึกษา ซึ่งเป็นการปรับเปลี่ยนแนวทางจากชาติพันธุ์วรรณนาทั่วไปที่นักวิจัยมักอยู่ในสถานะ "คนนอก" (outsider)

ในช่วงทศวรรษ 1990 เป็นต้นมาเมื่อ Carolyn Ellis² และ Arthur Bochner³ ได้พัฒนา *Autoethnography* ให้เป็นแนวทางที่ได้รับการยอมรับมากขึ้นในวงการวิชาการ

² Carolyn Ellis ศาสตราจารย์กิตติคุณแห่งมหาวิทยาลัยเซาท์ฟลอริดา (University of South Florida) เป็นหนึ่งในผู้บุกเบิกแนวทางอัตชาติพันธุ์วรรณนา (Autoethnography) คนสำคัญ โดยมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาอัตชาติพันธุ์วรรณนาแบบเร้าอารมณ์ (Evocative Autoethnography) ซึ่งมุ่งเน้นการใช้อารมณ์และประสบการณ์ส่วนบุคคลเป็นเครื่องมือในการวิจัย งานของ Ellis ส่งผลให้แนวทางนี้ได้รับการยอมรับมากขึ้นในแวดวงวิชาการและถูกนำไปประยุกต์ใช้ในหลากหลายศาสตร์ เช่น สังคมวิทยา จิตวิทยา และมานุษยวิทยา

³ Arthur Bochner เป็นศาสตราจารย์และนักวิจัยในสาขาจิตวิทยาสังคมและการสื่อสาร มหาวิทยาลัยแห่งฟลอริดา (University of Florida) และยังเป็นผู้นำการศึกษาด้านการสื่อสาร โดยเฉพาะในด้านการเล่าเรื่อง (narrative) และการศึกษาผ่านมุมมองของทฤษฎีทางสังคมและจิตวิทยา Bochner มีชื่อเสียงในการศึกษาเรื่องการสื่อสารและความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล โดยเฉพาะการเข้าใจและตีความความคิดเห็นและความรู้สึกของผู้อื่นในเชิงสังคมและการสื่อสารของมนุษย์

พวกเขาเน้นให้เห็นว่าอัตชาติพันธุ์วรรณนาเป็น “การเล่าเรื่องที่สัมพันธ์กับอารมณ์และตัวตนของผู้วิจัย” (evocative autoethnography) ซึ่งมุ่งเน้นการใช้ประสบการณ์ส่วนตัวมาเป็นเครื่องมือในการเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคม (Ellis & Bochner, 2000) นักวิชาการบางส่วนที่ทำงานวิจัยเชิงอัตชาติพันธุ์วรรณนา เช่น Petra Jerling (2024) ยังชี้ให้เห็นว่าแนวทางนี้เป็นเครื่องมือสำคัญในการศึกษากลุ่มชายขอบและกลุ่มที่มีเสียงไม่เป็นที่ยอมรับในกระแสหลักของสังคม เช่นเดียวกับที่ผู้เขียนได้ใช้กระบวนการอัตชาติพันธุ์วรรณนาเป็นเครื่องมือเข้าไปสำรวจและทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางจิตวิญญาณของตนเองที่เกิดขึ้นระหว่างเส้นทางการเรียนปริญญาเอก

ตามที่กล่าวไปข้างต้นว่า “อัตชาติพันธุ์วรรณนา” คือการปฏิบัติการวิจัยรูปแบบหนึ่งที่แตกแขนงมาจากระเบียบวิธีวิจัยเชิง “ชาติพันธุ์วรรณนา” ดังนั้นคุณลักษณะทั่วไปหรือคุณลักษณะพื้นฐานเบื้องต้นทั้งหมดจึงได้รับการสืบทอดมาจากวิธีการดั้งเดิมเกือบทั้งหมด เพียงแต่ได้มีการปรับเปลี่ยนกระบวนการบางประการและสร้างความเป็นอัตลักษณ์เฉพาะของตนเองขึ้นมา ผ่านการสะท้อนความเป็น “อัตวิสัย” (Subjectivity) ซึ่งหมายถึงเดิมที “ชาติพันธุ์วรรณนา” มุ่งเน้นการศึกษาทำความเข้าใจในวัฒนธรรมของกลุ่มชนหรือชาติพันธุ์หนึ่ง แต่ในกรณีของ “อัตชาติพันธุ์วรรณนา” ยังคงรักษาแก่นแท้ในส่วนนี้ไว้ในฐานะองค์ประกอบสำคัญของตัวตน แต่ในขณะเดียวกัน ก็ได้เพิ่ม “ตัวนักวิจัย” เข้าไปในฐานะผู้เป็นเจ้าของและเป็นผู้ถือครองประสบการณ์ ความรู้สึก และความคิดส่วนตัว ซึ่งในส่วนนี้ทำหน้าที่เชื่อมโยงนักวิจัยเข้ากับบริบททางวัฒนธรรมที่แต่เดิมได้ถูกกำหนดให้เป็น “ผู้สังเกตการณ์” โดยตัดทิ้งประสบการณ์ส่วนตัวออกจากการศึกษา (Ellis & Bochner, 1994) ด้วยเหตุนี้จึงเป็นการพยายามเข้าไปเติมเต็มช่องว่างที่ขาดหายไปผ่านการสำรวจภายในตัวนักวิจัยเพื่อเข้าใจความเป็นจริงผ่านทั้งบริบทภายนอกและภายใน กล่าวคือนักวิจัยที่ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงอัตชาติพันธุ์วรรณนาจะกลายเป็นผู้พินิจวิเคราะห์ตนเองใคร่ครวญอย่างลึกซึ้งผ่านเลนส์ชาติพันธุ์วรรณนาในมิติต่าง ๆ ที่ลุ่มลึกมากขึ้น เพื่อมุ่งเน้นไปที่มิติทางสังคมและวัฒนธรรมเฉพาะจากประสบการณ์ส่วนบุคคล (Ellis, Adams & Bochner, 2011)

แม้จะมีความแตกต่างกันในแง่ของ “สิ่งที่ถูกศึกษา” แต่การวิจัยเชิงอัตชาติพันธุ์วรรณนายังคงมุ่งมั่นที่จะนำเสนอความเป็นจริงอย่างละเอียดรอบด้าน โดยมุ่งเน้นไปที่การศึกษาผ่านโลกภายในของนักวิจัยที่เต็มไปด้วยการใคร่ครวญอย่างลึกซึ้ง เรื่องราวต่าง ๆ

ในชีวิตของนักวิจัยจะได้รับการสำรวจในทุกมิติของอัตวิสัยด้วยเครื่องมือวิจัยเชิงคุณภาพ ดังเดิม (Rogozin, 2015) เช่น

1) การจดบันทึกภาคสนาม (field notes) แม้จะดูเหมือนเป็นเครื่องมือพื้นฐานในงานวิจัยเชิงคุณภาพ แต่ในที่นี้หมายถึงการเขียนบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับชีวิตของตนเอง โดยอาจครอบคลุมเหตุการณ์หรือประสบการณ์ในอดีตช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง ซึ่งถูกจัดเรียงตามลำดับเวลาและความสำคัญในชีวิต ที่อย่างไรก็ตามครั้งนักวิจัยอาจเลือกใช้กระบวนการที่เรียกว่า “ปิดเป็นเวลาเหตุการณ์” เพื่อสลับลำดับเหตุการณ์ในการเล่าเรื่องทั้งเพื่อปกปิดข้อมูลอ่อนไหว หรือเพื่อลดความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นต่อตัวผู้วิจัยและบุคคลที่เกี่ยวข้องในเรื่องเล่า กระบวนการนี้ไม่ได้เป็นเพียงการจัดวางเรื่องเล่าในเชิงศิลปะเท่านั้น แต่ยังเป็นกลยุทธ์ในการจัดการกับพลังของความทรงจำ อารมณ์ และพลวัตของอำนาจที่แทรกซึมอยู่ในการเล่าเรื่องส่วนตัว โดยจากประสบการณ์ของผู้เขียนเอง การจดบันทึกภาคสนามอย่างซื่อสัตย์ในช่วงเวลาหนึ่ง แล้วนำมาคัดเลือก เรียบเรียงและจัดวางใหม่ในเวลาต่อมา กลับกลายเป็นกระบวนการสำคัญในการลดทอนความรุนแรงของบางเหตุการณ์ โดยเฉพาะเหตุการณ์ที่ยังคงสร้างบาดแผลหรือความเปราะบางต่อจิตใจผู้เขียน นอกจากนี้ การเรียบเรียงใหม่ยังเป็นการเปิดพื้นที่ให้ผู้วิจัยสามารถมองย้อนกลับไปยังอดีตผ่านสายตาของปัจจุบัน ที่เต็มไปด้วยประสบการณ์ ความเข้าใจ และระยะห่างที่เหมาะสมต่อการใคร่ครวญ ผู้เขียนเห็นด้วยกับ Ellis & Bochner (1994) ที่เสนอว่าการเขียนบันทึกย้อนเวลาเช่นนี้เป็นเครื่องมือที่ช่วยให้ผู้วิจัยสามารถพินิจพิเคราะห์ชีวิตตนเองจากจุดยืนใหม่ที่เปลี่ยนไป อย่างไรก็ตามผู้เขียนมองว่ากระบวนการนี้ไม่ได้มีคุณค่าเพียงเชิงวิเคราะห์หรือสะท้อนตนเองเท่านั้น แต่ยังเป็นพื้นที่แห่งการ “ต่อรอง” กับอดีตของตนเองในแบบที่ผู้วิจัยสามารถรักษาเกียรติของตนเองและผู้อื่นไปพร้อมกับการเล่าเรื่องอย่างซื่อตรง

2) การสัมภาษณ์ตนเอง (Self-interview) การสัมภาษณ์ตนเองอาจดูเหมือนเป็นเรื่องแปลกประหลาดสำหรับการเก็บข้อมูลในการศึกษาวิจัย แต่กระบวนการนี้มีเป้าหมายเพื่อเข้าถึงความจริงภายในตัวนักวิจัย อาจทำได้ผ่านการเขียนเล่าเรื่องราวในลักษณะของอัตชีวประวัติ นวนิยาย หรือการบันทึกเสียงของตนเอง แต่ไม่ว่าในกรณีใด ๆ การดำเนินงานจะค่อย ๆ ทำให้ภาพแห่งอดีตปรากฏขึ้น หน้าที่ของผู้วิจัยคือการระลึกลักษณะความรู้สึกนึกคิดที่เกิดขึ้นในอดีต (emotional recall) (Chang, 2008) กล่าวคือการระลึกถึงอารมณ์ความรู้สึกจะเชื่อมโยงผู้วิจัยกลับไปสู่พื้นที่ทางปรากฏการณ์หรือประสบการณ์ที่เคยเกิดขึ้น จากประสบการณ์ของผู้เขียนพบว่ากระบวนการนี้อาจทำให้ผู้วิจัยเกิด “สภาวะ

ติดขัด” ซึ่งผู้วิจัยอาจตกอยู่ในห้วงกว้างของอารมณ์ที่มีทั้งความเศร้า ความเจ็บป่วยหรือความทุกข์ ทำให้ไม่สามารถนำตัวเองออกมาเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ข้อมูลที่เชื่อมโยงกับบริบททางวัฒนธรรมภายนอกได้อย่างเที่ยงตรง จึงจำเป็นต้องมีมาตรการรับมือ เช่น การพักวางจิตใจหลังจากกระบวนการระลึกลึถึงความทรงจำ เพื่อให้สามารถดำเนินการต่อไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ

นอกจากนี้สิ่งสำคัญที่ไม่อาจละเลยในการวิจัยเชิงอัตชาติพันธุ์วรรณนา คือ 3) “การสังเกตตนเองอย่างใคร่ครวญ” (Contemplative self-observation) ซึ่งเป็นการนำคำจากวิธีการดั้งเดิมของการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมมาปรับใช้ โดยนักชาติพันธุ์วรรณนาต้องเข้าไปมีส่วนร่วมในฐานะผู้สังเกตการณ์ในพื้นที่วิจัยหรือบริบททางวัฒนธรรมที่ตนศึกษา ในขณะที่อัตชาติพันธุ์วรรณนา ผู้วิจัยได้กลายเป็นพื้นที่สำหรับการศึกษา จึงจำเป็นต้องใช้กระบวนการสังเกตตนเองแทน นักวิจัยจึงต้องดำรงสติโลกภายในตนเองอย่างเป็นธรรมชาติ เพื่อมีส่วนร่วมกับการประสบการณ์ส่วนตัวอีกครั้ง (Orbinati, 2015; Jerling, 2024) ซึ่งผู้เขียนเรียกลักษณะสภาวะร่วมนี้ว่า “ทวิเอกภาพ” (Binity) อันหมายถึง “หนึ่งบุคคล สองสถานะ ร่วมหนึ่งสภาวะ” หมายความว่า หนึ่งบุคคลทำหน้าที่และมีสถานภาพแยกส่วนชัดเจนระหว่างความเป็นผู้วิจัยและผู้ถูกวิจัย แต่มีตัวตนทางจิตวิญญาณ สภาวะภายใน ปรากฏการณ์และประสบการณ์ร่วมกันเป็นหนึ่งเดียวอย่างสมบูรณ์ไม่แยกจากกัน เป็นความแตกต่างและขัดแย้งอย่างชัดเจนกับระเบียบวิธีวิจัยแบบดั้งเดิมที่ยึดถือทัศนคติปฏิฐานนิยม (Positivism)

ในการศึกษาเชิงอัตชาติพันธุ์วรรณนา นักวิจัยในฐานะที่เป็นสิ่งที่กำลังถูกศึกษาอยู่นั้นจะมีความน่าสนใจเป็นพิเศษในส่วนของสิ่งที่เรียกว่า “ประสบการณ์เฉพาะปัจเจก” (Personal experience) ซึ่งเป็นส่วนที่ทำให้เห็นถึงกระบวนการสะท้อนคิด “โลกแห่งชีวิต” (World of Life) หรือ “ฉากทัศน์แห่งชีวิต” เฉพาะส่วนของตัวเขาเอง ในฐานะ “บุรุษที่หนึ่ง” ซึ่งส่วนนี้เองที่ทำให้งานอัตชาติพันธุ์วรรณนามีความแตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับระเบียบวิธีวิจัยในรูปแบบดั้งเดิมที่มีมา Alfred Schutz (1899 – 1959) ได้อธิบายว่าสิ่งที่ทำให้โลกที่มีความเป็นอัตวิสัยหรือมีความเป็นส่วนตัวเฉพาะของตัวนักวิจัยมีความน่าสนใจ ด้วยเหตุว่าเป็นสิ่งที่เขาใช้เพื่อร่วมปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นในการสร้างโลกแวดล้อมตนเองให้เป็นสิ่งที่สามารถเข้าใจได้อย่างเป็นปกติ ในกระบวนการเช่นนี้เสมือนดังการถกทอประสบการณ์และอารมณ์ความรู้สึกนึกคิดเฉพาะของตนเองเข้ากับสิ่งภายนอกต่าง ๆ ในโลกที่อยู่รายรอบตนเอง กระบวนการประสบการณ์หรือสภาวะทางอารมณ์ที่เกิดขึ้นเฉพาะอยู่ภายใน ไม่สามารถ

มองเห็นได้โดยผู้อื่น ฉะนั้นเพื่อสร้างองค์ความรู้และความเข้าใจต่อสิ่งนั้นจึงจำเป็นต้องแสดงมันออกมาในรูปแบบของ “ภาษา” ที่ใช้สื่อสารกันภายในชีวิตประจำวันของมนุษย์ปุขชน (Rogozin, 2015)

เป็นที่ประจักษ์โดยทั่วไปว่าในกระแสหลักทางการศึกษาวิจัยในปัจจุบันเป็นไปในทิศทางเชิงปริมาณที่มุ่งเน้นความรู้ที่มีลักษณะความเป็นภววิสัย (Objectivity) และความสามารถในการสร้างนัยทั่วไป (Generalization) ได้อย่างชัดเจนจากผลการศึกษาวิจัยมีความน่าเชื่อถือ สามารถพิสูจน์ได้ด้วยระเบียบวิธีที่เป็นเหตุเป็นผลในทุกขั้นตอนและตรวจสอบได้ด้วยตัวเลขทางคณิตศาสตร์ ซึ่งในการดำเนินงานเช่นนี้นักวิจัยจะถูกตัดขาดและกีดกันออกจากการสนามการศึกษาวิจัย ลดทอนสถานะความเป็น “ปัจเจกบุคคล” ให้เหลือเป็นเพียงผู้ทำศึกษาและผู้ใช้เครื่องมือวิจัยเพื่อเข้าถึงผลลัพธ์เท่านั้น ซึ่งนั่นดูจะสวนทางกับวิถีทางของการศึกษาวิจัยเชิงสังคมวิทยาหรือเชิงมานุษยวิทยา ที่ต้องศึกษาความเป็นบางสิ่งบางอย่างของผู้คนในบริบททางวัฒนธรรมหรือสังคม (Kachanov, 2000) แต่ต้องถูกกำหนดให้อยู่ในสถานะที่แยกออกจากประสบการณ์ทางสภาวะอารมณ์ของตนเอง ถูกบังคับให้สะท้อนคิดด้วยกรอบแนวคิดทฤษฎีที่มีลักษณะเป็นแบบแผนชัดเจน การกระทำงานหรือข้อบับบังคับเช่นนี้ทำให้นักวิจัยต้องละความเป็น “ตัวตน” ของตนเองทิ้ง และนั่นอาจทำให้พลาดความละเอียดลึกซึ้งขององค์ความรู้อะไรบ้างอย่างที่มีอยู่บนพื้นที่การวิจัย ฉะนั้น “อัตชาติพันธุ์วรรณนา” จึงกลายเป็นเชือกผูกโยงความแตกต่างที่กล่าวมาเข้าด้วยกัน แม้จะดูเป็นไปได้ในเชิงทัศนะการศึกษาวิจัยแบบดั้งเดิม แต่การสะท้อนคิดและการสนทนาพากับตนเองเป็นส่วนช่วยให้ผู้วิจัยได้มองเห็นความลุ่มลึกอะไรบ้างอย่างจากพื้นที่และหรือสิ่งที่ตนเองกำลังศึกษาอยู่ (Ellis, Adams & Bochner, 2011; Chang, 2005; Orbinati, 2015)

ในการศึกษาเชิงอัตชาติพันธุ์วรรณนานี้สิ่งที่เรียกว่า “การสะท้อนคิดตนเอง (self-reflection)” ที่ถูกนำมาใช้ในฐานเครื่องมือ เป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการตั้งคำถามต่อทัศนคติ แบบแผน หรือโลกทัศน์บางประการของตนเอง ไม่ใช่เครื่องมือใหม่ หากแต่ได้เริ่มศึกษานับแต่ยุคโบราณในศตวรรษที่ 8-2 ก่อนคริสตกาล และถูกนำกลับมาใช้อย่างมีชีวิตชีวอีกครั้งโดย คาร์ล ยาสเปอร์ส (Karl Jaspers, ค.ศ. 1883-1969) ที่เชื่อว่าจิตสำนึกรู้ เริ่มตระหนักถึงความเป็นตัวตน ความคิด การมีอยู่ของตัวตน หรือการสร้างตัวตนให้เป็นวัตถุทางความคิด นั้นเป็นจุดหมายสำคัญที่ทำให้กระบวนการสะท้อนคิดตนเองยังมีบทบาทสำคัญจวบจนกาลปัจจุบัน ขณะที่ เอ็ดมันด์ ฮุสเซอร์ล (E. Husserl, 1859-1938) เจ้าแห่งปรัชญาปรากฏการณ์วิทยาได้แสดงทัศนะไ้ว่าประสบการณ์ทางอารมณ์

ความรู้สึกนึกคิด หรือทางสภาวะจิตใจ มีประสิทธิภาพที่สามารถสะท้อนคิดได้โดยเนื้อแท้ ซึ่งการสะท้อนคิดเช่นนี้ได้รับความเข้าใจมาตั้งแต่ยุคสมัย จอห์น ล็อก (John Locke, 1632-1704) ว่าเป็นการสังเกตที่จิตใจนำไปใช้กับการกระทำของตนและวิธีการที่การกระทำเหล่านั้นแสดงออกมา (Kachanov, 2000; Rogozin, 2015)

แม้ด้วยตัวระเบียบวิธีวิจัยและหลักแนวคิดของอัตชาติพันธุ์วรรณาจะมีความเป็นอัตวิสัยเฉพาะตัว กระนั้นไม่ได้หมายความว่า เป็นศาสตร์ที่แปลกแยกประการใด ยังคงมีความสอดคล้องกับหลักแนวคิดทางสังคมและปรัชญาแขนงอื่น ๆ เช่น กระบวนการวิจัยแบบดั้งเดิมอื่น ๆ ซึ่งในประเด็นดังกล่าว Husserl (อ้างถึงใน Kachanov, 2000) ได้อธิบายเพิ่มเติมว่าด้วยญาณทัศน์อย่างปรัชญาปฏิบัตินิยม (pragmatism) และปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ (symbolic interactionism) ได้แสดงให้เห็นว่าชีวิตทางสังคมเป็นผลิตผลที่ถูกผลิตซ้ำอย่างต่อเนื่องจากการมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกับผู้อื่นในชีวิตประจำวัน ซึ่งนั้นต้องรวมถึงการมีปฏิสัมพันธ์กับตนเองด้วยการตระหนักรู้ความเป็นตัวตน (self-consciousness) ทุกสิ่งที่คุณคนหนึ่งกระทำและพูดกับผู้อื่น นั้นหมายถึงเขาได้กระทำและพูดต่อตนเองด้วย ฉะนั้นการตระหนักรู้ความเป็นตัวตนจึงเกิดขึ้นและเป็นไปได้ ด้วยเหตุว่าจิตสำนึกของบุคคลจะมีตัวละครอื่นในจินตนาการ (imaginary others) ที่มองดูผ่านสายตาและใช้เป็นเกณฑ์ในการประเมินตนเอง

ประการต่อมา คือความสอดคล้องกับทฤษฎีวิธีการทางชาติพันธุ์วิทยา (ethnomethodology) ปรัชญาเชิงปรากฏการณ์ศาสตร์ (phenomenology) และสังคมวิทยาที่ใช้แนวทางละคร (dramaturgical sociology) ของ เออร์วิง กอฟแมน (I. Goffman, 1922-1982) ที่ทำให้เชื่อมั่นได้ว่าแต่ละปัจเจกบุคคลจะสร้างการมีปฏิสัมพันธ์ของตนเองโดยยึดตามความคาดหวังของผู้อื่น ไม่ว่าจะเป็นการสื่อสารทางตรงหรือทางอ้อม หรือความพยายามในการทำให้อีกฝ่ายเข้าใจในแบบที่ตนเองต้องการภายใต้บริบทการสนทนา นี่หมายความว่าผู้อื่นที่อยู่ภายใต้จินตนาการเหล่านี้ (ในกรณีของอัตชาติพันธุ์วรรณา คือ ผู้อ่านในอนาคต) จะกลายเป็นปัจจัยหนึ่งในการกำหนดระดับโครงสร้างทางภาษาของงาน การจัดเรียงลำดับความสำคัญของเหตุการณ์ กระบวนการวิธีการถ่ายทอดเรื่องราว ฯลฯ ซึ่งเป็นความพยายามสื่อสารและเชื่อมโยงความเป็นตัวตนของนักวิจัยเข้ากับความเป็นตัวตนของผู้อ่านที่อยู่ในสถานการณ์หรือสภาวะทางสังคมในลักษณะทำนองเดียวกัน (Kachanov, 2000) นักวิจัยในบริบทหนึ่งจึงกลายเป็น “นักแสดงเรื่อง” ที่เล่าเรื่องของตนเองด้วยภาษาแบบธรรมชาติธรรมชาติ (ภาษาชาวบ้าน) ที่สร้างความชัดเจนทาง

ความหมายของเรื่องเล่าผ่าน “กรอบการอธิบาย” (frames of explanations) ซึ่งเป็นกรอบที่จะเชื่อมโยงความลึกซึ้งทางความหมายบางประการระหว่างผู้วิจัยและผู้อ่านเข้าด้วยกัน ฉะนั้นสิ่งสำคัญเป็นอย่างมากเพื่อการสร้างกรอบอธิบายที่แม่นยำ เพื่อสร้างความหมายอันเป็นที่คาดหวังว่าจะเชื่อมโยงถึงผู้อื่นได้อย่างลึกซึ้ง คือ การที่ผู้วิจัยต้องสะท้อนคิดใคร่ครวญตนเองอย่างแม่นยำในทุกสภาวะ (Ellis, Adams & Bochner, 2011; Chang, 2005; Crites, 1971; Frank, 1995)

งานเขียนแบบใดจึงจะเรียกว่า “อัตชาติพันธุ์วรรณนา”

ย้อนไปในช่วงปี ค.ศ. 2020 ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของผู้เขียนที่มีความต้องการศึกษาวิจัยตนเอง ขณะนั้นผู้เขียนยังไม่สามารถนิยามแนวทางของตนได้อย่างชัดเจนว่าควรจัดอยู่ในกรอบวิธีวิจัยแบบใด เบื้องต้นจึงเลือกใช้คำว่า *self-study* เพื่อสะท้อนการพินิจพิเคราะห์ประสบการณ์ภายในเฉพาะของตนเอง อย่างไรก็ตามเมื่อดำเนินกระบวนการศึกษาไปลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น ผู้เขียนกลับตระหนักว่าประสบการณ์ของตนเองนั้นไม่ได้เป็นผลลัพธ์จากปัจเจกเพียงลำพัง หากแต่อยู่ภายใต้พลวัตของบริบททางสังคม วัฒนธรรมและสัมพันธ์ภาพกับบุคคลแวดล้อม ซึ่งมีอิทธิพลอย่างลึกซึ้งต่อการก่อรูปของตัวตนและความหมายที่ผู้เขียนสร้างขึ้น

การตระหนักดังกล่าวนำไปสู่การแสวงหาแนวทางทางวิชาการที่สามารถรองรับความซับซ้อนของประสบการณ์นี้ได้ กระทั่งได้ศึกษางานเขียนของ Petra Jerling (2024) ที่ได้เขียนถึงความอาดูรของตนเองในช่วงการแพร่ระบาดของโควิด ผู้เขียนจึงพบว่าแนวทาง *autoethnography* มีความเหมาะสมที่จะเป็นเครื่องมือศึกษาและทำความเข้าใจประสบการณ์เฉพาะของตนเอง เนื่องจากเป็นวิธีวิจัยที่ผสมผสานการศึกษาดูตนเองเข้ากับการวิเคราะห์บริบททางสังคมและวัฒนธรรมอย่างเป็นระบบ อันสอดคล้องกับลักษณะของประสบการณ์ที่ผู้เขียนกำลังสำรวจ ทั้งนี้ผู้เขียนเลือกใช้คำภาษาไทยว่า “อัตชาติพันธุ์วรรณนา” ตามรูปแบบในงานเขียนของ Raktangam (2022) ซึ่งผู้เขียนเห็นพ้องว่าคำดังกล่าวสามารถสื่อสารความหมายของแนวคิด *autoethnography* ได้อย่างลุ่มลึกและมีมิติทางภาษาไทยที่สอดคล้องกับบริบทการวิจัยของผู้เขียน

อย่างไรก็ตาม ระหว่างการศึกษาวรรณกรรมและงานวิจัยที่ใช้ระเบียบวิธีเชิงอัตชาติพันธุ์วรรณนา ผู้เขียนพบว่าผลงานวิจัยต่างดำรงอยู่ภายใต้ชื่อเรียกที่หลากหลายและแตกต่างกันไปตามแนวคิดและกรอบวิธีวิทยาของนักวิจัยแต่ละท่าน ตัวอย่างเช่น ชาติพันธุ์

วรรณนาอัตชีวประวัติ (*Ethnographic Autobiography*) เรื่องเล่าส่วนบุคคล (*Personal Narrative*) เรื่องเล่าจากประสบการณ์ส่วนบุคคล (*Personal Experience Narrative*) เรื่องราวของตนเอง (*Self-Story*) เรื่องสั้นเชิงชาติพันธุ์วิทยา (*Ethnographic Short Story*) ชาติพันธุ์วรรณนาเชิงปัจเจกบุคคล (*Personal Ethnography*) การสังเกตตนเอง (*Auto-Observation*) ประสบการณ์ดำเนินชีวิต (*Lived Experience*) ชาติพันธุ์วรรณนาตนเอง (*Self-Ethnography*) เรื่องเล่าเชิงปลุกเร้าอารมณ์ (*Evocative Narrative*) ชาติพันธุ์วิทยาเชิงสะท้อนคิด (*Reflexive Ethnography*) เรื่องเล่าแห่งการสารภาพ (*Confessional Tale*) และกวีนิพนธ์ทางมานุษยวิทยา (*Anthropological Poetics*)

ความหลากหลายของคำเรียกขานเหล่านี้ไม่ได้เป็นเพียงรสนิยมทางภาษาหรือการเลือกใช้ถ้อยคำที่แตกต่างกันของนักวิจัยเท่านั้น แต่ยังสะท้อนถึงกรอบความคิด ทศนคติ และแนวทางการกำหนดระเบียบวิธีวิจัยที่แตกต่างกันออกไปตามบริบทของการศึกษา วัตถุประสงค์ของงานวิจัย และมุมมองส่วนบุคคลของผู้วิจัยเอง (Rogozin, 2015) ในแวดวงการศึกษาเชิงคุณภาพ การมีความหลากหลายของแนวคิดและระเบียบวิธีถือเป็นเรื่องปกติ เพราะคำว่า *การวิจัยเชิงคุณภาพ* (*Qualitative Research*) เป็นคำที่มีความหมายครอบคลุมกว้างขวาง (*Umbrella Term*) ซึ่งบรรจุแนวทาง วิธีการ และกลยุทธ์ทางการวิจัยที่ต่างกันไปภายใน (Silverman, 2000)

อย่างไรก็ตาม แม้จะมีความหลากหลายของชื่อเรียกและแนวทางการวิจัย ในช่วงปลายทศวรรษที่ 1990 คำว่า *Autoethnography* ได้ค่อย ๆ กลายเป็นคำที่ได้รับการยอมรับและใช้เป็นมาตรฐานอย่างแพร่หลาย แทนที่คำเรียกอื่น ๆ ที่มีมาก่อนหน้า อันเป็นผลมาจากการขับเคลื่อนทางวิชาการของนักอัตชาติพันธุ์วรรณนาคนสำคัญอย่าง Carolyn Ellis, Arthur P. Bochner และ Deborah Reed-Danahay การเปลี่ยนแปลงนี้ไม่เพียงแต่ทำให้แนวทาง *Autoethnography* เป็นที่รู้จักและยอมรับมากขึ้นในแวดวงวิชาการ แต่ยังช่วยสร้างความเป็นเอกภาพให้กับกระบวนวิธีวิจัยในแนวทางนี้ ช่วยให้สามารถอธิบายและสื่อสารแนวคิดได้อย่างชัดเจนมากขึ้นในระดับสากล

จากมุมมองของผู้เขียนมีข้อเสนอแนะว่า ความหลากหลายของแนวคิดและกรอบระเบียบวิธีที่ปรากฏในช่วงแรกของอัตชาติพันธุ์วรรณนานั้นสามารถจำแนกออกเป็นมิติสำคัญสองประการ ได้แก่

1) มิติด้านวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายหลักของงานวิจัย

การกำหนดกรอบแนวทางของอัตชาติพันธุ์วรรณนาสามารถจำแนกตามวัตถุประสงค์หลักของงานวิจัยได้เป็นสองลักษณะสำคัญ ดังต่อไปนี้

1.1 เพื่อการตีแผ่เรื่องราว ซึ่งงานเขียนในลักษณะนี้ให้ความสำคัญกับเรื่องเล่าที่ดำเนินไปอย่างเป็นธรรมชาติ ผู้เล่าเน้นการบอกเล่าเรื่องราวที่เกิดขึ้นโดยตรงตามข้อเท็จจริงของปรากฏการณ์หรือประสบการณ์ที่ตนเองประสบมา การนำเสนอเรื่องราวมักมีลักษณะเรียบง่ายและไม่ซับซ้อน เพื่อให้ผู้อ่านสามารถเข้าถึงเนื้อหาได้โดยตรง โดยไม่จำเป็นต้องอาศัยการวิเคราะห์หรือการตีความที่ซับซ้อน ตัวอย่างแนวทางนี้ได้แก่ เรื่องเล่าส่วนบุคคล (Personal Narrative) เรื่องเล่าจากประสบการณ์ส่วนบุคคล (Personal Experience Narrative) และ เรื่องเล่าแห่งการสารภาพ (Confessional Tale) เป็นต้น

1.2 เพื่อการเล่าเรื่องเชิงวิเคราะห์ ซึ่งในขณะที่งานเขียนเชิงเล่าเรื่องแบบแรกมุ่งเน้นไปที่การถ่ายทอดเหตุการณ์ตามข้อเท็จจริง งานเขียนในแนวนี้กลับเน้นไปที่การสะท้อนคิด (Reflexivity) และการวิเคราะห์ความหมายของประสบการณ์ที่เกิดขึ้น โดยผู้วิจัยจะผนวกเอาประสบการณ์ส่วนตัวที่มีลักษณะเฉพาะของตนเองเข้ากับบริบททางสังคมหรือวัฒนธรรมที่แวดล้อม การวิเคราะห์ดังกล่าวนำไปสู่ข้อค้นพบที่สามารถขยายเป็นแนวคิดหรือทฤษฎีขนาดย่อม (Mini-Theory) เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้น ตัวอย่างของแนวทางนี้ได้แก่ อัตชาติพันธุ์วรรณนาเชิงสะท้อนคิด (Reflexive Autoethnography) ชาติพันธุ์วรรณนาเชิงปัจเจกบุคคล (Personal Ethnography) และ กวีนิพนธ์ทางมานุษยวิทยา (Anthropological Poetics) เป็นต้น

2) มิติด้านการสรุปองค์ความรู้

มิตินี้สะท้อนถึงความแตกต่างระหว่าง “ประสบการณ์ส่วนบุคคลของผู้วิจัย” กับ “บริบททางสังคมและวัฒนธรรม” ที่ถูกนำมาพิจารณาเป็นองค์ประกอบสำคัญของการวิจัย นักวิจัยบางท่านอาจให้ความสำคัญกับประสบการณ์ส่วนบุคคลเป็นหลัก ขณะที่บางท่านอาจเน้นไปที่การวิเคราะห์เชิงสังคมและวัฒนธรรมเป็นหลัก หรือในบางกรณี อาจมีการผสมผสานทั้งสองมิติเข้าด้วยกัน

โดยทั่วไป นักวิจัยที่ใช้ระเบียบวิธีอัตชาติพันธุ์วรรณนามักศึกษาตัวเองเพื่อเป็นหนทางไปสู่การศึกษาและทำความเข้าใจผู้อื่นในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่กว้างขึ้น เป้าหมายหลักของการวิจัยประเภทนี้คือการทำความเข้าใจและอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมผ่านมุมมองของปัจเจกบุคคล และถ่ายทอดความหมายที่นักวิจัยในฐานะผู้เล่าเรื่องได้

สร้างขึ้นจากเหตุการณ์ต่าง ๆ ในชีวิตของตนเอง ผลลัพธ์ของการวิจัยในลักษณะนี้จึงมักอยู่ในรูปแบบของการผสมผสานระหว่างสองสถานะบุคคลที่สมดุล ซึ่งรวมอยู่ในบุคคลเดียวกัน ได้แก่ 1) ตัวผู้วิจัยในฐานะผู้เล่าเรื่อง (Narrator) ที่ถ่ายทอดเรื่องราวของตนเอง และ 2) ตัวผู้วิจัยในฐานะนักวิเคราะห์ (Analyst) ที่สะท้อนคิดและสร้างความหมายให้กับเรื่องราวนั้น ๆ

เมื่อพิจารณาถึงลักษณะของอัตชาติพันธุ์วรรณนาในบริบทของการวิจัยเชิงคุณภาพ จะเห็นได้ว่าระเบียบวิธีนี้เป็นแนวทางที่เน้นการสร้างองค์ความรู้จากมุมมองของปัจเจกบุคคลและการถ่ายทอดประสบการณ์อย่างลึกซึ้ง แม้ว่ากระบวนการสร้างความรู้หรือแนวทางการศึกษาอาจไม่เป็นไปตามกรอบวิธีวิทยาดั้งเดิมที่เคร่งครัด แต่สิ่งที่ทำให้อัตชาติพันธุ์วรรณนาแตกต่างและมีคุณค่า ก็คือการเปิดพื้นที่ให้กับเสียงของผู้วิจัยในฐานะ “ผู้มีประสบการณ์ตรง” ได้สะท้อนความหมายของปรากฏการณ์ทางสังคมที่ยังไม่ได้รับการศึกษาอย่างละเอียดถี่ถ้วน หรืออาจถูกละเลยจากกรอบการวิจัยแบบดั้งเดิม (Ellis & Bochner, 2000)

ในอีกแง่หนึ่งอัตชาติพันธุ์วรรณนาสามารถมองได้ว่าเป็นการเติมเต็มช่องว่างที่ขาดหายไประหว่าง “พื้นที่การวิจัย” กับ “ตัวนักวิจัย” ซึ่งมักถูกลดบทบาทลงในงานวิจัยเชิงปริมาณหรือการวิจัยแบบดั้งเดิมที่เน้นความเป็นกลาง (Objectivity) และการวิเคราะห์จากภายนอก (Outsider Perspective) อัตชาติพันธุ์วรรณนานำเสนอมุมมองจากภายใน (Insider Perspective) และให้ความสำคัญกับเสียงของผู้ที่มีประสบการณ์โดยตรง ซึ่งช่วยให้การศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมมีมิติที่สมบูรณ์และลึกซึ้งยิ่งขึ้น

ดังนั้น อัตชาติพันธุ์วรรณนาไม่ใช่เพียงแค่แนวทางการวิจัยที่มุ่งเน้นเรื่องเล่าส่วนบุคคล แต่เป็นระเบียบวิธีที่สามารถเชื่อมโยงระหว่างปัจเจกบุคคลกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมได้อย่างลึกซึ้ง อีกทั้งยังช่วยขยายขอบเขตของการวิจัยเชิงคุณภาพให้สามารถศึกษาและทำความเข้าใจประสบการณ์ของมนุษย์ได้ในมิติที่กว้างขวางยิ่งขึ้น

ปัจจุบันงานวิจัยเชิงอัตชาติพันธุ์วรรณนาได้พัฒนารูปแบบที่หลากหลายมากยิ่งขึ้น ดังที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้นว่าขึ้นอยู่กับการแสวงหาความหมายและวัตถุประสงค์ของผู้วิจัย ทั้งนี้แนวทางหนึ่งที่มีความโดดเด่นและได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย คือ แนวทางการวิจัยเชิงการบำบัด (therapeutic) หมายความว่า งานวิจัยไม่ใช่เพียงการศึกษาวิจัย แต่เป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งในการเยียวยาทั้งตัวผู้วิจัยเองและส่งต่อประสบการณ์ของตนเองให้ผู้อ่าน (Orbinati, 2015) การตั้งคำถามวิจัยในลักษณะเช่นนี้ผู้วิจัยมักจะนำเสนอประสบการณ์

ความเจ็บปวดหรือสภาวะทางจิตวิญญาณของตนเองออกมา ผ่านการบรรยายอย่างเรียบง่าย ธรรมดาและเป็นธรรมชาติ โดยนำเสนอช่วงเวลาของประสบการณ์ที่ต้องพบเจอและรู้สึก นั้นหมายความว่าผู้วิจัยต้องเปิดเผยเรื่องราวความอ่อนไหวที่ผ่านมาของตนเองทั้งทางด้านอารมณ์ ความเจ็บป่วย ความอ่อนแอ ผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อตนเองและสภาพแวดล้อมตนเอง จวบจนผลสรุปของการเยียวยาและเติบโตของตนเอง ในกรณีเช่นนี้นักวิจัยจะทำหน้าที่ “ผู้เชื่อมโยง” โดยการใช้เรื่องเล่าของตนเองกระตุ้นให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์ร่วมทางความรู้สึก เพื่อให้ผู้อ่านเกิดการพิจารณาใคร่ครวญสภาวะของตนเอง สำรวจความเป็นตัวตนของตนเอง

การที่หน้าที่หลักอย่างหนึ่งของงานอัตชาติพันธุ์วรรณาคือการเชื่อมโยงไปถึงผู้อ่าน นั้นทำให้เป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้ระเบียบวิธีวิจัยไม่เป็นไปตามหลักการงานวิจัยเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณแบบดั้งเดิม เพราะระเบียบวิธีวิจัยทั้งสองนำไปสู่ข้อสรุปที่ชัดเจนผ่านการสร้างข้อสรุปจากกระบวนการศึกษาที่ผ่านมาทั้งหมด ในขณะที่อัตชาติพันธุ์วรรณนาเป็น “การเดินทางภายในเหตุการณ์” ของปัจเจก เรื่องราวที่นำไปสู่ข้อสรุปจึงเป็นอัตวิสัย เป็นข้อสรุปส่วนเฉพาะของตัวนักวิจัยเอง ฉะนั้นเรื่องราวของนักวิจัยที่ถูกถ่ายทอดผ่านเรื่องเล่าผ่านงานวิจัยจึงมักไม่หยุดนิ่ง หากแต่ถูกส่งต่อไปอย่างผู้อ่านอย่างต่อเนื่อง เรื่องเล่าจะถูกบอกต่อกว่าซ้ำมากกว่าที่จะถูกวิเคราะห์และเกิดเป็นทฤษฎี ยิ่งไปกว่านั้นเรื่องเล่าของผู้วิจัยจะเปรียบเสมือน “บัตรเชิญ” ที่เชื้อเชิญให้ผู้อ่านเข้ามาร่วมพูดคุยและเป็นผู้ร่วมพื้นที่ทางประสบการณ์ของผู้วิจัยที่เต็มไปด้วยมวลอารมณ์ความรู้สึกนึกคิด ในพื้นที่นี้เองจะเกิดการเชื่อมโยงทางประสบการณ์ระหว่างบุคคล กล่าวคือผู้อ่านจะดึงเอาประสบการณ์หรืออารมณ์ของผู้วิจัยเข้าสู่ประสบการณ์ของตนเอง ลักษณะการเกิดความรู้สึกร่วมทางสภาวะอารมณ์เช่นนี้นับเป็นรูปแบบแขนงหนึ่งของแนวทางอัตชาติพันธุ์วรรณนาที่มักถูกเรียกว่า *เรื่องเล่าปลุกเร้าอารมณ์ (evocative narrative)* หมายถึง การที่ตัวเนื้องานกระตุ้นการตอบสนองทางอารมณ์ของผู้อ่าน ซึ่งนำไปสู่การเข้าอกเข้าใจซึ่งกันและกันและมักเกิดผลดีในทางบำบัด ในกรณีที่ประสบการณ์หรือสภาวะระหว่างผู้วิจัยและผู้อ่านสอดคล้องกัน ตัวอย่างเช่น การถ่ายทอดประสบการณ์เรื่องเล่าเกี่ยวกับผู้ประสบโรคชนิดหนึ่ง (โดยเฉพาะโรคทางจิตใจ) และผู้เล่าสามารถเอาชนะโรคดังกล่าวนี้ได้ งานลักษณะนี้มักมีจุดมุ่งหมายเพื่อบรรเทาเยียวยาการถูกตีตราของกลุ่มของตนเอง (ที่ป่วย) ที่มักกลายเป็นบุคคลชายขอบในสังคม ซึ่งมักเน้นในส่วนของการบอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับชีวิตการใช้ชีวิต

ของตนเองมากกว่าการทำความเข้าใจ (Jackson, 1995) อาจกล่าวได้ว่าเป็นงานอัตชาติพันธุ์วรรณนาที่เน้นความเป็นมนุษย์อย่างเป็นธรรมชาติ

แม้ว่างานอัตชาติพันธุ์วรรณนาโดยเฉพาะประเภทที่กระตุ้นอารมณ์ร่วม จะทำให้ขอบเขตระหว่างงานวิจัยทางสังคมศาสตร์และงานวรรณกรรมถูกเขวากว้างจนไม่ชัดเจน และเกิดเป็นข้อถกเถียงทางวิชาการอย่างต่อเนื่อง (ซึ่งตามความเห็นของผู้เขียนยังไม่มีทางที่จะยุติลงได้ในเร็ววัน) แต่ก็ยังสามารถเห็นข้อแบ่งแยกบางประการที่ช่วยจำแนกความแตกต่างระหว่างงานวิจัยและงานวรรณกรรมได้ชัดเจนขึ้น นั่นคือผลงานเขียนเชิงอัตชาติพันธุ์วรรณนาจะนำเสนอเรื่องราวและข้อเท็จจริงจากประสบการณ์ของนักวิจัยเอง โดยไม่บิดเบือนหรือประดิษฐ์เนื้อหาจนผิดไปจากความจริง แม้ว่าจะใช้ศิลปะทางภาษาในการเรียบเรียงพรรณนา แต่ก็เพื่อเสริมสร้างความสวยงามและความชัดเจนในเรื่องเล่าเท่านั้น อย่างไรก็ตามผู้เขียนเองก็ไม่อาจปฏิเสธได้ว่าภาษาที่ถูกเลือกใช้ในกระบวนการเล่าเรื่องนั้นมีพลังในตนเอง การเล่าเรื่องไม่เคยเป็นเพียงกระบวนการทางศิลปะที่ปราศจากบริบททางอำนาจ แต่เป็นการสร้างความจริงในรูปแบบหนึ่ง ซึ่งเกี่ยวข้องกับการเลือกที่จะเล่าอะไร ไม่เล่าอะไร และจะเล่าภายใต้กรอบคิดแบบใด ดังที่ Mukdawijitra (2005) ได้ชี้ให้เห็นว่าเรื่องเล่าและวัฒนธรรมไม่ได้ดำรงอยู่โดยลำพัง หากแต่ได้รับการสร้างสรรค์ขึ้นภายใต้เงื่อนไขทางสังคม การเมืองและอุดมการณ์ การใช้ศิลปะทางภาษาในเรื่องเล่าจึงมิได้เป็นเพียงเครื่องมือในการสร้างอารมณ์หรือความงาม แต่ยังมีบทบาทในการผลิตซ้ำหรือทำลายระเบียบความรู้แบบด้วยเช่นกัน

อย่างไรก็ตาม เส้นแบ่งระหว่างความเป็นงานเขียนเชิงวรรณกรรมและงานศึกษาวิจัยทางสังคมฯ ของอัตชาติพันธุ์วรรณนาได้ถูกทำให้บางลงมากยิ่งขึ้นในแนวคิดอัตชาติพันธุ์วรรณนาแบบยุคหลังสมัยใหม่ (postmodern autoethnography) ที่เสนอว่าแนวคิดทฤษฎีที่มีความเป็นเหตุเป็นผลอย่างเป็นระบบไม่สามารถนำมาเป็นเครื่องมือในการเข้าถึงความจริง ความซับซ้อนและความหมายแท้จริงของเรื่องราวได้ หากแต่ต้องใช้การแสวงหาความหมายผ่านการตีความเชิงกวีศิลป์ การเชื่อมโยงแบบอุปมาอุปไมย การเปรียบเทียบหรือกระทั่งการอ่านและตีความในทันทีอย่างฉับพลัน เป็นต้น ซึ่งหลักแนวคิดเช่นนี้ไม่ได้เพียงต้องการให้ผลิตผลจากงานเป็นตัวเชื่อมโยงหรือกระตุ้นอารมณ์กับผู้อ่านในโลกแห่งงานวิจัยเท่านั้น แต่ยังเป็นความต้องการในการตอบสนองความต้องการเชิงปรัชญาของตัวผู้วิจัยเอง (บนฐานแนวคิดแบบยุคหลังสมัยใหม่) ที่ต้องการรู้จักความเป็นตัวตนของตนเองและการสร้างความหมายให้กับชีวิตของตนเอง

อีกแขนงของอัตชาติพันธุ์วรรณนาที่มีความน่าสนใจ คือ อัตชาติพันธุ์วรรณนาที่ให้น้ำหนักความสำคัญกับเรื่องเล่าเชิงบรรยายส่วนบุคคลที่ให้คุณค่าการนำเสนอเกี่ยวกับวิถีทางการดำเนินชีวิตของปัจเจกบุคคล ผู้วิจัยที่ผลิตผลงานในทิศทางนี้มักเรียกผลงานการศึกษาของตนเองว่า A personal narrative ซึ่งมักดำเนินเรื่องจากการตั้งคำถามอย่างลึกซึ้งต่อการดำเนินชีวิตของตนเอง การใคร่ครวญพิจารณาชีวิตและการใช้ชีวิตอย่างมีความหมาย คุณค่าของการดำเนินชีวิตตนเอง ศีลธรรมประจำตัว ฯลฯ (Ellis & Borchner, 1994) ฉะนั้นจะเห็นได้ว่าแรงขับเพื่อทำความเข้าใจความหมายหรือคุณค่าของชีวิตเป็นเหตุผลหลักสำคัญในการเลือกใช้ระเบียบวิธีเชิงอัตชาติพันธุ์วรรณนา ทั้งนี้อาจจะกล่าวได้ว่าการผลิตผลงานในลักษณะดังกล่าวนี้เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตผู้วิจัยที่ต้องการต่อสู้ทางความคิดกับตนเองในเชิงปรัชญาของความเป็นมนุษย์และการดำเนินชีวิต

ในอีกแนวทางของการศึกษาวิจัยเชิงอัตชาติพันธุ์วรรณนา คือ การใช้ระเบียบวิธีวิจัยอัตชาติพันธุ์วรรณนา ภายหลังจากการศึกษาวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณนา เพื่ออุดช่องว่างและเติมเต็มมวลประสบการณ์ความจริงระหว่างวัฒนธรรมที่ถูกศึกษาวิจัยและตัวผู้วิจัย ในการดำเนินงานเช่นนี้ผู้วิจัยมักจะเล่าเรื่องหรือถ่ายทอดเรื่องราวเกี่ยวกับอารมณ์ความรู้สึกนึกคิดของตนเองที่ได้รับผ่านมาจากผู้ให้ข้อมูลในการศึกษาวิจัยก่อนหน้านี้ นักวิจัยจะบันทึกความสัมพันธ์หรือความเชื่อมโยงระหว่างตนเองกับพื้นที่วัฒนธรรมวิจัย และศึกษาทำความเข้าใจเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงบางอย่างในตนเองที่เกิดจากเรื่องราวที่เกิดขึ้นในพื้นที่การศึกษาวิจัย ฉะนั้นอาจกล่าวได้ว่านี่คือการใช้อัตชาติพันธุ์วรรณนาในการค้นพื้นที่และความมีตัวตนในฐานะมนุษย์ผู้มีความรู้ที่นึกคิดให้กับตัวผู้วิจัยชาติพันธุ์วรรณนา ช่วยให้พวกเขาเข้าใจตนเองได้ดียิ่งขึ้นและสามารถตอบคำถามเกี่ยวกับความหมายของชีวิตตนเองที่เชื่อมโยงกับบริบทวัฒนธรรมได้ลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น

ผู้เขียนมองว่าไม่ว่าจะผู้วิจัยจะเลือกวางการตั้งคำถามวิจัยในลักษณะใดก็ตาม หรือจะเป็นการให้คุณค่ากับความเป็นปัจเจกหรือสภาวะแวดล้อมมากกว่ากันก็ตาม แต่สิ่งหนึ่งที่มีความเป็นอัตชาติพันธุ์วรรณนาและอาจกล่าวได้ว่าเป็นแก่นของกระบวนการวิจัย คือ เป็นความพยายามของนักวิจัยในการดึงช่วงเวลาแห่งประสบการณ์เฉพาะของตนเองผ่านข้ามกาลเวลา ที่เป็นประสบการณ์ที่เป็นจริงอยู่ในเวลาปัจจุบัน เดินทางมาจากความเป็นจริงในอดีตกาล และจะเป็นสิ่งกำหนดมุมมองเส้นทางความเป็นจริงแห่งอนาคต ซึ่งรวมตัวกันเป็นมวลสภาวะความจริงอยู่ในกาลปัจจุบันขณะ นักวิจัยจึงต้องจัดการแยกแยะเรื่องราวเหตุการณ์เพื่อสร้างความเชื่อมโยงให้กับชิ้นส่วนที่แตกแยกของชีวิต ให้เห็นถึงความต่อเนื่อง

ของเส้นเวลาชีวิต เห็นถึงความเข้าใจตัวตน (ตระหนักรู้ตัวตน) และเห็นถึงความสมบูรณ์ของชีวิตที่เราทุกคนในฐานะมนุษย์จะรู้สึกถึงได้ด้วยจิตใจและสัญชาตญาณความเป็นมนุษย์ (Crites, 1971)

การยอมรับ: สถานะของ “อัตชาติพันธุ์วรรณนา” ในแวดวงวิชาการ

แม้ว่าในปัจจุบันงานวิจัยแนวอัตชาติพันธุ์วรรณนาจะได้รับการยอมรับเพิ่มมากขึ้นในระดับสากล โดยเฉพาะในสาขาสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยา ซึ่งให้ความสำคัญกับเสียงของผู้วิจัยในฐานะผู้มีประสบการณ์ตรงและมุ่งเน้นการถ่ายทอดประสบการณ์เชิงลึกที่หยั่งรากอยู่ในตัวตนของผู้วิจัยเอง หากแต่ในบริบทของประเทศไทยการยอมรับระเบียบวิธีดังกล่าวยังคงจำกัดอยู่ในวงแคบ ทั้งในระดับโครงสร้างทางวิชาการและภายในสถาบันอุดมศึกษาส่วนใหญ่ที่ยังยึดโยงกับกรอบคิดแบบวิทยาศาสตร์นิยม ซึ่งเน้นความเป็นภววิสัยและความสามารถในการวางนัยทั่วไป

จากประสบการณ์ของผู้เขียนในฐานะนักวิจัยที่เลือกใช้งานวิจัยอัตชาติพันธุ์วรรณนาเป็นระเบียบวิธีหลักในการสร้างสรรค์ผลงานวิชาการของตนเอง พบว่าการดำเนินงานวิจัยในแนวทางนี้มักเผชิญกับสถานการณ์ที่ประหลาดและเต็มไปด้วยความรู้สึกกระอักกระอ่วนในหลายมิติ แม้สาขาวิชาที่ผู้เขียนสังกัดจะเปิดพื้นที่ให้ผู้วิจัยสามารถดำเนินการศึกษาประสบการณ์ส่วนตัวในฐานะองค์ความรู้ได้ในระดับหนึ่ง แต่อุปสรรคด้านการยอมรับในระดับโครงสร้างทางวิชาการยังคงเป็นความท้าทายอย่างมีนัยสำคัญ ตั้งแต่ขั้นตอนการเสนอหัวข้อ การจัดทำเค้าโครงงานวิจัย ไปจนถึงกระบวนการขอพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ ล้วนต้องผ่านการปรับแก้หลายรอบ เพื่อให้เป็นไปตามมาตรฐานที่คณะกรรมการประเมินจะยอมรับได้ในเชิงวิธีวิทยา โดยเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับความน่าเชื่อถือของข้อมูลและวิธีการตรวจสอบประสบการณ์เชิงลึกของผู้วิจัย ซึ่งไม่อาจแยกออกจากตนเองได้โดยเด็ดขาด

หนึ่งในคำถามสำคัญที่ผู้เขียนต้องตอบอย่างหนักแน่นในกระบวนการสอบป้องกันวิทยานิพนธ์ คืองานวิจัยอัตชาติพันธุ์วรรณนาที่ศึกษาจากประสบการณ์เฉพาะของผู้วิจัยเองนั้น “มีคุณค่า” และ “สร้างประโยชน์ต่อบุคคลอื่น” อย่างไร อีกทั้ง “จะทราบได้อย่างไรว่าประสบการณ์ที่ถ่ายทอดออกมาเป็นของจริง” ซึ่งล้วนเป็นคำถามที่สะท้อนความคาดหวังต่อมาตรฐานของ “ความจริง” และ “ประโยชน์” ที่ยังคงยึดโยงกับระเบียบวิธีวิจัยกระแสหลักท่ามกลางแรงกดดันเหล่านี้ผู้เขียนได้เลือกเดินบนแนวทางสายกลาง โดยไม่ได้ยึดถือเพียง

การถ่ายทอดประสบการณ์เฉพาะตนในเชิงเรื่องเล่าเท่านั้น หากแต่นำผลการศึกษาอัตชาติพันธุ์วรรณนาของตนเองมาใช้เป็นฐานข้อมูลสำหรับการออกแบบหลักสูตรและกระบวนการเรียนรู้เชิงจิตวิญญาณในช่วงท้ายของการศึกษาวิจัย การเคลื่อนย้ายองค์ความรู้จากพื้นที่ภายในสู่พื้นที่ของการจัดการศึกษาเชิงปฏิบัติการในลักษณะนี้ ไม่เพียงช่วยเสริมสร้างความหมายทางวิชาการในระดับปัจเจก แต่ยังทำให้นักวิจัยที่ถือกำเนิดจากประสบการณ์ส่วนตนสามารถแปรเปลี่ยนเป็นองค์ความรู้ที่มีคุณค่าต่อผู้อื่น และส่งเสริมการยอมรับในฐานะงานวิจัยที่มีศักยภาพในการขยายขอบเขตความเข้าใจเกี่ยวกับตัวตน มนุษย์ และโลกทางจิตวิญญาณอย่างแท้จริง

อย่างไรก็ตามการยอมรับงานวิจัยแนวอัตชาติพันธุ์วรรณนาในประเทศไทยยังคงกระจุกตัวอยู่เพียงในบางพื้นที่ทางวิชาการ ตัวอย่างที่ชัดเจนคือการพัฒนางานองค์ความรู้ในแวดวงจิตตปัญญาศึกษาของมหาวิทยาลัยมหิดล ซึ่งให้ความสำคัญกับการใช้ตนเองเป็นเครื่องมือในการเรียนรู้ (self as instrument) และเปิดพื้นที่ให้การถ่ายทอดประสบการณ์ส่วนตนกลายเป็นฐานข้อมูลในการสังเคราะห์ความเข้าใจเกี่ยวกับมิติภายในของมนุษย์อย่างลึกซึ้ง เพื่อสร้างสัมพันธ์ภาพที่มีความหมายระหว่างตนเองและโลกทางสังคม อาจกล่าวได้ว่าการยอมรับงานวิจัยในลักษณะนี้ยังคงจำกัดอยู่ในชุมชนวิชาการเฉพาะกลุ่มที่มีแนวโน้มเปิดรับกระบวนการค้นเชิงจิตวิญญาณและคุณค่าภายใน มากกว่าวิถีวิทยาแบบวิทยาศาสตร์กระแสหลัก ดังนั้นหากต้องการให้ระเบียบวิธีอัตชาติพันธุ์วรรณนาได้รับการยอมรับอย่างแพร่หลายในวงวิชาการไทย จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องสร้างพื้นที่ทั้งในระดับทฤษฎี การผลักดันเชิงนโยบายและการประเมินผลแบบสหวิทยา ที่สามารถรองรับความซับซ้อนและความหลากหลายขององค์ความรู้ที่ถือกำเนิดจากประสบการณ์มนุษย์โดยตรง

อุปสรรคสำคัญที่ยังขัดขวางการยอมรับระเบียบวิธีนี้ มักมีรากฐานจากแนวคิดแบบปฏิกิริยานิยมและแนวทางการศึกษาที่ให้ความสำคัญกับข้อมูลเชิงปริมาณ โดยมีกฎข้อแคลงใจสำคัญสองประการ ดังต่อไปนี้

1. ความสัจยี่ห้อของผู้เล่าเรื่อง ในฐานะ “ผู้เล่าเรื่อง” ผู้วิจัยสามารถบอกกับตนเองได้ว่าสิ่งที่เขียนเป็นเรื่องจริงที่เกิดขึ้นกับตนเอง เป็นประสบการณ์เฉพาะของตนเอง เป็นเหตุการณ์ที่ตนเองได้ประสบพบเจอ ผู้เล่าเรื่องย่อมมีความเชื่อมั่นในความสัจยี่ห้อจริงของตนในการถ่ายทอดเรื่องราว อย่างไรก็ตาม ด้วยความที่ผู้วิจัยมี “สิทธิ” “อำนาจ” และ “เสรีภาพ” ในการกำหนดโครงสร้างเนื้อหา ฉากทัศน์ และองค์ประกอบของเรื่องเล่า จึงทำให้เกิดข้อสงสัยตามมาว่าผู้อ่านจะเชื่อมั่นได้อย่างไรว่า เรื่องราวนั้นเป็นเรื่องจริง หรือเป็น

เพียงการสะท้อนข้อเท็จจริงทางปรากฏการณ์ของปัจเจก มิใช่การแต่งเรื่องขึ้นเพื่อสนองความต้องการเฉพาะตนของผู้เล่า (Ellis & Bochner, 2000)

2. ภาพมายาจากผู้เล่าเรื่อง เนื่องจากเรื่องเล่าในลักษณะนี้มีลักษณะคล้ายบทละครที่ได้รับการตกแต่งด้วยศาสตร์และศิลป์ให้มีความสวยงามทางภาษาและโครงสร้าง จึงเกิดความเคลงใจว่าอาจหลุดออกจากขอบเขตของการศึกษาวิจัยในแนวทางวิทยาศาสตร์ทางสังคม (Social Sciences) กลายเป็นข้อกังวลทางวิชาการต่อความน่าเชื่อถือและความแม่นยำของข้อมูลที่ได้รับการศึกษา

Ellis, Adams & Bochner (2011) เสนอว่าความคลางแคลงใจทั้งสองประการข้างต้นสามารถคลี่คลายได้ หากเข้าใจในสัมพันธภาพความเป็นมนุษย์ แม้งานวิจัยเชิงคุณภาพแบบดั้งเดิมจะได้รับการยอมรับและได้รับสถานะเป็นศาสตร์ที่มีความเป็นวิทยาศาสตร์ แต่ในทางปฏิบัติกลับตัดความเป็นมนุษย์ของนักวิจัยออกไป ทั้งที่ในความเป็นจริงแล้วการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับชาติพันธุ์หรือกลุ่มชายขอบ ล้วนได้รับอิทธิพลจากแนวคิดปรากฏการณ์วิทยา ซึ่งมุ่งเข้าถึง “ความเป็น” ของบางสิ่งบางอย่างของมนุษย์ ผ่านการแสวงหาความจริงในชีวิตประจำวันของกลุ่มชน

ฉะนั้น การที่ผู้วิจัยเข้าไปมีส่วนร่วมในฐานะ “คนใน” ซึ่งต้องเฝ้าศึกษาและสังเกต ย่อมทำให้รับรู้ความเป็นจริง ทั้งในเชิงประสบการณ์และในบริบทของพื้นที่วิจัย ซึ่งกระบวนการรับรู้ดังกล่าวของผู้วิจัยนั้นย่อมเชื่อมโยงกับความเป็นมนุษย์ที่มีจิตใจ ความรู้สึก และจิตวิญญาณ สิ่งสำคัญในที่นี้จึงมิใช่การตกแต่งเรื่องราวหรือการสรรสร้างบทละคร แต่คือการจัดการกับความเป็นจริงของความรู้สึกที่เกิดขึ้น และสิ่งนี้เองคือจุดที่กำหนดพฤติกรรมและเป็นหัวใจที่น่าสนใจของผู้วิจัยที่เลือกใช้ระเบียบวิธีอัตชาติพันธุ์วรรณนา

ในอีกแห่งหนึ่ง แนวทางที่จะช่วยสร้างหรือเพิ่มพูนความน่าเชื่อถือของผลการศึกษาในเชิงอัตชาติพันธุ์วรรณนา คือการใช้กระบวนการวิธีการเช่นเดียวกับงานวิจัยเชิงคุณภาพโดยทั่วไป เช่นการพิสูจน์ข้อมูลด้วยการเปรียบเทียบและตรวจสอบความสอดคล้องกับแหล่งอื่น หรือที่เรียกกันว่า การตรวจสอบสามเส้า (triangulation) ซึ่งจะช่วยให้ผู้วิจัยเห็นปรากฏการณ์ทางสังคมในหลากหลายแง่มุมจากแหล่งข้อมูลเทียบเคียง อันอาจถูกมองข้ามในระหว่างการศึกษาตนเอง

อย่างไรก็ตาม แม้ความน่าเชื่อถือจะเป็นองค์ประกอบสำคัญของการวิจัยเชิงคุณภาพ แต่ก็ไม่ได้เท่ากับความเป็นจริงภายนอกหรือความเป็นจริงของบุคคลอื่น (Kachanov, 2000) กล่าวคือความน่าเชื่อถืออาจไม่ได้ตรงกับสิ่งที่ได้รับการยอมรับหรือรับรู้

ในบริบททางสังคมเสมอไป แต่ควรสอดคล้องกับความเข้าใจทั่วไปเกี่ยวกับสิ่งที่เป็นไปได้ภายในสังคมนั้น

ท้ายที่สุด แม้เราจะสามารถยืนยันความถูกต้องและความชอบธรรมของระเบียบวิธีอัตชาติพันธุ์วรรณนาด้วยหลักการคิดข้างต้นได้ แต่ก็ยังมีคำถามสำคัญที่ตามมา นั่นคือ แม้ประสบการณ์หรือสภาวะของปัจเจกที่ถูกศึกษาอาจไม่เคยมีใครวิจัยมาก่อน หรือเป็นปรากฏการณ์ใหม่ทางสังคม คำถามคือ “แล้วอย่างไรต่อ” นี่คือการตั้งคำถามถึง “คุณค่า” ของประสบการณ์อัตวิสัยที่ถูกตีแผ่ออกมา เพราะ “...ทุกถ้อยคำเรื่องเล่าเกี่ยวกับชีวิตของเรา จะไม่มีคุณค่าอะไรเลย จนกว่าเราจะสามารถเชื่อมโยงกับความเป็นจริง ซึ่งเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่ภายนอก... เราเพียงต้องพยายามอธิบายความเป็นตัวตนให้ถูกต้องมากหรือน้อย” (Roux, 1997) คำถามนี้เองคือสิ่งที่นักวิจัยอัตชาติพันธุ์วรรณนาต้องตอบให้ได้ ทั้งต่อตนเอง และต่อผู้อ่านเช่นเดียวกับที่ผู้เขียนได้ประสบมา

คุณประโยชน์ของระเบียบวิธีวิจัยอัตชาติพันธุ์วรรณนา

โดยทั่วไปแล้ว เมื่อกล่าวถึงคุณประโยชน์ของการวิจัยเรามักจะถึงนึกผลลัพธ์จากงานวิจัยเป็นหลัก เพื่อนำไปแก้ไขปัญหหรือตอบโจทยการวิจัยเป็นสำคัญ อย่างไรก็ตาม อัตชาติพันธุ์วรรณนาได้ปรากฏหน้าที่ที่มากกว่านั้น เหตุว่าไม่ใช่เพียงทำหน้าที่เป็นเครื่องมือวิจัยที่นำไปสู่ผลลัพธ์ตามวัตถุประสงค์หรือปัญหาการวิจัยเท่านั้น แต่ยังเป็นเครื่องมืออันทรงพลังประการหนึ่งที่ช่วยให้ผู้วิจัยในฐานะมนุษย์เข้าใจสัมพันธ์ภาพที่ตนเองมีในระบบโครงสร้างทางสังคมแวดล้อมตนเอง ฉะนั้นในทางหนึ่งจึงนับเป็นเครื่องมือที่จะยังประโยชน์อย่างมากต่อนักการศึกษา นักสังคมสงเคราะห์ นักพัฒนาชุมชน กลุ่มคนทำงานเพื่อคนชายขอบ ฯลฯ ที่จำเป็นต้องเข้าใจความเป็นจริงของสังคมอย่างลึกซึ้ง

Chang (2008) เป็นหนึ่งบุคคลที่ใช้ระเบียบวิธีวิจัยอัตชาติพันธุ์วรรณนาในการนำเสนอสัมพันธ์ภาพของตนเองกับสังคมแวดล้อม จากประสบการณ์ครั้งนั้นเขาจึงได้นำเสนอคุณประโยชน์ของอัตชาติพันธุ์วรรณนาไว้ 3 ประการหลักดังต่อไปนี้

1) เป็นระเบียบวิธีวิจัยที่มีความเป็นมิตรสูงต่อผู้วิจัยและผู้อ่านงานวิจัย จากประสบการณ์ผู้เขียนทำให้เห็นด้วยกับความเห็นของ Chang ในประการดังกล่าวนี้ กล่าวคือ ระเบียบวิธีวิจัยมีความยืดหยุ่นสูงอาจจะเรียกได้ว่าไร้ขอบเขตในการวางยุทธวิธีวิจัย ผู้วิจัยมีสิทธิอำนาจเต็มในการกำหนดแนวทางการศึกษาวิจัยและการนำเสนอเรื่องราวของตนเอง ความอิสระนี้เองที่เป็นมิตรกับตัวผู้วิจัย ที่ไม่ถูกจำกัดด้วยกรอบระเบียบวิธี

ขณะเดียวกันงานวิจัยเชิงอัตชาติพันธุ์วรรณนาเป็นงานที่นำเสนอเรื่องราวชีวิตของบุคคล ประสบการณ์ของบุคคล จึงเป็นสิ่งที่ป็นธรรมชาติสามัญที่สามารถสัมผัสได้ด้วยความเป็นมนุษย์ปบุชนทำให้เข้าถึงผู้อ่านได้ง่ายกว่างานเชิงวิชาการประเภทอื่น ๆ

2) เป็นระเบียบวิธีวิจัยที่มีศักยภาพในการสร้างความเข้าใจอย่างแท้จริงต่อตนเอง ต่อผู้อื่นและต่อสังคมแวดล้อมอัตชาติพันธุ์วรรณนาเป็นเครื่องมือที่ช่วยก่อให้เกิดความเข้าใจต่อตนเองเป็นอย่างมาก การเล่าเรื่องไม่ใช่เพียงการเปิดเผยเรื่องราว แต่เป็นสิ่งที่ทำให้ผู้เล่าได้ย่นเวลาและพิจารณาใคร่ครวญสิ่งต่าง ๆ ในชีวิตของตนเอง ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่ามีงานอัตชาติพันธุ์วรรณนาบางประเภทถูกถ่ายทอดในลักษณะเรื่องเล่าแห่งการสารภาพ เรื่องเล่าเชิงกระตุ้นอารมณ์ ฯลฯ สิ่งเหล่านี้คือคุณประโยชน์ของระเบียบวิธีวิจัยที่ช่วยให้ผู้วิจัยได้กลับไปสัมผัสห้วงเวลาของตนเองอีกครั้ง สัมผัสอารมณ์ของตนเองที่ผ่านมา และค่อย ๆ สร้างความเข้าใจอย่างใคร่ครวญ ในฐานะผู้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยจึงได้เห็นความเป็นจริงในข้อนี้เมื่อต้องค่อย ๆ เรียบเรียงเรื่องเล่าของตนเองออกมา ซึ่งช่วยให้เกิดการใคร่ครวญและสะท้อนภาพตนเองในอดีตด้วยความป็นจริงของตนเองในปัจจุบันกาล การใคร่ครวญและการสะท้อนตนเองผ่านเรื่องเล่านี้เองที่กลายเป็นกุญแจสำคัญที่ทำให้ระเบียบวิธีวิจัยกลายเป็นเครื่องมือทรงประสิทธิภาพในการเข้าใจตนเอง

3) เป็นระเบียบวิธีวิจัยที่มีศักยภาพในการสร้างการเปลี่ยนแปลงต่อตนเอง และผู้อื่น อัตชาติพันธุ์วรรณนาเป็นเครื่องมือที่เอื้อให้เกิดกระบวนการสะท้อนคิดสะท้อนตน เกิดการพิจารณาใคร่ครวญความเป็นของตัวตนในแต่ละมิติอย่างลึกซึ้ง ผลที่ตามคือความเข้าใจต่อสภาวะและความเป็นตัวตนของตนเองอย่างมีความหมาย ในกระบวนการขั้นตอนนี้เองที่ช่วยให้ผู้วิจัยได้เกิดกระบวนการเปลี่ยนแปลงบางอย่างในตนเอง อาทิ มุมมองที่มีต่อชีวิต การยอมรับตัวตน การโอบอ้อมความจริงสภาวะตนเองอย่างเข้าใจ ฯลฯ ซึ่งนำไปสู่การยอมรับความเป็นตัวตนของผู้อื่นอย่างเข้าใจมากยิ่งขึ้น (Florio-Ruane, 2001) อนึ่งการเปลี่ยนแปลงในอีกรูปแบบในแง่การเดินทางผ่านความเจ็บปวดหรือเรื่องราวขมขื่น ดังที่ได้กล่าวไว้ว่างานเชิงอัตชาติพันธุ์วรรณนาได้ถูกนำมาใช้เพื่อการบำบัดเยียวยาโดยเฉพาะปัญหาทางจิตใจ การใช้ระเบียบวิธีวิจัยจึงเป็นการเดินทางที่ค่อย ๆ กะเทาะเปลือกตนเองและสร้างความรู้ความเข้าใจต่อตนเองอันนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสภาวะจิตใจ

นอกจากนี้ จากประสบการณ์ของผู้เขียนเองพบว่าอัตชาติพันธุ์วรรณนาเป็นเครื่องมือที่ทรงพลังในการนำไปสู่ความเข้าใจตนเองในมิติที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น ทั้งในด้านอารมณ์ ความคิด ความเชื่อและคุณค่าที่ฝังแน่นในประสบการณ์ชีวิต อีกทั้งยังเอื้อให้เกิดการพินิจ

ความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับบุคคลอื่น ตลอดจนบริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่แวดล้อมอย่างมีวิจารณ์ญาณ ซึ่งเป็นความเข้าใจที่หาได้ยากจากการใช้ระเบียบวิธีวิจัยประเภทอื่น กล่าวโดยเปรียบเทียบเช่น การวิจัยตนเอง (self-study) มักมุ่งเน้นการสะท้อนคิดภายในที่จำกัดอยู่เพียงประสบการณ์ของผู้วิจัยเท่านั้น ในขณะที่ชาติพันธุ์วรรณา (ethnography) เน้นการสำรวจและทำความเข้าใจชีวิตของผู้อื่นในบริบททางสังคมและวัฒนธรรม กระนั้นก็ได้อัตชาติพันธุ์วรรนากลับเปิดพื้นที่ให้ทั้งสองมิติสามารถดำเนินไปพร้อมกัน กล่าวคือเป็นการศึกษา “ตนเองในฐานะผู้อื่น” และ “ผู้อื่นในตัวของตนเอง” อันนำไปสู่การสร้างองค์ความรู้ที่มีทั้งความลุ่มลึกภายในและความเชื่อมโยงกับโลกภายนอกอย่างมีพลวัต

โดยสรุปแล้วอรรถประโยชน์ของระเบียบวิธีวิจัยเชิงอัตชาติพันธุ์วรรณาไม่ใช่เพียงเครื่องมือวิจัยที่นำไปสู่การแก้โจทย์ปัญหาวิจัยของตนเองเท่านั้น แต่ยังเป็นยานพาหนะที่นำผู้วิจัยเดินทางผ่านห้วงประสบการณ์ชีวิตของตนเองอย่างใคร่ครวญและไปสู่ปลายทางแห่งการเปลี่ยนแปลง

ข้อจำกัดของระเบียบวิธีวิจัยอัตชาติพันธุ์วรรณา

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วในหัวข้อที่ผ่านมาว่างานวิจัยบนระเบียบวิธีอัตชาติพันธุ์วรรณาเป็นวิธีการที่ช่วยให้ผู้วิจัยใช้ความเป็นปัจเจกในฐานะมนุษย์ที่รุ่มรวยด้วยอารมณ์ความรู้สึกนึกคิด ใช้สะท้อนสภาวะของตนเองที่เชื่อมโยงกับบริบททางวัฒนธรรมภายนอก ไม่ว่าจะเป็นสังคมแวดล้อม จารีตวัฒนธรรม ชุมชนความเชื่อบริบททางการเมือง ฯลฯ เพื่อทำความเข้าใจกับประสบการณ์หรือปรากฏการณ์เฉพาะที่เกิดขึ้นกับตนเอง

แม้ว่าตัวระเบียบวิธีวิจัยจะมีคุณลักษณะเด่นอย่างการสร้างหรือมอบอำนาจให้ผู้วิจัยในการตั้งคำถามการวิจัยของตนเอง ค้นพื้นที่ในการปรากฏกาย การมีตัวตนในพื้นที่การวิจัย การกำหนดความรู้ความจริงผ่านประสบการณ์เฉพาะของตนเอง แต่กระนั้นคุณลักษณะเด่นเหล่านี้ก็กลายเป็นส่วนหนึ่งที่สร้างข้อกังวลทางวิชาการ และกลายเป็นข้อจำกัดในการนำระเบียบวิธีมาใช้ทางวิชาการ ซึ่งมีดังต่อไปนี้

1) ความเสี่ยงต่อสภาพจิตใจของผู้วิจัย (Risks) (Rogozin, 2015; Orbinati, 2015) ธรรมชาติของอัตชาติพันธุ์วรรณาคือการค้นพื้นที่แห่งความเป็นตัวตนให้แก่ผู้วิจัย อันเป็นการเปิดโอกาสให้ได้สำรวจปรากฏการณ์ทางสังคมบางอย่างผ่านประสบการณ์เฉพาะของตนเอง ในขณะเดียวกันลักษณะเช่นนี้ก็อาจกลายเป็นปัญหาเมื่อ

ผู้วิจัยจำเป็นต้องหันกลับมาเผชิญหน้าและอยู่ร่วมกับประสบการณ์ของตนเองอย่างลึกซึ้ง เพื่อพิจารณาและสะท้อนสภาวะภายในอย่างใคร่ครวญ อันนำไปสู่การรื้อฟื้นความทรงจำ หรือเหตุการณ์ที่อาจแฝงด้วยความเจ็บปวด ความโศกเศร้า ความผิดหวังหรือสภาวะทางอารมณ์อื่น ๆ ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อความมั่นคงทางจิตใจของผู้วิจัยได้โดยตรง ซึ่งจากประสบการณ์ของผู้เขียนเอง การดำเนินกระบวนการอัตชาติพันธุ์วรรณาในลักษณะดังกล่าว ก่อให้เกิดความตึงเครียดทั้งในระดับความคิดและอารมณ์อย่างเลี่ยงไม่ได้ การพาตนเองกลับไปสัมผัสเหตุการณ์ในอดีตซ้ำแล้วซ้ำเล่าเพื่อถอดบทเรียน ย่อมมีโอกาสกระทบต่อสมดุลทางจิตใจอย่างมีนัยสำคัญ สิ่งทีกลายเป็นองค์ประกอบสำคัญในการรับมือกับความเสียดแทงนี้ คือการฝึกฝนตนเองให้สามารถดำรงอยู่กับปัจจุบันขณะและตระหนักรู้ต่อสภาวะภายในที่กำลังปรากฏขึ้นในแต่ละขณะอย่างไม่ผลีผลาม ผู้เขียนพบว่าการเท่าทันอารมณ์ ความคิดของตนเองในระหว่างกระบวนการวิจัย ช่วยให้เราสามารถประเมินและจัดการกับสิ่งเหล่านั้นได้อย่างเหมาะสมและทันทั่วทั้ง โดยวิธีการที่เอื้อต่อการบ่มเพาะภาวะดังกล่าว ได้แก่การภาวนา การพักวางจิตใจหรือแม้กระทั่งการเว้นระยะห่างจากการครุ่นคิดหรือ ทบทวนประสบการณ์ตนเองเป็นครั้งคราว วิธีการเหล่านี้ไม่ใช่การหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้า กับความจริงภายในตนเอง หากแต่เป็นการสร้างพื้นที่ปลอดภัยสำหรับตนเพื่อให้สามารถ กลับเข้าไปสำรวจประสบการณ์เดิมได้อย่างสงบนิ่งและลุ่มลึกมากยิ่งขึ้น ซึ่งในมุมมองของ ผู้เขียนสิ่งเหล่านี้มิได้เป็นเพียงกลไกรองรับความเสี่ยงทางจิตใจเท่านั้น แต่ยังเป็น กระบวนการสร้างวินัยแห่งการรับรู้ตนเองที่สำคัญในงานอัตชาติพันธุ์วรรณา

2) ความอคติ (Bias) (Ellis, Adams & Bochner, 2011) ด้วยธรรมชาติของระเบียบวิธีวิจัยที่ “ผู้วิจัย” และ “สิ่งที่ถูกศึกษาวิจัย” เป็นบุคคลเดียวกัน แม้จะแยกการทำงานออกเป็นสองสถานะแต่ปฏิเสธไม่ได้ว่ายังถือครองธรรมชาติเดียวกัน ฉะนั้นจึงอาจเป็นสาเหตุให้เกิดการแสดงออกเชิงอคติบางประการอย่างมีนัยยะสำคัญ อคติอาจเกิดขึ้นนับแต่กระบวนการเลือกสรรข้อมูล เช่น เป็นการหยิบเลือกตามความพึงพอใจ คัด ข้อมูลบางส่วนออกตามสภาวะอารมณ์ หรือกระทั่งสร้างความหมายให้กับข้อมูลก็อาจเป็นไปตามอคติที่เกิดจากสภาวะอารมณ์บางประการของตัวผู้วิจัยเอง

ในมุมมองของผู้เขียนอคติเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้โดยธรรมชาติของความเป็นมนุษย์และแทบไม่อาจหลีกเลี่ยงได้อย่างสิ้นเชิงในกระบวนการคิด การรับรู้หรือการแปลความหมายของประสบการณ์ ไม่ว่าจะปรากฏในระดับที่ชัดเจนหรือแฝงเร้น อย่างไรก็ตาม อัตชาติพันธุ์วรรณาในฐานะระเบียบวิธีวิจัยที่เน้นการใคร่ครวญและสะท้อนตนเอง กลับ

เปิดพื้นที่ให้นักวิจัยได้ฝึกฝน “การรู้เท่าทันตนเอง” (self-awareness) อย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง ซึ่งนับเป็นกลไกสำคัญในการเฝ้าสังเกตอคติที่อาจเกิดขึ้นโดยไม่รู้ตัว ตลอดจนรับมือกับความเอนเอียงทางอารมณ์และความคิดได้อย่างมีสติ และจากประสบการณ์ของผู้เขียนเอง การฝึกเท่าทันอคติในบริบทของงานวิจัยประเภทนี้ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการตรวจสอบท่าทีหรือการพิจารณาความเหมาะสมของเนื้อหาเท่านั้น หากยังครอบคลุมถึงการเตรียมตนในระดับจิตใจและอารมณ์ควบคู่กันไปด้วย ผู้เขียนพบว่า การภาวนา การฝึกสติ ตลอดจนการดำรงอยู่กับปัจจุบันขณะ เป็นวิธีการที่เอื้อต่อการสังเกตความเอนเอียงที่อาจกำลังก่อตัวขึ้นภายในจิตใจได้อย่างแยบคาย และที่สำคัญคือการสังเกตเช่นนี้ไม่ได้เกิดขึ้นภายใต้การตัดสินตนเอง แต่เป็นการเปิดพื้นที่ให้ความเอนเอียงเหล่านั้นได้รับการพิจารณาอย่างอ่อนโยนและตรงไปตรงมา ด้วยเหตุนี้ความอคติจึงไม่ได้ถูกทำลายหรือกำจัดออกไปอย่างไร้คุณค่า หากแต่ได้รับการเท่าทันและนำมาใช้เป็นข้อมูลอันทรงคุณค่าที่ช่วยให้เข้าใจโครงสร้างภายในตนเองซึ่งมีบทบาทต่อการสร้างความหมายในงานวิจัยได้อย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น

3) ความเที่ยงตรงและความน่าเชื่อถือ (Validity) ธรรมชาติของตัวระเบียบวิธีวิจัยมีความเป็นอัตวิสัยผนวกกับปรากฏการณ์หรือประสบการณ์ที่มีลักษณะเฉพาะปัจเจกบุคคล ทำให้ยากต่อการตรวจสอบความถูกต้องแม่นยำของข้อมูลโดยบุคคลอื่น ความน่าเชื่อถือของข้อมูลจึงขึ้นอยู่กับความสัตย์ซื่อของตัวผู้วิจัยและความจริงแท้ต่อตนเองเป็นสำคัญ (Ellis, Adams & Bochner, 2011) อย่างไรก็ตามจากประสบการณ์ของผู้เขียนหนึ่งในวิธีการตรวจสอบที่มีความเหมาะสมคือการใช้เทคนิค “สามเส้า” (triangulation) (Lincoln & Guba, 1985) ซึ่งผู้เขียนมองว่าเป็นหนึ่งกลไกสำคัญในการตรวจสอบความเที่ยงตรงในเรื่องเล่าเชิงอัตชาติที่พันธุวัตรณารวมไปสร้างความหมายจากเรื่องเล่า วิธีการนี้เปิดโอกาสให้ผู้วิจัยที่ใช้ระเบียบวิธีอัตชาติที่พันธุวัตรณาสามารถตรวจสอบและเทียบเคียงข้อมูลจากหลายแหล่ง อาทิ ความทรงจำส่วนตัว บันทึกภาคสนาม บันทึกส่วนตัว การสนทนากับเพื่อนร่วมงาน ตลอดจนการแลกเปลี่ยนกับบุคคลแวดล้อมหรือสมาชิกในชุมชนวัฒนธรรมเดียวกัน ซึ่งการเปรียบเทียบบังคับให้ไม่เพียงแต่ช่วยยืนยันความสอดคล้องของข้อมูล แต่ยังส่งเสริมให้ผู้วิจัยสามารถทบทวนท่าที ความเข้าใจและจุดยืนของตนเองได้อย่างรอบด้านและลุ่มลึกมากยิ่งขึ้น

4) ความซับซ้อนของเรื่องเล่า (Complexity of narrative) งานอัตชาติที่พันธุวัตรณาไม่ใช่เพียงการบันทึกเรื่องราวประสบการณ์ชีวิตส่วนตัวของผู้วิจัยอย่างตรงไปตรงมาเท่านั้น หากแต่เป็นการร้อยเรียงและลักทอประสบการณ์ส่วนตนเข้ากับบริบท

แวดล้อมทางสังคม วัฒนธรรม ระบบความเชื่อ ตลอดจนโครงสร้างทางการเมืองและอำนาจที่โอบล้อมชีวิตของผู้วิจัยอยู่ (Ellis, Adams & Bochner, 2011) ความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนระหว่างมิติเหล่านี้ส่งผลให้การเล่าเรื่องในงานอัตชาติพันธุ์วรรณนามีความหลากหลาย กลุ่มเล็กและท้าทายต่อการถ่ายทอดในเชิงเนื้อหา รูปแบบและน้ำเสียง ฉะนั้นผู้วิจัยที่ใช้ระเบียบวิธีอัตชาติพันธุ์วรรณนาจำเป็นต้องอาศัยทั้งร่างกาย แรงใจและการหลอมรวมศาสตร์กับศิลป์ในการถ่ายทอดเรื่องเล่า เพื่อให้สามารถเชื่อมโยงผู้อ่านเข้าสู่โลกของประสบการณ์นั้นได้อย่างมีพลัง หากเรื่องเล่าขาดการจัดวางโครงสร้างที่เหมาะสมหรือมีความซับซ้อนมากเกินไป ก็อาจส่งผลให้เนื้อหาขาดพลังในการสื่อสารและไม่สามารถเข้าถึงจิตใจของผู้อ่านได้อย่างแท้จริง

ผู้เขียนมองว่าหนึ่งในกระบวนการสำคัญที่ช่วยเสริมสร้างทักษะในการถ่ายทอดเรื่องเล่าคือ การอ่านงานเขียนของนักอัตชาติพันธุ์วรรณนาคนอื่นอย่างสม่ำเสมอ ร่วมกับการฝึกเขียนเรื่องเล่าและการสะท้อนตนเองอยู่เป็นนิจ การฝึกฝนเช่นนี้ไม่เพียงส่งเสริมการจัดวางโครงสร้างของเรื่องเล่าอย่างมีระบบ หากยังช่วยให้สามารถพัฒนาภาษาน้ำเสียงและท่าทีที่เหมาะสมกับเนื้อหาที่ต้องการสื่อสาร นอกจากนี้หนึ่งในวิธีการที่ผู้เขียนใช้ในกระบวนการวิจัยของตนเองคือ การนำงานเขียนของตนเองไปให้เพื่อนร่วมงานอ่านแล้วสะท้อนผลกลับมาว่ารู้สึกอย่างไรเมื่อได้อ่าน ซึ่งไม่เพียงเป็นกระบวนการตรวจสอบการสื่อสารเท่านั้น แต่ยังเปิดพื้นที่ให้ผู้เขียนได้ตระหนักถึงอารมณ์ ความหมายและผลกระทบที่เรื่องเล่าของตนมีต่อผู้อื่นอีกด้วย

5) การวางนัยทั่วไป (Generalization) ผลการศึกษาวิจัย ข้อค้นพบหรือผลลัพธ์สุดท้ายที่ได้รับจากการศึกษาวิจัยเชิงอัตชาติพันธุ์วรรณนามักเป็นสิ่งที่มีความเป็นอัตวิสัยอย่างสูง เป็นสิ่งธรรมชาติเฉพาะปัจเจกบุคคลที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่อย่างหยั่งรากลึกภายใน (Jerling, 2024) จึงอาจจะไม่สามารถนำมาใช้เป็นสรุปหรือตัวแทนในการสะท้อนประสบการณ์ของกลุ่มวัฒนธรรมที่ผู้วิจัยอาศัยอยู่ ฉะนั้นจึงเป็นเรื่องยากอย่างยิ่งยวดที่จะนำผลไปใช้เป็นการทั่วไปกับบุคคลหรือกลุ่มบุคคลอื่น (Orbinati, 2015) อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนมองว่าแม้ข้อค้นพบจากการวิจัยอัตชาติพันธุ์วรรณนาจะไม่สามารถนำไปวางนัยทั่วไปในความหมายแบบครอบคลุมเฉกเช่นผลการวิจัยเชิงสถิติ แต่เชื่อว่าจะปราศจากคุณค่าในทางวิชาการหรือทางสังคม ในทางกลับกันจุดแข็งของงานวิจัยแนวนี้คือการเปิดพื้นที่ให้ผู้อ่านได้เข้าถึง “ความจริงเชิงลึก” (deep truth) ของมนุษย์ที่ไม่สามารถทำให้เป็นรูปธรรมได้ผ่านตัวเลขเชิงสถิติหรือแบบสอบถาม (Bochner, 2000) ซึ่งเมื่อถ่ายทอดอย่างจริงแท้และมีพลัง

ทางการเล่าเรื่อง เรื่องเล่าของปัจเจกสามารถเชื่อมโยงให้ผู้อ่านเกิดความเข้าใจตนเอง หรือ กระทั่งสังคมที่ตนอยู่ได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น

นอกจากนั้น ในทัศนะของผู้เขียนทางออกหนึ่งต่อข้อจำกัดด้านการวางนัยทั่วไป คือการเปลี่ยนเป้าหมายของงานวิจัยจาก “การอธิบายความจริงที่ใช้ได้กับคนหมู่มาก” ไปสู่ “การเชื่อเชิญให้ผู้อ่านเข้ามาตีความ ร่วมรู้สึกและไตร่ตรองร่วมกับผู้วิจัย” สิ่งที่สำคัญจึงไม่ใช่การสรุปผลเพื่อแทนตัวของกลุ่มคน แต่คือการเผยให้เห็นมิติของประสบการณ์มนุษย์ที่มักถูกละเลย โดยเฉพาะประสบการณ์ด้านใน เช่น ความเชื่อ ความหวัง ความปริแตกในชีวิตหรือความเป็นจริงเชิงจิตวิญญาณ ด้วยเหตุนี้แม้จะไม่สามารถอ้างอิงแบบสากลหรือใช้แทนบุคคลอื่นได้อย่างชัดเจน ผลการศึกษาจึงยังคงมีพลังในการวางนัยเชิงตีความ (interpretive generalization) ที่เปิดโอกาสให้ผู้อ่านนำไปใช้เป็นกรอบอ้างอิง (frame of reference) สำหรับเข้าใจตนเองหรือผู้อื่นในบริบทใกล้เคียงได้อย่างลึกซึ้ง

6) การยอมรับทางวิชาการ (Academic Acceptance) ระเบียบวิธีวิจัยแบบอัตตาธิปไตยวัฒนธรรมน่ายังคงถูกมองด้วยทัศนะที่เต็มไปด้วยความเคลือบแคลงสงสัย โดยเฉพาะในแวดวงวิชาการกระแสหลักซึ่งให้คุณค่ากับความเป็นภววิสัย (objectivity) และผลลัพธ์เชิงประจักษ์ (empirical evidence) เป็นสำคัญ แนวทางเช่นนี้มักไม่เปิดพื้นที่ให้กับงานวิจัยที่ผู้วิจัยและสิ่งที่ถูกวิจัยคือบุคคลคนเดียวกัน ซึ่งเป็นงานวิจัยที่ต้องอาศัยประสบการณ์ ความรู้สึกและการตีความของปัจเจกบุคคลเป็นหลัก (Van Maanen, 1988; Ellis & Bochner, 2000) ผู้เขียนมองว่าความไม่คุ้นชินต่อการทำงานวิจัยในลักษณะนี้กลายเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการยอมรับ โดยเฉพาะในบริบทที่ยังยึดโยงกับกรอบวิธีวิทยาแบบดั้งเดิม ความแปลกแยกระหว่างบทบาท "ผู้วิจัย" กับ "สิ่งที่ถูกวิจัย" ที่หลอมรวมเป็นหนึ่งเดียว เป็นประเด็นท้าทายที่มักนำไปสู่การตั้งคำถามเชิงวิชาการเกี่ยวกับความถูกต้องของกระบวนการวิจัย อย่างไรก็ตามโลกวิชาการร่วมสมัยได้เปิดพื้นที่ให้กับความหลากหลายทางระเบียบวิธีมากยิ่งขึ้น ส่งผลให้งานวิจัยแนวอัตตาธิปไตยวัฒนธรรมน่าย ค่อย ๆ ปรากฏตัวในฐานะเครื่องมือที่สามารถเข้าถึงความรู้บางประเภทที่ระเบียบวิธีแบบอื่นไม่สามารถเข้าถึงได้ เช่น ความจริงเชิงจิตวิญญาณ หรือความจริงร่วมทางอารมณ์ที่เกิดขึ้นระหว่างผู้เขียนและผู้อ่าน

ผู้เขียนมองว่าสิ่งสำคัญที่ทำให้งานวิจัยอัตตาธิปไตยวัฒนธรรมน่ายได้รับการยอมรับมากขึ้น คือความสามารถในการเชื่อมโยงผู้อ่านให้เข้าถึงความเป็นจริงทางอารมณ์ ความรู้สึกและความเข้าใจภายใน ซึ่งไม่อาจวัดหรือจำลองได้ด้วยกระบวนการวิจัยเชิง

ปริมาณ ความซื่อตรงต่อประสบการณ์ ความกล้าหาญในการเปิดเผยตนเอง และความสามารถในการถ่ายทอดเรื่องเล่าอย่างมีศิลปะ คือหัวใจสำคัญของการสร้างคุณค่าทางวิชาการในแนวทางนี้ โดยจากประสบการณ์ของผู้เขียนเองในฐานะนักหลักสูตรและการสอน การศึกษาปรากฏการณ์เชิงปัจเจกผ่านอัตชาติพันธุ์วรรณนาได้กลายมาเป็นจุดตั้งต้นของการออกแบบหลักสูตรและกระบวนการเรียนรู้ในบริบทวิชาชีพ เพื่อเปลี่ยนประสบการณ์เฉพาะของตนเองให้กลายเป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีคุณค่าสำหรับผู้อื่น เป็นการขยายผลจากความเข้าใจตนเองสู่การสร้างการเปลี่ยนแปลงในระดับชุมชนวิชาชีพและสังคมวงกว้าง

ข้อพิจารณาด้านจริยธรรมการวิจัย

การศึกษาวิจัยเชิงอัตชาติพันธุ์วรรณนานั้น แม้ว่าจะมุ่งเน้นที่ตัวผู้วิจัยเองเป็นตัวละครหลักในการสร้างเรื่องเล่าและการสะท้อนประสบการณ์เฉพาะตัว แต่กระนั้นการดำเนินงานในลักษณะนี้ยังคงต้องพิจารณาถึงจริยธรรมในการวิจัย (Ethics of the Self) อย่างรอบคอบและละเอียดถี่ถ้วน เนื่องจากงานวิจัยในลักษณะนี้มีลักษณะเฉพาะที่ผู้วิจัยต้องเปิดเผยตัวตนของตนเองผ่านเรื่องเล่าที่สะท้อนถึงความรู้สึก ความคิดและประสบการณ์ส่วนตัว ซึ่งสามารถมีทั้งผลกระทบในทางบวกและทางลบต่อผู้วิจัย (Ellis, Adams & Bochner, 2011) เนื่องจากงานวิจัยเชิงอัตชาติพันธุ์วรรณนาจะเกี่ยวข้องกับการเปิดเผย “ความเป็นตัวตน” ของผู้วิจัยอย่างชัดเจน จึงอาจนำไปสู่การวิพากษ์วิจารณ์จากสาธารณะเกี่ยวกับมุมมองหรือความคิดเห็นที่สะท้อนผ่านงานวิจัย

การเปิดเผยข้อมูลส่วนตัวและการสะท้อนถึงอารมณ์หรือประสบการณ์ที่มีความหมายส่วนตัวนั้นถือเป็นสิ่งที่ท้าทายทางจริยธรรมสำหรับผู้วิจัย ผู้วิจัยจำเป็นต้องมีความตระหนักรู้เกี่ยวกับ “ความเสี่ยง” ที่อาจเกิดขึ้นจากการเผยแพร่เรื่องราวส่วนตัว ไม่ว่าจะเป็นการเสี่ยงในด้านการเสียชื่อเสียง การเสื่อมเสียความน่าเชื่อถือในแวดวงวิชาการหรือการกระทบต่อความสัมพันธ์ในชุมชนที่อาศัยอยู่ ในแง่นี้ผู้วิจัยจึงต้องพิจารณาอย่างรอบคอบถึงขอบเขตในการเปิดเผยข้อมูลส่วนตัวและการแบ่งปันประสบการณ์ โดยอาจต้องทบทวนถึงระดับของความเสี่ยงที่สามารถยอมรับได้เพื่อลดผลกระทบต่อชีวิตส่วนตัวและการดำเนินชีวิตในทางปฏิบัติการสำรวจตัวเองและการตั้งคำถามกับความพร้อมที่จะรับความเสี่ยงนั้นเป็นสิ่งสำคัญที่ผู้วิจัยต้องทำอย่างใกล้ชิด

อีกแง่มุมที่ผู้วิจัยต้องคำนึงถึงคือความสัมพันธ์กับบุคคลหรือกลุ่มที่เกี่ยวข้องในงานวิจัยเชิงอัตชาติพันธุ์วรรณนา แม้ว่าการศึกษานั้นจะไปสู่ประสบการณ์ส่วนตัวของผู้วิจัย แต่ในบางกรณีอาจมีการนำเสนอรายละเอียดเกี่ยวกับบุคคลหรือกลุ่มอื่นๆ ที่มีความสัมพันธ์กับผู้วิจัย เช่น สมาชิกในครอบครัว เพื่อนหรือกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องในบริบททางสังคมหรือวัฒนธรรมที่ผู้วิจัยศึกษาด้วย การเปิดเผยข้อมูลเหล่านี้อาจก่อให้เกิดผลกระทบทั้งในด้านการเปิดเผยข้อมูลส่วนตัวของบุคคลอื่นหรือการทำให้บุคคลเหล่านั้นตกอยู่ในความเสี่ยงจากการเปิดเผยในงานวิจัย ดังนั้นผู้วิจัยจึงจำเป็นต้องพิจารณาอย่างละเอียดถึงวิธีการนำเสนอเรื่องเล่าเพื่อไม่ให้กระทบต่อบุคคลอื่น และควรให้ความสำคัญกับการคุ้มครองสิทธิและความเป็นส่วนตัวของบุคคลที่เกี่ยวข้องในงานวิจัย (Ellis & Bochner, 2000) หากจำเป็นต้องกล่าวถึงบุคคลที่เกี่ยวข้องอย่างเลี่ยงไม่ได้ การได้รับความยินยอมจากบุคคลที่ถูกนำเสนอในงานวิจัยและการรักษาความลับของข้อมูลส่วนตัวเป็นเรื่องที่สำคัญเพื่อหลีกเลี่ยงความขัดแย้งหรือผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากการวิจัย

นอกจากนี้ ความซื่อสัตย์และความจริงแท้ (Integrity and Authenticity) ต่อนิยามและความเป็นตัวตนของผู้วิจัยเป็นสิ่งสำคัญที่สุดในการทำงานวิจัยเชิงอัตชาติพันธุ์วรรณนา หากการนำเสนอเรื่องเล่าขาดจากความซื่อสัตย์หรือการบิดเบือนความจริงเพื่อให้สอดคล้องกับผลลัพธ์ที่คาดหวังหรือมีอิทธิพลจากภายนอก งานวิจัยดังกล่าวจะขาดความหมายและประโยชน์ในทางวิชาการและต่อการตระหนักรู้ของผู้วิจัยเอง การรักษาความจริงแท้ในเรื่องเล่าจึงไม่เพียงแต่เป็นหลักการทางจริยธรรม แต่ยังเป็นหัวใจสำคัญในการทำให้การศึกษานั้นมีคุณค่าและเป็นประโยชน์ในแง่ของการขยายขอบเขตความเข้าใจเกี่ยวกับตัวตนและบริบททางสังคม วัฒนธรรมและการเมืองที่เกี่ยวข้อง หากไม่มีความซื่อสัตย์ในงานวิจัย ผลการวิจัยอาจกลายเป็นเพียงบทละครที่ประดิษฐ์ขึ้นจากการสร้างสรรค์จินตนาการแทนที่จะเป็นการสะท้อนประสบการณ์จริงที่เกิดขึ้นในชีวิตของผู้วิจัย ซึ่งจะทำให้การวิจัยนั้นไร้ประโยชน์และไม่สามารถนำมาใช้เพื่อการพัฒนาองค์ความรู้ในแวดวงวิชาการได้

ในทัศนะของผู้เขียนความจริงแท้ไม่ใช่เพียงหลักจริยธรรม แต่คือหัวใจของงานอัตชาติพันธุ์วรรณนา เพราะการศึกษานั้นไม่ใช่เพื่อสร้าง “ภาพ” หรือ “เรื่องราวที่สมบูรณ์แบบ” แต่เพื่อเผยให้เห็นกระบวนการของความเป็นมนุษย์ในทุกมิติ ทั้งความเปราะบาง ความกลัว ความรัก ความเกลียด ความอิจฉาริษยา ความลัทธิเลสสียงหรือแม้แต่ความคลุมเครือที่ดำรงอยู่ภายใน เมื่อผู้วิจัยกล้าถอดบทบาททางสังคมลงชั่วคราวเพื่อหลุดจาก

ความเป็นมนุษย์คนหนึ่งอย่างเปิดเผย การศึกษานั้นจึงจะสามารถส่งต่อความรู้สึกและความเข้าใจอันลึกซึ้งไปยังผู้อ่านได้ ซึ่งตามที่คุณเขียนได้กล่าวไปแล้วในประเด็นข้อจำกัดของระเบียบวิธีว่า สิ่งหนึ่งที่จะช่วยให้สามารถตรวจสอบความซื่อสัตย์และความจริงแท้ของตนเองได้ คือการแลกเปลี่ยนกับบุคคลอื่นในชุมชนวัฒนธรรมเดียวกันหรือใกล้เคียงกัน เพราะการสะท้อนกลับจากผู้ที่เราสนใจบริบทเดียวกัน ไม่เพียงแต่จะช่วยให้มองเห็นมุมที่ตนเองอาจมองข้ามไป แต่ยังเป็นกระบวนการทางสังคมที่ช่วยยืนยันหรือท้าทายความจริงภายในอย่างอ่อนโยนและสร้างสรรค์ ทั้งนี้ไม่ใช่เพื่อให้ผู้วิจัยอัตตาธิพัตร์ธรรมชาติเปลี่ยนแปลงเนื้อหาให้เป็นที่ยอมรับ แต่เพื่อเป็นอีกกลไกหนึ่งในการยึดโยงเรื่องเล่ากลับสู่ความจริงแท้ที่มีชีวิตอยู่จริงในความทรงจำและจิตใจของผู้วิจัยอัตตาธิพัตร์ธรรมชาติเอง

บทส่งท้าย

งานเขียนฉบับนี้เป็นการนำเสนอเพียงส่วนหนึ่งของระเบียบวิธีวิจัยเชิงอัตตาธิพัตร์ธรรมชาติ ที่สะท้อนผ่านมุมมองและประสบการณ์ของผู้เขียนในฐานะนักวิจัยที่เลือกใช้ระเบียบวิธีนี้ในการศึกษาวิจัยของตนเอง ประสบการณ์ส่วนตัวในฐานะนักวิจัยที่ได้เลือกใช้งานวิจัยเชิงอัตตาธิพัตร์ธรรมานานี้ไม่เพียงแต่ช่วยสร้างความเข้าใจในประสบการณ์ส่วนตัวของผู้เขียนเองเท่านั้น แต่ยังทำให้ผู้เขียนสามารถสะท้อนถึงความท้าทายและคำถามที่เกี่ยวข้องกับระเบียบวิธีดังกล่าว ซึ่งยังคงเป็นที่ถกเถียงทั้งในแง่ของการยอมรับทางวิชาการ และการประยุกต์ใช้ในสภาพแวดล้อมทางวิชาการไทยที่มีข้อจำกัดในบางแง่มุม แม้ว่าระเบียบวิธีนี้จะยังอยู่ในกระบวนการพัฒนาและยังไม่ได้ได้รับการยอมรับในระดับที่เทียบเท่ากับระเบียบวิธีวิจัยแบบดั้งเดิม เช่น การวิจัยเชิงปริมาณหรือเชิงคุณภาพที่มีพื้นฐานทางทฤษฎีและหลักเกณฑ์ที่ชัดเจน แต่ความโดดเด่นของอัตตาธิพัตร์ธรรมาคือการยอมรับในความเป็นอัตวิสัยที่ไม่เพียงแต่เน้นการสังเกตและการวิเคราะห์ แต่ยังให้ความสำคัญกับการสะท้อนความเป็นตัวตนของผู้วิจัยเองในกระบวนการวิจัย

ความเป็นอัตวิสัยในงานวิจัยเชิงอัตตาธิพัตร์ธรรมาคือสิ่งที่ทำให้ระเบียบวิธีนี้มีความโดดเด่นและแตกต่างจากการวิจัยในรูปแบบอื่นๆ โดยเฉพาะการทำงานที่เกี่ยวข้องกับการสะท้อนและการสำรวจประสบการณ์ส่วนบุคคล ซึ่งแต่ละคนจะมีแนวทางในการนำเสนอและแสดงออกที่แตกต่างกันไป การเลือกใช้วิธีการนี้จึงไม่ได้มีจุดประสงค์เดียว ผู้วิจัยบางคนอาจเลือกที่จะใช้วิธีนี้เพื่อแปลงเสียงที่เคยถูกกดทับหรือถูกมองข้าม บางคนอาจต้องการบอกเล่าถึงเส้นทางของการค้นพบตนเองที่ซับซ้อนและท้าทาย ขณะที่บางคนอาจใช้

มันเป็นเครื่องมือในการบำบัดหรือเยียวยาอารมณ์และจิตใจจากประสบการณ์ชีวิตที่หนักหน่วง หรือแม้กระทั่งการใช้มันในการแบ่งปันประสบการณ์ที่ลึกซึ้งเพื่อให้ผู้อื่นได้รับรู้ ในทุกรูปแบบของการนำเสนอ ประสบการณ์เหล่านี้ไม่เพียงแต่เป็นข้อมูลที่สำคัญทางวิชาการ แต่ยังเป็นพื้นที่ที่เปิดโอกาสให้ผู้วิจัยได้สำรวจและทำความเข้าใจเกี่ยวกับตนเองและบริบทของตนในมิติต่างๆ ทั้งในระดับบุคคลและสังคม

แม้ว่าระเบียบวิธีอัตตาธิพินธุ์วรรณนาจะยังคงเป็นที่ถกเถียงในเชิงวิชาการ โดยเฉพาะในแวดวงวิจัยที่เน้นความเป็นภววิสัยและความน่าเชื่อถือที่ตรวจสอบได้จากแหล่งข้อมูลภายนอก แต่สิ่งที่ปฏิเสธไม่ได้ คือมันเปิดโอกาสให้กับเสียงของนักวิจัยในฐานะปัจเจกบุคคลได้แสดงออก ซึ่งเป็นการก่อให้เกิดความเท่าเทียมในพื้นที่ทางวิชาการ อัตตาธิพินธุ์วรรณนาไม่ได้เป็นแค่การถ่ายทอดข้อมูลหรือข้อเท็จจริง แต่เป็นการสะท้อนตัวตนของผู้วิจัยเองในฐานะที่เป็นมนุษย์คนหนึ่งที่มีอารมณ์ ความคิดและประสบการณ์ที่มีค่าต่อโลกภายนอก ซึ่งอาจเป็นสิ่งที่สะท้อนปัญหา ความท้าทายและความสวยงามของการใช้ชีวิตในสังคมและวัฒนธรรมที่เฉพาะเจาะจง

ผู้เขียนเชื่อมั่นว่าในแต่ละชีวิตของมนุษย์ล้วนมีเรื่องราวที่มีคุณค่าและความหมาย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องราวที่ถูกบอกเล่าหลายครั้งจนกลายเป็นความทรงจำที่สะท้อนความเป็นตัวตนหรือเป็นเหตุการณ์สำคัญที่เคยเป็นจุดเปลี่ยนในชีวิต หลายเรื่องราวเหล่านี้อาจถูกมองข้ามในฐานะข้อมูลที่ไม่สำคัญทางวิชาการ แต่จริง ๆ แล้วสิ่งเหล่านั้นล้วนมีศักยภาพในการกลายเป็นองค์ความรู้ที่ลึกซึ้งที่สามารถให้ความรู้ลึกและความเข้าใจในระดับที่คนอื่น ๆ ยังไม่เคยสัมผัส การใช้ระเบียบวิธีอัตตาธิพินธุ์วรรณนาจึงเป็นเครื่องมือที่มีพลังในการเปลี่ยนแปลงวิธีที่เรามองประสบการณ์และการตีความความหมายในชีวิตของเราเอง และเป็นเครื่องมือที่ทำให้เราไม่ต้องรอให้ใครมองเห็นคุณค่าของประสบการณ์เหล่านั้น แต่เป็นการที่เรากำหนดความหมายให้กับมันด้วยตัวเอง

สุดท้ายแล้วนั้นอัตตาธิพินธุ์วรรณนาจึงเป็นพื้นที่ที่เปิดโอกาสให้ทุกคนได้แสดงตัวตนและเสียงของตนเอง ไม่ว่าคุณจะเป็นใคร อยู่ที่ไหนหรือมีประสบการณ์ชีวิตอย่างไร ทุกเรื่องราวของคุณมีคุณค่าและสามารถแปรเปลี่ยนเป็นองค์ความรู้ที่นำไปสู่การเปิดโลกของการเข้าใจมนุษย์และสังคมในมุมมองที่กว้างขวางขึ้น การศึกษาผ่านอัตตาธิพินธุ์วรรณนาจึงเป็นดังสะพานเชื่อมโยงเสียงเหล่านั้นไปยังพื้นที่แห่งการตระหนักรู้ทางวิชาการที่มีความหมายและประโยชน์ต่อการพัฒนาองค์ความรู้ในเชิงลึกต่อไป

References

- Atkinson, P. (1997). Narrative turn in a blind alley? *Qualitative Health Research*, 7(3), 325–344. <https://doi.org/10.1177/104973239700700302>
- Chang, H. (2005). Self-narratives for Christian multicultural educators: A pathway to understanding self and others. *A Journal of the International Community of Christians in Teacher Education*, 1(1). Retrieved March 10, 2025, from <https://www.researchgate.net/publication/238086361>
- Chang, H. (2008). *Autoethnography as method*. Walnut Creek, CA: Left Coast Press. https://www.academia.edu/1244871/Autoethnography_as_method
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches* (2nd ed.). Sage Publications.
- Crites, S. (1971). The narrative quality of experience. *Journal of the American Academy of Religion*, 39(2), 291–311.
- Ellis, C., & Bochner, A. P. (1994). Autoethnography, personal narrative, reflexivity. In N. Denzin & Y. Lincoln (Eds.), *Handbook of qualitative research* (pp. 173–189). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Ellis, C., & Bochner, A. P. (2000). Autoethnography, personal narrative, reflexivity: Researcher as subject. In N. Denzin & Y. Lincoln (Eds.), *Handbook of qualitative research* (2nd ed., pp. 733–768). London: Sage.
- Ellis, C., Adams, T. E., & Bochner, A. P. (2011). Autoethnography: An overview. *Historical Social Research / Historische Sozialforschung*, 36(4), 273–290. <http://www.jstor.org/stable/23032294>
- Florio-Ruane, S. (2001). *Teacher education and the cultural imagination*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Frank, A. W. (1995). *The wounded storyteller: Body, illness, and ethics*. Chicago: University of Chicago Press.
- Jackson, M. (1995). *At home in the world*. Durham, NC: Duke University Press.

- Jerling, P. (2024). My journey of personal transformation: An autoethnographic perspective on the meaning I ascribe to my lived experiences of music and imagery (MI) training during the COVID-19 pandemic. *Religions*, 15(1), 46. <https://doi.org/10.3390/rel15010046>
- Kachanov, U. (2000). *Nashalo sociologi* [In Russian]. SPb: Aleyja.
- Mukdawijitra, Y. (2005). *Reading "community culture": Rhetoric and politics of ethnography in the community culture approach* [In Thai]. Bangkok: Fah Diew Kan.
- Orbinati, A. G. (2015). *Spirituality and learning: An exploration into the understanding of spirituality in adult education* (Graduate thesis, Graduate College). <https://cornerstone.lib.mnsu.edu/etds/450/>
- Raktangam, H. (2022). *Self and the other(ed): Narratives from the field of art therapist* [In Thai]. Nakhon Pathom: Center for Contemplative Education, Mahidol University.
- Rogozin, D. M. (2015). *Kak rabotajet avtoetnografija?* [How does autoethnography work?] [In Russian]. *Sociologicheskoje obozrenije*, 14(1), 224–273. Retrieved March 10, 2025, from <https://cfjournal.hse.ru/index.php/sociologica/article/view/85>

ข้ามพรมแดนศาสตร์: แนวทางการบูรณาการเศรษฐศาสตร์และ ภูมิศาสตร์เพื่อสร้างจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และภาวะพลเมืองโลก

Crossing Disciplinary Boundaries: Integrating Economics and Geography to Foster Historical Consciousness in Local History and Global Citizenship

เด่นพงษ์ แสนคำ¹ และ ณัฐพล มีแก้ว²

Denpong Saenkum & Nattapon Meekaew

Received: April 17, 2025/ Revised: May 30, 2025/ Accepted: June 24, 2025

บทคัดย่อ

บทความนี้นำเสนอแนวทางการบูรณาการเศรษฐศาสตร์และภูมิศาสตร์เข้ากับการสอนประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์และความเข้าใจในความเป็นอื่น ผู้เขียนวิเคราะห์ข้อถกเถียงเกี่ยวกับเป้าหมายของการสอนประวัติศาสตร์และเสนอกรอบแนวคิดเรื่องจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ของ Jörn Rüsen (2004) เพื่อออกแบบการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงอดีต ปัจจุบัน และอนาคตอย่างมีความหมาย บทความนี้ได้นำเสนอตัวอย่างการออกแบบหลักสูตรที่บูรณาการเศรษฐศาสตร์และภูมิศาสตร์เข้ากับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ทั้งในแง่ของการศึกษาท้องถิ่นของผู้เรียนและท้องถิ่นอื่น ๆ ที่หลากหลาย เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนตระหนักถึงความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ผู้คน และระบบเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา ข้อเสนอแนวทางดังกล่าวมีนัยสำคัญต่อการปฏิรูปการศึกษาประวัติศาสตร์ โดยเปลี่ยนจากการสอนแบบท่องจำและปลูกฝังอุดมการณ์ชาตินิยมไปสู่การพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ การสร้างความ

¹ อาจารย์ คณะสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยขอนแก่น (Lecturer, Faculty of Interdisciplinary Studies, Khon Kaen University), E-mail: densan@kku.ac.th

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น (Assistant Professor, Faculty of Education, Khon Kaen University), E-mail: nattame@kku.ac.th

เข้าใจในบริบทที่ซับซ้อน และการเตรียมผู้เรียนให้เป็นพลเมืองโลกที่เข้าใจรากเหง้าของตนเองและเคารพความหลากหลายทางวัฒนธรรม กระบวนทัศน์ใหม่นี้ไม่เพียงแต่มุ่งสร้างความรู้ทางประวัติศาสตร์ แต่ยังมุ่งหวังให้ผู้เรียนสามารถเชื่อมโยงความรู้สู่การพัฒนาชุมชนและสังคมอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น การสอนประวัติศาสตร์ จิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ การคิดทางประวัติศาสตร์ พลเมืองโลก

Abstract

This article presents an approach to integrating economics and geography into local history teaching, with the aim of fostering historical consciousness and an understanding of otherness. The authors analyze ongoing debates surrounding the objectives of history education and propose Jörn Rüsen's (2004) framework of historical consciousness as consciousness as a basis for designing learning that meaningfully connects past, present, and future. The article offers examples of curriculum design that integrate economics and geography with local history, both on students' own locality and on diverse others. This approach aims, to promote awareness of the dynamic relationships between space, people, and economic systems over time. The proposed model carries significant implications for history education reform, shifting from rote learning and nationalist ideology cultivation to developing critical analytical skills, understanding, and preparing learners to become global citizens who understand their own roots and respect cultural diversity. Ultimately, this new paradigm not only seeks to build historical knowledge but also aspires to empower learners to

apply this knowledge in pursuit of sustainable community and social development

Keywords: Local History, Teaching History, Historical Consciousness, Historical Thinking, Global Citizenship

บทนำ: ข้อถกเถียงเรื่องเป้าหมายของการสอนประวัติศาสตร์

การศึกษาประวัติศาสตร์ถือเป็นองค์ประกอบสำคัญในหลักสูตรสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ซึ่งเป็นรายวิชาที่บรรจุอยู่ในภาคการศึกษาบังคับสำหรับผู้เรียนทุกคนในระบบการศึกษาของประเทศ ทิศทางการจัดการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ในปัจจุบันส่วนใหญ่มุ่งเน้นการถ่ายทอดเนื้อหาเพื่อการจดจำและปลูกฝังความตระหนักในอุดมการณ์ชาตินิยมแก่ผู้เรียน (Chotirom, S., & Tosila, 2021, p. 17) ถึงแม้ว่าจะมีความพยายามในการปรับรูปแบบจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง แต่กระนั้น ก็ยังไม่พบการเปลี่ยนแปลงผลลัพธ์การเรียนรู้ต่อผู้เรียนอย่างเป็นรูปธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการสอนที่ทำให้ผู้เรียนมองเห็นความสำคัญของประวัติศาสตร์ที่สัมพันธ์กับตนเอง ด้วยเหตุนี้ครูผู้สอนควรมีการสอนที่เน้นแนวทางการประเมินความสำคัญทางประวัติศาสตร์ที่เป็นระบบให้นักเรียนมองเห็นอย่างชัดเจน (Levstik, 2008; Bergman, 2020) โดยกำหนดวัตถุประสงค์ให้ผู้เรียนเห็นว่าเป้าหมายของการเรียนประวัติศาสตร์คือการมองเห็นความสัมพันธ์ของอดีตกับปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม เมื่อวิเคราะห์วัตถุประสงค์ของการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ในระดับที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น นักวิชาการอย่าง M. J. Molteno (1971) ได้นำเสนอประเด็นสำคัญ 4 ประการ ประกอบด้วย (1) การจัดการเรียนการสอนประวัติศาสตร์เพื่อวัตถุประสงค์ด้านการวัดและประเมินผล (2) การจัดการเรียนการสอนประวัติศาสตร์เพื่อสร้างความเข้าใจและปลูกฝังศรัทธาต่ออุดมการณ์ (3) การจัดการเรียนการสอนประวัติศาสตร์เพื่อความเข้าใจสภาวะการณ์ปัจจุบัน และ (4) การจัดการเรียนการสอนประวัติศาสตร์เพื่อให้เกิดความเข้าใจในพลวัตของกระบวนการทางประวัติศาสตร์ องค์ประกอบทั้ง 4 ประการนี้อาจจำแนกได้เป็นการสอนประวัติศาสตร์ที่เน้นการจดจำเนื้อหา การปลูกฝังอุดมการณ์ และการพัฒนาทักษะการตีความหลักฐานทางประวัติศาสตร์ (Rautiainen, et al., 2019, p. 303) ประเด็นที่ควรพิจารณาในเชิงวิพากษ์ต่อไปก็คือ การจัดการเรียนการสอนที่มุ่งเน้นวัตถุประสงค์ข้างต้นมี

ความเพียงพอและสอดคล้องกับความต้องการของบริบทสังคมปัจจุบันหรือไม่ และวัตถุประสงค์ใดควรได้รับการให้ความสำคัญสูงสุดในการจัดการศึกษาทางประวัติศาสตร์ จากคำถามเหล่านี้ นักวิชาการหลายท่านได้นำเสนอมุมมองว่า ทักษะเชิงประจักษ์ในการจดจำเนื้อหาเพื่อวัตถุประสงค์ด้านการวัดและประเมินผลมีนัยสำคัญน้อยกว่าการพัฒนาความเข้าใจเชิงลึกเกี่ยวกับเนื้อหาและกระบวนการวิธีทางประวัติศาสตร์ (Rautiainen, et al., 2019, p. 303) ด้วยเหตุนี้แล้ว การจัดการเรียนการสอนประวัติศาสตร์จึงควรมุ่งเน้นการสร้าง ความเข้าใจที่ลึกซึ้งและเป็นระบบต่อองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์และ พัฒนาการเชิงประวัติศาสตร์ในหลากหลายบริบทและมิติเวลา

เป้าหมายของการสอนประวัติศาสตร์ข้างต้นนี้ โดยรวมก็คือ (1) เพื่อที่จะให้นักเรียนมีความรักชาติ (love their country) และ (2) เพื่อให้เข้าใจอดีตของตนเอง (understand their past) การสอนแบบแรกอาจเรียกว่าการสอนประวัติศาสตร์แบบโรแมนติก (Romanticism) ส่วนการสอนแบบหลังเป็นการสอนประวัติศาสตร์แบบแสงสว่างทางปัญญา (Enlightenment) ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการและยุคแสงสว่างปัญญา (Carretero, 2011) อันให้ความสำคัญยิ่งกัยศักยภาพในการคิดของมนุษย์บนพื้นฐานของวิทยาศาสตร์ แต่ว่าการสอนแบบนี้ก็มีรูปแบบและเป้าหมายที่ถูกกำหนดไว้ชัดเจนว่าจะต้องสอนอย่างไรและเรียนรู้วิธีการทางประวัติศาสตร์แบบไหนจึงจะมีความน่าเชื่อถือ และสุดท้ายก็ได้คำตอบว่าต้องอาศัยแนวทางของกระบวนการทางเหตุผลในยุคแสงสว่างทางปัญญานั้นเอง

เมื่อไม่นานมานี้ แวดวงการศึกษาประวัติศาสตร์ได้ให้ความสนใจอย่างมากต่อแนวคิดที่เรียกว่า “การคิดเชิงประวัติศาสตร์” หรือ “การให้เหตุผลทางประวัติศาสตร์” ซึ่งมีจุดมุ่งหมายสำคัญเพื่อส่งเสริมความสามารถในการคิดเชิงวิพากษ์เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ในหมู่ นักเรียน (Sakki & Pirttilä-Backman, 2019, p. 66) อย่างไรก็ตาม แม้จะมีความพยายามในการสอนประวัติศาสตร์เชิงวิพากษ์ แต่การสอนประวัติศาสตร์ในฐานะเครื่องมือเพื่อสร้างความรักชาติและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของรัฐชาติยังคงดำรงอยู่และแพร่หลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทของ “รัฐอิสระใหม่ที่อยู่ระหว่างกระบวนการสร้างชาติ” (Carretero, 2011) ส่งผลให้การสอนประวัติศาสตร์ยังคงหมุนเวียนอยู่รอบแนวคิดเรื่อง “ชาติ” “ชาติพันธุ์” และ “เชื้อชาติ” อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ และก้าวไม่พ้นไปจากการสอนประวัติศาสตร์เพื่อรัฐชาติ

อย่างไรก็ดีงานศึกษาของ Sakki & Pirttilä-Backman (2019) ชี้ว่านักวิชาการได้ก้าวไปมากกว่าการสอนประวัติศาสตร์แบบที่ผู้เขียนได้กล่าวไปทั้งหมดข้างต้น คือ ก้าวไปมากกว่าการสอนให้รักชาติ เข้าใจอดีต และทำประวัติศาสตร์ตามขั้นตอนและกระบวนการแล้วปรับเปลี่ยนเส้นทางการสอนประวัติศาสตร์เสียใหม่เพื่อให้ก้าวเข้าสู่การสอนประวัติศาสตร์ด้วยการสร้าง “จิตสำนึกทางประวัติศาสตร์” (historical consciousness) ของนักเรียน โดยจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ที่ว่านี้ก็คือการคิดว่อดีต ปัจจุบัน และอนาคตเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงกัน (Ahonen, 2005) สิ่งนี้เป็นมากกว่าการสอนประวัติศาสตร์ที่เป็นไปเพื่อเข้าใจอดีตและเป็นไปเพื่อให้เกิดการรักชาติ ซึ่งสามารถกระทำได้ด้วยการส่งเสริมฝึกฝนให้นักเรียนตีความเอกสารต้นฉบับปฐมภูมิ การเรียนประวัติศาสตร์ผ่านภาพยนตร์ การศึกษาประวัติศาสตร์บอกเล่า และปัจจัยอื่น ๆ ประกอบเข้ากัน นักวิชาการบางคนยังเสนอให้เห็นความสำคัญของการศึกษาจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์เอาไว้ว่า การศึกษาจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์เผยให้เห็นถึงความแพร่หลายของอดีตที่ฝังอยู่ในสังคมและวัฒนธรรมร่วมสมัย (Clark, & Grever, 2018, p. 117) ซึ่งเป็นการถ่ายทอดเรื่องราวที่เชื่อมต่อกันและแนบสนิระหว่างอดีตกับปัจจุบันได้ สิ่งนี้จึงเป็นมากกว่าการช่วยให้เราเข้าใจว่าผู้คนเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์อย่างไรหรือพวกเขารู้จักประวัติศาสตร์ได้ดีแค่ไหน แต่เป็นการเชื่อมต่อดีต่กับปัจจุบันและวาดภาพอนาคตของพวกเขาได้ด้วย เช่นงานศึกษาของ McCully (2012) ที่ชี้ว่าการสอนประวัติศาสตร์ด้วยเป้าหมายและวิธีการที่หลากหลายมีผลกระทบเชิงบวกต่อความคิดของนักเรียนโดยเฉพาะการสอนประวัติศาสตร์ด้วยการมีส่วนร่วมกับประวัติศาสตร์บอกเล่า ซึ่งเป็นการเล่าเรื่องผ่านรูปแบบต่าง ๆ ให้เห็นวิถีชีวิตอันต่อเนื่องและแปรเปลี่ยนอยู่เสมอ และสิ่งนี้ก็มีความสำคัญในแง่ที่ว่า มันจะก่อให้เกิดพลังสำคัญในการมีจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์อันมีเป้าหมายสูงสุดที่ความเข้าใจความเชื่อมต่ออันหลากหลายเข้าด้วยกัน

จากประเด็นดังกล่าว การสอนประวัติศาสตร์เพื่อให้เกิดสำนึกทางประวัติศาสตร์ถือเป็นประเด็นสำคัญยิ่งสำหรับการเรียนการสอน เนื่องจากเป็นกระบวนการเรียนรู้ประวัติศาสตร์แห่งตนเอง ที่เชื่อมโยงอย่างต่อเนื่องจากอดีตสู่ปัจจุบัน มากกว่านั้น สำนึกทางประวัติศาสตร์ยังช่วยให้เรามองเห็นและเข้าใจผู้อื่นโดยพิจารณาบริบทและอัตลักษณ์ของพวกเขาที่เชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ อย่างไรก็ตาม การสอนประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา ยังคงใช้เป็นเครื่องมือสร้างรัฐชาติ โดยเฉพาะหลักสูตรแกนกลางการศึกษา พ.ศ. 2551 ที่เน้นการศึกษาวิธีการทางประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์ไทยเป็นหลัก และแม้จะมี

ประวัติศาสตร์สากลแต่ก็เป็นเพียงการศึกษาผิวเผิน ยังไม่สามารถส่งเสริมการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ของผู้อื่นในระดับท้องถิ่นอย่างแท้จริง

เพื่อให้การสอนประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเกิดประสิทธิผลอย่างแท้จริง จำเป็นต้องบูรณาการองค์ความรู้จากศาสตร์อื่น โดยเฉพาะเศรษฐศาสตร์และภูมิศาสตร์ ทั้งนี้เพราะประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมิได้เป็นเพียงเรื่องราวของเหตุการณ์ในอดีตของชุมชนหนึ่งเท่านั้น หากแต่เป็นผลลัพธ์ของความสัมพันธ์เชิงซ้อนระหว่างผู้คน สภาพแวดล้อม และโครงสร้างทางเศรษฐกิจในแต่ละช่วงเวลา โดยภูมิศาสตร์ทำหน้าที่ในการให้บริบทของพื้นที่ ซึ่งสะท้อนความเฉพาะของแต่ละท้องถิ่น ส่วนเศรษฐศาสตร์ช่วยให้เข้าใจระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับทรัพยากรและการจัดสรรผลประโยชน์ เช่น วิธีการผลิต การแลกเปลี่ยน และการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจในระดับจุลภาค ดังนั้นบทความนี้จะนำเสนอว่า การสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์ที่แท้จริงต้องเปิดพื้นที่ให้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นผ่านการบูรณาการร่วมกับศาสตร์อื่น โดยเฉพาะเศรษฐศาสตร์และภูมิศาสตร์ซึ่งเป็นพื้นฐานหลักทางความรู้ในการก่อตัวของอัตลักษณ์ท้องถิ่นผ่านกาลเวลาทางประวัติศาสตร์ หลักสูตรในโรงเรียนจึงจำเป็นต้องแสวงหาแนวทางการสอนประวัติศาสตร์ท้องถิ่นแบบบูรณาการ โดยบทความนี้จะนำเสนอแนวทางการบูรณาการระหว่างเศรษฐศาสตร์กับภูมิศาสตร์เพื่อนำไปสู่สำนึกทางประวัติศาสตร์ที่มีความหมาย นอกจากนี้ยังมุ่งเสริมสร้างการตระหนักรู้ภาวะพลเมืองโลกไม่เพียงเฉพาะชุมชนของตนเอง แต่รวมถึงการสร้างความเข้าใจชุมชนท้องถิ่นอื่น ๆ โดยบทความจะนำเสนอสาระสำคัญใน 4 ส่วน ได้แก่ 1) เป้าหมายและความสำคัญของหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่น 2) การบูรณาการระหว่างเศรษฐศาสตร์กับภูมิศาสตร์ในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น 3) ข้อเสนอการประยุกต์ใช้แนวคิดจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ในการออกแบบการเรียนการสอน และ 4) บทวิเคราะห์การเชื่อมโยงประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของตนเองสู่ความเป็นพลเมืองโลกเพื่อเข้าใจผู้อื่น ดังนี้

เป้าหมายและความสำคัญของหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

ในการอธิบายความหมายและขอบข่ายของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นข้างต้น มาจากความคิดของ Wongwan (2019, p. 29) ที่นำเสนอมุมมองอันน่าสนใจต่อประวัติศาสตร์ท้องถิ่นว่าเป็นการศึกษาที่ยึดพื้นที่เป็นศูนย์กลาง โดยใช้ “จุดเปลี่ยน” ของท้องถิ่นเป็นเกณฑ์ในการแบ่งยุคสมัย ซึ่งทำให้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นกลายเป็นเรื่องราวของการสร้างอัตลักษณ์เฉพาะของแต่ละพื้นที่ ซึ่งสามารถบอกเล่าและสร้างสรรค์เรื่องราวของตนเองได้ โดย

ใช้ “ลุ่มแม่น้ำ” และ “ชาติพันธุ์” เป็นแกนหลักในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของผู้คนที่มีความหลากหลายและสะท้อนความเสมอภาคระหว่างกลุ่มคนในท้องถิ่น

คำนิยามของ Wongwan (2019) มีความน่าสนใจตรงที่ชี้ให้เห็นว่าประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเป็นประวัติศาสตร์ที่มีความเฉพาะตัว โดยเฉพาะที่ถูกกำหนดโดยสองปัจจัยหลัก คือ “ลุ่มน้ำ” ในฐานะบริบทเชิงพื้นที่ และ “ชาติพันธุ์” ในฐานะผู้สร้างและมีปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจึงเป็นเรื่องราวของชาติพันธุ์ที่ดำรงชีวิตและมีความสัมพันธ์ในกลุ่มน้ำหนึ่ง ๆ มุมมองนี้สอดคล้องกับ Kammen & Wilson (2012) ที่นิยามประวัติศาสตร์ท้องถิ่นว่าเป็นการศึกษาประวัติศาสตร์ในบริบทภูมิศาสตร์เฉพาะ โดยเน้นไปที่ชุมชนขนาดเล็กผ่านการศึกษาเหตุการณ์ในอดีตและกลุ่มคนในพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ที่กำหนดประวัติศาสตร์นั้น นอกจากนี้ในหนังสือของ Kammen ชื่อ “On Doing Local History” ยังอธิบายขอบข่ายที่กว้างมากขึ้นของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นว่า

“แม้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจะถูกกำหนดขอบเขตที่จุดเน้นทางภูมิศาสตร์ก็ตาม แต่สาขาของการศึกษาค้นคว้าเป็นสาขาที่กว้างขวาง ซึ่งรวมถึงประวัติศาสตร์ทางการเมือง สังคม และเศรษฐกิจของชุมชน รวมถึงประวัติศาสตร์ทางศาสนาและทางปัญญาความคิด ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นยังเป็นพื้นที่ของการตรวจสอบหาการตอบโต้ของปัจเจกบุคคลแต่ละคนที่มีต่อเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์และเป็นพื้นที่สำหรับฝึกฝนการสืบสวนข้อมูลประชากร...ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นช่วยให้เราสามารถมองดูการวางผังเมืองและสถาปัตยกรรมภายในชุมชนท้องถิ่นรวมถึงเรียกร้องให้เราศึกษาว่าเราใช้ชีวิตในอดีตอย่างไรในสถานที่เฉพาะที่เรียกว่าท้องถิ่นแห่งนี้ และให้โอกาสในการศึกษาชีวประวัติของกลุ่ม ผู้นำ ความมีใจรักเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน อาชญากรรม และเพศ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นคือการศึกษาว่าใครยังคงอยู่ในชุมชนและใครออกไปแล้วและออกไปทำไม”

(Kammen, 2003, p. 4-5)

จากคำอธิบายข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมีจุดตั้งต้นที่พื้นที่ทางกายภาพ ซึ่งเป็นพื้นที่รวมตัวของสรรพสิ่งที่หลากหลาย อาทิ ประชากร วัฒนธรรม สถาปัตยกรรม เศรษฐกิจ และวิถีชีวิต มิใช่เพียงเรื่องเล่าผิวเผินของพื้นที่ หากแต่เป็น

การศึกษาเชิงลึกที่สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ สภาพแวดล้อม และวัฒนธรรมในระดับชุมชนเพื่อแสวงหาความเข้าใจอย่างรอบด้านเกี่ยวกับอัตลักษณ์ของแต่ละท้องถิ่น ดังที่ Metarikanon (2005, p. 15) ชี้ให้เห็นว่า การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจะช่วยทำให้ภาพของสังคมในระดับจุลภาคชัดเจนขึ้น และสามารถสร้างภาพรวมแห่งอดีตของสังคมได้อย่างสมบูรณ์ด้วยการประกอบกันขึ้นจากประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่หลากหลายองค์ประกอบ ด้วยเหตุนี้วิธีการศึกษาจึงมักใช้แนวทางสหสาขาวิทยาการเพื่อให้ได้มาซึ่งองค์ความรู้ที่ครอบคลุมและลุ่มลึก

จากที่กล่าวมาข้างต้นจึงเพียงพอที่จะสรุปได้ว่า ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเป็นการศึกษาที่มีความหมายเกินกว่าเรื่องราวอดีตของพื้นที่หนึ่ง ๆ และยังเป็นการวิเคราะห์เชิงลึกที่เน้นความเชื่อมโยงระหว่างพื้นที่ ประชากร วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และโครงสร้างทางสังคมภายในชุมชน เพื่อให้เห็นพัฒนาการของชุมชนท้องถิ่นรวมถึงความสัมพันธ์ของตัวแปรต่าง ๆ ในองค์ประกอบของชุมชนท้องถิ่นที่ทำให้เกิดพัฒนาการทางสังคมในยุคสมัยต่าง ๆ ที่มีจุดเปลี่ยนสำคัญ ๆ การศึกษาดังกล่าวจำเป็นต้องมีขอบเขตและเป้าหมายที่ชัดเจน เพื่อก่อประโยชน์สูงสุดต่อการเรียนรู้ของทั้งนักเรียนและชุมชน โดยมุ่งหวังให้เกิดความเข้าใจอย่างรอบด้านและมีความหมายต่อพลวัตของท้องถิ่น โดยสามารถแบ่งออกเป็นประเด็นหลักดังที่แสดงไว้ในตารางที่ 1

Table 1 แสดงการจัดหมวดหมู่ของประเด็นหลักและเป้าหมายรองของการศึกษาประวัติศาสตร์

ลำดับ	ประเด็นหลัก	เป้าหมายรอง
1	การเข้าใจรากเหง้าของชุมชนผ่านรอบคอบคิดทางสังคมศาสตร์	1. ส่งเสริมให้ผู้เรียนตระหนักถึงความสำคัญของประวัติศาสตร์ในท้องถิ่นของตนเอง 2. สร้างความเข้าใจเกี่ยวกับวิวัฒนาการของชุมชนผ่านยุคสมัยต่าง ๆ 3. ให้ผู้เรียนสามารถอธิบายปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชน เช่น การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม
2	การสร้างอัตลักษณ์และความภาคภูมิใจในท้องถิ่น	1. ช่วยให้ผู้เรียนเห็นถึงความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น 2. สนับสนุนให้เกิดความภาคภูมิใจในรากเหง้าของตนเองและตระหนักถึงความหลากหลายทางวัฒนธรรม 3. กระตุ้นให้เกิดการอนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรมท้องถิ่น เช่น เทศกาลประจำปี ศิลปะพื้นบ้าน และภาษาท้องถิ่น

ลำดับ	ประเด็นหลัก	เป้าหมายรอง
3	การบูรณาการกับศาสตร์อื่นเพื่อสร้างความเข้าใจประวัติศาสตร์ท้องถิ่น	1. นำเอาแนวคิดจากวิชาสังคมศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ ภูมิศาสตร์ และวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อมมาผสมผสานในการศึกษา 2. ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประวัติศาสตร์ท้องถิ่นกับเศรษฐกิจของชุมชน เช่น การพัฒนาอุตสาหกรรมหรือเกษตรกรรมในแต่ละยุค 3. วิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมที่มีผลต่อการดำรงชีวิตของผู้คนในท้องถิ่น
4	การพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์และการมีส่วนร่วมของชุมชน	1. ส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์ เช่น เอกสารโบราณ วัตถุทางโบราณคดี และประวัติศาสตร์บอกเล่าในการวิเคราะห์เหตุการณ์ในอดีต 2. กระตุ้นให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมกับชุมชนผ่านกิจกรรมทางประวัติศาสตร์ เช่น การสัมภาษณ์ผู้สูงอายุ การทำโครงการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น 3. ส่งเสริมความเข้าใจเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองและบทบาทของแต่ละบุคคลในการสืบสานและพัฒนาท้องถิ่นของตน

ที่มา: การสังเคราะห์ของผู้เขียนจากการทบทวนวรรณกรรม

หลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมีความสำคัญในการสร้างความเข้าใจที่ลึกซึ้งเกี่ยวกับอดีตของชุมชนและเชื่อมโยงความรู้ดังกล่าวกับปัจจุบันและอนาคต นอกจากนี้จะเป็นเครื่องมือในการศึกษาความเป็นมาของพื้นที่หนึ่ง ๆ แล้ว ยังเป็นแนวทางในการเสริมสร้างอัตลักษณ์ท้องถิ่นอย่างลึกซึ้งผ่านการเรียนรู้ความเป็นมาของสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจของพื้นที่ และพร้อมกันนี้ยังมีส่วนสำคัญในการปลูกฝังความเป็นพลเมืองที่ดีให้กับเยาวชนในฐานะที่พวกเขาจะสร้างความเข้าใจและการตระหนักรู้ต่อวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างเข้าใจถึงความเป็นมา และการพยายามสร้างความรู้ทางประวัติศาสตร์ด้วยการบูรณาการประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเข้ากับศาสตร์อื่น ๆ อาจส่งผลทำให้เกิดการเรียนรู้ที่ครอบคลุมและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้จริงทั้งในแง่ของการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมและการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนได้ อย่างไรก็ตามผู้เขียนเห็นว่าประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมีส่วนช่วยให้เกิดความเข้าใจ “ตนเอง” และ “ผู้อื่น” มากกว่าที่จะเป็นแกนหลักของการหลอมรวมให้เป็นหนึ่งเดียวแบบประวัติศาสตร์ชาติ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นนั้น นอกจากจะสร้างให้เกิดการเข้าใจรากเหง้าของชุมชน และสร้างอัตลักษณ์และความภาคภูมิใจในท้องถิ่นแล้ว หน้าที่อีกอย่างหนึ่งของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นก็คือ การขยายอาณาบริเวณของการมองเห็นสิ่งต่าง ๆ ให้กว้างขึ้น ซึ่งในที่นี้ก็คือการทำให้เรามองเห็นความเป็นตัวตน อัตลักษณ์ และเบื้องหลังของผู้อื่นในท้องถิ่นอื่นได้อย่างเข้าใจ หนึ่งในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่สำคัญมาก ๆ คือ

ท้องถิ่นในหลากหลายมิติที่มักจะขาดหายไป การศึกษาความเป็นมาของท้องถิ่นอื่น ๆ จะช่วยสร้างความเข้าใจและสลายความขัดแย้งระหว่างกลุ่มได้ เพราะการเล่าเรื่อง (Storytelling) และการศึกษาประสบการณ์ของผู้อื่นผ่านประวัติศาสตร์และสังคมเป็นวิธีที่มีประสิทธิภาพในการกระตุ้นความเห็นอกเห็นใจ (Empathy) ซึ่งสามารถนำไปสู่ผลลัพธ์ที่ดีขึ้นในด้านความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม (Batson & Ahmad, 2009; Bar-On & Kassem, 2004; Hammack, & Pilecki, 2012) และมากกว่านั้นเราจำเป็นต้องแสวงหาวิธีการในการสร้างความเข้าใจผู้อื่นที่ต่อยอดจากการเล่าเรื่องได้อย่างน่าสนใจ โดยใช้การเล่าเรื่องเป็นจุดตั้งต้น

ดังนั้นหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจึงมีความสำคัญในการช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจรากเหง้าของชุมชน ส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่น และพัฒนาทักษะวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะการเล่าเรื่องและการศึกษาเชิงประสบการณ์ของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอื่น ๆ ที่มีใช้องตนเอง ซึ่งเป็นแนวทางสำคัญที่ช่วยเสริมสร้างความเข้าใจและความเห็นอกเห็นใจจากภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ที่ก่อตัวขึ้นมาเป็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม นำไปสู่ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มที่ดีขึ้นและสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการลดความขัดแย้งทางสังคม การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจึงต้องมุ่งสร้างทั้งจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์และความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น เพื่อสร้างพลเมืองโลกในปัจจุบันและอนาคต โดยไม่ลืมนำพิจารณา “พื้นที่” ทางภูมิศาสตร์และวัฒนธรรม รวมถึงประวัติศาสตร์การต่อสู้ทางชนชั้นและการเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตตามแนวทางมาร์กซิสต์ หรือ “ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ” ที่จะช่วยสร้างความเข้าใจต่อประวัติศาสตร์ท้องถิ่นได้อย่างลึกซึ้ง ด้วยเหตุนี้ผู้เขียนจึงมองว่ากระบวนการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นควรผนวกประสานกับศาสตร์อื่น ซึ่งการผนวกผสานนี้มีใช้ความพยายามของเรา แต่เป็นไปโดยตัวมันเอง โดยเฉพาะภูมิศาสตร์และเศรษฐศาสตร์ดังที่ Delgado, Romero, & Mignolo (2000) ชี้ให้เห็นว่าเศรษฐกิจและภูมิศาสตร์เป็นองค์ประกอบสำคัญที่ส่งผลต่อการกำหนดโครงสร้างของประวัติศาสตร์ท้องถิ่น การเข้าใจประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจึงไม่แยกขาดจากแนวทางสหสาขาวิชาโดยเฉพาะภูมิศาสตร์และเศรษฐศาสตร์ที่ช่วยให้เราเข้าใจประวัติศาสตร์ท้องถิ่นหรือชุมชน และการเข้าใจนี้นำไปสู่การออกแบบหลักสูตรที่มีเป้าหมายหลักในการสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์และความเห็นอกเห็นใจต่อผู้อื่นในระดับการศึกษาท้องถิ่นตนเองและผู้อื่นอย่างเข้าใจ ในส่วนถัดไปผู้เขียนจะนำเสนอว่าประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในชั้นเรียนจะมีการบูรณาการร่วมระหว่างเศรษฐศาสตร์และภูมิศาสตร์อย่างไร

การบูรณาการร่วมระหว่างเศรษฐศาสตร์กับภูมิศาสตร์ในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไม่ได้จำกัดเพียงการทำความเข้าใจอดีตของชุมชน หากแต่มีความเชื่อมโยงอย่างลึกซึ้งกับมิติทางเศรษฐศาสตร์และภูมิศาสตร์ ซึ่งเป็นปัจจัยกำหนดที่มีนัยสำคัญต่อการหล่อหลอมโครงสร้างทางสังคม การผานองค์ความรู้จากศาสตร์ทั้งสองเข้ากับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นก่อให้เกิดการวิเคราะห์พัฒนาการของชุมชนผ่านพลวัตของสภาพแวดล้อมและระบบเศรษฐกิจอย่างเป็นระบบ บทความนี้ผู้เขียนใช้กรอบแนวคิดเรื่องจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ (historical consciousness) ของ Jörn Rüsen (2004) เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์กระบวนการรับรู้และการเล่าเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ โดยมุ่งประยุกต์ใช้กรอบแนวคิดดังกล่าวเพื่อเสริมสร้างความเข้าใจแก่ผู้เรียนเกี่ยวกับความสัมพันธ์เชิงเหตุผลระหว่างอดีต ปัจจุบัน และอนาคต ผ่านมิติทางเศรษฐศาสตร์และภูมิศาสตร์ที่มีผลกระทบต่อชุมชนอย่างต่อเนื่อง

1. กรอบแนวคิดเรื่องจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ของ Jörn Rüsen (2004)

แนวคิดเรื่องจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์และการเล่าเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ (Historical Narrative) ของ Jörn Rüsen (2004, 2005) ประกอบด้วยกรอบรูปแบบเป็น 4 ประเภท ซึ่งสะท้อนวิธีการที่มนุษย์ใช้ในการประมวลความเข้าใจเกี่ยวกับอดีตและความเชื่อมโยงระหว่างอดีตกับปัจจุบันและอนาคตตามแนวทางการสอนเพื่อสร้างจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ (Ammert, et al., 2020, p. 135) ดังนี้

1.1 การเล่าเรื่องแบบดั้งเดิม (Traditional Narrative)

การเล่าเรื่องประเภทนี้กำหนดกรอบความเข้าใจว่าอดีตเป็นสภาวะที่คงที่ ไม่แปรเปลี่ยน และสามารถถ่ายทอดในรูปแบบเดิมได้อย่างต่อเนื่อง แนวคิดดังกล่าวสะท้อนทัศนะที่ว่าอดีตเป็นสิ่งที่ตายตัวและไม่จำเป็นต้องมีการตีความใหม่ เนื่องจากอดีตมิได้มีความเชื่อมโยงโดยตรงกับปัจจุบันในเชิงพัฒนาการหรือการเปลี่ยนแปลง แม้ว่าจะสามารถสร้างความมีชีวิตชีวาให้กับอดีตผ่านกระบวนการเล่าเรื่องได้ แต่อดีตยังคงดำรงสถานะของอดีตโดยปราศจากความจำเป็นในการตั้งคำถามหรือปรับเปลี่ยนความเข้าใจที่มีอยู่เดิม (Rüsen, 2004; Ammert, et al., 2020, p. 135)

1.2 การเล่าเรื่องเชิงตัวอย่าง (Exemplary Narrative)

แนวคิดการเล่าเรื่องประเภทนี้ให้ความสำคัญกับบทเรียนจากอดีตในฐานะองค์ความรู้ที่สามารถประยุกต์ใช้เป็นแนวทางสำหรับปัจจุบันและอนาคต โดยยึด

หลักการที่ว่า “ประวัติศาสตร์คือครูของชีวิต” (*historia magistra vitae*) (Rüsen, 2004) การเล่าเรื่องประเภทนี้มุ่งเน้นกฎเกณฑ์ รูปแบบชีวิต และแนวปฏิบัติที่เป็นแบบแผนของสังคมโดยตั้งอยู่บนความเชื่อในอดีตสามารถมอบบทเรียนที่มีคุณค่าให้แก่สังคมในยุคต่อมา ดังนั้นการศึกษาอดีตจึงมีวัตถุประสงค์เพื่อเสริมสร้างคุณค่าทางศีลธรรมและเป็นเครื่องมือในการกำหนดบรรทัดฐานของพฤติกรรมในปัจจุบัน (Rüsen, 2004; Ammert, et al., 2020, p. 135)

1.3 การเล่าเรื่องเชิงวิพากษ์ (Critical Narrative)

การเล่าเรื่องประเภทนี้เริ่มต้นจากมุมมองของปัจจุบันและตั้งคำถามต่อความเข้าใจในอดีต โดยไม่ยอมรับอดีตในฐานะความจริงสัมบูรณ์ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ในทุกบริบทหรือยุคสมัย แนวคิดนี้ตระหนักถึงการเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลาและความจำเป็นในการทบทวนอดีตภายใต้บริบทของปัจจุบัน การเล่าเรื่องประเภทนี้ถูกนำมาใช้ในการตรวจสอบและวิพากษ์ประวัติศาสตร์ เพื่อนำเสนอมุมมองทางเลือก (Alternative Narratives) ซึ่งเอื้อต่อการสร้างความเข้าใจใหม่หรือการปรับเปลี่ยนกรอบคิดทางประวัติศาสตร์แบบเดิม (Rüsen, 2004) ในทัศนะนี้อดีตถูกพิจารณาว่าเป็นมิติของเวลาที่แยกออกจากปัจจุบัน ซึ่งบ่งชี้ว่าอดีตอาจไม่ได้มีความสามารถในการอธิบายปัจจุบันได้โดยตรง และอาจจำเป็นต้องมีการตีความใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีในอดีตถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือทางอุดมการณ์หรือมีอิทธิพลต่อการรับรู้ทางสังคม การเล่าเรื่องเชิงวิพากษ์จึงมีบทบาทสำคัญในการตั้งคำถามต่อโครงสร้างความรู้ทางประวัติศาสตร์ที่ดำรงอยู่เดิม (Rüsen, 2004; Ammert, et al., 2020, p. 135)

1.4 การเล่าเรื่องเชิงพัฒนา (Genetic Narrative)

การเล่าเรื่องประเภทนี้นำเสนอทัศนะว่าอดีตเป็นสิ่งที่มืพลวัตและถูกหล่อหลอมโดยกระบวนการทางประวัติศาสตร์ที่ดำเนินอยู่อย่างต่อเนื่อง (Rüsen, 2005, p. 15) แนวคิดนี้สะท้อนถึงการยอมรับว่าความเปลี่ยนแปลงเป็นธรรมชาติของประวัติศาสตร์ และแต่ละยุคสมัยมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกัน เรื่องราวทางประวัติศาสตร์สามารถถูกตีความใหม่ในแต่ละบริบทเวลาและไม่มีกรเล่าเรื่องใดที่สามารถอ้างสิทธิ์ความเป็นความจริงสัมบูรณ์ ภายใต้กรอบแนวคิดนี้ ปัจจุบันถูกมองว่าเป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างอดีตและอนาคต ส่งผลให้แนวคิดทางประวัติศาสตร์มีได้จำกัดอยู่เพียงการศึกษาปรากฏการณ์ที่เคยเกิดขึ้น แต่ยังครอบคลุมถึงการวิเคราะห์พลวัตของการเปลี่ยนแปลงในระยะยาว และ

ความสัมพันธ์เชิงเหตุผลระหว่างปัจจัยทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองในอดีตกับปัจจุบัน และอนาคต (Rüsen, 2004; Ammert, et al., 2020, p. 135)

การประยุกต์ใช้แนวคิดเหล่านี้ในการศึกษาทางประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทของประวัติศาสตร์ท้องถิ่น จะเอื้อให้ผู้เรียนสามารถตระหนักถึง ความซับซ้อนของอดีตและพัฒนาทักษะการคิดเชิงวิเคราะห์เกี่ยวกับบทบาทของ ประวัติศาสตร์ในสังคมปัจจุบันและอนาคตในมุมมองและแนวทางที่มีความหลากหลาย ทำให้ผู้เรียนสามารถมองเห็นตัวตนในปัจจุบัน มองเห็นการก่อตัวของอัตลักษณ์ท้องถิ่นที่ สืบเนื่องจากอดีตที่เป็นแง่มุมทางประวัติศาสตร์ที่ไม่อาจจะทิ้งไปได้ในการทำ ความเข้าใจ อัตลักษณ์เฉพาะท้องถิ่นที่หลากหลาย และจะช่วยให้ผู้เรียนสามารถถก ทอกรอบความคิด จากความแตกต่างทางประวัติศาสตร์ขึ้นมาเป็นกระบวนการและวิธีทำความเข้าใจ สारัตถะ ของ “ความเป็น” (being) ของแต่ละท้องถิ่นได้

2. แนวทางการบูรณาการร่วมระหว่างเศรษฐศาสตร์กับภูมิศาสตร์ในการศึกษา ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

แนวคิดจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ (historical consciousness) ตามกรอบ แนวคิดของ Jörn Rüsen (2004) สามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อวิเคราะห์และทำความเข้าใจพลวัตการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐศาสตร์และภูมิศาสตร์ในบริบทของประวัติศาสตร์ ท้องถิ่น โดยสามารถจำแนกเป็น 4 ประเภทของการเล่าเรื่องทางประวัติศาสตร์ ดังต่อไปนี้

Table 2 การจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์เพื่อสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์ตามแนวทาง ของ Jörn Rüsen (2004)

ประเภทของ เรื่องเล่า	มุมมองหลัก	ตัวอย่างการออกแบบการสอนแบบบูรณาการ
การเล่าเรื่องแบบ ดั้งเดิม (Traditional Narrative)	มองเศรษฐศาสตร์และ ภูมิศาสตร์เป็นปัจจัยที่ คงที่ ไม่เปลี่ยนแปลง ตามกาลเวลา	การศึกษาการเกษตรในฐานะที่เป็นอาชีพหลัก ของชุมชนมาตั้งแต่สมัยโบราณและยังคงดำรง อยู่โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงสำคัญ
		สาระการเรียนรู้: ศึกษาสภาพภูมิศาสตร์และ โครงสร้างเศรษฐกิจดั้งเดิมของชุมชน เช่น ลักษณะของที่ตั้ง การพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติ และรูปแบบเศรษฐกิจแบบดั้งเดิม

ประเภทของเรื่องเล่า	มุมมองหลัก	ตัวอย่างการออกแบบการสอนแบบบูรณาการ
การเล่าเรื่องเชิงตัวอย่าง (Exemplary Narrative)	ใช้เศรษฐศาสตร์และภูมิศาสตร์เป็นบทเรียนสำหรับการพัฒนาในอนาคต	ผลลัพธ์ของการเรียนรู้: นักเรียนสามารถอธิบายถึงปัจจัยที่ทำให้โครงสร้างเศรษฐกิจและภูมิศาสตร์ของชุมชนในอดีตที่ผ่านมาได้
		กิจกรรมการเรียนรู้: ให้นักเรียนสำรวจเอกสารประวัติศาสตร์ ภาพถ่ายเก่า และสัมภาษณ์ผู้สูงอายุเกี่ยวกับวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจในอดีต
		การศึกษาเส้นทางการค้าของชุมชนในอดีตเพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาเศรษฐกิจปัจจุบัน
		สาระการเรียนรู้: วิเคราะห์กรณีศึกษาของระบบเศรษฐกิจในอดีตที่มีผลต่อปัจจุบัน เช่น ระบบชลประทานโบราณและการจัดการทรัพยากรน้ำ
การเล่าเรื่องเชิงวิพากษ์ (Critical Narrative)	ทบทวนและวิพากษ์วิจารณ์โครงสร้างเศรษฐกิจและภูมิศาสตร์ของชุมชนโดยพิจารณาผลกระทบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม	ผลลัพธ์ของการเรียนรู้: นักเรียนสามารถประยุกต์ใช้ความรู้จากอดีตเพื่อวางแผนพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน
		กิจกรรมการเรียนรู้: ให้นักเรียนจำลองแผนพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนโดยอ้างอิงจากข้อมูลทางภูมิศาสตร์และเศรษฐศาสตร์ในอดีต
		ตั้งคำถามถึงผลกระทบของการทำเหมืองแร่หรือการพัฒนาอุตสาหกรรมที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชน
		สาระการเรียนรู้: วิเคราะห์ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและภูมิศาสตร์ที่มีต่อชุมชน เช่น การสร้างเขื่อนและผลกระทบต่อชุมชนต้นน้ำและปลายน้ำ
		ผลลัพธ์ของการเรียนรู้: นักเรียนสามารถตั้งคำถาม วิพากษ์ และเสนอแนวทางแก้ไขปัญหาด้านทางเศรษฐศาสตร์และภูมิศาสตร์ของท้องถิ่นได้
		กิจกรรมการเรียนรู้: จัดอภิปรายเชิงวิพากษ์เกี่ยวกับโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ที่มีผลกระทบต่อเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมของชุมชน

ประเภทของเรื่องเล่า	มุมมองหลัก	ตัวอย่างการออกแบบการสอนแบบบูรณาการ
การเล่าเรื่องเชิงพัฒนา (Genetic Narrative)	มองเศรษฐศาสตร์และภูมิศาสตร์เป็นกระบวนการที่เปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องและส่งผลต่ออนาคต	การศึกษาการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในเมืองที่ขยายตัวอย่างรวดเร็วจากชุมชนเกษตรกรรมไปสู่เมืองอุตสาหกรรม
		สาระการเรียนรู้: ศึกษาแนวโน้มเศรษฐกิจท้องถิ่นในอดีตและการเปลี่ยนผ่านไปสู่เศรษฐกิจรูปแบบใหม่ เช่น เศรษฐกิจฐานความรู้และเทคโนโลยี
		ผลลัพธ์ของการเรียนรู้: นักเรียนสามารถวิเคราะห์แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของชุมชนและเสนอแนวทางการพัฒนาในอนาคต
		กิจกรรมการเรียนรู้: ให้นักเรียนสร้างแผนที่แสดงการเปลี่ยนแปลงทางภูมิศาสตร์และเศรษฐกิจของชุมชนในช่วงเวลาต่าง ๆ และคาดการณ์แนวโน้มในอนาคต

ที่มา: ผู้เขียนวิเคราะห์และสังเคราะห์ขึ้นมาโดยอาศัยกรอบของ Jörn Rüsen (2004)

จากตารางที่ 2 การบูรณาการเศรษฐศาสตร์และภูมิศาสตร์ในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อส่งเสริมศักยภาพของผู้เรียนในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงซ้อนระหว่างปัจจัยทั้งสองประการ (คือปัจจัยทางภูมิศาสตร์ในฐานะพื้นที่และเศรษฐศาสตร์) กับพลวัตการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ได้อย่างมีประสิทธิภาพภายใต้กรอบความเข้าใจที่ว่าประวัติศาสตร์ท้องถิ่นถูกประกอบสร้างขึ้นจากปฏิสัมพันธ์ระหว่าง (1) ปัจจัยทางภูมิศาสตร์ในฐานะที่เป็นตำนาน เรื่องเล่า ลุ่มน้ำ แม่น้ำ และชาติพันธุ์ และ (2) เศรษฐกิจตามแนวทางการวิเคราะห์ทางประวัติศาสตร์แบบมาร์กซิสต์ การผสมผสานศาสตร์ทั้งสองเข้าด้วยกันจะเอื้อให้ผู้เรียนสามารถตระหนักถึงบทบาทของปัจจัยด้านเศรษฐกิจและภูมิศาสตร์ในฐานะกลไกขับเคลื่อนที่มีนัยสำคัญต่อพัฒนาการของชุมชนทั้งในมิติอดีต ปัจจุบัน และอนาคต

การอธิบายประวัติศาสตร์ผ่านแนวทางมาร์กซิสต์มุ่งวิเคราะห์พัฒนาการของสังคมจากโครงสร้างทางเศรษฐกิจและความขัดแย้งทางชนชั้น อันเป็นแกนกลางของการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ แนวทางนี้ตั้งอยู่บนพื้นฐานว่ารูปแบบการผลิต (mode of production) เป็นปัจจัยหลักที่กำหนดโครงสร้างสังคม โดยเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างผู้ที่ครอบครองปัจจัยการผลิต (นายทุน/เจ้าของที่ดิน) กับแรงงาน (กรรมาชีพ/ชาวนา) ซึ่งมีผล

ต่อการกดขี่และการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง เช่น การล่มสลายของระบบศักดินา การเกิดขึ้นของทุนนิยม หรือการปฏิวัติอุตสาหกรรม ในบริบทของประวัติศาสตร์ท้องถิ่น แนวมาร์กซิสต์สามารถช่วยให้เข้าใจการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชุมชนจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจ เช่น จากเกษตรกรรมแบบพึ่งพาตนเอง ไปสู่เศรษฐกิจตลาดหรือระบบอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ ซึ่งส่งผลกระทบต่อความเหลื่อมล้ำ การสูญเสียสิทธิในที่ดิน และการถูกเบียดขับออกจากพื้นที่ โดยแนวทางนี้แตกต่างจากประวัติศาสตร์แนวประจักษ์นิยม (empirical history) ที่เน้นการรวบรวมเหตุการณ์ตามลำดับเวลา หรือประวัติศาสตร์วัฒนธรรม (cultural history) ที่เน้นอัตลักษณ์ ความหมาย และการตีความ โดยแนวมาร์กซิสต์ จะตั้งคำถามว่า “ใครได้ประโยชน์” จากการเปลี่ยนแปลงในแต่ละช่วงเวลาและ โครงสร้างทางอำนาจทำงานอย่างไรต่อกลุ่มต่าง ๆ ในสังคม การวิเคราะห์ผ่านแนวคิดมาร์กซิสต์จึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการเปิดเผยด้านมืดของประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เช่น การกดขี่เชิงโครงสร้าง การสูญเสียอัตลักษณ์จากการพัฒนาเชิงทุน หรือการถูกควบคุมโดยโครงสร้างเศรษฐกิจจากภายนอก

ทั้งนี้เมื่อประยุกต์กรอบแนวคิดจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ (historical consciousness) ตามแนวทางของ Jörn Rüsen (2004) เข้ากับประวัติศาสตร์แบบมาร์กซิสต์ พบว่า การศึกษาตามแนวทางการเล่าเรื่องเชิงวิพากษ์ (Critical Narrative) จะสนับสนุนให้ผู้เรียนสามารถตั้งคำถามเชิงวิเคราะห์เกี่ยวกับโครงสร้างและความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและภูมิศาสตร์ อาทิ ผลกระทบของกิจกรรมทางเศรษฐกิจเชิงอุตสาหกรรม เช่น การทำเหมืองแร่หรือการสร้างเขื่อนที่มีต่อวิถีชีวิตและสภาพแวดล้อมของชุมชน ซึ่งจะเป็นการพัฒนาทักษะการคิดเชิงวิพากษ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในขณะที่การเล่าเรื่องเชิงพัฒนา (Genetic Narrative) จะส่งเสริมความเข้าใจว่าการเปลี่ยนแปลงเป็นกระบวนการที่ดำเนินไปอย่างต่อเนื่องและเป็นปรากฏการณ์ที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งนำไปสู่ความสามารถในการคาดการณ์แนวโน้มในอนาคตและการวางแผนพัฒนาชุมชนบนพื้นฐานของความยั่งยืน การเรียนรู้ในรูปแบบดังกล่าวยังมีส่วนสำคัญในการพัฒนาทักษะการแก้ปัญหาเชิงบูรณาการ และการสร้างความตระหนักเกี่ยวกับความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศเพื่อการออกแบบแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนในอนาคต ซึ่งสามารถนำไปประยุกต์เป็นต้นแบบในการออกแบบหลักสูตรและกระบวนการเรียนประวัติศาสตร์ท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ ส่วนการศึกษาการเล่าเรื่องแบบดั้งเดิม (Traditional Narrative) จะช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจถึงความต่อเนื่องและความคงอยู่ของปัจจัยทางเศรษฐกิจและภูมิศาสตร์ อาทิ

ระบบเกษตรกรรมแบบจารีตที่ได้รับการสืบทอดผ่านกาลเวลา ในขณะที่การเล่าเรื่องเชิงตัวอย่าง (Exemplary Narrative) จะเอื้อให้ผู้เรียนสามารถนำบทเรียนทางประวัติศาสตร์มาประยุกต์ใช้ในการพัฒนารูปแบบเศรษฐกิจและระบบการจัดการทรัพยากรให้มีความสอดคล้องกับบริบทเฉพาะของตนเองได้อย่างเหมาะสม (ดู Ammert, et al., 2020)

กระบวนการจัดการเรียนการสอนโดยใช้การบูรณาการเศรษฐศาสตร์และภูมิศาสตร์ในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมุ่งเน้นการพัฒนาความสามารถของผู้เรียนในการวิเคราะห์พลวัตการเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจและลักษณะภูมิประเทศในอดีต และเชื่อมโยงความรู้ดังกล่าวสู่บริบทปัจจุบันและการคาดการณ์อนาคตได้อย่างมีเหตุผลเชิงประจักษ์ การศึกษาประวัติศาสตร์ผ่านมิติทางเศรษฐศาสตร์และภูมิศาสตร์มีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างกระบวนการคิดเชิงวิเคราะห์ กระตุ้นให้ผู้เรียนตั้งคำถามเชิงวิพากษ์ และประเมินเปรียบเทียบข้อมูลในแต่ละช่วงเวลาอย่างเป็นระบบ เพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการก่อตัวของโครงสร้างชุมชนและรูปแบบวิถีการดำรงชีวิต โดยอาจจะเสริมด้วยการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน (community-based learning) ที่สามารถช่วยเพิ่มความสนใจของนักเรียนในการเรียนประวัติศาสตร์ได้ (Getz, et al., 2024) นอกจากนี้การบูรณาการศาสตร์ดังกล่าวยังส่งเสริมศักยภาพของผู้เรียนในการสังเคราะห์ข้อมูลเชิงพัฒนาการ วิเคราะห์แนวโน้มการเปลี่ยนแปลง และคาดการณ์ทิศทางการพัฒนาของท้องถิ่นในอนาคต ซึ่งนำไปสู่การกำหนดแนวทางในการพัฒนาพื้นที่อย่างยั่งยืนบนพื้นฐานของการตระหนักรู้ทางประวัติศาสตร์

ข้อเสนอการประยุกต์ใช้แนวคิดจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ในการออกแบบการเรียนการสอน

การบูรณาการเศรษฐศาสตร์และภูมิศาสตร์ในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภายใต้กรอบแนวคิดจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ (historical consciousness) ของ Rüsen (2004) สามารถนำไปประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้เชิงลึกโดยมุ่งเน้นไปที่การสร้างจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ การพัฒนาทักษะการคิดเชิงวิพากษ์ และความสามารถในการคาดการณ์แนวโน้มอนาคต ผู้เรียนจะได้รับการส่งเสริมให้วิเคราะห์พลวัตการเปลี่ยนแปลงของชุมชนผ่านการศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยทางเศรษฐกิจและภูมิศาสตร์ และสามารถออกแบบแนวทางการพัฒนาที่ตอบสนองต่อความท้าทายในอนาคตบนพื้นฐานของหลักฐานและการวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ การนำเสนอกรอบการประยุกต์ใช้แนวคิด

ดังกล่าวนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้ผ่านการเล่าเรื่องทางประวัติศาสตร์ ที่กระตุ้นการคิดวิเคราะห์ การวิพากษ์โครงสร้างทางสังคม และการสร้างความเข้าใจในมิติ ความหลากหลายและความเป็นอื่น เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ที่มีความหมายและสามารถนำไป ประยุกต์ใช้ในบริบทของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ในบริบทของการศึกษาประวัติศาสตร์ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ได้ก่อให้เกิด ประเด็นถกเถียงเกี่ยวกับบทบาทของหลักสูตรประวัติศาสตร์ในระบบการศึกษาร่วมสมัย Yemini, Bar-Nissan & Yardeni-Kuperberg (2014) ได้นำเสนอข้อสังเกตว่าหลักสูตร ประวัติศาสตร์มักถูกใช้เป็นเครื่องมือในการปลูกฝังอัตลักษณ์แห่งชาติและสร้างความ จงรักภักดีต่อรัฐมากกว่าที่จะส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนามุมมองที่เปิดกว้างในระดับโลก อย่างไรก็ตามนักวิชาการบางกลุ่มได้ให้ความสำคัญกับการออกแบบหลักสูตรประวัติศาสตร์ ที่สร้างดุลยภาพระหว่างการให้ความรู้เกี่ยวกับชุมชนท้องถิ่น รัฐชาติ และพลวัตของ โลกาภิวัตน์ เพื่อเตรียมความพร้อมให้ผู้เรียนสามารถเข้าใจบทบาทของตนเองในโลกที่มี ความเชื่อมโยงถึงกันอย่างซับซ้อน (Rizvi & Engel, 2008) แนวคิดดังกล่าวสามารถนำมา ประยุกต์ใช้กับการออกแบบหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่บูรณาการองค์ความรู้ทาง เศรษฐศาสตร์และภูมิศาสตร์โดยมุ่งเน้นการพัฒนาความสามารถของผู้เรียนในการวิเคราะห์ ความสัมพันธ์เชิงซ้อนระหว่างปัจจัยทางเศรษฐกิจ สังคม และภูมิศาสตร์ ผ่านกรอบแนวคิด จิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ของ Rüsen (2004) เพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับ พัฒนาการของชุมชนในระดับท้องถิ่น รัฐชาติ และระดับโลก ดังตัวอย่างต่อไปนี้

1. การออกแบบหลักสูตรประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นหลักของผู้เรียน

การออกแบบหลักสูตรประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นหลักของผู้เรียนภายใต้กรอบ การบูรณาการเศรษฐศาสตร์และภูมิศาสตร์จำเป็นต้องคำนึงถึงหลักการสำคัญหลายประการ โดยมีพื้นฐานจากการวิเคราะห์บริบทเฉพาะของชุมชนที่ผู้เรียนอาศัยอยู่ หลักสูตรลักษณะนี้ ไม่เพียงมุ่งเน้นการถ่ายทอดข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์เท่านั้น แต่ยังสนับสนุนให้ผู้เรียน พัฒนาทักษะการคิดเชิงวิพากษ์ผ่านการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างสภาพภูมิศาสตร์ กายภาพ ระบบเศรษฐกิจ และพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชน การออกแบบ หลักสูตรในลักษณะนี้จำเป็นต้องอาศัยข้อมูลพื้นฐานจากการศึกษาวิเคราะห์องค์ประกอบ สำคัญของชุมชน ซึ่งรวมถึงลักษณะภูมิประเทศ ทรัพยากรธรรมชาติ ระบบนิเวศ ประเภท ของกิจกรรมทางเศรษฐกิจ รูปแบบการผลิต พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรม ตลอดจน

ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับภูมิภาคและบริบทระดับโลก โดยคำนึงถึงพลวัตการเปลี่ยนแปลงของปัจจัยเหล่านี้ตามมิติกาลเวลา

หลักสูตรประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นหลักของผู้เรียนที่มีประสิทธิภาพควรถูกออกแบบให้สอดคล้องกับแนวคิดจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ทั้ง 4 รูปแบบของ Rüsen โดยเริ่มจากการเล่าเรื่องแบบดั้งเดิม (Traditional Narrative) เพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจลักษณะอัตลักษณ์ดั้งเดิมของชุมชนและพื้นฐานทางภูมิศาสตร์และเศรษฐกิจที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตในอดีต จากนั้นจึงขยายไปสู่การเล่าเรื่องเชิงตัวอย่าง (Exemplary Narrative) ด้วยการวิเคราะห์กรณีศึกษาที่ชุมชนประสบความสำเร็จหรือล้มเหลวในการจัดการทรัพยากรหรือการปรับตัวต่อความท้าทายทางเศรษฐกิจ เพื่อนำบทเรียนจากอดีตมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาในปัจจุบัน ต่อมาหลักสูตรควรส่งเสริมการเล่าเรื่องเชิงวิพากษ์ (Critical Narrative) ด้วยการตั้งคำถามต่อโครงสร้างอำนาจทางเศรษฐกิจและผลกระทบของการพัฒนาที่มีต่อกลุ่มคนต่างๆ ในชุมชน รวมถึงปัญหาความเหลื่อมล้ำและความขัดแย้งเรื่องทรัพยากรที่อาจเกิดขึ้น และท้ายที่สุดคือการเล่าเรื่องเชิงพัฒนา (Genetic Narrative) ที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนมองการเปลี่ยนแปลงเป็นกระบวนการธรรมชาติ และสามารถวิเคราะห์แนวโน้มในอนาคตของชุมชนบนพื้นฐานของการศึกษาปัจจัยทางเศรษฐกิจและภูมิศาสตร์ที่มีพลวัต โดยองค์ประกอบหลักของหลักสูตรควรครอบคลุมการพัฒนาองค์ความรู้ ทักษะ และเจตคติที่จำเป็นต่อการสร้างความเข้าใจประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในมิติทางเศรษฐศาสตร์และภูมิศาสตร์อย่างรอบด้าน ทั้งด้านการวิเคราะห์ข้อมูล การใช้เครื่องมือเชิงพื้นที่ การคิดเชิงวิพากษ์ และการคิดเชิงระบบ เพื่อสามารถนำไปสู่การตระหนักรู้ถึงพลวัตการเปลี่ยนแปลงและการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน ที่มากกว่าท้องถิ่นของตน แต่เข้าใจท้องถิ่นอื่นผ่านกระบวนการโลกาภิวัตน์ระดับโลกในการเข้าใจประวัติศาสตร์ของผู้อื่นและชาติอื่น

เพื่อให้การบูรณาการเศรษฐศาสตร์เข้ากับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในบริบทโลกาภิวัตน์มีความชัดเจนยิ่งขึ้น จำเป็นต้องทำความเข้าใจแนวคิด *ลัทธิเสรีนิยมใหม่* (Neoliberalism) ซึ่งเป็นหนึ่งในกรอบแนวคิดหลักของเศรษฐกิจโลกยุคหลังสงครามเย็น David Harvey (2005) นักภูมิศาสตร์การเมืองและเศรษฐศาสตร์วิเคราะห์ว่า ลัทธิเสรีนิยมใหม่ คือโครงการทางเศรษฐกิจ-การเมืองที่มีเป้าหมายเพื่อคืนอำนาจให้แก่กลุ่มทุนโดยผ่านนโยบายต่าง ๆ เช่น การแปรรูปรัฐวิสาหกิจ การเปิดเสรีทางการค้า การลดบทบาทรัฐ และการส่งเสริมให้ตลาดเสรีเป็นกลไกหลักในการจัดสรรทรัพยากร แนวคิดนี้เมื่อถูกนำมาใช้ในประเทศกำลังพัฒนาได้ส่งผลกระทบอย่างสำคัญต่อโครงสร้างเศรษฐกิจในระดับท้องถิ่น เช่น

การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิตในภาคเกษตร การย้ายฐานการผลิต การแทรกซึมของทุนข้ามชาติ และการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่น การเปลี่ยนผ่านเหล่านี้ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและความเปราะบางของสังคมในระดับฐานราก

การทำความเข้าใจแนวคิด Neo-liberalism จึงช่วยให้ผู้เรียนสามารถวิเคราะห์พัฒนาการทางเศรษฐกิจของท้องถิ่นในบริบทโลกาภิวัตน์ได้อย่างลึกซึ้งมากขึ้น ทั้งในด้านประโยชน์และความท้าทาย โดยเฉพาะเมื่อเชื่อมโยงกับการเล่าเรื่องทางประวัติศาสตร์ในเชิงวิพากษ์และเชิงพัฒนา ทั้งนี้ ผู้สอนจะต้องตระหนักว่าการสอนความคิดดังกล่าว ต้องนำเสนอผ่านรูปแบบที่ง่าย เข้าใจได้และนำไปใช้ได้อย่างจริงจัง

Table 3 ตัวอย่างการออกแบบหลักสูตรประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นหลักของผู้เรียน

โครงสร้างหลักสูตร
กำหนดหน่วยการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์และภูมิศาสตร์กับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เช่น หน่วยที่ 1 วิวัฒนาการทางเศรษฐกิจและการตั้งถิ่นฐานของชุมชน หน่วยที่ 2 ปัจจัยทางภูมิศาสตร์ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจ หน่วยที่ 3 ความสัมพันธ์ระหว่างทรัพยากรท้องถิ่นกับเศรษฐกิจของชุมชน หน่วยที่ 4 การพัฒนาเศรษฐกิจและผลกระทบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม หน่วยที่ 5 การคาดการณ์อนาคตของชุมชนผ่านแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์และภูมิศาสตร์
กำหนด Knowledge Skills Attitudes ที่ต้องการพัฒนาในหลักสูตร Knowledge (องค์ความรู้) ■ เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐศาสตร์ ภูมิศาสตร์ และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ■ วิเคราะห์บทบาทของปัจจัยทางภูมิศาสตร์ที่มีผลต่อเศรษฐกิจและการพัฒนาเมือง ■ ศึกษากรณีที่เกิดขึ้นจริงเกี่ยวกับผลกระทบทางเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมของชุมชน ■ เข้าใจแนวคิดโลกาภิวัตน์และผลกระทบต่อโครงสร้างเศรษฐกิจในระดับท้องถิ่นและระดับโลก Skills (ทักษะ) ■ วิเคราะห์ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ และภูมิศาสตร์เพื่อสร้างความเข้าใจแบบบูรณาการ

■ ใช้แผนที่และเครื่องมือดิจิทัล เช่น GIS เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงของภูมิประเทศและเศรษฐกิจ ■ วิพากษ์และเสนอแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจที่คำนึงถึงบริบทท้องถิ่นและความยั่งยืน ■ คิดเชิงระบบ (Systems Thinking) เพื่อคาดการณ์อนาคตของชุมชน Attitudes (เจตคติ) ■ มีจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ที่เชื่อมโยงอดีต ปัจจุบัน และอนาคต ■ มีความรับผิดชอบต่อชุมชนและตระหนักถึงผลกระทบของการพัฒนาเศรษฐกิจต่อสิ่งแวดล้อม ■ เปิดกว้างต่อมุมมองทางประวัติศาสตร์และเศรษฐศาสตร์ที่หลากหลาย ■ ตระหนักถึงบทบาทของตนเองในฐานะพลเมืองโลกที่สามารถมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน
เป้าหมายของหลักสูตร 1) ส่งเสริมให้นักเรียนสามารถเชื่อมโยง อดีต-ปัจจุบัน-อนาคต ผ่านบริบทของเศรษฐกิจและภูมิศาสตร์ 2) ให้นักเรียนมีความสามารถในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเศรษฐศาสตร์และภูมิศาสตร์เพื่อทำความเข้าใจพัฒนาการของชุมชน 3) สนับสนุนให้นักเรียนสามารถเสนอแนวทางพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน โดยใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์

จากการออกแบบตามตารางที่ 3 เป็นการเน้นไปที่การนำเอาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นนั้น ๆ ของผู้เรียนมาเป็นแกนหลักในการออกแบบหลักสูตร ซึ่งสิ่งนี้ยังสอดคล้องกับอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่มุ่งเน้นให้เกิดความตระหนักถึงความสำคัญของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมอันเป็นกลไกหลักที่สำคัญของความหลากหลายทางวัฒนธรรมและการรับประกันการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยสิ่งนี้ไม่เพียงแต่เป็นการเข้าใจอัตลักษณ์ท้องถิ่นเท่านั้น แต่ยังเป็นการนำเอาอัตลักษณ์นั้นมาสงวนรักษาให้เห็นถึงคุณค่าที่เน้นให้ชุมชนเป็นผู้ตัดสินใจเกี่ยวกับเนื้อหาทางประวัติศาสตร์และเศรษฐกิจของตนเอง โดยหลักสูตรนี้ยังอาจจะขยายผลไปยังหลักสูตรเรียนรู้ในชุมชนได้ด้วย หรือที่เรียกว่า “หลักสูตรที่ให้ชุมชนเป็นศูนย์กลาง” (Phuttitharn, 2022) หลักสูตร

ประวัติศาสตร์ชุมชนที่บูรณาการเศรษฐศาสตร์และภูมิศาสตร์เป็นแนวทางที่ช่วยให้ประวัติศาสตร์มีความหมายมากขึ้น และเปิดโอกาสให้ผู้เรียนเป็น นักคิด นักวิเคราะห์ และผู้มีบทบาทในการพัฒนาชุมชนของตนเอง

2. การออกแบบหลักสูตรเพื่อเชื่อมโยงประวัติศาสตร์ท้องถิ่นหลากหลาย

การออกแบบหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่บูรณาการเศรษฐศาสตร์และภูมิศาสตร์จำเป็นต้องคำนึงถึงมิติความเป็นพลเมืองโลก (Global Citizenship) ด้วยการให้ความสำคัญกับการศึกษาเปรียบเทียบประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่หลากหลายเพื่อพัฒนามุมมองที่เปิดกว้างและความเข้าใจอันลึกซึ้งเกี่ยวกับความซับซ้อนของกระบวนการโลกาภิวัตน์ (Globalization)

หลักสูตรในลักษณะนี้ต้องถูกออกแบบให้มีขอบเขตที่ไม่จำกัดเพียงประวัติศาสตร์ของชุมชนที่ผู้เรียนอาศัยอยู่ แต่ขยายไปสู่การส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถศึกษาประวัติศาสตร์ของชุมชนอื่น ๆ เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้เชิงเปรียบเทียบและความเข้าใจในบริบทที่มีความหลากหลาย กระบวนการศึกษาเชิงเปรียบเทียบดังกล่าวจะเอื้อให้ผู้เรียนเข้าใจความเชื่อมโยงอันซับซ้อนระหว่างปัจจัยทางเศรษฐศาสตร์ ภูมิศาสตร์ และการก่อตัวของอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมในพื้นที่ต่าง ๆ ซึ่งนำไปสู่การพัฒนาความตระหนักรู้ในความเป็นอื่น (Otherness Awareness) และการเสริมสร้างความเห็นอกเห็นใจต่อกลุ่มคนที่มีภูมิหลังทางสังคมและวัฒนธรรมแตกต่างจากตน

โครงสร้างของหลักสูตรควรประกอบด้วยหน่วยการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์และภูมิศาสตร์กับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของชุมชนที่คัดสรรไว้สำหรับการศึกษา โดยจัดลำดับหน่วยการเรียนรู้ที่ครอบคลุมประเด็นสำคัญ อาทิ วิวัฒนาการทางเศรษฐกิจและรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน ปัจจัยทางภูมิศาสตร์ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ ความสัมพันธ์ระหว่างทรัพยากรท้องถิ่นกับระบบเศรษฐกิจชุมชน ผลกระทบของการพัฒนาเศรษฐกิจต่อโครงสร้างสังคมและสภาพแวดล้อม รวมถึงการวิเคราะห์แนวโน้มและการคาดการณ์อนาคตของชุมชนบนฐานของแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์และภูมิศาสตร์ ทั้งนี้ การกำหนดขอบเขตของคํารู้ ทักษะ และเจตคติที่พึงประสงค์ในหลักสูตรควรมุ่งเน้นการพัฒนาความเข้าใจเกี่ยวกับพัฒนาการทางเศรษฐกิจและภูมิศาสตร์ในมิติเปรียบเทียบระหว่างชุมชนตนเองและชุมชนอื่น ความสามารถในการวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงในแต่ละยุคสมัย และความตระหนักถึงผลกระทบของกระแสโลกาภิวัตน์ต่อชุมชนในระดับต่างๆ

การพัฒนาทักษะที่สำคัญประกอบด้วยทักษะการคิดวิเคราะห์เพื่อประเมินอิทธิพลของปัจจัยทางเศรษฐศาสตร์และภูมิศาสตร์ต่อพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ ทักษะการเปรียบเทียบเพื่อศึกษาความคล้ายคลึงและความแตกต่างระหว่างชุมชน ทักษะการตีความข้อมูลผ่านแผนที่และข้อมูลเชิงสถิติ ตลอดจนทักษะการคิดวิพากษ์และการสื่อสารเพื่อแลกเปลี่ยนมุมมองกับผู้อื่น นอกจากนี้การปลูกฝังเจตคติที่สำคัญรวมถึงการตระหนักถึงความสำคัญของการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในบริบทโลก การเปิดกว้างต่อความหลากหลายทางวัฒนธรรมและมุมมองทางเศรษฐกิจที่แตกต่าง ความรับผิดชอบต่อสังคมและความตระหนักถึงผลกระทบของการพัฒนาเศรษฐกิจต่อชุมชนและสิ่งแวดล้อม รวมถึงการส่งเสริมจิตสำนึกความเป็นพลเมืองโลกที่สามารถอยู่ร่วมกับความหลากหลายทางวัฒนธรรมได้อย่างเข้าใจและเห็นอกเห็นใจผู้อื่น ทั้งหมดนี้มุ่งไปสู่การบรรลุเป้าหมายของหลักสูตรในการพัฒนาความเข้าใจเกี่ยวกับปฏิสัมพันธ์ระหว่างศาสตร์ต่างๆ การเสริมสร้างทักษะการคิดวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ การส่งเสริมแนวคิดความเป็นพลเมืองโลกและความเข้าใจในความเป็นอื่น และการกระตุ้นให้เกิดการออกแบบแนวทางการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืนและเสริมสร้างความเข้าใจทางสังคม

Table 4 ตัวอย่างการออกแบบหลักสูตรประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นอื่น ๆ ที่หลากหลาย

โครงสร้างหลักสูตร
กำหนดหน่วยการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์และภูมิศาสตร์กับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เช่น
หน่วยที่ 1 วิวัฒนาการทางเศรษฐกิจและการตั้งถิ่นฐานของชุมชน X
หน่วยที่ 2 ปัจจัยทางภูมิศาสตร์ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจในชุมชน X
หน่วยที่ 3 ความสัมพันธ์ระหว่างทรัพยากรท้องถิ่นกับเศรษฐกิจของชุมชน X
หน่วยที่ 4 การพัฒนาเศรษฐกิจและผลกระทบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมและการก่อตัวของวัฒนธรรมในชุมชน X
หน่วยที่ 5 การคาดการณ์อนาคตของชุมชนผ่านแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์และภูมิศาสตร์ของชุมชน X
***หมายเหตุ: X ในที่นี้หมายถึงชุมชนอื่น ๆ ที่ผู้ออกแบบหลักสูตรมีความต้องการให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ซึ่งอาจจะเป็นชุมชนเดียวหรือตั้งแต่ 2 ชุมชนขึ้นไปก็ได้ โดยมุ่งหวังให้มีการสร้างความเข้าใจต่อพื้นที่หลังทางประวัติศาสตร์ที่มีใช้ชุมชนท้องถิ่นตนเอง

กำหนด Knowledge Skills Attitudes ที่ต้องการพัฒนาในหลักสูตร

Knowledge (องค์ความรู้)

- เข้าใจพัฒนาการทางเศรษฐกิจและภูมิศาสตร์ของชุมชนตนเองและชุมชนอื่น ๆ
- วิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจและภูมิศาสตร์ในแต่ละยุค
- ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างทรัพยากร วัฒนธรรม และเศรษฐกิจในระดับท้องถิ่นและระดับโลก
- ตระหนักถึงผลกระทบของโลกาภิวัตน์ที่มีต่อเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมของชุมชน

Skills (ทักษะ)

- ทักษะการคิดวิเคราะห์ (Analytical Thinking) ในการประเมินผลกระทบของปัจจัยทางเศรษฐกิจและภูมิศาสตร์ต่อประวัติศาสตร์ท้องถิ่น
- ทักษะการเปรียบเทียบ (Comparative Thinking) การศึกษาความคล้ายคลึงและความแตกต่างของชุมชนต่าง ๆ
- ทักษะการใช้ข้อมูล (Data Interpretation) ผ่านแผนที่ แผนภูมิ และข้อมูลสถิติ
- ทักษะการวิพากษ์เชิงสร้างสรรค์ (Critical Thinking) ในการประเมินนโยบายการพัฒนาและแนวทางการจัดการทรัพยากรของแต่ละชุมชน
- ทักษะการสื่อสารและอภิปราย (Communication & Discussion) ผ่านการนำเสนอผลการศึกษาและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับผู้อื่น

Attitudes (เจตคติ)

- ตระหนักถึงความสำคัญของการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและความเชื่อมโยงกับโลกาภิวัตน์
- เปิดกว้างต่อความหลากหลายทางวัฒนธรรมและมุมมองทางเศรษฐกิจที่แตกต่างกัน
- มีความรับผิดชอบต่อสังคมและตระหนักถึงผลกระทบของการพัฒนาเศรษฐกิจต่อสิ่งแวดล้อมและชุมชน
- สนับสนุนแนวทางการพัฒนาอย่างยั่งยืนโดยคำนึงถึงมิติของเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม
- มีจิตสำนึกของความเป็นพลเมืองโลก (Global Citizenship) ที่สามารถอยู่ร่วมกับความหลากหลายทางวัฒนธรรมได้อย่างเข้าใจและเห็นอกเห็นใจ

เป้าหมายของหลักสูตร	
1)	พัฒนาความเข้าใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐศาสตร์ ภูมิศาสตร์ และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น
2)	เสริมสร้างทักษะการคิดวิเคราะห์และเปรียบเทียบ
3)	ส่งเสริมแนวคิดความเป็นพลเมืองโลกและความเข้าใจในความเป็นอื่น (Otherness Awareness)
4)	กระตุ้นให้เกิดการออกแบบแนวทางการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืนและเสริมสร้างความเข้าใจทางสังคม

จากตารางที่ 4 การเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอื่น ๆ จะเป็นสิ่งช่วยให้เกิดการเข้าใจต่อผู้อื่นว่าอัตลักษณ์ของความเป็นอื่นนี้ถูกสร้างขึ้นมาอย่างไร และมากไปกว่านั้นเราอาจจะเชื่อมโยงกันโดยใช้ Critical Family History เป็นกรอบในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยให้ผู้เรียนสำรวจรากเหง้าของตนเองและเปรียบเทียบกับชุมชนอื่น โดยแนวคิด Critical Family History สนับสนุนให้บุคคลสำรวจว่าอัตลักษณ์ของตนเองเกี่ยวข้องกับกระบวนการทางประวัติศาสตร์ เช่น การอพยพ การเลือกปฏิบัติ และการได้รับหรือถูกกีดกันจากอภิสิทธิ์ทางสังคมอย่างไร สิ่งนี้ไม่ใช่แค่การศึกษาประวัติศาสตร์ครอบครัวเชิงชีวประวัติหรือเรื่องเล่าในครอบครัวเท่านั้น แต่ต้องมองในบริบทที่ใหญ่ขึ้น เช่น การก่อตัวของชาติ นโยบายการเลือกปฏิบัติและความไม่เท่าเทียมทางเศรษฐกิจ (Sleeter, 2008) ซึ่งเป็นแนวคิดที่สามารถนำไปใช้ในการออกแบบหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเพื่อเชื่อมโยงประวัติศาสตร์กับบริบททางสังคมและเศรษฐกิจอย่างลึกซึ้ง ผู้เขียนเห็นว่าในการออกแบบหลักสูตรดังตารางที่ 4 สามารถขยับจากการศึกษาประวัติศาสตร์ของตนเองไปสู่การศึกษาประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นอื่น ๆ ได้ภายในกรอบแนวคิดเดียวกันนี้ แต่ใช้หลักฐานข้อมูลต่าง ๆ ทางประวัติศาสตร์ที่ต่างกันออกไป

บทวิเคราะห์การเชื่อมโยงประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของตนเองสู่ความเป็นพลเมืองโลกเพื่อเข้าใจผู้อื่น

การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในอดีตมักมุ่งเน้นไปที่การทำความเข้าใจรากเหง้าและอัตลักษณ์ของชุมชนตนเองโดยอาศัยกรอบคิดของชาติเป็นหลัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งความพยายามของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในการโต้ตอบกับประวัติศาสตร์ของชาติที่

ครอบงำทั้งอุดมการณ์ วัฒนธรรม และวิถีปฏิบัติทั้งหลาย ปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า แม้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจะช่วยคลายความเป็นชาติที่เคยกลืนกลายความหลากหลาย แต่การมุ่งศึกษาเฉพาะท้องถิ่นของตนเองโดยละเลยการทำความเข้าใจท้องถิ่นอื่น ๆ อาจก่อให้เกิด “อัตลักษณ์นิยม” (Identitarianism) ในระดับท้องถิ่นที่เป็นการสร้างความเป็นอื่นในรูปแบบใหม่ (Bar-On, 2023, p. 203) ข้อจำกัดนี้ขัดกับสภาพความเป็นจริงที่ว่าความหลากหลายทางอัตลักษณ์และวัฒนธรรมเป็นข้อเท็จจริงที่ดำรงอยู่ทั่วไปในสังคมร่วมสมัย การใช้ชีวิต การปฏิบัติ และวัฒนธรรมมิได้เป็นเพียงความแตกต่างเชิงอัตลักษณ์ แต่ยังเป็นเงื่อนไขพื้นฐานที่ช่วยให้บุคคลสามารถเลือกและกำหนดเป้าหมายชีวิตของตนเองเนื่องจากสิ่งเหล่านี้ถูกประกอบสร้างขึ้นมาจากตัวตน เรื่องเล่า วิถีชีวิต ประวัติศาสตร์ และภาษาของบุคคลนั้นๆ วัฒนธรรมจึงทำหน้าที่เป็นกรอบที่ช่วยให้เรตีความความสำคัญของกิจกรรมต่าง ๆ และกำหนดบทบาทหรือ “วิถีชีวิต” ที่เราอาจเลือกดำเนินตาม (Kymlicka, 1989, p. 165) ดังนั้น การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในยุคปัจจุบันจึงจำเป็นต้องขยายขอบเขตไปสู่การทำความเข้าใจพื้นฐานทางวัฒนธรรมของผู้อื่นผ่านการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นที่หลากหลาย เพราะวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่นพื้นที่จะสะท้อนความเข้าใจอัตลักษณ์ ซึ่งประเด็นสำคัญนี้จะช่วยให้เราเข้าใจผู้อื่นมากกว่าที่จะแบ่งแยกผู้อื่น เพราะการแบ่งแยกผู้อื่นมักจะมาจากการมองผู้อื่นแตกต่างออกไปโดยไม่เข้าใจการประกอบกันขึ้นเป็นอัตลักษณ์จากรากฐานทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์เลย และมากไปกว่านั้นเมื่อเราเข้าใจผู้อื่นแล้วก็จะช่วยให้เราไม่มองผู้อื่นที่ต่างไปจากเรา แต่จะมองอย่างเข้าใจว่าทำไมไม่เหมือนเราบนฐานของวัฒนธรรมที่สร้างขึ้นมาจากที่ต่างกัน อันเป็นความหลากหลายในกระแสโลกาภิวัตน์

จึงอาจกล่าวได้ว่ากระแสโลกาภิวัตน์ (Globalization) เป็นปัจจัยสำคัญอีกประการที่ผลักดันให้เกิดการปรับเปลี่ยนแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ในโลกยุคปัจจุบันที่อัตลักษณ์หลากหลาย (Diverse Identities) และความเชื่อมโยงของมนุษยชาติในระดับสากลปรากฏเป็นจริงอย่างชัดเจน การเรียนรู้ประวัติศาสตร์จำเป็นต้องเปลี่ยนจากการมุ่งเน้นการสร้างอัตลักษณ์ระดับชาติไปสู่การพัฒนาความเข้าใจในระดับโลก Popkewitz (2000) ได้ชี้ให้เห็นว่าในยุคสมัยที่มีความซับซ้อนเพิ่มขึ้น ระบบการศึกษาต้องสามารถอธิบายความเป็นพหุลักษณะของโลกได้อย่างรอบด้าน ไม่สามารถใช้เพียงแนวคิดเรื่อง “ประวัติศาสตร์แห่งรัฐชาติ” (National History) ในการอธิบายความเป็นมาของมนุษยชาติได้อีกต่อไป แต่ต้องก้าวข้ามขอบเขตของรัฐชาติไปสู่การให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ข้าม

วัฒนธรรม ข้ามอาณาเขต และข้ามเวลา แนวทางนี้แตกต่างจากการสร้างอัตลักษณ์แห่งรัฐชาติแบบดั้งเดิมที่มุ่งเน้นการรวมศูนย์อำนาจและการปลูกฝังความจงรักภักดีต่อชาติผ่านการสร้างเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ ซึ่ง Anderson (1991) เรียกว่าเป็นกระบวนการสร้าง “ชุมชนจินตกรรม” (Imagined Community) Hill (2012) ได้ขยายแนวคิดนี้โดยเสนอว่าระบบการศึกษาต้องปรับตัวให้ทันต่อกระแสโลกาภิวัตน์ด้วยการพัฒนาแนวทางที่เอื้อต่อการสร้าง “พลเมืองโลก” (Global Citizenship) ซึ่งหมายถึงบุคคลที่มีความสามารถในการเข้าใจและเคารพความแตกต่างทางวัฒนธรรม มีทักษะการคิดวิเคราะห์เกี่ยวกับปัญหาในระดับโลก และสามารถเชื่อมโยงประเด็นในระดับท้องถิ่นเข้ากับแนวโน้มระดับโลกได้

ในบริบทของการเชื่อมโยงประวัติศาสตร์ท้องถิ่นสู่ความเป็นพลเมืองโลก การนำแนวคิด Imagined Worlds ของ Arjun Appadurai (1996) มาใช้จะช่วยเสริมความเข้าใจต่อกระบวนการสร้างอัตลักษณ์โลกยุคใหม่ที่มีความหลากหลายและเคลื่อนตัวข้ามพรมแดนอย่างต่อเนื่อง แนวคิดนี้เป็นการต่อยอดจากจินตนาการชาติหรือชุมชนจินตกรรมของ Benedict Anderson (1991) โดย Appadurai เสนอว่า โลกยุคโลกาภิวัตน์มิได้ถูกกำหนดโดยขอบเขตทางภูมิรัฐศาสตร์เพียงอย่างเดียว แต่ถูกเคลื่อนด้วยกระแสการไหลของตัวแบบ (scapes) จำนวน 5 ประการ ได้แก่

1. Ethnoscapes – การเคลื่อนย้ายของประชากร (เช่น ผู้อพยพ คนพลัดถิ่น)
2. Mediascapes – การไหลของสื่อและข้อมูล
3. Technoscapes – การไหลของเทคโนโลยี
4. Finanscapes – การไหลของทุน
5. Ideoscapes – การไหลของความคิด เช่น ประชาธิปไตย สิทธิมนุษยชน การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ฯลฯ

แนวคิดดังกล่าวมีความสำคัญยิ่งต่อการออกแบบหลักสูตรประวัติศาสตร์เพื่อสร้างพลเมืองโลก เพราะจะช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจว่าแนวคิดและอุดมการณ์สมัยใหม่มีอิทธิพลอย่างไรต่อโครงสร้างสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่น ทั้งยังเปิดพื้นที่ให้ผู้เรียนตั้งคำถามต่อระบบความเชื่อเดิมและเรียนรู้ที่จะเคารพความคิดของผู้อื่น

จากข้อเสนอของนักวิชาการเหล่านี้ การออกแบบหลักสูตรประวัติศาสตร์จึงควรมีลักษณะดังภาพที่ 1

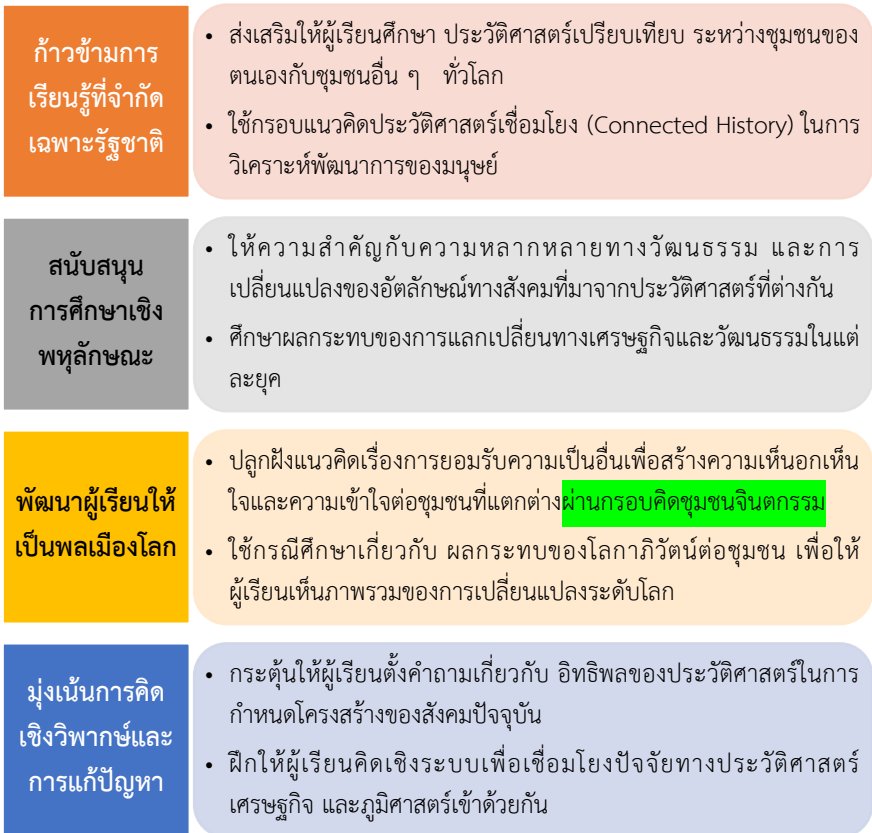

Figure 1 แกนหลักการออกแบบหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เพื่อส่งเสริมความเป็นพลเมืองโลก

จากบทวิเคราะห์ข้างต้น จะเห็นได้ว่าการขยายขอบเขตของการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจากการมุ่งเน้นเฉพาะชุมชนของตนเองไปสู่การทำความเข้าใจประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของพื้นที่อื่น ๆ นับเป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนาผู้เรียนให้มีความสามารถในการเชื่อมโยงปัจจัยทางเศรษฐกิจ วัฒนธรรม และภูมิศาสตร์ของชุมชนต่าง ๆ

ได้อย่างมีวิจรรย์ญาณ การดำเนินการในลักษณะนี้จะช่วยให้ผู้เรียนไม่เพียงเข้าใจรากเหง้าของชุมชนตนเอง แต่ยังพัฒนาทักษะและคุณลักษณะสำคัญสำหรับการเป็นพลเมืองโลกในศตวรรษที่ 21 อันเป็นพื้นฐานสำคัญของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคมพหุวัฒนธรรมระดับโลก ทั้งหมดนี้มุ่งไปสู่การบรรลุเป้าหมายของหลักสูตรในการพัฒนาความเข้าใจเกี่ยวกับปฏิสัมพันธ์ระหว่างศาสตร์ต่าง ๆ การเสริมสร้างทักษะการคิดวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ การส่งเสริมแนวคิดความเป็นพลเมืองโลกและความเข้าใจในความเป็นอื่น และการกระตุ้นให้เกิดการออกแบบแนวทางการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืนและเสริมสร้างความเข้าใจทางสังคม พลเมืองโลกในยุคโลกาภิวัตน์จำเป็นต้องเข้าใจพลวัตของโลกที่ประกอบด้วยการไหลเทของผู้คน เทคโนโลยี ข้อมูลทุน และความคิด เพื่อเชื่อมโยงประวัติศาสตร์ของตนกับประเด็นระดับโลกได้อย่างเข้าใจและวิพากษ์

บทสรุป

การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นผ่านการบูรณาการเศรษฐศาสตร์และภูมิศาสตร์เป็นแนวทางที่มีประสิทธิภาพในการทำความเข้าใจพัฒนาการของชุมชนอย่างเป็นองค์รวมโดยมุ่งวิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมที่หล่อหลอมอัตลักษณ์ท้องถิ่น กรอบแนวคิดจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ของ Rüsen (2004) เป็นเครื่องมือสำคัญในการออกแบบหลักสูตรที่เชื่อมโยงมิติเวลาอย่างเป็นพลวัต โดยเปิดโอกาสให้ผู้เรียนวิเคราะห์ วิพากษ์ และคาดการณ์แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของชุมชนผ่านการศึกษาเชิงเปรียบเทียบระหว่างประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่หลากหลาย นอกจากนี้เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจทางประวัติศาสตร์ จำเป็นต้องใช้แนวทางการเรียนรู้ผ่านการเล่าเรื่อง (Narrative-based Learning) และการใช้เครื่องมือเชิงวิเคราะห์ มาช่วยในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมีความคล่องตัวและสามารถประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน เพราะจะช่วยให้เราเข้าใจประวัติศาสตร์ผ่านการใช้เรื่องเล่าที่เป็นพลังสำคัญในการเรียนรู้ และต้องมีการใช้กระบวนการเรียนรู้เชิงบูรณาการที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้เรียนกับท้องถิ่น และการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล เพื่อเชื่อมโยงทฤษฎีกับบริบทจริงและสร้างความเข้าใจอย่างเป็นรูปธรรม ท้ายที่สุดการพัฒนาหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมีเป้าหมายสำคัญคือการสร้างพลเมืองโลกที่มีความเข้าใจในความหลากหลาย มีทักษะการคิดวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ และตระหนักถึงความเชื่อมโยงขององค์ความรู้ข้ามพรมแดน

อย่างไรก็ตาม เพื่อให้การเรียนรู้ดังกล่าวเกิดความลึกซึ้งยิ่งขึ้น ผู้เขียนขอเสนอให้เน้นการเรียนรู้ในบริบทของโลกาภิวัตน์ ซึ่งไม่ใช่เพียงความเข้าใจในเชิงวัฒนธรรมเท่านั้น แต่รวมถึงมิติทางเศรษฐกิจ ที่กำหนดชีวิตของผู้คนในท้องถิ่นผ่านกลไกต่าง ๆ เช่น การแปรรูปทรัพยากร การเข้ามาของทุนต่างชาติ หรือการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างแรงงาน ซึ่งเชื่อมโยงโดยตรงกับแนวคิดลัทธิเสรีนิยมใหม่ที่ได้มาแล้ว การเข้าใจโลกาภิวัตน์ในมิตินี้ จะช่วยให้ผู้เรียนมองเห็นภาพรวมของความเปลี่ยนแปลงในสังคมท้องถิ่นได้อย่างครบถ้วน ทั้งในเชิงโครงสร้างและคุณค่า อีกทั้งยังเป็นพื้นฐานสำคัญต่อการก้าวสู่การเป็นพลเมืองโลก ซึ่งไม่ใช่เพียงการรับรู้ปัญหาในระดับโลก แต่คือการมีศักยภาพในการเข้าใจตัวเองในฐานะที่อยู่ร่วมกับ “โลก” อย่างมีวิจารณญาณ

References

- Anonen, S. (2005). Historical consciousness: A viable paradigm for history education? *Journal of Curriculum Studies*, 37(6), 697–707.
<https://doi.org/10.1080/00220270500153751>
- Ammert, N., Sharp, H., Löfström, J., & Edling, S. (2020). Identifying aspects of temporal orientation in students' moral reflections. *History Education Research Journal*, 17(2), 132–150. <https://doi.org/10.14324/HERJ.17.2.03>
- Anderson, B. (1991). *Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism*. Verso.
- Appadurai, A. (1996). *Modernity at large: Cultural dimensions of globalization*. University of Minnesota Press.
- Bar-On, D., & Kassem, F. (2004). Storytelling as a way to work through intractable conflicts: The German-Jewish experience and its relevance to the Palestinian-Israeli context. *Journal of Social Issues*, 60(2), 289–306. <https://doi.org/10.1111/j.0022-4537.2004.00112.x>
- Bar-On, T. (2023). The identitarian movement and its contemporary manifestations. In E. Orofino & W. Allchorn (Eds.), *Routledge handbook of non-violent extremism* (pp. 302–321). Routledge.

- Batson, C. D., & Ahmad, N. Y. (2009). Using empathy to improve intergroup attitudes and relations. *Social Issues and Policy Review*, 3(1), 141–177. <https://doi.org/10.1111/j.1751-2409.2009.01013.x>
- Bergman, K. (2020). How younger students perceive and identify historical significance. *History Education Research Journal*, 17(2), 164–178. <https://doi.org/10.14324/HERJ.17.2.06>
- Carretero, M. (2011). *Constructing patriotism: Teaching history and memories in global worlds*. IAP.
- Chotirom, S., & Tosila, C. (2021). Guidelines for instructional management to promote historical contextualization. [In Thai]. *Silpakorn University e-Journal (Social Sciences, Humanities, and Arts)*, 41(4), 15–26.
- Clark, A., & Grever, M. (2018). Historical consciousness: Conceptualizations and educational applications. In S. A. Metzger & L. M. Harris (Eds.), *The Wiley international handbook of history teaching and learning* (pp. 177–201). John Wiley & Sons.
- Delgado, L. E., Romero, R. J., & Mignolo, W. (2000). Local histories and global designs: An interview with Walter Mignolo. *Discourse*, 22(3), 7–33. <https://doi.org/10.1353/dis.2000.0002>
- Getz, T., Ayirah, F. K., Yeboah, T., Kertsman, S., Getz, B., Bakare, F., ... & Mintah, T. E. (2024). Can a constructivist, community-based intervention increase student motivation to study history? A case study from Ghana. *History Education Research Journal*, 21(1), 1. <https://doi.org/10.14324/HERJ.21.1.01>
- Hammack, P. L., & Pilecki, A. (2012). Narrative as a root metaphor for political psychology. *Political Psychology*, 33(1), 75–103. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9221.2011.00859.x>
- Harvey, D. (2005). *A brief history of neoliberalism*. Oxford University Press.

- Hill, I. (2012). Evolution of education for international mindedness. *Journal of Research in International Education*, 11(3), 245–261.
<https://doi.org/10.1177/1475240912461990>
- Kammen, C. (2003). *On doing local history* (2nd ed.). AltaMira Press.
- Kammen, C., & Wilson, A. H. (2012). *Encyclopedia of local history*. AltaMira Press.
- Kymlicka, W. (1989). *Liberalism, community, and culture*. Clarendon Press.
- Levstik, L. S. (2008). Building a sense of history. In L. Levstik & K. K. Barton (Eds.), *Researching history education: Theory, method, and context* (pp. 30–60). Routledge.
- Metarikanon, D. (2005). *Local history*. [In Thai]. Faculty of Humanities and Social Sciences, Khon Kaen University.
- McCully, A. (2012). History teaching, conflict and the legacy of the past. *Education, Citizenship and Social Justice*, 7(2), 145–159.
<https://doi.org/10.1177/1746197912440854>
- Molteno, M. J. (1971). The aims of history teaching. *African Historical Review*, 3(1), 18–26. <https://doi.org/10.1080/00020187108707302>
- Popkewitz, T. (2000). Globalization/regionalization, knowledge and the educational practices: Some notes on comparative strategies for educational research. In T. Popkewitz (Ed.), *Educational knowledge: Changing relationships between the state, civil society, and the educational community* (pp. 3–27). State University of New York Press.
- Phuttitharn, L. (2022). *Teaching with cultural heritage and wisdom in non-formal and informal education*. [In Thai]. Office of the Non-Formal and Informal Education, Ministry of Education.
- Rautiainen, M., Räikkönen, E., Veijola, A., & Mikkonen, S. (2019). History teaching in Finnish general upper secondary schools: Objectives and practices. *History Education Research Journal*, 16(2), 291–305.
<https://doi.org/10.18546/HERJ.16.2.10>

- Rizvi, F., & Engel, L. C. (2008). Neoliberal globalization, educational policy, and the struggle for social justice. In W. Ayers, D. Stovall, & T. Quinn (Eds.), *Handbook of social justice in education* (pp. 529–542). Taylor & Francis.
- Rüsen, J. (2004). Historical consciousness: Narrative structure, moral function, and ontogenetic development. In P. Seixas (Ed.), *Theorizing historical consciousness* (pp. 63–85). University of Toronto Press.
- Rüsen, J. (2005). *History: Narration, interpretation, orientation*. Berghahn Books.
- Sakki, I., & Pirttilä-Backman, A. M. (2019). Aims in teaching history and their epistemic correlates: A study of history teachers in ten countries. *Pedagogy, Culture & Society*, 27(1), 65–85.
<https://doi.org/10.1080/14681366.2018.1484410>
- Sleeter, C. (2008). Critical family history, identity, and historical memory. *Educational Studies*, 43(2), 114–124.
<https://doi.org/10.1080/00131940801944587>
- Wongwan, P. (2019). *A guide to teaching history for reducing ethnic bias: A new approach to secondary history education*. [In Thai]. Faculty of Education, Srinakharinwirot University.
- Yemini, M., Bar-Nissan, H., & Yardeni, O. (2014). Between “us” and “them”: Teachers' perceptions of the national versus international composition of the Israeli history curriculum. *Teaching and Teacher Education*, 42, 11–22. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2014.04.004>